Alexandru I. Gonța

Satul în Moldova Medievală

INSTITUȚIILE

Ediția a II-a

Editura PANFILIUS
Iași, 2011

ALEXANDRU I. GONȚA

SATUL ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ
INSTITUȚIILE

Ediția a II-a

ALEXANDRU I. GONȚA

SATUL ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ INSTITUȚIILE

Ediția a II-a

Editura PANFILIUS
Iași, 2011

Coperta: 1488 (6996). Ştefan cel Mare voievod întăreşte lui Ion Frunteş stolnic satul Cioreşti, pe Bîrlad, cumpărat de la Neag pîrcălab şi de la fiica acestuia, Marenca, cu 80 de zloţi tătărăşti; pecetea voievodului.

Culegere, tehnoredactare şi tipar executat la PIXART MEDIA din Iaşi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GONŢA, ALEXANDRU I. Satul în Moldova medievală: instituţiile / Alexandru I. Gonţa. - Iaşi : Panfilius, 2011

ISBN: 978-973-1949-50-5

94(498.3)"04/14"

CUPRINS

INTRODUCERE

Lucrarea de față a istoricului Alexandru I. Gonța reprezintă o analiză a satului românesc de la răsărit de Carpați așa cum s-a cristalizat și a evoluat, din etapa etnogenezei și a migrațiilor pînă în secolele XIV – XVII, îndeosebi.

Este prima cercetare monografică de ansamblu a componentelor sociale ale satului, cu reglementările juridice aferente. Ea a beneficiat – cum arată și autorul – de contribuțiile repetate ale predecesorilor care au examinat una sau alta din aceste realități, fără a le cuprinde însă într-o vedere integratoare, fără a examina în amănunt toate categoriile sociale de bază ale comunității sau a desluși legile ce vegheau asupra raporturilor dintre indivizi. Este ceea ce a abordat și a realizat cu temei Alexandru I. Gonța.

O scurtă introducere cuprinde numele succesive date țării – din antichitatea greco-romană și pînă în secolul XIV, cînd documentele atestă că ea aparține „românilor, adevărați stăpîni ai acestui teritoriu". De asemenea sînt reamintite hotarele cît și mențiunile scrise despre românii moldoveni (tot pînă către mijlocul veacului al XIV-lea).

Analiza este orînduită în trei mari părți: „satul, domeniu al comunităților familiale"; aceeași colectivitate ca „domeniu feudal"; împărțirea dreptății („justiția") între indivizi ca și în raporturile intercomunitare.

Prima parte se oprește asupra alcătuirii satului,[1] pînă la impunerea raporturilor feudale și formarea statului între Carpații răsăriteni, Nistru, Marea Neagră și Dunăre. Temeiul îl constituie comunitatea gentilică și aceea familială (casnică), locuind în așezări rurale cu felurite nume – de la gurgane sau curgane, la horodiști sau grădiști, la *selo* și mai ales *sat* (din *fossatum*). În atari așezări, membrii comunităților gentilice sînt atestați sub denumirile de *neam* (= rod, descendenții în linie directă), *gintă* (= plemen, copiii, dar și colateralii – frați, unchi, veri) și mai ales de *megieș* care este „singurul cuvînt comun, mai vechi și mai frecvent" ce desemnează pe „autohtonul liber", în tot teritoriul de viețuire al românilor, de la Tisa și pînă la Marea cea Mare. Constatare ce îndrituiește pe autor să conchidă că „obștea sau comunitatea teritorială românească se formase în perioada de conviețuire[2] cu triburile celto-scito-germanice pînă la venirea slavilor, la sfîrșitul secolului al VI-lea independent și fără să fi fost influențată de modul de organizare al ginților acestora din urmă"[3].

Pentru reglementarea treburilor de interes comun, vechile comunități gentilice au avut adunări proprii[4] cu felurite atribuții. Astfel, era alegerea sau restabilirea hotarului sătesc, delimitat și apărat prin *val* (sau troian, șanț, rovină, perecop)[5]. (Actele cancelariei, începînd cu 1392, consemnează și existența unor *ocoale* în care sînt cuprinse de la trei pînă la cel mult zece sate). Aceeași adunare a megieșilor avea autoritate deplină în pricinile privind stăpînirea pămîntului în devălmășie, în folosirea dreptului de protimisis (de preempțiune), în schimburile

---

[1] Această alcătuire se menține și după secolul XIV.

[2] a daco-romanilor (n. D. C. G.)

[3] Ideea aceasta, a unor comunități românești gata închegate pînă în secolul VI, revine și în alte capitole ale lucrării. Ea este numai afirmată, fără a fi demonstrată.

[4] Care apar în documente sub denumire de gloată, ceată, grămadă, vezi dovezile la p. 110-114.

[5] Toți acești termeni sunt atestați documentar, așa cum se arată la p. 64-65.

de sate sau a unor părți din ele, ca și în elaborarea și aplicarea regulelor de drept cutumiar (nescrise), numite uneori în acte și „așezămînt valah" (voloski zakon)[6].

Cîrmuitorii comunităților gentilice și familiale sînt *cneju*, „împuterniciți" de amintitele adunări „cu funcții de comandanți militari". „Raportate la harta Moldovei și identificate pe teren, localitățile cu mențiunea unde a fost cneaz sau unde este cneaz, se află pe întreaga suprafață a Moldovei, din Carpați și pînă la Nistru"[6bis].

O îndatorire de căpetenie revenind adunării era paza teritoriului, materializată în instituția *străjii*[7] cît și organizarea unui grup restrîns de călăreți înarmați, gata de luptă și de urmărire a infractorilor fugari[8].

Dar satele – care cuprindeau în medie 20 case – erau organizate și pe *judecu* – adică pe grupe de zece familii – conduse de un șef militar numit jude (juzi)[9].

A doua parte a monografiei urmărește transformările satului după constituirea Moldovei ca țară independentă (jumătatea secolului XIV și pînă către finele veacului XVII, deși ponderea referirilor documentare merge mai ales pînă către 1600).

Mai întîi *apărarea statului*. Chiar la nivelul colectivității sătești, împărțită pe familii, adunarea megieșilor a hotărît o contribuție în natură – a zecea parte – pentru întreținerea oștenilor și nutrețul cailor.

„În felul acesta s-au pus temeliile economice ale puterii armate prin însăși voința tuturor megieșilor, iar juzii aleși, împuterniciți prin vot unanim, au devenit pe lîngă comandanți de drept ai străjerilor și cercetașilor de urme și administratori financiari ai procentului de zece la sută, dat de fiecare familie din judecia respectivă"[10].

***Instituirea contribuției benevole de zece la sută, afirmată în lucrare, nu poate fi demonstrată direct, prin mărturii documentare;* ea este cel mult sugerată, prin analogie cu hotărîrea Adunării de la Vaslui, din 1456, cînd reprezentanții autorizați ai Țării Moldovei au decis, de nevoie, să plătească bir Porții Otomane[11].**

Locul unde se strîngeau bunurile necesare întreținerii luptătorilor și comandantului lor și unde se adunau străjerii sau vînătorii de urme, se numea *dom*. Cu acest sens se cuvin înțelese formulările, atît de frecvente în documentele secolelor XIV și XV, „unde este casa lui" sau „unde a fost casa lui..."[12].

Constituirea statului feudal Moldova în teritoriul cuprins de la Carpați pînă la Dunăre și la Marea cea Mare – s-a repercutat direct în viața satelor.

---

[6] Al. I. Gonța arată, cu detalii, pe temeiul actelor, că acest drept cutumiar instituia norme privind libertatea, viața individului, egalitatea în drepturi și obligații ale persoanelor (indiferent de sex), condamnarea infractorului (de diferite trepte) etc.

[6bis] Demonstrația, la p. 96-102.

[7] Membrii ei se numeau străjeri.

[8] P. 120-128. Acești călăreți se numeau slidogoneți sau vînători de urme (cercetași).

[9] P. 125-128. Satele locuite de tătari erau conduse de vătămani, termenul va desemna ulterior pe reprezentantul sătenilor dependenți de un feudal.

[10] Vezi și p. 155-156.

[11] Vezi și alte exemple la adunări de țări, la 1591 și 1632 (p. 154).

[12] Exemplele documentare analizate la p. 162-169.

Astfel, juzii *aleşi într-un singur sat* **(unde-şi aveau şi** *dom*-**ul, casa),** *sînt confirmaţi de domnie pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă"* **şi, primind atributul de „slugi", formează** *prima treaptă din ierarhia feudală.*

Alteori – cazul revine mai frecvent – întărirea domnească este acordată tot pentru „dreaptă şi credincioasă slujbă", unui pan (de la „jupan"), care-şi exercită autoritatea *asupra mai multor sate* **(cu casa, dom-ul, intr-unui din aceste sate).**

În alte cazuri (mai rare la început), întărirea, tot peste mai multe sate, se acordă unui „pan", cu aceeaşi motivare – „dreaptă şi credincioasă slujbă" – dar fără a mai ţine seama de dreptul ginţilor de a-şi alege comandanţii.

Formularea „unde este (a fost) curtea lui" „nu serveşte ca indicativ la identificarea unei localităţi, ci arată scaunul sau centrul unei stăpîniri militare". Din acest centru, un om ales de una sau mai multe comunităţi săteşti sau (caz mai rar la început) numit de autoritatea centrală (voievod), întărit de domnie ca „slugă", „pan" sau „boier", pentru dreapta şi credincioasa sa slujbă, îşi exercită atribuţiile şi competenţele, pe temeiul unei cărţi scrise emanată de la cancelarie. Printr-un astfel de act, „Domnia făcea cunoscut « tuturor celor ce o vor vedea au o vor auzi cetindu-se » *dreptul de comandă militară* **pe viaţă a titularului şi fraţilor săi şi pe vecie (= uric) urmaşilor lui ori fiilor fraţilor şi surorilor lui, şi, în acelaşi timp,** *administrarea venitului* **ce se va aduna la acea curte, suspendînd dreptul de alegere anual de către megieşi" (sublinierea** *D.C.G.).*

Atari acte ale cancelariei care menţionează „nume de *slugi* **sau** *pani* **conducind un** *dom*, **ca aşezămînt sau centru al puterii militare şi economice din două sau mai multe sate de megieşi ale aceleiaşi ginte, schiţează** *a doua treaptă a piramidei feudale moldoveneşti"* **(sublinierea** *D.C.G.*).

A treia treaptă, **în aceeaşi ierarhie, se formează pornind de la „centrele aglomerate de meseriaşi şi negustori în jurul unor cetăţi de la confluenţele riurilor, de pe marile drumuri strategice". Atari localităţi „vor fi declarate de către voievozi ca centre de ocoale şi ţinuturi administrative. În ele, domnia va fixa vămi de tranzit şi la desfacerea produselor, va numi vameş, vornici de ocoale şi, mai ales, pircălabi de ţinut ca şefi militari ce rezidau în curţile devenite cetăţi, creind o a treia treaptă în ierarhia feudală". Autoritatea militară a pircălabilor „se va extinde asupra tuturor «caselor» şi «curţilor» existente în raza ţinuturilor respective", cu excepţia satelor mănăstireşti.**

Constituirea Moldovei ca stat se repercutează astfel şi asupra alcătuirilor militare. Dar şi în acest domeniu, realităţile cristalizate treptat, pînă către mijlocul secolului al XIV-lea, au fost preluate şi integrate – cu adaptările necesare – în noua întocmire statală. Unele cronici străine amintesc de forţele armate ale românilor est-carpatici (înainte de intemeierea statului feudal).

De remarcat că unele dintre ştirile trecute în volum şi care provin din consemnările mult posterioare ale cronicarului Jan Dlugosz (1415 – 1480), se referă într-adevăr la românii moldoveni; altele însă nu[13]. Oricum, existenţa unor atari forţe armate româneşti, înainte de Bogdan I, este certă. Cît despre alcătuirea lor, pornind mai ales de la menţiunile cronicilor

---

[13] Ca, de exemplu, ştirea despre "Pudilă, fruntaş al vlahilor" consemnată de Ana Comnena, în "Alexiada", X, II, 3 şi care se referă la vlahii locuitori în zona Dunării, după toate probabilităţile la sud de fluviu: *Izvoarele istoriei României, III, Scriitori bizantini (sec. XI – XIV)*, ediţia Alexandru Elian şi Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1976, p. 115

polone, Alexandru I. Gonța distinge trei mari categorii (enumerate în ordinea ierarhică descrescîndă): boierii; curtenii și slujitorii; „provinciales" sau „țara" sau „gloatele".

La *temelia raporturilor feudale,* cît și a celor dintre domnie și reprezentanți comunităților locale (sătești, de ocol, de ținut) se afla – așa cum s-a precizat – *„slujba dreaptă și credincioasă".* – Conceptul aproape necercetat pînă acuma – este analizat în amănunt, pe baza a numeroase mărturii ale cancelariei, pînă în anii lui Vasile Lupu. „Cauza principală a daniei unui sat era deci un act de bravură militară: «slujba dreaptă» sau «drept credincioasă slujbă»", conchide Alexandru I. Gonța[14]. Printr-o atare danie (întărire) domnia acorda titularului *judecia* adică „dreptul de comandă militară și administrarea fiscală" (inclusiv dreptul de a aduna dările în natură)[15].

Dar locuitorii satelor devălmașe? Sub ce denumiri apar ei? Sînt definite noțiunile de „răzeș", „megieș" și „neamuri".

Răzeșul este un sătean proprietar în devălmășie, fără să-și fi separat părțile sale din teritoriul satului[16].

Megieșul este săteanul proprietar cu locurile sale despărțite prin hotare, deci precis delimitate pe teren[17].

Copiii și frații unui megieș devenit boier, formează, împreună cu urmașii lor (în linie directă), un *neam (rod* în documentele slavo-române; în *timp ce ginta* (– plemea) cuprinde, alături de oamenii unui neam și pe celelalte rudenii, în linie colaterală.

Numai cei ce aparțin unui neam sînt îndrituiți să moștenească drepturile dobîndite de înaintașul lor comun prin dreaptă și credincioasă slujbă[18].

La deschiderea unei succesiuni, drepturile ce rezultau dintr-o judecie sînt împărțite în egală măsură între bărbați și femei[19]. Iar în aplicarea regulelor de succesiune pentru părțile moștenite, se urma obiceiul pămîntului, adică „legea țării"[20]. Societatea Moldovei feudale cuprinde și pe *nemeși.* Ei sînt locuitori din satele de ținut (niciodată în cele de ocol sau în orașe). Oameni cu avere apreciabilă și cu bani, ei pot stăpîni pămîntul și în devălmășie (ca răzeși), ocupă dregătorii, dar numai la sate.

Alexandru I. Gonța deosebește patru categorii de sate: a) puse sub administrația ocoalelor domnești; b) încredințate boierilor și aflate sub administrația ținuturilor; c) cele mănăstirești și episcopale; d) sloboziile. „Așezări omenești, în afară de această împărțire administrativă nu există". „Mult trîmbițatele obștii teritoriale libere considerate ca locuite de răzeși... nu erau locuite de țărani agricultori, așa cum nu erau agricultori nici locuitorii din ocolul Vrancei". (Agricultori în sensul strict, al cultivării pămîntului – *D.C.G.).*

---

[14] Cum însă cancelaria nu dă decît rareori deslușiri asupra "slujbei" prestate de beneficiarul daniei se cuvine admis că "slujba dreaptă" putea fi și de altă natură decît aceea militară (D C G)

[15] "necesare la întreținerea ostașilor și echiparea lor cu armament, cu care trebuiau să se prezinte în fața domniei, cînd erau chemați".

[16] În rare cazuri termenul de răzeș este înlocuit cu acela de moșnean

[17] Uneori, în loc de megieși se folosește răzeși (și invers)

[18] Sînt definiți și alți termeni sub care apar membrii unui neam, ca, de exemplu, sodă și (= chezași), drujini (cetași).

[19] Pag 259-267 cu numeroase exemple

[20] Pag 267-278 Aici se face și o definire a termenilor ohabă (= moștenire), hliză (= părți ideale dintr-o stăpînire devălmașă), jireabie (același înțeles), protimisis (întîietate la cumpărare, dreptul de răscumpărare al unei proprietăți, pe temeiul rudeniei cu acel ce vinde)

Pentru ocoale, ca şi pentru ţinuturi, existau dregători domneşti anume (ai statului), ca de exemplu: vornicii de ocol, apoi staroştii şi judeţii de la ţinuturi (fiecare cu subalternii lor). Cei dintîi urmăreau obligaţiile locuitorilor din satele de ocol, iar staroştii şi judeţii vegheau asupra satelor boiereşti din ţinuturi[21].

Cum se pot deosebi satele megieşilor (proprietari, liberi) de cele aflate în dependenţa unor boieri sau mănăstiri?

Este necesară raportarea la centrul administrativ sub a cărui supraveghere se află: satele de ocol sînt locuite de megieşi, oameni liberi şi proprietari; cele de ţinut cuprind numai ţărani dependenţi faţă de un boier sau de o mănăstire.

Cînd intră un stăpîn de pămînt in rîndul feudalilor? Cînd un sat este întărit („uric cu tot venitul")[22], printr-un hrisov, în stăpînirea unui titular, acesta devine un feudal, fie că provine din mijlocul locuitorilor satului respectiv („unde este casa lui" sau „unde a fost casa tatălui său" etc), fie că este originar din alte locuri[23].

Stăpînii de pămînt privilegiaţi se află într-un fel de raport de vasalitate faţă de domnie prin dregătorii de ţinut (vezi *supra*) şi tocmai această legătură caracterizează „feudalitatea românească în Moldova".

„Trăsătura esenţială ce caracterizează pe ţăranii dependenţi, de sub administraţia feudalilor ce ţin de ţinut, este că ei nu sînt niciodată purtători ai titlurilor de proprietate, deci stăpîni de sate, ci supuşi întotdeauna unui stăpîn".

Obligaţiunile ţăranilor faţă de stat au fost iniţial determinate şi asumate – opinează Alexandru I. Gonţa – pentru a susţine organizarea armată, in primul rînd cavaleria feudală şi nu în a îmbogăţi pe boieri, care nu sînt, în fond, decît nişte aleşi ai comunităţilor cu obligaţii militare permanente, confirmaţi de voievozi prin acte scrise = „uric".

Partea interesantă din demonstraţia autorului (reluată şi în alte părţi ale lucrării) este că, iniţial, colectivităţile săteşti de proprietari (liberi) şi-au asumat, prin consens,, obligaţia de a da anume produse şi a îndeplini anume prestaţii pentru a face astfel faţă cheltuielilor necesare nevoilor de apărare. Este posibil ca lucrurile să se fi desfăşurat aşa, deşi nu avem mărturii asupra acestei etape iniţiale. În stadiul actual al informaţiei, nu putem răspunde decît prin ipoteze la întrebarea cum s-au născut obligaţiile în bani, în dijme şi în prestaţii ale colectivităţilor săteşti, fie de răzeşi, fie de ţărani dependenţi. Oricum, nevoile de apărare colectivă au avut o pondere reală, directă, primordială şi ca atare au trebuit împlinite prin

[21] Rămîne de cercetat, în continuare, cum funcţionau, practic, în aceeaşi arie teritorială, dregătorii de ocoale şi cei de ţinut în îndeplinirea atribuţiilor lor (dat fiind că satele de megieşi – proprietari şi oameni liberi – se aflau alături de cele dependente, în acelaşi ţinut (D C G)

[22] "Uric cu tot venitul" este definit în lucrare: "darea pe veci a slujbei militate persoanei care primeşte actul, întărirea moştenirii ori mutarea proprietăţii, în momentul transmiterii ori cumpărării satului..."

[23] Rămîne de examinat şi situaţia unui sat de răzeşi care primesc de la domnie hrisov de întărire pentru satul lor. Întrucît proprietatea lor devălmaşă a fost confirmată, în scris, de autoritatea centrală, pot fi ei consideraţi ca privilegiaţi (feudali) sau nu? De amintit că aceşti răzeşi îşi lucrează, de regulă, pămînturile direct, ei cu familiile lor, fără să aibă ţărani dependenţi sub ascultarea lor (D C G)

obligaţii corespunzătoare. Dar nici nu poate fi omis faptul că o parte din atari obligaţii reprezentau un venit direct al domniei sau al feudalului stăpîn de sat (sate), fără ca ele (dijmele, de exemplu) să fie folosite pentru nevoile apărării. Cît anume într-o direcţie, şi cît în alta este greu de determinat în actualul stadiu al interpretărilor. Oricum, o continuare în direcţia deschisă prin volumul de faţă, merită toată atenţia.

Sătenii dependenţi apar cel mai adesea sub denumirea de *vecini*[24], în timp ce *posluşnicii* sînt oameni – de regulă meseriaşi – aflaţi în slujba, în serviciul, în ascultarea unor mănăstiri[25].

Un subcapitol este rezervat *robilor*, aflaţi în stăpînirea boierilor sau a mănăstirilor şi evaluaţi la cca. 1076 sălaşe[26].

A treia parte a lucrării[27] cuprinde justiţia", felul cum erau reglementate raporturile între locuitorii satelor în pricinile de natură civilă sau penală, pe temeiul unui drept consuetudinar (lege, obiceiul pămîntului, jus valachicum, lex antiqua valachorum) precum şi instituţiile necesare împărţirii dreptăţii.

Treapta întîia era instanţa *„oamenilor buni şi bătrîni"*. Constituia un fel de „tribunal permanent al satului moldovenesc medieval" cu competenţe variate, îndeosebi în vînzări şi schimburi de terenuri, danii, pricini fiscale (cu responsabilitatea colectivă la plata dărilor)[28] sau în diferitele infracţiuni penale, cu sancţiunile corespunzătoare[29]. O egală atenţie este dată instituţiei *jurătorilor*, convocaţi ca o instanţă superioară, menită să infirme sau să confirme hotărîrea dată de „oamenii buni şi bătrîni"[30], cu competenţe şi în pricini civile[31] şi în cele penale[32]. Capitolul se opreşte de asemenea supra *vătămanilor* cu atribuţii de putere executivă la sate (inclusiv urmărirea vecinilor fugiţi)[33], a *vornicilor*, ca judecători domneşti ai curţilor de ocol[34] şi a *vornicelor* (= juzi săteşti = ureadnici)[35].

Această „repede privire" asupra principalelor cuprinderi ale volumului este menită să solicite atenţia cititorului, să pună în evidenţă cîteva din încheierile la care a ajuns Alexandru I. Gonţa.

Desigur, ca la orice lucrare de amploare, deschizătoare de drumuri, nu lipsesc controversele şi deosebirile de păreri. De repetate ori, autorul insistă asupra originei „traco-celto-dacice" a românilor, asupra însemnătăţii convieţuirii daco-romanilor cu neamurile

---

[24] Rămîne în discuţie dacă iniţial, termenul de vecin a definit "oameni străini veniţi din ţări vecine" şi stabiliţi în sate, termen extins ulterior la oamenii aflaţi în dependenţa unui stăpîn (p. 306- D.C.G.)

[25] O concluzie asupra categoriilor de locuitori la sate, în secolele XIV – XV, la pag. 310 – 313

[26] Pe temeiul documentelor din secolele XV şi XVI (p. 314)

[27] Pag. 334 – 399.

[28] Pag. 339 – 406.

[29] Pag. 357 – 364, cu o amplă analiză documentară (vezi concluzia la pag. 350 – 351)

[30] Pag. 381 – 386.

[31] Pag. 387 – 390 (cu numeroase exemplificări pe documente)

[32] Pag. 374 – 375 şi concluziile la pag. 375 – 377 (idem)

[33] Pag. 390 – 396.

[34] Pag. 400 – 406

[35] Pag. 403 – 405

germanice (pînă în secolul VI e.n. inclusiv). A accentua asupra acestei componente „traco-celto-dacice", înseamnă a reține numai un element major din etnogeneza românească, în dauna celorlalte, a căror realitate nu poate fi omisă, în nici un caz. *Romanitatea (limba latină) ca și sinteza daco-romană rămîn esențiale pentru nașterea poporului român, după cum cert rămîne aportul unor migratori, slavii mai întîi, apoi neamurile turcice și mongole (pecenego-cumani și tătari). Perspectiva adoptată de Al. I. Gonța este unilaterală și nu poate fi reținută ca atare.*

Nu vor lipsi controversele în legătură cu obîrșia unei instituții sau alta, a unei categorii sociale, cu cauzele care au determinat cristalizarea lentă a raporturilor feudale. Alexandru I. Gonța pornește de la premisa – împărtășită de altfel de majoritatea covîrșitoare a cercetătorilor – că dezvoltarea societății feudale este un proces intern, propriu fiecărei comunități europene. Lucrarea sa aduce puncte de vedere noi, completări, nuanțări, restituiri.

Cum însă documentele asupra acestei etape a începuturilor feudalismului sînt extrem de rare sau lipsesc cu totul, autorul recurge la studiul comparat al instituției în cauză la diferitele popoare europene, cît și la analiza etimologică a conceptului, a noțiunii ce exprimă o anume realitate socială, economică, militară sau instituțională. Atari etimologii sînt propuse și discutate în numeroase cazuri, ca de exemplu, la termenii: gradus, grădiște și grădet, horodca sau gorodca, măgură și movilă; bîtcă; cneaz; megieș; rovină; șanț; iobăgie; doina; jupan; moș, moșie holdă; zemlean; ceată; grămadă; strajă și străjeri; goneț șigonaș; holdă; vătăman; țarină, ogor, izlaz, cireada...; dijmă; pajiște; curte; tarabostes; viteaz); boier etc.

Derivările etimologice au fost și sînt în continuare supuse însă unor păreri foarte contradictorii; așa încît, dezbaterile vor continua, tot atît de susținute și în viitor, în cele mai multe din cazurile abordate în prezentul volum.

Există și un tribut plătit prin însăși trecerea timpului. Noi cercetări au adus informații și interpretări ce se adaugă celor formulate de autor sau le modifică. Fie îngăduit a reaminti cîteva importante volume datorate lui I. I. Russu[36], Dan Gh. Teodor[37], Victor Spinei[38], Constantin Cihodaru[39] sau Manole Neagoe[40].

Se adaugă *Izvoarele istoriei României* **într-o foarte bună ediție critică și care acoperă anume intervalul migrațiilor și evul mediu[41]; volumul datorat lui Nicolae Grigoraș[42];**

---

[36] *Etnogeneza românilor*, Editura științifică și enciclopedică, București 1981, 466 p., sinteză critică de largă cuprindere, care analizează echilibrat fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică.

[37] *Teritoriul est-carpatic în veacurile V – XI e.n.*, Junimea, Iași 1978, 223 p. – o atentă și cuprinzătoare cunoaștere a comunităților din viitoarea Moldovă, pe temeiul mărturiilor arheologice.

[38] *Moldova în secolele XI – XIV*, Editura științifică și enciclopedică, București 1982, 384 p + 58 fig., volum de referință pentru istoria românilor moldoveni ca și a triburilor nomade, cu relațiile dintre cele 2 tipuri de comunități, și V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X – XIII*, Junimea, Iași 1985, 238 p - cercetare de bază pentru raporturile dintre români și turanici.

[39] *Alexandru cel Bun*, Junimea, Iași 1984, 336 p., o amănunțită analiză a realităților românești est-carpatice în primele decenii ale secolului XV și a domniei lui Alexandru cel Bun.

[40] Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova 1977, cu un substanțial capitol (p. 50-111) despre vechea organizare militară românească, unde discută – pe baza unei strînse documentații – despre "cetele boierești" și "curțile boierești" și aduce temeinice concluzii.

[41] Volumul II, *De la anul 300 pînă la anul 1000*, ediția Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hincu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, București 1970, XXII + 768 p.; Volumul III, *Scriitori bizantini (sec. XI – XIV)*, ediția Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, București 1975, XXXII + 559 p., Volumul IV, *Scriitori și acte bizantine, secolele V – XV*, ediția Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, XII + 586 p.

Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374 – 1600[43]; G. Mihăilă, *Dicționarul limbii române vechi*[44]; lucrarea lui Valentin Al. Georgescu[45]; *Istoria dreptului român se,* sinteză fundamentală pentru cunoașterea dreptului geto-dac, roman (de pe teritoriul Daciei), jus valahorum și a dreptului românesc din perioada medievală[46]. La volumele mai sus citate se adaugă, firește, studii care aduc noi contribuții la problemele dezvoltate de Alexandru I. Gonța[47].

Valoarea certă a volumului lui Alexandru I. Gonța constă în cercetarea sistematică a principalelor componente și mecanisme sociale ale satului românesc din Moldova, îndeosebi în secolele XIV – XVII. Cercetare bazată pe o deplină stăpînire a informației documentare utilizată și interpretată cu acribie, cu deosebită atenție; astfel incît au fost aflate noi informații, înțelesuri, interpretări și corelări (acolo unde multe fuseseră scrise și se părea că nu se mai pot aduce și alte încheieri), în plus, Alexandru I. Gonța, dezvăluie și complexitatea deosebită a satului românesc medieval, cu dinamica sa internă, instituții și legi create de colectivitatea rurală, ca mecanisme esențiale pentru supraviețuire. De tot interesul sînt și încheierile sale asupra organizării militare și apariției primelor structuri feudale, asupra celor trei trepte ierarhice din interiorul societății medievale în Moldova, asupra raporturilor dintre domnie și privilegiații de diferite trepte, și nu mai puțin asupra unor organisme juridice și funcționarea lor. Peste controversele inevitabile și necesare mersului înainte al cunoașterii trecutului, rămîne cercetarea lui Alexandru I. Gonța, făcută cu pasiunea omului de știință, rămîne volumul de față, ca lucrare de referință pentru înțelegerea satului românesc medieval.

Alexandru I. Gonța (10 august 1918 – 24 ianuarie 1977) este fiul lui Ioan și Măria din tîrgul Glodeni (județul Bălți). A urmat școala primară în comuna Mălăești (jud. Bălți) între anii 1925 – 1929, apoi studii la seminarul teologic, la Edineț și la Iași, încheiate cu licența în

---

[42] Și care examinează sistematic *Instituțiile feudale din Moldova I. Organizarea de stat la mijlocul sec. al XVIII-lea*, București 1971, 475 p

[43] Cu 1815 cuvinte – titlu, multe din sfera organizării de stat, armatei, fiscului, vieții economice; lucrarea este intocmită de Gh Bolocan (autor și redactor responsabil), Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguș, Aspazia Reguș, Mile Tomici, ion Ciocea, olimpia Guțu, Cornelia Popescu, București 1981, XLII, 369 p

[44] Sfîrșitul sec X – începutul sec XVI, București 1974, 348 p

[45] *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea,* București 1980, 296 p , volum indispensabil pentru cunoașterea impactului Bizanțului în structurarea instituțiilor românești

[46] Vol. I, București 1980, 664 p., autori Gh Cronț, Ioan Floca, Valentin Al Georgescu, Nicolae Grigoraș, Vladimir Hanga (și responsabil de volum), Alexandru Herlea, Liviu P Marcu (și secretar științific), Ioan Matei, Damaschin Mioc, Ovid Sachelarie, Nicolae stoicescu, Petre Strihan, Valeriu Șotropa, Romulu Vulcănescu

[47] Ca de exemplu, Ștefan Olteanu, *Cu privire la structura socială a comunităților sătești dintre Carpați și Dunăre în secolul al IV-lea e. n,* in "Revista de istorie", 37, 1984, nr. 4, p 326 – 345 Introducerea subsemnatului nu-și propune să prezinte studiile recent apărute care se referă la una sau alta din problemele tratate în prezentul volum

teologie (1942). Tot în vechea capitală a Moldovei a susținut încă două licențe, în drept (1947) și în istorie (1948). După un stagiu de paleograf la Arhivele Statului din Iași (1942 – 1947), a fost profesor și director la liceul din Trușești (1947 – 1948), apoi asistent și conferențiar suplinitor la Facultatea de istorie ieșeană (1948 – 1951). Cercetător la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași (1951 – 1952) își continuă activitatea la București la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" (1952 – 1977).

Format la școala profesorilor Ilie Minea și Alexandru Boldur, Alexandru I. Gonța este unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei medievale românești din aria est-carpatică. Opera sa are ca temei o foarte cuprinzătoare stăpînire și analiză a documentelor interne și externe, cît și a realităților terenului. A investigat, cu pasiune și cu devotament autentic pentru profesie, teme variate de istorie politică, militară, instituțională, socială, economică, culturală. A adus, în subiectele abordate, puncte de vedere noi, nuanțări, corectări sau o lărgire a perspectivei, prin așezarea realităților românești în cadrul lor firesc sud-est-european.

Studiul istoriei a fost viața sa, în timp ce omul, în raporturile cu colegii săi, era statornic și leal în prietenie, dar aprig în controverse între istoricii generației de după 1945, Alexandru I. Gonța se înscrie cu autoritate, cu o operă de statornică și necesară referință.

Bibliografie selectivă **(cu peste 60 de lucrări realizate)**

A. Publicate

Unele aspecte ale politicei lui Ștefan cel Mare, **1957**; *Locul unde s-a dat bătălia dintre Ștefan cel Mare și Petru Aron,* **1958**; *Mînăstirea de la Greci din ținutul Iașilor,* **1959**; *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova,* **1960**; *Firmanul pentru convocarea divanurilor ad-hoc și problema Unirii Principatelor Române,* **1960**; *Fondarea celui dintîi spital în Moldova,* **1962**; *Orașul moldovenesc în veacul al XV-lea,* **1963**; *Mînăstirea Balica, o ctitorie a boierilor Buzești,* **1964**; *Puterea economică a mînăstirii Putna,* **1966**; *Strategia lui Ștefan cel Mare în bătălia de la Baia,* **1967**; *Circulația monetară din Moldova în sec. XIV – XV,* **196S**; *Adunarea țării din primăvara anului 1574,* **1974**; *Drepturile femeilor în Moldova secolelor XIV – XVI,* **1974**; *Românii și Hoarda de Aur, 1241 – 1502,* **München 1933**; *Satul în Moldova medievală (instituțiile lui),* **București 1985.**

B. În manuscris:

Relațiile românilor cu slavii de răsărit pînă la 1812; Românii și hanatul Crimeii (1447 – 1792); Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în sec. XIII – XV.

A colaborat, de asemenea, la elaborarea volumelor *Documente privind Istoria României* **(DIR, seria A Moldova); la Culegerile de documente privind raporturile agrare în Moldova, fiscalitatea, revoluția de la 1821.**

A indexat toate documentele interne moldovenești pînă către 1630 elaborînd o lucrare monumentală: *Indexul numelor de persoane,* **5 295 pagini, și acela** *al localităților,* **1 113 pagini, instrumente de lucru indispensabile medievisticii românești.**

Așa cum prezentul volum este redat circuitului științific, prin sprijinul și meritul deosebit al Editurii Științifice și Enciclopedice, cît și prin devotamentul soției lui Alexandru I. Gonța, dr. Veronica Gonța, tot astfel ar fi necesar ca și alte lucrări, rămase în manuscris, să fie încredințate tiparului.

București, august, 1985 *DINU C. GIURESCU*

NUMELE ŢĂRII, HOTARELE ŞI POPULAŢIA EI

MOTTO:
„Cu piciorul în scara unui cal bun, moldoveanul ar declara război celui mai groaznic împărat de pe lume" (Din mărturiile unui călător rus anonim, fa 1793) N Iorga, *Sfîrşitul veacului al XVIII-lea în ţările române*, în „Arhiva" voi VIII, Iaşi, 1892, p 219

NUMELE ŢĂRII

Spaţiul geografic dintre Munţii Carpaţi orientali şi fluviul Nistru, din raza căruia fac parte aşezările româneşti discutate în lucrarea de faţă, a purtat, în evul mediu, mai multe denumiri.

Locuit din mileniul al doilea dinaintea erei noastre, pe rînd, de pelasgi, de cimmerieni[1], sciţi, iranieni, celţi, costoboci şi britogali, roxolani (sarmaţi), bastarni[2], goţi, chazari, pecenegi, cumani şi tătari în simbioză cu triburile traco-dacice[3] ale tyrageţilor şi carpilor, de unde şi oronimul Carpaţi, teritoriul respectiv, parte integrantă din vechea Dacie[4], apare, în izvoarele istorice străine, începînd cu secolul al III-lea dinaintea e.n. şi pînă în primele patru decade ale celui de al XIV-lea e.n., sub numele acestora. Aşezarea sciţilor persani în secolele VII – VI i.e.n. şi a sarmaţilor încă înainte de anul 219[5], „cel mai vestit popor dintre nomazi", la care „legăturile de neam erau comune", printre cimmerieni, bastarni şi traco-daci, la gurile Dunării spre insula Peuce[6], a atras, încă din secolul al III-lea i.e.n., denumirea de *Scythia* **şi, mai apoi,** *Terra Sarmatharum.* **Sub acest ultim nume apare pînă la sfîrşitul secolului al III-lea e.n., în anii 295 şi 297, cînd Galeriu bate pe carpii uniţi cu bastarnii şi sarmaţii, şi la începutul celui de al IV-lea, cînd Constantin cel Mare îi urmăreşte pe goţi[7], (anul 316), pentru a-i supune.**

---

[1] Herodot, **Ιστορίης ἀπόδεξις** – *Istorii*, trad rom de Radu Hîncu şi V C Popescu, în "Izvoare privind istoria României", I, Bucureşti, 1963, p 29 şi 171

[2] Ptolemaeus, *Geographia*, II, 11, 15, Strabon, *Geografia*, XI, 6, 2 (C 507) în "Izv priv ist Rom ", I, p 250 – 251, M Rostovţev, *Iranian and Greeks in South Russia*, Oxford, 1992, p 35, B G Nierbuhr, *Uber die Geschichte der Skythen*, in „Kleine historische Schriften", Bonn, 1828, p 365 – 367, B P Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, II, Bucureşti, 1875, p 48 – 49, V Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p 249 – 250, D Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi Dunăre*, Bucureşti, 1969, p 131 – 286, N Iorga, *Istoria Românilor*, I₁, Bucureşti, 1936, p 239 – 240, D. Berciu, Prima etapăa a fierului, în *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p 137 – 147

[3] V Vîrvan, *Getica*, p 723 – 727; Max Vasmer, *Studien zur albanesichen Wortforschung*, I in "Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis", I Tartu (Dorpat), 1921, p 3 – 65, Al Philippide, *Originea românilor*, Iaşi, 1925, p 288 – 289

[4] Adolf Armbruster, *Evoluţia sensului denumirii "Dacia"*, in "Studii", tom 22 (1969), Nr 3, p 423 – 444, Ptolomeu, *Geographia*, III, 5, 1, 8, 1

[5] Polybius, *Historiae*, XXVI, 6, 12 şi nota 18, în "Izv priv ist Rom ", I, p 164 – 165

[6] Pseudo-Scymnos, *Periegesis*, vers 785 – 789, 794 – 795, 842 – 844, 853 – 865, în "Izv priv ist Rom ", I, p 173 – 175

[7] *Zosimus, Historiae*, II, 21, p 86, in "Corpus Scriptorum historiae Byzantinae", Bonn, 1837, B P Haşdeu, *Zina Filma, Goţii şi gepizii în Dacia*, in "Columna lui Traian", anul 1877, aprilie, p 156 – 157, şi în broşură, Bucureşti, 1877, p 1 – 14, *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p 585 – 594, *victigothi ab exercito romano in terris sarmatharum*, M Popescu-Spineni, *România în istoria Cartografiei pînă la 1600*, Bucureşti 1938, p 63, 64, în harta Geografului Anonim dela Ravenna şi în portulanul preotului spaniol Beatus, asemănător celui a lui Isidor

După stabilirea goţilor taifali şi thervingi, el va primi numele de *Terra Thaifalorum*[8], dar numai pentru părţile dinspre Dunăre, unde se va replia Athanaric, *judex thervingorum*, invins, pe Nistru, de către huni, printr-un atac de noapte, în anul 376. Aici, el va face un val de pămînt, ca să reziste unei noi ofensive, înainte de a se retrage în munţii Caucaland printre carpi şi sarmaţi[9], vechi colaboratori de arme ai goţilor încă din anii 238 e.n.

Din secolul al III-lea, el s-a numit *Gothia*[10] şi *Gepidia*[11] pînă în secolul al VII-lea[12] şi, concomitent, *Valahia*, denumire dată de goţi, după populaţia celto-tracă latinizată ce locuia aici, şi apoi insuşită de slavi în timpul trecerii lor spre Balcani.

Analele poloneze medievale folosite de Ian Dlugosz în *Historiae Polonicae*, menţionează că Nistrul sau Tyras desparte Sarmaţia de Dacia, care a fost odinioară regatul goţilor[13], deşi toţi Munţii Carpaţi din care izvorăsc Prutul, Siretul, Suceava şi Moldova se numeau şi în vremea sa munţii Sarmatici, ca şi Munţii Apuseni[14].

Sub dominaţia pecenegilor, între anii 903 – 1091, timp de două secole, acelaşi teritoriu s-a numit *Pecenegia*, în textul grec *Patinacchia*[15], iar după înfrîngere acestora de către bizantini şi cumani, fraţii lor care vorbeau aceeaşi limbă[16], pentru ca de prin anii 1068 – 1070[17], să devină, în cronicile bizantine, din nou *Scitia*, dar şi *Ţara Cumanilor*[18]. În documentele coroanei ungare şi bulele papale, ca şi în graiul popoarelor din jur, el a primit denumirea de *Cumania*[19] sau *Cumania Neagră*[20] faţă de Cumania Albă din stepele Donului, ori *Cumania* sau *Terra Brodnicorum*[21], *Cumania et Brodnic terra illa vicina...*, *ad terminos Brodnicorum* sau ex parte orientis cum regno nostro conterminatur sicut *Ruscia*, *Cumania*, *Brodnici*[22], ţări vecine cu

---

[8] Ammian Marcellin, *Rerum Gestarum a fine Corneli Taciti libri*, Bellum Gothicum, XXI, cap III, p 41 şi 77, in G Popa-Lisseanu, "Izvoarele istoriei românilor", XIII, Bucureşti, 1939

[9] *Ibidem*, XXXI, cap IV, ed cit, XIII, p 44 şi 80, B P Haşdeu, *op. cit*, I, p 298 – 300

[10] Zosimus, *op. cit.*, II, 21, p 86, I I Nostor, *Bizantinii în luptă pentru recucerirea Daciei şi a Transdenuviei*, Bucureşti, 1943, p 3 şi 6

[11] Iordanes, *Getica*, ed G Popa-Lisseanu, „Izvoarele ist rom", XIV, bucureşti, 1939, p 12 – 13 şi cap XII, p 34, 98

[12] Isidori, *Etymologiae sive Origines*, XIV, 4, 3, cf H Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960, p 30 şi nota 2, N Iorga, *op. cit.*, II, p 106, nota 2, la Orosiu

[13] I Dlugosz, *Historiae Polonicae*, Lipsca, 1711, col 17 şi 31 Quartus fluvius polonorum ruthenorumque regionum Dniestr, qui in latino vel graesco Tirisanis, in tartarico Turlo, alias Tiras appellatur Is dividit *Sarmatian a Dacia*, quam bestus Augustinus antiquam vocat, quae quondam fuit *Regnum Gothorum*.

[14] *Ibidem*, col 18, 31, Item montes *Pannonise inferioris* qui sunt circa Danubium, *vocantur Sarmaticis*, qui habent ortum a monte Carpate et Metanaste, quam vocamus *Valachia*.

[15] Constantin Porphyrogenitul, *De administrando imperio*, cap 9, p 78 – 79, cap 42, p 179 cap 13, 37, 38 şi 40, in „Corpus Scriptorum Nistoriae Byzantinae", III, Bonn, 1840, D Onciu, *Originile Principatului Ţării Româneşti"*, in „Opere", ed A Sacerdoţeanu, 1946, p 197 şi 288 – 289

[16] Ana Comnena, *Alexias* I, Bonn, 1839, VIII, 5, p 404 Klaproth, *Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothéque de Petrarcha*, in « Memoires relatifs à l'Asie », Paris, III, p 135 – 256

[17] Ana Comnena, *Alexias* I, Bonn, VI, 14; I Ferenţ, *Cumanii şi episcopia lor*, Blaj, 1931, p 15 – 16.

[18] Niketas Choniates, *De Alexio Isaaci Angeli fratre*, ed Bonn, 1835, lib II, 5, p 663, şi trad de G Murnu, in "An Acad Rom", s II, M S I, XXVIII, Bucureşti, 1906, p 409

[19] Rogerius, *Carmen Miserabile*, ed G Popa-Lisseanu, „Izv ist rom", V, Bucureşti, 1935, cap XX, p 32 – 33, *Rex Cadan inter Rusciam et Comaniam per silva strium dierum habens iter sive viam, pervenit ad divitem Rudanam*.

[20] D Onciu, *Radu Negru*, in „Opere", ed cit, p 135 – 136, I Ferenţ, *op. cit.*, p 56 – 61

[21] K Fr Neumann, *Die Valker des sudlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwickelung*, Leipzig, 1855, p. 98 şi urm

[22] Fr Zimmermann und Karl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, I

Maramureşul, Transilvania şi Ţara Bîrsei (între anii 1222 – 1250). Denumirea de *Terra Brodnicorum* provine, probabil, de la numele unui trib cuman aşezat în regiunea unde Siretul se varsă în Dunăre[23], trib care apare odată cu cumanii, în anul 1147[24], şi dispare în 1241, îndată ce imperiul cumanilor, cu uriaşa-i suprafaţă de la fluviul Ural şi pînă la Porţile de Fier ale Dunării, a intrat sub stăpînirea efectivă a lui Batuhan, ca moştenire *(illus şi iurtă)*, de la tatăl său Giuci, lăsat cu testament de către însuşi Ginghis khan[25]. Brodnicii din această parte răsăriteană a Daciei nu au nici o legătură cu abodriţii şi nici cu predenecenţii din Banat[26].

Instaurarea dominaţiei mongole la gurile Dunării[27] pentru o sută de ani (1242 – 1342) a atras şi ea schimbarea numelui acestui teritoriu, după acela al tribului tătarilor care forma întotdeauna avangarda armatei mongole. Un act emis de Ladislau Cumanul, în anul 1288, arată că, pămîntul de la răsărit de munţii Transilvaniei se afla în graniţele imperiului mongol, *in finibus et terminis Tartarorum*[28] iar Carol Robert îl numeşte, în 10 octombrie 1324, chiar *Ţara Tătarilor, in terram ipsorum Tartarorum*[29], cînd îl trimite pe Phinta să păzească trecătoarea de la Oituz la Breţcu. În această perioadă apare şi denumirea Alania dar şi aceea de *Moldova*[30], denumire care se va înrădăcina cu încetul şi va rămîne neschimbată pînă astăzi.

Data cînd teritoriul de la răsărit de Carpaţi apare, pentru întiia oară, sub acest nume nu o ştim. Istoricii care au studiat sigiliul oraşului Baia, localitate numită în limba germană *Molda*, cu legenda *„Sigillum capitalis civitatis Moldaviae, Terre Moldaviensis*[31], cred, în majoritate, că ar fi vorba de anul 1300[32].

Ioan de Kükülló (Tîrnave) cunoştea sigur, prin anul 1343, cînd voievodul Bogdan din Maramureş era declarat necredincios coroanei ungare, că ţara aceasta, în care a plecat pe ascuns infidelul, se numea *Moldova*[33]. în anul 1345, călugării catolici din ordinul franciscanilor menţionează custodiile lor în Siret, Hotin, Dico tem, Albicastri şi *Moldavia*[34]. Nu tirziu după aceasta, denumirea este reprodusă în textul a două documente emise de către regele Ludovic cel Mare al Ungariei, într-unui, din anul 1360, Dragoş din Giuleşti este răsplătit pentru osteneala sa

---

Hermannstadt, 1892, p 11, 18 – 20, 68, 72, E Hurmuzaki – N Densuşianu, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I_1, Bucureşti, 1887, p 102, 184, 230, 249, 253, 245, 260

[23] I Ferenţ, *op. cit.*, p 129

[24] *Cronica Ipatievscaia*, in „Polnoe sobranie russchih letopisei", II, St Petersburg, 1843, p 27, 29, 30, 31, Cf Al V Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, Chişinău, 1937, p 113, C Cihodaru, *Consideraţii în legătură cu populaţia Moldovei* ... in „Studii şi cercet St", anul XIV, Iaşi, 1963, facs 2, p 225 – 237

[25] B Spuler, *Die Goldene Horde*. Leipzig, 1943, p 25 – 26, B D Grecov şi A I Iacubovscvhi, *Hoarda de Aur şi decăderea ei*, Bucureşti, 1953, p 57

[26] K Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei în secolele IV – XIII*, Bucureşti, 1958, p 146 – 159

[27] A Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouck et lea Roumains*, Paris, 1930, p 90 – 95 şi 143, idem, *Marea invazie tătară şi sud-estul european*, Bucureşti, 1933, p 65, 71 – 72

[28] E Hurmuzaki – N Densuşianu, *Documente* ... I, p 484 – 485

[29] Fr Zimmermann – Werner, *op. cit.*, I, p 388 – 389

[30] M Popescu – Spineni, *România în Istoria cartografiei pînă la 1600*, Bucureşti, 1938, p 63, 64, 73

[31] N Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, I – II, Bucureşti, 1899 – 1900, p LXI – LXII, idem, *Notes de diplomatique roumaine*, Bucureşti, 1930, p 137, E Hurmuzaki – N Iorga, *Documente* XV_1, Bucureşti, 1911, p 78, 293

[32] D Ciurea, *Sigiliile medievale ale oraşelor din Moldova*, in „St şi cerc şt, istorie", anul VII, Iaşi, 1956, fasc 2, p 6, Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei şi Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1956, p 135 – 136

[33] Ioan de Kukullo, *Cronicae Hungarorum*, ed I G Schwandtner, „Scriptores rerum Hungaricarum", I, Vindobona, 1746, cap 49, p 196 *in terram Moldaviae.*

[34] G Gulobovich, *Biblioteca Bio-Bibliographica della Santa Terra e dell'Oriente Francescano*, II, Quaracchi, 1913, p 254 – 257

de a fi readus pe rebelii moldoveni şi Moldova sub ascultarea coroanei ungare, *in restaurationе terrae nostrae Moldavanae*[35], într-altul, din 1365, regele recunoaşte înfrîngerea oştilor sale *in terra Moldavana*[36].

Încercări de a da lămuriri asupra originii şi provenienţa acestei denumiri, apărută în perioada dominaţiei tătare, s-au făcut în evul mediu de către cronicari, iar în timpuri mai noi de istorici şi lingvişti. Nu este cazul să discutăm aici opiniile emise[37]. E mult mai probabil că denumirea îşi are la origine un eponim *Molda,* cuvînt de origine germană[38], rămas încă de la goţi, purtat de un om, stăpînul feudal al localităţii, onomastic care s-a impus ca toponimic, apoi s-a extins asupra apei şi ţinutului din jur şi, în cele din urmă, a fost adoptat de întreaga ţară, nu însă fără o luptă surdă cu alte denumiri, cum vom vedea mai jos.

Primul onomastic *Molda,* cunoscut scriptic din această perioadă, este semnalat de către misionarul catolic Ladislau (într-o scrisoare din 10 aprilie 1287), în persoana unui dregător tătar, care, desigur, purta un onomastic gotic[39]. Informînd Vaticanul de victoria Ordinului franciscan de a fi atras la catolicism pe Yaylak, cea mai distinsă dintre soţiile lui Nogai, hanul Crimeii, el arată că misiunea catolică este dată sub grija lui Ymor, fiul lui Molday[40], nume germanic luat, probabil, de la goţii dintre Cherson şi Soldaia, pe care Wilhelm de Rubruck îi găseşte, în număr destul de mare, în anul 1253, vorbind graiul teuton[41]. Raza puterii lui *Ymor, filius Molday,* pe care i-o încredinţase Nogai, nu se rezuma numai la Crimeea, ci se întindea şi asupra Ţării Româneşti, Moldovei şi Dobrogei[42], căci franciscanii aveau biserici şi la Cetatea Albă şi la Vicina[43].

Fireşte că toponimicul *Molda* şi denumirea ţării Moldovei nu poate avea la origine onomasticul *Molday,* tatăl acestui slujbaş din Crimeea, deşi nu este exclus că acest Molday să fi îndeplinit pe pămîntul Moldovei cîndva dregătoria de *baskak*[44] şi să fi avut fiul la curtea lui Solhat a lui Nogai, în perioada de ascensiune a puterii acestuia[45]. Doar, pe teritoriul Moldovei avem o localitate *Bascacauti,* cu o curte, în care însuşi Alexandru cel Bun emitea acte, în 30 aprilie 1431[46]. Cu mai multă siguranţă ne-am putea gîndi la *Alexandru Moldaovicz,* martor, la Liov, în 1334 şi în cel următor, la Vladimir, în Volohînia, (altă ţară a celţilor teurisci) menţionat în actele emanate din cancelaria lui Gheorghe Troidenovici, principele de Halici[47]. E.

---

[35] E Hurmuzaki – N Densuşianu, *op. cit.*, I₁, p 61

[36] *Ibidem*, I₁, p 94

[37] E Virtosu, *op. cit.*, p 131 – 145

[38] Bogdan P Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, I, p 41 şi 300

[39] A D Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia traiană*, II, ed I Vlădescu, p 17, Fr Kluge, *Urgermanische Vorgeschichte der altgermanischen Dialekte*, ed a III-a, Strassburg, 1913, p 174, 204, 210, Emil Fischer, *Der Name der Moldau*, in „Bukarester Gemeinblatt", XIII, 1921, Nr 25, p 97

[40] G Golubovich, *op. cit.*, II, p 444, cf Gh Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucureşti, 1935, p 119

[41] *Itinerarul fratelui Wilhelm de Rubruquis din Ordinul fraţilor minoriţi*, trad de M Brătescu, in "anal Dobrogeo", II₄, 1921, p 511

[42] Gh Brătianu, *La Mer Noir*, in „Revue Historique du sud-est europeen", Anul XXI, 1944, p 59

[43] C Andreescu, *Aşezări franciscane la Dunăre şi Marea Neagră, în sec. XIII – XIV*, in "Cercet ist", anul VIII, 1932 – 1933, Nr 2, p 153

[44] B D Grecov şi A I Iacubovschi, *op. cit.*, p 122 – 123

[45] René Grousser, *L'Empire des Steppes*, Paris, 1948, p 479 – 481

[46] M Costăchescu, *Documente moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare*, I, Iaşi, 1931, p 315 – 316

[47] Joh Voigt, *Codex diplomaticus Prussiae*, II, Konigsberg, 1836, p 190, Kotzebue, *Preussens alteste Geschichte*, II, p 397

Kaluzniacki și Miklosich[48] îl socotesc moldovean deși corect, Alexandru Moldaovicz trebuie tradus cu Alexandru, fiul lui Molda, persoană care e mai apropiată, ca dată, anilor 1300, dacă scădem 30 de ani sau 35 de ani vîrsta lui Alexandru, vreme ce ar corespunde exact cu data apariției sigiliului orașului Baia.

Se prea poate că, acest *Alexandru Moldaovici* să fi fost nu numai fiul boierului Molda, dar și din orașul Molda, cum au opinat istoricii menționați mai sus. Trebuie să ne gîndim la numele acestui boier român *Molda*, care a trăit prin anii 1300 și a stăpînit ca voievod, sub dominația mongolă, nu numai orașul *Molda* (Baia), ci și întreaga vale a rîului numit mai apoi *Moldova*. Mai ales că, într-un act, din 18 martie 1617, este menționat un boier *Molda* ca strămoș al lui *Vlad Șofrac*, care a primit sub Alexandru cel Bun un privilegiu pentru satul *Șofrăcești*[49], așezat pe Valea Neagră și Moldova, aproape de vărsarea în Siret. Și, cum în Moldova, ca și în Maramureș, întotdeauna nepoții poartă numele bunicilor și străbunicilor, nu este exclus ca Molda din uricul lui Alexandru cel Bun să fi fost transmis și moștenit de la un strămoș Molda, de pe la 1300. Ceea ce trebuie de subliniat și reținut, aici, este faptul că, pe lîngă numele gotic *Molda*, tradiția a păstrat un alt nume gotic, *Șofrac*, de unde denumirea satului *Șofrăcești*, aflat în stăpînirea lui Vlad *Șofrac*[50].

Se știe că, la goții greutungi din secolul al IV-lea, *Safrac (Safrax)* a fost numele unui general[51]. De la un asemenea nume purtat acum de un mare dregător român, care și-a avut așezarea la Baia, a luat denumire localitatea *Molda*, hidronimul *Moldava* și s-a extins apoi peste țara dintre Carpați și Siret, abia la începutul secolului al XIV-lea. Adăugăm acest „început", deoarece în perioada de timp de la 1287 la 1365, în care apare onomasticul Molda și de la el rîul și țara *Moldova* dintre Carpați și Siret, întregul teritoriu de la Plonini din Țara Sepeniciului, de lîngă Sneatin și Colacin, și pînă la gura Nistrului, la Marea Neagră, era cunoscut Vaticanului și contemporanilor secolului al XIV-lea sub denumirea de *Valahia Minoră*. Această denumire a fost dată încă de triburile germanice, în secolele II – VII ale erei noastre, teritoriului respectiv, deoarece locuitorii lui erau celto-sciți în simbioză cu carpo-dacii latinizați, adică *străini*, în vechea limbă germană – *Welsch*, pentru celtici.

O cronică franciscană menționează, în anul 1340, uciderea la Siret, în *Valahia*, a doi călugări minoriți de către tătari[52] și tot aici se afla printre alți misionari și Iacob Strepa[53]. Numele de *Valahia* apare concomitent cu acela de Moldova în analele rusești și litvane, mai tîrziu, cînd acestea vorbesc despre faptele de arme ale membrilor familiei Coriatovici și că Iurg Coriatovici, nepotul marelui duce al Lituaniei, a fost ales, în 1374, de Volohi la domnia sau voievodatul țării *Valahiei și al Moldovei*[54]. *Wzeli wolosky na hospodarstwo albo woyewodstwo Woloskie y Moldawskie*. Este vremea cînd denumirea de *Woyvodatus Muldaviae*[55], menționată

[48] Fr. Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, Viena, 1879, p. 41, I. Nistor, *Die Moldawischen Anspruche auf Pokutien*, Viena, 1910, p. 22

[49] *Documente privind istoria României, A. Moldova, veac XVII*, vol. IV București, 1956, p. 120

[50] *Ibidem*, p. 120

[51] Ammian Marcellin, *Bellum Gothicum*, ed. cit., lib. XXXI, cap. III și IV, p. 41, 43 și 76, 79

[52] Gh. Moisescu, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, București, 1942, p. 87

[53] C. Auner, *Episcopia de Siret*, in „Revista catolică", Nr. 2, 1913, p. 227.

[54] B. P. Hașdeu, *Arhiva istorică*, II, 1867, p. 7, Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XV, Iași, 1926, p. 1 – 2, R. Rosetti, *Succesiunea domnilor Moldovei dintre Latcu și Alexandru cel Bun*, Iași, 1923, p. 4 – 5, E. Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe*, in "Studii", tom 21, Nr. 6 (1968), p. 1105

[55] Dobner, *Monumenta Historiae Bohemicarum*, II, p. 385 – 387, cf. I. Nistor, *Die Moldawischen Anapruche ...* p. 22, 31

în tratatul din 1372 dintre Ungaria şi Boemia, începe a se afirma în luptă cu termenul *Walachia*, termen care apare în analele mănăstirii franciscane din Thorn, în 1377, cînd lituanienii au fost bătuţi de moldovenii *illos de Walachia*[56].

La 30 ianuarie 1378, papa Grigore al IX-lea o numeşte pe mama voievodului moldovean Petru Muşat, „Margareta de Cereth", ca *domina Valachiao Minoris*[57]. Această denumire este în raport cu *Valachia Mare* dată Ţării Româneşti[58]. Roman voievod se intitula, în 5 ianuarie 1393, *domn al Moldovei* şi moştenitor al întregi ţări a *Valahiei* de la munte pînă la mare[59], iar Ivaşco, fiul lui Petru Muşat, işi ridică pretenţii la domnie ca moştenitor al *Valahiei*[60].

Unificarea ţării, realizată la 1359 de către Petru fiul lui Ştefan şi Bogdan I, a dus îndată şi la numele de *Minoris Valachyae seu Terrae Moldavanae,* ori nume combinat *Moldovlahia*. Apariţia acestei denumiri, sub domnia lui Roman I, este atestată într-un act emis, în 3 ianuarie 1395, de către Sigismund de Luxemburg[61] şi în scrisorile din 26 iulie 1401, adresate de patriarhul Matei de Constantinopol către Alexandru cel Bun. Domnul moldovean este arătat ca *mare voievod al Moldovlahiei* Βοεβοδα Μολδοβλαχίας[62], titulatură sub care aproape toţi domnii vor emite acte mănăstirilor şi episcopiilor[63]. Călătorul Guillebert de Lannoy îl numeşte, în 1421, pe Alexandru cel Bun domn *al Valahiei şi Moldovei*[64]. Chiar doamnele Marena[65] a lui Alexandru cel Bun şi Măria de Mangop a lui Ştefan cel Mare se intitulau aşa[66].

Episcopatul ortodox de la Cetatea Albă – *Asprocastron*, al cărui episcop, Chirii, a participat, în 1345, la alegerea episcopului de Smolensk[67], chiar sub dominaţia tătară, aflîndu-se pe acelaşi teritoriu, unde, în 1386, avea să se creeze şi o episcopie la Suceava, este numit de patriarhia de Constantinopol ca fiind *Mauro-valahia*[68] Μαυροβλαχία, adică *Valahia Neagră*. Sub această denumire, *Mavro-vlahia*, ţara *Moldovlahia* va mai apare în scrisoarea din 1395 a lui Iaţco logofătul către Patriarhie, pentru închinarea a două biserici din Suceava[69], în gramota patriarhală de acceptare, ca şi în acelea din mai 1395 şi 1397, prin care protopopul Petru este însărcinat cu atribuţiuni de administrator al bisericii moldoveneşti; la fel şi în răspunsul dat de Mahomed al II-lea, în 5 octombrie 1456, Μοροβλαχίε, către Petru Aron[70].

---

[56] *Scriptores Rerum Prussicarum,* III, p 18 şi 106, Cf Gh Popovici, *Anul de la Martie,* in "Cconvorbiri literare", Anul XXXIV, p 206

[57] Şt Pascu, *Contribuţiuni documentare la istoria românilor în sec. XIII şi XIV,* Sibiu, 1844, p 81, C Auner, *Episcopia de Baia,* in „Revista catolică", Bucureşti, 1915, p 89 – 94

[58] Ştefan Pascu, *op. cit.,* p 65, 54

[59] Mihai Costăchescu, *op. cit.,* II, p 607 – 608

[60] *Ibidem,* II, p 619

[61] R Manolescu, *Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova,* (1395) in An univ "C I Parhon", anul XV, p 72 – 73

[62] E Hurmuzaki – N Iorga, *Documente greceşti privitoare la istoria românilor,* XIV_1, Bucureşti, 1915, p 32 – 34

[63] M Costăchescu, *op. cit.,* p 52 – 53, 287 – 288, 307- 308, 311 – 312

[64] N Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe,* Bucureşti, 1899, p 80, nota 3, I Nădejde, *Viaţa lui Ştefan cel Mare şi cel Bun, domnul Moldovei,* Iaşi, 1883, p 10 – 11

[65] N Iorga, *l'Epitrachile d'Alexandre le Bon,* Bucarest, 1913, p 115 – 117, E Hurmuzaki – N Iorga, *Documente,* XI, p 535

[66] P S Năsturel, *Date noi asupra unor odoare de la mănăstirea Putna,* in "Romanoslavica", IV, 1960, p 267

[67] Gh Moisescu, St Lupşa, A Filipaşcu, *Istoria Bisericii Române,* I, Bucureşti, 1957, p 133

[68] *Acta Patriachtus Constantinopolitani,* Viena, 1860, p 578, II, 1862, p 28, 86 şi 528, N Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei,* p 58

[69] E Hurmuzaki, N Iorga, *Documente greceşti,* XIV_1, p 18, 19, 25

[70] Hurmuzaki – Densuşianu, *Documente,* II_2, p 671

În alte gramote ale Patriarhiei de Constantinopol, din anii 1395 şi 1401, numele *Mavrovlahiei* este înlocuit cu *Rusovlahia* 'Ρωσοβλαχίς[71], adică *Vlahia de lîngă Ţara Lituaniei*. Aceasta ajunsese stăpînă, în anul 1342, peste Podolia şi, după 1362, peste ţinuturile de pe stînga Nistrului pînă la Marea Neagră şi era cunoscută contemporanilor ca *Ţara Rusească* sau *Litvorosia*[72]. În acea vreme, statul Moscovei era numit *Sarmaţia Neagră*[73], iar *Ţara Haliciului*, cunoscută ca *Rusia Roşie* era ocupată deja din 1349 de către Cazimir cel Mare al Poloniei, avînd în sud graniţele pînă la Cameniţa pe Nistru[74].

Titulatura episcopului moldovean, ca ierarh ortodox, era dată de patriarhie îndeosebi, pentru că îngloba în eparhia sa şi părţile de pe litoralul Mării Negre, de pe stînga Nistrului, şi nu pentru că *Valahia Neagră* se afla sub suzeranitatea rusească, cum au susţinut eronat unii istorici[75].

În sfîrşit, turcii, după pătrunderea lor în Europa i-au zis, după *bourul* aflat pe stema ţării, căruia în limba turcă i se spune *Bugdan*, = *Bogdania* sau *Karabogdania*[76], adică *Bogdania Neagră*[77] şi *Maurdania nigra*[78], pînă tîrziu de tot.

Din expunerea sumară a acestor date, se poate observa că denumirile teritoriului locuit de români de la răsărit de Carpaţi numit pe rînd *Sciţia, Sarmaţia, Goţia, Gepidia, Pecenegia, Cumania, Brodnicia, Alania* şi *Tataria* au provenit de la popoarele migratoare. Semnalăm că nici un izvor latin, bizantin, slav, polon ori maghiar nu au înregistrat că acest teritoriu s-ar fi numit vreodată *Slovenia* sau *Bulgaria.* O dată cu măcinarea, asimilarea ori îndepărtarea acestor popoare, toate denumirile enumerate mai sus au dispărut rînd pe rînd şi au fost înlocuite după numele poporului de origine celto-tracă al Vlahilor = *Valahia sau Valahia Minoră, Moldovlahia*[79], *Mavrovlahia, Rusovlahia şi Moldova.* Fenomenul nu poate fi mai natural. După cum, la sfîrşitul unei ierni geroase şi topirea zăpezii apar florile de primăvară ca produs al umedului pămînt, aşa şi după asimilarea popoarelor migratoare încă din primele secole ale erei noastre şi în evul mediu, a apărut la lumina istoriei tînărul popor al vlahilor sau românilor, adevăraţii stăpîni ai acestui teritoriu.

---

[71] Hurmuzaki – N. Iorga, *Documente ...*, XIV₁, p. 19, 20, 22, 30

[72] *Ibidem*, XIV₁, p. 27, Vladislav Iagelo ... *mare duce al Litvorosiei.*

[73] L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, Bucureşti, 1958, p. 22, 91, 93

[74] M. Hruşevski, *Istoria Ucraini – Rusiei*, II, Liov, 1905, p. 460 – 461, S. M. Seredonin, *Istoricescaia Geografia*, St. Petersburg, 1916, p. 184 şi 186

[75] A. Czolowski, *Poczatki Moldavii i wyprawa Kazimierza wielkiego*, R. 1359, in „Kwartalnic Hystoriczny", IV, 1890, p. 258 – 285, teză combătută de I. Bogdan, *Două Disertaţii*, în „Convorbiri literare", anul XXIV, 1890, p. 513, şi de V. Bogrea, în „Anuarul Instit. de Ist. Naţ. din Cluj", 1921 – 1923, Cluj, 1922, p. 357 – 358

[76] L. Chalcocondil, *op. cit.*, ed. cit., p. 93

[77] E. Virtosu, *Bogdania, alt nume dat Moldovei*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie", Anul I, 1964, Iaşi, p. 155- 156

[78] T. Pelletier, *Histoire des Ottomans, grands seigneurs de Turquie...* dédiée à Monseigneur le Prince de Condé, Paris, 1600, f. 3 r şi 19 r, Moldavie est la Valachie supérieure appellée *Mauridania Nigra* Danorum seu Dacorum regio. Les Turcs à cause de ce l'appellent, *Carabogdanie*, 13, r. cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, p. 51

[79] *Moldovlahia* din titulatura lui Ioan Asan de la 1192 este un falsificat săvârşit de Vasile Aprilov în *Bolgarskia gramoti sobranfea Vasiliem Aprilovim*, Odessa, 1845, p. 31, B. P. Haşdeu, *Arhiva Istorică*, I, p. 96, I. Bogdan, *Diploma lui Ioan Caliman Asan din 1192*, în „Conv. literare", anul XXIII 1889, p. 448 şi *idem*, în *Două dizertaţii ...*, în „Convorbiri literare", Anul XXIV, 1890, p. 513

HOTARELE MOLDOVEI

Cel mai important lucru ce trebuie semnalat în problema hotarelor Moldovei este că, spre apus, n-a existat o graniţă despărţitoare cu Transilvania şi Maramureşul pînă în 1775, cînd austriecii au ocupat Bucovina[80]. Conflictele pentru încălcări reciproce de moşie au fost rezolvate prin acordarea de daune de către unele comisii mixte constituite ad-hoc, după întîlnirea unor delegaţii ale ambelor ţări[81], în conformitate cu principiile aflate în tratatul încheiat, în 12 aprilie 1475, dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin, la Iaşi[82]. O linie despărţitoare mergea, după cum scrie Vasile Lupu bistriţenilor pe temeiul actelor mănăstireşti mai vechi, pe cumpăna apelor, pe vîrful munţilor, şi *de unde izvorăsc izvoarele este al nostru, iar dincolo este al donului voastre*[83]**. Acolo unde se iveau litigii, se aplanau repede[84]. Copiile tuturor actelor, începînd cu data de 1412 şi pînă la 1772, se află în textul latin adunat de către austrieci într-un singur dosar[85], iar un studiu a fost publicat de I. Băcilă[86].**

Spre nord, răsărit şi sud însă existau graniţe. În perioada cît Moldova a fost sub stăpînirea pecenego-cumano-mongolă, – graniţa începea de la izvoarele Ceremuşului pînă la gura acestuia, la vărsarea lui în Prut[87] prin satul din jos de Sneatin[88] al lui Iaţco Ciartoriischi, marele logofăt al Moldovei, numit *Nemirceni* **şi apoi** *Ciortoria,* **după numele fiilor acestuia, Nemirca şi Ivaşco Ciartoriischi, boieri în sfatul domnesc[89], în secolul al XV-lea. De la Ciortoriia, graniţa dintre Moldova şi Rusia Roşie mergea pe la Sneatin, exact pe acolo pe unde, după relatarea lui Rogerius, au năvălit, în 1241, Cadan şi Buri cu ostile mongole în Transilvania, spre Rodna:** *Rex Cadan inter Rusciam et Comaniam persilvas trium dierum habens iter sive viam pervenit ad divitem Rudanam*[90]**. Cum mongolii îşi înăspriseră stăpînirea asupra Moldovei în acest an, hotarele ţării au rămas aceleaşi. Marino Sanudo cel bătrîn, din Veneţia, ne informează, în 10 aprilie 1330, că** *Tatarıa* **se învecinează cu** *Dacia* **= (Transilvania) stăpînită de Ţara Ungurească, iar, în 23 octombrie acelaşi an, arată că hotarele Rusiei Mici sînt, la apus, Polonia, la sud, Ungaria şi la răsărit, Uzbec tătarul, marele han (1312 – 1340)[91].**

---

[80] C Sassu, *Ţările Române spre sfârşitul veacului al XVIII-lea,* în *„Revista arhivelor”,* V, Bucureşti, 1943, p 303 – 351, T Bălan, *Cordonul Bucovinei,* I, în „Rev Arhivelor”, VI, 1944 – 1945, p 231 -239, T Codrescu, *Uricarıul,* IV, Iaşi, 1886, p 90 – 97, 244 – 264, 266 – 280, XVI, Iaşi, 1891, p 54 – 127

[81] A Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti,* VII, Bucureşti, 1934, p 256, 265, 272, 275, 280 – 296, 304 – 308, 313, E Hurmuzaki, N Iorga, *Documente...* XV, p 718, Nr 1318

[82] I Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare,* II, Bucureşti, 1913, p 331 – 336

[83] A Veress, *op. cit.,* X, p 348 – 349, X, Bucureşti, 1938, p 47, 105 – 113, 115 – 130, 213, Conflictul pentru muntele Tulgheş

[84] Arhiv Stat Bucureşti, *Mînăstirea Bisericani,* XIII, II bis, Mînăstirea Pîngăraţi, III[138]

[85] Arhiv Stat Sibiu, *Manuscris Q,* 1 – 4 ianuarie 1770 = 1 – 82 file

[86] I C Băcilă, *Hotarul de apus al Moldovei,* în "Buletinul societăţii de geografie", Anul XLI (1922), p 43 – 44, Gr Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă,* ed P P Panaitescu, 1958, p 71 şi 218

[87] I Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte,* ed II, Iorgu Iordan, Bucureşti, 1859, p 11, T Bălan, *Hotarul de la Ceremuş,* în „Codrii Cosminului", IX, cernăuţi, 1835, p 275 – 286, idem, *Lămurirea unei confuzii istorice,* în „St şi Cerc Ist ", XIX, Iaşi, 1945, p 41 -46, I Corfus, *Încă un „cuvînt" de al lui Neculae se dovedeşte a nu fi legendă,* în „Studii", anul 1964, Nr 3, p 597, T Codrescu, *Uricarıul,* Iaşi, 1889, p 265 – 266

[88] N Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* ed I, St Petre, Bucureşti, 1942, p 173

[89] M Costăchescu, *Documente moldoveneşti,* I, p 529, I Bogdan, *op. cit.,* I, p 85 – 86

[90] Rogerius, *op. cit.,* ed cit V – VII, cap XX, p 33 – 72

[91] I Minea, *Marino Sanudo bătrînul despre noi,* în "Cercet Ist ", An I, Iaşi, 1925, Nr 1, p 404 – 505 = *Ruscia ... quae confinat ab occidente cum Polonia, a meridie autem Ungaria, et ab oriente cum Husbecco Tartaro domino suo praedicto.*

De la Sneatin, granița mergea spre nord-vest, închidea întregul ținut al Țării Sepenicului cu Munții Plonini, unde, în 1359, Petru fiul lui Ștefan voievodul Valahilor (Volsci), avea să nimicească prin doborirea copacilor tăiați întreaga oaste polonă a regelui Cazimir cel Mare: *Sylvae erant vastae... Plonyni a solitudine et quod profectum non afferunt, nec cultae sunt aut arabilis in Terra Sepenicensi sitae quas, ut praemissimus, Plonyni Valachi vocant*[92]**. De acolo urca în direcția nordului prin** *Cîmpia valahilor* **și atingea Nistrul mai sus de satul Potoc. Întregul ținut ai Sepenicului, care aparținea împreună cu Munții Plonini, Moldovei și la 1392**[93]**, era recunoscut, de fapt și de drept, ca fiind al Moldovei, deoarece se afla la granița Moldovei cu țara Rusiei Roșii, așa cum o declara însuși Vladislav Iagello, în actul din 13 decembrie 1433: „iar granița, – spune regele însuși, – va fi graniță veșnică," Pocuția rămînînd Poloniei**[94]**.**

De la satul Potoc, din marginea *Cîmpiei Valahilor = Polea Volohova,* **hotarul mergea pe dreapta Nistrului în Jos pînă la mare, Nistrul fiind fluviul despărțitor de Litvo-Rusia.**

În sud-est, granița Moldovei mergea de la limanul Nistrului pînă la gura Siretului, care, pe atunci, se vărsa în Dunăre la Brăila, cel mai de sud centru comercial al Moldovei și de nord al Țării Românești, indicat într-un act emis, de către Ludovic cel Mare, brașovenilor, în 28 iunie 1358[95] **și stăpînit de Dimitrie „princeps tartarorum"**[96]**, Aceeași graniță o stăpînea Moldova și în 1426**[97]**. De la Brăila, hotarul mergea pe Siret pînă la gura Milcovului și Putnei, apoi pe Valea Milcovului pînă la izvoarele lui din Vrancea**[98]**. Acestea au fost granițele Moldovei în anul 1359. Hotarul spre răsărit a fost recunoscut, ca fiind pe Nistru, nu numai de către Vladislav Iagello, ci și de către țarul Petru cel Mare în tratatul încheiat la Luțk, în 13 aprilie 1711, cu Dimitrie Cantemir.** *Țara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotarul, și Bugeagul cu toate cetățile tot a Moldovei să fie*[99] **scrie primul articol al acestui tratat de drept internațional, semnat de cel mai mare țar al Rusiei.**

Deși principatul Haliciului și regatul Poloniei dispun de acte emise cu 200 de ani înainte de anul înfrîngerii oștilor polone și ungare (1359) de către moldoveni, totuși nici unul din ele nu se referă la vreun sat din hotarele Moldovei, constatate documentar pînă la anexarea Bucovinei de către austrieci, în 1775, și anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru de către ruși, în 1812, – Se știe doar că, împărțirea Moldovei mai fusese pusă în discuție de către unguri și poloni prin

---

[92] I Dlugosz, *Historiae Polonicae*, I, col 1123

[93] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 7 – 8, 13

[94] *Ibidem*, II, p 660 – 663, E Hurmuzaki – I Bogdan, *Documente*, I, *Suplement II*, p 144 -148

[95] Fr Zimmermann und Georg Muller, *Urkundenbuch*, II, Hermannstadt, 1897, p 153

[96] *Ibidem*, II, p 315, G I Brătianu, *Deux études historiques*, în „Revue des études roumaines", IX – X, Paris, 1965 – 1967, p 39 – 46, pune pe Dimitrie principe la Cetatea Albă

[97] Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonarum, libri XXX*, Basilea, 1568, p 293, Qui ad Brailovium usque quod oppidium ad confluentem Serethi et Danubii fluviorum in extremis Moldaviae ac Transalpinae Valachies finibus fuit , Text reprodus și de E Picot et G Bengesco, *Alexandre le Bon prince de Moldavie*, Viena, 1882, p 24, nota 2

[98] Gr Ureche, *op. cit.*, ed cit., p 98, Arhiv Stat București, *Achiziții noi*, CCXXV hotarul Vrancei la 7 septembrie 1648, C Băcilă, *op. cit.*, p 44, C C Giurescu, *Cu privire la hotarul de vest al Moldovei*, București, 1943, p 1 și urm, vezi discuții și la R Rosetti, *Hotarele Moldovei la sud supt Ștefan cel Mare*, în "Revista Istorică", Anul X, Nr 7 – 9 iulie – septembrie 1914, p 186 – 190, Chr Mironescu, *Hotarul dintre Moldova și Muntenia*, în "Anuarul de Geografie și Antropogeografie" București, 1910 -1911, p 87

[99] I Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed I Iordan, p 264 – 265, *Polone Sobrannie Zakonov*, IV, St Petersburg, 1830, p 659 -662, D A Sturza și Colescu Vartic, I, *Acte și documente realtive la istoria renașterii României*, I, București, 1900, p 15 – 18, P P Panaitescu, *Tratatul de alianță dintre MOldova și Rusia din 1711*, in "Studii", Nr 4, 1961, p 897 – 917

tratatul de la Lublau, în 1412, dar atunci, *maior Bucovina* și *minor Bucovina*[100] se referă la regiunile bogate în păduri de fag. Este cea mai puternică dovadă că românii, locuitori autohtoni în teritoriul dintre Carpați și Nistru, au constituit o unitate omogenă ca popor dintr-un început și s-au dezvoltat și rămas aceiași, cum ne vor demonstra și instituțiile etno-juridice.

Așezările omenești alcătuite pe suprafața acestui teritoriu circumscris cu hotare naturale, asupra cărora numai domnia Moldovei a avut jurisdicția în evul mediul vor forma obiectul studiului de față.

POPULAȚIA SATELOR DE LA RĂSĂRIT DE CARPAȚI ÎN IZVOARELE ISTORICE STRĂINE, PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XV-LEA

Interiorul hotarelor descrise mai sus a fost locuit, în antichitate, de către traco-daci[101], de origine iraniană, cimmerieni[102], de sciți[103], triburile celtice ale costobocilor, racatensilor, britogalilor și bastarnilor, peste care s-au suprapus triburile sarmaților roxolani, ale vandalilor, goților, alanilor și gepizilor, toți cunoscuți prin incursiunile lor în sudul Dunării, unii înainte de cucerirea romană, iar alții în timpul stăpînirii Daciei de către romani și după părăsirea ei[104]. În această simbioză indo-germană, triburile trace, predominînd prin numărul locuitorilor lor, au fost cunoscute scriitorilor romani și bizantini cînd sub numele de daci, cînd sub acela de geți. Triburile germanice însă le-au spus dacilor și, în general, tracilor romanizați *valahi*, așa cum ii numeau și pe celții Galiei[105]. Cercetările din ultima vreme în domeniul istoriei au demonstrat definitiv că, dacii nu sînt slavi[106], ci o populație traco (-celtă[107]?), care vorbea limba traco-dacă[108], pe întinderea de la Dunăre pînă spre Marea Baltică[109].

---

[100] Șt Pascu, *Contribuții documentare la istoria românilor*, Sibiu, 1944, p 73, E Hurmuzaki – N Densușianu, *Documente* ... I_2, p 485

[101] Ștefan Byzantinul, apud N Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, p 791, **Σκύθαι ἔθνος Θράκιον**.

[102] V Pîrvan, *Getica*, p 24, 33, 40, 41, 222, 223, 225, 239 -242, 237 – 238, 282, N Iorga, *Istoria românilor*, I, p 239 -240

[103] Ammian Marcellin, *op. cit.*, XXXI, 2, 20, XXII, 8, 42 = sciții sunt perși, *europeni sunt alani et costobocae gentesque schytarum innumerae.*

[104] D Berciu, *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotropitorilor romani*, in "St și Cercet de Ist veche", II, 1954, p 87 – 89, F Horovitz, *Situația precară a stăpânirii romane în Dacia și poziția specială a consularilor Dacilor*, ibidem, p 102 și 118

[105] E Lavisse, *Histoire de France*, I, Paris, 1904, p 26 și 29, N Iorga, *op. cit*, II, p 107; Dinu Arion, *Vlahii, clasă socială în voevodatele românești*, București, 1940, p 7 – 8

[106] A V Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p 68 – 78; C Cihodaru, *Populația romanică din regiunea Carpato-dunăreană*,in "Anal univ "Al I Cuza", tom XV, s, III, fasc 1, 1969, p 4 – 5

[107] B P Hașdeu, *Dacii, o națiune traco-celtă*, in "Columna lui Traian", anul V, Nr 5, 1887, p 2, Strabon, *Geographica*, I, 3, 21, (C, 16), II, 5, 30 (C, 129) in "Izv Ist Rom", I, p 218 – 221, și XI, 6, 2 (C, 507), p 250 – 251, V M Burlă, *Despre originea dacilor*, in "Conv lit", anul XXII, 1887, și anul XXIII 1888, p 44 – 57; *Istori României*, I, București, 1960, p 140 – 142, și 155, 166, cf Herodot, *op. cit.*, ed cit, p 26 – 29

[108] I I Rusu, *Limba traco-dacilor*, ed a II-a, București, 1967, p 75 – 157; 187 – 230

[109] Detlefsen, *Ursprung, Einrichtung und Bedeutung der Erdkarte Agrippas*, in "Forschungen zur alten Geschichte und Geographie", Berlin, 1906, p 34 – 35, Brandis, *Dacia*, in Paul-Wissowa, *Real Enciclopedie der Klasichen Altertums Wissenschaft*, IV, I Andrieșescu, *Asupra răspândirii nord-vestice a tracilor la începutul istoriei*, in "Închinare lui N Iorga", Cluj, 1931, p 1 – 11, idem, *Cea mai veche noțiune istorică despre Dacia*, in "Revista istorică", I, 1915, p 5 – 6

Dacă pînă în secolul al VII-lea, teritoriul viitoarei Moldove este trecut în lucrările scriitorilor consultaţi pînă acum sub numele de Sciţia, Dacia[110], Terra Sarmatharum şi Gothia, populaţia ei celto-tracă, latinizată va apare din secolul al VI-lea sub denumirea de Vlahi[111] sau volohi, denumire dată de goţi[112]. „E clar – scrie Nicolae Iorga – că slavii din a doua perioadă (începînd din secolul al VI-lea) au cunoscut pe români prin germani. O dovedeşte numele de valahi pe care cei dintîi îl dau celor de ai doilea. Aceasta înseamnă însă că, în momentul cînd slavii au apărut în aceste locuri, germani, deci goţi, vizigoţi, vandali, erau intercalaţi între dînşii şi populaţia românească"[113]. Fără a mai pune împrumutarea de către slavi a cuvîntului Dunărea tot de la goţi[114], fluviu căruia traco-dacii îi spuneau Istros sau Donaris[115].

Influenţa directă a goţilor în folosirea cuvîntului *walsch, wälach* ca *voloch* sau *valah* de către slavi a avut loc pe la sfîrşitul secolului al VI-lea. Ea este înregistrată de cele mai vechi anale ruseşti, începute prin secolul al IX-lea (anul 852 e.n.) şi se menţine în toate cronicile scrise mai tîrziu şi în cuvîntul *Volohânia,* denumire germană *Valhuni* şi *Velhuni* dată pentru ţara valahilor, adică a celţilor, cu apele neslave Nipru, Bug şi Nistru[116]. *Cronica Volîniei,* admisă ca fiind de pe la sfîrşitul secolului al XIII-lea, *Versiunea nordică din colecţia de la Susdal,* de la începutul secolului al XIV-lea, *Cronica lui Lavrentie,* din 1177, şi *Varianta lui Nestor*[117], de pe la 13S0 – 1390, îi numesc pe celţii latinizaţi *volohi* în capitolul I, cind enumără popoarele care se trag din neamul lui Iafet[118], exact aşa cum îi numesc germanii[119]. În capitolul al treilea, autorii aceloraşi anale îi numesc volohi pe romanii care-i supun pe Daci, în războaiele din anii 101 şi 106[120], dar, spre mirarea tuturor, le spun dacilor slavi[121], iar Dacia o socotesc ţara slavilor.

În capitolul al VIII-lea, analele folosite în *Cronica lui Nestor* îi numesc volohi pe romanii aşezaţi în Panonia şi Dacia, şi scriu că, pe aceştia i-au gonit ugrii cei albi şi avarii care i-au supus pe slavi, în timpul împăratului Heraclius[122] (610 – 641 e.n.).

---

[110] B P Haşdeu, *Zina Filma. Goţii şi gepizii în Dacia,* p 14 – 18.

[111] Idem, *Istoria critică a românilor*, I, p 38 – 43, C Jireček, *Geschichte der Serben*, I, Ghota, 1911, p 65 – 70

[112] N Iorga, *op. cit.* II, p 245 – 246, I Andrieşescu, *De la preistorie la evul mediu*, Bucureşti, 1924, p 64 – 70

[113] K Mullenhoff, *Donau-Dunav-Dunaj*, in "Archiv fur slavische Philologie", I, 1875 -1876, p 291 – 298, Max Forter, *Der Name der Donau,* in "Zeitschrift für Slavische Philologie", I, 1924, p 1 – 25

[114] Al Papadopol Calimah, *Dunărea în literatură şi în tradiţiuni,* in "M S I", s II, tom VII, 1884 – 1885, p 309, V Motogna, in "Revista istorică", anul VII, Nr 7 – 9, 1921, p 166 – 171, V Pîrvan, in "Rev ist", anul VII, Nr 10 – 12, 1921, p 248 şi Anul VIII, Nr 1 – 3, p 6

[115] V Pîrvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, Bucureşti, 1923, p 18 – 21, N Bănescu, *Precizări istorice cu privire la ducatele bizantine Paristrion (Paradunavon) şi Bulgaria,* in "Anal Acad Rom", M S I, s III, tom XXVI, Mem 3 Bucureşti, 1943, p 70 – 71, *Danus* in zendă, H Hubert, *Les celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'Époque de la Tene*, Paris, p 180

[116] A Şahmatov, *Vvedenie v curs istorii russcago iazîca*, Petrograd, 1916, p 50 şi urmare, cf A V Boldur, *Indo-europenii şi migraţiunea slavilor,* in "Cercetări istorice", anul XVIII, Iaşi, 1943, p 485

[117] N Iorga, *Istoria românilor*, II, P 243

[118] *Cronica lui Lavrantie*, St Petersburg, 1897, p 4, *Cronica lui Nestor*, ed GH Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1934, p 19, 20, 21, 32, 33

[119] B P Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, I, p 40 şi nota 13

[120] *Cronica lui Lavrantie,* p 24 – 25, *Cronica lui Nestor*, ed cit, p 33, "După scurgerea multor timpuri s-au aşezat slavii la Dunăre, unde este acum Ţara Ungurească şi Ţara Bulgărească, iar când au venit valahii peste slavii de la Dunăre şi s-au aşezat printre ei şi i-au constrîns, aceşti slavi s-au dus şi s-au aşezat pe Vistula şi se numiră leşi"

[121] B P Haşdeu, *op. cit.*, I, p 40 nota 14

[122] *Cronica lui Nestor*, ed cit, cap VIII, p 35 – 38 "Pe cînd poporul slav trăia la Dunăre venîră din Scythia

Ceea ce trebuie remarcat, în aceste anale rusești, este că autorii lor folosesc un cuvînt împrumutat de la triburile germanice pentru urmașii tracilor, dar nu amintesc niciodată despre prezența goților, vizigoților, ostrogoților și gepizilor care locuiau în Dacia pînă în secolul al VII-lea. Trecînd de la avari și ungurii cei albi la povestirea peregrinării ungurilor din regiunea Uzi (Nipru[123], de unde se va forma în istorie regiunea Atel-Uzi) pe lîngă Kiev, în anul 6406 (893 e.n.), toate analele rusești vorbesc de luptele purtate cu volohii, pentru a pătrunde spre munții cei înalți din hotarul țării Haliciului, numiți unguresți, și cu slavii de pe Bugului superior.

Cronica lui Lavrentie, **cea mai veche în cadrul așa-zisei** *„Povestea vremurilor trecute"* **a lui Nestor, păstrată de călugărul Silvestru de la mănăstirea Vidubeț, de lîngă Kiev[124], scrie: „în anul 6406 (898) mergeau ungurii ocolind Kievul printr-un munte care se numește acum unguresc. Sosind la Nipru, ei au stat în corturi, după cum era și obiceiul cumanilor. Venind din răsărit, ei s-au îndreptat printre munții cei înalți, care au căpătat numele de unguresți și au început să facă război volohilor și slovenilor care locuiau acolo. Locuiau acolo inainte slovenii și volohii au ocupat pămîntul slovenesc". Acest text este reprodus aidoma în** *Cronica patriarhului Nicon*[125] **și în aceea a lui Nestor[126]. După pătrunderea în cîmpia Panoniei, textul continuă să arate că ungurii au avut de întîmpinat rezistența aceleiași populații de volohi amestecată cu sloveni, semnalată ca prezentă pe Dunăre și Tisa și de** *Cronicarul anonim al faptelor ungurești*[127]. **Dacă aruncăm o privire pe hartă ne dăm imediat seama că, pentru a străbate de la Kiev spre munții unguresți,** *Havas,* **din hotarul de apus al Haliciului, ungurii au trebuit să dea mai întîi lupte cu volohii de aici[128]. Însemnările folosite de** *Cronicarul anonim al faptelor ungurilor* **în secolul al XIII-lea precizează că ungurii au stat în Galiția o lună de zile. Numai la rugămintea ducelui rutean din Lodomeria, care l-a încărcat cu daruri pe șeful ungur Almus, dîndu-i 2000 de arcași și 3000 de țărani pentru a înlătura obstacolele din trecătorile spre Muncaci, ungurii au părăsit Galiția[129]. Informația este exactă, ea fiind confirmată și de conținutul** *Cronicii Voscresenskaia.* **În aceasta, găsim notat sub anul 6406 (898), un fapt nerelevat de nimeni pînă acum, că ungurii, înainte de a trece munții în Panonia, au purtat lupte cu slovenii și volohii din țara Volîniei „în anul 6406, ungurii au venit de la răsărit și s-au îndreptat spre munții mari, care s-au numit unguresți. Și au început să facă război celor care locuiau acolo. Au stat aici între sloveni. Volohii au ocupat țara Volîniei (pămîntul volînean).**

... popoarele numite bulgare și se stabiliră la Dunăre și oprimară pe slavi. În urmă, veniră ugrii, cei albi și luară în stăpânire țara slavă, după ce alungară *pe volohi*, care mai înainte ocupaseră țara slavă. Acești ugri și-au făcut apariția în timpul lui Heraclius."

[123] B. D. Grecov și A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, p. 344.

[124] *Cronica lui Lavrantie*, St. Petersburg, 1897, p. 24 – 25.

[125] *Cronica patriarhului Nicon*, in „Polnoe Sobranie ...", IX, p. 16.

[126] *Cronica lui Nestor*, ed. cit., p. 46 – 47.

[127] Anonimus, *Gesta Hungarorum*, ed. Gh. Popa-Lisseanu, in „Izv. Ist. rom.", I, București, 1934, cap. IX, p. 31 – 32 și 80.

[128] Mathias Gyoni, *Les voloh des annales primitives de Kiev,* in "Études slaves et roumaines", Budapesta, 1949, vol. II, fasc. I, p. 56 – 92. Crede greșit că analele rusești se referă la franci, atunci cînd ele arată alungarea slavilor din Panonia de către valahi. O citire atentă desprinde distincția făcută în texte de autori între cei dintîi și cei de al doilea. Dealtfel, ideea este a lui G. Varnadsky. V. "Byzantion", XIV, 1939, p. 182 – 183.

[129] Anonymus, *op. cit.,* ed. cit., cap. VIII, p. 31 – 33, 78, 80, XI p. 82 – 83, XII, p. 84.

După aceasta, ungurii i-au alungat pe Valahi, au populat țara și au șezut cu slovenii, care li s-au supus"[130]. Textul este foarte important, pentru noi.

În el este vorba clar de cea dintîi mențiune a românilor de la răsărit de Carpați pînă spre Bugul superior, în anul 898. În secolul al XII-lea și al XIII-lea, aceștia vor fi numiți de către *Cronica Ipatievscaia,* **bolohoveni[131]. Ei vor topi în masa lor pe ulicii și tiverții din secolele X și XI, așezați pe Bug și mai jos pe Nistru[132] la vărsarea acestuia în Marea Neagră, precum și pe** *nemții* **de origine germanică de sub poalele Carpaților veniți aici de pe Rin, în urma înfrîngerii lui Ariovist de către Cezar[133], și amintiți în capitolul I al** *Cronicii lui Nestor.* **De la acești** *nemți* **s-a păstrat pînă astăzi denumirea unui munte, a unui oraș, a unei cetăți, a unui pîrîu și a ținutului Neamțului[134]. Această ultimă nomenclatură este o dovadă în plus că slavii și analele din secolul al IX-lea mai păstrau amintirea conviețuirii românilor cu nemții și alți germanici menționați în anul 860, la nordul gurilor Dunării de călugărul Ermericus din Elwange[135].**

Studiind *Cronica lui Nestor* **și** *Faptele Ungurilor,* **a lui Simon de Keza și căutînd să afle cine puteau să fie acești valahi, amintiți în capitolele III, VIII și XIX, prezenți în Volinia, Halici și cîmpia Panoniei[136] la venirea ungurilor (888 – 89S), istoricul german Schlozer îi identifică cu Dacii latinizați, cu poporul român și nu cu romanii: „Acești volohi nu sînt nici romani, nici bulgari, nici wälsche, ci Vlahi, spune autorul – urmași ai marei și străvechei seminții de popoare a tracilor, dacilor și geților, cari și acum își au limba lor proprie, și cu toate asupririle, locuiesc în Valahia, Moldava, Transilvania și Ungaria, în număr de milioane... vor fi fost, timp îndelungat, apăsați de goți și apoi de huni și de alții; de toți însă s-au eliberat"[137].**

Pasajele citate din *Cronica lui Nestor,* **ca și identificarea Vlahilor cu românii sînt dovezi că slavii au găsit la venirea lor în Panonia triburi germanice conviețuind cu un popor, cu o toponimie în majoritate tracică și numai pe ici pe colo romanică[138], căruia germanicii îi spuneau Vlahi[139].**

De altfel, în secolul al X-lea, între anii 907 – 945, chiar cronicile rusești, *Novgorodscaia letopisi* **și** *Cronica lui Nestor,* **dau ca reprezentanți la tratativele cu bizantinii nume ca: Adul, Ruald, Karn, Rual, Lidul, Gomol[140]... de origine scandinavă sau vizigotă[141].**

---

[130] *Cronica Voscresenscaia,* in "Polnoe Sobranie ", VII, p. 270

[131] *Cronica Ipatievscaia,* in "Polnoe Sobranie ", II, p. 50 – 101, 172, 174, 179 – 180, 194 – 195, A. V. Boldur, *op. cit.*, p. 120 – 129.

[132] A. V. Boldur, *The enigma of the Ulichy – Tivertsy People,* in "Balkan studies", IX, Tessalonik, 1968, p. 55- 90.

[133] C. I. Caesar, *De bello gallico* sau *Bellum Gallicum,* București, 1964, lib. I, 51, p. 111 și 332, VI, 25, p. 224

[134] Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești* ... I, p. 17 – passim, Neamț = taciturn în limbile slave

[135] *Mon Germ. Hist. Scriptores, Epistolae,* V, p. 576, Gh. Poapa-Lisseanu, *Românii în poezia medievală,* in "Cercetări istorice" Anul X – XII (1935 – 1936), nr. 1, Iași 1936, p. 145 – 146

[136] *Cronica lui Nestor,* ed. cit., cap. III, p. 34, VIII, p. 38, XIX, p. 46, Simon de Keza, *Gesta Hungarorum,* ed I. Schwandther, "Scriptores rerum Hungaricarum", vol. I, cap. XXI, p. 162, 2

[137] Aug. Lud. Schnofer, *Russische Annalen* III, 1802, p. 145, Cf. *Cronica lui Nestor,* op. cit., p. 23

[138] V. Pîrvan, *Getica,* p. 287 – 288

[139] I. Gherghel, *Cîteva contribuțiuni la cuprinsul noțiunii cuvîntului "vlah",* in "Conv. lit.", București, 1920, Nr. 5 – 6, p. 345

[140] *Cronica lui Nestor,* ed. cit., cap. XXII, p. 57 – 60 *Istoria Moldavei,* I., Chișinău, 1951, p. 56

[141] C. Diculescu, *Die Gepiden,* Leipzig, 1922, p. 185 – 187, A. Philipide, *Originea românilor,* Iași, 1925, p. 351, A.V. Soloviev, *d'Organisation de l'Etat russe au Xe siècle,* in "d'Europe aux IX - XIe siècle", Warșovia, 1968, p. 251 – 252

Spre sfîrşitul secolului al XI-lea şi începutul celui următor, o epopee germană, *Das Niebelungenlied,* prelucrată, între anii 1140 – 1160, după un original mai vechi din secolul al X-lea deoarece aminteşte de episcopul Pihiligrim (971-991), numeşte teritoriul de la răsărit de Carpaţi *Ţara Valahilor,* cînd vorbeşte despre participarea voievodului Ramunc cu 700 de voinici la căsătoria regelui Ştefan cel Sfînt, în 995 supranumit „Attila" (997 – 1038), cu Gisela de Bavaria, numită în text Crimhilda.

Poemul, înşirînd oaspeţii veniţi la nunta fondatorului statului ungar creştin-catolic, enumără printre ei şi pe *Ramunc, voievodul din Ţara Valahilor,* cu 700 de călăreţi. „De la ruşi şi de la greci venea călare cîte un falnic erou. Împreună cu polonii şi cu valahii înainta pe cîmpie ceata cailor de rasă călărită de voinici. Fiecare, fără teamă, îşi arată obiceiurile din patria sa. *Şi de a Kiev, ţara îndepărtată, veneau unii oameni şi pecenegii sălbatici. Aici era ducele Ramunc din Ţara Valahilor,* cu 700 de voinici venise el în grabă. Ca păsările venite în zbor se vedeau pornind pe caii lor"[142].

Aşezarea românilor îndată după poloni şi în grup cu oastea pecenegilor sălbateci, care au dominat Moldova între anii 903 şi 1091, cînd, trecînd în sudul Dunării sub presiunea cumanilor, au suferit marea înfrîngere în bătălia de la Lebunion[143], este un argument suficient să demonstreze că valahii, al căror duce Ramunc participase la nunta lui „Atilla" sînt românii de la răsărit de Carpaţi, aflaţi atunci sub dominaţia pecenegă[144]. Fără să fi fost organizaţi deja într-un stat ca şi ungurii şi vecinii lor polonii şi rutenii, ei nu ar fi fost luaţi în seamă de un rege ca Ştefan cel Sfînt.

Izvoarele poloneze, din aceeaşi perioadă, folosite de către Ian Dlugosz, confirmă nu numai vecinătatea rutenilor şi polonilor cu „volscii care acum se numesc valahii"[145] din Moldova, dar şi prezenţa acestor războinici, care luptă în anul 1070, alături de aceiaşi pecenegi, chemaţi în ajutor de către Wiaceslav de Polock, în contra regelui Boleslav al Cracoviei[146]. Ei alcătuiau chiar o armată, *exercitus* în textul latin. Este un indiciu că societatea moldovenească ajunsese, în secolul al XI-lea pe acea treaptă a dezvoltării social-economice încît să crease o categorie socială dominantă a războinicilor, care contribuise la formarea statului moldovean şi încă cu granițe stabilite.

Mai apoi, cronicarul bizantin Nichita Choniatul (+ 1218) relatează că, în anul 1167, Andronic Comnenul, fugit de mînia vărului său, împăratul Manuel Comenul trecînd Dunărea în Moldova cu „merinde şi călăuze de drum, a plecat spre Galiţia. Dar tocmai cînd începuse să

---

[142] *Das Niebelungenlied*, Leipzig, 1872, cf N Drăgan, *Românii în secolul IX – XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p 225 – 226, Gh I Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1945, p 153 – 156

Vers 1340, "Von Riuzen und von Kriechen reit dá manic man Den Poelánen und den *Vlâchen* sach man swinde gân ir Pfert und Ros din gnoten dá si mit Kreften riten Swar şi site habeten der wert vil wenec int vermiten "

Vers 1341 "Von dem lande ze Kiewen reit ocuch dâ manec man und die wielden Pescensere "

Vers 1344 "Der herzoge *Ramunc uzer Vlachenlant* mit siben hundert mannen, kom er fur sivgerant "

[143] Ana Comnena, *Alexias*, ed Bonn, 1839, lib VIII5, p 403; I Ferenţ, *Cumanii şi episcopia lor*, Blaj, 1931, p 24 – 25

[144] E Grigorowitza, *Românii în momentele literare germane medievale,* Bucureşti, 1901, p 120 -122, N Iorga, "Revista istorică", an XIX, 1933, Gh Popa-Lisseanu, *Românii în poezia medievală*, în "Cercetări istorice", an X – XII, Nr 1, Iaşi, 1936, p 128 – 134, V Maniu, *Românii în literatura străină*, Bucureşti, 1883, p 116, C C Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene,* Bucureşti, 1967, p 35

[145] I Dlugosz, *Historiae polonicae*, I1, col 1122 – 1124

[146] *Ibidem*, I, col 265 "Congesserat autem Wisseslaus Polocensis dux et qui Zaslaum ex Kiow depulerat, haud contemnendum exercitum et ruthenis, pieczyniegys et walachis "

prindă curaj, crezînd că scăpase din mîinile urmăritorilor săi și ajunse la *granițele Galiției*, bucuros de a găsi acolo refugiu mîntuitor tocmai atunci căzu în mrejele vînătorilor săi, căci niște *Vlahi*, la care ajunsese vestea despre fuga lui, au pus mîna pe dînsul și s-au apucat să-l ducă înapoi la împărat"[147]. Pînă la urmă, totuși, Andronic a izbutit să scape și să ajungă la curtea lui Iaroslav[148] Osmomysl, care l-a primit cu multă dragoste și luat cu el la vînătorile de zimbri[149]. Pentru a ști unde este Galiția și unde s-ar fi petrecut acțiunea, același Nichita Choniatul ne spune că aceasta este una din toparhiile rușilor, numiți și sciți hiperborei[150].

În schimb, vlahii, despre care este vorba în cronica lui, locuiau la nord de malurile Dunării[151] împreună cu popoarele de neam turc (berladnicii, brodnicii și cumanii) în țara lor[152], numită, imediat în anul următor ori 1165, în *Dreptul comunal al orașului Medebach* (ce tratează relațiile juridico-economice ale negustorilor din acel oraș, cind vor să facă negoț la Dunăre), *Dacia*, deosebită de *Rusia*[153]. Din rîndurile acestor Vlahi a ridicat împăratul bizantin Manuel Comnenul, în anul 1161, o puternică oaste, prin generalul său Leon Vatatsez, pentru a porni în contra ungurilor. Textul grecesc al cronicii menționează că în oaste au intrat „mare mulțime de Vlahi care se zice că sînt coloniștii italilor de odinioară"[154] cu care sus-numitul strateg i-a zdrobit pe unguri, după ce a pătruns în țara lor[155] din partea Taurosciției[156], adică a Galiției, de unde nimeni nu năvălise niciodată asupra lor. Deși ostile bizantine și vlahe au avut de străbătut Țara Moldovei „pustie și nelocuită" după expresia cronicarului, și apoi, prin regiuni întinse și obositoare, victoria definitivă a fost cîștigată mai ales datorită eforturilor și vitejiilor vlahilor. În amintirea acesteia a și fost ridicată o cruce comemorativă cu inscripția:

„Nenumărata mulțime de gintă panoniană,
Ares ucise aci cu a ausonilor (vlahilor) braț

---

[147] Nicetas Choniates, *De Manuele Comneno*, lib IV₃, ed Bonn, 1835, p 171 **Αλλ ὅτε τον δειμαίνεν ἀπεῖχε Ἀνδρονικος ὡς ἤδη τας χεῖρας τῶν διωκόντον λαθὼν τῆς Γαλίτζης ὁρίων λαβόμενος και** D Onciul, *Din istoria Bucovinei, Scrieri istorice*, ed A Sarcedoțeanu, I București, 1968, p 295

[148] *Cronica Ipatievskaia*, anul 6673, in "Polnoe Sobrannie , II, St Petersburg, 1843 ; D Onciul, *op. cit.*, ed 1968, p 689, nota 20

[149] N Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p 33, N Bănescu, *Chilia (Licostomo) und das bithyntsche ...*, p 68 – 72, C C Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p 207 Cu trofeele obținute la aceste vînători princiare, el avea să-și împodobească, mai tîrziu, la înapoiere, palatul imperial din Bizanț, pe care a trebuit să-l părăsească din nou, în anul 1185, după proclamarea ca împărat a lui Isac Angelos Părăsit de soldați, Andronic fuge pe o triremă cu intenția de a ajunge din nou în Galiția Dar la Chilia este prins de urmăritorii săi și readus la Constantinopol, unde moare în chinuri, după ce i se scoate un ochi și i se taie o mînă

[150] Nicetas Chroniates, *op. cit.*, ed cit, IV, p 218, A D Xenopol, *Istoria Românilor*, a II ed I Vlădescu, p 218, Gh Popa-Lisseanu, *Continuitatea ...* p 56 – 57 D Onciul, *Scrieri alese*, ed citată, p 689 , p 168

[151] Al Grecu, *Despre începuturile relațiilor româno-ruse*, in "Studii", II, 1949, Nr 3, p 437

[152] *Geographie d'Edrisi, Recueil des voyages et des mémoires*, IV, Paris, 1840, p 437, C C Giurescu, *Tîrguri sau orașe ...* , p 33 – 36

[153] Seibertz, *Urkundensammlung*, Urkunde, Nr 55, cf A D Xenopol, *Notițe istorice*, in "Conv lit", an VI, Iași, 1873, p 135 – 136 "qui pecuniam suam dat aliqui concivi suo ut inde negotietur in Datia vel Rucia vel in alia regione"

[154] I Cinnamus, *Epitome*, ed Bonn, 1836, lib VI, p 260; D Onciul, *Scrieri istorice*, ed 1968, p 296, 285 – 289

[155] I Cinnamus, *op. cit.*, p 250, vezi și F Chalandon, *Jean II Comnene et Manuel I-er* Paris, p 487, nota 3 N Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine asupra românilor de la Dunărea de jos*, in "Anuar Instit de Ist Naț din Cluj", I, 1922, p 138 – 160

[156] I Cinnamus, *op. cit.*, VI, p 260 – 261

Cînd divul Manuel domnea în Roma glorioasă
Fala Comnenilor celor puternici şi mari"[157]

La numai 33 de ani de la acest eveniment, în anii 1199 – 1201, aceeaşi oaste a vlahilor din părţile Mării Negre şi de la nordul Dunării, organizată în unităţi de peste 3 000 de oameni uoipag luptă alături de cumani în ajutorul împăratului român, Ioniţă, al imperiului româno-bulgar[158], în contra oştilor bizantine ale lui Alexa, fratele lui Isac Angelos.

În secolul al XIII-lea, informaţiile despre românii moldoveni.sînt şi mai frecvente, în 14 noiembrie 1234, papa Grigorie al IX-lea ştia că în episcopatul Cumaniei, de pe Milcov, se afla un popor numit *Walahi*, **care nesocotesc biserica româno-catolică şi primesc tainele bisericii de la episcopii de rit grecesc[159].**

La venirea tătarilor, în anul 1241, unii dintre românii moldoveni participă alături de noii năvălitori la expediţiile din Ungaria, ajungînd pînă în oraşul Assisi din centrul Italiei[160]. Alţii din cei căzuţi în robia mongolă sînt vînduţi, în porturile Mării Negre, genovezilor, care-i comercializează la rîndul lor[161]. Supravieţuind marii năvăliri, ei continuă să-şi aibă formaţiile statale şi oştiri proprii, pe care noii stăpîni continuă să le ducă cu ei în toate bătăliile din această parte a Europei. Aşa s-a petrecut în bătălia de la Kreussennbrunn, din 12 iulie 1260, în care românii moldoveni vin în ajutorul lui Bela al IV-lea, alături de tătari împotriva lui Ottokar al Boemiei[162].

Vestiţi pentru bravura lor, ei sînt solicitaţi mai tîrziu, în anul 1277, de către Ottokar împotriva ungurilor[163].

Pentru bătălia de la Kreussenbrunn, poema lui Ottokar de Styria vine să ne întărească opinia că, românii care au participat la această bătălie erau din Moldova, deoarece textul menţionează că erau conduşi de un *„voievod de peste munţi"* **(der Herzog Uberwalt des Richtum ist manich volt). Identificarea este valabilă, deoarece alte versuri ulterioare, care vorbesc despre evenimentele din Transilvania din anii 1301 – 1309, menţionează din nou despre** *voievodul de peste munţi.* **Acesta nu poate fi decît marele voievod al vlahilor din Moldova, deoarece ţara lui este vecină cu statul de Halici, condus de principele Iurie Lewici şi sub dominaţii tătară. Adevărul reiese cu prisosinţă din context. Otto de Wittelsbach, candidat la**

---

[157] I Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, in "Codrul Cosminului", VIII, 1933 – 1934, Cernăuţi, 1934, p 57 – 66

[158] Nicetas Choniates, *De Alexio Isaacio Angelo fratre*, ed Bonn, 1835, II, 5 pag 663, III 5 p 691 şi trad de Gh Murnu in An Ac Rom, s II M S I XXXVIII, Bucureşti, 1906, p 409 **Εκύθαι μετά μόιρας βλαχον τον Ἴατρον διαβάντες** Scytai cum cohorte Blachorum Istro traiecto Tracia oppida Mesenae et Zurulo finitimis Aici şi modul de luptă al vlahilor şi cumanilor, şi p 425 – 426 M Koramsin, *Histoire de 'empire de Russie*, III, Paris, 1819, p 128 – 131

[159] E Hurmuzaki, N Densuşianu, *Documente ...*, I_1, p 132, *D. I. R., C. Transilvania,* I, p 275 – 276

[160] St Pascu, *Contribuţii documentare la istoria românilor,* p 10 – 13

[161] *Ibidem,* p 15 – 16 "Grecos, bulgaros, ruthenos et blachos ..."

[162] D G Dobner, *Mon. Hist. Boem.,* III, p 227 – 229, I Nistor, *Participarea românilor la lupta de la Kreussenbrunn,* in "Junimea literară", an II, Nr 3, p 38 – 40, M P Dan, *Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII – XVI*, Sibiu, 1944, p 18 „ceteros, ruthenos ac thrtaros ... quoque et valachorum", N Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, III, Bucureşti, 1897, p 76

[163] Th Tuscus, *Gesta imperatorum et Pontificum,* in "Mon Germ Hist" S XXII, p 525, A Secerdoţeanu, *În jurul unei lupte a românilor ca ruteni în anul 1277*, in "Arhiv Olt" An XIII, 1934, Nr 74 – 76, p 276 – 286, M P Dan, *op. cit.,* p 27 – 28, Gh Brătianu, *O nouă mărturie (1277) despre un voievodat moldovenesc în veacul al III-lea,* in "An Ac Rom", M S I III, tom XXVII, 1945, p 1 – 14

coroana Ungariei, venit în Transilvania, își ia, în 10 aprilie 1306, titlul de rege al Ungariei, Galiției Lodomeriei.Cumaniei (Moldovei) și Bulgariei. Atras în cursă, la Bistrița-Năsăud[164] de către Ladislau Apor, voievodul Transilvaniei, pentru a-i da fiica în căsătorie Otto este arestat, închis într-o cetate de pe Tîrnave[165] și apoi predat Voievodului cel Mare al valahilor de peste munți, „Nu sînt der Herzog Uberwalt".[166] Acesta, „om crunt și meșter în a săgeta" îl ia la vînătoare. La o mînie era să-l și omoare, dacă nu intervenea doamna țării. Este dus totuși la închisoare și urgisit. Scapă numai după ce voievodul se îmbolnăvește. Eliberat mai apoi, el trece prin straja tătarilor, în Galiția, al cărui principe Iurie Lewici declară război marelui voievod al valahilor, pentru a răzbuna suferințele lui Otto.[167]

Lucrurile sînt foarte clare și identificarea *voievodului de peste munți* cu acela al vlahilor din Moldova, nu mai are nevoie de nici un comentariu. Ea a fost făcută, dealtfel, de către istoricul filolog german I. Seemuller[168] și apoi susținută de către Ilie Minea[169].

În secolul următor, cînd statul moldovean va ajunge la deplina maturitate spre a-și măsura forțele cu acelea ale coroanei ungare, după coborîrea lui Bogdan I din Maramureș[170], războinicii moldoveni sînt alături de ruteni și poloni în războiul dus de Coroana polonă, în anul 1325, împotriva mărcii de Brandemburg[171]. La reîntoarcerea lor în țară, ei fac un iureș prin Transilvania, probabil, ca represalii pentru intrarea lui Phynta cu un corp de oaste pe la Oituz, trimis, în anul 1324, de Carol de Anjou[172]. Regele se plînge papei Ioan al XXII-lea, în anul 1326, despre această incursiune, iar marele pontif se adresează comitelui saxon de la Brașov, Solomon, să ajute pe călugării dominicani, victime ale ereticilor și dușmanilor crucii, care, sosiți „din îndepărtatele meleaguri ale Germaniei și Poloniei", au năvălit asupra credincioșilor din Transilvania[173].

Cu ocazia încercării regelui Cazimir al Poloniei de a ocupa Haliciul, în anul 1340, după moartea lui Gheorghe Troidenovici[174], cînd rutenii și lituanii au chemat în ajutor pe tătari[175], Uzbeck. marele han, aduce cu sine și oastea moldovenească. La 1 august același an, papa

---

[164] *D. I. R.,C. Transilvania, veac XIV.* 1301 – 1320. I. București. 1953. p 49. 55 – 56. 137 și 138

[165] N Iorga. *Istoria românilor,* III. p 151 – 153 și *Rev. Ist* . VI. p 199

[166] *Ottokars Osterreichische Rheimchronik*. ed I Seemuller. în "Mon Germ Hist". *Deutche Chroniken"*. tom V. Hanovra. 1893. par 2. p 98 vers 7393. M P Dan. *op. cit.*, p 19. nota9. alin 3. E Lăzărescu. *Despre voievodul românilor din 1307 – 1308, amintit în Cronica lui Ottokar de Styria,* în "An Ac Rom" M S I. III. An XXVIII. 1944 – 1945. p 309 – 319. crede că e vorba de voievodul de Maramureș. iar St Pascu. *Voievodul Transilvaniei*. Cluj. 1971. p 199. că e al Transilvaniei

[167] *Ibiem*. p 309 – 319. Gh Popa-Lisseanu. *Românii în poezia medievală*. în "Cerc ist". An X – XII. Nr 1. p. 141 -144

[168] Em Grigorowitza. *Românii în monumentele literare germane medievale,* p 13 – 15 și 21 – 31

[169] I Minea. *Informațiile românești din Cronica lui Ion Dlugosz*. Iași. 1926. p 12. Z Păclișanu. *Unde a fost voievodul român al cronicii lui Ottokar de Styria,* în "Revista istorică Română". vol XVII. 1947. p 119 – 121

[170] I Moga. *Voievodatul Transilvaniei*. Sibiu. 1944. p 64 și urm . A Filipașcu. *Voievodul Maramureșului,* Sibiu. 1945. p 7 și urm

[171] I Moga. *Voievodatul Transilvaniei*. Sibiu. 1944. p 64 și urm . A Filipașcu. *Voievodul Maramureșului,* Sibiu. 1945. p 7 și urm

[172] I Dlugosz. *op. cit.,* I. col 989 et contractis magnis suarum gentium copiis auxiliis etiam vicinorum popularum. videlicet. *ruthenorum, valachorum* et lithuanorum stipstus. Marcham Brandeburgensem citre et ultra Odram sitam

[173] *D. I. R. C. Transilvania,* XIV. vol II. București. 1953. p 132 – 135

[174] I. Nistor. *Die moldavischen Anspriuche auf Pokutien*. p 23 – 27

[175] B Spuler. *Die Goldene Horde,* Leipzig. 1943. p 97 – 98. Gh Moisescu. *Catolicismul în Moldova* ... p 57 – 58

Benedict al XII-lea însărcinează pe arhiepiscopul de Gniezno şi episcopii de Cracovia şi Wroclaw să predice o cruciadă împotriva tătarilor[176]. Imediat după această dată, numai la două săptămîni, papa scria din nou marelui han să înceteze cu năvălirile în Polonia şi Ungaria[177] cu trupele sale, printre care se aflau şi moldoveni[178].

Prezenţa acestor oştiri de vlahi moldoveni în atîtea bătălii şi evenimente, începînd din secolul al X-lea şi pînă în preajma anului 1359, ne arată că numărul locuitorilor Moldovei trebuie să fi fost destul de mare. În toate izvoarele medievale, ei sînt cunoscuţi sub numele de *Blachi, vlahi* **sau** *volohi.* **Cronicile maghiare scriu că, în preajma plecării lui Bogdan I din Maramureş „in terram Moldaviae corone regis Hungariae subiecta", populaţia ţării era numeroasă, cu toate că, din cauza vecinătăţii tătarilor, ea avusese de suferit[179]. Mai mult chiar decît atît, această populaţie se întindea în Pocuţia, Galiţia şi Podolia[180] din vremuri străvechi, în mod masiv, iar în secolele XI – XV, supravieţuiau mai bine de 442 de sate organizate după dreptul valah[181] cunoscută în cronicile ruse şi documentele polone sub denumirea de** *bolohoveni,* **ca să nu mai vorbim de aceia din ţara Volohîniei.**

[176] E. Hurmuzaki, N. Densuşianu, *Documente,* I, p. 658 – 660, *D. I. R. C. Transilvania veac XIV,* III, p. 543

[177] E. Hurmuzaki, N. Densuşianu, *op. cit.,* I, p. 661 - 662, *D. I. R. C. Transilvania veac XIV,* III, p. 545

[178] G. Soranzo, *Il. Papato, l'Europa Christiana e i tartare;* Milano, 1930, p. 440, J. Gay, *Le pape Clement VI et les affaires d'Orient,* Paris, 1904, p. 30

[179] I. G. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum,* I, p. 177, 196, 241, 331 "Crescente magna numerositate olachorum in habitantium illam terram in regnum est dilatata."

[180] I. Dlugosz, *op. cit.,* I, col. 1122; A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei,* I, p. 120 – 122

[181] Th. Holban, *Originea şi localizarea bolohovenilor,* in rev. "Studii", tom. 21, 1968, Nr. 1, p. 21 – 27, Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII – XIV,* Bucureşti, 1971, p. 25 – 40

PARTEA I

TERITORIILE COMUNITĂŢILOR FAMILIALE SUB IMPERIUL JURAMÎNTULUI «CU BRAZDA-N CAP»

CAPITOLUL I

AȘEZĂRILE OMENEȘTI ȘI TERMENII SUB CARE APAR ELE ÎN MOLDOVA

Populația locuia pe întreg întins al Moldovei în sate și cătune, iar despre viața socială, agrară și economică din așezările moldovenești au fost scrise multe studii. Și, cînd ne referim la acest subiect ne gîndim, îndeosebi, la acelea în care au fost dezbătute problema cnejilor, juzilor și vătămanilor, categorile sociale, țăranii, răzeșii și boierii, și apoi la acelea ce privesc ***dreptul românesc = jus valachicum.***

Din păcate, mai întotdeauna, ele tratează numai cîte una dintre problemele ridicate de satul românesc. În felul acesta, informațiile ne apar nu numai dispersat, discutate în o serie de lucrări și broșuri, dar, împrăștiate prin reviste și anuare în scurte articole, ele sînt lipsite de coeziune și de continuitate. Așa, încît, despre o bibliografie a studiilor istorice privind satul moldovean și evoluția lui sub toate aspectele, în timp, nu se poate vorbi încă.

Din urmele de civilizație descoperite în săpăturile arheologice nu se poate reconstitui viața satului moldovean, în toate perioadele istorice, cu toate că, pînă în prezent, s-au putut scoate la iveală urme de cultură materială, în ce privește, existența omului pe suprafața acestui teritoriu, încă din paleolitic. Exceptînd treapta de jos a sălbăticiei, perioadă în care oamenii locuiau numai pădurile tropicale și subtropicale și trăiau din consumul fructelor și rădăcinilor[1], uneltele de piatră și din oase, găsite pe stînga Prutului la Cășla Nedjimova, Cormani, Mămăliga, Lipcani, Cuconeștii vechi și Vărătec din ținutul Hotin[2], la Darabani, Mitoc și Ripiceni pe dreapta Prutului, ținutul Dorohoi[3] (azi jud. Botoșani), la Holboca și Valea Lupului în județul Iași, la Ceahlău – Dirțu, județul Neamț[4], apoi pe terasa Prutului, pe văile Jijiei, Bahluiului, Bistriței și Siretului[5], ne indică prezența omului, aici, încă din paleoliticul inferior, pe cînd mamuții, zimbrii, bourii, cerbii, renii lupii, urșii și hienele de peșteri, capra neagră, țapul de munte, rișii și caii îi erau tovarăși și dușmani[6].

---

[1] Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ed. aII-a, București, 1948, p. 22-23

[2] N. N.Moroșan, *Contribuții la cunoașterea paleoliticului în Moldova de Nord* (malurile Prutului), in „An. Acad. Rom. M. S. St.", s. III, tom IV, 1926 – 1927, p. 343 – 350, I. Gh. Botez, *Recherches de paléontologie humaine au Nord de la Bassarabie*, Iași, 1931, p. 1 – 73, N. Iorga, *Istoria românilor*, I_1, p. 22.

[3] N. N. Moroșan, *Le pléisocène et le paléolitique de la Roumanie de Nord-Est*, in „Anuarul Instit. de Geografie al României", XIX, 1938, p. 1 – 60, Martin Roșca, in „Dacia", II, p. 404, III – IV, p. 8 și „Bulletin de la société des sciences de Cluj", II, p. 193.

[4] C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Le paléolitique en Roumanie*, in „Dacia", V – VI, 1938, p. 41 – 107, „Dacia", N. S. I. 1957, p. 42 – 60, II (1958), p. 5 – 34, *idem*, „Studii și cercetări de istorie veche", VII, 1956, Nr. 1 – 2, p 7, *Istoria României*, I, București, 1960, p. 27 – 29

[5] N. Zaharia, *Descoperiri paleolitice în Moldova, efectuate între anii 1952 și 1957*, in „Arheologia Moldovei", I, p. 11 – 42, Idem, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul XVIII*, București, 1970, p. 21 – 24

[6] N. N. Moroșan, *Le solutréen de la Roumanie extracarpatique et ses rapports avec celui de la Transylvanie et des pays limitrophes*, in „Arhivele Basarabiei", an V, 1933, p. 230 și urmare, D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1969, p. 15 – 35

Uneltele din piatră de care dispunea, de format grosolan, mai ales din cremene, denumite silexuri, îi foloseau atît pentru apărare, cît şi pentru dobîndirea hranei[7]. Neavînd încă arme puternice de luptă, omul se hrănea cu peşti, raci, scoici şi melci, iar locuinţa şi-o avea în peşterile stîncilor.

După descoperirea focului prin frecare[8], omul a început să se desprindă de peşteri, să nu mai depindă de climă şi să se împrăştie pentru căutarea hranei pe o arie mai mare, găsindu-şi locuinţe prin păduri şi lunci[9]. Atunci a început să-şi creeze şi arme ca: lănci, suliţa[10], arcuri cu săgeţi şi să-şi diversifice uneltele cum sînt acelea găsite la vînătorii de pe Ceahlău[11].

Prima formă de organizare a oamenilor din paleolitic, de pe teritoriul Moldovei, va fi fost, desigur, *hoarda.* **În cadrul acesteia, ei îşi asigurau existenţa mai uşor, atît la găsirea hranei, cît şi la apărarea de fiarele sălbatice. Căsătoriile se făceau, pe atunci, prin folosirea de către grupuri de bărbaţi, în comun, a unor grupuri de femei[12], neţinîndu-se seama de înrudirea de sînge[13].**

Cu timpul, din hoardă societatea a evoluat la o formă superioară de organizare socială, interzicîndu-se căsătoria între rudele de sînge: părinţi, fraţi şi surori şi permiţîndu-se numai între grupuri de bărbaţi cu grupuri de femei de sînge străin, dar înrudite între ele, ajungîndu-se astfel la familia endogamă (punalua[14]). Aşa s-a născut cea de-a doua formă de organizare socială, *ginta,*[15] **în care gospodăria era comună tuturor membrilor[16]. Ginta era proprietatea colibei sau casei, a obiectelor de uz casnic, a armelor de apărare şi vînat ca: ghioage sau măciuci, suliţe, lănci, arcuri şi săgeţi[17].**

Astăzi, după cercetările lui Lewis Morgan, în America[18], observaţiile lui Maxim Covalevschi, la popoarele din Munţii Caucaz[19] şi mai ales studiilor lui Friederich Engels[20], se ştie că, la toate popoarele primitive din lume baza orînduirii sociale a fost *ginta.* **În cadrul orînduirii gentilice a apărut** *comunitatea familială* **(casnică), patriarhală, alcătuită din cîteva generaţii de urmaşi ai unui moş, împreună cu soţiile lor, precum şi alte persoane străine (robii), subordonate autorităţii paterne, şefului comunităţii familiale. Toţi locuiau în aceeaşi gospodărie şi lucrau ogoarele în comun. Comunitatea îşi alege şeful şi un sfat care-l ajută.**

---

[7] *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 3 – 27

[8] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Bucureşti, 1959, p. 93

[9] T. Văscăuţeanu, *Urmele omului preistoric în Basarabia*, în rev. „V. Adamachi", XI, 1925, p. 155 – 157, D. Berciu, *Paleoliticul şi mezoliticul*, in „Revista Arhivelor", IV_2, 1941, p. 280 – 295

[10] Fr. Engels, *Originea familiei ...* , p. 24

[11] *Istoria României*, I, p. 28 – 29

[12] Fr. Engels, *op. cit.*, p. 29 – 37

[13] *Ibidem*, p. 38

[14] *Ibidem*, p. 39, 48

[15] *Ibidem*, p. 43, 170, Vl. Dumitrescu şi colab., *Hăbăşeşti*, Monografie arhaologică, Bucureşti, 1954, p. 253 – 254

[16] Fr. Engels, *op. cit.*, p. 40, 51, 77

[17] *Ibidem*, p. 56, *Hăbăşeşti*, p. 225 – 226, 258 – 267, 601 – 606, N. Zaharia, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, anul VII, 1956, fasc. II, p. 2 – 51

[18] L. Morgan, *Ancient Sosiety*, London, 1877, p. 3 şi urm., în trad. germ. *Die Urgesellschaft*, Stuttgart, 1891

[19] M. Kovalevschi, *Coutume contemporaine et loi primitive*, Moscova, 1856, *Idem, Radovoi bâti*, St. Petetrsgurg, 1905, p. 82

[20] Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, ed. cit., p. 145 – 152

Dezagregarea relaţiilor gentilice, de rudenie, începe odată cu apariţia comunităţii teritoriale ce presupune relaţii economice între membrii ei, adică odată cu introducerea contribuţiilor în natură acordate luptătorilor comunităţii şi a relaţiilor de schimb comercial.

Cu timpul, munca în comun pe acelaşi teritoriu a membrilor înrudiţi şi a străinilor prinşi şi puşi să lucreze la meserii, a dus la transformarea vechilor legături gentilice şi la organizarea unei noi forme sociale – *tribul*[21] alcătuit din ginţi şi străini neliberi.

Din urmele arheologice aparţinînd epocii neolitice, a pietrei şlefuite[22], cercetătorii au putut constata că, oamenii, o dată cu adoptarea noii forme de organizare au trecut la o viaţă sedentară. Tribul, alcătuit din mai multe ginţi, devine proprietar de pămînt, împarte pămînt ginţilor, domesticeşte animale, face agricultură determină apariţia *familiei pereche,* care-şi apropie mijloacele de producţie casa, uneltele, pămîntul şi instituie robia pentru paza vitelor domestice, subminnd astfel instituţiile *gintei*[23].

Cu familia pereche se introduce căsătoria *exogamă,* adică între bărbaţii unei ginte, cu femei din altă gintă. Devenită instituţie de bază în perioada barbariei, *familia pereche stă la originea proprietăţii private ca rod al muncii personale*[24] *şi la crearea comunităţii teritoriale*[25]. în astfel de comunităţi teritoriale, au trăit triburile traco-dacilor, cimmerienilor, sciţilor iranieni, bastarnilor, vizigoţilor şi alanilor înainte de romani[26].

Aşezările traco-dacilor, dinainte cît şi după ocuparea Daciei, descoperite în săpăturile arheologice, erau „o îngrămădire pînă la extrem pe un spaţiu foarte mic, a unor locuinţe, ele însăşi minuscule, astfel ca spaţiul să fie cît mai economisit. Un sat e, în aceeaşi vreme – scrie V. Pîrvan –, un mic fort întărit, aşezat, îndeobşte, pe malul cît mai abrupt al unei ape sau pe vreun promontoriu care înaintează intr-un lac ori un rîu, sau, de e posibil, pe o insulă ori măcar o peninsulă. Satul e apărat spre partea unde se uneşte cu restul ţinutului inconjurător cu un mare şanţ, care, pe alocuri este dublat spre interior de valul respectiv. E, adică, ceea ce şi mai tîrziu era un *fossatum*"[27]. Numai că, el se numea în limba traco-dacilor *dava*[28]. Izvoarele greceşti ne-au păstrat cîteva dintre denumirile compuse ale acestora, de pildă: *Petrodava, Tamasidava,*

---

[21] *Ibidem*, p 26 – 27.

[22] D Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi*, p 35 – 131, N Iorga, *Istoria românilor*, I, p 25 – 60, *Istoria României*, I, 1960, p 29 şi urmare, N N Moroşan, *Cîteva staţiuni preistorice noi decoperite în Basarabia de Nord*, in „V Adamachi", XIV, 1928, Nr 3 – 4, p 118 – 119, Idem, *Noui contribuţiuni preistorice aupra Basarabiei de Nord,* in „An Ac Rom", M S St, VI, 1929, p 10, T Porucic, *Cîteva cuvinte asupra staţiunilor preistorice dintre Prut şi Nistru*, in „Arhivele Basarabiei", 1934, p 62, Gh Nandriş, *O staţiune preistorică în Bucovina*, in „Rev Ist rom"IX, 1939, p 271 – 272, D Berciu, *Repertoriu arheologic de staţiuni şi descoperiri preistorice în România*, II, Neoliticul, in „Revista Arhivelor", V, Bucureşti, 1942, p 22 – 68, N Zaharia, *Aşezări din Moldova ...*, Bucureşti, 1970, p 26 – 36

[23] Fr Engels, *Dialectica naturii*, ed cit, p 156

[24] Idem, *Originea familiei*, p 27, 49, 57 – 61, *Hăbăşeşti*, p 506 – 511

[25] Fr Engels, *op. cit.*, p 63 şi 173, *Hăbăşeşti ...*, p 495 – 545

[26] I G Andrieşescu, *Contribuţii la Dacia înainte de romani*, Iaşi, 1912, p 39 – 41, 52 – 58, 61, 85 – 97, 113 – 124.

[27] V Pîrvan, *Getica*, p 470

[28] B P Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, II, Bucureşti, 1875, studiul IV, p 61 – 63, I I Rusu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1967, p 29, G Bedeus, *Ortsnamenbedeutung*, Hermannstadt, 1906, p 7, 17, 20, 25, H Hubert, *Les celtes*, Paris, 1932, p 55, Vl Gheorghiev, *Trakijskijat ezik*, Sofia, 1957, G Mihăilă, in "Studii şi Cerc de Lingvistică", nr 9 (1958), p 426, Vl Gheorghiev, *Zum Dakischen,* in „*Zeit fur Balkanologie*", III (1965), p 101 – 105, M Eliade, *Les Dacos et les loups*, in „Numen" (1959) nr, 6, p 15 – 31, E Lozovan, *Du nom éthique des Daces*, in „Revue international d'Onomastique" XIII (1961), p 27 – 32, N Lascu, *Daos, Davos (Davus)*, in „Acta Musei Napocensis", VII, Cluj, 1970, p 89

Carsidava, Patridava, Utidava, Zargidava[29], etc, desigur, după numele unor persoane. Ele erau nişte forturi întărite cu şanţuri şi valuri de apărare consolidate cu pari-palisade, numite _dizos_ sau _bria_[30], avînd în mijloc şi un _burg_[31]. Sistemul construirii unor asemenea aşezări a fost constatat şi la Hăbăşeşti (în jud. Iaşi)[32]. El a rămas în vigoare la populaţia autohtonă şi după ce Dacia a fost cucerită de romani. Dar, sub influenţa limbii latine a noilor stăpîni _dava_ a primit numele de φοσσάτον sau _fossatum_, teritoriu apărut printr-un şanţ cu valuri şi întărit cu pari, păstrat de români în cuvîntul _sat_, de albanezi în _psat sau fsat_[33] şi de neogreci în _fissaton_.

La romani, _fossatum_[34] era, după C. Daicoviciu un centru rural întărit şi apărat de miliţia romană rustică. Capul şanţului sau valului se sprijinea întotdeauna pe o apă. Un sat cu şanţuri şi _caput fossae_ se află la Bărboşi, pe Dunăre, în ţinutul Covîrlui[35], (azi municipiul Galaţi), care, transcris greşit din limba greacă καί πουδρόσες in πουδβόσες a devenit cetatea Gherghina la Miron Costin[36] şi _Caput Bovis_ la Dimitrie Cantemir[37] şi Gh. Săulescu[38].

Sensul primitiv al cuvîntului δάβα, δάυα, δέβα pare să fi fost identic cu δαβα (deal, munte). În antichitate, dacii mai erau numiţi _dai_ şi _davi_, adică munteni[39], astfel, _davi_ inseamnă locuitori ai regiunilor muntoase, în opoziţie cu populaţia de la şes care face agricultură, numită de greci γεται-γαίται =, _ţărani_, de la γή sau γαία = terra (pămînt, ţară).

Mai tîrziu, δάβα sau δαύα ca şi _Tapae_ sau _Tabae_, a devenit un loc imprejmuit şi fortificat[40], folosit în Moldova şi de Miron Costin, în secolul al XVII-lea, sub forma _tabie_[41].

În Spania, termenul _fossatum_ a fost păstrat pentru tabără fortificată de oameni liberi. În Asturia, locuitorii foloseau cuvîntul _fossatum_ cu acest sens şi între anii 711 – 1037, în timpul războiului contra maurilor. Tactica spaniolă de luptă în aceşti ani se va axa mai ales pe tabăra fortificată, in terenul muntos. De la un timp, _fossatum_ = _capamiento_ va fi folosit în sensul de expediţie războinică. Din secolul al IX-lea, _ir al fossatum_ va fi egal cu _ir a la guerra_. Tabăra _fossatum_ fusese folosită de ultimul rege vizigot, Rodrigo, ucis de arabi în bătălia de la Xeres de la Frontera, în anul 711, din Asturia, care, conform tradiţiei vizigote, chemase sub steag pe toţi oamenii liberi[42].

---

[29] V Pîrvan, *op. cit.*, p 255 - 272, N Iorga, *Istoria românilor*, I₁, p 63 – 66, I, P 30 – 31

[30] I. I Rusu, *op. cit.*, p 31, N Iorga, *op. cit.*, I, p 65 – 66

[31] V Pîrvan, *op. cit.*, p 470 Strabon, *op. cit.*, VII, 6, I (318) "Izv Istoriei Rom ", p 248

[32] *Hăbăşeşti*, p 19, 221, 495 – 545

[33] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, Bucureşti, 1969, p 36, 40, 66, 94, 130, 134, 152 – 154, 156, 408, Gaston Wiet, in *Precis de l'histoire d'Égipte par divers historiens et archéologues*, II, Cairo, 1932, p 85, N Iorga, "Revista Istorică", XIX, 1933, Nr 1 – 33, p 207, N Iorga, *Istoria românilor*, I, p 64 – 65

[34] H Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene*, Bucureşti, 1960, p 206, C Daicoviciu, in "Dacoromania", V, Cluj, 1929, cf N Iorga, *Revista istorică*, XV, 1929, p 46, p 181, A Cazacu, *Vechile organizări româneşti*, „Revista istorică", XXXIII, 1947, p 18 – 23

[35] G Popa-Lisseanu, *Românii în izvoarele istorice medievale*, p 190, C Litzica, I Neculce, *Contribuţiuni de topografie balcanică în evul mediu*, p 46

[36] M Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p 205, 216, 267

[37] D Cantemir, *Hronicul Româno-moldo-vlahilor*, ed Gr Tocilescu, Bucureşti, 1901, p 248

[38] G Seulescu, *Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput-Bovis (Capul Boului sau Gherghina)* Iassi, 1837, N Densuşianu, *Dacia preistorică*, Bucureşti, 1913, p 1107

[39] C Plinii, Secundi, *Naturalis Historiae libri XXXVII*, I – IV, Leipzig, 1892 – 1909, IV, 25, 1 = montes et saltus daci tenent, *Florus*, II, 28/IV, 12/, 18, in „Izvoarele istoriei Românie", I, p 524 – 525 *daci montibus in haerent* şi N Densuşianu, *Dacia preistorică*, p 1086 – 1087, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1960, p 289

[40] N Densuşianu, *op. cit.*, p 1107

[41] M Costin, *Opere*, ed 1958, p 82, zac 27

[42] Claudio Sanchez Albornoz (Univ din Buenos-Aires), *El ejercito y la guerra en el primo reino asturléones*, (718 – 1027), in *"Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo"*, Spoleto, 1968, p 293 – 427

Astfel de așezări întărite, *fossata* cu *fossae limitales* = șanțuri cu valuri și garduri de copaci, erau făcute în evul mediu și de către locuitorii așezărilor românești.

Le găsim în Transilvania, în anul 1231, în diploma acordată de Andrei al II-lea, „ad secandas indagines et fossata facienda... servientium vel ecclesiam populos non congemus"[43], întărit cu lemne și apărat de miliția de strajă a locuitorilor, *Jossatum* s-a suprapus peste vechiul cuvînt traco-dac, *dava* și a învins. El a înlăturat totodată și pe *pagus* (circumscripție rurală pendinte de oraș, cu personalitate juridică[44], *(territorium)*, de unde termenul (de pagani)[45] și pe *vicus*[46] (grup de case în circumscripție rurală fără organizare politică[47] condusă de un *magister).*

Locul din marginea satului, cătunul sau cutul geto-dac, (cîteodată pricut), unde se aflau cantonate forțele de apărare ale satului (și ostile bizantine se cătuneau)[48], a supraviețuit și apare și astăzi în hotarul satului românesc ca o reminiscență din această epocă, ca și în cel albanez[49], ca un grup de 10 – 12 case, mai izolat de vatra satului[50].

În incinta acestor „indagines", fortificate, își construiau celții și tracii locuințele: *colibe*[51], *bordeie*[52], *cocioabe*[53], *hije*[54], de origine veche hindusă și vizigotă, din *hys*[55], *argele*[56] ca și cimmerienii și case de suprafață, la inceput scobite în maluri, de la σαπλειν = σκάψα, care a devenit pentru latini *casa* de suprafață, iar pentru germanici *Haus* și *House*.

Se știe doar că triburile celtice au pătruns în Dacia. Cum Ptolemeu consemna în harta lui, în secolul al IV-lea înaintea erei noastre, regiunile ocupate de ei. *Teuriscii* sînt arătați ca locuind la izvoarele Nistrului în Galiția și Valhunia, devenită mai apoi Volohinia; *Racatae* (racatensi) pe Tîrnave și Someș, (un afluent al Someșului[57] și unul al Siretului în Moldova de astăzi Răcătău)[58]; *costobocii* în sudul Galiției (de la Gal = viteaz)[59] în nordul Moldovei și Basarabiei; *caucoensii*, prin ținuturile Neamț și Bacău (regiune în care, peste *nemetii* veniți odată cu ei în timpul lui Burebista, s-au suprapus vizigoții lui Athanaric în secolul al IV-lea) și *brito-galii*, în secolul al III-lea î.e.n., în Basarabia și Moldova de Jos[60].

---

[43] I. Șchiopu, *Ce sunt indagines?* în rev. „Țara Bîrsei", an VII, 1935, Nr. 3, p. 248 – 250

[44] I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele române pînă la 1864*, București, 1935, p. 6 – 7

[45] N. Iorga, *Istoria românilor*, II, București, 1936, p. 86 (79 – 105)

[46] *Ibidem*, I_2, p. 82 – 83

[47] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 7.

[48] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 149

[49] A. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 703 – 704, I. I. Russu, *op. cit.*, p. 204

[50] C. C. Giurescu, *Caracteristici ale vechiului sat românesc*, în „Ramuri", II, 1965, Nr. 3, p. 20

[51] N. Iorga, *op. cit.*, I_1, p. 63, II, p. 149, 184, Th. Holban, *Influențe românești în limba polonă*, în „Omagiu prof. Ilie Bărbulescu", Iași, 1031, p. 261 – 277

[52] B. P. Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, I, p. 233 – 237

[53] *Ibidem*, II, Studiul IV, p. 48 – 51

[54] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 45; *D. I. R.*, A. *Moldova XVII*, I, p. 170 și 226

[55] Fr. Miklosich, *Lexicon Paleo-slovenico* ..., p. 1102

[56] Du Cange, *Glosarium mediae graecitati*, Lugduni, 1688, p. 1378, apud B. P. Hașdeu în „Columna lui Traian", an IV, 1873, nr. 1, p. 7, I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română*, București, 1970, p. 20, 21, 25, 29, 33, 35, 39, 91, 104, 106, 131 – 133, 222

[57] Ignaz Lenk fon Treuenfeld, *Lexicon*, II, Wien, 1839, p. 374, C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II (O – Z), bucurești, 1968, p. 70

[58] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, 486, II, 534, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 403

[59] Alfred Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, I. Leipzig, 1891, p. 1522. V. Zirra, *Un cimitir celtic din nord-vestul țării*, Baia Mare, 1967, p. 1 – 136, M. Rusu, *Mormîntul unei căpetenii celtice de la Ciumești*, Baia Mare, 1970, P. 3 – 43, N. Iorga, *Istoria românilor*, I_1, București, 1936, p. 239 – 241, N. Gostar, *Numele și originea costobacilor*, Cerc. Istorice", Iași, 1970, p. 109 – 116

[60] V. Pîrvan, *Getica*, p. 238 – 239, 249 – 250

Dintre numele folosite pentru locuințe, cel mai puțin utilizat astăzi este *argeaua* **- de origine cimmeriană[61], păstrată în toponimicile din hotarele mînăstirii Agapia și Secu[62], în satul, dealul, valea și pădurea Argeaua din ținutul Tecuci[63], dar nu și în Arzu și Ardeoanu[64], de pe Tazlăul Sărat, din ținutul Bacău.**

Poziția geografică a satului. **Istoricii noștri mai vechi și etnografii au observat că „davele dacice" erau fortificate și aveau turnuri de apărare în genul acelui πύργος al grecilor[65] și a** *burgului* **german[66], provenit din goticul** *baurgs*[67]**, construite chiar în vetrele satelor, fapt pentru care și romanii le-au scris în inscripțiile din Dacia tot** *burgus.*[68]

E greu, totuși, să ne închipuim că, apărarea locuitorilor s-ar fi rezumat numai la închiderea lor în interiorul valurilor din vetrele satelor, unde superioritatea numerică și folosirea focului de către invadatori ar fi pus în inferioritate pe apărători, cu toate că ne aflăm în perioada cînd apărarea era superioară atacului, datorită lipsei armelor de foc. Valurile de apărare vor fi fost folosite, numai atunci cînd locuitorii din interior erau luați prin surprindere. De cele mai multe ori însă, ei se retrăgeau pe înălțimile împădurite și fortificate din apropiere, unde se puteau lupta în condiții optime, fiind pe poziții dominante.

Studii recent publicate asupra satelor românești în perioada de trecere la feudalism au demonstrat că, așezările vlahilor erau grupate în ținuturile de deal și munte[69].

Din cercetările vechilor așezări geto-dace și acelea ale vlahilor din evul mediu timpuriu, ale căror urme fie că sînt scoase la iveală de către arheologi, fie că sînt reconstituite din documente, se poate constata că, atît conducătorii triburilor și ginților, care repartizau teritoriile pentru sate, cît și capii comunităților familiale (casnice), sătești, atunci cînd alegeau vetrele viitoarelor așezări, urmăreau ca acestea să fie în apropiere de ape curgătoare, pe văi și pe lîngă înălțimi, cu poziții strategice dominante.

Celții, care au locuit în Dacia[70], numeau aceste înălțimi *galgal,* **de unde s-a păstrat pînă astăzi cuvîntul** *gorgan și ghergan* **(movilă, măgură[71]). Sciții iranieni, veniți după cimmerieni, le-au spus** *corhane*[72]**, aproape așa cum sînt cunoscute mai tîrziu înălțimile în toate limbile turcice, deoarece sciții, ca și cumanii, dealtfel, erau îngropați în curgane, în care se împlînta o statuie cu fața întoarsă spre răsărit, cu o cupă în mînă[73]. Asemenea movile,** *corhane,* **sau** *curhane,* **(există și formele** *corgan* **și** *curgan),* **avem îndestul.**

---

[61] B P Hașdeu, *Istoria critică,* II, p 48 – 51, Melchisedek, *Cronica Romanului,* I, București, 1874, p 235, B P Hașdeu, *Fragmente pentru Istoria limbii române,* in „Columna lui Traian", 1876, p 32

[62] *D. I. R. A. Moldova, veac XVII,* vol I, p 177, 184, 237

[63] *Marele dicționar geografic al României,* I, p 104 – 105

[64] *D. I. R. A. Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 29, 420, veac XV vol II, 191, veac XVI, vol I, p 104 – 105

[65] Mauricius, *Arta militară,* ediția citată, p 255, 355, 357

[66] G Popa-Lisseanu, *Românii în izvoarele istorice medievale,* p 105

[67] H Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ...* , p 193

[68] I Conea, *Interpretări geografice în istoria poporului român,* in „Studii și cerc de geologie, geofizică și geografie", an XIV, 1967, nr 2, p 3 – 14

[69] Șt Pascu și Șt Ștefănescu, *Feudalismul timpuriu,* in „Studii", XV, 1962, Nr 6, p 1450 și I Conea, *Interpretări geografice,* p 3 – 9, V Spinei, *Moldova în sec.XI – XIV,* 1982

[70] Dorin Popescu, *Celții în Transilvania,* in „Transilvania" Nr 75, 1944, p 639 – 666, A Piatkowski, *Considerații asupra cronologiei invaziei celtice în Balcani,* in „Studii clasice", II, 1960, p 189 – 201, D Berciu, *Zorile istoriei în Carpați ...* , p 287 – 301

[71] B P Hașdeu, *Glose române în sec. XVI,* in „Col lui Traian", 1877, dec , p 631

[72] V Pîrvan, *Getica,* p 401

[73] Herodot, *Histoires,* IV, 8 – 10, Al Philippide, *op. cit.,* II, p 376

Altele[74] au fost moștenite de la celți, cum sînt *worodiștele*, de la *warda (garde)*[75] locul de pază *wardiște*, ca în Crăciuniște și Bratzista[76], cu aceeași terminație ca în Buerebista, Ariovist[77] etc, pe care o au și ilirii, provenit din aceeași rădăcină cu grecescul ὀρείτης = bergbewohner[78]. Termenul celtic *warda*, devenit *worodiște*, apoi *horodiște* și *orodista*, pentru înălțime fortificată de la natură, a fost păstrat de autohtoni și menționat în documente și dicționarele geografice sub denumirea de *horodiște* sau *gorodiște* și chiar sub vechea expresie celtică *vorodiște* (înălțime la Susleni, vechiul ținut Orhei)[79] sau *grădiște*, ultima formă apărînd mai mult în Țara Românească și Transilvania[80]. Asemenea *horodiști* găsim pe lingă toate satele din întreaga Moldovă[81] și ele sînt cele mai vii mărturii ale continuității așezărilor românești pe

---

[74] În Moldova, se găsesc curgane între Munții Carpați și Siret, în satul Călugăra, ținutul Bacău, la Văleni și Dulcești, ținutul Roman, în Dealul Corhana, numit și *Bâtca Spaimei*, comuna Dorna, ținutul Suceava Între Siret și Prut, un deal „Corhani" se alfă la Baranca în comuna Movila și un altul, în Pilipăuți, în ținutul Dorohoi, la Bădilița, ținutul Suceava, la Bălușești, ținutul Roman și Vinețești, ținutul Fălciu (*Marele dicționar geografic al României*, II, București, 1899, p 647) La turcii osmanlîi, Kurhan inseamnă castel fortificat, citadelă (Al Philippide, *op. cit.*, p 376)

[75] Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VIII, Niort, 1887, p 404 – 406 și vol III, p 30 – 32

[76] N Iorga, *Istoria românilor*, I₁, p 103, II, p 20 și 227

[77] G G Mateescu, *Granița de apus a tracilor*, in „Anuar de Instit de Istorie nation din Cluj", 1924 – 1925, III, Cluj, 1925, p 410, 427 și notă, *Idem, Două lecții de epigrafie, ibidem*, IV, p 330 Buerebista, nume celtic, deoarece în Panonia au locuit celții, osii și aniviscii, cf H Hubert, *Les celtes et l'expansion celtique jusqu'à l'époque de la Tène*, Paris, 1932, (2 vol), in „Revista istorică", an XIX, Nr 1 – 3, 1933, p 186 – 188

[78] M Schmidt, *Griechisch – Deutsches Handwoeterbuch*, Leipzig, 1867, p 548 A Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1906, p 1406 **ὄρος-ους** = munte

[79] *D. I. R. A., Moldova, veac XVI*, vol III, p 367

[80] Pentru ce slavii au numit Ulpia Traiană = Grădiștea și Apulum = Belgrad, iată ce se întreabă Gooss (Korrespondenzblatt, I, 1878) „Ei, bine – scrie Nicolae Iorga – Grădiștea nu este un termen unic slavon, ci un nume moștenit și de români" (*Istoria românilor)*, II, ed franceză, București, 1937, p 346

[81] Între Carpați și Siret sint horodiști în ținutul Neamț la Calu-Iapa (*Marele dicționar geografic al României*, III, p 738 În continuare, se va cita *M. D. G. R.*), la Bălușești, pe movila lui Iucaș (*Grădiștea de sus și de jos)* și la Bîrjoveni, (*D. I. R., A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 406, XVI – I, p 434, III, p 297 (Se va cita în continuare *A. Moldova, veac ...*)

Între Siret și Prut, avem Horodiște la Cotnari, ținutul Hirlău (*A. Moldova, veac XVI*, vol 2, p 4 – 5, 72, III, p 227, 304, IV, p 481, *M. D. G. R.*, III, p 737), Movila Grădiștei la Bădeni (N Zaharia, *Descoperiri paleolitice ...* p 28) și la Deleni-Pîrcovaci Grădiștea numită și Cetățuie (*M. D. G. R.*, II, p 347, III, p 620 – 622, 626 – 627) În ținutul Dorohoi, Horodiște pe Prut, între Rădăuț și Cuzlău și la Tirnauca și Probotești, (*A. Moldova, veac XVII*, vol 5, p 351 și *M. D. G. R.*, III, p 737 – 738) În Bucovina, Horodiște la Storojeneț și Cuciur, la Mihuceni și Voloca pe Derehlui (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 348, XVI, vol I, p 128), La Cincău districtul Coțmani (Em Grigorovitza, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908, p 111, se va cita în continuare *D. G. Bucovina*), în ținutul Tutovei o *gorodiște* la obîrșia Bîrzotei, numită și *Cetățuie* (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 362, *M. D. G. R.*, II, p 348 și 351), și o *grădiște* la Berezani, la Gura Săratei în ținutul Fălciu (I Bogdan, *op. cit.*, I, p 303 – 304 și 516 – 517) Ele sint prezente și intre Prut și Nistru O *horodiște* se aflâ la Urmezeu, aproape de Prut și una pe Ciuhur, numită și Cetățuie, ambele în ținutul Hotin și alta la Pirjolta in ținutul Iașului la stinga Prutului, (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 83, 288, XVI, vol I, p 449, XVII, vol I, p 257 și 258) Z Arbore, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, București, 1904, p 116, in ținutul Soroca, avem horodiște la Cănari (Z Arbore, *op. cit.*, p 116), in ținutul Orhei, Horodiște la Samașcani și Saharna, ultima așezare intre stînci pe Nistru, numită și Grădiște (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 424, XV, vol 2, p 234, XVII, vol III, p 181 – 182), altele la Țibova și Susleni, *A. Moldova, veac XIV*, vol III, p 366 – 367 IV, p 263, XVII, vol II, p 31, II, p 58, 97, Z Arbore, *op. cit.*, p 116, apoi, una la Hirtopul Mare, dominind văile Izbiscei și Ohrincei pînă la Criuleni, (*A. Moldova, veac XIV*, vol IV, p 115) În ținutul Lăpușna o Horodiște este aproape de Călărași-Tuzora, (Z Arbore, *op. cit.*,, p 116), una la Vornicenisi alta la Căpriana (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 41,, XVI, vol I, p 76), in ținutul Tighina o *Hradiște* sau *Gradiște* la Movilele *Străjilor* pe Cunduc și Cogîlnic (Z Arbore, *op. cit.*, p 70 și 119) in ținutul Tigheci o seliște a lui Grad și o *gradiște* pe Ialpug, (*A. Moldova, veac XIV*, vol I, p 239, A V Boldur, *op. cit.*, I, p 297 – 298, N Grigoraș, *Vechi cetăți moldovenești* in „St și Cerc Ist , vol XX, Iași, 1947, p 152 – 153)

aceste meleaguri, încă din perioada convieţuirii tyrageţilor şi carpilor cu oelţii şi triburile germanice. Ele au fost folosite de autohtoni cu multe sute de ani înainte de venirea slavilor, ca fortificaţii pe teren şi nu au nimic comun cu organizarea satului la slavi, cum scrie tendenţios Iorgu Iordan că „la baza tuturor stau diverse aspecte ale slavului grad[82]**, ci îşi au rădăcina în indo-germanul** *gherdh (a îngrădi*[83]*)*, **a împrejmui, de unde cuvîntul** *gradus* **la pelasgi şi latini,** *Ward (gard* **sau** *gardh)* **la celţi**[84]**, la români şi albanezi**[85]**, care au adăugat terminaţia** *iste*, **formînd** *grădişte, (horodişte)* **ca în Crăciunişte**[86]**.**

Cuvintele *gradus, grădişte* **şi** *gradet* **aparţin limbii triburilor pelasge.** *Gradus* **a fost folosit şi de latini de la întemeierea Romei** *(753, ab urbe condita)* **şi dat locului, unde a fost palatul lui Remus din Roma „qua Gradibus domus ista Remise sustulit"**[87]**.** *Gradus* **se numeau în timpul lui Valentinian (364 – 369 e.n.) anumite edificii din Roma, construite pe locuri înalte şi închise, unde se păstrau griul şi pîinea**[88]**.**

Şi, nimeni nu va putea susţine că, la daci, *Grădiştea Muncelului* **de lîngă Sarmisegetuza, cetatea de apărare a scaunului lui Decebal, a putut fi construită de către triburile slavilor.**

Celelalte toponimice, *horodca* **sau** *gorodca* **= de la obîrşia Botnei**[89]**,** *Horodnicul de Sus şi de Jos,* **de lîngă Bitca Mare**[90]**, unde a fost** *curtea* **lui Petre Vrană** [91]**şi** *Horodniceni* **de lîngă Boţeşti**[92]**, dublate de oronimele Botna, Bîtca şi Boţeşti, cuvinte de origine germanică, cum vom vedea îndată mai jos, îşi au rădăcina şi originea tot în celticul** *gor-to-s = curte întărită cu împrejmuire.*[93]

Citeodată, aşezările moldoveneşti din Moldova erau situate pe lîngă *maluri,* **cuvînt indo-european** *(mal = deal, munte*[94]*)*, **luînd adesea şi denumirea aceasta**[95]**, iar alteori, pe sub** *măgură,* **termen traco-dac, după I. I. Russu**[96]**, dar existent şi în limba goţilor şi gepizilor**[97]**, însemnînd tot înălţime**[98]**, de la** *megh (înalt, mare*[99]*)*.

---

[82] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 308

[83] A. Wade – J. Pokorny, *Vergleichendes Worterbuch der indogermanischen Sprachen*, I, 1927, Berlin, p. 608 – 609

[84] Alfred Holder, *alt-celtischer Sprachschatz*, I, Leipzig, 1891, p. 2034; Du Cange, *Glossarium mediae et infimae ...* , VIII, p. 404 – 406, vol. III, p. 30 – 32

[85] I. Russu, *op. cit.*, p. 109; *Idem, Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, p. 160

[86] N. Iorga, *op. cit.*,. I_1, p. 103, II, p. 20, I. I. Rusu, *Elemente*, p. 170

[87] Propert, IV_1, apud N. Densuşianu, *Dacia preistorică*, p. 1093, Du Cange, *Glossarium mediae et infimae ...* IV, Niort, 1885, p. 92 – 93.

[88] V. Pîrvan, *Getica*, p. 721 – 722, C. Daicoviciu, *Aşezările dacice din munţii Orăştiei*, Bucureşti, 1951, p. 5 – 41

[89] Z. Arbore, *Dicţionarul geografic al Basarabiei*, p. 31, 35, 116

[90] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 164, 204, 265, 403, 404, XVI, voi. I, p. 322, IV, p. 174 – 175, XVII, vol. I, p. 11, Em. Grogorovitza, *Dicţionar geografic al Bucovinei*, p. 111 – 112.

[91] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 199 – 200

[92] *A. Moldova, veac XV*, vol. II, p. 245, XVI, vol. I, p. 317, XVII, vol. IV, p. 44 -45, *M. D. G. R.* III, p. 738 – 742

[93] A. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, Leipzig, 1891, p. 203.

[94] A Walde – J. Pokorny, *op. cit.*, II, p. 294 – 295, I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, p. 110, *Idem, Elemente autohtone*, p. 74

[95] *Malul*, la Crucea în ţinutul Putna, *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 38), *Maluri*, pe Trotuş la Oneşti, *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 301), *Maluri* pe Siret la gura Bistriţei, (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 232, XVI, vol. III, p. 413, 440), *Maluri la Uscaţi pe Valea Albă* (*A. Moldova, veac XVII*, vol. V, p. 84), şi peste Prut, în ţinutul Tigheci, (*A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 305, 352, 554, 556, II, 130, XVII, vol. I, p. 8)

[96] C. Cihodaru, *Contribuţii la cunoaşterea obştii ţărăneşti în Moldova*, în „St. şi cerc. ştiinţ., Istorie", An VII, 1956, fasc. I, Iaşi, p. 13

De la *megh* își trage originea grecescul γάλος, *(înalt)*[100], *măgură*[101] și *movilă* din limba română. Denumite uneori și *moghilă*, ca în gepidă sau gotă ca și în albaneză[102], dat fiind marea lor răspîndire pe întreaga Moldovă[103], înregistrarea lor este un lucru imposibil. Movilele din hotarul satelor moldovenești erau folosite de autohtoni pentru refugiu și apărare, dar și ca locuri în vîrful cărora aprindeau ierburi și vreascuri uscate, ca semnale de alarmă, așa cum le foloseau și ostile bizantine în secolu al VI-lea e.n[104].

[97] I I Russu, *Limba traco-dacă*, p 204, *Idem, Elemente autohtone ...*, p 21, 29, 31, 33, 35, 37, 39, 91, 104, 174, 177 – 178

[98] C C Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1992, p 182 – 183, Al Philippide, *Originea românilor*, I, p 351

[99] A Walde – J Pokorny, *op. cit.*, II, p 257; I I Russu, *Limba ...* , p 111

[100] M Schmidt, *Griechisch – Deutsches Worterbuch ...* p 482

[101] În ținutul Putna, o *măgură* la Ciușlea și una la Odobești, (*A. Moldova, veac XVI*, vol II, p 83, *M. D. G. R.*, IV, p 261), în ținutul Trotuș și Bacău la Cașin, Brătești-Bîrsănești, la Bogdănești și Dărmănești, Berzunț, Scorțeni și Moinești, (*M. D. G. R.*, IV, p 260 – 261, 267, 271). În ținutul Neamț, la mănăstirile Bistrița și Bisericani, (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 421; XVII, vol III, p 28; IV, p 241; V,p 76 și 314); la Bicaz, Hangu, Filioara și Domesticul, (*M. D. G. R.*, IV, p 260, 262, 263), în ținutul Suceava, la Bogdănești, Mălini, Madeiu și Broșteni, (*M. D. G. R.*, IV, p 261, 263, 264, 266) O puzderie de măguri străjuiesc satele din Bucovina Breaza, Cîrlibaba, Stulpicani, Seletin, Pojorîta, Sadova, Sălătruc, Suha și altele numite Măgura Cailor, Măgura Voloca, Măgura Mare, Măgura Mică, Măgura Vacilor, (M Grigorovitza, *op. cit.*, p 137 – 138), Măgura Moșului, Măgura Plopului, la Vama, Măgura Boului la Moldovița, Măgura cu Dealul Germanului și Dealul Holmului, (*A. Moldova, veac XIV –XV*, vol I, p 25, XVI, vol I, p 366, IV, p 112, XVII, vol III, p 73) Între Siret și Prut, ele sînt prezente în ținutul Vaslui, la Coșești, Cosmești și Hîrșova, pe Rahova și la Țibănești, unde se află și o cetate, (*M. D. G.R.*, IV, p 262); în ținutul Hîrlău, Băiceni, pe Bahlui, (ibidem, IV, p 261), iar în ținutul Dorohoi, o măgură înconjurată de șanț, strajă și cu cetate la Ibănești, (G Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XII, Iași, 1924, p 5 și 19), la Zvodiștea, pe Siret, (*M. D. G. R.*, IV, p 261, III, p 725) și altele la Șendriceni și pe Borodace, *A. Moldova, veac XVII*, vol IV, p 354, 447, V, p 280 Ele nu lipsesc nici între Prut și Nistru În masivul Corneștilor, o măgură străjuiește așezările Bocani, Chetrosu, Brodeni, Ciolaceuca, Măgura și Slobozia Măgurei, din care izvorăsc apele Giela Mare, Șoltoi, Vladnicul, (Z Arbore, *op. cit.*, p 142, I Iordan, *op. cit.*, p 33) și *Cula* = cetate în limba turcă, înrudită cu *Gala Gelata* și *Galați* și cu *Kalhat* din limba arabă, (Al Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p 374). Numărul lor este cu mult mai mare decît acela pe care l-am putut prezenta aici Mai toate așezările omenești din regiunile de dealuri și munte se află situate sub asemenea măguri

[102] I I Russu, *Elemente autohtone în limba română*, p 177

[103] Vechile documente moldovenești le înregistrează simplu *movilă* sau *moghilă*, dar și cu atribute.Sub simpla denumire *movila*, ele apar între Prut și Nistru în ținutul Lăpușna, pe Călmățui, Bujor și Spiroasa, (*A. Moldova, veac XV*, vol II, p 121; XVI, vol I, p 143, 199, IV, p 78) Între Prut și Siret, există sate movila pe Bîrlad, în vechiul ținut Tutova (*Ibidem, veac, XV*, vol II, p 72 – 79, XVII, vol I, 231), la obîrșia Bercheciului, în ținutul Tutova și pe Vaslui, (*ibidem, XVI*, vol III, p 43, XVII, vol III, p 11); în ținutul Bacău movila pe Cobâle, (*ibidem, veac XIV – XV*, vol I, 107, XV, vol II p 172 – 173; XVI, vol II, p 108), La Molnița și Baloșeni, (*ibidem, veac XVI*, vol I, p 612, XVII, vol V, p 351) și la Hudești Baranca din ținutul Dorohoi, (*M. D. G. R.*, IV, p 403 – 404) În forma plurală movile, apar pe Siret Zvoriște și Poeni, (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 2, XVI, vol III, p 365), pe Elan și Prut și în ținutul Tecuci, (*ibidem, XIV – XV*, vol I, p 349, XVI, vol I, p 302) Între Prut și Nistru , avem movilele vechi la Brănești-Avrămeni, (Z Arbore, *op. cit.*, p 146) *Suta de movile*, (D Cantemir, *Descrierea Moldovei*, harta anexată și Gh Năstase, *Centum monticuli*, Iași, 1937, p 3 și urm) și Movilele Străjilor în ținutul Tighina, la Grădiștea, (Z Arbore, *op. cit.*, p 46 – 70) Celelalte movile au intrat în toponimie purtînd un atribut movila Bobenilor, la Zăvedeni pe Răut, (*A. Moldova, veac XV*, vol III, p 393), Movila Bortoasă, la Șilișeu și Sasca, (ibidem, XVI, vol I, 198 – 199, p 386, II, p 108), Movila cea Mare, pe Corozel, ținutul Tecuci, la Ciurbești și Holmu, ținutul Cîrligătura, la Ciulinești, ținutul Iași, la Buimăceni, Șendriceni, Ștubeiul, Șiliveni, ținutul Dorohoi, (*ibidem, veac XIV – XV*, vol I, p 156,, XV, vol II, p 183, 311; XVI, vol I, p 41, IV, p 322, XVII, vol IV, p 354 și 406), iar între Prut și Nistru, la Briceni, ținutul Hotin, la Tălăești, ținutul Lăpușna, la Iezerul Roșu, ținutul Tigheci și pe Ichel, ținutul Orhei, (*ibidem, XVI*, vol I, p 26, 228, III, p 393, 426; XVII, vol II, p 63) *Movilele gemene sau îngemănate*, la Mihăilăuți, ținutul Cernăuți, la Poiana, ținutul Soroca, la Puhoiu, ținutul Lăpușna și la Trioța, pe Crasău, (*ibidem, XIV – XV*, vol I, p 348, 425, 427, XVII, vol III, p 149, 212, IV, p 241, V, p 33 etc), a se vedea și I Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p 33, 37, 40, 42, 237 și 307

[104] Mauricius, *Arta militară*, București, 1969, p 185

Cronicarul turc Enveri povesteşte că la atacul dat de Umurbeg, tiranul din Aidin, asupra Chiliei, în anii 1337 – 1338, locuitorii de la Chilia, de pe malul basarabean, au aprins focuri pe înălţimile unde s-au retras, anunţînd debarcarea corsarilor în întreaga regiune[105]. Acest obicei a fost adoptat mai tîrziu şi de secui[106]. Ceea ce ştim însă precis este că, aceste înălţimi, care dominau aşezările umane, au fost folosite şi de popoarele migratoare, care au poposit mai mult timp în regiunile de la răsărit de Carpaţi. Aşa se explică şi pleonasmele *grădişte, horodişte, maluri, măguri, movile* sau *moghile, curhane* etc, date, pe rînd, de popoarele care s-au perindat pe aici. Printre altele Strabon (m. 21 e.n.) scria în cartea a II-a, 5, 12 (C. 118) a *Geografiei* sale că la nord de Istru, unde locuiesc tyrageţii, mai trăiesc sarmaţii şi bastarnii, încă din secolul al III-lea î.e.n.[107] în cartea a VII-a 3, 17 (c. 306), el completează ştirile că în „stepa geţilor" de la nord de Istru convieţuiesc sarmaţii iazigi, care se numesc regali, apoi urgii. Tot aici, el mai precizează că bastarnii, care locuiesc înlăuntrul ţării, învecinîndu-se cu tyrageţii şi cu germanii, fiind ei înşişi un fel de neam germanic, sînt împărţiţi în mai multe triburi: atmoni, sidoni şi peucini, după insula Peuce din Istru, iar roxolanii sînt cei mai de la miază-noapte, nemaiavînd ştiri dacă deasupra lor mai locuiesc şi alte neamuri[108].

Din perioada convieţuirii cu sarmaţii roxolani = alanii străluciţi[109], tyrageţii au împrumutat obiceiul de a castra caii, păstrat de locuitorii satelor româneşti în tot evul mediu pînă în prezent. „Un obicei specific al întregului neam scit şi sarmat, scrie Strabon, este castrarea cailor, ca să fie mai uşor strunişi"[110].

B. P. Haşdeu a relevat acest obicei, ce dovedeşte continuitatea poporului român pe aceste meleaguri, la Congresul orientaliştilor de la Viena, ţinut în anul 1885, în discuţia avută cu istoricul maghiar Hunfalvy[111]. Datorită acestui obicei practicat în perioada din secolele IV – XIV,caii scopiţi, vînduţi în Europa centrală, au fost numiţi, după poporul care-i vindea, *walahi*[112], în limba germană walah; în limba svediană, valack, în limba litvană, volukas şi în dialectele slave, valah şi voloh[113].

Printre tyrageţi şi roxolani s-au mai aşezat în secolul al II-lea şi al III-lea vandalii cu taifalii şi goţii, cu cele două ramuri ale lor – vizigoţii şi ostrogoţii – stăpînind ambele maluri ale Nistrului[114]. împotriva acestora, împăratul bizantin Valens întreprinde o expediţie în anul 369, trecînd Istrul la Noviodunum (Isaccea).

---

[105] Enveri, *Dusturmane,* in „Cronici turceşti privind ţările române", extrase, vol. I, sec. XV, mijloc. sec XVII, Bucureşti, 1966, p. 36, M. M. Alexandrescu Dersca, *L'expedition d'Umur-beg d'Aidin aux bouches du Danube* (1337 – 1338), in „Studia et acta orientalia", III, Bucureşti, 1960, p. 3 – 24, V. Laurent, *La domination byzantine aux bouches du Danube,* in „Revue historique du S. E. E.", an XXII, 1945, p. 197 – 198

[106] Szabó Karoly, *Szekely Oklevéltar,* I, Cluj, 1875, p. 198, N. Iorga, *Acte româneşti din Ardeal* ... in „Bul. Com. Ist., a Rom.", Bucureşti, 1916, II, p. 182, nota 5

[107] Strabon, *Geographica,* in „Izv. Ist. Rom.", I, p. 221, D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi,* p. 301 – 310

[108] Starbon, *op. cit.,* ed. cit., p. 241, Gh. Năstase, *Peuce,* p. 17 – 42

[109] G. Vernadsky, *Sur l'origine des Altains,* in „Byzantion", XVI, 1942 – 1943, p. 81 – 87, N. Bănescu, in „Revista Istorică 2", XXXII, Nr. 1 – 12, 1946, p. 146 – 147

[110] Starbon, *op. cit.,*, ed. cit., p. 243 şi 245, cartea a VIII-a, 4, 8

[111] B. P. Haşdeu, *Chestiunea continuităţii românilor în Dacia, înaintea congresului orientaliştilor din Viena,* in „Conv. lit.", an XX, Bucureşti, 1886, p. 703 – 704

[112] M. Isbăşescu, *Dicţionar german-român,* Bucureşti, 1957, p. 1081

[113] B. P. Haşdeu, in „Conv. lit.", an XX, p. 703 – 704

[114] Ammian Marcellin, *Bellum Gothicum,* cartea XXVII, cap. II, p. 33 – 34, ed. G. Popa-Lisseanu, „Izv. Ist. rom.", vol XIII, Bucureşti, 1939

Hunii dau, în anul 375, peste „satele întinse pînă departe şi rodnice" ale goţilor greatungi şi thervingi sfărîmă rezistenţa acestora şi-i obligă să se retragă în Munţii Caucaland, printre sarmaţii şi geţii amintiţi mai sus[115]. În preajma anului 378, împăratul Valens va obţine victoria asupra geţilor uniţi cu sarmaţii, lăudată de Temistiu[116] dar va cădea în luptele cu parte din goţii trecuţi în sudul Dunării, în bătălia de la Adrianopole.

Prezenţa goţilor, a sarmaţilor roxolani şi a bastarnilor[117] printre geţi continuă iar istoricul alan Iordanes ne-o confirmă ca fiind de actualitate şi în secolul al VI-lea, în rezumatul scris de el după cele 12 volume ale lui Cassiodor[118], în anul 551. Descriind Dacia (Transilvania), care se numeşte acum Gepidia, el constată că aceasta se mărgineşte la răsărit cu roxolanii, la miază-noapte cu sarmaţii şi bastarnii şi la miazăzi cu fluviul Dunărea[119]. El mai menţionează că, goţii greutungi au supus, în secolul al IV-lea, neamurile slavilor, veneţi, şi gelavini, care locuiau la nord de sarmaţi şi bastarni, spre izvoarele Vistulei, Nistrului şi pînă la Nipru[120].

În ceea ce priveşte pe goţii stabiliţi pe teritoriul Daciei încă înainte de venirea hunilor, ei se amestecau în viaţa satelor româneşti, prigonind pe creştini. În regiunea Buzăului, cutreierau drumurile satelor în timpul nopţii, cum face Atarid fiul unui şef got pentru a aresta şi condamna la moarte, prin înec, în apa Buzăului[121] în anul 372, pe Sf. Sava gotul[122] şi pe un preot creştin.

În faţa pericolului pe care-l prezentau hunii, autohtonii traco-daci aliaţi cu roxolanii, sarmaţii, bastarnii şi goţii, cunoscuţi ca războinici neîntrecuţi, au organizat apărarea pe înălţimile întărite de la natură, numite în limba traco-dacă grădişti, maluri, măguri şi movile, cărora germanicii le-au spus în limba lor *Buttel, Buttka,* (de unde *Bîtca* moldovenească), *Nolm şi pisc.* Dintre aceşti trei termeni, pe primul, *Buttel-Buttka* îl vom găsi numai în toponimia minoră a satului dintre Carpaţi şi Nistru, iar pe acelea de *Holm* şi *Pisc* pe întreaga suprafaţă a vechii Dacii.

E foarte interesant de reţinut, şi subliniem aceasta aici, că mai toate *horodiştele* celto-traco-dace au dubletul german *Bîtca,* aşa cum este în cazul de la Bitca Doamnei la V de oraşul Piatra Neamţ, unde recent a fost descoperită o *horodişte* dacică[123]. Denumirea de *bîtcă, botcă* şi *botnă* apare din Carpaţi şi pînă la Nistru[124].

---

[115] *Ibidem*, Cartea XXXI, cap. III, p. 35, 41, 70, 76; N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 54, 63 – 65; C. Diculescu, *Die Wendalen und die Goten in Hungarn und Rumanien,* Leipzig, 1923, p. 40; Al. Philippide, *op. cit.*, I

[116] Temistiu, *Oratio de pace,* Oraţia XIII, cf. N. Iorga, *op. cit,* II, p. 62

[117] N. Iorga, *Istoria românilor*, I₁, p. 239 – 240, îi crede celţi

[118] Iordanes, *Getica*, ed. G. Popa-Lisseanu, în „Izv. Ist. Rom.", XIV, Bucureşti, 1939, p. 7 şi 21

[119] *Ibidem,* cap. XXII, p. 41 – 42 şi 109

[120] *Ibidem*, cap. V, p. 26 – 27, 88 – 89, cap. XXIII, p. 43 şi 110

[121] *Acta S. Sabae gothi*, cap. V, în Ruynart, *Acta Primorum martyrum*, Paris, 1689, cf. B. P. Haşdeu, *Zina Filma ...*, în „Col. lui Traian", alrilie 1877, p. 158, Idem, *Istoria critică*, I, p. 304

[122] V. Pîrvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman,* Bucureşti, 1911, p. 156; P. P. Panaintescu, *Obştea ţărănească ...*, p. 22 – 23; E. A. Thompson, *The Visigoth in the time of Ulfila,* Oxford, 1966, p. 53, 64 – 77; *Acta Sanctorum,* în „Izvoarele Istoriei României", II, Bucureşti, 1970, p. 712 – 713

[123] N. Gostar, *Cetatea dacică de la Piatra Neamţ, Bîtca Doamnei*, în „Omagiu lui P. Constantinescu Iaşi", Bucureşti, 1965, p. 81 – 86

[124] În Vrancea, avem *Bîtca Roşie*, (D. Frunzescu, *Dicţionarul topografic şi statistic al României,* Bucureşti, 1872, sub voce), şi *Bîtcarii*, (*M. D. G. R.*, I, p. 466), în ţinuturile Trotuş şi Bacău, ele se află în zona subcarpatică, la Caşin, unde este Măgura Caşinului, la Grozeşti şi Slănic, la Frumoasa pe Tazlău şi în Mărăşti, (*M. D. G. R.*, I. p. 464 – 465), în ţinutul Neamţ, o *Bîtca cailor*, pe Tarcău, *Bîtca Doamnei* în munţii Doamnei, unde am văzut Horodiştea dacică, şi o altă *Bîtcă a Doamnei* în Munţii Cozla, *Bîtca gardurilor, Bîtca Stînii, Bîtca Sihastrului, Bîtca* = munte, la Farcaşa şi *Bîtca Focşei*, la Filioara, (*M. D. G. R.*, i, p. 465 – 466). În ţinutul Suceava, unde 32 de *bîtce*, dacă dăm la o parte *Bîtca* = *deal;* pe Siret, în lunca Paşcani, *Bîtca Rusii* şi *Bîtca Zmeilor* de la Tătăruşi, celelalte 29 se află sub Carpaţi, în satele

H. Tiktin[125] şi I. Iordan[126] nu dau etimologia cuvintului *Bîtcă*. El este însă considerat de către C. C. Diculescu[127] şi admis de Al. Philippide[128], ca fiind de origine germanică, pronunţat de franci *Butte*[129], de către secui şi populaţia românească dintre Prut şi Nistru, *Botca* şi *Botnă*. Mai întotdeauna, Bîtca apare împreună cu un alt cuvînt de origine germană, numit *Holm*[130]. Toponimicul *holm*, răspîndit în Moldova, Transilvania şi Panonia[131] şi mai la nord în Halici[132], poartă alături de el încă un cuvînt de aceeaşi origine gotică, *Piscul*[133]. Răspîndirea acestora peste întregul teritoriu locuit de daci şi geţi duce la ideea că acest termen împreună cu cealaltă denumire de *Bîtca*, existentă numai în Moldova, sînt urme adînci mai vechi, lăsate în sistemul de organizare a apărării satului moldovenesc de către roxolani, bastarni şi celelalte neamuri germanice. Ca şi *holmul*, *bîtca* şi *piscul* sunt cuvinte folosite de popor[134].

Bogdăneşti, Mălini, Mădeiu, Broşteni, Neagra Şarului, Şarul Dornei, (*M. D. G. R.*, I, p. 465 – 466), pentru ca să continue în Bucovina cu *Bîtca Mare*, (M. Grigorovitza, *op. cit.*, p. 14), care s-a suprapus peste Horodnicul de Sus şi de Jos, *Bîtca Slătioarei, Bîtca Leşului, Bîtca Coplat* şi *Bîtca Neagră*, (Em. Grigorotiza, *op. cit.*, p. 14). Între Siret şi Prut, există în ţinutul Dorohoi, *Bîtca* sau *Movila Mare*, la Hilişeu, *Bîtca*, movila sincoasă la Rădăuţi, pe Prut şi *Bîtca*, la Horodişte, pe Prut, (*M. D. G. R.*, I, p. 464 – 465), iar în vechiul ţinut Fălciu, la Podoleni (*Ibidem*, I, p. 465). Între Prut şi Nistru, o *bîtcă şi vale a Botei*, acolo unde Athanaric a ridicat un castru la venirea hunilor, (Ammian Marcellin, *op. cit.*, ed. cit., p. 41, 76) şi *Botna* şi *Botnişoara*, care izvorăsc de sub poalele *Butei* sau Budei, suprapusă peste *Horodca*, unde, în secolul al XV-lea, mănăstirea Probota avea *prisaca înaltă = Visoca* în limba slavă, (I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 105 -106; *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 161, 202, 216, 347)

[125] H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 194

[126] I. Iordan, *op. cit.*, p. 34

[127] C. C. Diculescu, *Die Gepiden*, p. 181

[128] Al. Philippide, *op. cit.*, I, p. 351

[129] *Dicţionar francez-român*, Bucureşti, 1967, p. 99, ed. I. Giroveanu ...

[130] Max W. Schroff, *Deutsch-rumanisches Worterbuch*, Craiova, 1916, p. 447. În regiunea subcarpatică, în ţinutul Bacău, avem *Holm* la Leţcani, (*A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 392), la Frumoasa, pe Tazlău, unde este *Holmul geamăn* şi *Bîtca*, (*M. D. G. R.*, I, p. 464, III, p. 726); la mănăstirile Bisericani şi Bistriţa, (*A. Moldova, XVI*, vol. III p. 74; XVII, vol. III, p. 28, 179; V, p. 76, 314), la mănăstirea Homor, *Dealul Holmului*, şi *Dealul Germanului*. (I. Bogdan, *Documente*, I, p. 488 – 489), şi la mănăstirea Suceviţa, (Em. Grigorovitza, *op. cit.*, p. 110). Între Siret şi Prut, în ţinutul Covurlui şi Tutova, există Holmuri la Băneasa, Slivana, Puţichioaia, Fîntina Mare şi Obrăşeni şi compuse, *Holmul Rosiei* şi *Holmul Roşeştilor*, (*M. D. G. R.*, III, p. 725); în ţinutul Vaslui, la Drăguşeni, Tatomireşti, Macreşti, Crăciuneşti şi Şcheia, *ibidem*, III, p. 726), în ţinutul Fălciu, la Păhneşti, Tîrzii şi Rînceni, (*ibidem*, III, p. 726); în ţinutul Roman, la Dagîţa (*ibidem*, III, p. 725), în Cîrligătura-Iaşi, la Păuşeşti, Cogeasca şi Româneşti (ibidem, III, p. 725 – 726), în ţinutul Hîrlău, la Slobozia Secătura Rădeni şi Storeşti, (*ibidem*, III, p. 725), în ţinutul Dorohoi, la Hilişău, Bagiurea-Darabani şi *Piscul Holmului* la Buda, (*ibidem*, III, p. 725 – 726)

Între Prut şi Nistru, în ţinutul Hotin, la Putreda, (Z. Arbore, *op. cit.*, p. 115), şi în ţinutul Orhei, Holmul Negru, (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 116, 154). Părerile lui Al. Philippide (*Originea românilor*, I, p. 716 – 717) şi I. Iordan, (*Toponimia românească*, p. 736 – 737) că *Holmul* îşi are rădăcina în *hulm*, aflat în limbile bulgară şi ucraineană, sînt dezminţite de toponimicul *holm*, care este răspîndit numai în Moldova, în aceleaşi regiuni unde apar *bîtcele*, în Transilvania şi pusta Panoniei locuite de vizigoţi, cu excepţia unui oraş Holm în Galiţia, unde au lăsat urme adînci gepizii.

[131] N. Densuşianu, *Note critice asupra scrierii domnului A. D. Xenopol*, „Teoria lui Roesler", Bucureşti, 1885, p. 50 – 54.

[132] B. P. Haşdeu, *Istoria critică*, I, p. 301 – 305, B. D. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, ed. rom., Bucureşti, 1952, p. 256

[133] C. Diculescu, *Die Gepiden*, p. 182; Al. Philippide, *op. cit.*,p. 351

[134] În regiunea subcarpatică, în Vrancea, *Piscul Radului* la Găuri, (*M. D. G. R.*, IV, p. 730), în ţinutul Trotuş, *Piscul Creţ* la Hilteu (*A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 16), în bacău, *Piscul lui Bran* în oraşul Bacău şi *Capul Piscului* la Oteşti (*ibidem*, veac XV, vol. II, p. 523; XVI, vol. III, p. 414), în ţinutul Neamţ la Troiţa, pe Cracău, la mănăstirile Bistriţa şi Secu (*Ibidem*, veac XIV – XV, vol. I, p. 421; XVII, vol. I, p. 236, III, p. 74, 149; IV, p. 121). Nu-l avem în ţinutul Suceava şi Bucovina, unde sunt prezente *bîtcele*.

Între Siret şi Prut, în ţinutul Covurlui, *Piscul la Rădeşti* (*ibidem*, veac XV, vol. II, p. 222) la Hîrseşti şi Piscul

Privite pe hartă, toponimicile traco-dace: horodiştea, malul, măgură şi movilă, împânate cu acelea de origine germanică: bîtca, holmul şi piscul, ultimele suprapunîndu-se întotdeauna ca dublete peste cele dintîi sînt cele mai vii probe despre simbioza care a avut loc pe aceste meleaguri între triburile traco-dace şi acelea germanice: sarmaţi-roxolani, bastarni, goţi şi gepizi, timp de opt secole la rînd, tocmai în epoca închegării limbii române (secolele III şi VI era noastră)[135].

În afară de transmiterea obiceiurilor juridice de la unii la alţii, această colaborare neîntreruptă[136] va influenţa aşa de adînc sistemul de organizare a comunităţilor familiale, care-şi vor împleti şi completa instituţiile lor cu acelea ale germanicilor, încît, astăzi, cu greu îşi poate da seama un istoric ce este autohton traco-dac şi cît a fost împrumutat de la goţi. Influenţele şi împrumuturile reciproce au fost atît de mari, încît *„elementele gotice aruncate nu numai spre vest... ci şi spre nord* – **scrie Nicolae Iorga** – *duc pe malul răsăritean al Balticii pînă în Finlanda, ca şi pe cel apusean, suedez, unde în sudul ţării e Goţia din titlul regelui Suediei, apoi Gottland şi Gotheborgul, arta lineară a vechilor traci, luată de la moştenitorii lor romanici. De aici, acele covoare dalecarliene, pe care le întîlnim pomenite pe la anul* **1000"[137].**

NUMELE SUB CARE APAR GINTA ŞI MEMBRII COMUNITĂŢII GENTILICE

Problema existenţei comunităţii gentilice şi a organizării acestei populaţii în comunităţi familiale (casnice) pe teritoriul de la răsărit de Carpaţi a fost abordată, în istoriografia românească, de mai mulţi istorici.

Alexandru V. Boldur,[138] observînd relatările lui Dimitrie Cantemir despre funcţiunea dreptului gentilic de răzbunare a sîngelui[139], „pravilele sau obiceiurile locuitorilor din Tigheci, Cîmpulung şi Vrancea"[140] şi rezultatele cercetărilor lui I. C. Filitti[141] în domeniul dreptului

---

Seni (*M. D. G. R.,* IV, p 728, 730), în ţinutul Tecuci, *Piscu* sat, (*ibidem*, veac XV, vol II, p 215, 220), la Cudalbi, pe Dobrotvor, pe Zeletin (*ibidem*, XVI, vol I, p 351, 600, IV, p 70) şi Nicoreşti (*M. D. G. R.*, IV, p 727), în ţinutul tutova, la Bogdana, (*M. D. G. R.*, IV, p 729) şi la Iezer, (*A. Moldova, XVII,* vol I, p. 355 – 356), în ţinutul Fălciu, Piscul lui Vodă, Piscul Arnilor, Piscul Holmului, Capul Piscului, la Cozia şi Bohotin, ((*M. D. G. R.*, IV, p 728 – 729 şi 730, *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 281, XVII, vol III, p 416 – 419), în ţinutul Vaslui, la Costeşti (Ibidem, *veac XVI,* vol I, p 601, III, p. 330, 356), la Popeşti, Micleşti, Borăşti şi Tanacu ((*M. D. G. R.*, IV, p 728 – 730), în ţinutul Iaşi, Piscul Bahluiului şi Capul Piscului (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 361, XV, vol II, p 197, XVII, vol IV, p 445; V, P 61) şi Piscul Socola ((*M. D. G. R.*, IV, p 730), în ţinutul Roman, la Oniceni şi Stănuţa şi în ţinutul Dorohoi, la Orofteiana (*M. D. G. R.*, IV, p 729 – 730), între Prut şi Nistru, în ţinutul Soroca, în Orhei, în Lăpuşna şi Tighina (*A. Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 399, XV, vol II, p 306, XVI, vol I, p 567; III, p 19 şi 393; IV, p 212, XVII, vol II, p 86, 91)

[135] I. I Russu, *Limba traco-dacilor,* ed a II-a, p 216

[136] I Nestor, *Migraţia popoarelor,* cap III, p 671 – 704 şi K Horedt, p 704 – 722, în *Istoria României,* I, Bucureşti, 1960

[137] N Iorga, *Istoria Românilor*, II, p 67 şi 69, *Revista Arheologică,* an XIX, 912, p 158

[138] A V Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, Chişinău, 1937, p 148 – 151

[139] D Cantemir, *Descrierea Moldovei,* ed G Pascu, p 127

[140] A Sava, *Documente putnene*, Focşani, 1929, p XX – XXI, II, Chişinău, 1931, p VI – XI

[141] I C Filitti, *Vechiul drept penal român,* în „Revista de drept penal şi ştiinţă penitenciară", Nr 1 – 3, 1934, p 34 – 36

public la români, a conchis că obştile, cu dreptul de preemţiune a rudelor la înstrăinarea pămîntului dintr-un sat, se trag din comunităţile gentilice cu regimul lor agrar, conduse de cneji, iar urme ale regimului gentilico-familial persistă pînă tîrziu şi după întemeierea statelor româneşti.

Acelaşi autor mai subliniază că, familiile din acel timp nu se aseamănă cu cele de astăzi. În componenţa lor intrau străbunul cu fiii, nepoţii şi strănepoţii şi pers soanele străine, devenite membre prin asocierea lor la munca în comun, pe acelaşi pămînt, numărul membrilor acestora atingînd cifra de 40 – 50 de suflete[142].

N. Lăbuşcă scrie că: „satul cu formaţiune socială oglindeşte viaţa agricolă. Un sat aparţinea odinioară unei şi aceleiaşi familii. Toţi locuitorii, fără deosebire, erau rude de sînge, urmaşii unui strămoş, care statornicise graniţele satului."[143]

De asemenea, N. Iorga consideră satul românesc „tot o comunitate genealogică, avînd un strămoş comun"[144].

După aceştia, Valeria Costăchel a trecut fără să dea un răspuns, cum se numea ginta la geto-daci şi a căutat numai să găsească termenii sub care apăreau membrii comunităţilor gentilice la români. Pornind de la faptul că, la germani şi slavi închegarea raporturilor feudale s-a făcut fără să se fi trecut prin orînduirea sclavagistă, ci numai prin aşa-zisa formă de viaţă, denumită obştea agrară, comunitate Teritorială sau vicinală, autoarea crede că, prin existenţa termenilor megieşi şi vecini în documentele româneşti, se poate susţine faptul că şi românii au evoluat la societatea feudală prin obştea agrară[145].

Dezagregarea obştei agrare ar fi început odată cu apariţia celor două clase: a stăpînilor feudali, suprapusă peste categoria socială a săracilor, semnul cel mai caracteristic al dezagregării obştei săteşti în societatea feudală[146]. în timpul cît a durat această obşte agrară sau sătească, ea a organizat un control asupra pămîntului, a avut o responsabilitate juridică, un drept de judecată, fiind condusă de către cneji, juzi şi vătămani şi o responsabilitate colectivă pentru plata birului[147]. C. Cihodaru, urmărind termenii *hotar, ocol, polie, ocrug* şi *volosti* din textele documentelor scrise slavoneşte, în Moldova secolelor XIV – XV, deşi constată că aceştia sînt folosiţi de cancelaria feudală pentru a indica circumscripţii administrative feudale, consideră,că sfera noţiunilor respective se suprapune exact peste teritoriul unor obşti. Satul nu este decît o subîmpărţire a obştii, o simplă unitate, în compunerea ocolului, în limitele căruia numai un singur sat avea rolul principal, fiind acela din care roiseră celelalte[148]. Concluzia este justă şi corespunde cu realitatea istorică, mai ales că gruparea mai multor sate pe un singur hotar, sub conducerea unui boier, se făcea tot în jurul unei poziţii geografice, strategice, cum vom vedea atunci cînd vom studia şi satul feudal.

---

[142] A V Boldur, *op. cit.*, p 148 şi 151

[143] N Lăbuşcă, *Elementele juridice din cronica lui Grigore Ureche*, teză de doctorat litografiată, Iaşi, 1922, p 75 (71 – 83)

[144] N Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti, 1929, p 3 – 20

[145] V Costăchel, *Despre problema obştilor agrare, în Ţara Românească şi Moldova*, in „Studii şi Cerc de Ist medie", II, Bucureşti, 1951, p 91 – 109

[146] *Idem, Dezagregarea obştii săteşti în ţările române, în evul mediu*, in „Studii şi referate", Bucureşti, 1953, p 753 – 799

[147] V Costăchel, P P Panaitescu şi A Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova în sec. XIV – XVII*, Bucureşti, 1957, p 79 – 108

[148] C Cihodaru, *Contribuţii la cunoaşterea obştii ţărăneşti în Moldova*, in „Studii şi Cerc St Istorie", an VII, 1956, fasc I, p 1 – 34

Un studiu mult mai mare asupra nașterii, evoluției și organizării obștii agrare la români ni-l pune la dispoziție P.P. Panaitescu. Utilizind un vast material documentar din perioada veche și medie a istoriei românilor, autorul cercetează pe rînd obștea la daci, terminologia ei la români și alte popoare, procesul de aservire a obștilor, organizarea muncii în comun și hotarul obștii, aducînd o importantă contribuție la istoria satului românesc.

E de mirare însă, cum s-au putut împăca la P. P. Panaitescu existența unei folosiri a pămîntului în devălmășie de către comunitatea gentilică, concomitent cu aceea a împărțirii obștii pe bătrîni, funii și locuri, în perioada comunității gentilice. Ea se explică numai prin nedelimitarea sferei noțiunilor de megieși, răzeși și vecini, precum și a lipsei unei lucrări de contact cu satul stăpînit de megieși sau de răzeși deosebit de satul aflat în posesiunea unui feudal, în care lucrează vecinii clăcași[149].

Totuși, prin tratarea organizării obștii în cele două principate românești concomitent, deși, după autor, nu întotdeauna organele de conducere au aceleași rosturi, se scoate în evidență, pe bună dreptate, o identitate perfectă și o evoluție paralelă între obștea agrară din Moldova și aceea din Țara Românească.[150]

Pe lîngă aceste studii, ieșite de sub pana unor istorici necunoscuți, au mai apărut două lucrări referitoare la obștea sătească sub semnătura sociologului H. H. Stahl.

În prima, scrisă în trei volume, cuprinzînd cca. 1160 de pagini[151] și în a doua, de 274 de pagini[152], autorul prezintă cititorului un material imens, cules și de pe teren. Dar prin folosirea unei alte metode de lucru în aranjarea și interpretarea materialului decît cea istorică, satul românesc, în loc să treacă printr-o evoluție dinamică, apare static. Amărăciunea este cu atît mai mare, cu cît, avînd în față un asemenea material documentar, cititorul nu-și poate face o imagine, de cum a fost organizată obștea devălmașă în comparație cu satul feudal, care mai păstrează instituții ale unei vieții sociale anterioare. Desigur, H. Stahl are un merit deosebit prin munca titanică depusă pentru a fi adunat și adus la lumină un bogat și important material cu ample informațiuni culese și din cercetările de pe teren. Acesta va putea fi foarte bine utilizat de istoricii și sociologii care se vor ocupa de aici înainte, să limpezească problemele de organizare a instituțiilor în comunitatea gentilică a satului devălmaș megieșesc, numit adesea și răzășesc, în comparație cu acelea ale satului feudal, pornit de la eponim, ori împărțit pe mai mulți moși sau „bătrîni".

Pentru a reconstitui imaginea a ceea ce a fost comunitatea gentilică și comunitatea familială (casnică) devenită teritorială, precum și evoluția ei, într-o perioadă din care nu avem nimic scris, trebuie de ținut seamă nu atît de urmele civilizației aflate în săpăturile arheologice, cît mai ales *de existenta institutiilor de drept* **aflate în documentele de mai tîrziu, păstrătoare ale unor realități istorice, reflectate în așa-zisul** *obicei al pămîntului sau lege a țării*.

[149] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova, Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 5 – 269. Vezi și recenziile lui Al. I. Gonța, în ziarul „România liberă" din 23 iulie 1964, p. 2, și N. Edroiu, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai, S. Hist.", fasc. 1, Cluj, 1965, p. 137 – 142

[150] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 38 – 40, p. 258 – 267

[151] H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I – II – III, București, 1958, 1959, 1965

[152] *Idem, Controverse de istorie socială românească*, București, 1969, p. 5 – 274

Marele jurist german Fr. Cari von Savigny scria acum opt decenii că, „din clipa în care găsim o istorie bazată pe documente, recunoaştem în ele un drept cu caracter propriu poporului căruia se aplică, la fel ca şi limba şi obiceiurile acelui popor[153]".

Dacă concluzia aceasta a fost trasă din studierea documentelor existente la celelalte popoare, ea trebuie să fie valabilă şi pentru organizarea socială a comunităţii gentilice din ţările române. „Pentru că dreptul – continuă acelaşi autor, în altă parte, nu e un produs arbitrar, pe care împrejurările, întîmplarea sau înţelepciunea omenească l-ar fi putut face altfel. El ia naştere ca limba şi se dezvoltă ca ea, printr-o serie de transformări ce se efectuează în chip continuu printr-o evoluţie lentă"[154].

Limba, deci, şi instituţiile de drept, aflate în documentele istorice din evul mediu, care au evoluat foarte lent din perioada comunităţii gentilice, pot fi şi trebuie luate în seamă ca dovezi ce reflectă imagini vii despre organizarea şi dezvoltarea comunităţii gentilice şi săteşti, în trecutul îndepărtat al ţărilor române. Dar dacă limba poate fi părăsită de un popor şi adoptă o alta[155], obiceiurile juridice sînt singurele care persistă şi arată originea unui popor. Dacă aşa stau lucrurile la toate popoarele, problemele care se pun pentru noi e să ştim mai întîi: sub ce nume apare ginta la geto-daci şi urmaşii lor?; cum se numesc membrii comunităţii gentilice şi conducătorii acesteia în izvoarele istorice antice şi documentele româneşti de mai tîrziu? şi apoi, obiceiurile juridice.

Studiind originea familiei, Friederich Engels ajunge la constatarea că termenul gintă îşi are originea în sanscritul *gan,*[156] care înseamnă *a naşte.* De la acest cuvînt derivă *ganitar (tată)* şi *ganas* sau *djanas (gintă).* Grecii au păstrat pe γαμέω[157] *(a deveni, a naşte)*, pe γονή[158] *(a se căsători,* dar şi *a procrea),* pe γονή[159] *(femeie)* şi pe γένος[160] *(neam).*

Romanii au avut în vocabularul lor, iniţial, forma *gigno*[161] pentru *a naşte* şi *gens* pentru *gintă.* Aceasta era o grupă de bărbaţi şi femei înrudiţi prin sînge, între care era oprită căsătoria, stăpînea averea în comun şi avea ca primă datorie răzbunarea sîngelui unei rude, vărsat de un străin. Mai tîrziu, noţiunea şi-a lărgit sfera şi a cuprins mai multe familii, apoi neamul sau poporul întreg = *genus*[162].

Goţii au moştenit şi transmis mai departe cuvîntul sanscrit *gan* şi sub forma *kan* = pentru cel care procreează şi *kuni* sau *kunne* (pentru *femeie* şi *gintă).* De aici, cuvîntul *kuning* sau *kunig* (şeful ginţii) sau *kaneg,* de unde *kanez,* păstrat în vorbirea curentă de locuitorii vechii Dacii sub forma *cneaz,* pentru a desemna pe şefii comunităţilor teritoriale.

Longobarzii, burghezii[163] şi ilirii[164] au folosit cuvîntul *para* pentru a indica un *convoi nomad,* alcătuit din unităţi gentilice. Acelaşi termen a fost folosit şi pentru conducătorul unei ginţi, astfel că, *fara* a devenit mai tîrziu nume de persoană, dar şi denumire pentru terenul

---

[153] Fr Carl von Savigny, *Vom Beruf unserer Zeit fur Gesetzgebung und Rechtwissenschaft,* Freiburg, 1892, p. 5

[154] Idem, *Traité de droit romain,* trad. de Guenoux, vol. I, Paris, 1885, p. 14 şi 125

[155] Al. Philippide, *Originea românilor,* I, Iaşi, 1925, p. 840 – 851

[156] A. Walde, *Vergleichendes Wortebuch der indogermanischen Sprachen,* ed. J. Pakorny, Berlin, - Leipzig, 1930, p. 576 – 578, Fr. Engels, *op. cit.,* p. 90, şi 146 – 147

[157] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français,* Paris, 1906, p. 403

[158] *Ibidem,* p. 144

[159] *Ibidem,* p. 153

[160] *Ibidem,* p. 146

[161] I. Nădejde, *Dicţionar latin-român,* ed. „Adevărul", IV, p. 280

[162] *Ibidem,* p. 278 -279

[163] Fr. Engels, *op. cit.,* p. 90, 146 – 147

[164] N. Iorga, *Istoria românilor,* I₁, p. 67

ocupat de o gintă. În Moldova, s-au păstrat în documente nume de oameni *Gan, Ganea, Gănescu* și *Fara* și denumirea unor comunități sătești ca: *Gănești* în ținutul Roman, Fălciu și Covurlui[165], *Faraoani* pe Siret în ținutul Bacău[166], *Fărești* pe Prut, ținutul Covurlui, cu mențiunea, unde a fost *Fara*[167] și *Faraoani*[168] pe Milcov.

Popoarele slave au avut inițial cuvîntul *plemea*[169], pentru a desemna *ginta* și așa o au și astăzi, de unde *plemenitii (membrii gintei, neamurile).*

***Ginta, fara* sau *plemea* formează deci o grupă de bărbați și femei, care au aceeași origine comună prin *naștere,* dintr-un singur strămoș. Bărbații și femeile se bucură de egalitate în drepturi și libertate deplină în cadrul comunității, la folosirea uneltelor de muncă și a hranei, împreună cu cumnații, cumnatele, ginerii și nurorile aduse, prin căsătorie, din ginții străine. Prima datorie a tuturor membrilor ginții era răzbunarea sîngelui unei rudenii, vărsat de un străin.[170]**

La geto-daci, numele sub care apare comunitatea gentilică era ca și în limba sanscrită, *djana – dzana – dzîna*[171] în legătură cu ideea de naștere, viață și păstrat pînă astăzi în cuvîntul *zîna = fată,* înlimba tracă (zîna zorilor, zîna codrilor), cuvînt care trebuie pus în directă legătură cu persanul *zen*[172] *= femeie)* avînd șef un *canez,* ca și la goți. Confirmarea acestui adevăr o avem prin prezența cneazului în fruntea tuturor comunităților teritoriale de pe întregul cuprins al Daciei[173], și după asimilarea limbii latine, cu *djens* pentru *gintă* și cu acela de *judex, pentru cneaz*[174]. În secolul al XV-lea, cuvîntul *gint,* plural *ginture,* provenit din latinul *gens,* are în *Psaltirea Scheiană* înțelesul de generație: „în *gintu* și în *gintu",* dar se păstrează și în sensul primitiv de comunitate gentilică. „Pomeniră în numele tău în toate *ginture". Apostolul* voronețian are expresia „tot *gintul".* În secolul al XVI-lea, cuvîntul *gint* a fost înlocuit în tipăriturile lui Coresi prin cuvîntul *rod, rudă* și *rudenie,* în înțelesul de *neam,*[175] *rudenie,* în cadrul comunității consagvine.

Termenul latin *gens (gintă)* a fost primit și folosit de geto-dacii latinizați, concomitent cu acela de *djana – dzîna,* așa după cum alături de *kan – kanez* și *kneaz* a fost întrebuințat cuvîntul *jude,* veacuri la rînd, în evul mediu.

***Dzana,* ca simbol al nașterii în comunitatea consagvină a fost păstrat de geto-daci și urmașii lor în mica familie, în care *zîna* = fata nemăritată[176] numită și *cneajna* a devenit, după căsătorie cu *cneazul, cneaghină,* cum ne este deja cunoscut din documentele medievale[177]. Aici trebuie să adăugăm că, pentru *întemeietorul unui neam* geto-dacii au păstrat cuvîntul înrudit cu**

---

165 M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 350, Buletinul "I. Neculce", Nr. 3, 1923, p. 139 – 151

166 I. Bogdan, *Documente,* I, p. 247

167 M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 324, 325, 335, 546

168 *M. D. G. R.,* III, p. 324

169 Fr. Miklosich, *Etymologisches Wortebuch der slavischen Sprachen,* Wien, 1886, p. 249

170 Fr. Engels, *op. cit.,* p. 90 – 94

171 M. Kovalevschi, *Radovoi Băti,* p. 82; Al. Boldur, *op. cit.,* I, p. 148

172 Diran Kelekian, *Dictionnaire turc-français,* Constantinopole, 1911, p. 647

173 S. F. Fekete, *Cneziatele române,* in „Rev. pt. istorie, arheologie și filologie", anul III, vol. V, 1885, p. 129 – 130; I. Bogdan, *Despre cnejii români,* in „An. Acad. Rom.", s. II, tom. XXVI, 1903 – 1904, p. 17 – 23; Dinu Arion, *Cnejii români,* București, 1983, p. 3 și urmare

174 I. Minea, *Originea romană a instituțiunii cnezatului la noi,* in "Cerc. Ist.", Iași, 1925, p. 412

175 Dinu Arion, *Cnejii români,* p. 42, nota 112; P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească* ... p. 20; H. Tiktin, *op. cit.,* II, D – O, p. 681 – 688

176 V. Pîrvan, *Histria,* București, 1923, p. 70

177 R. Rosetti, *Pămîntul* ..., p. 40 – 44

γόνεμος[178], din limba greacă, aşa cum au moştenit şi cuvîntul de *a planta* = φυλένειν[179] pentru a procrea, ambele cuvinte demonstrează vechimea întemeierii familiei şi neamului înainte de a fi suportat influenţe străine de limbă.

În contact cu popoarele mongole, românii vor cunoaşte un nou termen pentru desemnarea ginţii şi a membrilor acesteia. Este vorba de cuvîntul *oboga*[180], care, în limba mongolă, înseamnă *gintă*. De la el, membrii ginţii se vor numi *oboghu*. Aşa există în documentele de cancelarie din secolul al XV-lea, tradus de slaviştii români şi editorii colecţiilor de documente prin corespondentul *săraci*[181], în sensul de lipsit de proprietate personală imobiliară.

În actele moldoveneşti scrise, la începutul secolului al XV-lea în limba slavă se mai făcea deosebire între cuvintele şi sferele noţiunilor *gintă* şi *neam*, care erau redate, primul prin *plemea* şi al doilea prin *rod*.

În cărţile domneşti, din 7 ianuarie 1403, 8 martie 1407, 16 septembrie 1408 şi altele. Alexandru cel Bun încheia dispoziţia sa cu fraza: „Iar cine va fi domn în ţara Moldovei dintre fiii sau fraţii noştri, sau *din gintă noastră" (ot naşe plemea)*[182], făcînd deosebire de cuvîntul *neam*, folosit într-un act din 11 februarie 1400, cînd îi întăreşte lui Dan vameşul şase sate pe Vaslui... „copiilor lui, nepoţilor, strănepoţilor şi *întregului neam" (= i văseam rodu.)*[183]

Din cuprinsul acestor acte, se vede clar că din *gintă (plemea)* fac parte fiii şi colateralii, adică fraţii, unchii şi verii etc, iar din *neam (rod)* numai descendenţii în linie directă. În consecinţă, de cîte ori vom avea în documentele scrise în limba slavă termenul *plemea*, va trebui să-l traducem prin corespondentul *gintă* şi *plemenitu* sau *plemenitu*, prin *gentilici;* iar cuvîntul *rod*, prin expresia *neam*, ca şi în greceşte γόνεμος[184] *(neam)*. În acest sens pledează actele de danie din 7 ianuarie 1403, 8 martie 1407, 16 septembrie 1408, 24 iulie 1436[185], precum şi cele de întărire, emise în 22 mai 1506, în 17 aprilie 1576, în 8 martie 1617 etc, moştenitorilor din a cincea generaţie a lui Ciumală, din Leucuşeşti de pe Bîrlad[186], a lui Avar din Oniceni şi Avereşti şi Oniceni, la Cobâle[187] şi a lui Zemeş din Zemeşeşti, pe Rebricea[188].

NUMELE MEMBRILOR COMUNITĂŢII GENTILICE

În ce priveşte numele sub care apar membrii comunităţii gentilice la popoarele din nordul Dunării, înainte de era noastră, şi la urmaşii lor latinizaţi, după stăpînirea romană, acesta trebuie căutat în izvoarele istorice ale antichităţii şi apoi în documentele emise, în evul mediu, de către cancelariile celor trei voievodate româneşti: Transilvania, Moldova şi Ţara Românească.

---

[178] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, p. 413
[179] *Ibidem*, p. 2109
[180] B. D. Grecov – A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur*, Bucureşti, 1953, p. 40
[181] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 11, 150, 481, II p. 64 – 365, P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 48, V. Costăchel, *Desagregarea obştii săteşti în ţările române ...*, p. 754 – 799
[182] M. Costăchescu, *Documente*, I, p. 47 – 48, 57 – 58, 61 – 62
[183] *Ibidem*, I, p. 32 – 33
[184] A. Bailly, *op. cit.*, p. 413 – 414
[185] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 47, 57, 61, 467, 469
[186] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 47 – 48
[187] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 63 – 65
[188] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 105 – 106

Încă de prin anul 1100 î.e.n., ştim că în societatea hyperboreilor apăruse o diferenţiere între oameni. Homer semnala prezenţa regelui trac Rhizos (Rizu), fiul lui Ioneus (Ion) în ajutorul lui Priam, la Troia. Ca arme, el avea un car de război, lucrat din aur şi argint, iar celelalte instrumente de luptă din aceleaşi metale se potriveau, ca mărime, mai mult pentru zei decît pentru oameni[189]. Însoţitorii lui erau luptători vînjoşi, aleşi din cei mai de frunte reprezentanţi ai ginţilor. Ei proveneau din regiunea de unde venise acest rege trac, adică de la hyperborei şi arimaspi, despre care Aristeu (înainte de Herodot, 484 – 485 î.e.n.) ne relatează că erau bărbaţii cei mai robuşti dintre toţi oamenii[190] Lucanus adaugă că aceştia îşi legau pletele cu Sireturi de aur[191]. Ei purtau cămaşă lungă şi pantaloni strimţi, iar pe cap, o căciulă ţurcănească[192]. Herodot, care-i cunoştea bine pe geţi, scrie despre ei că aveau nobili fruntaşi (πρώλοι[193], în textul grecesc).

Mai încoace, Strabon spune că la celţi, traci şi sciţi, *obiceiurile sînt comune*[194] dar adaugă că „vechii istorici greci numeau cu un termen comun toate populaţiile de la nord de Istru,[195] sciţi sau celto-sciţi", care erau alcătuite din hiperboreeni, sarmaţi şi arimaspi.[196]

În secolul I e.n., Dion Chrysostomul povesteşte că „unii traci, numiţi geţi, au pe cap un fel de bonetă (πίλους), ca macedonenii şi lacedemonienii, aşa cum am văzut că purtau şi arimaspii, „iar alţii o tiară (τιάρα), la fel ca perşii, bactrienii şi părţii".[197]

O întrebare se pune acum! Exista oare vreo deosebire de rang între cei care purtau bonete şi cei cu tiară? E probabil că da ! Căci ne aflăm în faţa a două uniforme purtate de geţii văzuţi de un martor ocular. Cine erau cei dintîi, ne desluşeşte tot Dion Chrysostomul.

În *Istoria geţilor*, astăzi pierdută, dar folosită de alanul Iordanes din Sciţia Minor, în secolul al VI-lea, se află un text din care rezultă că şefii ginţilor, numiţi în limba geţilor *tarabostes*, purtau *pileus* (bonetă de lînă)[198], din care cauză se numeau *pileati*. Din rîndul acestora se alegeau regii şi preoţii[199]. Ei erau şi comandanţi militari.

Mai apoi, Dio Cassius, descriind luptele dintre daci şi romani în *Istoria Romană*, precizează că, înainte de inceperea celui de al II-lea război (105 – 106 e.n.), „Decebal a trimis la Traian soli nu dintre comiţi (comaţi) ca mai înainte, ci pe cei mai buni dintre *pilofori (pileati)*. Aceştia azvirliră armele şi se aruncară la pămînt"[200].

---

[189] Homer, *Iliada şi Odisseia*, ed. Josua Barnes, Cantabrigiae, 1711, cînt X, vers 441, p. 399, V. Pîrvan, *Getica*, p. 41 – 343

[190] Tzetzes, apud W. Tomaschek, *Kritik der altesten Nachrichten uber den skytischen Noden*, in "Sitzungesberichte der philossophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften" Wien, vol. CXVI, p. 758, cf. N. Densuşianu, *Dacia preistorică*, p. 629

[191] Lucanu, *Phars*, lib. III, vers 295, N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 628 – 629.

[192] Daremberg, *Dictionnaire des antiquités*, sub vove *Arimaspi*.

[193] N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 629

[194] Herodot, *Istoriile*, IV, 93 şi 95, ed. "Izv. Ist. rom.", I, p. 46, 48.

[195] Strabon, *Geographica*, III_4, 17 (c. 165), in "Izv. Ist. Rom.", I, p. 222

[196] *Ibidem*, XI, 2 (c. 507), ed. cit., p. 250 – 251

[197] Dion Chrysostom, *Orationes*, LXXII, in „Izv. priv. Ist. Rom.", I, p. 452 – 453

[198] I. Nădejde, *Dicţionar latin-român*, p. 501.

[199] Iordanes, *De origine actibusque getarum*, cap. V_{40}, ed. G. Popa-Lisseanu, in „Izv. Ist. Rom.", XIV, Bucureşti, 1939, p. 27 şi 89, „ut refert Dio ... Qui dicit primum tarabostes, de inde vocatos pilleatos hos, qui inter eos generosi extabant eis reges et sacerdotes ordinabantur"

[200] Dio Cassius, *Historia Romana*, $LXVIII_{9,1}$, in „Izv. Ist. Rom.", p. 688 – 689

E clar deci că, *cei tari, puternici (tarabostes)*[201], purtătorii de bonete, numiţi pilofori din cauza uniformelor, erau şefi de unităţi militare, organizate pe ginţi, iar *pletoşii (comaţi)* erau membrii de rînd ai comunităţilor gentilice, numiţi aşa, sau *capillati*[202] deoarece aveau părul lung, dar şi datorită funcţiei lor organice în gintă.

Că aşa stau lucrurile, ne confirmă şi Nigidiu Figul, care scrie că ligurii din Alpii şi Apeninii Italiei erau numiţi ca şi dacii de rînd *capillati* şi *comati*[203] desigur pentru că purtau plete lungi.

Tot după Dion Chrysostomul şi Iordanes ştim ce rang social ocupau şi purtătorii de *tiară* (scufie roşie de scumpie). Aceştia erau nobilii cei mai înţelepţi, care au învăţat teologia, proveniţi din rîndul comandanţilor militari, deveniţi preoţi.[204] Spre această idee ne duce faptul că Decebal purta tiara dar şi că Papa de la Roma va purta tiară şi nu bonetă frigiană.

Împreună cu preoţii, şefii ginţilor *(tarabostes)* au alcătuit o aristocraţie a dregătorilor, numiţi *jybuthii sau zibythii,* iar de greci ζιβυθίδες[205], adică *superiorii*. Termenul îşi are originea comună cu *sibja* sau *sippia* goţilor, dat rudeniilor de sînge[206] şi γύπη (domn, stăpîn) la greci[207]. De aici, *djupaneus* sau *djurpanneus*[208] purtat de către Decebal şi Duras, fratele lui, ca membrii ai dinastiei. Dintre aceştia, termenul *jupan*[209] a fost păstrat de către moldoveni pentru dinastici pînă în secolul al XV-lea[210], iar *zibutides* = zibu (ilustru în limba geţilor[211]) îl găsim la lituani[212] cu acelaşi sens pînă astăzi, singurii care mai au cuvîntul *doina* sub forma *daina,*[213] dacă nu şi în numele cunoscutului trib al *sigepizilor*.

În unele acte româneşti medievale din Ţara Românească şi Moldova, din secolele XV – XVII, găsim expresia *comati*[214]. Dar din analiza textelor, reiese că, e vorba de părţi de moşie sau monede, şi că ne aflăm în faţa unui cuvînt împrumutat din limba greacă κόμμα, κόμματος[215] (bucată, monedă), fără nici o legătură cu termenul κομήτης (om care are părul lung[216]) Sau, poate că, e răsfrîngerea unei influenţe greceşti, exercitată încă de cînd satelor tracice din sudul Dunării li se spunea *kome,* iar şefilor de ginţi *komarhi*[217].

---

[201] I I Russu, *Limba traco-dacilor*, ed II, p 124 şi 136, vezi greşit la V Pîrvan, *Getica*, p 123, 147, 148

[202] Iordanes, *op. cit.*, ed cit , cap XI, p 33 şi 97 – 98, N Iorga, *op. cit.*, I_1, p 281

[203] N Densuşianu, *Dacia preistorică*, p 864

[204] Iordanes, *op. cit.*, cap XI, p 33 şi 97 – 98 „Deceneu . elegit namque ex eis tunc nobilissimas prudentioresque viros, quos theologiam instruens, numina quaedam et sacella venerare suasit fecitque sacerdotes, nomen illis pilleatorum contradens, ut reor quia operatis capitibus tyaris "

[205] Hesichios din Alexandria, *Lexicon*, in „Izvoarele Istoriei României", II, p 390 – 391, N Iorga, *Istoria românilor*, I_1, p 67 – 68, 118

[206] Fr Engels, *Originea familiei*, p 146 – 147

[207] D Giuglea, în „Daco-Romania", III, p 606 şi urm , Cf Al Philippide, *Originea românilor,* II, p 115

[208] *Isroria României*, 1960, p 262, 279, 283, 288, 299, 319, 329, 395

[209] P Cancel, *Despre rumân şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, Bucureşti, 1921, p 69 – 76, N Iorga, *op. cit*, I_1, p 67 – 68

[210] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 14 – 44

[211] I I Russu, *Limba traco-dacilor,* ed II, p 129

[212] A A Mureşianu, *Iluzia dacică,* în "Ţara Bîrsei", an VI, iulia-august, 1934, nr 4, p 312 şi urm

[213] B P Haşdeu, *Din istoria limbii române,* p 13 şi urm , A A Mureşianu, *op. cit.*, „Ţara Bîrsei", anul V, 1933, p 3 – 12

[214] V Costăchel, *Desagregarea obştii săteşti* ... în "Studii şi referate", Bucureşti, 1953, p 771 – 772

[215] A Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1906, p 1116

[216] *Ibidem,* p 1115 – 1116

[217] Mirtil Apostolidi, în **θράκικα**, VI, p 158 – 159, cf N Iorga, *op. cit.*, I, p 67

De asemenea, lipsesc din actele medievale româneşti emise de cancelariile celor trei voievodate şi termenii *pileati*. Dispariţia ambelor cuvinte *comati* şi *pileati* din vocabularul curent al autohtonilor e greu de explicat. Dealtfel, nimeni pînă acum nu şi-a pus întrebarea: cum de au dispărut aceste două cuvinte, aşa de cunoscute antichităţii traco-dace, din vorbirea obişnuită? şi de aceea, nimeni nu a încercat o explicaţie. Să fie acesta un argument împotriva continuităţii? Da, dacă uniformele purtate de *comati* şi *pileati* ar fi avut funcţii organice în comunitatea gentilică şi a satului. Dar, după cum am văzut mai sus, aceste expresii aparţin ordinului militar al ofiţerilor şi corpului de trupă, legate fiind de gradul şi uniforma pe care le îmbrăcau cele două categorii de luptători din armata şi organizaţia de stat geto-dacă. Ori, odată statul dac sfărîmat şi ocupat milităreşte, se mai puteau admite şi tolera de către învingători, în noua ordine romană, vechile ordine militare şi uniforme, care ar fi alcătuit simbolul unei recrudescenţe a patriotismului dac? Desigur că nu! „Dacia ajungînd sub ascultarea romanilor – scrie Dio Cassius – Traian stabili în ea oraşe de colonişti"[218], iar armata de legionari romani, străină şi duşmană *(hostis*[219]*)*, cu uniformele sale, deveni pentru geto-daci, *oastea* în care au fost recrutaţi şi înrolaţi cu forţa[220].

Era normal deci că, odată cu introducerea unui nou sistem de recrutare în cohortele auxiliare ale legiunilor, în locul vechilor corpuri militare geto-dace, organizate pînă atunci pe ginţi şi îmbrăcarea altor uniforme, să fie înlocuiţi termenii *pileati* şi *comati* din unităţile alcătuite din geto-daci cu alţii de provenienţă latină. Un singur lucru a rămas nezdruncinat de către cuceritori în acest dezastruos război: comunitatea gentilică cu organizaţia ei care, fie rămasă sub ocupaţia militară, fie retrasă în munţi sau în zonele de la nordul şi răsăritul Carpaţilor din afara Daciei romane, a păstrat la sate nealterat şi nu la oraşe, în convieţuirea cu neamurile celto-germanice numele, funcţia organică a membrilor şi conducătorilor ei pe întregul teritoriu al vechii Dacii, atît în timpul stăpînirii romane, cît şi după retragerea legiunilor (271 e.n.).

Aşadar, de aflarea termenului comun sub care apar la geto-dacii latinizaţi (numiţi valahi, din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova) membrii comunităţii gentilice depinde nu numai rezolvarea enigmei elementului de bază al ginţii, ci şi problema continuităţii daco-romane. Care să fie, oare, acest termen comun?

Convins că în instituţiile de drept ale satului românesc se află, şi în acestea trebuie căutate, informaţiile şi dovezile pentru elementele de bază ale organizării gentilice la români, am cercetat pe rînd actele emise pentru sate de către cancelariile celor trei voievodate româneşti, existente în tot evul mediu, şi am ajuns la constatarea că singurul cuvînt comun, mai vechi şi mai frecvent, care apare pe teritoriul dintre Dunăre, Tisa şi Nistru, pentru a desemna pe autohtonul liber, este *megieşul*.

El apare în toate împrejurările vieţii sociale, în rezolvarea problemelor de drept administrativ, penal, civil, fiscal şi comercial al ginţii, spre deosebire de omul satului dependent de stăpîn, care în Transilvania se numeşte *vecin* sau *iobag*, în Ţara Românească *vlah, vecin* sau *rumân*, iar în Moldova *vecin*.

Termenul *megieş* a fost luat în discuţie de către istoricii noştri anteriori.

---

[218] Dio Cassius, *op. cit.*, LXVIII, 14_3, în "Izv. Ist. Rom.", I, p. 694 – 695

[219] I. Nădejde, *Dicţionar latin-român*, p. 297

[220] V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, Bucureşti, 1937, p. 201 – 236

În studiile sale de istorie socială, C. Giurescu ajunge la concluzia că *megieşii* sînt proprietarii *devălmaşi* ai satului românesc. Ei sînt hotărnici şi au dreptul de protimisis. Ei restabilesc hotarul ştirbit al unui sat, conform cu legea ţării şi domnul nu numai că nu le-o poate refuza, dar se şi închină în faţa hotărîrii lor, mai ales cînd ei fac aceasta în calitate de jurători. Tot ei sînt chemaţi ca martori în procesele penale, civile şi fiscale. După acest autor, megieşii sînt boieri, adică proprietari ai satelor[221].

I. C. Filitti afirmă că, megieşul înseamnă vecin de hotar, dar nu şi proprietar[222] fără să facă vreo apropiere cu „gentiles"[223] de la romani.

Valeria Costăchel considera, într-un studiu, că ambii termeni de *vecini* şi *megieşi* în Moldova şi Ţara Românească sînt identici şi desemnează pe membrii comunităţii săteşti, deşi observă că la vizigoţii din Spania, cu care carpii şi tyrageţii au convieţuit în Dacia secole la rînd, sub termenul de *vecin* se ascund sclavii[224], într-un altul, autoarea revine şi susţine că *megieşii* sînt ţărani proprietari, care au dreptul de control asupra pămîntului, ei reprezentînd obiceiul pămîntului, legea ţării, spre deosebire de *vecini*, care sînt oameni dependenţi[225].

P. P. Panaitescu scrie mai întîi că, există o „identitate de sens original între vecini şi megieşi"..., „o identitate de înţeles în nomenclatură cu terminologia mărcii germane medievale"[226], şi adaugă că există şi o „identitate între *moşnean* şi *megieş*, ambii termeni privind pe membrii obştii. Dar *moşneanul* este membru al obştii în calitate de moştenitor din vechi al pămîntului, pe cînd *megieşul* este acelaşi membru al obştii în calitate de stăpînitor în comun, pe linie de vecinătate cu ceilalţi membri ai obştii".[227]

Frămîntarea istoricilor români, divergenţa de opinii şi confuziile între *megieş* şi *vecin* arată cît de spinoasă, dar importantă, este problema organizării comunităţii gentilice a daco-romanilor pe ale cărei temelii s-a ridicat societatea feudală românească a „valahilor".

Imposibilitatea de a se fi ajuns pînă acum la o soluţie unitară, în aflarea elementului constitutiv al comunităţii gentilice, stă în faptul că toţi au adoptat etimologia greşit dată de către B. P. Haşdeu[228] şi I. Bogdan[229] cuvîntului *megiaş*, aşa de bine prins în funcţiile lui de către C. Giurescu, că el ar deriva din cuvîntul slav *meja* sau *medja (hotar, graniţă).*

Această explicaţie este inadmisibilă, nu numai din punct de vedere logic că *meja (hotar despărţitor,* la slavi) are sensul contrar megiaşului devălmaş în ginta geto-dacă, dar şi din acela al realităţilor istorice. Deoarece, este imposibil de conceput că hiperboreii arimaspi şi după ei celţii şi geto-dacii din nordul Dunării, care ajunseseră cu o mie de ani şi ceva înainte de era noastră la uniuni de triburi şi organizaţii de stat pînă la Decebal, şi apoi în simbioză cu bastarnii, sarmaţii roxolani şi goţii încă din secolul al III-lea e.n. şi pînă la începutul celui de al VII-lea al e.n.[230] să-i fi aşteptat pe slavi să le organizeze ginta şi comunităţile teritoriale în Dacia, cînd

---

[221] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943, p. 255 – 279

[222] I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principate ...* , p. 66 – 67

[223] I. Nădejde, *Dicţionar latin ...*, p. 278, I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 4; *D'Arbois de Jubainville, Recherches sur l'origine de la propriété foncière*, p. XXIV – XXV

[224] V. Costăchel, *Problema obştilor agrare ...* , p. 99 – 105

[225] V. Costăchel, *Obştea sătească,* cap. în *Viaţa feidală în Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV – XVII,* Bucureşti, 1957, p. 93 – 95

[226] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănescă ...*, p. 37 – 38

[227] *Ibidem*, p. 38 şi 53

[228] B. P. Haşdeu, *Cuvinte din bătrîni*, I, 1878, p. 61

[229] I. Bogdan, *Despre cnejii români*, Bucureşti, 1903, p. 37 – 39, idem, *Documente*, II, 607

[230] *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 671 – 704, 704 – 722

limba română se închegase deja, iar ginţile evoluate în comunităţi săteşti tindeau spre organizaţii politice feudale. Unde mai punem că vechii slavi nici nu denumeau pe membrii comunităţii gentilice săteşti cu un asemenea cuvînt, ci prin *plemenıtı* (de la *pleme*[231] sau *vreavnıkı* (de la *verv)*[232] aşa cum nu-l cunosc nici polonii, nici ucrainenii, în evul mediu.[233]

Termenul *megieş*, folosit de români pentru a defini pe membrii ginţilor şi comunităţilor teritoriale, a fost moştenit de la goţi şi daci, ca şi acela de *devălmaş*. El a înlocuit, în documentele medievale, vechiul cuvînt tracic – *devălmaş*, provenit din = *avaloma – avalma – deavalma* (en commun, en partage[234]).

Dacă-l urmărim la alte popoare indo-europene, care au convieţuit cu geto-dacii, îl mai găsim la goţi. Membrii comunităţii gentilice la aceştia se numeau *mıdjıs*[235]. Noţiune cu sferă care se suprapune identic peste aceea de devălmaş, *megieşul* geto-dac şi *mıdjışul* got provin din limba sanscrită, din *madhjaş*[236], ca şi grecescul μέθιος[237] şi latinescul *medjus*[238] şi înseamnă, în toate aceste limbi, *lucru comun, de viată comună, dın mıjlocul socıetăţıı.*

Identificarea numelui membrilor ginţii şi comunităţilor teritoriale în cuvîntul *devălmaş (megieş)*, aşa cum l-au avut şi goţii în *mıdjıș*, este de o importanţă covîrşitoare pentru istoria românilor. El este cea mai categorică dovadă că societatea celto-scito-dacă, înainte de cucerirea romană, şi aceea a geto-dacilor latinizaţi, numiţi *valahı* de către goţi, s-a dezvoltat paralel cu triburile goţilor, după părăsirea Daciei, avînd ca element comun constitutiv în gintă pe *megıeş* şi aceleaşi principii de organizare.

E adevărat că urmaşii geto-dacilor nu au astăzi un dicţionar, în care să se arate originea indo-germană a termenului *megıeş*. Cuvîntul lipseşte şi în lucrarea distinsului cercetător clujean, I. I. Russu[239]. Dar faptul nu ne îngrijorează deloc, deoarece cuvîntul există în toate documentele ce conţin menţiuni referitoare la schimburi, vînzări, ieşiri din indivizie, alegeri de hotare şi procese, emise de cancelariile Ţării Româneşti şi ale Moldovei, în evul mediu.

Prezenţa *megieşului* la orice pas în actele satului medieval din cele trei ţări româneşti denotă că obştea sau comunitatea teritorială se formase în perioada de convieţuire cu triburile celto-scito-germanice pînă la venirea slavilor, lasfîrşitul secolului al VI-lea e.n., independent şi fără să fi fost influenţată de modul de organizare al ginţilor acestora din urmă. Mai mult chiar, supravieţuirea *megieşului* în satele conduse de cneji, de pe întregul întins al vechii Dacii este cea mai evidentă probă a permanenţei şi continuităţii româneşti la nordul Dunării.

Astăzi, dacă istoricii şi lingviştii germani ar acuza că termenul *medjıș* a fost împrumutat de geto-dacii latinizaţi (valahi), de la goţi, numai pentru că limba geto-dacilor nu fusese încă constituită, răfuiala rămîne să se facă în familie. Deocamdată, e în afară de orice discuţie că în

---

[231] Fr Mıklosıch, *Etymologısches Wortebuch* , p 249

[232] *Ruscaıa Pravda*, II, ed B D Grekov, Moscova, 1947, p 264, cf P P Panaıtescu, *Obştea ţărănească*, p. 61

[233] I Bogdan, *Documente* ..., II, p 404, nota 1

[234] Pontbrıant, *Dicţıonar român-francez*, p 58, cf B P Haşdeu, *Fragmente pentru ıstoria lımbıı române*, in "Col luı Traıan", ıanuarie, 1876, p 5

[235] J Pokorny, *Indogermanısches etymologısches Wortebuch*, I, Munchen, 1959, p 706 – 707, I Nădejde, *Dıcţıonar latın* ..., p 401

[236] A Walde – J Pokorny, *Vergleınendes Wortebuch der ındogermanıschen*, II, p 239, A Walde, *Lateınısches etymologısches Wortebuch*, II, Heidelberg, 1954, p 57 – 58

[237] M Smıdt, *op. cıt.*, p 489, H G Lıddel şi Robert Scott, *A greek-englısch Lexıcon*, Oxford, 1961, p 1107

[238] I Nădejde, *Dıcţıonar latın* ... , p 401

[239] I I Russu, *Lımba traco-dacılor*, ed II, p 111, 135, 246, 247

acest cuvint trebuie să recunoaştem vechiul sancrit *madhjas* şi goticul *midjis,* pe care germanii de astăzi l-au tradus prin *Nachbar*[240].

Dacă l-au avut geto-dacii pe linie iraniană,[241] aşa cum au adus portul naţional şi dragonul de pe steagul dacic[242], rămîne să se demonstreze în viitor. În orice caz, atita timp cit, în izvoarele antice, nu găsim termenul *megieş* ca existind la traco-daci, faptul că el a fost folosit de goţi în vocabularul lor înainte şi în perioada de convieţuire cu tyrageţii, carpii[243] şi dacii, prezenţa megieşului în documentele medievale româneşti şi persistenţa lui în vocabularul curent de astăzi obligă pe istoric, să admită ipoteza după care el a intrat în limba românilor cel tirziu în secolele III – VI ale e.n. deci înainte ca avarii să-i fi adus pe slavi.

ADUNAREA MEGIEŞILOR DIN COMUNITATEA GENTILICĂ ŞI ELABORAREA CELOR DINTÎI PRINCIPII DE DREPT („SCITIC")

Dorinţa instinctivă de a supravieţui a fiecărui individ în parte, fie redusă numai la conservarea lui, fie pentru perpetuarea speciei umane, a fost promotorul luptelor din sînul societăţii omeneşti de totdeauna.[244] De aici s-a iscat între ginţile şi triburile geto-dace, cu cele ale celorlalte popoare o permanentă stare de război şi nesiguranţă. A trăi din jaf, pe atunci, nu era o ruşine[245].

În vederea asigurării primului deziderat, în lupta pentru existenţă, individul a recurs la vînat, pescuit şi agricultură, dar şi la însuşirea brutală a vînatului sau animalelor domestice ale megieşilor sau vecinilor, care, de cele mai multe ori, dacă nu cădeau prinşi spre a fi duşi în robie, erau ucişi. „în tinereţe – scrie poetul Ovidiu în exilul său de la Tomis (9 – 17 e.n.,) – am fugit de asprele lupte ostăşeşti; şi doar pentru joc am pus mîna pe arme. Acum, la bătrineţe, ţin la şold sabia, în stinga scutul şi-mi ascund sub cască părul cărunt, căci îndată ce a dat semnalul de alarmă paznicul din locul de strajă, repede punem mîna pe arme, Duşmanul crunt – geţii şi sarmaţii –, care are arcuri şi săgeţi unse cu otravă, dă tîrcoale zidurilor pe calul în spume; întocmai cum lupul hrăpăreţ ia şi tîrăşte peste semănături şi prin păduri vreo oaie care nu s-a adăpostit, în ţarc, aşa face barbarul duşman, dacă prinde pe cineva pe cîmp, care nu s-a refugiat încă în dosul porţilor. Aceluia i se aruncă laţul de gît şi e dus rob sau piere de suliţa înveninată".[246] Pentru că „duşmanul, în număr mare, vine în zbor ca o pasăre şi nici nu l-ai văzut bine că a şi înhăţat prada... Aşadar, rar vezi pe cineva care îndrăzneşte să cultive ţarina si acesta, nefericitul, cu o mînă ară si cu cealaltă ţine arma".[247]

Dacă ne gîndim la momentul în care tribul a ales mediul geografico-biologic, propice, la procurarea celor necesare traiului şi a repartizat teritoriile familiilor care alcătuiau ginta, ne imaginăm îndată cum a trebuit să se organizeze comunitatea gentilică moldovenească, mai întîi

[240] Sab Barcianu, *Wortebuch der romanischen und deutschen Sprache,* Hermannstadt, 1910, p 405 – 406

[241] A Biberstein Kazimirski, *Dictionnaire arabe-français*, I, Paris, 1960, p 316, D Kelekian, *Dictionnaire turc-français,* p 1123 – 1124

[242] Schatz, *Antiquitates graecae et romanae,* Norimbergue, 1763, p 300, 310, 312, B P Haşdeu, *Istoria critică* ..., II, studiul IV, p 53; N Iorga, *Istoria românilor,* I_1, p 85 – 141

[243] *Istoria României,* I, Bucureşti, 1960, cap III, p 676 – 678

[244] Felix le Dantec, *L'Égoisme, base de toute société*, Paris, 1912, p 61 – 77, 104 – 108

[245] Ovidiu, *Tristia,* V_{10}, 15 – 16, în „Izvoarele privind istoria României", I, p 303, innumerae circa gentes fera bella minantur, quae sibi non rapto vivere trupe putant

[246] Ovidiu, *Ibidem,* IV_1, 70 – 84, ed cit , I, p 291 – 292

[247] *Ibidem,* V_{10}, 17 – 24, ed cit , p 303

în vederea asigurării unor adăposturi și apoi la procurarea de hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte și producerea altor bunuri de consum. Adaptîndu-se la noua formă de viață, familiile au fost răspîndite, pe teren, întotdeauna grupate la poalele și în jurul unei înălțimi naturale. Vremurile însă erau mereu vitrege, pentru o dezvoltare normală pe comunități gentilice înainte de închegarea uniunii de triburi, nemaivorbind de aceea a unei comunități familiale, compusă din 40 – 50 de membrii și locuind în cea zece case sau colibe.

Știindu-se că, în societățile mai înapoiate din epoca barbariei și nu rareori chiar în așa zise perioade de trecere la civilizație, atacurile cele mai frecvente erau îndreptate împotriva persoanei fizice a membrilor comunității, grija apărării și asigurării vieții indivizilor trimiși după hrană sau a femeilor rămase în sat cădea asupra comunității gentilice, în totalitatea ei, cu colaborarea comunităților familiale (casnice), teritoriale. Pentru atingerea acestui scop – *asigurarea vieții individului* **– a fost necesară** *adunarea membrilor comunității* **gentilice și** *crearea* **în sînul ei a** *unor organe administrative înarmate* **și împuternicite cu paza comunității. Scopul a devenit astfel creatorul unei organizări și a unui drept, căci orice regulă de drept, luată la crearea ei, a corespuns – după Jehring – unui scop practic.[248] Prima întrebare care se pune deci, este aceea: cine putea să realizeze acest obiectiv? Desigur că, numai membrii comunității gentilice, întruniți într-o adunare generală, constituită din toți membrii familiilor care alcătuiau ginta. Cum în această situație de război permanent se aflau și carpii din Moldova și cei din Țara Românească, despre care Iordanes ne-a lăsat scris în secolul al VI-lea „că erau un neam de oameni totdeauna gata de război"[249], e absolut necesar că aceste adunări au fost constituite și de ei, în vederea organizării apărării.**

În scopul împlinirii celui de al doilea obiectiv, conservarea speciei umane, acesta, începînd încă din perioada de trecere a triburilor endogame spre exogamie, adică la căsătoria pereche cu femei din alte ginți, a trebuit să fie realizat prin cumpărarea femeii. Dar, cum nu toți dispuneau de mijloace sau bunuri pentru efectuarea unui asemenea schimb, s-a recurs la raptul de fete de măritat[250].

Pentru curmarea ori prevenirea unor asemenea furturi de oameni din interiorul ginților și triburilor, a fost necesară întrunirea membrilor comunităților gentilice și tribale spre a reglementa raporturile de coexistență. **În puterea acestor adunări a stat întotdeauna rezolvarea problemelor păcii sau războiului cu celelalte ginți sau triburi, de la care membrii ei ar fi suferit chiar numai ofensa cea mai simplă. Dreptul și puterea adunării stătea în armele membrilor ei, uniți, care trebuiau să se prezinte la dezbateri înarmați,[251] așa cum umblau și la vînat ori la munca pe ogoare.**

Nu știm cum se va fi numit în limba geților instituția: adunarea megieșilor (poate medjilis, ca și adunarea națională de la iranienii de astăzi) și nu ne este cunoscut nici cum se numea ea la geto-daci.

Nicolae Iorga, influențat de *koventul* **albanez, crede că i se spunea** *cuvîntul*,**[252] provenit, probabil din latinul** *conventus* **= adunare, întrunire,[253] existent și la gali.[254]**

---

[248] Stelian Antim, *Concepția economică a dreptului*, ed. a II-a, București, 1925, p. 20

[249] Iordanes, *op. cit.*, ed. G. Popa-Lisseanu, XIV, p. 37 și 103

[250] Fr. Engels, *op. cit.*, p. 13 – 15, 47 – 49, 140, F. le Dantec, *op. cit.*, p. 77 – 97

[251] P. Viollet, *Histoire des Institutions politiques et administratives de la France*, I, Paris, 1890, p. 27 – 28

[252] Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, II, p. 325

[253] I. Nădejde, *Dicționar latin*, p. 143, Dw Cange, *Glossarium mediae* ... V, p. 199

[254] Fustel de Coulages, *Histoire des institutions politiques*, I, Paris, 1891, p. 5 și 317

Dar Kedrenos semnalează existența unui alt termen, întrebuințat, în anul 1048, pentru adunare = *komentos*[255], de către pecenegii care se aflau într-o expediție lungă. Ori, știindu-se că aceștia au locuit în Moldova, între anii 903 – 1091, Alexandru Philippide susține că expresia folosită de ei este românească și a intrat în uzul vorbirii acestora[256], cu înțelesul de *dezbatere*.[257] Sau, poate că, în armata pecenegă din acel an se aflau și români moldoveni, așa cum existau la 1070.[258]

Asemenea adunări existente la geți încă din vremea lui Ovidiu și menționate de cronicarul bizantin, în 1048, sub un termen românesc, au continuat să fie convocate și mai tîrziu, după constituirea statelor.[259] Numai că în secolul al XV-lea, adunarea reprezentanților poporului sau adunarea țării va apare în documentele moldovenești, scrise în limba slavă, sub cuvîntul *soim* sau *seim*, sub influența polonă.[260]

În adunare, fiecare membru avea dreptul să ia cuvîntul și megieșii își dădeau aprobarea agitînd lănciile, ori dezaprobau prin murmur și scuturarea tolbelor pline cu săgeți[261], exact așa cum se întîmplau lucrurile în adunările germanicilor[262].

Autoritatea supremă care păstra ordinea și disciplina în timpul dezbaterilor o avea mai marele preoților,[263] purtătorii de tiară, ca și la vizigoți.[264]

Istoricul alan Iordanes, originar din Dobrogea, scrie că geții, după moartea lui Deceneu, au avut aproape în aceeași venerație pe Comosicus, fiindcă era deopotrivă cu el de iscusit. Acesta era considerat la ei pentru priceperea sa și ca rege, și ca preot suprem, și ca judecător.[265]

Mai tîrziu, în evul mediu, misiunea aceasta de șef spiritual în adunarea țării sau sfatul domnesc, va reveni mitropolitului. Un exemplu grăitor, în acest sens, îl avem redat de actul, din 7 ianuarie 1407, dat de mitropolitul Iosif al Moldovlahiei, mănăstirii de la Neamț, cînd îi spune chiar voievodului țării, Alexandru cel Bun, „fiul vlădiciei mele", în înțeles spiritual.[266] Textul arată ascendența mai marelui bisericii asupra voievodului țării. Mai apoi, vom găsi pe mitropoliți, începînd cu Teoctist, sub domnia lui Petru Aron, ca cei dintîi în sfatul domnesc,[267] prezidînd Adunarea țării de la Vaslui, cînd s-a hotărît trimiterea tributului la turci[268] sau

---

[255] G. Kedrenos, *Historiarum compendium*, II, ed. Bonn, p. 778.

[256] Al. Philippide, *op. cit.*, II, p. 359.

[257] I. Nădejde, *op. cit.*, p. 109.

[258] I. Dlugosz, *Historiae Polonicae*, I, col. 265.

[259] P. P. Panaitescu, *Marea adunare a țării, instituție a orînduirii feudale în țările române*, în "Studii", anul X, 1957, Nr. 3, p. 154 – 157, C. Cihodaru, *Sfatul domnesc și sfatul de obște în Moldova secolelor XV – XVIII*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", Iași, I, 1964, p. 55 – 73.

[260] B. P. Hașdeu, *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare*, București, 1938, p. 34 – 36 și urm., Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei*, Iași, 1939, p. 3 – 5.

[261] Ovidiu, *Scrisori din Pont*, IV, XIII, 35 – 36, în „Izv. Ist. Rom.", p. 337: et caput et plenas omnes movere pharetras et longum getico murmur in ore fuit.

[262] E. Lavisse, *Histoire de France*, II, Paris, 1903, p. 47, P. Viollet, *op. cit.*, p. 202, 203, 205, 212, 237.

[263] N. Densușianu, *Dacia preistorică*, p. 867 și 1102, popii la români și barbari erau acei care sacrificau animalele în cinstea zeilor, I. Nădejde, *Dicționar latin ...*, p. 511.

[264] P. Viollet, *op. cit.*, p. 202.

[265] Iordanes, *op. cit.*, cap. XI, p. 333 și 98, ed. G. Popa-Lisseanu, XIV. S-ar putea ca el să fi întrunit toate aceste funcții.

[266] M. Costăchescu, *Documente* ... I, p. 53.

[267] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 541.

[268] *Ibidem*, II, p. 797 – 798 și 801.

mergînd alături de voievod şi în fruntea boierilor la alegerea hotarelor unor sate.[269] Obiceiul acesta confirmă o cutumă moştenită din veac şi transmisă prin tradiţie pînă în feudalism.

Nicolae Iorga, scrie că: „De altfel, trecerea la creştinism e foarte adesea o simplă traducere din păgînismul anterior. Domine et Deus = Dumnezeu, începe de la Domiţian. Se invoca zeul cel mai înalt pentru a pedepsi pe ucigaşii nedescoperiţi. Sfîntul Gheorghe este continuarea popularului „erou trac" şi alţii".[270] Religia creştină fiind de aci înainte legea românească.

Sub auspiciile mai marelui preoţilor, care invoca puterea zeului suprem, se făceau dezbaterile şi tot el era acela care avea ultimul cuvînt în hotăririle luate de Adunarea megieşilor.[271]

---

[269] *Ibidem*, II, p. 585 – 583.
[270] N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 83.
[271] *Ibidem*, II, p. 79 – 105.

CAPITOLUL II

TERITORIILE COMUNITĂȚILOR FAMILIALE ȘI ALEGEREA HOTARELOR DE CĂTRE MEGIEȘI PRIN JURĂMÎNTUL „CU BRAZDA ÎN CAP"

HOTARELE SATULUI

Teritoriile încredințate comunităților familiale de către adunările megieșilor, păstrate de autohtoni sub forma prescurtată de sat[1], în loc de *fossatum,* deși diecii moldoveni de limbă slavonă le vor traduce prin cuvîntul *selo,* vor purta cu sine și în evul mediu caracterele așezării dacice.

Odată încredințat de către gintă unei familii mari pentru vatră (cuvînt traco-dac)[2] și agricultură[3], teritoriul satului era înconjurat de către megieșii membrii ai comunității teritoriale cu un troian, val sau șanț de apărare. Cancelaria domnească din Moldova, care a înregistrat îndată după instituirea ei, în catastife, pierdute astăzi, toate satele, cătunele și seliștele și așa-zisele locuri pustii, emițînd apoi acte de stăpînire războinicilor, le consemnează pe toate acestea, că au fost delimitate de megieșii din împrejurimi. Că acesta a fost procesul formării satului moldovenesc la început, reiese din descrierea făcută de actele medievale. În 15 mai 1622, Ștefan Tomșa scria lui Dumitru Pătrașcu, mare vătaf de Suceava, și lui Vasile, diac din Seliște că i-a ales „ca pe oameni buni și înțelepți" să strîngă „oameni buni și bătrîni și megieși de primprejur" și să cerceteze și să aleagă și să pună stîlpi și semne hotarnice în satul Plopești, deoarece Tiron afirmase că „nu este satul și locul ales, ci este obște dinspre Oidești". „Oamenii buni și bătrîni" au constatat că satul avea hotare vechi dinspre Dolhești, iar dinspre Oidești, ele fuseseră alese de bunicii lui Tiron, Toader și Vicol[4].

Așa încît, interpolarea făcută în veacul al XVII-lea, în *Letopisețul lui Gr. Ureche,* de către Misail Călugărul, că Iuga Vodă ar fi fost primul domn care „au descălecat orașe pren țară, tot pre la locuri bune și le-au ales sate și le-au făcut ocoale împrejur"[5], nu poate fi luată în considerație, deoarece nu corespunde realității istorice. Mai ales că, la 30 martie 1392, înainte de el, un act emis lui Ionaș Viteazul pentru satele Ciorsaceuți, Vladimirăuți și Bucurăuți, toate incluse în Zvoriștea de astăzi, din vechiul ținut Dorohoi, găsim cuvîntul traco-ilir *val.*[6] În secolul al XV-lea, acest termen îl găsim folosit și de locuitorii satelor Coșilăuți, Stănilești, Negrinți și satul lui Liuban (astăzi Mămăliga) de pe stînga Prutului, din ținutul Hotin.[7]

În vetrele satelor Hlăpești, Mălești și Șerbești de pe Valea Neagră, din ținutul Neamț, pîrcălabii Ioan Arbore și Vâlcea numesc valul de apărare cu un cuvînt grecesc *perecop*[8], așa cum îi ziceau și locuitorii satelor Dragotești și Popești de pe valea Lohanului, din ținutul

---

[1] V Bogrea, *Originea romănescului sat*, in „Dacoromania", I, 1921, p 253 – 257
[2] I I Russu, *op. cit.*, p 204
[3] *Hăbășești,* ...p 225, 226, 258 – 267, 495 – 545, 601
[4] *A. Moldova, veac XVII,* vol 5, p 132 – 133
[5] Gr Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei,* ed 1958, p 75
[6] M Costăchescu, *op. cit.,* I, p 7 – 8, I Bogdan, *op. cit.,* I, p 338
[7] M Costăchescu, I, p 330 – 331
[8] I Bogdan, *Documente.,* I, p 288

Fălciu.[9] Megieşii satului Ştiubeiu de pe apa Başeului îi spuneau *rovina,*[10] cuvînt de origine celtică, pe care-l au francezii sub forma ravin[11] şi slavii[12], care l-au luat de la traci.

La Rîpi, în ţinutul Trotuş,[13] în ţinutul Tecuci[14], în aşezările de la Răcăciuni, Orbeni, Cucova, Valea Seacă din ţinutul Bacău, Urecheşti, Conteşti şi Sascut, din ţinutul Adjud, vom găsi denumirea de *Ciortolom,* tradus greşit din limba slavă cu *şanţul dracului*[15], deoarece cuvîntul îşi are originea în *certa*[16] = limită despărţitoare, în limba rusă (şi nu în *ciorti = diavol),* şi în *lom*[17] *= loc mlăştinos.*

Dar termenul cel mai utilizat de către locuitorii Moldovei pentru a indica valurile de apărare ale satelor este acela de *troian.* El apare în aşezările moldoveneşti din Podolia şi Galiţia[18] şi pe întregul întins al Moldovei, din malul Nistrului, din ţinutul Uşiţa din Podolia pînă pe malul Dunării.

Pe Nistru, îl găsim la Midcău, Samuşin[19], Toporucivca şi Onut[20] din ţinutul Cernăuţi; la Lencăuţi, Overhelăuţi, Hruşoveni, Călineşti şi Macareuca[21] din ţinutul Hotin; pe dreapta Prutului, la Godineşti, Urvicoleasa şi Stroieşti[22], ţinutul Cernăuţi; la Lucavăţ şi Putila pînă sub munte[23] în acelaşi ţinut, la Satul Mare din ţinutul Suceava[24] şi mai jos pe Siret, la Purceleşti „do troiana"[25].

Perecop este un pleonasm prezent alături de *troian* la Timişeşti, pe Moldova, din ţinutul Neamţ. „Na usti perecopa ta perecopom do troiana"[26], la Urzici, ţinutul Roman[27], la Alboteşti pe Prut, ţinutul Fălciu[28], la Poina pe Siret[29], la Moineşti, Ochiteşti, pe Corod[30], la Cudalbi[31], la Bosincesti şi Ciuceşti, pe Bîrlad[32], toate în ţinutul Tecuci, şi la Scîndureni şi Tuluceşti, ţinutul Covurlui[33]. El nu lipseşte însă nici dintre Prut şi Nistru, unde-l găsim în vetrele satelor Căpăţiroasa[34], de pe Sărata, şi Bîrlădeşti[35] din ţinutul Lăpuşna, pe Cahul şi Iezerul Roşu, la

---

[9] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Bucureşti, 1940, p. 205 – 208.
[10] I. Bogdan, *Documente ...*, I, p. 510.
[11] C. Şăineanu, *Dictionnaire français-roumain*, Bucureşti, 1928, p. 660.
[12] Fr. Mikosich, *Lexicon palaeo-slovenico ...* p. 800.
[13] *A. Moldova, veac XVII*, vol. III, p. 29.
[14] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 300.
[15] Al. Brăescu, *Ciortolum*, in „Conv. lit.", an XXVI, 1892, p. 193.
[16] N. G. Corlăteanu şi E. M. Russev, *Rusco ruminschii slovar*, Moscova, 1954, p. 961.
[17] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo sloveniko ...*, p. 1343.
[18] A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p. 131 – 132.
[19] C. şi M. Karadja, *Documentele moşilor Cantacuzineşti din Bucovina*, in „Buletin Com. Ist. A. Rom.", an X, 1931, p. 39 şi 49.
[20] T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, Cernăuţi, 1933, p. 232.
[21] *Ibidem*, II, Cernăuţi, 1934, p. 33.
[22] *Ibidem*, III, Cernăuţi, 1937, p. 2; T. Codrescu, *Uricariu*, XXII, p. 77.
[23] *Ibidem*, III, p. 99 şi V, Cernăuţi, 1939, p. 95.
[24] *Ibidem*, I, p. 81.
[25] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 240 – 241.
[26] *Ibidem*, I, p. 190.
[27] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 449.
[28] *Ibidem*, I, p. 374 – 375.
[29] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 36.
[30] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 339.
[31] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, p. 9.
[32] T. Codrescu, *op. cit.*, XVII, Iaşi, 1891, p. 153.
[33] *A. Moldova, veac XVII*, I, p. 86, V, p. 67.
[34] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 34.

Farceni, Frumoasa, Fîntina lui Măceş[36] şi mai jos la Bubuiogi, la Fîntina Mare, Fîntina Hlabnicului de la iezerele Oreahovul şi Beleul[37], toate în ţinutul Tigheci.

În Ţara Românească, valurile de apărare au fost găsite în săpăturile arheologice de la Piscu, Coconi, Piscu Căldarea, Grădiştea Mare şi Grădiştea Mică[38].

Toate aceste *valuri, şanţuri, rovine, perecopuri* **sau** *troiane* **erau făcute în jurul vetrei satului pentru apărarea lui, acolo unde se aflau locuinţele omeneşti, dar şi în acela al teritoriului, pe hotarul satului. Ele erau marcate şi prin movile ridicate din loc în loc şi prin bouri, semne aplicate pe arbori bătrîni, prin** *obreju*[39] **ca şi prin stîlpi ori pietre.**

Sistemul hotarelor „din zarea dealului mare şi tot zarea păr la locul unde s-au început" este folosit numai pentru satele de munte sau dealuri, cuprinse între talweg şi culmea unui deal, cum avem în cazul satelor Brătila de Sus şi de Jos, de pe Tazlăul Mare, ţinutul Trotuş.[40] În toate satele însă, sînt nelipsite *movilele* **ca indicatoare ale hotarelor.**

În satul de pe Gîrbovăţ, dăruit de Iuga voievod, în 28 noiembrie 1399, lui Ţiban, hotarul era pe firul apei cu acelaşi nume şi apoi la Gura Crasnei. De acolo, pe deal „două movili din drumul ce merge în satul Pancova,...în stejar..., la strîmbătura Gîrbovăţului, la păr, la deal la movila săpată, iar în mijlocul movilei piatră... apoi către Soholeţ din movilă în movilă, pînă la al treilea movilă... apoi prin valea Vecinicii movili peste pîrul Soholeţ".[41]

În satele lui Stroe de pe Tazlău, Poiana şi Gîrtanul, dăruite, în 29 iunie 1400, de către Alexandru cel Bun, hotarul satului Poiana era de la „Filipe, în jos de Poiana..., pînă în Tazlău în drum o movilă şi peste Tazlău..., o movilă..., la Vadul cel Mare..., movilele în sus pînă la Berzunţi..., mai sus de Poiana la un stejar la o movilă... Hotarul Gîrtanul din apropiere avea „semne" un stejar, o movilă, de la stejar în curmeziş la drum, la ulm, la un stejar, movila ulmului, pe deal la un stejar, la o movilă... la drum, la o movilă... la gura pîrului o movilă".[42]

Ele apar însoţite, în afară de obrejii[43], de stejari, peri, ulmi, plopi, cireşi şi meri în satele de pe Valea Neagră şi Valea Albă[44], pe Cracău[45] şi Topoliţa[46] în ţinutul Neamţ, la Rotompăneşti şi Buciumeni lîngă Baia[47], la Fundeni pe Albiia în ţinutul Roman[48], pe Bahlui[49], la Fălciu[50], ca şi pe Tutova.[51]

---

[35] *Ibidem*, veac XVI, vol I, p 188

[36] *Ibidem*, veac XVI, vol I, p 25 – 26, 29, 171

[37] *Ibidem*, veac XVI, vol I, p 125 – 126, 165, 249, 305, 384, 409, 491

[38] N Constantinescu, *Satul fortificat din Ţara Românească în sec. XIV – XV*, in „St Cerc Ist veche", tom XII, 1962, Nr 1, p 59 – 80

[39] T V Ştefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, 1915, p 24, 113, 125, 155, 174, 179, 196 etc

[40] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 21

[41] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 4 – 5

[42] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 37 – 38, M Costăchescu, I, p 37 – 38

[43] *Ibidem, veac XV*, vol II, p 92

[44] *Ibidem, veac XIV – XV*, vol I, p 10 – 11 şi 34 – 35, M Costăchescu, *op. cit.*, I, 41 – 42, 112

[45] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 63

[46] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 147 – 148

[47] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 160 – 163

[48] *Ibidem*, I, p 223 – 225

[49] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 127 – 128, II, p 24 – 26, p 187 – 188

[50] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 121 – 123

[51] *A. Moldova, veac XVII*, vol IV, p 105

Pe lîngă valul sau troianul de apărare al vetrei satului şi hotarul teritoriului, dat pentru hrană comunităţii familiale, în unele acte emise de cancelaria domnească, între anii 1392 şi 1430, mai constatăm şi hotare ale unor *ocoale,* **în care sînt cuprinse de la trei pînă la cel mult zece sate.**

Cel dintîi hotar de *ocol* **este descris în actul din 30 martie 1392, deja văzut. În el intrau satele Mareşeşti, Ciorsăceşti, Bucureşti şi Vladimireşti, date de Roman voievod lui Ionaş Viteazul, care îndeplinea aici funcţia de** *vornic* **= judecător domnesc.[52]**

De la funcţia sa şi de la centrul administrativ *dvor* = *curte,* **toate aceste sate se vor contopi sub denumirea de** *dvorişte* **şi apoi** *Zvorişte*[53]. **Textul actului se încheie cu propoziţiunea: „acesta îi este tot hotarul ocolului"[54].**

În actul satelor Vicşani şi Frătăuţi, de pe Suceava, dăruite de acelaşi voievod fiilor lui Dragomir Albu, în 18 noiembrie 1393, hotarul mergea din movilă în movilă pînă la ocolul = (ocrug), satelor lui Radomir.

Descrieri de asemenea hotare în jurul mai multor sate mai avem pe Moldova şi Neamţ în actele mănăstirii de la Neamţ, din 7 noiembrie 1407 şi 14 septembrie 1427, la Timişeşti, Cîrstieneşti şi Dvoreneşti[55], pe Nechid în cîmpul lui Dragoş, hotare alese de Şandrişor şi Ilias ceaşnic, pentru satele fiilor lui Ştefan Borilă[56] la cele de pe Miletin ale lui Ştefan zugravul[57], pe Bicovăţ în acele zece sate din ocolul lui Vena vornic, grupate toate în jurul curţii de la Vorniceni, din ţinutul Lăpuşna[58].

Unii cercetători au considerat, pe bună dreptate, că ne aflăm în faţa unor uniuni de comunităţi, cînd au constatat, în acte, ocolul a mai multor sate:

Nu e greu de conceput totuşi că, acest sistem de încercuire cu hotare a mai multor sate într-un ocol a fost consecinţa unei decizii şi opera unor uniuni de comunităţi[59], care şi-au impus singure, pe teren, limitele satelor lor. Dacă analizăm cu atenţie textele actelor care menţionează ocoalele de mai sus şi urmărim satele în suita documentelor, constatăm, după ce facem identificarea tuturora pe hartă, că ocoalele de care depind ele au, din punct de vedere geografic, poziţii strategice şi economice foarte importante şi pentru feudalitate. Aşezate la intersecţii de drumuri comerciale şi pe vaduri de rîuri ca: Siret, Suceava, Moldova, Nechid, Miletin, avînd în mijlocul lor curţi întărite, ele au fost date unor stăpîni feudali care organizau armata, adunau dările, încasau vămile şi supravegheau cu străjerii lor vadurile de trecere. Din actele ulterioare, se poate desprinde uşor că, pe Siret, era o dvorişte în satul *Zvorişte* **de astăzi, din ţinutul Dorohoi; pe Suceava,** *curtea de la Frătăuţi;* **pe Moldova, satele Cîrstieneşti şi Timişeşti, fiind „la curte" =** *na dvor,* **de unde se va forma denumirea dvorăneşti = azi** *Zvorăneşti* **din ţinutul Neamţ, greşit tradus „în afară" în colecţia de documente publicate de Academie; pe Nechid, în Cîmpul lui Dragoş, o** *casă feudală* **a fiilor lui Ştefan Borilă, astăzi Borleşti din ţinutul Neamţ; pe Miletin,** *curtea de la Şipote* **şi pe Bîc,** *Vorniceni,* **după curtea în care rezida Vena vornicul.**

---

[52] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 7 – 8, 32 – 33; *A. Moldova, veac XIV – XV*, I, p. 2, 8.
[53] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 328 – 331.
[54] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 13 – 14; *A. Moldova, veac XIV*, I, p. 3.
[55] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 53, 54, 101.
[56] *Ibidem*, I, p. 131 – 133.
[57] *Ibidem*, I, p. 168 – 169.
[58] *Ibidem*, I, P. 135 – 136.
[59] H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, I, Bucureşti, 1958, p. 104 – 105; P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 33 – 34.

Afară de aceste argumente de ordin geografico-economic și strategic, diecii de cancelarie și logofătul, constatînd existența hotarului pentru fiecare sat în parte, stabilit de veacuri pe teren, au adoptat la scrierea actelor fiecărui sat formula: „iar hotarul acelui sat să fie cu toate acele vechi hotare, după cum au umblat din veac", sau „după hotarul vechi din toate părțile[60], ori „pe unde au hotărnicit și au trăit din veac".[61] De la o vreme, această formulă devine stereotipă și se pune mai ales cînd, în acte se întăresc unui feudal mai multe sate[62], pentru a nu se mai face descrierea hotarelor fiecărui sat în parte.

Este adevărat că, vom găsi în cîteva sate și cuvîntul *ocol* **pe lîngă acela de hotar, cum avem în Pătrăuți „ocolul de sus" și „ocolul Tisăcești"[63]. din ținutul Suceava, la Cuciur, hotarul care merge din Storojineț la Domăneasca; la Horodiște, în mijlocul ocolului[64], sat din ținutul Cernăuți și la Căcăceni[65] (azi Dimachi), pe Jijia din ținutul Hîrlăului.**

Dacă citim atent documentele respective, putem observa că primul este plin de greșeli, provenite dintr-o traducere defectuoasă de pe la 1780; al doilea se referă la ocolul Horodistei de la tîrgul Storojineț, unde începea hotarul Cuciurului; iar al treilea vorbește despre o încercare de constituire a unui ocol de către Isac Balica, Tiatmanul, prin anexarea satului Ibănești, la Căcăceni, fost în ocolul tîrgului Dorohoi, în perioada de ascensiune a puterii Movileștilor.

Un asemenea ocol se forma întotdeauna în scopul de a concentra veniturile din mai multe sate, provenit din contribuțiile sătenilor de 10%. Explicația aceasta reiese, de altfel, și din mai multe porunci ale domniei (din 6 august 1608, 6 august 1609, din 8 ianuarie 1662), către slujitorii domnești „care umblă cu podvezi ori cu olatul tîrgului"... „să nu facă ocol în acele sate"[66]. În aceste acte, este vorba, firește, de ocolul care avea un rol administrativ-fiscal și militar, alcătuit de către războinicii = boieri în satele date lor, ori de către dregătorii domnești cu sarcini administrativ-fiscale și militare în perioada feudalismului și ca centru al unui tîrg domnesc.[67]

Arborii îmbourați sînt constatați alături de nenumăratele movile pe Nistru, la gura Botnei, în ținutul Tighina,[68] ca și la gura Camencăi pe Răut, în ținutul Soroca[69], pe valea Bistriței[70], a Siretului[71], a Moldovei[72], pe Jijia și Prut[73], la Suceava[74] și în ținutul Cernăuți.[75]

---

[60] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 46 – 48, 51, 92 – 93
[61] *Ibidem*, I, p. 98 – 99, 108 – 109
[62] *Ibidem*, I, p. 103 – 105, 116, 182, 269, 498, 541
[63] *Ibidem*, I, p. 253 – 254
[64] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 48
[65] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 119, 210, V, p. 273
[66] *Ibidem*, veac XVII, p. 170, 241, T. Bălan, *op. cit.*, III, p. 41 și 193, Visarion Puiu, C. Tomescu, Șt. Berechet, Șt. Ciobanu, *Documente basarabene*, Chișinău, 1828, p. 86
[67] D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV – XVIII)*, în „Anuar Instit. de Istorie și Arheologie", II, Iași, 1965, p. 194 și urmare. A. V. Sava, *Tîrguri, Ocoale domnești și vornici în Moldova*, în „Bul. șt.", IV, 1952, Nr. 1 – 2, p. 71 – 89
[68] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 217
[69] *Ibidem*, veac XVI, vol. II, p. 24 – 25
[70] *Ibidem*, veac XV, vol. II, p. 315, XVI, vol. III, p. 392, XVII – V, p. 3
[71] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 15, 230, T. Codrescu, *Uricariu*, XX, Iași, 1922, p. 222
[72] *A. Moldova, veac XVII*, vol. II, p. 14
[73] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 227
[74] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 140
[75] T. Codrescu, *Uricariu*, XXII, Iași, 1923, p. 137 – 141

Între movile se puneau stîlpi sau pietre, sub care erau aruncați cărbuni și cenușă[76], cărămidă și hîrburi de oale[77].

Trecute în revistă, expresiile sub care apar limitele despărțitoare dintre ocoalele sau satele moldovenești, cunoscute din acte că au „hotare din veac", observăm că ele sînt: *val, rovină, troian, șanț, ciortolom, perecop, hat și hotar.*

Valul se găsește la traci și iliri[78], la greci[79] = βαλβίς la romani[80] = *vallum,* **la germani și anglo saxoni =** *wal.* **Rovina este de origine celtică[81] și a fost împrumutată numai de slavii balcanici de la celto-traci[82]. Troianul este tracic[83] de unde l-au avut și frigienii în numele orașului Troia[84], și nu de la slavi, cum scrie Al. Philippide[85], așa cum este și** *hatul* **moștenit din** *hadd-ul* **persan.[86]**

Șanțul, **folosit în vorbirea curentă de toți românii, se află numai în vocabularul german** *Schanze* **cu sensul de fortificație de pămînt[87].** *Ciortolomul,* **format din două cuvinte slave,** *cert*[88] **și** *lom*[89] **= linie de hotar adîncită și mlăștinoasă, ca** *și* **perecopul de origine grecească[90] sînt suprapuși tîrziu și foarte rar întîlniți în vorbirea curentă[91]. La fel de tîrziu s-au adăugat cuvintele traco-persane hat și hotar[92]. Dintre acestea, cele mai utilizate cuvinte la sate sînt: val, troian, șanț, hat și hotar.**

Alegerea și trasarea troianului sau valului despărțitor între teritoriile ginților și cel dintre pămînturile cuvenite comunităților casnice au fost administrate de către „oamenii buni și bătrîni" dintre megieșii membri ai comunităților gentilice, în prezența megieșilor din comunitățile casnice. Oameni în vîrstă înaintată „cu bărbi albe" și purtînd „brazde de pămînt pe cap" sau pe „umeri", în Țara Românească purtau pămînt în traiste, aleși dintre cei mai înțelepți și conștiincioși locuitori, aceștia fixau și bornele de hotar. Așezămîntul creat de ei, existent în vremea lui Grigore de Nazianz, în secolul al IV-lea al erei noastre[93], ca un obicei păstrat din epoca păgînismului, a fost numit, după apariția creștinismului, care i-a obligat pe bătrîni să procedeze la realegerea hotarelor în litigii sub prestarea jurămîntului, în biserică, pe evanghelie sau cruce, sau și numai pe cheile bisericii, *jurămîntul cu brazda în cap*[94]. **Așezămîntul alegerii**

---

[76] *Obștea țărănească,* P. P. Panaitescu, p. 96

[77] T. Codrescu, *Uricariu,* V, 1862, p. 261 – 263, X, p. 180 – 183, 204

[78] Al. Philippide, *op. cit.,*II, p. 657

[79] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français,* p. 344

[80] L. Quicherat – A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français,* Paris, 1870, p. 1250

[81] C. Șăineanu, *Dictionnaire français-roumain,* Bucarest, 1928, p. 660

[82] Fr. Miklosich, *Lexicon paleo-slovenico ...,* p. 800

[83] G. Giuglea, *Uralte Schichte and Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumanischen Sprache,* Sibiu, 1944, p. 7; I. I. Rusu, *Elemente autohtone în limba română,* București, 1970, p. 40

[84] L. Quicherat, A. Daveluy, *op. cit.,* p. 223

[85] Al Philippide, *op. cit.,* II, p. 726

[86] *The Encyclopedia of Islam,* vol. II, F. K. Leyden-London, 1927, p. 187 - 188

[87] *Dicționar german-român,* București, 1966, p. 824

[88] N. D. Corlăteanu și E. M. Russev, *Rusco-rumînschi slovar,* p. 961

[89] Fr. Miklosich, *Lexicon paleo-slovenico ...,* p. 343

[90] A. Bailly, *op. cit.,*, p. 1527, A. Bouillet, *Dictionnaire universal d'histoire et de géographie,* Paris, 1872, p. 1457

[91] N. D. Corlăteanu, E. M. Russev, *op. cit.,* p. 572

[92] M. Bărbulescu-Dacu, *200 mots d'origine sanscrito-daco-gète dans l'actuelle langue romaine,* Bucarest, 1935, p. 15, Nr. 120 H. Tiktin, *op. cit.,* II, 725, 739, 740

[93] Fr. Miklosich, *Lexicon paleo-slovenico ...,* p. 179, sub voce *Dreanea.*

[94] D. D. Mototolescu, *Jurămîntul cu brazda în cap,* in „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", XVI,

hotarelor dintre ginţi şi sate exista la goţi şi la alanii veniţi cu hunii în Moldova, în anul 376 e.n., cu mult înainte de venirea slavilor în Balcani, şi nu e deci cazul a lua în discuţie vreo influenţă a acestora[95]. El a rămas şi a fost practicat de către megieşi întotdeauna, în evul mediu, cînd o comunitate sătească ieşea din devălmăşie, dar mai ales în cazul de încălcare a hotarului, urmat de conflicte între două sau mai multe comunităţi săteşti. „Oamenii buni şi bătrîni" cu bărbi albe şi cu brazde pe cap, în număr de şase, doisprezece sau douăzeci şi patru, aleşi din trei, şase sau douăsprezece sate, restabileau hotarul şi puneau pietre şi stîlpi noi.

Cît timp au existat oameni de bună credinţă şi tradiţia a fost păstrată după obiceiul străbun, locuitorii satelor au apelat la acest străvechi aşezămînt foarte rar. Dar spre sfîrşitul secolului al XVI-lea, bătrînii satelor l-au repus în funcţie. Într-un act, din 1594, emis în urma neînţelegerilor dintre călugării de la Bistriţa cu cei de la Neamţ pentru părţi din satele Mogeşti, ţinutul Covurlui şi Piscu din ţinutul Tecuci, Aron voievod dă sentinţa definitivă, după ce hotarele au fost alese de Pătraşcu Talabă, „om bun şi cunoscătoriu" cu „alţi oameni buni şi bătrîni şi megieşi de primprejur". Aceştia au umblat şi au ales hotarele „cu sufletele lor pe unde din veac au stăpînit şi au ridicat stîlpi" şi „alţi oameni bătrîni cu bărbi albe au luat brazdele pe cap", Ioan din Năvîrneţ, Crăciun Negru din Negoieşti şi alţii.[96]

În secolul al XVII-lea, documentele abundă cu texte privind aşezământul jurămîntului cu „brazda în cap". Îl găsim între Nistru şi Prut, în satele din ţinuturile Lăpuşna, Orhei, Soroca, Hotin[97] şi altele.

Între Prut şi Siret, el este în vigoare în satele din Covurlui, Tecuci, Tutova, Fălciu, Cîrligătura, Iaşi, Roman, Hîrlău, şi Dorohoi[98]; şi între Siret şi Carpaţi, în ţinuturile Vrancea, Bacău, Neamţ şi Suceava.[99]

Foarte adesea, vom găsi în multe sate, cu toată existenţa hotarelor „vechi din veac", cîte un dregător, doi sau trei, trimişi de către domnie, care aleg vechile hotare şi restabilesc semnele pierdute din cauza uzurii sau îndepărtării semnelor. Aceşti dregători sînt întotdeauna menţionaţi nominal în textele hotarnicelor, fără să se precizeze că, alături de ei, participă şi „oameni buni şi bătrîni dintre megieşi" din comunităţile săteşti învecinate.

În iulie 1404, vornicul Bîrlă de la Hîrlău alege hotarele a două sate de pe Siret; ale mănăstirii Pobrata, numai cu boierii megieşi Conţu şi Coman.[100] În 1415, Dragomir Lungu (Dolh) este trimis de domnie să aleagă singur hotarele Crăiniceştilor şi Leucuşeştilor de pe

---

Bucureşti, 1922, p. 207 – 222.

[95] N. Blaremberg, *Essais comparé sur institutions et les lois de la Roumanie depuis les plus temps des plus reculés jusqu'à nos jours,* Bucureşti, 1866, p. 670 , vezi Gh. Popovici, în „Conv. lit.", an XX, 1886, p. 663; I. Grimm, *Rechtalterthumer, Gottesurtheile,* p. 117, Cf. Gr. C. Tocilescu, *Juriul la români*, în „Foaia societăţii române", I, p. 508; Schanaeff, *Le droit coutumier des Ossetes*, p. 20; M. Covalevschi, *Coutume contemporaine et lois ancienne*, p. 426, cf. G. Fotino, *Contribution à l'étude des orogines de l'ancien droit coutumier roumain*, Paris, 1926, p. 336 – 338, 355

[96] *A. Moldova, veac XVI,* vol. IV, p. 104

[97] *Ibidem,* veac XVII, vol. IV, p. 519, L. T. Boga, *Documente basarabene* vol XX, Chişinău, 1838, p. 9, 11, 13 – 16, 24, 28 – 29

[98] *A. Mildova, veac XVI,* vol. IV, p. 104, I. Antonovici, *Documente bîrlădene,* II, Bîrlad, 1911, p. 7, IV, Bîrlad, 1924, p. 106 – 108, T. Codrescu, *Uricariu*, V, p. 312, X, p. 267, XI, p. 278 – 279, XVI, p. 266 – 268, R. Rosetti, *Cronica Bohotinului,* Bucureşti, 1905 – 1906, p. 66, Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade,* III, Iaşi, 1907, p. 274; IV, p. 51, XII, p. 41 şi 61, Idem, *Ispisoace şi zalise,* II, Iaşi, 1910, p. 85, A. Băleanu, *Documente şi regeste moldoveneşti,* în „Cerc. ist.", an VIII – IX, 1932 – 1933, Nr. 2, p. 119, *A. Moldova, veac XVII,* vol. IV, p. 393

[99] *A. Moldova, veac XVII,* vol. II, p. 304 – 305, Archiv. stat Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani,* I, d. 34, 35, 36, 37, 38, 39.

[100] *A. Moldova, veac XIV - XV,* vol. I, p. 14

Drăsilivița pentru zugrafii domnești Nichita și Dobre;[101] boierii Mîndricica, Dan Ceașnicul și Neagoe gramatic apar hotărnici la o seliște, pe Topolița; a mănăstirii Neamț,[102] vornicul Negrea apare hotărnicia Zvorănești[103] Giurgiu globnic, pe Tazlăul Mare,[104] iar însuși marele logofăt Ion Tăutu, la Cuciur.[105]

Avem, apoi, cazuri cînd înșiși voievozii vin pe teren, împreună cu marii boieri, din Sfatul Domnesc, să constate și să delimiteze aceste hotare din veac. Satul lui Costea Heregarul, pe din jos de Vaslui, a fost hotărnicit, în 5 iunie 1449, de Ștefan voievod.[106] Petru Aron alege hotarele satului de la gura Brădățelului, pe Roșia, al mănăstirii Moldovița, în 13 iunie 1456: „am fost însumi domnia mea și a fost și mitropolitul nostru Teoctist și pan Stanciul pîrcălab, pan Mic Crai, pan Iurie Serbiei etc,"[107] scrie cartea domnească. Alteori, fiind în control prin țară, cum i s-a întîmplat lui Alexandru Lăpușneanu, mergînd de la Bacău la Roman, s-a oprit și a ales singur hotarele satului Popești.[108] Ieremia Movilă, poposind la Săvești în ținutul Neamțului, și fiind sesizat de călugării de la Pobrata că boierii Nistor Ureche, Mogîldea vornic și Cocriș „mare strîmbătate voiesc a le face la hotarul Săveștilor", poruncește fiului lui Mogîldea și lui Ionașcu Cocriș „să scoată oameni bătrîni de prin satele lor Zăvoieni și Șoimărești, după care „înșine umblînd cu episcopii și cu boierii noștri... am văzut și am aflat că nu iaste așe după cum trăgea boierii".[109]

Prezența unor dregători și chiar a domnilor la alegerea hotarelor este o dovadă de seriozitate cu care era privită statornicia limitelor satelor de către însăși clasa feudală. Desigur însă că, la temelia operațiunilor de hotărnicie stăteau întotdeauna membrii comunităților dimprejur, megieșii, cu oameni buni și bătrîni „cu brazda în cap", la care a apelat însuși Ieremia Movilă, singurii care știau precis pe unde mergeau hotarele „din veac". Rolul acestora îl vom discuta la instituțiile satului.

Cheltuielile pentru deplasarea dregătorilor și a celorlalți „oameni buni" necesari erau suportate de către cei care solicitau o nouă delimitare. Afară de aceasta, de fiecare piatră de hotar îngropată, comunitatea sătească ori stăpînul feudal plătea o taxă, de obicei cîte doi florini unguresti *(unghi),* din care unul mergea la vistierie, iar celălalt era împărțit între dregătorii hotărnici.[110]

Consacrate ca veșnice și de nestrămutat de către membrii comunităților sătești de la întemeierea acestora, hotarele satelor au fost respectate și de către feudalitate, după înjghebarea statului.

Din actele emise de cancelarie, se desprinde că domnia aplica amenzi destul de grele, atît pentru acei care încălcau, cît și pentru acei care distrugeau hotarele. Aceste amenzi se numeau *gloabe* sau, cu un cuvînt de origine turcă, *hatalmak,* aflat și în limba maghiară, *hatalm = hatalom = forță, silă, putere.*[111]

---

[101] *Ibidem*, p 36
[102] *Ibidem*, p 44
[103] *Ibidem*, p 220
[104] *Ibidem*, p 51
[105] *Ibidem*, veac XVI, vol III, 48
[106] *Ibidem*, veac XVI – XV, vol I, p 242
[107] *Ibidem*, veac XVI – XV, vol I, p 289
[108] *D. I. R. A. Moldova, veac XVI*, vol III, 217, XVII, vol II, p 303
[109] *Ibidem*, veac XVII, vol I, p 202 – 203
[110] Gh Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol XXIV, Iași, 1930, p 77 – 78
[111] S Mândrescu, *Elemente unguresti* ... p 79, cf T Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului-Moldovenesc,*

Ciobanului care ar fi intrat cu oile în braniştea unei mănăstiri i se luau de către călugări doisprezece berbeci, iar dacă ar fi făcut stîni pentru oi, coşare pentru porci şi ar fi cosit fîn, i se dărîmau toate. Tăietorului de lemne sau pescarului i se confiscau securea, carul cu boi, ori măiestriile.[112]

Dar cei vinovaţi de mutarea pietrelor de hotar sau a stîlpilor cu bouri şi ar fi arat sau cosit erau sancţionaţi de către domnie cu confiscarea a 24 de boi, ori a 50 de boi.[113] Celor ce stricau bornele de la gîrlele sau iazurile satelor li se luau la Poarta domniei, 6 ori 12 boi.[114] Cîteodată mutarea hotarelor era sancţionată numai cu o sută de toiege la spate, cînd era făcută de oameni de rînd din comunităţile săteşti.[115] Dacă distrugerea se făcea la răzorul din mijlocul unui sat, sancţiunea aplicată se rezuma numai la confiscarea de la vinovat a 24 de boi pe seama domniei.[116]

Schimbarea sau mutarea hotarului unui sat se putea face totuşi de către domnie în evul mediu, în cazul cînd se acorda o donaţie „piae causae"[117] sau cînd pe teritoriul satului era găsit un om ucis, iar în acest din urmă caz, numai atunci cînd comunitatea sătească nu prindea pe vinovat, ori nu putea sau nu voia să plătească *amenda fredum* către domnie, adică duşegubina (= pierderea sufletului). Atunci, domnia lua o bucată de hotar pe seama sa, ori o dădea acelui care a achitat amenda stabilită.[118]

Cu introducerea scrisului de către cancelaria domnească, în evul mediu, se menţionează şi procedura. Ştirea scrisă pe un pergament sau carte domnească era adusă la cunoştinţa megieşilor din satele dimprejur „tuturor cari vor căuta la dînsa sau o vor auzi citindu-se".[119]

Chemaţi prin crainici la hotarele în litigiu, „oamenii buni şi bătrîni cu brazde pe cap" restabileau bornele şi un împuternicit al domniei consemna, în scris, jaloanele principale indicate de megieşii jurători. Cu timpul, aceste hotarnice scrise au înlocuit, în unele sate pe „oamenii buni şi bătrîni" şi aşezămîntul a căzut în desuetudine. Mai tîrziu, în secolele XVIII – şi XIX, dacă în unele sate nu mai trăiau bătrîni care să cunoască hotarele vechi din veac, şi se pierduseră şi hotarnicele, din vitregia vremurilor, atunci se adunau stînjenii suprafeţei de teren în pricină şi se împărţeau în părţi egale.[120]

Alegerea hotarelor între teritoriile dintre ginţi şi acele dintre comunităţile casnice de către oamenii buni şi bătrîni cu brazda pe cap" a fost primul aşezămînt de drept civil din Moldova şi celelalte ţări româneşti. El este numit în actele medievale tot cu titlul de *lege sau obicei* şi funcţionează în permanenţă prin „oameni buni şi vrednici dintre megieşi", ori de cîte ori este vorba de reînnoirea semnelor de hotar.

Bucureşti, 1960, p 23, p P Panaitescu, *Obştea ţărănească* ..., N Grigoraş, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orînduirii feudale*, în „Anuarul Instit. de Ist şi Arheologie „A D Xenopol", VI, 196, Iaşi, p 166

[112] *A. Moldova, veac XVI*, vol IV p 84, veac XVII, vol III, p 73

[113] *Ibidem*, veac XVI, p 220 – 221, XVII, vol II, p 14, 20 – 21, p 61, 76, 134, 301, III, p 542, R Rosetti, *Cronica Bohotinului*, p 56

[114] *A. Moldova, veac XVI*, vol III, p 168, 429, vol IV, p 42, XVII, vol IV, p 292, 490, Arhiv Stat Iaşi, *Documente*, 449, doc 4, p 2

[115] Arhivele Statului Bucureşti, *Schitul Tisa*, Mns 606, f 18 – 19

[116] *A. Moldova, veac XVI*, vol IV, P 278, 345

[117] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 253 – 254

[118] St Berechet, *Judecata la români pînă în secolul al XVII-lea*, Chişinău, 1826, p 96 – 104

[119] M Costăchescu, *op. cit.*, vol I, p 13 – 14, passim

[120] T Codrescu, *Uricariu*, XI, p 260, 261

În actul din 27 octombrie 1452, Alexandrei voievod scria că hotarele satelor de la granița cu Galiția, din ținutul Cernăuți, Ivancouți, Pogoriloutí, Hatcinți și Davidești, cu toate cătunele lor vîndute de Manea, fiul lui Globnicul, boierului Mihail logofăt, să fie însemnate „de boieri și megieși cu oameni buni și vrednici după dreptate și obiceiul țării".[121]

Dintr-un alt act, din 20 decembrie 1455, emis de către Petre Aron, desprindem că și dreptul de răzbunare al furtului de fete mari, așezămînt de drept penal, era instituit și numit *lege și obicei*. „Furtul de fete mari să se pedepsească după lege și obicei – scrie domnul – iar tîlharul de fete mari să fie socotit ca dușmanul lui Dumnezeu". Der Hebertochter seve als Feind Gottes zu betrachten und die Hebertochter der Gesetze und der Sittlichkeit zu bestrafen".[122]

Trecerea acestor trei așezăminte, unul de drept constituțional sau de drept public, altul de drept penal și celălalt de drept privat, civil, sub aceleași noțiuni, *lege* și *obicei*, e o dovadă că, în această perioadă, dispozițiunile se nășteau concomitent și se îmbinau între ele. Lupta pentru drept a devenit o preocupare, o stare permanentă a comunității gentilice, fără a face deosebire de ramură sau de disciplină, regulile fiind elaborate de-a valma. Această luptă apare ca o lege a vieții colective.

Mergînd spre un regim al proprietății familiale, comunitățile casnice trebuiau să colaboreze între ele la apărarea vieții individului, dar în același timp și a bunurilor. Raporturile de coexistență cereau raporturi de cooperare, care să garanteze interesele colective, o cooperare socială. Principiile de drept aveau ca scop să protejeze pe oameni cînd lucrează și să asigure totodată proprietatea și roadele muncii. Această muncă neîntreruptă de garantare a libertății și siguranței vieții omului, de corectare, de reparare și de plivire a elementelor inadaptabile unei societăți omenești, nu putea rămîne numai pe seama comunității gentilice sau a autorităților publice, ci și pe aceea a fiecărui megieș în parte.[123] Încă înainte de fondarea statului moldovean deci, legea sau dreptul a urmărit, ca și în celelalte societăți siguranță pentru om, siguranță pentru proprietate și siguranță pentru produsul muncii. Aceste toate sînt binefaceri ale legii sau dreptului elaborat de comunitatea gentilică.[124]

ATRIBUȚIILE ADUNĂRII MEGIEȘILOR ÎN MENȚINEREA HOTARULUI ȘI PROPRIETĂȚII DEVĂLMAȘE DUPĂ „DREPTUL SCITIC"

După înțelegerea stabilită de a se alege granițele teritoriilor împărțite comunităților casnice, adunarea megieșilor și-a asumat răspunderea să vegheze la păstrarea hotarelor din veac și a elaborat obiceiul stăpînirii pămîntului în devălmășie, secundat imediat de dreptul de *protimisis* al megieșilor la transferarea oricărei fîșii de pămînt din sat, așa cum îl aveau și celții din Anglia.[125]

---

[121] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 422 – 423
[122] *Ibidem*, II, p. 566 – 567
[123] Edmond Picard, *Le droit pur*, Paris, 1912, ed. Flammarion, p. 204
[124] J. Bentham, *Oeuvres*, trad. de Dumont, Bruxelles, ed. Haumann, p. 59
[125] P. Viollet, *Droit privé et sources*, Paris, 1893, p. 557, 564

Cuvintul *devălmaş* sau *de-a valma*, folosit şi de mitropolitul Dosoftei în secolul al XVII-lea[126], aşa cum îl folosim şi astăzi, este, cum am văzut mai sus, de origine traco-dacă, şi înseamnă în comun, în partaj[127], identic cu termenul vizigotic-megieş.

În conformitate cu această hotărire, s-au luat măsuri ca, în cazul în care o comunitate casnică ori un megieş din sinul acesteia ar vrea să transfere stăpînirea pămîntului pe care-l are în devălmăşie unei alte persoane, trebuie să anunţe pe toţi megieşii din comunităţile cu care se învecinau, ca operaţiunea să se facă în public, prin ieşire din indivizie.

Germanii şi scandinavii au transferat proprietatea lor în faţa Adunării Poporului. Numită la scandinavi *scotatio*, iar la germani *mallom*, această adunare avea misiunea de a atesta transferul,[128] ca *publicus conventus*.

Geto-dacii au procedat la fel. De la bun început, stăpînirea superioară a comunităţii gentilice s-a impus prin introducerea dreptului de întîietate la cumpărarea pămîntului, numit în limba greacă *drept de protimisis* (în limba latină), *drept de preemţiune* şi de *răscumpărare* a unei porţiuni din sat, dacă aceasta ar fi intrat în miinile unei persoane străine de comunitate. Principiul primordial în dreptul de prioritate imobiliară al comunităţilor casnice, a fost discutat în istoriografia română de către Radu Rosetti,[129] P. P. Panaitescu[130] şi, recent, într-o monografie de V. Georgescu.[131]

De aceea, întotdeauna cînd se pierdeau oameni, proprietari devălmaşi, prin cazuri de forţă majoră (război) sau cazuri fortuite (calamităţi naturale, accidente întîmplătoare), care atrăgeau o schimbare în proprietatea unui teritoriu, comunitatea casnică trebuia să le aducă la cunoştinţa adunării megieşilor. Principiile de drept adoptate de aceasta, referitor la proprietatea privată, izvorîte din voinţa generală a megieşilor, au fost obligatorii în Moldova medievală şi pentru domnie şi pentru Sfatul domnesc.

Puterea domnească însăşi era îngrădită de autoritatea tradiţiei, păstrată de megieşi ca obicei al pămîntului sau lege a ţării. Chiar Ştefan cel Mare şi Sfatul său domnesc, alcătuit din marii boieri, nu au putut trece *peste obiceiul sau legea ţării* şi au trebuit să-l respecte. În timpul expediţiei lui Mahomed al II-lea, din iulie-august 1476, multe sate au pierdut din locuitorii lor şi boierii din actele lor de stăpînire. Printre aceştia a fost şi Mircea Orgoae din satul Orgoeşti, din ţinutul Tutova. Prezentîndu-se în faţa domniei, marele voievod consemnează, în 17 septembrie 1480, că a chibzuit cu boierii şi sfatul său că pentru a face dreptate jeluitorului „i-a făcut lege (= zacon) după dreptul (= pravo) ţării, ca el să aducă la noi pe toţi megiaşii deprimprejur, ca ei să recunoască şi să mărturisească de aceasta, că este aşa. Şi el s-a sculat – continuă cartea domnească – şi a adus înaintea noastră pe toţi megieşii lui din jur, care au recunoscut şi au mărturisit că este aşa."[132]

Aceeaşi formulă este repetată şi într-un act, din 15 octombrie 1481, dat lui Mihail Buzatu pentru selişte Gîşteni, după ce Ali-beg şi Şchender-beg cu Ţepeluş au prădat Moldova pînă la Răcăciuni, în Lunca mare de pe valea Siretului. „Deci, noi am socotit, dictează Ştefan

[126] *Sinaxar*, Iaşi, 1683, in folio la noiembrie 23
[127] Pontbriant, *Dictionnaire roumain-français*, p. 58, cf. B. P. Haşdeu, *Fragmente pentru istoria limbii române*, p. 5
[128] P. Viollet, *op. cit.*, p. 607 – 608; Du Cange, *Glossarium mediae* ... V, p. 199
[129] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii* ... p. 196 – 205
[130] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească* ... , p. 142 – 147
[131] *Preemţiunea în istoria dreptului românesc*, Bucureşti, 1965
[132] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 238 – 240

cel Mare, cu boierii noştri şi cu sfatul nostru cel mai înalt şi i-am făcut lege (= zacon) după dreptul ţării (= pravo), ca el să aducă pe toţi megieşii lui din jur înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri, ca să recunoască şi să mărturisească".[133] Şi actele moldoveneşti emise în secolele XV – XVII, referitoare la prezenţa megieşilor pentru depuneri de mărturie în apărarea unei proprietăţi şi a hotarelor ei, conform obiceiului pămîntului sau legii ţării, după jafurile făcute de tătari sau oşti străine, sînt nenumărate şi le găsim aproape întotdeauna după marile evenimente.[134]

De asemenea, reconstituirea unor acte căzute pradă focului, putrezirii sau pierderii datorită unei întîmplări,[135] falsificări ori confiscări pentru înaltă trădare[136], era făcută tot în prezenţa adunării megieşilor. Aceasta era chezaşă şi veghea ca hotarul satului să nu fie ştirbit şi în el să nu intre decît cei autohtoni şi înrudiţi prin alianţă (căsătorii).

ADUNAREA MEGIEŞILOR LA ATRIBUIREA UNOR SATE CĂTRE MĂNĂSTIRI PRIN DANIE ŞI LA REALEGEREA HOTARELOR ŞTIRBITE

Cu toate că hotarele satelor au fost definitiv fixate şi unele documente, care nu le au consemnate, menţionează doar formula „pe unde din veac au fost..." sau „pe unde din veac au folosit", totuşi, cînd era vorba că unele comunităţi gentilice, devenită marcă, şi din regimul de libertate şi egalitate spre a fi reduse la starea de iobăgie (=*iabad* = supunere, în limba ebraică)[137] la o mănăstire, megieşii din satele din jur erau adunaţi pentru a lua consecinţă şi în acelaşi timp a veghea la neştirbirea hotarului celorlalte comunităţi.[138]

Prezenţi, în permanenţă, pe pămîntul repartizat de adunarea gentilică, megieşii vegheau ca liniile despărţitoare dintre sate să nu fie modificate, pentru a se înlesni răşluiri. Astfel, stabilitatea proprietăţii asupra pămîntului a stat în atotputernicia adunării megieşilor de primpiejur. Aceştia adevereau întotdeauna pe unde a mers vechiul hotar.[139]

Dacă se întîmpla vreo încălcare de hotare, comunitatea teritorială lezată aducea la cunoştinţa adunării megieşilor, alcătuită din satele de primprejur, nemulţumirea ei. Aceştia se adunau şi alegeau cîte doi reprezentanţi din rîndul megieşilor din fiecare sat, aşa numiţii „oameni buni şi bătrîni" sau „vrednici" şi restabileau hotarul, punînd noi borne.[140] Satul vinovat de smulgerea stîlpilor vechi sau îndepărtarea semnelor erau sancţionate cu amenzi, cum am

---

[133] *Ibidem*, I, p 258 – 259

[134] *A. Moldova, veac XVI*, vol I, p 197 – 198, 363, 393, 435, 469, 537, 567, II, p 201, 213, III, p 54, 88, 141 -141, 156, etc , XVII, vol I, p 9, 13, 26 – 27, 46 – 47, 55, 78, 84, 89, 93 – 94, 97, 120 – 121, 137, 182, 222, II, p 197 – 198, IV, p 54 – 55, p 101 – 102, 216, etc

[135] *Ibidem, veac XVI – XV*, vol I, p 327, 333, 392 , XVI, vol I, p 495, 569, III, 98, 186, 366, 462, XVII, vol I, p 8, 65, 88, IV, p 67, 83, 85, 106, 110, 143, 416, etc

[136] *Ibidem, veac XVI*, vol I, p 613, II, p 166, 200 – 201, III, 69, 163, Gh Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XIX, p 224 – 225

[137] A Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Lipsca, 1901, p 352 – 353

[138] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 14, 156 – 157, 216 – 217, 258, 274, II, p 182 – 183, XVI, vol I, p 111 – 112, 457, II, 124, 331, III, p 178, T Codrescu, *Uricariu*, p 208 – 209

[139] *A. Moldova, veac XIV - XV*, vol I, p 314, veac XV, vol II, p 240

[140] *Ibidem, veac XVI*, vol III, p 129, 146 – 147, IV, p 115 – 116, 188, XVII, vol II, p 306, 307, 308, III, 120, 124, 136, 153, 191, 212, IV, p 77, 178, 195 – 196, 241, 409, 430, XVII, vol V, p 31 – 33, Arhiva Stst Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani*, XVI, 23, T Bălan, *Documente bucovinene*, II, p 155, T Codrescu, *Uricariu*, V, p 211 – 212, IX, p 432 – 434, 441 – 442, XX, p 78 – 80

văzut şi mai sus, de la 12 pînă la 100 de boi.[141] Realegerea hotarelor avea autoritatea unui lucru judecat, iar grămada sau gloata megieşilor, adunată în acest scop, era privită ca un tribunal. Iar „cine s-ar scula dintre dînşii oarecari şi nu s-ar ţine de giudeţul mării sale şi de-al nostru, la ce giudeţ va merge, să fie de certare şi de ruşine şi să i se rază barba şi mustăţile[142]", încheie hotărîrea megieşilor.

ADUNAREA MEGIEŞILOR, CREATOARE A DREPTULUI DE PROTIMISIS

În acelaşi timp cu concursul dat la neştirbirea hotarelor, megieşii, ca rude gentilice, şi-au impus un drept de întîietate la transferarea proprietăţii satelor din jur, aşa cum membrii familiei îl obţinuseră ca proprietari devălmasi în teritoriul satului respectiv. Faza aceasta este generală în evoluţia societăţilor omeneşti şi ea corespunde unei totale carenţe de bani, determinată nu numai de lipsa de capital, ci de o mare abundenţă de pămînt, încît chiar cu regimul juridic cel mai aspru nu s-ar fi putut găsi mijloace de a-i sili pe oameni să lucreze în folosul altora. Această stare o aflăm, pe unele locuri, şi în Moldova secolului al XIV-lea.

Am văzut deja în actul emis de Ştefan Tomşa, în 15 mai 1622, privind hotarele satului Seliştea de pe „Şomuzul Mare, care nu avea hotarele alese „din veac", decît dinspre Dolheştii Mari, celelalte părţi fiind în obşte cu satele vecine pînă în vremea lui Ştefan cel Mare. În virtutea drepturilor de libertate şi egalitate la proprietatea obştească, membrii comunităţii casnice aveau o cotă parte ideală de pămînt, pe care o puteau cere de la adunarea megieşilor. Dar pentru a împăca drepturile rudeniilor consagvine, membre în aceeaşi comunitate casnică, pe de o parte, şi a păstra totodată stăpînirea superioară a comunităţii asupra teritoriului satului, pe de altă parte, adunarea megieşilor a adoptat un nou principiu de drept în legătură cu proprietatea devălmaşă. În scopul de a păstra unitatea familială în interiorul comunităţii casnice devenită teritorială şi de tema pătrunderii unor elemente străine în interiorul comunităţii casnice, adunarea megieşilor a oferit rudeniilor de sînge posibilitatea de a intra în posesia părţilor din sat, ce eventual ar fi scoase în vînzare de către unii membri ai familiei. Aşa a fost creat dreptul de *protimisis* sau de *preemţiune*, pe care l-am menţionat mai sus, aprobat în unanimitate de către toţi megieşii. În urma acestui drept impus de adunarea megieşilor, ieşirea din proprietatea devălmaşă trebuia supusă aprobării megieşilor.

Perfectarea acestui drept se făcea numai în faţa adunării megieşilor. Astfel, un megieş putea ieşi din devălmăşie, să-şi delimiteze partea sa pentru întreaga lui familie, dar nu putea să o vîndă pînă ce nu întreba fraţii şi surorile, unchii şi mătuşile, verii şi celelalte rudenii colaterale. Potrivit acestui principiu de drept civil, orice vînzare sau schimb de proprietate, chiar cînd un sat cu hotare bine stabilite trecea din mîna unui om în a altuia, trebuia să fie făcut cu ştirea megieşilor din sat şi a rudeniilor din satele dimprejur. Acest principiu a devenit lege şi a fost numit şi el obiceiul şi legea ţării, încît nimeni nu putea trece peste el, nici chiar domnia.

În 27 octombrie 1452, dizlocarea seliştilor Ivancăuţi, Pogorilăuţi şi Hatcinţi, vîndute de către Manea al Globnicului cu fiii săi Luca, Iurie şi Lazăr lui Mihail Logofătul, nu s-a putut face la Suceava, numai în faţa Sfatului domnesc şi a domniei. *Legea ţării* nu putea fi încălcată şi

---

[141] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 195 – 196, 290. Arhiv Stat Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani*, XV/, 23. T. Codrescu, *Uricaru*, XVI, p. 211 – 214, 233 – 236

[142] *A. Moldova, veac XVII*, vol. III, p. 236

Sfatul domnesc a respectat-o. După ce vînzătorii au primit arvuna, Alexandrei voievod a poruncit ca Manea și fiii săi să dea zi lui Mihail Logofăt: „și să iasă cu boierii și megieșii și să însemne tot acest hotar din toate părțile. Iar dînd și însemnînd aceasta cu oameni buni și vrednici atunci pan Mihail le va da rămășița de bani lui Manea și fiilor săi și noi vom întări atunci privilegiul cel maie, *după dreptate și obiceiul țării noastre*".[143] Cazul nu este izolat. El se repetă într-un act din 26 martie 1493, care vorbește de vînzarea unei seliști la Cîrligătura, cu hotare alese de megieși.[144]

Această lege a țării sau obicei al pămîntului se aplica în aceeai măsură și la scoaterea din indivizie a unor jumătăți de sate, pătrimi de sate sau chiar părți mai mici. La Cofești, în Vrancea, vînzătorul unei părți de sat scria: „cînd am vîndut am întrebat toate neamurile și nepoții mei, ca să sprijinească acest pămînt, și nimen nu s-au aflat să-l sprijinească" De asemenea, la Brâniștieri pe Bîrul Negru, un alt vînzător declara: „pînă n-am întrebat răzeșii, n-am vrut să-i vindem dumisale".[145] La Chețelești, pe Siret, ținutul Roman, la Uidești pe Tutova și Tatomirești pe Rebricea vînzarea se făcea în fața boierilor mari și mici și a toți megieșii.[146] O pătrime din Petrilești este vîndută în prezența megieșilor,[147] vînzarea unei prisăci se face, de asemenea, cu aprobarea megieșilor.[148]

Devenit lege, principiul este respectat și păzit ca obicei de drept chiar de către domnie[149], cînd cumpără sate în secolele XVI și XVII, dacă se vinde numai o jireabie[150] sau chiar un ogor dintr-un sat.

Obiceiul e în vigoare în secolul al XVI-lea, la Zastavna pe Nistru, în ținutul Cernăuți[151] la Ocsentia, pe Nistru, în ținutul Orhei[152] și continuă să fie legea țării și în secolele următoare.[153]

Dacă megieșii nu erau anunțați și vînzarea se făcea, în taină, fără știrea lor, adunarea megieșilor sau domnia, sesizate, acorda dreptul de răscumpărare rudeniilor interesate.

În 20 iulie 1601, Drăgan, Gheorghe și Dumitru răscumpără cu suma de 480 de zloți tătărești partea din Docinți,[154] iar în 30 iulie 1604, Ieremia Movilă, aflîndu-se la Băiceni, pe Siret, scrie slugii domnești Miron că s-a plîns Pătrașcu Bașotă și Lupul, nepoții lui Cioplan

---

[143] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 421 – 423

[144] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 27

[145] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească*, p. 144

[146] *A. Moldova, veac XIV - XV*, vol. I, p. 309, 356 – 357, XV, vol. II, p. 57

[147] *Ibidem, veac XV*, vol. II, p. 205

[148] *Ibidem, veac XV*, vol. II, p. 261 – 262, 294 – 295

[149] *Ibidem, veac XV*, vol. II, p. 298

[150] *Ibidem, veac XVI*, vol. I, p. 531, II, p. 45, 58, III, p. 153, 175, 242, 252, 396, 432, 453, IV, p. 162, 217, XVII, vol. I, p. 43, 67, 68, 69, 70, 106, 116, 117, 119 – 120, 128 – 129, 139 – 140, II, p. 8, 302, III, p. 103, 138 – 139, 141, IV, p. 4 – 5, 35, 39, 67, 219, 372, 504 – 505, T. Codrescu, *Uricariu*, X, p. 45 – 46, XII, p. 274, 275, 276 – 277, 278, 293 – 294, 296, 297 – 299, XVI, p. 20 – 21, Paul Mihailovici, *Documente moldovenești găsite la Constantinopol*, in „Cerc. ist.", anul VIII – IX, (1932 – 1933), Nr. 3, p. 62 – 63

[151] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 166.

[152] *Moldavia v epohu feodalizma*, I, Chișinău, 1961, p. 145

[153] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 242, II, p. 303, 321, 322, III, p. 117, 177 – 178, p. 363 – 364, 468, 481, Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, p. 192 – 193, T. Codrescu, *Uricariu*, VI, p. 84 – 85, X, p. 155 – 158, XI, p. 211 – 212, XVI, p. 211 – 212, 233 – 236, XXV, p. 38 – 39 C. și M. Caradja, *Documentele moșilor Cantacuzinești din Bucovina*, in „Bul. Com. Ist. Rom.", an X, 1931, p. 26 – 28; Visarion Puiu, *Documente basarabene*, in „Bul. Com. Ist. Rom.", an VII, 1928, p. 76 – 78, A. Băleanu, *Documente și regeste moldovenești*, in „Cerc. Ist.", anul VIII – IX, 1932 – 1933, Nr. 2, p. 123; I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, III, București, 1915, p. 151, Bîrlad, 1924, p. 134 – 135, 149 – 151

[154] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 18 – 19; St. Berechet, *Judecata la români ...* anexa III – IV

bătrînul, împotriva lui că a cumpărat o bucată de pămînt în satul Bodești, pe Cracău, de la Gavril Balici fără știrea lor, care sînt megieși de acolo. „Tu să-ți iei banii de la ei înapoi, pentru că se cuvine lor să-și răscumpere moșia, iar tu să nu ai treabă cu moșia lor"[155], poruncește domnia. Și asemenea exemple se mai pot da[156].

Dacă vînzarea s-a făcut în prezența megieșilor, răscumpărarea nu mai poate avea loc, ea nefiind aprobată[157].

ROLUL MEGIEȘILOR LA SCHIMBUL SATELOR ȘI A PĂRȚILOR DE SAT

Ca și la dreptul de întîietate la cumpărare și răscumpărare, schimbul unei părți de sat, ca să aibă tăria unui lucru adjudecat, trebuia să fie făcut în public, în fața adunării megieșilor. Obiceiul este consemnat de Ștefan cel Mare în actul emis, în 8 august 1461, lui Ivul de la Solea și ginerelui său Bogdan, fiul lui Herman „cînd s-au tocmit asupra ocinei lor, și a dat Ivul lui Bogdan și nepoatei sale Stana un privilegiu de la Alexandru voievod cel bătrîn, carele era scris pe trei sate de la Moisie și de la Solea, și Grada cu nepoții ei s-au învoit cu sora ei Cerna, panița lui pan Ivul, și a dat Grada din vislujenia tatălui lor, un sat pe Valea Neagră, anume Miculești, unde a fost casa tatălui lui Nicola... cu tot venitul și hotarele pe care le-a folosit din veac. Deci, noi văzînd bunăvoința lor și tocmeala cu toate părțile – precizează domnia – am dat și am întărit lui pan Ivul uric și cu tot venitul. Și hotarul Miculeștilor să fie pe unde le-au hotărnicit pan Albul și pan Lazea și pan Cozmița și cu megieșii".[158]

Un caz similar s-a petrecut, în 5 iunie 1470, cînd Iurie vistier și Pătrașcu, cumnat cu el, cu soacra lor Anușca și cu fiicele ei Nastea și Sofica „s-au tocmit și și-au schimbat satele lor" Hemeiani cu Sîrbi, de pe Tazlăul Mare, al Mănăstirii Bistrița: „iar hotarul acestui sat, după hotarul vechi, să fie pe unde a hotărnicit boierul nostru pan Giurgea Galbinul și cu megieșii".[159]

Practica juridică era aceeași și cînd se schimbau părți dintr-un sat. În 13 octombrie 1616, Ionașcu Stroici, fiul lui Luca Stroici, marele logofăt, scria că la schimbul părții sale din Nelipești cu alți răzeși, au fost de față oameni buni și megieși[160].

Dacă una dintre părți era nemulțumită, apela tot la megieși. Neamul Alboteștilor, în pricină pentru un cut din satul Sipoteni, numit Vlădeni, de pe Jijia din ținutul Dorohoi, cu neamul lui Balica hatman, care le dăduse schimb jumătate din Rugășeni, de pe Siret din ținutul Suceava, în timpul domniei lui Constantin Movilă, ajunge în fața Sfatului domnesc, în 14 aprilie 1635.

Vasile Lupu, văzînd că nu va putea da o sentință dreaptă întemeindu-se numai pe spusele și actele împricinaților, scrie că „domnia mea nu i-am crezut pe dînși ci i-am judecat după lege ca să jure cu 12 oameni jurători în sfînta biserică, pe Sfînta evanghelie, că a fost schimbătură

---

[155] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 174 – 175

[156] V. A. Urechia, *Miron Costin*, I, București, 1886, p. 71, 89, 690, 698, R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 197 – 199, V. Georgescu, *op. cit.*, p. 48 – 52

[157] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 396, XVII, vol. I, p. 121 – 122, III, p. 14, 234, 236 – 237

[158] *A. Moldova, veac XIV - XV*, vol. I, p. 313 – 314

[159] *Ibidem*, p. 374 – 375

[160] *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 56

pentru schimbătură şi că n-au luat bani". Alboteştii, aducînd 12 megieşi jurători, obţin cîştig de cauză.[161]

Izvorît din voinţa general exprimată a tuturor membrilor comunităţii gentilice megieşe, obiceiul a rămas în vigoare secole de-a rîndul ca lege a ţării.[162]

ADUNAREA MEGIEŞILOR SI FORMAREA REGULILOR SI INSTITUŢIILOR DE DREPT PENTRU COMUNITĂŢILE TERITORIALE

Odată stabilite pe teren, concomitent cu fixarea hotarelor între teritoriile ocupate de comunităţile familiale pe întregul întins al Moldovei şi mai sus spre izvoarele Nistrului, unde în secolele XII – XIV se mai aflau încă 442 de sate româneşti[163] şi pînă la cele ale Vistulei, adunările megieşilor pun temeliile obiceiului pămîntului şi în privinţa drepturilor de apărare a libertăţii, a vieţii şi a bunurilor megieşului.

Perioada în care s-a procedat la formularea principiilor generale de drept de către geto-daci şi pentru organizarea instituţiilor comunităţilor teritoriale e greu de fixat. Ea începe, probabil, în epoca bronzului (anii 1700 i.e.n.), cînd în gintă, şi familia mare se organizează counităţile teritoriale împrăştiindu-se pe teren în aşezări individuale în jurul casei mari şi continuă veacuri la rînd. În ultima sinteză asupra rezultatelor obţinute din săpăturile arheologice, D. Berciu trage concluzii după care, la daci „în epoca bronzului, s-au format şi s-au dezvoltat uniunile de triburi înrudite, ca şi în Europa centrală şi răsăriteană. Uniunea tribală era organizată, în general, în jurul unei aşezări întărite, în care se găseau uneori şi sanctuare tribale, ca pe Cetăţuia de la Monteoru. Uniunile aveau organele lor de conducere: Adunarea membrilor săi (în caz de război numai a cetelor de războinici); Sfatul uniunii şi Şefii militari. În epoca bronzului se pun premisele democraţiei, militare, dar aceasta se va cristaliza definitiv în prima epocă a fierului"... Locuinţa e coliba şi semibordeiul, cum e la Horodiştea-Folteşti din ţinutul Covurlui.[164]

Aşa stînd lucrurile deci, epoca bronzului trebuie să fie perioada în care adunările gentilice au pornit la elaborarea regulilor de drept, a legilor şi înfiinţarea aşezămintelor săteşti. Cuvîntul *lege* era numit pe atunci *doina*. În limba zendică, legea era numită *daena* şi dacii au moştenit-o în cuvîntul *doina*, iar lituanii in *daina*[165].

În vechea Eladă, mitologia greacă atribuie regulilor de drept origine divină iar pelasgii sciţi hiperboreeni ar fi adoptat legile emanate de la zei prin Hermes, ginerele lui Atlas, regele

[161] T. Codrescu, *Uricariu*, XXV, p. 297

[162] T. Bălan, *Documente bucovinene*, II, p. 153 – 154, Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XII,p. 60 – 61, *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 190, 248, Arhiva Stat Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani*, XIII, doc. 33, Arhiv Stat Iaşi, *Documente*, 512/25

[163] T. Holban, *Originea şi localizarea Bolohovenilor*, in „Studii", tom XXI, 1968, Nr. 1, p. 21 – 27, St. Meteş, *Emigrări româneşti*, Bucureşti, 1971, p. 25 – 44

[164] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 141 – 142 şi 164 – 166, *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 90 – 132, capitol scris de I. Nestor

[165] B. P. Haşdeu, *Principie de filologie comparativă*, I, p. 20 – 29, 87, cf. idem, *Fragmente de istorie a limbii române*, în „Columna lui Traian", ianuarie, 1876

hiperboreeniilor din nordul Traciei, în calitatea sa oficială de secretar al zeilor din Olimp şi în particular al lui Saturn, fratele lui Atlas.

Denumit de traco-sciţi Armis şi Armes, Hermes a fost considerat întemeietorul instituţilor sociale, religioase şi politice, dascălul şi magistrul tuturor ştiinţelor şi artelor. El ar fi scris, din ordinul lui Zeus, legile care reglementează viaţa fiinţelor vii[166]. Acestei codificaţiuni, Hesiod îi spunea, la singular, *legea arhaică,* **νόμος ἀρχαῖος[167], Sofocle,** *legi arhaice,* **ἀρχαῖοι νόμοι[168]; Eschyle,** *legea divină,* **νόμος θεῶν[169], iar Ovidiu,** *sacrala jura parentum şi jura sacerrima*[170].

În ce priveşte pe misi, abiii şi traco-sciţii de la nord de Istru, care fac parte din marele popor al pelasgilor, Homer ştia, după sistemul lor de organizare socială, că sînt *cei mai drepţi oameni de pe suprafaţa pămîntului* **= δικαιότατοι ἄνθρωποι[171]. Aceasta s-ar datora, după izvoarele istorice antice, existenţei unor legi, obiceiuri adunate de legislatorul cu numele Abaris, care a trăit prin anul 1118 î.e.n., cu un secol deci înainte de războiul troian, la nord de Istru.**

Hiperboreu de obîrşie, acesta era fiul regelui scit Seud. Avînd întinse cunoştinţe de medicină practică, Abaris a călătorit prin Grecia şi Europa şi a scris, după informaţiile lui Himmerius[172], *Oracole despre Sciţia, Theogonia* **şi** *o Carte de legi.* **Legile adunate de Abaris erau în vigoare la hiperboreii traci, fiind aplicate pentru prima dată – spune legenda – de către Rizos, fiul lui Ioneu[173], care, ca rege al tracilor din părţile de nord ale Peninsulei Balcanice ἔσχαται ἄλλων, a luat parte, ca aliat al lui Priam, la războiul troian[174]. Arheologii au constatat că armele lui erau lucrate în atelierele minelor de aur din Ţara Zrandului (Munţii Apuseni)[175], care în limba zendică şi persană, înseamnă** *ţara de aur*[176]**, aşa cum Ţara Bîrsanilor (Ţara Bîrsei) nu înseamnă altceva decît Ţara persanilor = oameni îmbrăcaţi în piei de oaie.**

Clearch din Soloi ştia despre sciţii de la nord de Istru că au fost cei dintîi care s-au folosit de legi comune[177], numite la vechii germani *Gesetzen.* **Şi, cînd menţionează acest lucru autorul nu se referă la sciţii nomazi de pe lîngă lacul Meotic (Marea de Azov), despre care Herodot scria că nu au oraşe şi sate şi nu ară[178], ci la sciţii păstori de lîngă Pontul Euxin şi Istru, care fac şi agricultură.**

---

[166] Diodor Sicilianul, *Bibliothèque historique*, Paris, 1846, lib. I, 16, 43, 6, V, 75, 1; Philonis, *Byblii*, fr. 2, cf. N. Densuşianu, *Dacia preistorică*, Bucureşti, 1913, p. 866

[167] Hesiod, *Fragm.*, 193, N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 866

[168] Sophocle, *Oedip*, col. V, vers 1382

[169] Eschyle, *Eumenidele*, in trad. G. Murnu, *Tragicii greci*, Bucureşti, 1958, p. 173

[170] Ovidiu, *Hesiod ...* 9, 159; *Metamorfoze*, X, 340, N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 866

[171] Homer, *Iliada*, ed. cit., cînt XIII, vers 6 – 7

[172] Himmerius, *Ecloga*, XIX, apud. A. Papadopolo-Calimach, *Despre scrierile celi pierdute atingătoare de Dacia*, in „Col. lui Traian", anul V, 1874, Nr. 4, p. 83

[173] S. Aurelius Victor, *De viris illustribus*, 5

[174] Homer, *Iliada*, Cînt X, vers 441, N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 899

[175] Hubert Schmidt şi A. Bruckner, la Dorpfeld, *Troia und Ilion*, 1902, p. 544, H. Schmidt şi C. Schuchardt, in *Zeitschrift fur Ethnologie*, 1904, p. 615 şi 630, V. Pîrvan, *Dacii la Troia*, in Orpheus, II, p. 1 – 10, idem, *Getica*, p. 5, 343, 363, nota 6

[176] B. P. Haşdeu, *Istoria critică a românilor*, I, p. 253

[177] Clearch din Soloi, *Fragm. Hist.*, gr. II, 306, N. Densuşianu, *op. cit.*, p. 865

[178] Herodot, *Histoires*, IV, 19, 125, I, ed. Bucureşti, 1961, p. 318

Tot pe aceste meleaguri mai apar ca legislatori, în secolele VII şi VI i.e.n., Toxaris[179] şi Anacharsis[180]. Dacă despre primul nu avem decît menţiunea că a călătorit pe la Atena înainte şi în vremea lui Solon (594 i.e.n.) despre cel de al doilea ştim că era fiul regelui scit Niuru[181] şi frate cu regele Cathuidos (Caduias)[182].

Filozof şi legislator celebru, considerat de antichitate ca unul din cei şapte înţelepţi ai lumii vechi, Anacharsis a scris *legile scitice*[183], elaborate sub supravegherea preoţilor hiperboreeni în adunările gentilice ale traco-sciţilor,[184] hippomolgi şi galactofagi, locuitori ai Munţilor Caucaz de lîngă Istru, vecini cu missi din nordul Traciei.[185]

Preoţii acestor sciţi păstori au întemeiat oracolul lui Apollon de la Delfi[186], fiind chemaţi de greci, şi ar fi influenţat legile care au fost introduse de Licurg în Sparta,[187] iar Anarhasis le-ar fi discutat pe cele date de Solon, Atenei (594 i.e.n.) în chiar casa legislatorului atenian.[188] Ephoros precizează că, Anacharsis era dintre sciţii de la Istru, de pe acolo, pe unde Darius făcuse podul său în anul 513 î.e.n., adică la Isaccea-Obluciţa. Lui i se atribuie născocirea foalelor de aţiţat focul, ancora dublă şi roata olarului. Pe ultima însă, Strabon o contestă ca fiind invenţia lui Anacharsis, deoarece exista pe vremea lui Homer[189], care este mai vechi decît Anacharsis.

Tot Ephoros încearcă să lămurească şi întrebarea de ce sciţii au legi bune. El răspunde, de altfel, ca şi Homer şi Eschile că aceasta se datoreşte vieţii simple pe care o duc, trăind fără vicleşug şi necăutînd cîştiguri; ei *au legi bune, pentru că proprietatea la ei este în devălmăşie*[190].

Platon, ocupîndu-se de legi, ne-a lăsat ştirea că *Legea sciţilor* =ὁ τῶν Σκυθῶν νόμος, care a fost gravată în secolul al V-lea i.e.n., cu litere, în fostul regat al lui Atlas, pe o columnă de aramă[191] conţinea şi dispoziţiuni cu privire la organizarea şi instrucţiunea militară[192].

Proclamată şi consacrată în public, în adunările gentilice din nordul Dunării *legile sciţilor au fost, în acelaşi timp, şi legi pentru geţi*. Ştefan Bizantinul şi Eustaţiu din Thessalonic, vorbind, cel dintîi despre *legea getică* – νόμος Γετικός şi cel de al doilea, despre *legile geţilor* = νόμοι Γετῶν[193], adaugă că, acestea mai cuprind dispoziţiuni matrimoniale şi feţiale.

Această codificaţiune arhaică de legi, numită în limba zendică *daena*, iar la traci şi agatîrşii din Transilvania *doine*, cu dispoziţiuni referitoare la *proprietatea în devălmăşie*, la organizarea şi instrucţiunea militară, şi la drepturile matrimoniale şi feţiale, *doine sau legi*, pe care sciţii agatîrşi de pe malul rîului Mureş (Maris) le cîntau în timpul lui Aristot prin temple

[179] Lucian din Samosata, *Scholia in Lucianum*, Leipzig, 1906, în Izv ist Rom , I, p 610 – 611
[180] Herodot, *Histoires*, IV, 76, in „Izv Ist Rom ", I, p 338 – 339
[181] Diogenes Leaertios (190 e n), *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, I, Bucureşti, 1963, cap VIII, 101
[182] *Scholiastul lui Platon*, ed Didot, III, p 333, N Densuşianu, *op. cit.*, p 870, 873, 874 şi 878
[183] Suidae Lex, Δίγλωσσος, ed Bernhardis, N Densuşianu, *op. cit.*, p 870, 878
[184] Ephori, *Fragm.*, 78, N Densuşianu, *op. cit.*, p 869
[185] Homer, *Iliada*, XIII, 5, 6, 7
[186] Pausanias, lib X, 5, 7
[187] Aristotel, *Republica*, fragm 156, Clement Alexandrinul, *Stromata*, I, 26, Herodot, *Histoires*, I, 65, Pausanias, lib III, 2, 4
[188] Plutarque (sec IV, î e n), *Oeuvres*, tom I, 1784, p 280
[189] Strabon, *Geografia*, in „Izv Ist Rom ", p 237
[190] *Ibidem*, ed cit , p 233 – 235
[191] Platon, *Critias*, ed Didot, vol II, p 201 – 205, N Densuşianu, *op. cit.*, p 285
[192] Platon, *Leges*, VII, ed Didot, vol II, p 370, N Densuşianu, *op. cit.*, p 865
[193] Eustaţiu din Tesalonic, *Comment*, ed Dionys, 304, cf N densuşianu, *op. cit.*, p 868

pentru a nu le uita[194] au stat și la temelia vechii legislații a lui Minos din Creta.[195] „Pentru felul lor deosebit specific neamului din care fac parte – scrie Strabon – întrunind bunăvoința, simplitatea și dreptatea, Anacharsis și Abaris și cîțiva alții la fel cu ei, erau vestiți printre greci".[196]

Referitor la cele relatate de marele geograf, mai tîrziu, Dio Chrysostomul și Cassiodor, și după aceștia Iordanes, numesc *legile geților = leges bellagines.* **Respectarea lor, cu strictețe, a fost impusă în timpul domniei lui Burebista (+ 44 î.e.n.), de către marele preot Deceneu.**

Deși contestat de Strabon după care ar fi fost un magician care rătăcise multă vreme prin Egipt, unde a învățat unele semne de proorocire, Deceneu a fost totuși o mare personalitate morală și politică pentru daci. „Acest Deceneu – scrie Iordanes –, fiind un bărbat foarte învățat în științele filosofice, a introdus la geți (cărora le spune goți) o disciplină morală, ca astfel să îmblînzească moravurile lor cele barbare. El i-a învățat să cunoască *regulile* **cele nestrămutate ale** *lumii fizice,* **făcîndu-i să trăiască** *potrivit ordinei de lucruri stabilite de natură* **= (dreptul natural) și după** *legile lor proprii, pe care le au scrise* **pînă în zilele noastre și le numesc** *leges bellagines".*

El i-a învățat să judece, să poată deosebi lucrurile cele adevărate de cele neadevărate *(oneste vivere, neminem laedere, et dare suum cuique tribuere)* **și astfel** *i-a făcut superiori altor popoare în privința judecării lucrurilor,* **îndemnîndu-i întotdeauna să-și petreacă viața în fapte bune.**

El i-a făcut să cunoască secretele astronomiei, le-a explicat cele 12 semne ale zodiacului și, în particular, cum trec planetele prin semnele acestea, cum crește și scade luna, cum se numesc cele 344 de stele și prin ce semne anume trec ele, cînd răsar și cînd apun.

El alese din tinerii cei mai nobili pe cei mai deștepți, îi învăță teologia, riturile și ceremoniile, cum să venereze anumite divinități și cum să facă serviciul religios în temple. Din aceștia a format preoți, cărora le-a dat numele de *pileati* **(fecitque, sacerdotes, nomen illis pileatorum contradens) pentru că aveau capetele acoperite cu o** *tiară,* **numită** *pillens.* **Restul poporului a dat ordin să fie numit** *capillati.*[197]

După moartea lui Deceneu, geții au avut aproape în aceeași venerație pe Comosicus, fiindcă era deopotrivă de iscusit ca el. Acesta, ca și Deceneu, era considerat la ei pentru priceperea sa și ca rege, și ca preot, și ca judecător.[198]

Potrivit lui *jus fetiale* **din** *leges bellagines,* **preoții mergeau în caz de război, îmbrăcați în haine albe, înainte inamicului, pentru a se informa despre cauzele declarării lui.[199]**
Din păcate nu ne-a parvenit pînă astăzi nici o lucrare scrisă în antichitate care să cuprindă textul acestor *leges bellagines,* **scrise cu litere pe columna de aramă, semnalată de Platon. Despre dispozițiile cuprinse în ele a fost scrisă o lucrare de către Elanic, intitulată Βαρβαρικοι νόμοι[200]. Dar și aceasta s-a pierdut[201].**

---

[194] Aristotel, *Probl.,* sect XIX, 28, N Densușianu, *op. cit.,* p 866
[195] Platon, *Axiochus,* Diodor, V, 84, N Densușianu, *op. cit.,* p 868
[196] Strabon, *Geografia,* in „Izv Ist. Rom ", I, p 233 – 239
[197] Iordanes, *De origine actibusque Getarum,* cap XI, p 33 și 97, in ed G Popa-Lisseanu, XIV, N Densușianu, *op. cit.,* p 878
[198] Iordanes, *op. cit.,* cap XI, p 33 și 98, ed cit
[199] *Ibidem,* cap X, p 32 și 96, ed cit , N Densușianu, *op. cit.,* p 898
[200] Ἐτομολογικόν, *Venet,* 1710, p 212
[201] Al. Papadopolo-Calimach, *Despre scrierile vechi, pierdute, atingătoare de Daci,* in „Col lui Traian", anul V, 1874, Nr 4, p 83

Înseamnă oare din această pierdere că urmaşii celto-traco-sciţilor de la nordul Dunării au rămas fără norme de drept şi practici juridice?

O asemenea închipuire, pe cît nu este de conceput din punct de vedere logic, pentru o societate omenească, pe atît nu corespunde din acela al realităţilor istorice. Deoarece, chiar dacă *leges bellagines* **au fost pierdute în urma distrugerii columnei de aramă, principiile lor de drept au continuat să trăiască în mijlocul comunităţilor gentilice şi săteşti din interiorul vechii Dacii, păstrate de tradiţie de către „oameni buni şi bătrîni dintre megieşi".**

Transmise ca norme şi practici juridice de la o generaţie la alta sub supravegherea preoţilor şi impuse de către „oamenii buni şi bătrîni" dintre megieşii din sate prin tradiţiune orală, ele au supravieţuit şi au alcătuit obiceiul pămîntului, numit dreptul cutumiar sau consuetudinar = *(jus consuetudinale).*

În documentele din secolul al XV-lea, principiile de drept ale comunităţilor săteşti din Moldova apar sub titlul de *aşezămîntul valah*[202]**, ca** *obiceiul ţării*[203]**, ca** *lege şi obicei*[204]**, ca** *aşezămînt sau lege*[205]**, ca** *aşezămînt* **sau** *lege după obiceiul ţării* **sau** *dreptul valah*[206].

În secolul al XVI-lea, A. M. Graţiani spune despre moravurile moldovenilor din timpul domniei lui Ioan Despot Vodă că: *Jus scriptum habent nullum sed omnia regis aut judicis arbitrario permittuntur reguntur que per manus, tradita consuetudine*[207]**. Ba mai mult, nici chiar după introducerea pravilelor cu legi bizantine,** *leges bellagines,* **ca obicei al pămîntului denumit** *legea ţării* **sau dreptul valah, nu au căzut în desuetudine.**

Dimitrie Cantemir a constatat existenţa lui alături de codicele de legi romano-bizantine: *Itaque duplex inter moldavos jus ortum fuit, scriptum unum quod Romanorum-Graecorumque imperatorum edictis et conciliorum decretis mitteretur, non scriptum alterum, quod consuetudintm gentis recte diceres, si quidem vernaculo etiam sermone, slavonica voce obyczai, quod morem aut consuetudinem designat, inter, moldavos appellatur.*[208]

Ceea ce semnalează în mod deosebit marele învăţat, şi trebuie să reţinem, e că principiile acestui drept consuetudinar, numit obicei, sînt cu totul originale, în raport cu legile celorlalte naţiuni referitor la o serie de instituţii: *in successione, testamentis, hereditatis distributione, fundorum limitibus et servitutibus, cunctae fereper orbem nationes habent singulares...*[209]

Urmînd exemplul lui I. Grimm[210] **şi a lui Bogisich**[211]**, Haşdeu a intenţionat să studieze** *Poporul român sub raporturile juridic, lingvistic şi mitologic,* **printr-un chestionar lansat la sate, intitulat „programa pentru adunarea obiceiurilor juridice ale poporului român".**[212] **Dar, la apelul său au răspuns foarte puţini oameni şi iniţiativa lui a rămas fără să fi fost dusă la bun**

---

[202] M. Costăchescu, *Documente,* II, p. 236 – 237

[203] *Ibidem,* II, p. 422 – 423

[204] *Ibidem,* II, p. 566 – 567

[205] I. Bogdan, *Dcocumente ...,* I, p. 32

[206] *Ibidem,* I, p. 140 – 141, 192, 239, *Arhiva istorică,* I_1, Doc. Nr. 163

[207] A. M. Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota;* E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos,* Paris, 1889, p. 171

[208] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae,* Bucureşti, 1872, XI, p. 101

[209] *Ibidem,* cap. XI, p. 101, N. Iorga, *Les éléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine,* Bucureşti, 1911, p. 6 – 8

[210] I. Grimm, *Deutsche Rechtsalterthumer,* Gottingen, 1854

[211] Bogisich, *Pravniobičaji w slowena,* Zagreb, 1867 şi *Collectio consuetudinem juris apud slavos maridionales etiomnium vigentium ...,* Zagreb, 1874

[212] B. P. Haşdeu, *Columna lui Traian,* ianuarie 1877, p. 408 – 420, 427 – 447

sfirşit. Cu toată această mare lipsă, rezumind sumarele informaţii ce ne-au rămas despre conţinutul „legilor scitice", „legilor getice", din antichitate numite apoi *leges bellagines* şi cunoscute în evul mediu sub titlul de „obicei al pămîntului" sau „dreptul valah", vedem că ele aveau dispoziţiuni cu privire la: traiul omului potrivit ordinii de lucruri stabilite de natură (după Dio Chrysostomul şi Iordanes) organizarea şi instrucţiunea militară (după Platon); reguli privind proprietatea şi stăpînirea ei în devălmăşire (după Homer, Ephoros, Eschyle şi Strabon); la cele matrimoniale şi feţiale (după Eustaţiu din Thessalonic) şi la judecarea faptelor bune şi rele (după Dio Chrysostomul, Cassiodor şi Iordanes). Toate aceste reguli.extrase din descrierile şi comentariile istoricilor antici sînt prinse magistral în faza lui D. Cantemir redată mai sus: *„in successione, testamentis, hereditatis distributione, fundorum limitibus."*

În ce priveşte principiile de drept şi dispoziţiunile acestor legi existente în societatea gentilică a traco-sciţilor enumerate aici, se ridică trei întrebări:

La prima întrebare: cum de au supravieţuit ele în „evul mediu" ca drept cutumiar, doctrina romană a răspuns, spre deosebire de mitologia greacă, că dreptul consuetudinar se naşte, la o comunitate de oameni şi are caracter obligatoriu, pentru membrii acelei comunităţi, din două elemente: unul extern *(consuetudo, mos, usus)* şi altul intern *(consensus),* care s-au unit între ele. *Consuetudo* ar fi un exerciţiu continuu, o repetare a aceleiaşi practici sau norme juridice, iar *consensus* prin consimţămîntul general al membrilor ginţii[213] adică impus de colectivitate în adunarea megieşilor.

La a doua întrebare: unde trebuie să caute astăzi cercetătorul dispoziţiunile nescrise ale vechiului „drept valah"?, N. Iorga a răspuns, îndreptîndu-l pe acesta la sate: „în ele (în sate) se află o continuitate perfectă de existenţă rurală"[214].

În sfirşit, la cea de a treia întrebare: care sînt primele principii de drept elaborate de adunările megieşilor gentilici? Şi în ce ordine au fost create instituţiile săteşti, răspunsul ne va veni, după ce vom urmări drepturile naturale ale individului mai întîi şi apoi pe cele strîns legate de cele sociale, economice şi juridice, aşa cum reies ele din actele emise în evul mediu de cancelaria Moldovei.

Nu este uşor să se reconstituie astăzi principiile fundamentale ale „dreptului valah", aflate în *leges bellagines,* care au stat la temeliile instituţiilor satului. Istoricii şi juriştii care s-au ocupat pînă acum de dreptul cutumiar valah au făcut constatări, doar despre existenţa lui C. Giurescu a demonstrat că, în Ţara Românească, dreptul valah ajunsese în secolul al XV-lea un produs al clasei militarilor din gintă, care au închegat statul feudal, pentru clasa rumânilor, dependenţi de stăpînii satelor[215].

Totuşi, nu trebuie să scăpăm din vedere o clipă că, dreptul valah îşi are originea în natura lucrurilor şi în voinţa expresă a fiecărui megieş înarmat, exprimată liber şi liber-consimţită pentru a garanta tuturor membrilor ginţii libertatea şi egalitatea în drepturi, viaţa şi bunurile materiale, aşa cum de la natură îi sînt oferite aerul, apa şi roadele pămîntului ca oricărei alte fiinţe vii. Aşa se explică de ce drept valah se numeşte şi dreptul cutumiar pe care-l comportă şi

---

[213] I D Condurachi, *Formarea vechiului drept românesc nescris,* (Obiceiul pămîntului), în „Ţara Bîrsei", anul VII, 1935, Nr 5, p 429 – 431

[214] N Iorga, *Développement de la question rurale en Roumanie,* Iassy, 1917, p 5

[215] C Giurescu, *Studii de istorie socială*, ed C C Giurescu, Bucureşti, 1943, p 207 – 220, Gh Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain,* Paris, 1926, p 69 , D Arion, *Vlahii, clasă socială în voievodatele româneşti,* Bucureşti, 1940, p 7 – 14

respectă românii din Polonia[216] şi alte ţări, precum şi cei din Peninsula Balcanică, cu mult înainte de a fi devenit supuşi ori stăpini de sate[217].

Învăţatul german Fr. Karl von Savigny a demonstrat, în studiile sale, că regulile de drept sau dreptul unui popor s-au dezvoltat cu toată vigoarea şi în deplină libertate în copilăria popoarelor. Atunci legătura care unea naţiunea era mai strînsă, mai general simţită. În această epocă s-a format dreptul consuetudinar şi produsul curat al conştiinţei naţionale, căci în societăţile primitive, simplicitatea şi uniformitatea condiţiilor de viaţă şi cultură imprimă tuturor membrilor comunităţii acelaşi mod de a gîndi şi simţi, făcîndu-i să conceapă în vederi uniforme întreaga viaţă morală şi juridică.[218]

E în afară de orice discuţie că, de la această caracteristică generală a tuturor popoarelor din comuna primitivă, nu au făcut excepţie tocmai traco-sciţii.

Durerea cauzată de pierderea unor membrii ai familiilor ucişi sau răpiţi, şi dorul după ei au produs în sufletul membrilor ginţii, concomitent cu dorinţa de a-i căuta pe vinovaţi, pentru a-i sancţiona, ideea unei reguli de drept în vederea organizării apărării libertăţii şi vieţii indivizilor. De aceea, şi problemele de primă ordine ridicate în adunarea membrilor ginţii, îndată după luarea în stăpînire a teritoriilor satelor, au fost acelea în legătură cu libertatea, viaţa şi drepturile individului.

Primul aşezămînt creat de adunarea comunităţii gentilice înarmate a fost acela referitor la garantarea libertăţii şi vieţii omului.

Două acte din secolul al XV-lea, unul din 30 septembrie 1445 şi altul din S februarie 1470, referindu-se la nişte tătari eliberaţi din robie, menţionează regula formulată cu mai bine de o mie de ani înaintea erei noastre; „ca ei să trăiască (în Moldova) liberi şi în bună voie aşa cum stau şi trăiesc în ţara noastră toţi valahii, după dreptul valah."[219]

În cel de al doilea act, Ştefan cel Mare, pentru a fi mai explicit, revine şi subliniază de mai multe ori: „Să trăiască după acel aşezămînt şi după acel obicei în ţara domniei mele şi să nu dea şi să nu plătească niciodată nimic după dreptul robilor... ci să plătească după aşezămîntul valah (voloskim zakonom) cum este aşezămîntul valah (voloski zakon) şi să fie în ţara noastră după aşezămîntul valah. Iar cine va voi să-l tragă înapoi în robie, pe el sau copiii lui, împotriva acestei cărţi a noastre, acela va vedea asupra sa marea pedeapsă şi urgie a domniei mele", adaugă voievodul (caznă şi urgie).[220]

Ne aflăm, fără îndoială, în faţa celei dintîi reguli de drept constituţional, a celei ce priveşte libertatea şi viaţa individului, cele dintîi drepturi ale omului.

Strîns legat de acestea a fost apărarea egalităţii în drepturi şi obligaţii a persoanelor, indiferent de sex, cu privire la proprietatea lucrurilor comunităţii gentilice. De aici va deriva

---

[216] Bogdan P. Haşdeu, *Materiale pentru istoria coloniilor române în Galiţia*, în „Arhiva istorică", IV, 1967, p. 9; D. D. Mototolescu, *Jus valachicum în Polonia*, Bucureşti, 1916, p. 13 şi urm.; T. Holban, *Românii pe teritoriul polonez pînă în sec.XVII*, în „Arhiva", an XXXIX, 1932, p. 20 – 32; idem, *Jus valachicum în Polonia*, în „St. St. şi Cerc. Ist.", an XVIII, 1943, p. 313 – 372; I. Nistor, *Migraţiunea românească în Polonia*, în sec. XV – XVII, Bucureşti, 1939, p. 1 – 17; Şt. Meteş, *Emigrări româneşti ...* Bucureşti, 1971, p. 9 şi urm.

[217] B. P. Haşdeu, *Arhiva istorică*, III, p. 85 şi 122; I. Bogdan, *Un chrisov de la împăratul Ştefan Miliutin*, în „Conv. lit.", XXIV (1890), p. 488 – 495; S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, Bucureşti, 1959, p. 73 – 74 şi urm.

[218] Fr. Ch. de Savign, *Traité de droit romain*, trad. de Guenoux, I, Paris, 1885, et Didot, p. 17; Fr. Karl. Von Savigny, *Vom Beruf unserer Zeit fur Gesetzgebung und Rechtwissenschaft*, Freiburg, 1892, p. 6.

[219] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti ...*, II, p. 236 – 237

[220] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 140 – 142

principiul egalității femeii în Moldova la stăpînirea pămîntului în egală măsură cu bărbatul[221] drept pe care-l vor avea în timp[222] și femeile din Țara Românească[223]. Ambele drepturi au izvorît din necesitatea apărării indivizilor, cu ocazia pierderii sau dispariției lor din sînul comunităților sătești, manifestat ă prin măsurile militare de apărare.

Propuse spre dezbatere de către reprezentanții familiilor, adunarea tuturor megieșilor din gintă a elaborat primele principii de drept care stau la temelia dreptului constituțional sau dreptului public. Totodată, s-a trecut la condamnarea tuturor actelor îndreptate împotriva libertății, vieții și persoanei fizice a individului și s-a stabilit dreptul răzbunării sîngelui cu aplicare de sancțiuni a celor care produc răni mari cauzatoare de moarte și lovituri cu vînătăi, după legea talionului[224]. Astfel s-a ajuns la un acord exprimat în unanimitate, ca:

a) ucigașii să fie sancționați cu pedeapsa capitală;

b) răpitorii de fete mari să fie socotiți ca dușmani ai lui Dumnezeu și pedepsiți ca si ucigașii;

c) cei ce pradă și robesc să fie robiți și ei;

d) aplicarea responsabilității colective, solidare, a fiecărei familii pentru oamenii aflați uciși pe teritoriul în care locuiesc.

Natura faptelor a determinat astfel adunarea să trateze pe vinovați după comportamentul lor. Aceste reguli sau norme de drept, aprobate în unanimitate sub supravegherea marelui preot, adoptate în scopul apărării libertății, vieții fizice și morale ale oamenilor, au alcătuit temeliile celei de a doua ramuri de drept: *dreptul de răzbunare,* **numit mai tîrziu** *dreptul penal.*

Asprimea sancțiunilor prevăzute era justificată, pentru că, fără duritate, dreptul penal nu și-ar fi atins scopul, rolul dreptului public fiind acela de a penaliza pentru a asigura raporturile de coexistență dintre indivizi.[225]

Potrivit acestor principii de drept, megieșii din aceeași gintă erau datori să se ajute unii pe alții, să se apere reciproc și mai ales să se sprijine pentru a răzbuna orice ofensă adusă de un străin. În ce privește siguranța sa personală, individul se baza tot pe gintă. Cine îl ofensa, ofensa întreaga gintă, iar dacă un membru al gintei era ucis, întreaga gintă era datoare să răzbune sîngele vărsat.[226]

La crimele de omucidere, concepția privind dreptul de răzbunare moștenit din comunitatea gentilică era așa de înrădăcinată în satele moldovenești, încît și în timpul lui Dimitrie Cantemir erau urmărite pentru a fi răzbunate tot de către familii. „Aceste crime – scrie marele învățat – cu greu pot obține vreo iertare din partea domnilor, afară de cazul cînd ucigașul cade la înțelegere cu rudele celui ucis, și aceștia declară în public, în fața domnului, că au iertat pedeapsa cuvenită aceluia pentru vina lui și nu mai pretind ca să fie răzbunat sînge pentru sînge

[221] *A. Moldova, veac XIV – XV,* I, vol. I, p. 26, 125 – 126, M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 93, 108, 109, 327, 330, 332, 350 – 351, 353 – 354, 369, 395 – 396, II, 141 – 142, 577 – 579, 594 – 595

[222] G. Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain,* Paris, 1926, p. 255 – 258 . *Idem, Contribuții la studiul regimului succesoral în vechiul drept,* Craiova, 1927, p. 3 – 27

[223] L. Minea, L. T. Boga, *Cum se cunoșteau moșiile în Țara Românească pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea,* in „Cerc. Ist.", an VIII – IX, 1932 – 1933, Nr. 2, p. 172

[224] Igor P. Jechiu, *Legea talionului și morala creștină,* Chișinău, 1944, p. 22 și urm

[225] St. Antim, *Concepția economică a dreptului,* București, 1924, p. 20

[226] Fr. Engels, *Originea familiei,* ed. cit., p. 92

şi moarte pentru moarte. Dacă ucigaşul izbuteşte să obţină aceasta, atunci poate să spere întrucîtva de la mila domnului, dar nu poate fi sigur de viaţa sa[227].

În Ţara Românească găsim acelaşi drept de răzbunare, menţionat într-un act emis emis, în 10 iulie 1525, de către Vladislav al III-lea lui Dragomir şi Vîlcu. „Şi pentru vrăjmăşia pe care aţi avut-o, de acum înainte să nu mai purtaţi vrăjmăşie, pentru că aţi făcut moarte pentru moarte. De aceea, Vîlcule, şi cu ceata ta, să te fereşti de Dragomir şi de ceata lui, căci vei avea rea urgie de la domnia mea";[228] scrie voievodul autoritar.

Claritatea cu care se exprimă atît Dimitrie Cantemir, voievodul Moldovei, cît şi Vladislav al III-lea, voievodul Ţării Româneşti, scot în relief că moarte pentru moarte este un drept legal al cetei megieşilor. Domnia intervine numai pentru păstrarea ordinei publice şi ca vendetta să înceteze, după ce s-a făcut odată moarte pentru moarte.

În ce priveşte rapitul de fete mari, pentru germani, el constituia un „casus belii", deoarece ei vedeau „în femeie ceva sfînt şi profetic"... ghidul îngrozitor că femeile şi fiicele ar putea cădea prizoniere şi roabe le stimula curajul în luptă mai mult decît orice.[229]

Pentru furturile de fete mari, tradiţia moldovenească ne-a transmis amintirea acestor fapte petrecute încă în perioada de barbarie[230] a traco-geţilor, ca fiind un obicei şi în evul mediu. Într-un act acordat de Petru Aron mănăstirii de la Humor, în 20 ianuarie 1456, călugării erau împuterniciţi şi cu dreptul de a judeca şi pedepsi în satele Pîrteşti şi Seliştea lui Dieniş pe tîlharii de fete mari, care erau socotiţi ca duşmani ai lui Dumnezeu[231].

Cîteva documente emise de cancelaria lui Ştefan cel Mare, în 13 martie 1466, în 3 februarie 1467, în 19 august 1472, în 30 august 1479[232] şi unul de aceea a lui Ştefăniţă voievod, în 17 ianuarie 1522[233], către locuitorii satelor episcopiilor din Roman şi Rădăuţi, precum şi acelora din satele mănăstirilor Pobrata şi Putna, vinovaţi de răpirea de fecioare (în textul slav, *Volocenie za diveu*) **menţionează că ei vor fi judecaţi ori de către episcopii respectivi sau dregătorii lor, ori vor fi aduşi în faţa domniei.**

Urmărirea tîlharilor de fete mari se făcea la cererea familiei, şi se ierta numai dacă aceasta accepta.

În tratatul încheiat, în anul 1519, de către Ştefăniţă voievod cu polonii se stipulează că tîlharilor sau siluitorilor de fecioare, femei sau văduve li se vor lua în Moldova o amendă de 60 zloţi, pe cînd în Polonia, 12 kope polone, dacă se va ajunge la împăcare cu victima sau rudele. În cazul în care tîlharii sînt prinşi şi omorîţi de către rudele victimei, reclamaţia nu se va mai face şi domnia nu va lua nimic.[234]

Întotdeauna răzbunarea cu moartea pentru raptul de fete mari era urmată şi de despuierea de bunuri a tîlharului şi înzestrarea victimei cu acestea. Un asemenea caz s-a petrecut în

---

[227] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. G. Pascu, p. 127

[228] Al. Ştefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj*, I, Tg. Jiu, 1908, p. 85 – 86, Tr. Ionescu-Nişcov, *O judecată domnească la 1539 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, in „Omagiu lui P. Constantinescu – Iaşi", p. 283 – 284

[229] Fr. Engels, *op. cit.*, p. 13 – 15, Mauriciu, *Arta militară*, ed. cit.

[230] Fr. Engels, *op. cit*, p. 13 – 15.

[231] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti ...*, II, p. 566 – 567, Der Herbertochter seye als Feind Gottes zu betrachten, *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 355 – 356

[232] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 95 – 97, 173, 230 – 232, 257

[233] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod*, Bucureşti, 1943, p. 311 – 312, *Moldavia v epohu feudalisma*, Chişinău, 1961, p. 29 – 31

[234] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 519 – 524

Moldova sub Constantin Duca (1693 – 1695; 1700 – 1703), cînd căpitanul ținutului Cohurlui, Goie, furînd logodnica unuia și nefiind iertat de rudele victimei, a fost decapitat de către domnie la cererea familiei, iar cu averea confiscată a fost înzestrată victima.[235] În Transilvania, legea impusă în anul 1016 de către Ștefan cel Sfînt prevedea numai o despăgubire de 10 ducați dată rudelor de către făptaș.[236]

Robia a fost dictată ca pedeapsă de către adunarea comunității gentilice pentru acei care duceau în robie dintre membrii megieși, ori prădau averea comunității, și tot ea a stabilit și principiile unui drept al robilor, aplicat în Moldova în secolele XV – XIX, cît a existat instituția robiei la români. Aceasta se poate constata din actul dat de către Ștefan cel Mare, în 8 februarie 1470, tătarului rob Oană, în care se vorbește despre un drept al robilor și al tătarilor „holopschii i tatarschii pravo", în raport diametral opus cu acela al megieșilor, care sînt vlahi și se conduc după dreptul valah autohton „zacon voloschii"[237].

În ce privește instituirea responsabilității solidare, colective, a membrilor comunității gentilice pentru moartea de om săvîrșită ori constatată pe teritoriul unui sat, adunarea megieșilor a repartizat-o pentru fiecare comunitate sătească în parte, pentru două, trei și chiar douăsprezece sate dimprejur, dacă făptașul nu era identificat. Pe măsură însă ce se degajă noțiunea de drept public, adunarea megieșilor, observînd că permanentele lupte dintre familii turbură comunitatea gentilică și slăbește tribul, a lăsat familiilor dreptul de răzbunare ca principiu, dar a admis și răscumpărarea = *compositio* și a stabilit că reprezentanți ai familiilor sau ginților împricinate „oameni buni și bătrîni" în calitate de judecători ar putea interveni pentru aprecierea pagubei pricinuite și fixarea unei pedepse civile de desdăunare. Așa s-a ajuns la aplicarea unoi amenzi în cai sau capete de vite, plătite șefului comunității gentilice de către făptaș ori familia lui și altă amendă = despăgubire, revenind victimei sau familiei acesteia, numite la germani *fredum* și *wergeld*[238].

În această situație, vom găsi în documentele medievale moldovenești mulți indivizi. Regretabil însă e faptul că informațiile sînt lacunare, ele arătînd, obișnuit, că oamenii scăpați de pedeapsa capitală, după ce și-au predat partea lor de pămînt, via lor, ori au fost scoși de la ștreang de către rudele care au plătit, nu victimei daunele civile, ci pedeapsa penală către marele vornic, sînt oameni de rînd de la sate, ori locuitori ai orașelor, meseriași sau dregători.

În 20 mai 1617, episcopul Mitrofan de la Huși, scriind un act pentru Dimitrie Goia, marele vornic, al Țării de Jos, precizează că Pătrașcu croitor, Ionașcu ciobotar și chiar Horjea fost vornic de Huși își pierd viile lor de pe Dealul Dricului de la Huși. Primii doi au vina de a fi comis dușegubini cu femei, iar cel de al treilea, în afară de vina de a fi căzut în dușegubină cu o femeie, a mai lăsat-o și însărcinată.[239]

Sancțiunea cuvenită răpitorilor de fete mari încă din timpul regimului gentilico-familial a intrat așa de adînc în uzanța societății moldovenești, încît nimeni, în perioada feudală, nu era scutit de pedeapsa capitală, dacă nu se înțelegea cu victima și rudele ei.

În afară de cazul lui Goie, căpitanul de Cohurlui, văzut mai sus că a pierit, neizbutind să ajungă la o înțelegere cu victima, documentele interne semnalează altele în care unii stăpîni de

---

[235] M. Costin, *Letopisețul Moldovei*, în „Letopisețele Moldovei și Valahiei", ed. M. Kogălniceanu, II, București, 1872, p. 48

[236] Stephano Katona, *Historica critica regum Hungariae*, Stirpis Arpadianae, I, Pestha, p. 140 – 142

[237] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 140 – 142

[238] P. Viollet, *op. cit.*, p. 218 – 219; E. Lavisse, *op. cit.*, p. 48 – 49

[239] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 165

pămînt, după ce au dat despăgubiri civile victimei, își răscumpără pedeapsa penală cu mari sume de bani, adesea pierzîndu-și părțile de moșie. Sluga domnească din Oniceni, pe Cobile, cu numele Simion, vinde, în 18 aprilie 1558, a patra parte din sat, moștenită cu urice de la Ștefan cel Mare și Ștefăniță voievod, cu suma de 60 de zloți, pentru a-și plăti dușegubină unei fete mari.[240]

O dușegubină a lui Nicoară din Cofești – Vrancea – este plătită, în 21 ianuarie 1610, cu 42 de taleri de către frații acestuia, care își pierd și vadul de moară.[241]

Ursul, fiul lui Petre Mircea din Pideni își vinde partea sa de pămînt din satul Hilteul de Jos din ținutul Trotuș, pentru a plăti, în 7 septembrie 1621, marelui vornic, Dumitrașco Ștefan, doi boi și douăsprezece oi, o dușegubină de fată mare. Tranzacția a fost făcută la scaunul de judecată al șoltuzului si în fata celor 12 pîrgari din Trotuș.[242]

Pentru făptașii care nu au atins majoratul, vîrsta de 25 de ani,[243] răspundeau părinții. Așa a plătit Petra, vînzîndu-și părțile moștenite în satele Băncești și Tominești marelui vornic, în 2 octombrie 1635, pentru fiul ei Ion – 12 galbeni, în fața șoltuzului și a celor 12 pîrgari din Bîrlad[244]. Tot părinții răspundeau dacă făptașul major și neînsurat fugea din țară. Un asemenea caz s-a întîmplat, în 9 martie 1691, cînd Nedelea, soția lui Roman din Sărățeni, a trebuit să achite marelui vornic Vasile Costache suma de 20 de lei. În plus, pentru că victima a rămas cu un copil, iar fiul Nedelei a fugit în Polonia, acesteia i s-au confiscat toate averile pentru a fi date fetei pentru noul născut[245].

O sancțiune asemănătoare a fost aplicată în Țara Românească lui Dragomir din Pucheni, județul Dîmbovița, și prietenilor săi, care l-au ajutat să răpească pe Uța, fata unei văduve.[246]

Mult mai greu era însă cînd pe teritoriul satului unei familii de megieși se descoperea cadavrul unui om ucis. Atunci, responsabilitatea cădea asupra întregii comunități casnice, care era obligată să plătească *fredum* șefului ginții și *wergeld-ul* ca daune civile rudelor victimă.[247]

Aruncarea responsabilității crimelor săvîrșite pe teritoriul unui sat asupra comunității casnice de megieși (expresie folosită de Fr. Engels), adăugată la datoria de a prinde pe ucigașii eventuali dintre proprii ei membri pe tîlharii de fete mari și urmărirea celor care au răpit și dus în robie pe unii din familie au determinat comunitatea familială să facă adunări în scopul organizării unor instituții administrativ-militare, pentru apărarea membrilor familiei și a teritoriului satului de încălcările neașteptate ale altor megieși sau străinilor.

Dar cum raporturile de coexistență dintre indivizi trebuiau asigurate de dreptul penal, și acesta nu se putea realiza fără raporturi de cooperațiune dintre megieși, comunitatea gentilică a procedat, în același timp, la organizarea timpului social pe principiul cooperației obligatorii.

Încredințînd un teritoriu cu hotare delimitate fiecărei comunități familiale, din al căror produse în natură să poată trăi și achita *fredum* și *wergeld-ul*, potrivit *teoriei compoziției*,

[240] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 118.
[241] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 273.
[242] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXI, Iași, 1929, p. 237 – 238.
[243] T. Codrescu, *Uricariu*, XVI, Iași, 1889, p. 261.
[244] T. Pamfile, *Documente*, în „Miron Costin”, an IV, ian. 1916, p. 196.
[245] Buletinul *„Ion Neculce”*, fascicola 5, 1925, p. 354.
[246] V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom III al seriei 1786, V al seriilor 1774 – 1880, București, 1893, p. 211 – 213.
[247] Șt. Berechet, *Judecata la români pînă în secolul al XVIII-lea*, p. 96 – 104 și anexa, p. LXXVI – LXXVII, P. P. Panaitescu, *Obștea, p. 211.*

adunarea megieşilor a pus temeliile proprietăţii private familiale determinînd pe individ să coopereze la organizarea societăţii. Odată cu naşterea acesteia, işi face apariţia o nouă categorie de infracţiuni: cele contra bunurilor. Dreptul se resimte îndată de această stare de lucruri şi, pe lingă pedepse pur criminale, încep să se prevadă şi penalităţi împotriva atacurilor contra proprietăţii. Şi, ca o consecinţă, raporturile dintre comunităţile casnice proprietare de pămînt şi bunuri, neputîndu-se rezolva pe cale pur penală, rămînînd astfel fără sancţiune, a trebuit să se creeze o nouă ramură de drept: *dreptul civil* ca expresie liberă şi solemnă a voinţei generale exprimată de megieşi in adunarea generală, care, pe atunci, era egală cu armata.[248]

Dictat de necesitatea de a reglementa însuşi dreptul de proprietate, această ramură de drept, strins legată de proprietate, va ajunge să se confunde adesea cu aceasta. După J. Bentham, proprietatea şi legea s-au născut împreună şi vor muri împreună. Înainte de legi, nu există nici o proprietate"[249].

Lewis Morgan merge şi mai departe şi consideră că începutul şi organizarea proprietăţii coincide chiar cu începuturile şi organizarea societăţii politice[250]. Deoarece toate obiectele materiale susceptibile de apropriaţiune sînt trase printr-un procedeu oarecare din pămînt, urmează de aici că, prin originea lui, dreptul de proprietate depinde de dreptul de folosinţă al pămîntului[251].

Prima funcţie a dreptului asupra proprietăţii private, create de adunarea megieşilor ginţii, a fost deci să reglementeze proprietatea imobiliară, teritorială şi în al doilea rînd, să sancţioneze celelalte instituţii ce se ridică pe baza ei, cum sînt: familia, creditul şi munca.[252]

Din această perioadă a creării regulilor de drept public penal în epoca bronzului, ne-a rămas cuvîntul *urgie*. Termenul este de origină sanscrită *urgâ*, păstrat şi de greci sub forma ὀργή-ης = *răzbunare, pedeapsă*[253], de la οργάω-ώ şi nu de la οργιάζω = a *celebra misterele*. „Iar cine va voi să-l tragă din nou în robie, pe el sau pe copiii lui... acela va simţi asupra sa mare pedeapsă şi *urgie* a demniei mele"[254], poruncea Ştefan cel Mare tuturor dregătorilor Moldovei.

Cuvîntul pedeapsă este şi el de origine grecească, desigur înrudit de-aproape cu verbul παιδεύω = παιδέψω = care înseamnă *a instrui*, dar şi *a pedepsi*.

Expresia *caznă = tortură*[255] din textul slav a înlocuit numai uneori pedeapsa. Ea este slavă suprapusă complimental peste *urgie*, care, în limba română, are şi corespondentul *răzbunare*, cuvînt provenit din limba latină *res bonae* = restabilirea lucrurilor bune, contrariul lui *res mala*[256].

În secolul al XVII-lea, locuitorii satului moldovenesc mai foloseau un termen pentru a indica urgia, pedeapsa şi răzbunarea, şi anume răsplata. „Ştefan vodă... au prins pe Petru vodă Aron şi i-au tăiat capul... de-şi răsplăti moartea tătîne-său"[257], „ori să-şi răscumpere strîmbătatea

---

[248] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques et administratives de la France*, Paris, 1890, I, p. 205 – 210, 437 – 438

[249] J. Bertham, *Oeuvres*, trad. de Dumont, I, ed. Haumann, Bruxelles, p. 65

[250] L. Morgan, *Die Urgesellschaft*, trad. de Eichhoff, Stuttgart, 1891, Dietz, p. 289

[251] H. Spencer, *Justice*, trad. Castelot, ed. III, Paris, 1903, cap. 54, p. 110

[252] St. Antim, *Concepţia economică a dreptului*, Bucureşti, 1925, p. 2

[253] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français ...*, p. 1396 – 1397

[254] I. Bogdan, *Documente ...*, I, p. 140 – 142

[255] A. Bailly, *op. cit.*, p. 1438 – 1439, H. Tiktin, *op. cit.*, III, p. 1141 – 1142

[256] L. Quicherat, A. Daveluy, *Dictionnaire latin- français*, Paris, 1870, p. 1020

[257] Gr. Ureche, *letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. II, P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 91 şi 94

ce-i făcuse ungurii"[258], scrie cronicarul Grigore Ureche. Cuvîntul este înrădăcinat astăzi în popor, de unde avem şi un proverb: „după plată, şi răsplată", dar, cel mai frecvent blestem exprimat de omul năpăstuit în contra autorităţii abuzive sau dregătorului abuziv este: „bată-l sau bată-te urgia lui Dumnezeu".

Astăzi, termenul răzbun, răzbunare şi a se răzbuna are mai multe sensuri în literatura română[259].

[258] *Ibidem*, p 94

[259] *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, II, Editura Academiei R P R , Bucureşti, 1957, p 689

CAPITOLUL III

CNEJII, CÎRMUITORII COMUNITĂŢILOR GENTILICE ŞI FAMILIALE

Organizarea comunităţii gentilice făcută de adunarea megieşilor, al cărei şef era numit *kunig*, ca şi la goţi (ostrogoţi, vizigoţi şi gepizi), *kunigas şi kunigs* la lituani şi letoni, provenit din vechiul indo-german *chuni* şi *kilnne*, a influenţat şi comunitatea familială traco-dacă. Aceasta şi-a ales conducătorul şi i-a dat acelaşi titlu de *cunez* sau *chenez*, mai apoi *canez* şi *cneaz*.

I. P. Schafarik[1], Fr. Miklosich[2], E. Berneker[3] şi V. A. Seliscev[4] sînt de acord, în unanimitate, că termenul de *kunig*[5] şi *cneaz* este de origine vizigotă. El a fost împrumutat de români de la vizigoţi şi ostrogoţi şi fraţii lor gepizi, în perioada de convieţuire din secolele II – VI ale erei noastre, înainte de venirea slavilor, perioadă în care l-au luat şi slavii. Numai că atribuţiile şefului comunităţii gentilice erau mult mai mari. Cuvîntul *cneaz* însemna, iniţial, *principe* la goţi, ca şi la celelalte popoare germanice, care l-au folosit în organizarea ginţilor: un *regulus* = ἀρχων ἡγεμών sau praefectus δῆμος şi nu conducător de sat.

E mai mult decît probabil că, şi la sciţi, celţi, traco-daci şi urmaşii acestora, cnejii erau la început tot conducători ai comunităţilor gentilice şi nu de comunităţi teritoriale săteşti.

Acte tîrzii din Ţara Românească menţin tradiţia că, la sate, locuitorii megieşi se trag din cneji, iar aceştia, din moşi. „Toţi... cnejii sau megieşii ce au fost cneji de moştenire, din moşi, s-au sărăcit de moşii"[6].

I. Bogdan contestă valabilitatea acestei interpretări. El scrie că, atunci cînd un sat întreg de 30, 40, 50 sau 100 de case zice că au fost toţi cneji, această numire trebuie înţeleasă ca un termen nepotrivit de cancelarie[7].

Studiind-o în amănunţime, C. Giurescu, întemeiat numai pe texte emise de cancelaria Ţării Româneşti, conchide că „organizarea cnezială" priveşte numai pe ţăranii iobagi şi pe cei fără pămînt". Denumirea de cneaz înseamnă, în aceste documente, om liber, nesupus nimănuia, domn sau stăpîn pe persoana lui. „Sub denumirea de cneji se înţeleg, aşadar,...proprietarii de sate, moşnenii sau oameni liberi".[8]

Situaţia cnejilor la români a fost discutată şi de alţi istorici.[9] În opiniile exprimate, ei nu au căzut de acord în stabilirea unei soluţii definitive şi problema a rămas deschisă, în continuare, pînă astăzi.

---

[1] I. P. Schafarik, *Schlawische Alterthumer*, II, Leipzig, 1844, p. 674

[2] Fr. Miklosich, *Paleo-slovenico-graeco-latinum*, p. 298

[3] E. Berneker, *Slawisches Etymologisches Worterbuch*, Heidelberg, 1108, sub voce

[4] A. Seliscev, *Staro-slaveanschii jazik*, I, Moscova, 1951, p. 206

[5] Fr. Engels, *Originea familiei ...*, Bucureşti, 1952, p. 262

[6] I. Bogdan, *Despre cnejii români*, în „An. Acad. Rom.", XXVI, Bucureşti, 1903, p. 27 – 39

[7] *Ibidem*, p. 38

[8] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, ed. C. C. Giurescu, Bucureşti, 1943, p. 294 – 295, 296, 310 – 311

[9] J. Kemeny, *Uber die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenburgen*, A. Kurz, „Magazin

Unii au emis părerea că cnejii sînt proprietari și magistrați ai satelor; alții îi consideră pe cneji numai magistrați și administratori ai satelor[10], fără a fi proprietari, funcție, în virtutea căreia aveau conducerea în timp de război pe cîmpul de luptă. Dinu C. Arion[11] și Alexandru V. Boldur[12] afirmă că instituția cnejilor la români își are originea în epoca gentilică. Pentru primul, forma bisilabică *chinez* provine direct din forma germană *Kunig* și el nu este altceva decît șeful ginții, înzestrat cu puteri militare, administrative, jurisdicționale și fiscale; iar pentru cel de al doilea, cnejii sau juzii sînt șefii comunităților familiale din epoca traco-dacă, și formula „unde a fost cneaz" sau „unde este cneaz" sună ca „vae victis" une instituții în proces de pieire.

La fel, vorbește și Silviu Dragomir. El afirmă că, la românii din Balcani cneazul este mai mare peste juzi și reprezintă cel mai vechi tip de organizare a românilor[13].

Pentru Aurel Cazacu, cnejii ar proveni din latinescul *cunens,* de unde obligația ostășească pe care o aveau de a servi cu calul[14].

P. P. Panaitescu, adversar al teoriilor lui Radu Rosetti, îi socotește într-un loc pe cneji, proprietari în devălmășie și conducători ai comunităților gentilice, peste care s-au suprapus boierii de origine slavă, iar, în alt loc, afirmă că ei sînt o nobilime prestatală, stăpîni de sate și nu un organ al obștii.[15]

Recent, instituția cnejilor la români a fost studiată de M. Holban, D. Ciurea, C. Cihodaru și H. Stahl.

Maria Holban constată la cnejii din Banat două tipuri de așezări cneziale, anume: pe de o parte, satele cneziale, numite după numele cneazului, și pe de alta, forma mai veche a cnezatelor... anume jupa cu cnezatele sale... Cnejii au o dublă calitate, fiind în același timp

für Geschishte Siebenburgens", Kronstadt, II, 1846, p. 289 și urm., S. Fekete, *Cnezatele române*, in „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul III, 1885, V, p. 129 – 130; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, I, Iași, 1888, p. 503 – 506, R. Rosetti, *Despre clasele agricole din Moldova*, in „Revista Nouă", anul I – II, București, 1886, idem, *Originea și transformarea claselor stăpînitoare în Moldova*, in „An. Acad. Rom.", s. II, tom. XXIX, 1906 – 1907, p. 147, 148, 165 – 166, 170 – 175, 178 – 179, idem, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 53 – 63, 146 – 161, idem, *Pentru adevăr și dreptate*, in „Viața românească", Iași, 1911, p. 13 – 19, 45 – 46, I. D. Condurachi, *Din dreptul vechi român*, București, 1898, p. 102; S. Radovici, *Moșnenii și răzeșii*, București, 1909, p. 17 și urm., G. panu, *Cercetări asupra țăranilor în veacurile trecute*, I₁, București, 1910, p. 86, 96 – 98, 105 – 109, idem, *o încercare de mistificare istorică*, București, 1910, p. 48, Th. Holban, in „Arhivă", anul XXXVII, 1930, p. 238 – 243, 261 – 267, idem, *Cneazul, contribuție la jus valachicum în Polonia*, in „Cerc. ist." anul X – XII, 1934 – 1936, Nr. 1, p. 62 – 63; Idem, *Jus valachicum în Polonia*, in „St. și cerc. ist.", vol. XVIII, Iași, 1943, p. 318, I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele române, pînă la 1864,* București, 1935, p. 51 – 52, V. Lungu, *Ținuturile Moldovei pînă la 1611 și administrarea lor,* in „Cerc. ist.", anul XVIII, 1943, p. 212.

[10] N. Densușianu, *Chineziatul familiei Basaraba*, in „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", an IV, vol. VIII, 1902, p. 53 – 54; I. Bogdan, *Despre cnejii români*, p. 13, 21, 23, Idem, in „Conv. lit.", XLVI, 1907, Nr. 2, p. 209; D. Onciul, *Despre trecutul Bucovinei,* in „Conv. lit.", XLIX, 1915, Nr. 6 – 7, idem, *Românii și ungurii în trecut*, in „An. Acad. Rom.", s. III, tom. IX, M. 3, 1928, p. 20, idem, *Opere,* ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1946, p. 290 – 291, ed. 1968, p. 690 – 691, N. Iorga, *Studii și documente,* XVIII, p. 17 – 19, Idem, *Istoria românilor*, I₂, p. 321 – 323, II, p. 17 – 18, 61 – 62; III, p. 220 – 222, I. Minea, *Originea romană a instituției cnezatului la noi*, in „Cerc. ist.", I, Iași, 1925, p. 412.

[11] Dinu C. Arion, *Cnejii români,* p. 27, 33, 63, 64.

[12] A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p. 149 – 150.

[13] S. Dragomir, *Valahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 179.

[14] A. Cazacu, *Vechile organizații românești,* București, 1947, p. 3 și urm.

[15] P. P. Panaitescu, *Interpretările românești*, București, 1947, p. 38, idem, *Obștea țărănească,* p. 63 – 73, 189 – 190.

reprezentanţii stăpînului de moşie faţă de oamenii din satul lor, şi reprezentanţii acestor oameni faţă de stăpîni[16].

Într-un alt studiu, acelaşi autor, pornind de la observaţia lui I. Bogdan că documentele încep a-i pomeni mai des numai în epoca de decădere a lor[17], confirmă concluziile trase de învăţatul slavist, şi conchide că, „concomitent cu ştirbirile aduse stăpînirii cneziale, se constată o înlăturare crescîndă a dreptului românesc de pe moşiile nobiliare dăruite de rege... unor nobili cărora li se acordă dreptul de judecată civilă, cnejii sfîrşind iobagi pe moşiile nobililor[18]. Instituţia însăşi decade urmind o curbă descendentă cu începere din domnia lui Ludovic cel Mare.

D. Ciurea este de acord cu I. Bogdan că juzii şi cnejii, după dreptul valah, iar vatamanii, după dreptul rutean?, „aveau o calitate oficială în materie judiciară, în statul feudal moldovenesc"[19].

Constantin Cihodaru consideră că juzii, cnejii şi vătămanii, precum şi persoanele ale căror nume este însoţit în documente de expresiile „unde a fost"... sau „unde este..." nu ar fi fost altceva decît nişte întemeietori de sate, desigur în cadrul ginţii şi nu se poate spune că drepturile cnejilor erau de altă natură decît cele ale juzilor. Ei trebuiau să vegheze ca normele, după care se conducea obştea să fie respectate de către membrii ei. Ei nu erau altceva decît conducătorii obştilor ţărăneşti. Unii dintre ei s-au ridicat în rîndurile clasei dominante, în timp ce alţii au căzut în stare de dependenţă şi s-au asimilat în rîndurile ţărănimii.[20]

Cine a citit cu atenţie documentele referitoare la cneji nu poate să nu fie de acord cu unele dintre aceste concluzii, nu însă şi cu ideea că, odată „cu trecerea de la orînduirea gentilică la formaţii teritoriale, conducătorii unor grupe de populaţie din ce în ce mai mici de geto-daci au uzurpat titlul de cneaz, purtat mai înainte de şefi. triburilor slave, ca să fie satisfăcută mîndria unor simpli conducători de obşti săteşti",[21] cînd după unele ipoteze slavii au început a trece în sudul Dunării abia prin anul 546 şi nu prin Moldova, ci prin Banat, venind din Panonia, pe la Turnul zidit de Traian, care nu este decît Turnu-Severin.[22]

Se ştie doar că constituirea mărcii şi instituirea comunităţilor teritoriale traco-dace au avut loc şi s-au consolidat în perioada de convieţuire cu sciţii agatîrşi şi celţii costoboci, racatensi şi britogali şi cu neamurile sarmaţilor roxolani, a bastarnilor, taifalilor şi goţilor din secolele VI î.e.n. şi pînă în cel de al VI-lea al e.n.

Singurul care a susţinut că cnejii au fost comandanţi militari şi în acelaşi timp stăpînii judeciilor a fost Gh. Popa-Lisseanu. Comparînd cnezatul şi voievodatul la români cu cel de la

---

[16] M. Holban, *Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea,* în „Studii şi materiale de istorie medie", II, Bucureşti, 1957, p. 413.

[17] Idem, *Deposedări şi judecăţi în Haţeg pe vremea Angevinilor,* în „Studii", anul XIII, 1960, Nr. 5, p. 159; Idem, *Variations historiques sur le problème des cnèzes de Transylvanie,* in „Revue Roumaine d'Histoire", IV, Nr. 5, Bucureşti, 1965, p. 918 – 919.

[18] Idem, *Deposedări şi judecăţi în Banat pe vremea Angevinilor şi ilustrarea lor prin procesul Voya,* 1361 – 1371, în „St. şi mat. de istorie medie", V, Bucureşti, 1962.

[19] D. Ciurea, *Organizarea teritorială a statului feudal Moldova,* în „Anuar Instit. de Ist. şi Arch.", II, Iaşi, 1964, p. 211.

[20] C. Cihodaru, *Judecia şi cnezatul în Moldova,* în „Analele St. ale Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, sect. III, Istorie, tom. XI, 1965, p. 20 – 32.

[21] *Ibidem,* p. 21.

[22] Procopius din Cezarea, *De bello gothico,* I_{37}, ed. Bonn, vol. II, p. 125 – 126, ed. H. Mihăescu, *Războiul cu goţii,* Bucureşti, 1963, p. 74, *De aedificiis,* IV_7, ed. Bonn, vol. III, p. 293, cf. C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldoveneşti din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea,* p. 20 – 21.

bulgari, acest autor scrie că instituţia cnezatului trebuie apreciată în legătură cu voievodatul, primul fiind judecia şi cel de al doilea ducatul.[23]

Diametral opus interpretărilor de pînă acum, ale istoricilor menţionaţi mai sus, H. Stahl, deşi analizează aceleaşi documente, emite o nouă teorie. El susţine că, prin formula „unde sînt cneji, juzi sau vatamani", diecii, care scriau documentele moldoveneşti, făceau identificarea satelor, iar prin termenul de judecie se indică hotarul satului, care, cîteodată, este dicotom, iar altădată tricotom. Concluziile acestea ar rezulta „cu perfectă precizie", spune autorul, deoarece cnejii şi juzii erau persoane sociale de a doua mînă şi nu există nici un caz în care vreun cneaz sau jude să fie citat ca stăpîn de sat. Dimpotrivă, documentele ni-i arată figurînd exclusiv în sate care au stăpîn, fie boier, fie mănăstire, fie domnie. Afirmaţiile că cnejii ar fi fost judecători ai satelor iar juzii, delegaţi ai cnejilor în satele în care aceştia nu puteau locui, şi că aceşti cneji sau juzi ar fi dat naştere clasei boiereşti în Moldova, nu au bază documentară, conchide autorul[24].

Existenţa acestor divergenţe de opinii şi controverse neîntrerupte lasă problema cnejilor din Moldova deschisă încă. Şi nedumeririle din mintea oricărui cititor nu vor putea fi înlăturate uşor, pentru a contura o imagine fidelă, decît fixînd categoria socială a ceea ce a fost cneazul la vremea sa, în Moldova, aşa cum a fost rezolvată de către C. Giurescu în Ţara Românească[25].

Dacă ţinem seama de faptul relatat mai sus că la popoarele germanice cnejii erau şefii sau principii ginţilor, adică ai comunităţilor gentilice, nu putem să pornim la drum cu ideea că la traco-daci şi urmaşii lor, aceştia erau altceva.

La slavii din Carniolia şi venzii din Saxonia şi Lusaţia, şefii ginţilor se numesc *jupani* sau *viteji*[26]. Mai tîrziu, jupanii au devenit *pani* prin elidarea particulei *ju-*, adică boieri în Polonia, Lituania şi Moldova, în timp ce acei din satele ruseşti purtau titlul de *starosti*[27], iar în cele rutene, de *tiuni*[28], termen împrumutat de la vizigoţi, la care însemna judecători[29].

***Boierii*, adică *jupanii* sau *panii* şi slujitorii lor liberi, erau, în primul rînd, militari, adică investiţi de către comunitate cu dreptul de cavaler = *jus militare*. În anul 1149, Boleslav, *regele* Poloniei, ajuns la Lutk în ţara Volohiniei, a atins pe mulţi fii de boieri cu paloşul[30], adică i-a făcut cavaleri. Jupani erau numiţi şi şefii ginţilor slave din Balcani[31], termen împrumutat de la traci. În contrast cu aceştia, ginţile românilor din Serbia şi Bulgaria apar conduse de *cneji*[32], iar comunităţile teritoriale, de către *juzi*.**

În Slavonia (Iugoslavia), adunările satelor alegeau, de asemenea, două categorii sociale pentru conducere în fiecare an, la 23 aprilie, *sit judex sive Knesius*. Aici, *sive* arată adversativa,

---

[23] Gh. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1935, p. 15 – 16 şi 18.

[24] H Stahl, *Controverse de iastorie socială românească*, Bucureşti, 1969, p. 206 – 213, 214 – 234 şi 235.

[25] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, p. 294 – 296, 310 – 311.

[26] H. Khnothe, *Die verschiedenen Klossen Slawischer Horiger in den Wettinischen Landen*, in „Neues Archiv fur Sachs Geschichte und Arterth", IV, p. 1 – 2, A. Meitzen, *Siedelungen*, ..., II, p. 240. Seniores villarum quos lingua sua Supanos vocant et in equis servientes, id est withasii, ad comprovinciale, jus, quod lantdine dicitur, cf. Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 49 – 50, A. Mietzen, *Établissement et vie agraire des germains de l'Ouest et de l'Est, des celtes, des romains, finnois et slaves*, 1895, tom. I, II şi III.

[27] B. D. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, p. 91, R. Rosetti, *op. cit.*, p. 51.

[28] B. D. Grecov, *op. cit.*, p. 294.

[29] *Loi des wisigoths*, II, 1, 14, cf. P. Viollete, *Histoire des institutions ...*, I, p. 301 – 302.

[30] B. D. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, p. 264, 285.

[31] C. Jirecek, *Geschichte des Serben*, I, p. 115, S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizaţiei slavo-române*, in „Daco-Romania", p. 147.

[32] Ladislau Pic, *Uber die Abstammung der Rumanen*, Leipzig, 1880, p. 59, C. Jirecek, *Gescichte der Bulgaren*, p. 74, idem, *Geschichte der Serben*, p. 218, S. Dragomir, *Vlahii din Serbia*, in „Anuar. Instit. de Ist.", Cluj, I, 1922, p. 290, Idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Bucureşti, 1959, p. 17.

adică fie jude, fie cneaz = *electus iuxta antiquam consuetudinem,* **după cum precizează documentul[33].**

Cneji volohilor **(bolohovenilor) din podişul sarmatic al Podoliei erau, în secolul al XIII-lea,** *şefi războinici ai ginţilor*[34] **şi nu ai satelor, în care, concomitent, apar** *tiunii*[35], **ca şi în cele rutene[36], deşi** *tiunul* **fusese judecător peste o mie de oameni. Numai conducătorii războinici ai ginţilor româneşti din munţii Pindului erau numiţi cu un alt titlu, acela de** *procelnici* **sau, simplu,** *celnici,* **prin elidarea prepoziţiei** *pros.*

Termenul nu este de origine slavă, aşa cum nu este nici instituţia şi nu provine de la *celo* **= frunte, în limba slavă[37], cuvînt el însuşi împrumutat de slavi, ci din limba latină, în care** *procello-ere* **înseamnă** *a comanda, a pune în mişcare*[38], **înţeles, pe care îl are şi la greci cuvîntul κελεύω[39], de unde κελευστής-οῦ =** *comandant* **adesea înlocuit cu προκελεύθος[40]. Aşa că, era oare posibil ca cnejii românilor să fi fost altceva? Ne îndoim.**

În Moldova secolelor XIV – XV, documentele ne păstrează termenul *cneaz* **de origine vizigotă, pentru şeful ginţii, pe acela de** *procelnic,* **de origine latină, suprapus după aceea, precum şi pe acela de** *pan,* **introdus în cancelaria domnească sub influenţa polono-lituană.**

Cuvîntul *jupan* **din** *djurpaneus,* **existent şi la daci, a fost rezervat, în Moldova, numai membrilor ginţii din dinastia domnitoare.**

Titlul de *procelnic*[41] **il găsim numai în cîteva acte de cancelarie şi e legat de numele unor războinici = boieri, ca un vechi atribut rămas din organizarea gentilică de pe cînd strămoşii acestora îndepliniseră funcţii de şefi ai ginţilor. Este vorba de boierii Lazăr Procelnicul, Stoian Procelnicul cu fiii săi, Iliaşi Saul şi Irşa, de Ivaşcu Procelnicul şi de Braţul, fiul Procelnicului[42]. De la atributul** *procelnic,* **devenit nume de om, işi trag denumirea şi două sate cu numele Procelnici, unul în ţinutul Iaşi, unde a fost curtea lui Stoian Procelnicul, şi celălalt în cel al Cîrligăturii[43].**

În ce priveşte cuvîntul *cneaz,* **fie moştenit din indo-germană, fie împrumutat de geto-daci de la vizigoţi în secolele II – VI e.n., el e păstrat într-un număr de cea 17 documente din secolul al XV-lea. Ele se referă la oamenii care au fost împuterniciţi de adunările comunităţilor teritoriale cu funcţii de comandanţi militari a comunităţii devenită marcă, şi cu pămîntul împărţit pe comunităţi săteşti, judecii. Menţionarea acestora în documente cu autoritatea limitată numai la hotarul unui sat sau a unei judecii în secolul al XV-lea nu înseamnă că atribuţiile lor de comandanţi militari gentilici s-au redus la circumscripţia unui sat numai.**

---

[33] A Veress, *Docimente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti,* XI, Bucureşti, 1939, p. 69

[34] *Cronica Ipatievscaia,* in „Polnoe-Sobranie", II, p 179 – 180, A V Boldur, *Istoria Basarabiei,* I, p 121

[35] N Molceanovschi, *Schiţa ştirilor despre Ţara Podoliei, pînă la 1834,* in „Memoriile Universităţii din Kiev", 1883, p 146 – 161

[36] B D Grecov, *Ţăranii în Rusia,* p 294 – 295

[37] Fr Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico ...,* p 112

[38] L Quicherat – A Daveluy, *op. cit.,* p 930

[39] A Bailly, *Dictionnaire grec-français,* p 1076 şi 1642

[40] G Murnu, *Kekaumenos şi Românii în veacul al XI-lea,* in „Conv lit.", Anul XXXIX, Nr 7 – 8, Bucureşti, p 1905, p 599

[41] A Sacerdoţeanu, *Procelnicul, o instituţie medievală românească,* in „Anal Univ „C I Parhon", Anul XV, 1966, p 49 – 57

[42] M Costăchescu, *op. cit.,* II, p 587, I Bogdan, *op. cit.,* I, p 53 – 96

[43] *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 57, 78, 85, 87, 92, 95, 136, 142, 154, 362, II, 92, 586

Localitățile în care apar ei sînt vechi reședințe ale scaunelor de judecată și comandă militară teritorială, iar ci, în calitate de cneji, erau și juzi în satele respective. Căci, ca pretutindeni, individul (Mann) era legat de familie (Geschlecht), de sat (Dorf) de comunitate (Gegenote, în polonă Opole) și de „pămînt" (Land, terra).[44]

Raportate la harta Moldovei și identificate pe teren, localitățile cu mențiunea, *unde a fost cneaz sau unde este cneaz* se află pe întreaga suprafață a Moldovei, din Carpați și pînă la Nistru.

Între munți și Siret, satele, unde au fost *cneji* Mihail și Dieniș[45] cu judeciile lor pe ambele maluri ale rîului Cracău = (citește Caucău), mai apoi numit *Cauceleșu*[46] = de la *Canea* = *hauhs* = înalt în limba goților[47], probabil o reminiscență a caucoensilor celți, locuitori ai înălțimilor muntoase, amintiți de Ptolemeu în *Geografia* sa[48] în *Caucaland,* sub Carpați, ajunse înainte de 12 iulie 1415 sub comada militară a panului Ion Jumătate, sînt dăruite de acesta mănăstirii Bistrița.

Satele *Muntenii Scutași* (păstrat, probabil, din *scythes)* = adică muntenii cei îmbrăcați în piei de animale, ca și persanii sciți[49], de unde *scutul,* apărătoare din lemn acoperită cu piele[50], unde au fost *cneji* Litu și Șerban, cu judeciile lor pe ambele maluri ale Pîrîului Negru, la vărsarea acestuia în Siret, intră în 2 august 1414, sub comanda militară a panului Șandru de la Tudora, ca proprietăți ale soției sale Marta[51]. Actul e și o dovadă că, în satul Muntenii Scutași, femeile moșteneau în măsură egală cu bărbații dreptul la pămînt și conducerea treburilor publice, așa cum aveau drepturi și femeile vizigoților.

Aceeași situație o găsim și pe valea Moldovei, în Cîmpul Perilor. Satele, la Poieni, unde au fost cneji Băloș și Danciul[52], din familia lui Ivan Craiul[53], moștenite de Elena, fiica lui Nichita, fratele lui Costea Andronic, fost logofăt, sînt date în 13 august 1471 de către Ștefan cel Mare sub comanda militară a soțului acesteia, Toma Bontică[54], ambele judecii. Satele au fost pe Moldova, în hotar cu Roșiorii și Ungurașii, ultimul toponimic provenit din traducerea greșită a cuvintelor *u grușove pole* = *Cîmpul Perilor*[55].

Din repartizarea acestor șase cneji, doi pe valea Cracăului, doi pe Valea Neagră (Pîrîul Negru) și doi pe valea Moldovei se poate observa că raza jurisdicțiunii fiecăruia se afla pe o latură a rîului respectiv și că toți erau în regiunea muntoasă din ținutul Neamțului. Din apariția cuvîntului *judecie* în satul Poieni, ca circumscripție limitată la un sat a unui cneaz, nu reiese altceva decît că, în momentul respectiv, Toma Bontică dezbrăcase de puterea pe care o

---

[44] B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia,* p. 289

[45] *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol. I, p. 38

[46] *Ibidem,* veac XIV – XV, vol. I, p. 320, 356, XV, vol. II, p. 307, XVII, vol. IV, p. 219

[47] Albrecht von Blumenthal, *Messapisches,* in „Indogermanische Forschungen", LVIII, Band, 1941, Berlin, p. 36

[48] Apud V. Pîrvan, *Getica,* p. 238 – 239, 249 – 250

[49] Enciclopedia italiană, XXXI, Roman, 1936 (Scar-Soc), p. 186 – 187, A. Bailly, *op. cit.,* p. 1766 – 1767

[50] L. Quicherat – A. Daveluy, *Dictionnaire ...,* p. 1066. S-ar putea face o apropiere între scutașii munteni de pe Pîrîul Negru și cu alt cuvînt grecesc **σκοτος** = negru, obscur, întunecat, dar existența termenului *scot* = vită în limba slavă veche ne face să avem o rezervă și să admitem mai curînd că *muntenii scutași* = erau îmbrăcați în haine din piei de animale

[51] M. Costăchescu, *op. cit,* I, p. 50 – 51, 108 – 110, *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol. I, p. 32, XV, vol. II, p. 286, XVII, vol. II, p. 246, IV, p. 449, V, p. 215, 279

[52] I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 157 – 158

[53] *Ibidem,* vol. I, p. 323

[54] *Ibidem,* I, p. 354 – 358

[55] *A. Moldova, veac XV,* vol. II, p. 126, XVI, vol. III, p. 88, XVII, vol. I, p. 200, II, p. 14, IV, p. 399

exercitaseră, ca nepoţi ai lui *Ivan Craiu* (principe gentilic) *cneju* respectivi, Baloş şi Danciul, peste comunităţile teritoriale, reducîndu-i la aceea a unui *jude,* dar nu le-a luat şi titlul. Fenomenul se explică prin aceea că Toma Bontică şi ceilalţi stăpîni îl aveau pe acela de *boier,* introdus în limba română în timpul dominaţiei pecenego-cumane-tătare (903 – 1359) şi pe acela de *pan,* împrumutat, probabil, din cancelaria lituaniană, odată cu organizarea ei.

Mai elocvente sînt, în acest sens, documentele referitoare la satele dintre Siret şi Prut şi dintre Prut şi Nistru.

La *Cabile,* regiune cu nume de străveche origine tracă de pe stînga Siretului, (Καβυλη = Kabyle şi în Tracia[56]; *cabile* la Ammian Marcellin[57], cu locuitorii *cobilaşi* în sensul de *colibaşi,* şi ca *cabilii* africani[58], de unde Καλύβας της Κωμης[59], *cobîlele* din textele româneşti scrise în limba slavă, tradus de slavişti, prin *iapa* sau *regiunea iepelor*[60]), un boier = *pan,* Toader Pitic, şi fratele său Dragul primesc în 2 august 1414 *jus gladii* „pentru a lor dreaptă şi credincioasă slujbă în trei sate: într-unui la Cobila, unde este casa lui, unde a fost Veariş Stanislav, alt sat la gura Jeravacului, unde cade în Bîrlad, unde au fost cnejii Lie şi Ţigăneştii şi alt sat pe Bîrlad, unde îi este altă casă, unde sînt cneji Ivan şi Tamaş, uric lui, copiilor lui Petru *Pitic* şi alţii, nepoţilor, strănepoţilor lor şi *gintei lor = (a plemeni ih),* în veac[61].

Din suita documentelor emise mai tîrziu de către cancelarie, se poate constata că Toader Pitic şi fiul său Petrică au stăpînit satul numit *Piticeni*[62], unde a fost Veariş Stanislav, desigur un consagvin al lor, unde-şi aveau casa sau curtea lor (într-un act din 4 martie 1528) şi satul de pe Bîrlad numit *Pitici*[63], unde erau cneji Tamaş şi Ivan, unde-şi aveau altă casă, probabil după mama. Lui Drag i-a revenit satul cu *trei judecii,* unde au fost cneji *Lie* şi fraţii *Ţigan,* în text Ţigăneşti, numit mai apoi *Lieşti* de la gura pîrîului Geravac. Ceea ce trebuie de reţinut în special este că Toader cu fiul său Petrică şi Drag, deveniţi boieri, = *pani* în locul lui Veariş Stanislav şi a celorlalţi cneji Tamaş şi Ivan, şi Lie, şi fraţii Ţigan, rămîn stăpîni, prin actul autorităţii centrale, peste *casele* = scaune de judecată şi comandă militară.

Satul Lieşti, unde au fost cneji Lie şi Ţigăneştii, ajung în 19 septembrie 1436, sub comanda lui Dan Mesehnă, ginerele lui Toader Pitic sau al lui Drag[64].

Ne aflăm, de fapt, în faţa unui fenomen de ridicare a unei ginţi, aceea din care face parte Toader Pitic şi Drag, care-şi au casa la Cobile, peste ginţile socrilor lor de pe valea Bîrladului în scopul centralizării puterii în stat. Toader Pitic şi Drag, aleşi cneji la Cobile, devin boieri = pani, întăriţi de domnie şi cu *jus gladii peste* satele ginţilor, unde au fost cneji Tamaş şi Ivan şi Lie şi fraţii Ţigan, de pe Bîrlad, aceştia căzînd într-o situaţie inferioară. Acelaşi fenomen îl putem urmări şi din alte acte referitoare la cneji.

În 24 iulie 1428, Alexandru cel Bun, văzînd „dreapta şi credincioasa slujbă" a lui Sinat şi a fraţilor săi Toader şi Berea, le dă carte pentru trei sate: unul pe Zeletin, *unde este casa lor,*

---

[56] A Bailly, *Dictionnaire grec-français*, p 989, (azi *Golowiţa* în Bulgaria)
[57] Ammian Marcellin, *op. cit.*, ed cit , XXXI, 11, 2 – 5
[58] N Iorga, *Istoria românilor*, II, p 148, 152, 184
[59] *Ibidem,* II, p 186, nota 5
[60] M Costăchescu, *op. cit.*,, I, p 105, 269, 273, 399, 439, 451, 488 etc
[61] M Costăchescu, *op. cit.*,, I, p 103 – 105, *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 33
[62] *A. Moldova, veac XVI*, vol I, p 250, 568, II, p 16 – 17, III, p 2, XVII, vol I, p 162
[63] *Ibidem,* veac XVI, vol I, p 287, II, p 12
[64] M Costăchescu, *op. cit.*, p 487 – 489, D P Bogdan, *Acte moldoveneşti din anii 1461 – 1502*, Bucureşti, 1938, p 28, *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 137

unul pe Frumuşelul, unde a fost Dragoş şi un altul pe Tutova, *unde a fost cneaz Ciorsac.* **Satul dat lui Sinat se va numi Sănăteşti şi apoi Glăvăneşti; acela unde a fost Dragoş se cheamă şi astăzi Frumuşelu[65]; iar celălalt, unde a fost cneaz Ciorsac, a dispărut de pe acolo, pe unde se află astăzi aşezarea Ciocani.[66]**

În continuare, pe Zeletin, satul Tîrzii, *unde a fost* **cneaz Tîrziu şi Bălăneşti, unde a fost Bălan (nume vizigot)[67] şi cu pricuturile Dănceni, unde este Fîntîna Lepinea la Zoreşti, Hinţeşti şi Giurgeşti, menţionate într-un act de la Ştefan cel Mare, sînt date lui Ioan Cîrmete şi lui Henţea.[68]**

Satul *unde a fost cneaz Bacsan,* **numit Bacsaneşti, de la nord de Bîrlad, dat de Alexandru cel Bun mănăstirii de la Bistriţa[69], probabil tot în 20 august 1422, cînd i-a dăruit şi vama tîrgului Bîrlad[70], revine în proprietatea ginţii din care se trăgea Mihu Medelniceru, prin răscumpărarea cu 500 de zloţi tătăreşti, împreună cu alte patru sate de pe Bîrlad, din acelaşi hotar: Măstăcanii, unde a fost Mastacan, Bojorenii, unde a fost Bujor, Pipărcani, unde a fost Iliaş şi Şteful,** *amîndouă judecile* **şi unde au fost Slavei şi Mihăilă,** *amîndouă judecile.*[71] **Toate acestea gravitau în jurul satului central, numit azi Zorileni, de la nord de Bîrlad, numit cîteodată şi Zorileşti.[72]**

Nu departe de acestea, în regiunea locuită de alani, era aşezarea unei alte ginte, de la al cărei cneaz ni s-a păstrat numele pîrîului *Cneaja* **sau** *Chineja,* **afluent al Prutului.[73]**

Un nou aspect şi o confirmare, în acelaşi timp, a celor constatate pînă acum ne dau şi textele actelor din regiunea Moldovei de Nord. În ţinutul Dorohoi, în apropierea comunei Şendriceni, se află pîrîul *Borodac* **(aceeaşi terminaţie ca în Geravac sau Jeravac).**

Printr-un act din 10 aprilie 1429 – 1432, satul unde a fost Ciorbă, pe Borodac, unde a fost Glod Ciorbă, pe Vilhovăţ şi jude Iacăci, apar ca fiind *sub jus gladu* **a lui Vlad Adiş[74]; dar în timpul lui Iliaş şi Ştefan voievozi, Ciorbă reintră în drepturile sale[75], iar urmaşul său, Hud (= glugă în limba celtă), vornic în stăpînirea satului de la gura pîrîului Borodac,** *unde a fost Mihail, cneaz.*[76]

Din actul din 15 decembrie 1508, vedem însă că stăpînii satelor de pe Borodac erau din familia lui Ciorbă şi Glod Ciorbă, căci altfel Slavna, fiica Frosinei, şi nepoţii ei de soră, copiii Oliuşcăi, toţi nepoţii lui Ciorbă, n-ar fi putut vinde moşia lor dreaptă din uricul bunicului lor Ciorbă, un loc pustiu pe Borodac şi un sat la Fîntîna Iepurelui, fiicelor lui Iaţco Hudici şi nepoate lui Hud vornicul.[77]

Prezenţa nepoatelor lui Hud vornicul în locul *unde a fost Mihail cneaz* **denotă că Hud vornicul era din aceeaşi gintă cu Mihail cneaz, iar rudele acestuia, megieşii din ginta lui Ciorbă**

---

[65] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 215 – 218.
[66] T. Codrescu, *Uricariul*, XIV, p. 81.
[67] A. Philippide, *op. cit.*, II, p. 696, 699.
[68] *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 331 – 332.
[69] *Ibidem,* veac XVI, vol. I, p. 138.
[70] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 149 – 150.
[71] *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 138, 146.
[72] *Ibidem,* veac XVI, vol. I, p. 436, T. Codrescu, *Uricariul*, XXIII, p. 9.
[73] *Ibidem,* veac XIV – XV, vol. I, p. 229, M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 323 – 325.
[74] *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol. I, p. 79, M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 256.
[75] *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 82.
[76] *Ibidem,* veac XIV – XV, vol. I, p. 154.
[77] *Ibidem,* veac XVI, vol. I, p. 81 – 82.

reveniseră în proprietatea lor, stăpînită cîndva de Vlad Adiş. Peste mai bine de o sută de ani, în 2 iunie 1619, un act emis de Gaspar voievod strănepoţilor lui Hud, pentru a le întări stăpînirea locului de pe Borodac şi satul la Fîntîna Iepurelui, arată că acesta din urmă se numeşte Ciurbenii.[78]

Dacă avem în vedere că, potrivit *dreptului de întîietate* (protimisis) în vigoare la români, demonstrat deja ca existent şi la cnejii din Ţara Românească[79], un pămînt nu putea fi vîndut de către un răzeş decît rudeniilor lui de sînge, reiese clar că Hud vornicul luase locul cneazului Mihail, de la gura pîrîului Borodac şi în calitatea sa de comandant militar şi judecător domnesc, şi-a exercitat autoritatea, prin curtea zidită la Hudeşti de la obîrşia Başeului, şi asupra ginţii înrudite a Ciurbeştilor, deşi Ciurba însuşi fusese boier în chiar Sfatul domnesc.[80]

Tot în ţinutul Dorohoi, sub Dumbrava înaltă, se mai află trei sate grupate sub *jus gladii* a lui Oană vornic (judex)[81] de Suceava, pe care fiii acestuia, Lazar, Stanciul marele şi Costea le stăpînesc prin actul din 28 decembrie 1428, dat de către Alexandru cel Bun. Neagoe logofătul învăţa pe diac să indice precis localităţile şi anume unul unde *a fost vătăman Mitico*, altul, *la Iazul lor* şi al treilea, *unde a fost cneaz Stan*.[82]

Într-un alt act, din 3 iulie 1429, scris cu învăţătura aceluiaşi logofăt Neagoe, se foloseşte forma prezentului istoric, *unde este vătăman Minco*, pe Iubăneasa, *la Iaz*, fără să mai arate că este satul lor, şi satul unde este Stan, simplu – nemaiutilizînd atributul de cneaz.[83] Mai tîrziu, la 26 noiembrie 1490, *satul lor la Iaz = u stav*, în textul slav, va primi numele slavizat prin cancelarie = *Stăuceni*. Satul unde este Stan cneaz va fi numit Glodeni, iar cătunul unde este Minco vătăman, în care Oană vornicul îşi făcuse o altă *curte = dvor*, în afară de aceea de la Stăuceni, părăsită, se va chema cu nume slavizat = *Dvorniceni*[84].

E clar, din afirmaţia logofătului Neagoe, că Oană vornicul de Suceava era din satul *la Iaz*, de pe Iubăneasa, şi că, datorită calităţilor sale de militar *(judex)*, dezbrăcase de putere pe ruda sa de sînge Stan, care rămîne să trăiască mai departe ca megieş şi să poarte titlul de cneaz numai ca o amintire.

Dar coexistenţa în timp şi de fapt a lui Minco vătămanul din *Dvorniceni*, alături de Stan, cneazul din *Glodeni*, şi a lui Oană din satul *la Iaz*, înainte de ajungerea acestuia în dregătoria de comandant (judex) domnesc, înzestrat *cu jus gladii* peste întreaga gintă, locuind în cele trei sate, e cea mai puternică dovadă că, între vătăman şi cneaz, contemporanii făceau deosebire. Deocamdată, reţinem numai faptul că, un titlu de cneaz nu era obligatoriu pentru domnie, ca persoana respectivă care-l purta, să fie confirmată boier şi pan, dacă aceasta nu mai corespundea din punct de vedere fizic calităţilor cerute unui războinic în putere.

Ginţile puteau alege oricînd un nou reprezentant al lor, dacă cneazul decădea din virtuţile sale, sleit de puteri, devenit necombatant, nevolnic, adică rănit sau lovit de incapacitate în urma unui accident, iar domnia, cu autoritatea sa centrală, putea interveni oricînd în timp de

[78] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 351

[79] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, ed. cit., p. 237 – 259, V. Georgescu, *Preemţiunea în istoria dreptului românesc*, p. 30 – 51, 59 – 94

[80] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 136, 137, 142 – 145, 154 – 158 şi p. 257

[81] E. Hurmuzaki, *Documente...*, I₂, p. 828, 832

[82] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 233 – 238

[83] *Ibidem*, I, p. 269 – 279, *A. Moldova, veac XIV - XV*, vol. I, p. 73, 83, 206, 404

[84] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 275 – 276, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 438 – 441, *A. Moldova, veac XV*, vol. II, p. 145, XVI, vol. I, p. 165, 384, 401, 402

război şi peste voinţa unei alte ginte de a numi un comandant militar în persoana unui om neales de gintă. Un asemenea exemplu il avem chiar in legătură cu Oană vornicul. Deşi de obirşie de pe Ibăneasa în 13 aprilie 1415, (după ce a fost ales şi confirmat cneaz = boier, încă din 8 martie 1407 peste ginta lui, pe mai multe sate), el este împuternicit să stăpinească seliştea şi *curtea lui Dobrin*, unde a fost zidită mănăstirea de la Humor, seliştea şi *curtea lui Dicnis* şi satele de la obirşia Pîrîului Sărat = (Solonet), *unde au fost Tatomir şi Pîrtea*, împotriva voinţei locuitorilor acestor patru sate. „Şi am pus zavească – scrie Alexandru cel Bun – 50 de ruble de argint curat acestora care au ţinut aceste sate şi copiilor lor şi întregului lor neam = (rodul). Cine ar incepe cu sfada ori cu plîngerea sau cu orice fel de răutate în orice zile şi ceasuri, acesta să plătească zavească, aceste 50 de ruble de argint curat."[85]

Precedentul odată creat a devenit obicei mai apoi. Aşa au făcut şi Ilie şi cu Ştefan voievozi, în 24 iulie 1436, impunînd cu sila pe Petru Ungureanul, venit din Transilvania, cu *jus gladu*, peste pat.u sate din Cimpul lui Dragoş voievod, descălecătorul, de pe dreapta Bistriţei din ţinutul Bacău, *unde a fost curtea cneazului Neatedu*, satul lui Parcea, Blăgeştii cu poiana de fin şi Bolăceştii, *amîndouă judecile*.

Ambii domni, amintind că acesta „a slujit mai înainte sfint răposatului părintelui nostru cu dreaptă şi credincioasă slujbă, iar astăzi ne slujeşte nouă...", ii dă lui uric cu tot venitul, copiilor, nepoţilor şi strănepoţilor, întregului neam al lui şi celor din *ginta lui = ot ego plemene*.

Ştiind că această inscăunare forţată va întimpina rezistenţa megieşilor comunităţii gentilice cu scaunul central de judecată şi comandă militară în curtea lui Netedu, voievozii dispun cu o poruncă severă următoarele: „Şi, cine ar începe din *ginta lor = (ot ih plemene)* contra lui Petru sau contra copiilor lor pentru aceste sate *cu omor* sau *cu sfadă*, sau *cu orice răutate*, acela să ne plătească zavească 60 de ruble de argint curat"... „pentru că i-am dat lui pentru a lui dreaptă şi credincioasă slujbă"[86].

Cazurile se vor repeta de acum mai des şi nu mai e nevoie să aducem alte probe documentare demonstrative, procesele ulterioare fiind, în majoritatea lor, provocate de către megieşi împotriva pătrunderii unor asemenea intruşi în comunitatea gentilică, ducînd-o încet, încet la destrămare. Ca ultim deziderat, rămine acum să vedem ce date noi ne aduc cărţile domneşti ale satelor dintre Prut şi Nistru referitor la cneji.

Dacă citim atent textul uricului lui Mihail, mare vornic (= supremus judex) de la Dorohoi, emis de Ilie şi Ştefan, voievozi în 20 decembrie 1437, observăm că, în afară de cîteva sate aflate pe Siret şi altele în ţinutul Dorohoi, cele mai multe din numărul total de 52 de aşezări sînt între Prut şi Nistru. Ele sînt indicate cu formula „unde este: Sizco, Petrişor, Mirişte, Dragomir, Cuseară, Caragunici, Cosco, Radul, Ruj, Stan, Maxim, Neguicoi, Cleţina, Răspop, Ţirvea, Nechita, Sub Caragine, la Dobruşa, mai apar satul lui Oleşco = Oleşcanii etc. şi *unde este cneaz Simeon*, iar în ţinutul Orhei satele Cneaghinei, toate sub comanda militară a marelui vornic de Ţara de Sus[87].

Scoaterea în evidenţă a cneazului Simeon în raport cu cele indicate simplu, prin formula: „unde este...", fără a li se indica titlul, nu e întîmplătoare. E limpede că, în toate celelalte sate enumerate, conducătorii lor fuseseră dregători cu altfel de atribuţii decît acelea ale cneazului, ca şef al ginţii. Aceasta rezultă cu prisosinţă şi din suita documentelor lui Mihu gramatic, care, la

[85] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 116 – 117, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 203
[86] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 467, 469
[87] *Ibidem*, I, p. 540 – 556

Murgoceni, de pe stînga Prutului, înlocuise pe fostul *cneaz Ioan,* ce avusese în cătunul alăturat pe un Torontai (nume cumano-tătar), pe Turia, unde a fost Başa, pe Jijia, Tîrgul Broaştei (Broşteni), partea de jos, şi la Iacobeni, unde a fost *Iacob vătăman.*[88] Mai multe comentarii sînt inutile. Diacul Vascan Vladiciu şi Tăutul mare logofăt, care învaţă ce şi cum să se scrie, disting aici pe *cneazul Ioan* ca fiind în altă categorie de comandant decît Torontai, şeful cătunului pendinte de Murgoceni, de Başa din satul Băşani pe Turia, şi de Iacob, *vătămanul din Iacobeni.*

Prezenţa în paralel a lui *Minco vătăman* cu *cneazul Stan* şi *Oană vornicul* în satele de sub Dumbrava înaltă, a celor cu indicaţia, *unde au fost...*, alături de *Simeon cneaz* de pe Dobruşa şi *satele Cneaghinei* de la Măiatin, a lui Torontai, Başa şi Iacob *vătămanul* faţă în faţă cu *Ivan Cneazul* în aceleaşi texte, întăreşte opinia că, iniţial, a existat între vătămani, juzi şi cneji o ierarhie şi o gradaţie în atribuţii. Ultimii, avînd jurisdicţia mai întinsă asupra ginţii au devenit după întemeierea statului dintre aceia cărora autoritatea centrală le-a confirmat dreptul militar, *jus militare* sau *jus gladii,* numindu-i pani şi boieri, slugi domneşti. Cel mai elocvent exemplu îl vedem exprimat în cazul cneazului Nicoară din Tuzara, de pe Bic, din ţinutul Lăpuşna.

Între anii 1436 – 1441, Iliaş şi Ştefan, voievozi, văzînd dreapta şi credincioasa lui slujbă, îl întăresc în dregătoria de comandant militar şi îi dau ca feude tocmai satul Tuzara, în care el fusese *ales cneaz* de comunitate, adăugîndu-i cîteva locuri dimprejur ca să mai organizeze şi alte sate din punct de vedere militar şi fiscal.[89]

Faptul că pe ceilalţi îi vedem localizaţi într-un sat, în timp ce alţii apar ca boieri = pani, se explică prin aceea că ei trăiau într-un sat, de obicei acela de unde au roit comunităţile din jur cu atribuţiile lor la nivelul unei căpetenii casnice familiale, după ridicarea unui alt megieş dintre rudele apropiate la categoria de cneaz, dar numit acum cu termenul *pan,* prescurtat *din jupan*[90]. Cnejii moldoveni nu puteau fi altceva decît comandanţi războinici, şefii ginţilor cu titlul de principe, aşa cum erau cnejii bolohoveni. Aşa reiese din *Cronica Ipatievscaia.*

Înainte de anul 1241, cînd Daniil principe de Halici s-a împotrivit lui Boleslav principele Mazoviei să prade Ţara Bolohovsca şi pe cnejii bolohoveni, acesta i-a răspuns: „Nu sînt ostaşii tăi (războinicii tăi), ci sînt cneji osebiţi (independenţi) Ne sut voi tvoi, no sut osobnii cneazi."[91]

Nu trebuie să uităm că aceasta este o situaţie de fapt şi de drept, din secolul al XIII-lea, înainte de năvălirea mongolă, pretutindeni unde se aflau români. Unii dintre aceşti cneji, concentrînd în mîinile lor puterea peste mai multe obştii (pagus), au alcătuit cunoscutele *craine,* iar ei au fost numiţi *regi,* dar redaţi, în textele salve, prin termenul *crai* sau *craiu,* cuvînt provenit din sincoparea vocalei *a* din numele lui *Carol cel Mare,* împăratul romano-german din anii 800 – 814. Un voievod sau un crai avea sub conducerea sa în Transilvania între 10 pînă la 15 sate.[92]

În Moldova, un asemenea *crai* ales de megieşii mai multor ginţi de pe pîrîul Zeletin a lăsat tradiţiei satul Crăieşti din ţinutul Tecuci.[93]

---

[88] I. Bogdan, *op. cit.,* II, p. 193 – 195, *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 7

[89] *Moldavia v epohu feudalizma,* I, Chişinău, 1961, p. 1 – 2 şi 5 – 6

[90] A. Meitzen, *Siedelungen* ...II, p. 240, cf. R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii,* p. 50, nota 3

[91] *Cronica Ipatievscaia,* „in Polnoe Sobranie russkih letopisei", II, p. 194 – 195, cf. A. V. Boldur, *op. cit.,* p. 122

[92] Şt. Meteş, *Contribuţiuni nouă privitoare la voievozii români din Ardeal şi părţile ungureşti,* Cluj, 1922, p. 2 şi urm.

[93] *A. Moldova, veac XVII,* vol. I, p. 235, III, p. 213, 219

În ținutul Vaslui, care cuprindea în raza lui așezările de la izvoarele Bîrladului și pînă în Prut, au existat o *crăie* pe Rebricea Mică, lîngă Tufești, și una pe Bîrlad în gura Bîrlăzelului. Ambele, organizate de cîte un crai, au lăsat și urme în toponimicile *Crăiesti*, existente și astăzi în aceea de pe Rebricea Mică, cu centrul în *Crăiești*, unde era casa lui Popa Micu Crai, au intrat satele unde au fost juzi Stoian, și Giurgiu Blidaru, mai jos, unde au fost juzi... și Stoian Folea, seliștele lui Marcu și Nicoară și unde a fost Roman și Hodco,[94] adică zece sate. În secolul al XV-lea, ele au fost împărțite și conduse pe rînd de Popa Micu, de Giurgiu Piatră și de vornicul de gloată Moica, împreună cu fratele său Tudor, spătar.

În ce privește *crăia* de la gura Bîrlăzelului, de pe Bîrlad, lipsind documentele din secolul al XV-lea, nu putem reconstitui numărul satelor care au depins de ea, satul Crăiesti apărînd abia din secolul al XVI-lea[95], după documentele publicate pînă acum.

Trecînd peste toponimicul Crăiești, fost centru al unei alte *crăii* din ținutul Cîrligătura (dispărut ca nume) de lîngă Hoisești, pe care din lipsă de acte mai vechi tot nu o putem reconstitui, menționăm numai că ea exista sub Alexandru cel Bun[96].

Altă crăie a existat în ținutul Neamț, pe Valea Neagră, cu centrul la *Crăiești*. De la titlul *crai* dat de către megieșii gentilici acestui conducător de obști au rămas cu numele de familie nepoții și strănepoții acestuia. *Un Micul Crai,*[97] vornic, numit și *Micul Craiu* apare întărit în moșia lui dreaptă din *Budești, Crăiești și Bahna* de pe Valea Neagră, iar prin vislujenia dobîndită, în septembrie 1444, el devine stăpîn în satele Mălești, Glodeni, Obîrșia și jumătate din Hlăpești, de pe Valea Albă[98].

Fratele acestuia, Ivan Craiu, a fost deposedat, în lupta pentru putere, de o altă rudenie, Goștilă, de la care ne-a rămas satul Gostilești, din hotarul Budeștilor.[99] În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, strănepotul acestora, Vasile Crăiescu, va ajunge pîrcălab al cetății Neamțului și ținutului cu același nume[100].

Nu ne putem da seama, tot din lipsă de acte mai vechi, de unde provine numele Crăiești, toponimicul de la obîrșia Soholuiului din ținutul Covurlui[101], încercuit în 1448 de satele marilor boieri Șteful și Cernat Ploscarul[102]. Să fie oare vreo legătură între Gostilă, ruda lui Micu și Ivan Crai de pe Valea Neagră, care a avut sub stăpînirea sa satele cneazului Bran de pe Cneaja[103], din apropiere, din ținutul Horincea? Ori frații Șteful și Cernat ploscarul au dezbrăcat de putere și luat sub jurisdicția lor cele 50 de sate din jurul Crăieșilor de aici? !

La vlahii din Galiția se constată, de asemenea, existența unui număr mare de *craine* sau *crăii*.[104]

---

[94] *Ibidem,* veac XIV – XV, vol. I, p. 120, 199, XV, vol. II, p. 158; M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 424, II, p. 179; I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 390 – 391

[95] *A. Moldova, veac XVI,* vol. III, p. 257 – 258, p. 18

[96] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 40

[97] M. Costăchescu, *op. cit.,*II, p. 501 – 502, 583, 578 – 800

[98] *A. Moldova, veac XIV - XV,* vol. I, p. 205

[99] I. Bogdan, *Documente ...,* I, p. 35 – 36, 324 – 325, 354 – 360

[100] *A. Moldova, veac XVI,* vol. IV, p. 247, XVII, vol. I, p. 42, 194 – 195

[101] *Marele Dicționar geografic al României,* II, p. 756

[102] M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 323 – 328

[103] I. Bogdan, *op. cit.,* p. 35

[104] T. Holban, *Jus Valachium în Polonia,* in „Cerc. Ist.", vol. XVIII, Iași, 1943, p. 316 – 318; D. Mototolescu, *Jus Valachicum în Polonia,* București, 1916, p. 86

Şi la românii din Balcani, cnejii români aveau drepturi de conducători şi îndeplineau, chiar după instaurarea feudalismului, trei categorii de atribuţii: militare, judiciare şi fiscale, ca organe centralizatoare a puterilor într-o gintă, în care erau mai multe comunităţi familiale conduse de juzi. Ele rezultă dintr-un act din 18 martie 1436, pe care il dăm aici, in extenso:

„În numele Tatălui şi Fiului şi Sfîntului Duh, amin!, noi, cneazul Hanz Francapan, cneaz al Vegliei şi Modruşei, al Cetinei şi Clissei etc, ban al Dalmaţiei şi croaţilor, dăm de ştire prin acest hrisov deschis al nostru, fiecărui om căruia i se cuvine, că au venit în faţa noastră, cinstiţii şi bunii bărbaţi, foşti supuşi credincioşi şi drepţi ai banului Ivănuş Ivanovici, *toţi valahi buni* **(16 nume) şi toţi ceilalţi** *vlahi buni,* **rugîndu-se şi cerînd de la noi** *bunele şi cinstitele lor legi obişnuite,* **pe care le-au avut sub fostul lor domn, banul Ivănuş Ivanovici şi sub tatăl acestuia, cneazul Ivan, iar noi, cumpănind şi văzînd dreapta şi cuviincioasa lor rugăminte şi cerere, am primit pe bunii bărbaţi mai sus-amintiţi, foşti supuşi credincioşi ai banului Ivănuş, de supuşi pentru noi şi erezii noştri şi le făcurăm, deterăm şi confirmarăm** *obişnuitele lor legi cinstite şi bune şi drepte,* **pe care le-au avut prea drepte şi prea bune sub fostul lor domn, banul Ivănuş şi sub tatăl acestuia, cneazul Ivan şi** *sub cari legi s-au servit ei şi bătrînii lor.*

Iată şi acelea bune legi

1) *Mai întîi să nu fie peste ei vreun cneaz cu forţa. Dacă vreun cneaz le-ar fi urît, au să se sfătuiască cu noi, să aibă voie a-l schimba.* **(p. 73).**

2) Care vlah are sat, să slujească cu uncia, iar care n-are sat /să servească/ călare cu scut şi cu sabie ori cu săgeţi şi cu sabie.

3) Cine, poruncindu-i-se, nu merge la război, are să plătească şase libre, din care a zecea parte se cuvine *voievodului vlah.*

4) Calul ostăşesc să nu i se ia în zălog pentru nici o vină.

5) Să nu se bată în răstimpul de la Sîn Ştefan pînă la Sîn Martin.

6) Iar cînd pleacă la război, două părţi să fie soldaţi, iar a treia parte să se îngrijească de făină şi iepe. **(p. 74).**

7) Şi să nu fie peste ei voievod nici un croat, ci unul dintre ei să le fie voievod, care le va porunci şi se va sfătui cu cneazul nostru.

8) *Şi judecata să le fie sub Sinj, şi la judecata lor să nu şadă nici un croat, ci cneazul şi juzii lor.*

9) *Şi cneazul şi juzii lor să aibă a descinde de două ori pe an între vlahi, între toţi cei înşiraţi mai sus cîte unul.*

10) *Şi să nu fie între ei pedepsiţi cu silnicie, ci pe fiecare să-l judece cu judecată dreaptă.*

11) Şi din fiecare gloabă să le rămînă o treime, iar juzi lor li se dă a zecea parte din gloabă, iar din venitul nostru, a zecea parte de gloabe cneazului.

12) Iar dacă ar cădea asupra cuiva gloabă, să i se ia o oaie pentru o libră şi o vacă pentru şase libre. Şi să i se dea termen pînă în ziua a douazecea, iar dacă n-o răscumpără pînă atunci, să o piardă.

13) Fiecare casă are să dea la Sf. Gheorghe un berbece sau o oaie şi un ţap şi un caş, iar cine-i aşa de sărac că nu are caş va da un veronez, apoi un galben după fum, după legea lor 74 de bolantia, cine are cai şi treizeci de oi, iar cine-i mai bogat să dea şi doi galbeni sau imbri.

14) **Toamna, de ziua sf. Martin, să aibă a da, *după legea lor*, cîte un dinar de fiecare cal, în afară de *cătunari și dvornici*.**

15) **Iar în Cetina să nu dea tergovină nicăieri.**

16) **Să nu fie spînzurat nimeni dintre ei pentru nici o vină.**

17) **Și mai sus amintiții bărbați toți *buni cătunari* să-și țină pentru sine jumătate din venitul de galbeni de la oamenii lor, cum a fost sub fostul lor domn banul Ivăniș.**

18) **Și să nu fie silit vlahul, care însuși nu are o sută de libre, a-i da altui vlah o sută de libre.**

19) **Și să nu fie dator a da domnului slugi năimite, nici slugi de cai.**

20) **Și sîrbul să nu dea în judecată pe vlah, nici vlahul pe sîrb.** (p-74).

21) **Și să nu fie între ei... nici martor, nici jurător, și nimeni dintre ei să nu fie oficial, nici să nu fie jurat, în afară de 4 bolantia.**

22) **Și să nu dea ierbărit la munte, nici în iernatice, nici aiurea, unde n-au dat nici pe vremea banului Ivăniș.**

23) **Și croații să nu țină vlah, în afară de un păstor.**

După aceasta, *cneazul vlah* și toți bunii bărbați, scriși mai sus, toți *cătunarii*, s-au rugat de noi și s-au legat cu credința și sufletul lor că ne vor servi credincios nouă și urmașilor noștri, iar noi ne-am făgăduit și am dat la aceasta cuvîntul nostru domnesc, că vrem să-i confirmăm în toate *legile lor mai sus scrise și să le ținem legile în vecii vecilor*, pentru ca ei și rămășița lor, pînă ce ne slujesc drept și credincios.

Drept care am dat acest hrisov deschis al nostru, căci toți acești mai sus scriși *bărbați buni, cătunari*, cu frații și cătunele sau comunele lor s-au făgăduit, au primit și s-au legat, cu credința și cu sufletele lor, că ne vor sluji, ei și urmașii lor, pe noi și rămășițele noastre drept și credincios cu capetele, cu averea și cu toată puterea lor, și nu ne vor părăsi pe noi și pe urmașii noștri, împotriva nici unui om.

Scris în Clissa, luna martie 18, în anul de la nașterea lui Hristos 1436.

Și la toate cele zise mai sus ne-am legat tare, pentru ca să fie cu sfatul și cu buna lor voie".[105]

Actul referitor la rolul cnejilor, după dreptul valah, este așa de clar, încît nu mai are nevoie de nici un comentariu. Cnejii concentrau în mîinile lor puterea militară, judiciară și fiscală în interiorul obștii, avînd în subordinea lor pe juzii comunităților sătești. De asemenea, un rol deosebit îl aveau *cnejii* în raport cu *juzii* la românii dintr-un *pagus* din cele trei districte din Slavonia, dintre Sava și Drava. Textul latin spune clar că, și în aprilie 1667, ei alegeau jude și cneaz, *sit judex sive knesius*, precum și *vaivodae* care sînt *viri militares*[106].

În consecință, din majoritatea documentelor referitoare la cneji cu formula „unde a fost cneaz..." sau „unde este cneaz...-" reiese că:

a) fostul cneaz este înlocuit cu un boier[107] **(= boi = gintă + *er* = războinic, adică războinic gentilic în limba cumană) = pan, prescurtat din jupan, pe care l-am văzut că nu este decît șeful comunităților teritoriale și în Carniolia și în Carintia și în Lusația și în Balcani.**

---

[105] S. Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959, p. 73 – 75

[106] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, XI, București, 1939, p. 68 – 79

[107] Diran Kelekian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinople, 1911, p. 64 și 295

b) boierul sau panul este arătat că înlocuieşte pe un cneaz prin întărirea lui de către autoritatea centrală, după ce a fost ales de obşte, cînd este vorba de precizarea că acolo *„ û este casa"* sau *„unde este curtea lui"*. Vom vedea mai jos că, aceasta nu este altceva decît localitatea fostului scaun de judecată a şefului comunităţii gentilice, devenită reşedinţa boierului feudal.

c) Cîteodată, unii au fost înlocuiţi prin autoritatea centrală de către domnie, care a adus şi impus şefi războinici din altă gintă, cum am văzut că s-au petrecut în cazul lui Petre Ungureanu şi alţii.

d) În sfîrşit din aceleaşi acte văzute mai sus, alături de satul condus de cneji, apar sate conduse de *vătămani*, sau folosită formula, „unde a fost...", adăugindu-se numai numele războinicului, fără să se indice atributul, dar subînţelegîndu-se expresia *jude*. Aşa stînd lucrurile, e în afară de orice discuţie că voievozii, logofeţii şi diecii de cancelarie făceau o deosebire între aceştia. O gradaţie între atribuţiile *vătămanilor*, *juzilor* şi *cnejilor* şi o ierarhie între instituţii nu numai că e de presupus cînd le avem înşiruite concomitent în unele acte, dar ea există în realitate. Ea se desprinde cu prisosinţă din actul emis, la 5 martie 1435, de către Ştefan voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, cînd scrie: „tuturor boierilor şi vornicilor şi şoltuzilor şi pîrgarilor şi juzilor şi vătămanilor şi întregului popor" (i văsemu pos-polstvu) să nu ia zălog sau să comită represalii împotriva negustorilor braşoveni[108].

Şi mai presus de acest act este cartea prin care, în 1436, Ilie şi Ştefan, voievozi întăresc cneazului Nicoară satul Tuzara, de la obîrşia Bicului, (astăzi Călăraşi în ţinutul Lăpuşna), împreună cu un alt loc, „unde este... la fîntînă", iazul şi moara şi prisaca, şi iarăşi un loc să-şi aşeze sat[109], făcîndu-l boier pentru dreapta şi credincioasa lui slujbă, precum şi mărturia cronicarului Azarie, din 1568, cînd scrie că Ruxandra doamna a cinstit cu mii de binefaceri pe *cneji*[110], adică pe boieri. Nu mai spunem că soţiile boierilor foşti cneji păstrează amintirea din perioada antestatală, intitulîndu-se *menghine* în tot cursul evului mediu,[111] cum, de altfel, se poate observa că se numeau cnezi Ioan şi Farcaş din Oltenia înainte de întemeierea statului feudal al Ţării Româneşti[112].

Dacă din actele moldoveneşti cnejii apar ca locuind într-o judecie, faptul e normal, căci şi la galii şi germani, şeful unei *civitas* îşi avea reşedinţa tot într-un *fiagus*.

Ca şi la români, ţiganii, aduşi de vitregia vremurilor pe pămîntul vechii Dacii, au păstrat modelul organizării gentilice vechi hinduse şi-şi numesc conducătorul ginţii tot cneaz. În 8 iulie, 1428 cele 31 sălaşe de ţigani ai mănăstirii Bistriţa aveau în fruntea lor pe cneazul Coman.[113]

Nu tîrziu după această dată, cele 11 sălaşe de ţigani ale boierului Ioan Porcu erau conduse de *judele Nicula*.[114] În secolul al XVII-lea, alături de *juzi* numiţi şi *judeci* apar şi vătafi de ţigani.[115] Un asemenea jude, care, în realitate, nu era decît un cneaz, conducea cîte o gintă

---

[108] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 674 – 675

[109] *Moldavie v epohu feodalizma*, I, Chişinău, 1961, p. 1, 5

[110] I. Bogdan, *Cronica lui Azarie*, în „Cronicele slavo-române din secolele XIV – XV", Bucureşti, 1959, ed. P. P. Panaitescu, p. 147

[111] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 40 – 44

[112] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească (1247 – 1500)*, Bucureşti, 1966, p. 4

[113] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 216

[114] *Ibidem*, II, p. 342

[115] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 56, II, p. 81, 110, 123 – 124, IV, 163 – 164, 278, 318, 336, 337

alcătuită uneori din 38 de sălaşe[116], alteori din 66 de sălaşe de ţigani [117]. Termenul de jude a fost, desigur, impus prin cancelarie pentru a înlocui pe acela de cneaz, dispărut din vocabularul obişnuit în secolul al XVII-lea. Într-un act din 1614 – 1615, cele 77 sălaşe de ţigani ale lui Sturza hatmanul îi ziceau cneazului lor voievod, iar acesta era cunoscut ca Maftei vodă de ţigani.[118]

Astfel, concluziile trase de C. Giurescu referitor la cnejii din Ţara Românească, pe care-i socoteşte boieri[119], proprietari de sate, stăpîni şi oameni liberi se verifică a fi valabile şi pentru cnejii din Moldova, după analiza actelor interne şi externe scrise în cancelaria domnească.

MOŞUL ŞI ZEMLENII, PRIMII STĂPÎNI AI HOTARELOR SĂTEŞTI

Şefii comunităţilor casnice care au primit teritoriile respective, pentru a organiza satele în raza hotarului ales" cu brazda în cap" de către megieşi erau prin natura lucrurilor *cei mai puternici*[120]. După funcţiile pe care le îndeplineau în gintă ei au fost numiţi de către nepoţii familiei, *moşi*. Cuvîntul este şi în limba ilirilor şi înseamnă *albi*, adică oameni cu capetele albe.[121] În limba albaneză, şi astăzi, cuvîntul *motsios* este adresat unui om bătrîn cu părul alb[122], care este, în acelaşi timp, şi *bunic*[123]. De la acest cuvînt s-a format şi antroponimul, Moşul. Într-un document moldovenesc, din 20 martie 1528, scris în limba slavă, avem şi formula „unde a fost casa Moşului"[124].

Femeia moşului s-a numit *motsnsa* = mătuşa, mătuşiţa[125] şi moaşa[126]. Moşul care a organizat satul şi familia sa ori, după vorbirea de atunci, a descălecat satul, a fost confundat multă vreme cu cneazul sau boierul[127], deoarece el a stat la temelia a ceea ce s-a numit apoi *moşie*. Membrii familiei moşului, copărtaşi în devălmăşie la moşie, ca urmaşi, se vor numi *moşteni* sau *moşneni*, de unde denumirea *Moşeşti* sau *Moşeni*, adoptat mai apoi şi ca nume de sate[128].

Înainte de a se fi folosi cuvintele *dead, dedină* şi *ocină*, pe care le aflăm în textele scrise în limba slavă, urmaşii traco-dacilor aveau termenii străbuni de *moşi* şi *moşie*[129] şi cuvîntul celto-german – *holdă*, ambii utilizaţi înainte de introducerea limbii slave în cancelarie. *Moştenii* şi *moştenitorii* vin ca descendenţi ai *moşului*[130] cu drepturi la moşia satului pînă sus pe Nistru,

---

[116] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 446
[117] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 276
[118] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 152 – 153
[119] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, ed. cit., p. 310 – 313
[120] Mihail Bogdan, *Dicţionar englez-român*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 66
[121] Al. Philippide, *op. cit.*, II, p. 724 – 725, I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a II-a, p. 202, 204, 207
[122] P. Skok, *De l'etymologie roumaino-slave*, în „Omagiu prof. Ilie Bărbulescu", Iaşi, 1931, p. 207 – 215
[123] B. P. Haşdeu, *Glosse române din sec. XVI*, în „Columna lui Traian", dec. 1877, p. 642
[124] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Bucureşti, 1940, p. 209; *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 277
[125] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 39
[126] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 110, R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 170 – 173
[127] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 220 – 222
[128] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 277, *Marele dicţionar geografic al României*, vol. IV, p. 398 – 399
[129] *A. Moldova, veac XVII*, vol. II, p. 242, III, p. 145, IV, p. 269, V, p. 229
[130] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, ed. cit., p. 336 – 347, G. Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, Paris, 1926, p. 86 – 88

în satul Onuțul de Sus, din ținutul Hotin.[131] De rădăcina *moș* se leagă cuvîntul *moșneag* și numele de oameni *Moșneaga*. Cuvîntul celto-german *Hold* sau *Hulei*, folosit de către Ștefan cel Maie cînd dictează actul de făgăduință a omagiului către regele Poloniei[132] a fost păstrat atît în Transilvania, cît și în celelalte țări românești, numai pentru pămînt, nu și pentru stăpînii de pămînt sau moștenitorii pămîntului cum sînt, în Anglia, *holdeni*, adică răzeșii.[133]

În calitatea lor de moștenitori copărtași în devălmășie la teritoriul atribuit moșului, „în cadrul ginții", ca șef al comunității familiale și teritoriale, moșnenii devin *pămînteni* = *terrigeni*, adică stăpînii locului cu hotare alese de megieși.

În textele românești scrise în limba slavă, ei apar sub un termen scito-iranian = *zemleni*. În actul din 6 ianuarie 1395, prin care este consemnat evenimentul depunerii jurămîntului de fidelitate lui Vladislav Iagelo, Ștefan, voievodul Moldovei, apare însoțit de *boieri* și *zemleni*, slugi domnești.[134]

În actele de făgăduială a omagiilor date de Alexandru cel Bun, la 1 august 1404[135] și la 6 octombrie 1407[136], voievodul arată că alături de el sînt *„panii moldoveni și zemlenii noștri"*, adică două categorii de războinici, *boieri și pămînteni*.

Într-o lucrare recent apărută, F. A. Grecul, nefamiliarizat cu documentele moldovenești, a discutat problema zemlenilor și a conchis că aceștia sînt „o populație rurală neliberă"... „o populație agricolă aservită", în contrast cu *țăranii liberi*, numiți răzeși.[137] Autorul a ajuns la această părere pe temeiul documentelor din 13 decembrie 1421[138], dai mai ales pe acelea ce se referă la scutirile acordate satelor episcopiei de Rădăuți[139] (din 30 august 1479 și 23 august 1481). Dar o analiză a textelor ne arată tocmai contrariul.

Dacă luăm primul act și-l analizăm, vedem că Alexandru cel Bun dăruiește cneaghinei Rimgaila, fosta lui soție, tîrgul Siret cu Vilhovățul și 600 de ducați de aur anual, plătibili în două rate. În cazul în care, independent de voința domniei acești bani nu vor fi achitați la vreme, atunci craiul Poloniei, ruda Rimgailei, va lua acești zloți de la „negustorii noștri și zemlenii noștri".

Este evident, din această ultimă frază că, regele Poloniei nu putea să intre în Moldova să ia banii de la negustorii din orașe și de la țăranii satelor aservite, ci numai de la acei oameni care mergeau în Polonia. De altfel, dacă F. A. Grecul ar fi citit textul latin alăturat de Mihai Costăchescu în volumul său de documente, ar fi văzut că membrii sfatului domnesc sînt numiți în act „nos *terrigene domini* noștri Alexandri voievode", iar banii, ducați, aveau să fie confiscați de la *negustorii* sau *pămîntenii moldoveni: arrestare mercatores nostros et super terrigenas nostros debet ipsos recipere, et arrestare tam diu donec*[140]...

În cele două acte ale episcopiei de Rădăuți se poate observa că, locuitorii satelor Rădăuți și Cosmani, foști megieși, dar numiți acum *Undi*, în textul slav, după închinarea lor nu vor mai

[131] C. și M. Karadja, *Documentele moșilor Cantacuzino din Bucovina*, în „Bul. Com. Ist. Rom.", anul X, 1931, p. 26 – 28.

[132] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 284 – 287.

[133] H. Tiktin, *op. cit.*, II, p. 737, A. Levițchi, *Dicționar român-englez*, București, 1960, p. 874.

[134] M. Costăchescu, *Documente moldovenești*, II, p. 611 – 614.

[135] *Ibidem*, II, p. 625 – 626.

[136] *Ibidem*, II, p. 628 – 630.

[137] F. A. Grecul, *Relațiile agrare în Moldova*, Chișinău, 1961, p. 288, 305, 307, 308.

[138] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 147 – 151.

[139] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 228 – 229, 256 – 258.

[140] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 149.

fi judecați pentru faptele lor de vornicii din Suceava sau Țețina (Cernăuți), ci de episcopii de Rădăuți sau vornicii lor, și nici nu vor mai presta servicii la cetățile, nici la morile, nici la curțile domnești *cu alți zemleni la un loc*[141].

Spre aceeași concluzie, ne duce și textul actului dat, în 22 august 1448, pentru întărirea omagiului de vasalitate, depus de către boierii Moldovei: „făgăduim în plus și ne legăm pentru toți oamenii și boierii și pămîntenii *(terrigeni,* în textul latin) și supușii țării Moldovei"[142].

Aceeași expresie o mai întîlnim și în actul emis de Eremia Movilă, în 19 mai 1606, mănăstirii Pobrata, în care, după ce i se acordă dreptul de slobozie, pe trei ani, să cheme din alte țări fie rus, fie moscovit, fie muntean, fie vlah sau orice limbă în seliștea Dobîrceni din ținutul Dorohoi, voievodul precizează că aceștia să nu muncească pentru domnie nici o muncă, nici la oaste să nu meargă, nici iliș să nu plătească, nici gorștină de oi, nici din porci, nici 50 de aspri..., nici sulgiu, nici altă dabilă care se va mai adăuga să nu aibă să dea cu alți *zemleani,* ci să fie în pace de toate pînă ce se va împlini acea vreme".[143]

E clar pentru oricine ca, sătenii din Rădăuți, Cosmani și Dobîrceni nu mai au obligații de a presta munci și strajă la morile domnești, și nici serviciile militare la cetățile din Suceava și Țețina, și alte dări către țară, pe care le datorau *pămîntenii liberi, terrigenii* sau *zemleanii* din satele domnești de ocoale.

Autorul nu ar fi făcut această eroare fundamentală dacă ar fi citit lucrarea lui B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia,* în care ar fi văzut că, în Volohînia, *zemleanii* nu erau vecini birnici[144], iar în Lituania și Polonia, *terrigene* din textele latine sînt stăpînii pămîntului[145].

Problema zemlenilor din Moldova a mai fost discutată și de Valeria Costăchel. Ea a fost rezolvată just, după ce a observat îndeaproape toate elementele aduse și subliniate în studiul său de B. D. Grecov. În concluzie, aceștia erau posesori de pămînt, datori să presteze slujbă militară și erau obligați să execute diferite munci legate de necesitățile de apărare ale țării.[146]

În acest sens trebuie interpretat și acel *terrigenus* Denko Ivașcovici, moldoveanul care duce scrisoarea lui Ștefan cel Mare către regele Poloniei, in ianuarie 1468, îndată după bătălia de la Baia.[147]

Condiția socială a zemlenilor ca oameni liberi, stăpîni ai pămîntului din moși și strămoși, reiese și din documentele din secolul al XVI-lea. Nu trebuie trecute cu vederea precizările din actele din 7 februarie 1510 și 4 mai 1518, redactate unul sub Bogdan voievod[148] și celălalt sub Ștefăniță voievod[149], in care *zemlenii* sînt deosebiți de oamenii *oboghii liudi,* adică gentilicii unor sate deveniți *cmetones.*

Autoritatea lor a fost consemnată, în raport cu aceea a boierilor, cu ocazia înscrierii atribuțiilor vînătorilor de urme. În cazul că tîlharii de fete mari, sînt bănuiți că se adăpostesc

---

[141] I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 231 și 257: „ni na gorod, ni na mlini, ni na nași dvorove si inimi zemleane"

[142] P. P. Panaitescu, *Marea adunare a țării, instituție a orînduirii feudale în țările române,* in „Studii", anul X, 1957, Nr. 3, p. 155

[143] B. D. Grecov, *Țăranii în Rusia,* București, 1952, p. 302.

[144] *A. Moldova, veac XVII,* vol. II, p. 43 – 44

[145] B. D. Grecov, *op. cit.,* p. 357 – 358

[146] V. Costăchel, *Contribuții la istoria socială a Moldovei în sec. XIV – XVII,* in „Romano-Slavica", XI, București, 1965, p. 163

[147] P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Stefan cel Mare,* București, 1934, p. 5: „nostrum fidelem terrigenam dominum"

[148] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Bogdan voievod,* 1940, p. 470.

[149] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod,* Iași, 1943, p. 518 și 522

într-un sat, vînătorii de urme vor trebui să se mulţumească numai cu declaraţia *boierului*, dacă în el se afla un *boier*, ca stăpîn. Dar dacă satul era în stăpînirea *zemlenilor megieşi*, aceştia, pentru a fi crezuţi, trebuiau să depună jurămîntul în faţa vînătorilor de urme, care, în fond, erau ca şi procurorii de mai tîrziu. E de la sine înţeles că o deosebire netă se făcea în cancelaria domnească între oamenii = *liudi* ajunşi sub dependenţa episcopiei de Rădăuţi, şi *zemleanii* din care se ridicau boierii, stăpînii satelor. Ei sînt, probabil, acei *„potentes illarum partium"*, din Moldova de Jos, amintiţi în scrisoarea papei Ioan al XXII-lea, din 4 octombrie 1332, că au ocupat păminturile episcopiei din Milcovia, după instalarea dominaţiei tătarilor[150] şi nu mongolii, care nu şi-au împărţit între ei satele Moldovei.

Termenul *zemleani* este de origine indo-europeană şi provine din *djemel = ghemel*[151], de unde grecii il au pe ἡ γῆ; γέα; γαῖαα = pămint, divinitate[152], ζέμελω = pămint, *Terra mater* şi *zemely*, mama lui Dionisos, zeul trac. În limba persană, *zemin* înseamnă şi astăzi *pămînt, sol, ţară.*[153]

De la acest cuvînt, geto-dacii au format numele *Zemelzis = Zamolxis = zeul pămîntului*[154] greşit explicat de lingvişti prin cel îmbrăcat în piele de urs[155].

Din epoca traco-dacă, au păstrat moldovenii pînă astăzi cuvîntul *zeminic= zămnic* = bordei, locuinţă subterană, în care locuiesc nevoiaşii, ori îşi pun la adăpost cei înstăriţi stupii în timp de iarnă.[156]

Diecii din cancelaria ţării au folosit acest termen *zemleani* în documentele moldoveneşti pînă în secolul al XVII-lea. Odată cu extinderea limbii române şi introducerea ei în scrierea actelor oficiale în cancelaria domnească, cuvîntul *zemleani* a fost înlocuit cu acela de *pămîntean* (= de la *pavimentumi)*, deşi în textele latine se utiliza curent termenul *terrigenus*. Mai adesea însă şi paralel cu expresia *pămîntean*, diecii moldoveni au folosit cuvîntul megieşi-răzeşi sau numai răzeşi, instituţie pe care o vom studia mai jos, la moştenirea proprietăţii la sate.

Constatările noastre, pe documente, confirmă pe deplin ceea ce intuise Nicolae Iorga despre satul românesc, că este de aceeaşi esenţă cu grecescul, χῶριον o comunitate genealogică avînd un strămoş comun[157]. De asemenea, după cercetările făcute, am putut verifica afirmaţia făcută de N. Lăbuşcă referitor la înfiinţarea satului moldovenesc, care scria încă în anul 1922 următoarele: „De origine străveche, satul, ca formaţiune socială, oglindeşte viaţa agricolă, fiind forma caracteristică pentru locuinţa românilor pînă astăzi. Un sat aparţinea odinioară uneia şi aceleiaşi familii, toţi locuitorii, fără deosebire, erau rude de sînge, urmaşii unui strămoş, care statornicise graniţele satului. E „bătrînul", adică moşul de la care pleacă drepturile şi diviziunile prin moştenire şi mai totdeauna numele satului.[158]

---

[150] E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I₁, p. 622.
[151] Walde, *op. cit.*, ed. Pokorny, I, p. 622; I. I. Russu, *op. cit.*, p. 128.
[152] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, p. 401.
[153] A. Diran Kelekian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinopole, 1911, p. 646.
[154] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 128; *Istoria României*, I, p. 262.
[155] A. Nour, *Cultul lui Zamolxis*, in „Revista Istorică Română", XI – XII, 1941 – 1942, p. 450 – 451; N. A. Constantinescu, *Zamolxe*, Bucureşti, 1941, p. 1 – 13; Al. Săndulescu, *Religia geto-dacilor*, Bucureşti, 1922, p. 1 şi urm.; I. Coman, *Zamolxis*, in „Revue des études religieuses", II, p. 2.
[156] *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, IV, Bucureşti, 1957, p. 743; H. Tiktin, *op. cit.*, III, p. 1810; Arhiv. Stat. Iaşi, *Documente*816/44.
[157] N. Iorga, *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti, 1929, p. 3 – 20.
[158] N. Lăbuşcă, *Elemente juridice din Craiova lui Grigore Ureche*, Iaşi, 1922, p.75. (Teză de doctorat litografiată)

Termenul *ghiuj*[159], pentru a exprima pe *moșul* înaintat în vîrstă, de origine iliro-tracă, este păstrat și astăzi în graiul curent al moldovenilor, dar el nu a lăsat vreo semnificație de ordin social sau economic, așa cum s-a petrecut cu *moșul* de la care a rămas *moșia*.

ADUNAREA COMUNITĂȚII TERITORIALE ȘI ORGANIZAREA ARMATEI

Deși cuvintele străvechi *moșie* și *holdă* se află în vocabularul curent al locuitorilor satului moldovean, totuși folosirea termenului de comunitate teritorială or megieșească ni se pare mai potrivită pentru a contura sfera noțiunii din acele vremuri, pentru a nu fi confundată cu *obștea vicinală* sau *țărănească*, după aservirea ei.

În regimul gentilic, bazat pe legătura de sînge, toți megieșii se trăgeau dintr-un singur strămoș și în această calitate erau copărtași, folosind pămîntul satului în comun. Aceasta nu este ceva născocit sau imaginat. Oricine ar vedea și studia documentele celor cinci generații de oamenii ce se trag din străbunul Ciumală[160] din Leucușești, ținutul Vaslui, (din 22 mai 1576), din Aver[161] din Averești și Oniceni, de la Cobile (din 17 aprilie 1576), alui Zeameș[162] din Zeameșești, de pe Rebricea, ținutul Vaslui (8 martie 1617) și a... și-ar putea da seama că, în spițele acestor neamuri cu drepturi egale la stăpînirea pămîntului avem oglindit modul de organizare a unei moșii = comunități teritoriale, așa cum a fost păstrat prin tradiție și în epoca feudală.

Expresiile *obște vicinală* sau *obște țărănească* sînt cuvinte suprapuse mai tîrziu sub influența și din cauza pătrunderii străinilor din vecinătate în sinul comunităților familiale, casnice ale megieșilor consangvini, organizate într-un regim familial.[163]

Devenite comunități teritoriale cu hotare alese și cu drept de proprietate asupra pămîntului respectiv, comunitățile casnice au rezervat megieșilor, prin însăși natura lucrurilor, drepturi și obligații egale ca proprietari devălmași. Dar drepturile la libertate, viață și proprietatea produselor agonisite nu ar fi putut fi respectate decît prin crearea de către adunarea comunității familiale a unor organe administrative și militare.

Spre deosebire de rușii de la răsărit, care au pentru comunitatea teritorială expresiile *mir*, *verv* și *zadruga* și pentru cea vicinală *sosedscaia obscina*, *obște* și *vece*[164], adunarea megieșilor din comunitățile teritoriale geto-dace era numită cum am văzut mai sus, – *conventum* sau *cuvîntul*, iar adunările megieșilor din comunitățile teritoriale apar sub alți termeni. Într-un act din 15 iunie 1436 apare un boier, *pan* în text, cu numele Moica, în calitate de *vornic de gloată*, ca stăpîn împreună cu fratele său Tudor spătar al satelor Brădicești de pe Crasna și altele[165]. Într-un alt act din 5 iunie 1464, satul Găgești de pe Ialan din ținutul Fălciu a fost hotărnicit de boierul Cîrstea Negru *cu gloatele*[166]. Cuvîntul provine din latinescul *glutus-aum*[167] = aderent, partizan, împrumutat de la noi și de slavii balcanici.[168]

---

[159] B P Hașdeu, *Fragmente pentru Istoria limbii române*, in „Columna lui Traian", ianuarie 1876, p 1 – 17
[160] *A. Moldova, veac XVI*, vol I, p. 47 – 48
[161] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 63 – 65
[162] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 105 – 106
[163] A V Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, Chișinău, 1937, p 148 – 149
[164] B D Grecov, *Țăranii în Rusia*, 1952, p 60, 63, 70, 71 – 80, 289 – 298
[165] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 440 – 450
[166] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 79

Termenul este folosit de cronicarii Grigore Ureche[169] şi Miron Costin[170], cînd se referă la adunări de oameni, dar şi la unităţile militare săteşti venite în ajutorul voievozilor[171] şi în literatura beletristică.[172] De asemenea, îl aflăm folosit şi de voievodul Dumitraşco Cantacuzino, în anul 1675, cînd oprea pe pîrcălabii de Neamţ să mai descalece în satele domneşti dacă ar merge cu *gloatele*.[173]

Alteori adunarea comunităţii teritoriale săteşti apare sub cuvîntul *ceată*. În 8 iunie 1484 fraţii Maluşca, Nenciul, Cozma Rizeanul şi Dragoş din Rîzeni de pe malul Vişnevăţului şi Bicului din ţinutul Tighina făceau parte din *ceata lui Gangur*, ce era de strajă împotriva tătarilor.[174] Cît de mare era ceata nu ne putem da seama. Din cele două documente ale satului Rizeni, rezultă că acesta avea în anul 1502 20 de capi de familie, care locuiau în 20 de case[175]. E în afară de orice discuţie că, dat fiind obligaţia acestei cete de a fi de strajă împotriva tătarilor, ne aflăm şi în faţa organizării militare a satului, alcătuit din 20 de familii: 10 capi de familie comandaţi de Maluşca şi 10 de către Cozma Rizeanul.

S-ar putea ca aceasta să fie ca şi *centa* sau *centuria* germană, care, în timpul lui Cezar şi Tacit, avea pînă la o sută de familii, numărind pînă la o mie de suflete. Dintre aceştia, cam 300 de bărbaţi erau în stare de a purta armele.[176]

În Moldova însă, documentele ulterioare vin să ateste ca, iniţial, termenul *ceată* era dat adunării membrilor unei familii din comunitatea sătească. La 10 martie 1562, un ţigan e adus din Transilvania cu ceata lui[177] iar în 24 iunie 1563, Mihail cu ceata lui din Hălăşeşti apare în proces cu Ion din Viforeni şi Anuşca din Hălăşeşti.[178] Într-un act din 2 martie 1574, Petrea cu verii săi Toader, Halas, Dragus, Rusul, Pântea, Marin, Mogîldea şi *ceata lor*, toţi nepoţii lui Mihăilă şi ai lui Steţcu şi ai Anei şi ai lui Toader Margine, şi ai lui Găte şi ai lui Jurjea şi Cozma, strănepoţii lui Fete apar în proces pentru satul Mărgineni ţinutul Neamţ cu alţi veri din aceeaşi ceată. Procesul se stinge abia după ce Petru Şchiopul le-a „dat lege, ca să ajungă cu legea şi au ajuns legea cu mare mărturie a megieşilor".[179]

La fel sînt numiţi *cetaşi* = în textul original = *druyını*). Drăgan Hroită cu toţi nepoţii şi strănepoţii lui Gliga Săvescul din satul Mănăileşti de lîngă Durneşti de pe Bistriţa, ţinutul Neamţ (astăzi în Buhuşi)[180], precum şi Coste aprod, Lepitoare, toţi nepoţii lui Duma şi Cascole din Gărbeşti şi Cascoeşti, din ţinutul Vaslui.[181]

---

[167] L. Quicherat – A. Daveluy, *op. cit.*, p. 513.
[168] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico ...*, p. 129.
[169] Gr. Ureche, *op. cit.*, ed. II, P. P. Panaitescu, p. 87, 88, 178, 216.
[170] M. Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 62, 86, 97 – 98, 102 – 104 etc.
[171] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 219; C. Cihodaru, *Răscoala din anul 1653, din Moldova*, in „Anal. St. Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, secţia III, tom XIV, 1968, p. 107.
[172] *Dicţionarul limbii române literare*, II, (D-L), p. 393.
[173] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, Iaşi, 1908, p. 67.
[174] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 287 – 288.
[175] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 5, 10 – 11.
[176] Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, I, p. 117, 132, 154.
[177] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 158.
[178] *Ibidem*, veac XVI, vol. II, p. 167.
[179] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 28.
[180] *Ibidem*, vol. III, p. 45 – 46.
[181] *Ibidem*, vol. III, p. 292 – 293.

Termenul *ceată* şi *cetaşi*, existent şi la albanezi[182] era atribuit deci mai întîi membrilor comunităţii casnice, familiei aşezate într-un sat, ca şi unei fratrii[183], ca subunităţi în organizarea cetei militare a comunităţii gentilice şi apoi *cetei = cohortă militară*[184], dar şi cetelor de neam în satele răzeşeşti.

Slavii au pentru familia mare *zadruga*, iar pentru ceată, *drujina*,[185] în timp ce membrii cetei, *cetaşii*, au corespondentul *drujinici* sau *podrugianii* cuvînt folosit în textele slave din Ţara Românească[186]. Ambele au aceeaşi rădăcină celtică în forma *drungos*[187] δροῦγγος la greci[188] şi *drungus* şi *drugia* la romani. Din celticul *dreugh*, românii au format expresia *droaie*.[189]

Termenul *ceată* nu este de origine slavă[190], cum îl dă Miklosich, ci latină. El este compus din două cuvinte: *cum + eo, ire-ivi-itum = a merge împreună la adunare*. De la *cum + eo* s-a format verbul *co -\- eo = ire-ivi-itum* = a merge la dunăre, a se reuni, a se apropia, a se încleşta cu miinile, de unde a se lupta[191] (de aici, *czata* = bătălie în limba maghiară).[192]

De la acest verb s-a format substantivul *coetus, -us hominum*[193] = *reuniunea oamenilor, adunare*, adică *ceata oamenilor*.

Reuniunea oamenilor unei civitas = *coetus hominum, quae civitates appellantur* a dus la crearea termenului *civitas-atis = adunarea cetăţenilor*[194], de unde şi acela de *cetate*, azi la români.

Expresia *vătămie*, folosit în vocabularul curent de locuitorii satului moldovean[195] pentru locul de adunare, este de origine turco-tătară, provenit, probabil, din *vataha* sau *vataga*, care înseamnă *comunitate = Genossenschaft, Masse, Haufe, Rotte, Herde, Scharr, Schafherde*[196] dar şi *Grosse familie*, la pecenegi şi cumani.[197]

Un al treilea termen sub care apare adunarea satului este *grămada*. Termenul apare în regiunea subcarpatică, în Bucovina şi Vrancea. Într-un act emis, în 15 noiembrie 1656, de către Gheorghe Ştefan voievod, se scrie că a venit în faţa sfatului boierilor şi a domniei *grămada* satului Hus, din ţinutul Suceava şi a pîrît pe locuitorii din satul vecin Securiceni că li se împresoară o bucată de hotar. Din poruncă domnească se fac cercetări la faţa locului de către Ilie Circu, portarul Sucevei. Acesta a adunat „oameni buni, megieşi de primprejur" 12 la număr şi alţi „oameni buni, tineri şi bătrîni, care au mărturisit cu sufletele lor că satul Securiceni a fost

---

[182] Fr Miklosich, *Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886, p 35

[183] Idem, *Lexicon palaeo-slovenico*, p 1113

[184] H Tiktin, *op. cit.*, I, p 330

[185] B D Grecov, *Ţăranii în Rusia*, p 357

[186] *D. R. I. A. B. Ţara Românească*, veac XVI, vol II, p 24

[187] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, Bucureşti, 1969, p 57, 59, 75, 149

[188] A Bailly, *Dictionnaire gerc-français*, p 539

[189] I I Russu, *Limba traco-dacilor*, ed a II-a, p 129, 203, 207, 209, 210, 215

[190] I Bogdan, *Documentul Rizenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV*, Bucureşti, 1908, p 18

[191] L Quicherat – A Daveluy, *op. cit.*, p 204

[192] *Dicţionar român-maghiar*, Bucureşti, 1964, p 117

[193] L Quicherat – A Daveluy, *op. cit.*, p 205

[194] *Ibidem*, p 194

[195] Al Philippide, *op. cit.*, II, p 462

[196] Fr Miklosich, *Etymologisches Worterbuch ...*, p 376

[197] I Srezneskij, *Materialy dlja slovarja drevn, russ, jazyka*, St Petersburg, 1893, col 231; cf I Bogda, *Despre cnezii români*, Bucureşti, 1903, p 10/22

dat rămas din toată legea ţării"[198]. Termenul este frecvent la Cimpulungul moldovenesc[199] şi în satele Ireşti şi Călimani din Vrancea[200].

Cuvîntul *grămada* provine din rădăcina indo-germană *ger,* de la care grecii au ἀγείρω = a aduna şi ἀγορά = *adunare* iar traco-dacii, *grama-h*[201] de unde grămada la români, împrumutată de către slavii balcanici[202] şi rutenii din Galiţia[203], dintre care mulţi trăiau după dreptul valah[204], precum şi la românii din Slovacia.[205]

Adunarea membrilor comunităţii casnice, denumită *gloată, ceată* sau *grămadă* se făcea în vremea traco-dacilor la poalele unor înălţimi, întărite de la natură în *dave.*[206] După extinderea stăpînirii romane asupra Dobrogei[207] şi în părţile de sud ale Moldovei, de la Cetatea Albă de pe Nistru[208], la Piroboridava[209], azi Poiana de pe Siret[210] şi prin Oituz la Breţcu în Transilvania, au folosit termenul de *civitas*[211] pentru comunităţile sau localităţile rurale cu o organizaţie comunală, care nu era nici romană, nici greacă, ci autohtonă,[212] şi cuvîntul *civis-is,* din *cum-ivis = coeivis = coivis* – compagnon pentru om liber, cetăţean liber.

Cuvîntul *civitas,* folosit pentru adunarea membrilor unei comunităţi a fost păstrat de români sub acela de *cetate*[213] şi *cetăţuie,* dublet pentru *dave, grădişti, horodişti, movile, măgure, bîtce, holmuri* şi *piscuri* de lîngă aşezările omeneşti, din cauză că geto-dacii îşi făceau adunările lor la poalele sau chiar pe aceste înălţimi întărite de la natură. „Şi, oriunde avem astăzi o cetate pe înălţime – scrie N. Iorga – aşezarea dacică a precedat pe aceea ulterioară, a urmaşilor, determinată de aceleaşi necesităţi defensive".[214]

La galii, în perioada care precedează cucerirea romană, *civitas* era o grupă politică, o regiune, o confederaţie de *pagi* (comunitate). Acest cuvînt, care este folosit de Caesar în cunoscuta sa operă, mai bine de o sută de ori, nu însemna un oraş, nici aglomeraţii de oameni, ci un corp politic, un popor organizat. *Civitas* ocupa un teritoriu întins, împărţit în mai multe circumscripţii = *pagi,* numite de Caesar *pagi* sau *terra,* de obicei patru. În mijlocul acesteia se

---

[198] T Bălan, *Documente bucovinene*, II, Cernăuţi, 1934, p 155

[199] T V Ştefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc,* Bucureşti, 1915, ă 272 – 274 – 276, 311, 389, 418

[200] A Sava, *Documente putnene,* II, Chişinău, 1931, p 212

[201] A Walde, *Vergleichendes Worterbuch der indogermanisches Sprachen,* p 590 – 591

[202] Fr Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico ...,* p 141

[203] M Hruşevschi, *Istoria Rusiei ucrainiene,* vol III, p 479,cf B D Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p 265

[204] B D Grecov, *op. cit.,* p 297 – 298

[205] J. Macurek, *Valasi v zapadnych Karpatech v 15 – 18 stoleti,* Ostrava, 1959,p 300, cf C Cihodaru, Anal St Univ „Al I Cuza", tom XI, Iaşi, 1965, p 15 – 16

[206] E M Podgradscaia, *Novoe isscdovanie o valaşscoi colonizaţii v zapadnîh Karpatah,* in „Izvestiia Moldavskogo, Filiala Akad Nauk C C C P", tom 80, Chişinău, 1961, nr 2, p 67

[207] Al Philippide, *op. cit.,* I, p 440, 721

[208] V Pîrvan, *Cetatea Tropaeum,* Bucureşti, 1911, p 6

[209] Idem, *Salsovia*, Bucureşti, 1906, p 8 şi urm., Idem, *Castrul de la Poiana şi castrul de la Barboşi,* Bucureşti, 1913, p 1 – 13, p 14 – 27

[210] V Pîrvan, *Castrul de la Poiana ...,* p 1 – 333, Radu Vulpe, *Evaluţia aşezărilor omeneşti în Moldova de Jos,* in „St şi Cerc Ist veche", Anul I, ian – iunie 1950, p 47 – 52

[211] L Quicherat – A Daveluy, *op. cit.,* p 194, I Nădejde, *Dicţionar latin-român,* p 98, Civitas = toţi cetăţenii la un loc

[212] Th Mommsen, *Roemische Geschichte*, I, Berlin, 1904, p 649; Al Philippide, *op. cit.,* I, p 59, în notă

[213] N Grigoraş, *Vechi cetăţi moldoveneşti*, in „St şi Cerc Ist", XXi, Iaşi, 1947, p 132 – 153

[214] N Iorga, *Istoria Românilor*, I_1, p 63, *Marele Dicţionar Geografic al României,* II, p 346 -351

afla capitala, *oppidum*. Pe întinsul teritoriului = *civitas*, se aflau mai multe orăşele, un mare număr de locuri întărite, făcute de fiecare neam, care avea obiceiul de a se foitifica nu în contra străinului, ci contra neamului vecin, o mulţime de sate = *vici* şi ferme izolate = *aedificia*[215].

E foarte important de reţinut că, şi la germanii din vremea lui Tacit, adunările poporului, organizat în *cantoane sau pagi*, romanii le spuneau tot *civitas*.[216]

În evul mediu, *civitas* luase deja alt sens în limba latină, însemnînd oraş întărit = *civitas libera regia* în Ungaria[217]; în Germania, *civitas libera* = villa franca, *civitas Reichstag*[218]; în limba franceză *citi* şi în italiană, *citta* erau date localităţilor fortificate.[219]

În Dacia, populaţia latinizată a moştenit cuvîntul cu acelaşi sens. Cetăţile particulare, existente în Transilvania au fost dărîmate în urma ordinului regal dat în 4 august 1298[220]. Acelaşi lucru se va fi petrecut şi în Moldova şi în Ţara Românească din ordinul domniei în a doua jumătate a secolului al XV-lea, aşa precum au făcut turcii în secolele XVI şi XVII cu acele care simbolizau puterea domnească. Poporul însă le-a păstrat în graiul său. „Şi, oricît de multe par a fi locurile numite astfel – scrie Iorgu Iordan –, numărul lor este, în realitate, şi mai mare"..., deoarece „Pretutindeni aproape există ruine de vechi fortăreţe sau măcar şanţuri, resturi de ziduri etc... şi mai toate sînt situate pe ridicaturi de pămînt, adică pe întărituri oarecum naturale".[221]

Toate indică locurile de *Adunare ale comunităţilor săteşti*, alcătuite la început din *megieşi* în vederea apărării. De la *civitas* = *cetate* în vorbirea românească, membrii acestei comunităţi se vor numi *cetăţeni*, aşa după cum în secolul al V-lea după 453, de la *fossatum*, hunii aşezaţi printre locuitorii acestora în Dacia Ripensis, România şi Sciţia Minor vor deveni *fossatissi*, adică *săteni*, ca şi aceştia, formînd o comunitate mixtă din megieşii cu vecini = străini de singe, denumită comunitate vecinală şi nu pur megieşească, consangvină.[222]

Din documentele interne publicate pînă acum, cît şi din dicţionarele geografice, constatăm că termenul latin *civitas*[223] = *adunarea cetăţenilor* a dat, în sens geografic şi a

---

[215] Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions poligiques de l'ancienne France*, Paris, 1891, p 9- 11, IIp 271 – 281

[216] E Lavisse, *Histore de France*, II, Paris, 1903, p 47, 57

[217] A Bartal, *Glossarium mediae, et iinfimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig, 1901, p 131

[218] Habekern-Wallach, *Hilfswörterbuch für historiker*, Berlin, 1935

[219] Al Grecu, *Influenţe latine medievale în limba română*, in „St şi Cerc lingvistice", I, 1950, fasc 2, p 238

[220] E Hurmuzaki – N Densuşianu, *Documente ...*, I₁, p 532 – 540 D I R C Transilvania, veac XIII, vol II, p 445

[221] I Iordan, *op. cit.*, p 306 – 312 şi 451

[222] Iordanes, *Getica*, ed cit , cap I, p 70 şi 145

[223] Lăsînd la o parte marile cetăţi domneşti cunoscute tuturor, toponimicile denumite cetăţi sînt între Carpaţi şi Siret, în Vrancea, la Răduleşti şi Odobeşti (*A. Moldova, veac XVI*, vol III, p 147, *M. D. G. R* , II, p 343

În ţinuturile Trotuş şi Bacău, la Comăneşti, la Rîpi, la Nasoleşti, Nadişa, Cetăţuia la Movila Giurchii, pe care am văzut-o şi la *Movile*, la Mărăşeşti, Mileşti, Văsieşti (*M. D. G. R.* II, p 345 -348, 351) şi la Răcăciuni (Alex Vulpe, *Arheologia Moldovei*, Iaşi, I, p 69 – 78.

În ţinutul Neamţ, la Frumoasa pe Tazlău, la Selişţea pe Orbic, la Văleni, la Petrodava şi Bodeşti pe Cracău (*M. D. G. R.* , II, p 345 – 348) şi la Zvorăneşti (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 220)

În ţinutul Suceava, la Bucşoaia (E Grigorovitza, *op. cit.*, p 60), la Varna, la Stroieşti şi Huşi pe Şomuzul Mare, la Baia, la Brana, la Rădăşeni şi Vascani pe stinga Siretului (*M. D. G. R.*, II, p 343, 345, 346, 348, 350)

Între Siret şi Prut, cetatea Hmielov, la Şipinţi şi Ţeţina la Cernăuţi (T Bălan, *Cetatea Hmielov*, Cernăuţi, 1927, p 5 – 16) la Mamorniţa, Herţa, Movila, Orofteana, Cetatea saşilor sau a Leşilor şi la Corlăteni (*M. D. G. R.*, II, p 343 – 349)

În ţinutul Hîrlău la Deleni, în Roman la Dagiţa şi Strunga (*ibidem*, II, p 343 – 345, 347) în Cîrligătura la

înlocuit adesea numele înălţimilor fortificate, de la natură, traco-dacice amintite mai sus. Denumite cetăţi, ele ne amintesc la tot pasul de locurile de adunare ale megieşilor unei comunităţi teritoriale, ori a mai multor sate din jur, din aceeaşi gintă, în care se luau hotărîri în folosul comunităţii întregi, dar în primul rînd pentru apărare şi apoi pentru revendicări.

PRIVEGHIUL, PAZA SAU STRAJA ŞI INSTITUŢIA STRĂJERILOR

Potrivit dispoziţiunilor luate în aceste adunări, dispoziţiuni numite *doine,* **referitoare la proprietatea în devălmăşie şi organizarea militară, urmată de necesitatea de a nu se lăsa suprinşi la un eventual atac inamic, pentru a i se fura oameni şi bunuri, precum şi a evita neplăcerea de a constata vreo moarte de om pe teritoriul comunităţii, membrii comunităţii consangvine au trebuit să creeze instituţii proprii satului. Cea dintîi preocupare a adunării a fost organizarea unei echipe de veghe sau privighere =** *per vigilium* **la romani, de unde şi** *priveghiul* **la daco-români, ca şi la celţii din Bretania.[224]**

Ovidiu vorbeşte de existenţa priveghiului la geţii din Tomis, căreia îi spune *custodia muri*[225]**, deoarece se aflau în interiorul zidurilor cetăţii, în afara acesteia nefiind nimic sigur. Colinele, apărate numai de aşezarea locului, cu întărituri slabe, nu rezistau atacurilor[226]. Corpul de pază de la porţile cetăţilor =** *porta praesidianae*[227] **se numeau** *praesidium,* **ceea ce însemna pe atunci un număr de soldaţi care făceau** *priveghiu*[228]**,** *veghea, paza* **sau** *straja,* **termen existent şi astăzi în limba română, dar cu o deosebire în înţeles.**

Aurel Cazacu afirmă într-un studiu publicat în anul 1947 că organizarea satelor noastre nu este identică cu aceea a satelor în ţinuturile în care slavii nu au avut nici o influenţă din afară. El adaugă că locuitorii satelor româneşti sînt militari, obligaţi a îndeplini în mod continuu acest serviciu pe teritoriul pe care îl locuiesc, atît în timp de pace, cît şi în timp de război.[229]

C. Cihodaru scrie că, în obştile organizate după dreptul valah, rolul organizării străjilor a fost încredinţat de către adunare juzilor sau cnejilor, ajutaţi de sfatul bătrînilor sau juraţilor, iar pentru rezolvarea unor situaţii mai complicate se consulta adunarea poporului.[230]

Fireşte că, organizarea instituţiei străjerilor a fost încredinţată juzilor şi cnejilor, dar acestea erau două instituţii care se completau una pe alta. În evul mediu, oamenii din satele

---

Horleşti (Arh. St. Iaşi, pachet 801/170) în ţinutul Iaşi la Cetăţuia, în Fălciu la Scoposeni (*A. Moldova, veac XVII,* vol. IV, p. 301, V, p. 84, la Mogoşeşti, la Arsura-Ghermăneşti, la Bozia, la Moşna, Şişcani, Curteni şi Corni (*M. D. G. R.*, II, p. 345 – 347 şi 349). În ţinutul Vaslui la Pocreaca, Micleşti, Brădiceşti, Chiriceşti (*ibidem,* II, p. 342 – 343) şi pe rahova la Poieneşti, Hirsoveni şi Valea Caselor (*Materiale Arheologice*, p. 231, 274 – 303, „St. Ist. Veche", anul I, 1950, p. 44), în Tutova la Hărmăgeşti (*A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 278), la Strîmba (Rev. „Miron Costin", An II, p. 49; III, p. 1 – 5), la Corodeşti şi Adam (*M. D. G. R.*, II, p. 348 – 351), în Tecuci la Homocea, Porcăreşti, Corcioveni, Cosiţeni şi Buda, pe Dobrotvor (ibidem, II, p. 346 – 351), în Covurlui la Pechea şi pe Prut (ibidem, II, p. 348, *A. Moldova, veac XVI*, p. 264), şi la Stoicani.

[224] A. Rădulescu, ***Asemănări între ideile primitive ale poporului din Bretania şi ale poporului român,*** Bucureşti, 1931, p. 20

[225] Ovidiu, *Tristia*, III, XIV, 41 – 42, în „Izv. Ist. rom.", I, p. 290

[226] *Ibidem,* V, p. 17 – 18, în „Izv. Ist. Rom.", I, p. 302 – 303

[227] *Istoria României,* I, Bucureşti, 1960, p. 586

[228] A. Cazacu, *Vechile organizări româneşti,* în „Rev. Istorică", XXXIII, 1947, Nr. 1 – 12, p. 3 şi 12

[229] I. Nădejde, *Dicţionar latin-român*, ed. a IV-a, p. 525

[230] C. Cihodaru, *Judecia şi cnezatul în Moldova,* în „Analele Ştiinţifice ale Univ. „Al. I. Cuza", XI, Iaşi, 1965, p. 8 şi urm.

țărilor vecine, menționați în actele Boemiei, Moraviei, Poloniei[231] și Prusiei[232], făceau paza drumurilor la intrarea și ieșirea din sat încă în secolul al XII-lea. Și, desigur, asemenea instituție nu putea să lipsească nici locuitorilor Moldovei în evul mediu.[233]

În 15 iulie 1415, Alexandru cel Bun încredința mănăstirii de la Bistrița satul lui Opriș, de pe Cuejd, din ținutul Neamț, cu tot venitul de la mic pînă la mare și cu *strajă*[234]. Un document dat de același voievod mănăstirii de maici de la Horodnic, întărit mai întîi pe rînd de către Ștefan, fiul său[235], de către Alexandrei voievod[236] și Ștefan cel Mare[237] pentru Balosinăuți și unde a fost curtea lui Petru Vrană, de pe Suceava (azi inclus în Horodnic ținutul Suceava), preciza că oamenii din aceste sate nu vor mai avea obligația să meargă și la *straja domnească,* pentru că, afară de paza satului, ei mai aveau „să păzească această mănăstire și să lucreze acestei mănăstiri".

Satul Cuturile Hîrloienilor, numit mai apoi Roșca, din ținutul Hîrlău, dat, in 18 august 1438, de către Ilie voievod mănăstirii din Poiana Siretului (Pobrata), cu hotare „alese de oameni buni și bătrîni dintre megieșii dimprejur", scos de sub jurisdicția pîrcălabului de Hîrlău, era scutit să dea străjeri și domniei.[238] De asemenea, era scutit de strajă, ca obligație în cadrul comunității sătești, un vier de la Cotnari al Mănăstirii Bistrița, care trebuia să muncească numai la via mănăstirii.[239]

Organizați pe echipe și înarmați, străjerii trebuiau să observe drumurile, cărările și potecile de intrare în sate și la ieșire. Pentru a nu le scăpa nimic din vedere și control, ei ocupau poziții geografice dominante și întărite de la natură în locuri obligatorii de trecere, numite *prihodiști* sau *strîmtura străjii*[240]. Un act al mănăstirii Humor, din 26 octombrie 1491, menționa că hotarul de păzit în jurul satului din vatra acesteia mergea de la poarta incintei „în sus *prihodiștele* pînă în vîrful dealului celui mare, la Dealul Holmului... și Dealul Germanului".[241]

Sătenii din Vînătorii Neamțului făceau de strajă la *prihodiștea Tîrgului* Neamț[242] care era la răspîntia obligatorie de trecere a drumurilor, așa cum era, pe malul Prutului, *prihodiștea* din culmea dealului, din drumul tătarilor, de la intretăierea cu drumul de pe Valea Prutului spre Nour ești.[243]

Locuri de pază avem pretutindeni unde apar toponimicile *straja* de la Cetățuia-Horodiștea din satul Calul de pe Domnișoara și Bistrița,[244] la straja de la Pîngărați[245],

[231] T Holban, *Jus valachicum în Polonia,* in „St și cerc ist", XVIII, 1943, p 346 – 372
[232] T Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc,* București, 1960, p 107 – 108
[233] *Ibidem,* p 108 – 109 – 111, C I Andreescu, *Însemnări despre ținutul Cernăuți,* in „Hrisovul", II, 1942, p 13 – 40
[234] *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 38
[235] M Costăchescu, *op. cit.,* I, p 207 – 209
[236] *Ibidem,* I, p 491 – 493
[237] I Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare,* I, p 199 – 202
[238] *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol I, p 157
[239] *A. Moldova, veac XVII,* vol V, p 44
[240] Arhiv Stat București, *Mănăstirea Pîngărați,* III/88
[241] I Bogdan, *Documente ....,* I, p 489 și nota 1
[242] *A. Moldova, veac XVII,* vol IV, p 14
[243] T codrescu, *Uricariu,* XIX, p 329 – 336
[244] Arhiv Stat București, *Mănăstirea Bisericani,* I/32, 33, 35, 36, 37, 38, 39
[245] *A. Moldova, veac XVI,* vol IV, p 39, XVII, vol III, p 51, V, p 364

la straja veche[246] de pe pîriul Neamţ, toate în ţinutul cu acelaşi nume sau la Storojeneţ, în ţinutul Cernăuţi.[247]

În satele de la munte, aşezate pe căile de acces spre Transilvania sau din acelea de pe Nistru, locuitorii aveau o misiune mult mai grea. Ele trebuiau să fie foarte vigilente, pentru a nu permite infiltrarea în ţară a răufăcătorilor străini.

Dacă pe Nistru, dat fiind pericolul permanent de invazii ale popoarelor în continuă migraţie, paza era întărită şi cu ostaşi călări trimişi de conducerea uniunii de ginţi şi triburi[248], în acele de sub plaiurile munţilor, întreaga sarcină cădea asupra satelor de pe marginea drumurilor obligatorii de trecere.

Vînători excelenţi, locuitorii de sub munţi, cum erau acei din Oprişani de pe Cuejd, fiind toţi străjeri scutiţi de dări şi obligaţia de a merge la cinătorile domneşti, erau datori „a ţine numai straja precum a fost obiceiul de demult"[249].

Locuri de veghe în prihodişti sau străji la poteci sînt menţionate în documentele satelor Cîmpulungul rusesc[250], Storojeneţ[251], Frătăuţi şi Vicov[252], straja de lîngă Putna[253], Cîmpulungul Moldovenesc[254], Pojorîta[255], Vama[256], Rădăseni[257], Oprişeni[258], Hangu[259], Bălţăteşti[260], Bisericani[261], Pîngăraţi[262], la Calu,[263] Braşăuţi şi Vânătorii Bistriţei[264], Borleşti la straja Tazlăului[265], la Comăneşti[266], Schitul Dărmăneşti[267], la Oituz în satele Măneşti şi Grozeşti[268], la Bogdăneşti[269] şi în jos la cele din Vrancea spre Ţara Românească[270].

---

[246] *Documenta Romaniae historica, A. Moldova, veac XVII*, vol. XIX, Bucureşti, 1969, p. 48 – 51.

[247] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 225

[248] L. T. Boga, *Paza marginii*, Chişinău, 1932, p. 3 – 22, N. Stăicescu, *Curtenii şi slujitorii*, Bucureşti, 1968, p. 318 – 324 şi urm

[249] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 185 – 186

[250] N. Iorga, *Studii şi documente ...*, VI, p. 323; Acad. R. S. R. mns 237, f. 671 – 672.

[251] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 225

[252] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 7, 233, 235, 333, 336, 340, 419, II, p. 216, 218, T. Bălan, *Documente bucovinene*, III, p. 110, IV, p. 78, N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, I, p. 434, D. Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, p. 169 – 170

[253] D. Dan, *Comuna Straja şi locuitorii ei*, Cernăuţi, 1897, p. 17 – 18

[254] T. Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului*, p. 108 – 113.

[255] *Ibidem*, p. 19, N. Iorga, *Studii şi documente*, XXi, p. 150, 153

[256] N. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 73 – 74, 80 – 82, II, p. 281 – 282

[257] T. Codrescu, *Uricarul*, X, p. 183 – 205

[258] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 38, XVII, vol. I, p. 185 – 186

[259] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 426, Acad. R. S. R. mns 237

[260] *A. Moldova, veac XVII*, vol. III, p. 93, Arhiv. Stat. Bucureşti, *Mănăstirea Rîşca*, XX/3, Acad. R. S. R. mns 237, f. 535, doc. 489

[261] Arhiv. Stat. Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani*, I/32, 33, 35, 36

[262] Arhiv. Stat. Bucureşti, *Mănăstirea Pîngăraţi*, III/39, 83, 98, 159, *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 364

[263] Arhiv. Stat. Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani*, III/32, 33, 35, 36

[264] *Ibidem*, III/37, 38, 39

[265] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, II, p. 255, Arhiv. Stat. Bucureşti, *Mănăstirea Tazlău*, I/3, IV/7

[266] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 209 – 220, 223

[267] Arhiv. Stat. Bucureşti, *Episcopia Romanului*, XXIII/11, 13

[268] N. Iorga, *Anciens documents du Droit roumain*, I, Bucureşti, 1930, p. 210, Idem, *Revista istorică*, IX, p. 1923, p. 100, E. H. Weissmantel Dagbok, Stokholm, 1928, p. 132

[269] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, p. 49

[270] N. Iorga, *Studii şi documente ...*, VI, p. 344 – 345, A. Sava, *Documente putnene*, II, p. 106 – 107, Christofor Mironescu, *Hotarul între Moldova şi Muntenia*, in „Anuarul de geografie şi antropo-geografie", Bucureşti, 1910 – 1911, p. 111 – 121

În monografia închinată comunei Straja din Bucovina, Dimitrie Dan arată și cum era organizată straja. După tradiție, toți locuitorii, convocați în adunarea satului, trebuiau să aibă în vedere cîte puncte de control se aflau în raza teritoriului respectiv. Potrivit acestora se organizau și grupele de străjeri. În satul Straja, de pildă, existau trei poteci de supravegheat. Toți oamenii în stare de a purta armele erau repartizați în trei grupe. Fiecare grupă își aranja oamenii în așa fel ca paza satului să fie asigurată ziua și noaptea, în continuu.

La fiecare punct obligatoriu de trecere, erau pregătite lemne pentru a fi baricadată poteca și un stîlp înalt, înfipt adînc în pămînt, uns cu rășină și învelit cu paie. Lingă el, și posada străjerilor, se aflau pregătite un clopot și o toacă. La ivirea unui pericol mare a unor cete de tîlhari sau invadatori, schimbul respectiv dădea foc paielor, care, împreună cu rășina, ardeau timp îndelungat scoțind mult fum, și trăgeau clopotul. Focul era semnalul ca se apropie un inamic periculos prin numărul lui mare. Atunci, toți bărbații sau întreaga comunitate a megieșilor înarmată se îndrepta spre locul cu pricina, în timp ce bătrînii cu femeile și copiii se refugiau din sat, pe cărări nevăzute, spre adăposturile ascunse din păduri. Pentru acest motiv, carnea pusă la fiert era întotdeauna legată cu sfoară, spre a fi ușor scoasă și transportată. Dacă primejdia nu era așa de mare și lucrurile se petreceau ziua, semnalul de alarmă se dădea bătînd numai toaca[271].

Cuvintele *straja* și *străjeri* din vocabularul românesc nu sînt de origine slavă, cum au crezut unii istorici și lingviști pînă acum. Ele au rădăcina în cuvîntul indo-german *strassein,* ca și grecescul στρατάιω-ω = a fi campat, și στρατεύω [272] a servi ca soldat, în care consoana z între două vocale a devenit siflanta „s". Astfel, στρατεια είναι = a fi în serviciul militar a însemnat același lucru cu a fi în campanie sau în *strasa* și compusul ei *straseri,* adică oameni înarmați = *stratioti*. În evul mediu timpuriu, *strasa* și *straseri* au dublat termenii *garda* sau *guardia*[273] și *gardienii* sau *guarzii satelor,* cuvinte de origine celtică, provenite din vechiul *Warda*[274], existent la englezi și francezi și astăzi sub forma *garde* și *guard*[275]. În limbile slave, acești luptători se vor numi *voinici*.

În Moldova, atribuțiile străjerilor sînt schițate în tratatul încheiat, în 7 august 1519, între Sigismund regele Poloniei și Ștefăniță voievod. În cazul urmăririi unui tîlhar, străjerii împreună cu dregătorii și vătămanii satelor, în care nu locuiește un boier, vor trebui să jure că un astfel de tîlhar nu se află în raza teritoriului păzit de ei. Acei care ar jura strîmb, după dovedirea lor, că au tăinuit tîlhari, aveau să fie spînzurați. Obligația lor era să prindă pe tîlhari și să-i predea pârcălabului de ținut în fața celor care-i urmăresc. Dacă străjerii ar prinde pe tîlhari și ar lua de la dînșii și-l vor duce înaintea pîrcălabului și nu-i vor spune acestuia nimic despre cele luate de la ei, atunci, fiind dovedită vina lor, aveau să plătească cu capul. De asemenea, acești străjeri nu aveau dreptul să aresteze oameni cinstiți, nici să-i necăjească oprindu-i sau prădîndu-i.[276]

Rolul străjerilor în comunitățile teritoriale mai este arătat și în tratatul moldo-polon, proiectat de Petru Rareș, dar completat și semnat de Ștefan Lăcustă, în anul 1540.

Fiind de pază, ei trebuiau să controleze pe orice om care intra ori ieșea din sat. Dacă cineva urmărea un tîlhar, fugar sau un răufăcător, care aducea vite furate în satul respectiv,

---

[271] Dimitrie Dan, *Comuna Straja și locuitorii ei*, Cernăuți, 1897, p. 18

[272] A. Bailly, *op. cit.*, p. 1898

[273] Alex. Balaci și D. Mladoveanu, *Dicționar italian-român*, București, p. 351

[274] Du Cange, *op. cit.*, vol. IV, litera G, p. 31 – 32; VIII, p. 404 – 406

[275] Fl. Sădeanu, *Dicționar englez-român*, București, p. 378

[276] N. Costăchescu, *Documentele ... de la Ștefăniță voievod*, p. 522 – 524

străjerii aveau obligația de a-l prinde pe făptaș, și averile aduse. Dacă cel urmărit și vitele căutate fuseseră duse mai departe peste hotar, și erau datori să arate urmele pînă la limita despărțitoare a satelor. În caz că nu putea să arate urmele, locuitorii satului respectiv plăteau daunele pretinse de cei care le revendicau și apoi îi judecau pe străjeri.[277]

Într-o asemenea situație a ajuns Ursul străjer al Cîmpulungului moldovedesc. Nefiind vigilent în locul său de strajă cu Ștefan Țăriță, care aducea lucruri de contrabandă de la Bistrița, a fost condamnat la plata sumei de 4 zloți, „gloaba vornicilor" (= judecătorilor) pentru neglijență în serviciu.[278]

De asemenea, străjerii trebuiau să știe cine ieșea din sat și cu ce rost mergeau chiar călători străini spre alte sate. Tot la Cîmpulung, Simion Pioaru, lăsînd să treacă spre Bistrița o femeie măritată din Iași, aflată în pricină de despărțenie cu bărbatul ei, a fost pus la închisoare, iar locuitorii satului și vornicii, care răspundeau de strajă, impuși la plata unei gloabe în vite, revendicate de către domnie și de către bărbatul femeii în cauză.[279]

De la serviciul de străjeri nu se putea sustrage nici un megieș, din cei care erau valizi. Dacă unii ar fi refuzat, să se supună hotărîrii adunării comunității teritoriale, erau pedepsiți, cum a fost cazul lui Pavel Deseagă din Vrancea. Lipsind de la postul său de strajă, dat lipsă sau de „săritura străjii" el a fost amendat de către vornicul de Vrancea cu suma de 4 lei.[280]

Ca instituție a comunității teritoriale, straja a continuat să existe la sate și în secolul al XIX-lea. Acei care păzeau țarinile satelor de tîlhari externi sau interni erau numiți în unele sate *jitari*.[281]

Avînd în vedere misiunea și rolul lor, străjerii comunităților sătești, organizați în echipe la potecile satelor, erau ostași pedeștri, înarmați și adesea înzăoați.

Obiceiul ca luptătorii să se îmbrace în cămașă de zale sau cu pieptarie de piele îl aveau locuitorii Moldovei încă de pe vremea cînd conviețuiau cu sarmații roxolani, numiți în izvoarele latine *cataphradarii*[282]. În documentele din secolul al XV-lea, scrise în limba slavă, luptătorii *catafradari* se numesc broniti[283], iar în cele latine *panceratis*[284]. De aici, în actele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea li se va spune *pantîri*[285], cuvînt provenit, probabil, din germanul *Panzer*. Așa se numesc în secolul al XVIII-lea străjerii din Tereblecea[286], ținutul Cernăuți, satul unde a fost Cudrea Opriș[287], numit mai apoi Opreșinți[288], din Bucovina, își va schimba chiar numele în *Pantîri*[289], datorită străjerilor înzăoați.[290]

---

[277] E. Hurmuzaki – I. Bogdan, *Documente ...*, Supliment, II, vol. I, p. 145

[278] E. Hurmuzaki – N. Iorga, *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelene, Bistrița, Brașov și Sibiu*, (1601 – 1825), XV, București, 1913, p. 889, doc. 1757

[279] R. Rosetti, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, București, 1944, p. 73

[280] A. Sava, *Vornicul de Vrancea*, București, 1934, p. 51 – 52.

[281] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 346, A. Sava, *Vornicul de Vrancea*, p. 16 și 32, I. Clinescu, *Din obiceiurile juridice ale poporului român în comuna Doftana, district Bacău*, in „Columna lui Traian", anul IX, vol. III, București, 1882, p. 92

[282] V. Pîrvan, *Getica*, p. 106, 114, 122, 149, 519

[283] M. Costăchescu, *Documente moldovenești ...*, II, p. 781, 785, C. Cihodaru, *Considerațiuni asupra populației din Moldova, în sec. X – XIII*, in „St. Cerc. St. Ist.", XIV, Iași, 1963, fasc. 2, e de părere că cuvîntul *brodnici* provine de la termenul *broniti*.

[284] E. Hurmuzaki, *Documente ...*, II, p. 567 – 568

[285] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 217, în note cu literă măruntă, N. Iorga, *Studii și documente...*, VI, p. 210, Nr. 5

[286] T. Bălan, *Documente bucovinene*, V, p. 52

[287] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 407, 410, 413

La oraşe, străjerii, pe lîngă paza făcută în turnurile de observaţie de pe ziduri sau în cetate, mai aveau misiunea să asigure liniştea şi ordinea publică, patrulînd pe străzi.[291] Ei foloseau forţa atunci cînd cereau împrejurările şi, după ce imobilizau pe răufăcători, îi închideau. Aşa au procedat străjerii din Suceava, în anul 1638, cînd Grigorie, fiul preotului din Rebrişoara şi cu Luca, fiul lui Matei din Bîrgăul de Sus, din Transilvania, s-au îmbătat şi, scoţînd săbiile, s-au încăierat cu orăşenii, închişi de străjeri, ei au trebuit să plătească o amendă de 6 zloţi tătăreşti, să achite cheltuiala bărbierului, căruia i-au fost daţi spre îngrijire străjerii răniţi[292] şi să se împace cu cei lezaţi.

CERCETAŞII SAU VÎNĂTORII DE URME

Concomitent cu organizarea străjii la prihodiştele drumurilor şi potecilor, adunarea comunităţii teritoriale a purces la crearea unui grup restrîns de călăreţi, înarmaţi, cu atribuţii judecătoreşti. Aceştia erau gata de luptă în permanenţă, nu numai pentru a interveni îndată ce străjile dădeau alarma, ci şi în scopul de a urmări pe răufăcători, care, fie că fuseseră respinşi, fie că izbutiseră să fure bunuri, trebuiau pedepsiţi.

Pentru că atacatorii erau întotdeauna foarte puternici, potrivit misiunii lor şi luptătorii apărării erau aleşi dintre cei dăruiţi de la natură cu o forţă fizică deosebită. Ovidiu ni-i descrie pe tyrageţii ce umblă întotdeauna călări împreună cu sarmaţii prin mijlocul drumurilor, trecînd Istrul îngheţat după pradă, că semănau cu zeul Marte. Între ei nu-i nici unul care să nu poarte tolbă, arc şi săgeţi, îngălbenite de veninul viperei, iar mîna lor dreaptă e mereu gata să înfigă cuţitul, pe care-l are legat la şold, orice barbar.[293] Cu arcul lor întins, pe o vină de cal, ei nu trag numai o dată, deoarece acesta era întotdeauna încordat. De aceea, nu se tem de armele ostaşilor ausoni[294] (romani).

Existenţa acestui corp de ostaşi viteji călări în comunitatea teritorială, care să prindă şi să pedepsească pe duşmani, este atestată şi de documentele moldoveneşti din secolul al XV-lea sub cuvîntul compus, în limba slavă *slıdogoneti*, adică cercetaşii sau *vînătorii de urme*. Într-un act din 25 august 1454, Petru Aron aminteşte de obligaţia locuitorilor din Săsciori, de lîngă Baia, din ţinutul Suceava, de a urmări pe răufăcătorii din hotarul satului lor.[295] Ştefan cel Mare, dăruind, în 31 august 1458, satul Borhineşti, din acelaşi ţinut, mănăstirii de la Moldoviţa, îi scuteşte pe locuitorii închinaţi „piae causae" de a mai menţine acest corp de ostaşi călări, necesari la urmărirea răufăcătorilor si le interzice tuturor să adăpostească pe cineva dintre aceştia.[296]

E foarte probabil că, rolul acestor viteji din acest ultim sat era luat de oamenii posluşnici, angajaţi de către egumenul mănăstirii. Aceasta ne este confirmată de însuşi marele voievod, în

---

[288] *Ibidem*, II, p. 221 – 223; E. Grigorovitza, *op. cit.*, p. 170
[289] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 224 şi 570, azi, în Moldova, numele Panţiru
[290] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 208 – 209, îi socoteşte *lefegii*.
[291] N. Iorga, *Documentele ... Calimachi*, I, p. 430, Melchisedek, *Cronica Romanului*, I, p. 309, II, p. 37, 49, Idem, *Cronica Huşilor*, p. 69
[292] N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, I, p. 65 – 67, E. Hurmuzaki – N. Iorga, *Documente...*, XV, p. 1053 – 1054
[293] Ovidiu, *Tristia*, V, 7, 13 – 20, în „Izv. ist. rom.", I, p. 300 – 301
[294] Idem, *Scrisori din Pont*, I, 2, 21 – 22, 85 – 86, ed. cit., p. 309
[295] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 505, *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 269 – 270
[296] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 14 – 16

actul din 13 martie 1466, cînd acordă scutire pe cinci ani, de dări oamenilor veniţi de aiurea, care s-ar aşeza în satul Negoieşti din ţinutul Neamţ al episcopiei de Roman. Pe aceştia nu-i vor turbura pîrcălabii de Neamţ, starostele de ţinut, globnicii, pripăşarii, osluharii şi nici *cercetaşu de urme*[297], instituţie feudală de ţinut, creată după modelul celeia din gintă şi organizată de domnie sub controlul ei la curtea fiecărui ţinut, pentru a supraveghea şi îndruma acţiunile lor.

Cercetaşilor sau vînătorilor de urme le era permis de către comunitatea gentilică de a merge pe urmele răufăcătorilor pînă la prinderea lor, din hotar în hotar. Dacă ei nu puteau să-i prindă pe răufăcători în satul vecin şi urmele lor treceau într-un alt sat, atunci cercetaşii de urme din satul vecin aveau obligaţia să-i urmărească şi să-i prindă pe făptaşi, iar dacă nu puteau face acest lucru, erau obligaţi să arate că urmele au trecut în hotarul celuilalt sat megieş.[298]

E foarte important de menţionat aici că în articolele VIII şi IX din *Pravila Polonă* şi în articolul 49 din *Statutul de la Wislita* se află aceleaşi prevederi, pe care le-am desprins din documentele moldoveneşti: „Dacă cineva va fi omorît în sat sau lîngă sat şi sătenii îl vor prinde pe ucigaş şi-l vor preda domnului (Herr) sau judecătorului (Richter), ei nu vor avea nici o pagubă. Dacă ucisul va fi lîngă sat şi sătenii nu pot să-l prindă pe ucigaş, ei îl vor urmări cu strigăte pînă în satul următor. Şi în acest fel, fiecare sat să-l urmărească pe ucigaş, pînă cînd ucigaşul va fi prins. Dacă satul pînă la care au ajuns cu strigătele nu-l va urmări mai departe, el va trebui să plătească pentru omor."[299]

Dacă un răufăcător, tilhar sau ucigaş era din mijlocul megieşilor unui sat şi săvîrşea crima pe teritoriul altui sat, cercetaşii de urme din satele megieşe trebuiau să facă cercetările pe raza satului lor, să-l prindă pe făptaş şi să-l predea pentru a fi pedepsit. Un asemenea caz este ilustrat de scrisoarea trimisă pîrcălabului de Neamţ de Constantin Movilă, în 3 octombrie 1610. Domnia făcea cunoscut dregătorului de ţinut că, în hotarul seliştei Băhneni de pe Moldova, a mănăstirii Neamţ, s-a săvîrşit un omor. Vasile Oraş, marele vornic al Ţării de Sus, dăduse ordin egumenului ca în 21 de zile să-l prindă pe ucigaş. Cum oamenii călugărului nu izbutiseră să pună mîna pe vinovat, termenul de cercetare le-a fost prelungit pe încă trei săptămîni. Dar nici în acest interval, cercetaşii de urme nu au dat de el. Fiindcă satele din jur erau solidar interesate în îndepărtarea ucigaşilor din mijlocul lor, căutătorii de urme din satul Preoţeşti l-au găsit pe vinovat printre ei şi l-au predat domniei.[300] În acelaşi timp, întreaga comunitate a satului a plătit năpasta căzută pe seliştea Băhneni a călugărilor de la Neamţ, suma de zece taleri, cheltuită de egumen pentru întreţinerea agenţilor siguranţei mănăstireşti locale, în doi boi, numit taxă de ciobote.

Dacă vinovatul izbutea să fugă peste graniţă şi vînătorii de urme din fiecare sat îl căutau în satele lor pînă la graniţă, atunci, ajunşi la acest hotar despărţitor între ginţi, ei cereau extrădarea lui în conformitate cu vechiul drept al ginţilor referitor la asigurarea libertăţii şi vieţii oamenilor. Procedura, de cum intrau în funcţie principiile dreptului public este admirabil prinsă în tratatul încheiat de voievodul Moldovei, Stefăniţă voievod, în 7 august 1519, cu regele Sigismund al Poloniei:

[297] *Ibidem*, I, p. 95 – 97
[298] E. Hurmuzaki – I. Bogdan, *Documente ...*, Supliment II, vol. I, p. 145
[299] B. D. Grecov, Obştea ţărănească în Rusia Haliciului şi Polonia, în *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p. 289 – 290
[300] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 326 – 327

„Dacă cineva ar urmări paguba sa ori a altuia oarecare şi aceste urme ar fi aflate de partea aceasta a Nistrului, atunci el va face trei paşi de la hotar, ţărm, al oricărui stăpîn ar fi pămîntul, şi acest stăpîn trebuie să primească aceste urme şi să-şi curețe proprietatea sa. Iar dacă această proprietate ar fi pustie, atunci acest om care urmăreşte furtul va alerga cît mai repede şi va da de veste stăpînului celui mai apropiat de acest loc, unde duc urmele, şi astfel va fi făcut de amîndouă părţile. Iar dacă cineva nu ar putea să îndepărteze de la dînsul aceste urme, atunci el va împlini şi va plăti toată paguba.

Iar cînd acest domn ar spune că nu-i a lui această proprietate şi nu ştie nimic despre furt, atunci acest domn trebuie să jure el însuşi şi să mai jure vătămanul cu alţi doi şi în acest fel să-şi curăţească proprietatea... Trecerea din mînă în mînă a lucrului furat se va urmări pînă la a patra trecere, iar de la a patra persoană se va plăti asemenea lucru cu bani, iar dacă nu ar avea bani, cu care să plătească, atunci el va plăti cu moartea".[301]

Un alt caz de aplicare a rolului cercetaşilor de urme, atît în interior, cît şi peste graniţele ţării, ni-l descrie un zapis din 4 mai 1637.

Ştefan din Pomirla, din ţinutul Dorohoi, fiul Chiranei, a furat patru boi ai verilor săi Drina şi Costea şi i-a trecut în Polonia. Semnalînd cazul cercetaşilor de urme, păgubaşii au mers împreună cu aceştia pînă la marginea satului şi apoi din sat în sat pînă la graniţă. „Ei au umblat şi au alergat pentru paguba lor – scrie făptaşul – şi s-au prins boii petrecuţi de mine în Ţara leşască... M-au prins şi pe mine şi m-au pus la „închisoare la Dorohoi... m-au scos la judeţ de m-au judecat cu „oameni buni", deci mi s-au aflat judeţul, „să-mi facă ca unui fur", adică să fie spînzurat. Pentru a-şi scoate „capul din această nevoie", Ştefan dă lui Dumitraşcu postelnic, care i-a plătit gloaba, partea sa de moşie din satul Pomirla o cincime din a treia parte din stîlpul lui Boldur „moşie cu tot venitul ce se va alege pe acea parte", iar păgubaşilor le restituie boii şi un bou în plus pentru împăcare.[302] La urmă, în zapis, sînt scrise numele „oamenilor buni", care l-au judecat.

Organe create de adunarea comunităţilor teritoriale, cercetaşii de urme, avînd misiunea pe care o au *gonetu*, numiţi în popor şi *gonaşi*, la hăituirea vînatului, erau obligaţi să caute împreună cu străjerii satului şi să predea pe orice om urmărit de vreo crimă sau delict de drept comun, de satele megieşe, numai să fi fost cu ştirea „oamenilor buni". Obligaţia aceasta reiese cu prisosinţă dintr-un act emis de Ştefan Tomşa voievod (1611 – 1615; 1621 – 1623) către Petrea din Crăciuneşti din ţinutul Vaslui, care, mutîndu-se la Scînteia, a plătit 13 zloţi, cisla pentru 13 oameni din Crăciuneşti, „precum ştiu oameni buni". Cînd a fost vorba să răspundă de cheltuiala făcută pentru ei, cei 13 oameni au fugit în alte sate. Petrea din Crăciuneşti obţine carte domnească pentru urmărirea lor. Şi, „oriunde îi va afla, poruncea domnul, – fie în satele domniei, fie în sate boiereşti, sau călugăreşti, sau tîrguri, sau slobozii, în care sat i-ar afla, acei oameni – adică cercetaşii de urme să sară în ajutorul lui Petrea, să-i prindă, să-i lege şi să-i predea în miinile lor pe toţi, ca acesta să-i tragă la un scaun de judecată, la care va fi mai aproape. Acel scaun, – adăuga domnia, – să facă mai sus-zişilor lege dreaptă, să-i strîngă ca să-i plătească acei zloţi, care i-a cheltuit, cît vor fi ştiind oamenii buni că i-a cheltuit pentru dînşii.

[301] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod*, Iaşi, 1943, p. 523 – 524

[302] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. III, Iaşi, 1907, p. 69 – 70; Şt. Berechet, *Judecata la români...*, p. XXXIV – XXXV

Iar dacă nu vor voi să plătească, acel scaun să-i dea legați la poarta domniei, cînd le va fi ziua, iar acel scaun să-și ia ce va fi legea".[303]

În secolul al XVI-lea, sub Ioan Despot vodă (1563 – 1564) – scrie A. M. Grațiani – dacă cineva era prădat în Moldova, ceea ce se întîmpla adesea negustorilor, din lipsa de vigilență a străjilor, comunitatea satului pe pămîntul căruia se săvîr-șea fapta plătea daune celui lezat.[304]

Serviciul în instituția cercetașilor de urme nu se făcea prin rotație de către toți megieșii comunității respective, cum se făcea la strajă. Destinat pentru intervenții rapide, acolo unde era dată alarma de către străjeri, sau pentru alte cerințe venite din afară, dar cu știrea „oamenilor buni și bătrîni", acest corp alcătuind nucleul armat și permanent al satului era format din oameni aleși, dintre cei mai inteligenți și mai viguroși pe care îi avea comunitatea. El a constituit împreună cu străjerii, înainte de închegarea relațiilor politice și fondarea statului, poliția judiciară, precum și judecătorii de instrucție ai comunității sătești. El a persistat încă sute de ani și după întemeierea statului, menținut cu același scop: apărarea comunității sătești.

Străjerii și cercetașii de urme nu au fost desființați ca anchetatori și judecători de instrucție, nici după ce unele sate au fost concesionate de către domnie mănăstirilor. Elocvent în acest sens este un act dat de Constantin Movilă la 11 mai 1608, prin care acordă egumenului de la Galata dreptul de a încasa amenzi, gloabe și dușegubini pentru delictele și crimele săvîrșite de răufăcătorii în raza satelor stăpînite de el. Marii vătafi, cu globnicii și dușegubinarii nu vor avea voie să turbure comunitățile sătești ale mănăstirii, ci numai să-și ia feriia, ca dregători domnești, după ce răufăcătorii prinși de străjeri și cercetașii de urme, poslușnici acum ai mănăstirii, vor fi judecați de „oameni buni"... „iar dacă se va afla un astfel de om rău sau răufăcător în sate, să aibă a-l prinde vătămanul cu oamenii din sat și a-l da unde va fi legea".[305]

În actul de față, vechiul termen al cercetașilor de urmă a fost înlocuit cu expresia generică: oamenii din sat, așa cum vor apare și în satele Cristești și Pleșești din ținutul Trotuș.[306] Dar prezența lor pe lîngă vătăman arată că e vorba de cercetașii de urme, singurii care aveau dreptul să lege pe delincvenți și criminali, bineînțeles dacă-i prindeau. Ne-o confirmă aceasta poruncă dată de Radu Mihnea, în 14 septembrie 1618, de la Tighina, vătămanului și ureadnicului din Serpeni, același ținut, să prindă pe Istrate și Casian din acel sat, care au furat doi cai de la Constantin, fratele lui Postolache, fost pîrcălab de Orhei și Corui, fost comis. „De aceea, dacă veți vedea această carte a domniei mele, voi să-i dați sub paza aspră și să le dați zi, ca să stea de față înaintea noastră".[307]

În același sens ne informează călătorul turc Evlia Celebi prin însemnările sale luate în călătoria făcută în Moldova, în anul 1659, cînd menționează că „fiecare sat își are judele și ostașii săi și este așa de mare dreptate și echitate, încît dacă ai purta în public lucruri, ca pietre scumpe, nimănui nu i-ar veni în minte nici măcar să se uite la ele".[308]

Cu timpul, și pe măsură ce venim mai încoace, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, dar mai ales după întronarea domniilor fanariote, în anul 1716, dregătorii domnești de la curțile de

---

[303] *A. Moldova, veac XVII*, vol. III, p. 42

[304] E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilikos*, Paris, 1899, p. 171, în A. M. Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota*, Varsaviae, 1759 ex communi ejus municipii aut pagi tributo satisfit

[305] *A. Moldova, veac XVII*, vol. II, p. 153 – 154

[306] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXIV, p. 133

[307] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 293

[308] A. Antalfi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova*, în „Buletin com. Ist. Rom.", vol. XII, p. 51 – 52, Paul de Alep, *Călătoria patriarhului Macarie al Antiohiei*, idem, XII, p. 189 – 190

ţinut vor obţine permisiunea să intre în satele feudalilor, să prindă pe răufăcători, cu slujitorii domneşti[309] de la ţinut.

În secolul al XVIII-lea, Mihai Racoviţă va înfiinţa un corp special pentru satele din Moldova, alcătuit numai din străini, „care să fie de paza cîmpului pentru oameni răi", numind căpitan pe Ioniţă. „Şi vor fi aceşti străini în rîndurile ostaşilor de loc (autohtoni), vor avea scuteală ca şi slujitorii, numai vor fi de paza cîmpului în toată vremea şi de slujba domniei".[310]

Cercetaşii de urme aveau o autoritate foarte mare în comunităţile săteşti Dacă la semnalele lor străjerii unui sat de megieşi nu veneau să colaboreze la prinderea răufăcătorilor fugiţi în hotarul teritoriului respectiv, ei aruncau paguba asupra satului şi, apelînd la judecata oamenilor buni din satele megieşe, revendicau drepturile lor, aşa cum procedau şi comunităţile rutene, în Galiţia.[311]

Potrivit acestei misiuni, de a fi reprezentanţii unei comunităţi în anchetă prin hotarele celorlalte sate megieşe, ei se numeau crainici[312] sau vestitori, dar şi judecători (Richter)[313], adică procurori.

Titlul unor asemenea cercetaşi de urme a rămas şi în toponimie. Un pîrîu al Crainicului şi satul celor din familia acestuia Crainiceştii de pe Dreslive şi apa Lohanului din ţinutul Fălciu, era dat zugravilor de biserici Nichita şi Dobre[314]. O aşezare a urmaşilor unui asemenea crainic, denumită apoi Crainiceşti de pe Nistru din ţinutul Hotin, e moştenită, în 1456, de Nepoata lui Mihail de la Dorohoi[315]. Un alt sat cu biserică cu numele Crainiceşti apare în ţinutul Suceava, în ocolul Badeuţi[316], iar unul numit cînd Crainici, cînd Crainiceşti, se află pe Polocine, în ţinutul Tecuci, (astăzi Găieşti, unde a fost jude Micul Gălescu, în secolul al XV-lea, aflat în stăpînirea lui Nan cluceru1[317] şi apoi a urmaşilor lui Hărman şi Huru).[318]

Instituţia străjerilor şi vînătorilor de urme cu atribuţiile lor au rămas adînc înrădăcinate în tradiţia satelor moldoveneşti de sub poalele Carpaţilor mai ales. Chiar la 9 mai 1729, domnia arăta că ispravnicul de Bălţăteşti din ţinutul Neamţ, cu oamenii care erau străjeri de graniţă, aveau dreptul să judece şi să globească toate pricinile şi gîlcevile locuitorilor din sat, precum şi a-i certa pe fiecare după vina lor, afară de moarte de om şi furtişaguri ce cădeau în competinţa divanului domnesc, „căci aşa era obiceiul vechi şi mai înainte".[319]

Termenul *gonet,* folosit în textele moldoveneşti, scrise în limba slavă într-un cuvînt compus (slidogoneţ), existent în vocabularul curent al locuitorilor satului moldovenesc în forma *gonet* şi *gonaş* este de origine celtică: *gonetos*[320] *= celui que bless, celui que tue.* El a fost greşit tradus de către slavişti şi istorici prin *gonitoru de urme.* Provenit din vechiul hindus

[309] *A. Moldova, veac XVII,* vol. III, p. 56 – 57, 109 – 110, IV, p. 502

[310] N. Iorga, *Revista istorică,* anul II, 1936, Nr. 2, p. 28

[311] B. D. Grecov, *Ţăranii din Rusia,* Bucureşti, 1952, p. 291 – 293

[312] Şt. Meteş, *Contribuţii nouă privitoare la voievozii români din Ardeal şi părţile ungureşti în veacurile XVI – XVIII,* Cluj, 1922, p. 7 – 9

[313] H. Tiktin, *Dicţionar român-german,* I, p. 430

[314] M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 121, I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 416, II, p. 120

[315] M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 577 – 581

[316] I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 407, 410, 415, 416, II, p. 120

[317] *Ibidem,* II, p. 118 – 120, *A. Moldova, veac XVII,* vol. III, p. 196, IV, p. 267, 435, V, p. 273

[318] M Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod,* Bucureşti, 1940, p. 158 – 165

[319] Acad. R. S. R., mns. 237, f. 535 (489)

[320] Alfret Holder, *Altceltischer Sprachschatz,* Leipzig, 1891, p. 2032

ginesan, ca şi goticul *ganas*[321] de unde *gonaş* şi astăzi în limba română, moştenit de la geto-daci, cuvîntul trebuie tradus prin *gonaşi,* privighetori de urme sau cercetaşi de urme, aşa cum se află şi în verbul latin *servari – a păzi, a priveghea, a pîndi*[322] sau *a vîna urme,* şi *a da alarma la hotare.*

Cuvîntul *gonet,* pătruns în această formă în limbile slavilor de răsărit în secolul al XIII-lea, a fost tradus de Miklosich prin *nuncius, cursor* = adică *vestitor* sau *crainic.*[323] El a fost păstrat în limba locuitorilor de la izvoarele Prutului şi Nistrului ca şi de polonezi sub numele de *gonta,* cu înţelesul de *vînător = jager*[324], iar *goniec = a vîna.*

E foarte curios că el apare şi la mongoli. Un *Gonta* este adversarul vizirului iSmbat, trimis de Batu-han la Tiflis, în 1254, să facă numărătoarea posesiunilor.[325]

În evul mediu, ca şi astăzi, cuvîntul *gonta* a devenit nume de oameni şi familii, aflat în satele dintre Carpaţi şi Nistru.

Termenul *slidogonet,* aflat în documentele moldoveneşti, trebuie tradus prin cercetaşi de urme sau vînători de urme. Din rîndul acestor cercetaşi de urme, a gonaşilor, comunităţile teritoriale îşi alegeau şefii războinici, numiţi juzi în regimul gentilico-familial şi boieri în cel feudal.

Această operaţiune, ca şi celelalte activităţi privind ordinea internă, o făceau moşii cu megieşii zemleni = pămînteni, constituindu-se în adunare, in grămadă sau în ceată într-o civitas, pe locuri întărite de la natură din apropierea aşezărilor, de unde apoi cetatea, aşa cum organizaseră instituţia strajei şi a străjerilor, precum şi a vînătorilor de urme, numiţi goneţi.

JUZII ŞI VĂTĂMANII ŞI ROLUL LOR ÎN ORGANIZAREA JUDECIILOR

După „descălecarea moşului", cu familia mare în hotarul satului, concomitent cu organizarea străjii şi a corpului de cercetaşi ai urmelor, adunarea comunităţii teritoriale a procedat, cum era şi normal, la alegerea unui comandant al acestor luptători. Dacă bătrînul sau moşul cu plete albe, împovărat de ani şi părăsit de forţele fizice, rămînea, în principiu, şeful familiei mari care folosea întregul teritoriu, fiii acestuia trebuiau să ia conducerea respectivă a lucrurilor publice, iar, în lipsa acestora, fiicele lui cu bărbaţii lor.

Cu toate acestea, majoritatea istoricilor anteriori care s-au străduit să reconstituie viaţa socială a satului şi să dea răspuns la întrebările ce erau juzii şi judeciile? Şi cum au fost organizate ele înainte de fundarea statului feudal?, au răspuns că atît cnejii, cît şi juzii şi vătămanii au fost fie magistraţii satelor aleşi din rîndul comunităţilor săteşti, deşi existau aşa-numiţii „oameni buni şi bătrîni", fie moştenitori din tată în fiu ai străvechiului întemeietor de sat, fie numai simpli întemeietori de sate, fără să arate că există vreo deosebire între ei, cu excepţia lui Constantin Giurescu.

Ion Bogdan scrie categoric: „Un lucru reiese cu siguranţă din documentele moldoveneşti şi din cele munteneşti: cnejii nu pot fi aci decît juzi săteşti"...iar termenul judecie, întrebuinţat în

[321] Fr Miklosich, *Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen,* Wien, 1886, p 72
[322] I Nădejde, *Dicţionar latin,* p 607, H Tiktin, *op. cit.,* I, p 430
[323] Fr Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico greco-latinum,* Wien, 1862 – 1865, p 136
[324] I P Iordana, *Taschen- Worterbuch der polnischen und deutschen Sprache,* leipzig, 1906, p 67
[325] B D Grecov şi A I Iacubovschi, *Hoarda de aur şi decăderea ei,* Bucureşti, 1953, p 122

Moldova, este circumscripția în care judele își exercita atribuțiile sale judecătorești și administrative.[326]

Pentru R. Rosetti „cnejii, despre care unele din documente citate mai sus zic că sînt cneji, în momentul dării uricului, nu erau, fără îndoială, decît simpli juzi, împodobiți cu titlul de cneji de vreun scriitor, care nu-și dădea bine seama de valoarea cuvintelor.[327] Spre deosebire de aceștia, vătămanii erau dregători puși de cneji, care stăpîneau mai multe sate, în acelea în care nu aveau șederea lor[328]. Domnia dăruia cneazului judecia, prin care acesta devenea judecătorul satului. În virtutea acestei judecii, el judeca pe săteni, și-i pedepsea pentru a menține ordinea, îi ducea la oaste, stringea dijma din rodul pămîntului și-i reprezenta în fața puterii domnești.[329]

D. Onciul era convins că judecia, după numele ei latin, era o moștenire romană; ea ne reamintește organizația comunală autonomă a coloniilor și municipiilor romane, condusă de *duumviri iuri dicundo,* **adică** *judeci* **(iudices).[330]**

G. Panu susține că, din documentele ce posedăm din primele veacuri, nu putem să ne facem o idee despre ceea ce reprezentau juzii și vătămanii în sate, cu atît mai puțin enigmaticii cneji.[331]

După Gh. Ghibănescu, juzii pomeniți în actele secolului al XV-lea erau delegații vremelnici ai statului și nu aveau însărcinarea de a fi dregători teritoriali, cu atît mai puțin de moștenire.[332]

I. Angelescu pune termenii de cneaz și jude în legătură cu forma slavă a unității agrare, *zadruga.* **Șefii acestor comunități erau sau cnejii din satele slavo-române sau juzii din satele curat românești. Judecia însemna economicește un teren cultivabil atribuit juzilor.[333]**

În concepția lui I. C. Filitti, deși formată pe concluziile lui Akos von Timon[334] contestă cnejilor și juzilor calitatea de proprietari, deoarece sînt doi într-un sat, și aceia de judecători, pe motivul că avem paralel termenul slav *sudet.* **Totuși încheie că, judecia în Moldova este o proprietate și, în același timp, un drept de judecată, iar juzii și cnejii, proprietarii satelor. „Cînd se menționează două judecii, trebuie sa fie vorba de sate mai mari, roite unul din altul, și în care se aflau doi dregători domnești.[335]**

V. Lungu, observînd ca juzii n-au echivalent slavonesc în textele slave, consideră că aceștia n-aveau putere judecătorească, din moment ce judecia era pusă sub puterea judiciară a unei curți domnești, condusă de un *sudet.* **În consecință, judeciile și cnezatele ar fi moșii și nicidecum organizații administrative, iar juzii proprietari.[336]**

---

[326] I. Bogdan, *Despre cnejii români*, București, 1903, p. 9, 18 – 19

[327] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 146, 156

[328] *Ibidem*, p. 160

[329] *Ibidem*, p. 146

[330] D. Onciul, *Scrieri istorice*, II, ed. A. Sacerdoțeanu, 1968, p. 308 – 309. Ideea este adoptată și de autorul editor în *Continuitate și unitate în istoria medie a românilor.* V. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1969, p. 124 – 126.

[331] G. Panu, *Cercetări asupra țăranilor din veacurile trecute*, I, București, 1910, p. 3

[332] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV, Iași, 1915, p. 86

[333] I. Angelescu, *Histoire économique des Roumains*, Geneve, paris, 1919, p. 157, 168, 174

[334] Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte*, trad. F. Sciller, Berlin, 1909, p. 181, 216, 223, 235, 242, 741

[335] I. C. Filitti, *Proprietarii solului în trecutul principatelor române*, in M. S. Ist. s. III, tom. XVI, 1934 – 1935, p. 6 și 10, Idem, *Proprietatea solului în Principatele române*, p. 68, 69, 71

[336] V. Lungu, *Ținuturile moldovenești pînă la 1711 și administrarea lor*, în „Cerc. ist.", XVIII, 3i, 1943, p. 212

P. P. Panaitescu tăgăduieşte cnejilor şi juzilor rolul de primari ai satelor de moşneni şi răzeşi, pe considerentul că obştile sînt conduse de sfatul bătrînilor, o conducere multiplă şi nu una unică. Juzii din satele libere, numiţi cneji în limba slavonă, sînt foştii stăpîni prefeudali, peste care se suprapuseseră feudalii, boierii sau nobilii, atît în Transilvania, cît şi în Moldova.[337]

Pentru Constantin Cihodaru, juzii, cnejii şi vătămanii, precum şi persoanele al căror nume este însoţit în documente de expresiile „unde este jude..." sau „unde au fost jude..." „nu sînt în realitate decît nişte întemeietori de sate". „Din acest punct de vedere, toate categoriile sînt egale şi nu se poate spune că drepturile cnezilor erau de altă natură decît cele ale juzilor". Faptul că avem menţionaţi în acte 47 de juzi, 23 de vătămani şi 17 cneji, poate duce la ideea că satele conduse de vătămani erau mai puţin răspîndite decît acelea de juzi, iar acelea de cneji fiind şi mai puţin numeroase.[338]

H. H. Stahl, luînd în studiu actele moldoveneşti referitoare la judecii şi juzi fără a le urmări în suită pe sate, „case şi curţi", a sfărîmat realitatea istorică şi a rupt în bucăţi procesul de feudalizare în Moldova, la temelia căruia stau tocmai juzii şi cnejii, emiţînd teoria că, de cîte ori e vorba de primele, ne aflăm în faţa unor hotare săteşti, deşi acestea sînt descrise clar aproape în fiecare act, iar prin indicarea grupului „unde a fost cneaz... jude... sau vătăman... s-ar face identificarea satelor.[339] O confuzie între cneaz şi jude s-ar fi făcut adesea de către dieci, dar, dacă instituţia cnejilor dispare de pe la 1531, cea a juzilor de pe la 1558, aceea a vătămanilor reapare în documentele care ne vorbesc direct şi explicit despre ei şi funcţiile lor.[340]

B. P. Haşdeu afirmase cu mult înaintea altora, că *judecia* a însemnat la început funcţiunea, dreptul de a judeca şi administra un sat ca jude şi mai apoi înţelesul de *terra judicis*[341], iar episcopul Melchisedec, că Moldova a fost împărţită în *jdecii* cu hotare limitate de ape, nuclee ale viitoarelor judeţe.[342]

În sfîrşit, trebuie să adăugăm părerea lui Emil Condurachi că, judeciile erau simple proprietăţi rurale şi juzii veniţi din Ţara Românească, aşa după cum cnejii ar fi imigrat de peste Nistru,[343] şi pe aceea a lui D. Ciurea că judecia trebuie pusă alături de *scholtisey* şi *vogtey* din dreptul german, satele moldoveneşti fiind înfiinţate abia în secolul al XIV-lea, prin colonizare din Transilvania, de juzi şi cneji cu calităţi oficiale în materie judiciară.[344] Acestea deosebindu-se de judeciile al căţuite din ruteni, conduse de vătămani[345], teorie care va fi dezvoltată mai apoi şi va prilejui apariţia recentei cărţi tipărită de P. P. Bîrnea.[346]

---

[337] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească ...*, p. 90

[338] C. Cihodaru, *Judecia şi chezatul în Moldova*, in „Anal. Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, Istorie, tom. XI, 1965, p. 29

[339] H. H. Stahl, *Controverse de istorie socială*, Bucureşti, 1969, p. 206 – 214

[340] Ibidem, p. 227 şi 230

[341] B. P. Haşdeu, *Columna lui Traian*, an VII, p. 501 – 503

[342] Melchisedec, in „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie", an I, 1882, p. 374 – 375

[343] E. Condurachi, *Juzii şi judeciile moldoveneşti*, in „Cerc. Ist.", anul V – VII, Iaşi, 1929 – 1931, p. 313 – 314.

[344] D. Ciurea, *Situaţia internă a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare*, in „Studii", Anul X, 1957, p. 69, nota 3; Idem, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova*, in „Anuarul Institutului de Istorie şi arheologie", II, Iaşi, 1965, p. 208 – 209.

[345] *Ibidem*, p. 211 şi nota 335 şi 336.

[346] P. P. Bîrnea, *Selischie Poselenie Moldavii XV – XVII veco*, Chişinău, 1969, p. 53 şi hărţile

Nu trebuie trecut totuşi cu vederea studiul alcătuit de C. Giurescu referitor la juzii din Ţara Românească, în care autorul e înclinat a crede că juzii erau slujbaşi însărcinaţi în satele cu împărţirea justiţiei şi, în acelaşi timp, stăpini ai românilor.[347]

Pus în faţa atîtor teorii, se pun următoarele întrebări: erau juzii întemeietori de judecii? Erau ei proprietari de sate? Erau magistraţi aleşi pentru a judeca şi sancţiona pe locuitori? Ori purtau titluri goale de conţinut, ce serveau numai diezilor de cancelarie spre a identifica aşezările!.

Luate pe rînd, prima ipoteză cade, deoarece am văzut că întemeietorii satelor sînt capii familiilor mari, *moşii*, iar într-un sat puteau să fie două şi trei judecii, cum vom vedea îndată.

A doua urmează soarta celei dintîi, pentru că teritoriul unui sat era, iniţial, proprietatea comună a megieşilor, proprietari devălmaşi. Că, mai tîrziu, domnia ca autoritate centrală va înzestra pe unii viteji cu judecia pe vecie *(uric)* şi aceştia şi urmaşii lor vor ajunge stăpîni pe judecie şi se vor numi judeci sau moşneni, cum avem cazuri şi în Ţara Românească, aceasta reiese din studierea actelor emise de cancelarie.

Singura, cea de-a treia ipoteză ar putea rămîne în picioare, fiindcă satele îşi alegeau magistraţii lor dintre megieşi, cînd era vorba de judecarea unor vinovaţi, alcătuind un juriu din „oameni buni şi bătrîni", în timp ce în textele slave, cuvîntul judecător redat prin termenul *sudeţ* se referă la vornicul de ocol ori pîrcălabul de ţinut. De asemenea, cea de-a patra nu rezistă, dat fiind faptul că, prin poruncile din 26 mai 1435 şi 3 martie 1436 trimise de Ştefan voievod judecătorilor numiţi sudeţi sau vornici din ţinuturile Bacău şi Trotuş, precum şi juzilor şi vătămanilor *(judem i vatamanom)* de prin satele acestor ţinuturi, care menţineau ordinea publică cu forţa militară, li se interzicea categoric să ia zăloage sau să exercite represalii asupra braşovenilor. „Iar silă, nimănui să nu cuteze nimeni din oamenii noştri, să facă braşovenilor"[348], ordona domnia.

E clar pentru oricine că, atît timp cît juzii erau persoane active, puteau să facă silă, adică să confisce bunuri ori să aresteze persoane, aşa cum făceau vornicii la oraşe, nu e posibil ca ei să fi fost jaloane pasive în mijlocul satelor, şi că teza emisă de C. Giurescu şi susţinută de C. C. Giurescu rămîne să fie luată în seamă şi pentru Moldova. Numai că, ea trebuie demonstrată pe acte moldoveneşti. Aceasta însă nu se poate face pînă ce nu vom şti ce era judecia şi la cît se reducea mărim ea celei mai mici unităţi administrative rurale săteşti în Moldova medievală.

CE ERA JUDECIA ÎN MOLDOVA

Într-un act extern, din 2 martie 1462, dictat de însăşi Ştefan cel Mare, prin care făgăduia depunerea omagiului feudal coroanei polone, marele voievod se obliga să nu înstrăineze unei alte puteri nici o ţară (zemle) ţinuturi (panstve), oraşe, (measte) ori judecii (holdun).[349]

Expresiile din textul slavon, E. Kaluzniacki le-a tradus în limba latină; *zemlea* prin *terra*, *panstve* prin *dominia*, *measte* prin *oppida*, *holdun* prin *vasallos*[350], iar I. Bogdan le-a redat în limba română prin *ţară*, *ţinut*, *oraş* şi *feud*.[351]

---

[347] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, cap. Despre boieri, ed. C. C. Giurescu, Bucureşti, 1943, p. 316 şi 319

[348] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti ...*, II, p. 676 – 677, p. 692

[349] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 284

[350] E. Hurmuzaki – N. Densuşianu, E. Kaluzniacki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II, Apendice, p. 694

[351] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 287

Din modul cum sînt expuse aceste unităţi administrative, componente ale statului feudal moldovenesc, reiese că *holdunul*, în limba poporului *holda*, era cea mai mică din ele şi ar corespunde comunităţii teritoriale. În „Palia de la Orăştie", prima traducere din anul 1582 în limba română a vechilor cărţi din *Pentateuhul lui Moise*, „Geneza" şi „Exodul", meşterul tipograf Şerban, fiul diaconului Coresi, utilizează acest termen; „De-şi va slobozi dobitocul său în *holdele* altuia a face pagubă".[352]

Cuvîntul *holda*, folosit de Ştefan cel Mare şi apoi de meşterul tipograf Şerban, a fost utilizat frecvent de ţăranii români din toate principatele şi în toate timpurile, în Transilvania, holda este o bucată de pămînt destinată semănăturilor de cereale, iar în Moldova este însuşi ogorul cultivat cu cereale.[353]

În limba engleză *hold* înseamnă *posesie, stăpînire, deţinere de pămînt*[354], de unde *holder* şi *freeholder* = proprietar, iar în limba germană, *der Huld* este însuşi *feudul*.[355]

Utilizarea cuvîntului *holdă* în vocabularul curent al poporului român este o dovadă că el a fost împămîntenit, ca şi moşia, în perioada de simbioză a dacilor cu celţii şi goţii, ceea ce nu s-a petrecut cu expresiile slave *dedină* şi *ocină*, introdusă de cancelarie în documente.

De la români l-au împrumutat şi ungurii[356] şi nu invers cum s-ar deduce din *Dicţionarul limbii române moderne*.[357]

Pe lîngă termenul folosit de Ştefan cel Mare în documentul citat, istoricii anteriori au mai remarcat existenţa unui alt cuvînt în documentele interne pentru sat, ca unitate administrativă, *judecia*. Fiecare, dintre cei care s-au ocupat, a emis cîte o părere asupra sensului acesteia, dar la nimeni nu am găsit vreo explicaţie sau vreo apropiere între termenul *holdă* = feud cu moşia la traco-daci şi acela de *judecie*.

Comparînd viaţa paralelă a *holdei* celto-germane cu aceea a mai vechii *moşii* geto-dace peste care s-a suprapus, e foarte posibil că, după *holdă*, *judecia* a fost adoptată sub influenţa limbii latine, îndată ce Dacia a fost cucerită de romani, aşa după cum *fossatum* a înlocuit *dava*. Să nu uităm că titularii ordinelor scrise, adică vitejii întăriţi cu judecia pe vecie = (uric) îşi aveau „casele lor" în mijlocul comunităţilor care i-au ales. Aşa reiese din actul emis, în 2 ianuarie 1432, de către Ilie voievod lui Dragoş *Urlat*, cînd îi încredinţează satul de pe Tutova „unde este casa lui", „ca să-i fie judecia uric neclintit, niciodată, în veci... şi să ţie de steagul de la Tutova".[358] După numele lui de familie şi a urmaşilor săi, satul, adică judecia, se va numi *Urlaţi* şi în anul 1693.[359]

Într-un alt act emis în 12 mai 1435, Ştefan voievod dă lui Ivaşco *Podobitu* satul lui la Cîrligătura, „unde este casa lui",... „să-i fie judecia uric". „Iar hotarul acestui sat", în care Ivaşco îşi exercita dreptul de judecie –, să fie după hotarul vechi pe unde au folosit din veac".[360] La fel, ca şi în actul anterior, satul se va denumi după numele de familie al lui Ivaşco şi a copiilor săi, *Podobitu*. În acest act, nu s-a mai arătat steagul ţinutului de care să depindă

[352] Exodul, cap 22, v 5, apud H Tiktin, *Dicţionar român-german*, II, p 737
[353] *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol II, Bucureşti, 1956, p 465
[354] *Dicţionar englez-român*, Bucureşti, 1958, p 398, ediţia 1965, p 248 – 249
[355] *Dicţionar german-român*, Bucureşti, 1966, p 505
[356] *Dicţionar român-maghiar*, (A L), Bucureşti, 1964, p 549
[357] *Dicţionarul limbii rimâne moderne*, Bucureşti, 1958, p 364
[358] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol I, p 96
[359] I Antonovici, *Docu,mente bârlădene*, IV, Birlad, 1924, p 149
[360] M Costăchescu, *Documente ...*, I, p 409 – 410

judecia respectivă, dar, din moment ce în text apare „la Cîrligătura", se înțelege că e vorba de steagul (banderium) de la Tîrgul-Frumos.

Din ambele documente se poate observa că, în satele familiilor lui Dragoş Urlat şi a lui Ivaşco Podobitul, erau cîte o singură judecie.

Alte acte interne arată şi sate cu două judecii. Satul de la obîrşia Săratei, „unde erau juzi Fătul şi Ilie" de pe stînga Prutului de lîngă Făleşti din ţinutul Iaşi, mai apoi judeţul Bălţi şi nu în ţinutul Lăpuşnei, cum au scris unii istorici, avea două judecii. În fruntea acestor judecii, care depindeau de curtea domnească din Iaşi, erau întăriţi de către Ştefan voievod, în 8 octombrie 1434 juzii Giurgiu şi Atoc, cu menţionarea „să le fie judecia uric"[361]. Şi, asemenea sate cu două *judecii, părţi,* **sau** *ţinuturi* **(în traducerile din secolele XVIII şi XIX) erau pe Tutova la Timişeşti şi Bumbureşti, la Fîntîna Rece (Studeniţa), la Obîrşia şi Gura Strîmbei[362], pe Bîrlad, la Negrileşti şi Pipărcani;[363] pe Vaslui, la Citeşti;[364] pe Crasna, la Găleşeşti;[365] pe Covurlui, la Rădeni;[366] pe Siret (la Muntenii Scutaşi), în gura Pîrîului Negru;[367] la Conteşti, în gura Pobratei[368] şi mai sus la Grigoreşti;[369] pe Cracău, la Dăneşti şi Drăgăneşti[370]; pe Moldova, la Poiana;[371] pe Nechid, la Dîmbeşti;[372] în Cîmpul lui Dragoş;[373] pe Valea Albă, la Tîmpeşti[374] şi altele... Tot în această epocă şi mai tîrziu, au existat şi aşezări cu trei judecii. O asemenea aşezare, în care-şi exercitau funcţii trei cneji ca simpli juzi, era aceea de pe Bîrlad de la gura Jeravacului, unde au fost cneji Lie şi, pe lîngă el. Ţigăneştii (adică fraţii Ţigan), dacă vor fi fost numai doi şi nu mai mulţi, încredinţată lui Toader Pitic şi fratelui său Drăgan.[375]**

Tot trei judecii avea şi satul de pe Cuţitna, unde au fost Braţul Micul, Nan şi Seliştea lui Micul, rămas moştenire, în 16 septembrie 1427, celor trei fii ai lui Simion Protopop, anume: Popa Andrei, Filip şi Mihul.

Numele satului, atît în Codexul Costăchescu, cît şi în Colecţia Academiei, care republică documentul este Trimedecii. Actul scris pe un pergament foarte subţire şi cu multe locuri şterse are pe verso însemnarea, – spune M. Costăchescu – *Trimedecii,* **pe Cuţitna la Vaslui.[376] Dar, o scrutare atentă a literei** *m* **din mijlocul cuvîntului ne face să credem că, în originalul textului, litera ж a fost confundată cu** *m,* **în realitate fiind vorba de** *Trijudecii.* **Spre această idee, ne mai duc şi alte indicii.**

Trei sînt persoanele care au stăpînit mai înainte satul lui Simion Protopopul şi tot trei sînt fiii acestuia, cărora le revine cîte o judecie. În plus, după întărirea actului de către

---

[361] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 398 – 399

[362] *Ibidem*, I, p. 386 – 390, 497, II, p. 41; *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 139, 162; XV, vol. II, p. 186

[363] I. Bogdan, *Documente ...*, I, p. 361 – 363, II, p. 252 – 253; *A. Moldova, veac XV*, vol. II, p. 102; XVI, vol. I, p. 17 şi 265 – 266

[364] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 475; *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 134

[365] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 146

[366] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 32; *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 229; XVI, vol. I, p. 163 – 164

[367] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 108 – 109

[368] *Ibidem*, I, p. 539

[369] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 59

[370] *Ibidem*, veac XIV – XV, vol. I, p. 180, 229

[371] *Ibidem*, veac XIV – XV, vol. I, p. 379; XV, vol. II, p. 100; I Bogdan, *op. cit.*, I, p. 157, 355

[372] I. Bogdan, *op. cit.*,. I, p. 18 – 19

[373] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 467

[374] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 176, 221

[375] M. Costăcheacu, *op. cit.*, I, p. 104 – 107

[376] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 193; *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I

Alexandru cel Bun, textul vorbește că „hotarul acestor sate să fie cu toate vechile lor hotare, pe unde au umblat din veac", în loc de judecii. E vorba deci de un sat danie lui Simion Protopop, alcătuit din trei judecii care, după moartea titularului, au fost împărțite celor trei fiii.

Cît teren era destinat unui sat sau unei judecii? Nu știm și nici nu vom putea afla din actele publicate pînă în prezent. Tradiția moldovenească vorbește de suprafețe cît putea înconjura un călăreț din zori și pînă în seară. Ni se pare totuși că suprafața ar fi fost prea mare. În Transilvania, în anul 1283, moșia unui sat era numai cît putea cuprinde un călăreț în fuga calului în zori și pînă la prînz,[377] fără a ni se da cifra în fălci, hectare, funii, stînjeni sau prăjini. În general însă, tendința oamenilor a fost aceea de a împărți și despărți teritoriul unei *dave,* **inițial înconjurat cu** *val* **sau** *fossatum,* **în mai multe** *holde,* **numite** *apoi judecii,* **cărora le-au zis sate. Epoca în care s-a întîmplat așa ceva nu e greu de stabilit.**

Așa cum termenul de origine latină ne-o arată, ea a avut loc sub influența administrației romane în timpul conviețuirii cu vizigoții, cum am spus și mai sus, înainte de pătrunderea avarilor cu slavii (la cea 643 e.n.), dar păstrînd sistemul de organizare traco-dac al satului.[378]

Am văzut mai sus, că Ptolemeu menționează triburile celtice ale racatensilor, costobocilor și britogalilor, ca locuind în nordul Daciei, adică în Transilvania, Maramureș, Bucovina, Moldova și Basarabia, împreună cu dacii și geții[379], încă în secolul II e.n.

Din cele relatate de Caesar în mijlocul secolului I e.n. aflăm că celții erau organizați în sate (comunități), numite de el *civitas.* **Acestea erau împărțite fiecare în patru** *pagi (= pagus)* **pe ginți, iar un pagus în mai multe sate =** *viei (vicus),* **care nu erau decît hold-unurile celtice. Atît în jurul unui sat (civitas), cît și a fiecărui** *pagus* **sau** *vicus* **erau ridicate șanțuri cu valuri de apărare, îndreptate nu împotriva străinilor, ci pentru a fi protejate de eventualele atacuri dintre ei, pentru că toți gallii erau înarmați și gata de luptă oricînd.**

În fiecare *civitas* **era un singur magistrat suprem, care avea dreptul de viață și moarte asupra ginților și comanda magistrații inferiori, subalterni, din** *pagi* **și** *viei.* **Judecata =** *judicium* **nu o făcea el însă cu magistrații sătești sulbalterni, ci druizii, ca preoți. Toți se supuneau acestora:** *eorumque judicis parent.*[380] **Administrația romană a numit pe acești magistrați** *judex.* **Titlul a fost păstrat și după pătrunderea francilor germanici în Gallia.**

În 20 ianuarie 528, regele Childebert I dădea un sat unui supus militar *ob petitionem...,* **folosind expresia** *„unde era jude maurus," et inde descendit ad eum locum ubi Maurus ipsius Maddvallo judex manere videtur.*[381] **Dar sistemul de organizare al satului a rămas tot acel celto-germanic. În regiunile Bigorre și Provence din sudul Franței, satul și-a păstrat pînă tîrziu, în evul mediu, vechile instituții Adunarea membrilor comunității se făcea sub un pom, în fața bisericii. Bărbații decedați erau reprezentați de văduvele lor, care participau cu aceleași drepturi la toate dezbaterile.** *Zece capi de familie* **alcătuiau** *„un peuple",* **adică un sat, conform vechiului sistem zecimal de organizare celto-germanică[382]. Rezultă de aici că un** *judex,* **alesul unui sat =**

---

[377] *Doc. prov. Ist. rom.; C. Transilvania, veac XIII,* vol II, p 245

[378] Procopius din Caesarea, *De bello gothico,* I, ed Bonn, vol II, p 125 – 126; *Războiul cu goții,* ed H Mihăescu, Bucureștі, 1963, p 12 – 13, 74

[379] Claudii Ptolemaei, *Geographia,* tom I, Lipsca, 1843, lib III, cap VII, p 178, în „Izv ist rom ", I, p 538 – 539, V Pîrvan, *Getica,* p 41, 65, 222 – 226, 235, 239 – 242, 247, 249, 255, 267, 270, 283 etc

[380] Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France,* I, Paris, 1891, p 12 – 20

[381] *Monumenta Germaniae Historica Diplomatum imperii,* tom I, Hannoverae, 1872, p 3, doc 2, Diplomata regum francorum ex stirpe Merovingia, ed Karolus A Frid Pertz

[382] A Babeau, *Le village sous l'ancien régime,* ed III, Paris, 1882, p 22 – 24, 32 -33, 155; N Iorga, *Istoria Romînilor,* vol II, p 163

judecie, era şeful a zece familii. Aceasta înseamnă că un *vicus*, sat celtic, era egal în Gallia francilor cu o *judecie*, alcătuită din zece familii, numită în limba lor *hold*.

Dacă aşa stăteau lucrurile, la celţii care au trăit şi pe teritoriul Daciei, putea să fie oare altul sistemul de organizare al satului?

După cucerirea romană din anii 105 – 106, împăratul Romei a trimis în Dacia administraţia ei[383]. Oraşele dacilor, fiind distruse din temelii, au fost refăcute de colonişti, cum am văzut că spune Dio Cassius. Despre sate însă, acest autor nu relatează nimic. Magistraţii trimişti pentru administrarea Daciei au fost de mai multe categorii: *praesides* erau guvernatorii sau administratorii, *rectores* erau şefii militari, iar *judices*, subalternii acestora.

Guvernatorul delega locotenenţi = *legatus proconsulis*, care-şi exercitau autoritatea în virtutea mandatului primit, iar aceştia împuterniceau, la rîndul lor, pe *judices pedanei*. Aceşti *judices*, executau, propriu-zis, un mandat personal, dat de către guvernator. „Si praesides propter causarum multitudinem non potuerunt judicare *judices* dandi habeant potestatem.[384] Dreptul lor = *jus*, se rezuma la pronunţarea unei sentinţe printr-o formulă scrisă, care se numea *judicium*, într-o anumită circumscripţie teritorială, adică într-un sat.[385]

Ofiţerul *judex militum*, însărcinat cu rechiziţiile fiscale de către procurator într-o localitate, a fost numit *judex fiscalis* (– id est, qui jurisdictionem suam exercet in fiscis et proprietatibus regis).[386]

În felul acesta, *dava* sau *holda*, devenind un *judicium* sau *districtus judicis*, locuit de zece familii cu o sută de suflete = *centenae*, în care centenarul judex îşi exercita jurisdicţia ca *judex militum* şi *judex fiscalis* prin *jus gladii* a intrat în uzul vorbirii în evul mediu ca *judecie*, *feudum* sau *beneficium*.

Situaţia aceasta nu a suferit schimbări nici după retragerea legiunilor romane în anii 271.

Engels scria în *„Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului"*, că, pretutindeni pe unde a trecut tăvălugul roman a desfiinţat şi nivelat obiceiurile popoarelor ocupate, impunînd principiile de drept roman în organizarea administrativă, judecătorească şi fiscală. După această afirmaţie, ne-am fi aşteptat ca şi în Dacia să se fi petrecut la fel în cei 170 de ani de dominaţie. E adevărat că, în formă, Roma şi-a pus sigiliul ei, dovadă sînt termenii de jude şi judecie, păstraţi în limbajul traco-dacilor în ce priveşte titlul căpeteniei unui sat şi atribuţiile lui. Vom vedea însă îndată că, în fond, structura organizării satului moldovenesc a rămas traco-dacă, mai ales sub influenţa sistemului organizării pe ginţi, în vigoare şi la sarmaţi, taifali[387], alani[388], vizigoţi[389], longobarzi şi gepizi, care au locuit în Moldova în secolele I – IV e.n. cînd autohtonii daco-geţii au folosit, în primul rînd, termenul cneaz pentru şeful ginţilor şi familiilor.

Dar în sistemul de organizare a satului românesc mai cor.statăm şi o înrîurire exercitată de goţi, care nu s-au redus numai la adoptarea titlului de cneaz.

---

[383] V. Cristescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 1937, p. 42 – 47, 60 – 64.

[384] *Codul lui Justinian*, III_{32}, Fustel de Coulanges, *Histoire des institutions politiques de l'ancienneFrance*, I, p. 307 – 308, 312

[385] Fustel de Coulanges, *op. cit.*, p. 313

[386] Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, vol. IV, Niort, 1885, p. 437 – 439

[387] C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumanien*, Leipzig, 1923, p. 16 – 18, Al. Philippide, *op. cit.*, I, p. 312

[388] Mauricius, *Arta militară*, ed. H. Mihăescu, p. 275 – 277

[389] C. Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1922, p. 33 şi urm.

Dacă tradiția păstrată de goți, că cel mai vechi strămoș al lor Odin, zeificat mai apoi, i-a învățat să lucreze pămîntul și să pună hotare la sate, și că proprietatea a devenit un lucru sfînt[390], nu-și are un paralelism verificabil pe date istorice la populația din Dacia, constituirea familiei unui moș, devenit în cuprinsul teritoriului său șeful militar, dar cu putere domestică limitată și împărțită între toți membrii familiei capabili să poarte armele, adică a megieșilor, spre deosebire de *patria potestas* **la romani, este un fapt, îndeobște, cunoscut.**

Individul la geto-daci a rămas legat de familie, familia de teritoriul unui sat, iar un grup de cîteva sate alcătuiau o gintă organizată într-un *pagus,* **unde se afla o curte. Mai multe din acestea formau țara,** *terra* **sau** *civitas,* **așa cum era și la germanici.[391]**

Un fenomen explicabil s-a petrecut prin influența culturii latine în perioada de conviețuire a goților în Dacia cu daco-romanii denumiți valahi de către ei, în ce privește limba și obiceiurile. În timp ce șefii comunităților gentilice și sătești ale valahilor erau numiți *cnez,* **sub influența limbii gotice, titlu pe care-l vor păstra secole la rînd – cuvîntul** *cneaz* **și** *chinez* **fiind folosit și astăzi în Banat – goții s-au arătat foarte receptivi la termenul latin** *judex.*

Atanaric, regele vizigoților, numit de către Ammian Marcellin (în anul 376 e.n. prea puternicul jude al Greutungilor, *judex potentissimum*[392]**, respingea titlul de Kunig și cerea chiar romanilor – după mărturia lui Temistiu – să i se spună** *judex,* **așa cum își ziceau și ofițerii-quazilor[393]. Același lucru l-au făcut și alanii, veniți odată cu hunii pe teritoriul Moldovei, în valea Prutului, în anul 376 e.n., și de la care acest rîu se va numi „fluvius Alanus" pînă prin anul 1300. Nu însă și denumirea pîrîului, lalanului sau Elanului, dat de autohtoni după elanii, acei cerbi cu pielea piestriță și coarne ciuntite, care trăiau în pădurea Hercinică din Carpații păduroși[394] și prin Dacia, în vremea lui Caesar.**

Născuți liberi, alanii își alegeau – scrie Ammian Marcellin – și ei juzii lor, pe cei mai distinți în mînuirea armelor. Servitus quid sit ignorant, omnes generoso semine procreați, *iudicesque* **etiam nume eligunt diuturno bellandi usu spectatos[395]. Ca și la ostrogoți[396], duces Alatheus et Saphrax, aceștia aleși din mijlocul poporului comandau oastea.** *Optimates et judices varii ex populis praesidentes* **(de la** *praesideo-ere* **= a comanda).**

În secolul al VI-lea, alanul Iordanes arată că, în vremea sa, juzii erau la sate primii cetățeni: *judices hoc* **loco non consules sed proceres** *interpretatur.*[397] *(Proceres* **= personaje eminente[398]). De la acest termen latin, imprumutat de goți de la romani, însăși circumscripția teritorială în raza căreia își exercitase dreptul un** *judex* **s-a numit** *districtus judicis* **sau simplu** *judicium,* **adică** *judecie.* **Dar avînd în vedere faptul că un asemenea judicium era realizat prin paloș, jus gladii,** *dava* **dacică =** *holda* **celtică sau** *fossatum* **a devenit** *judicium feudi*[399]**,**

[390] Henry Sumner-Maine, ***Études sur l'histoire du droit,*** I, Paris, 1889, p 437, 445 și 451
[391] Fustel de Coulanges, ***op. cit.,*** II, 1891, p 279 – 280
[392] Ammian Marcellini, ***Bellum Gothicum,*** lib XXVII, cap 5 v 6, in „Izvoarele Istoriei Românilor", ed Gh Popa-Lisseanu, vol XII, București, 1939, p 36 și 70
[393] Apud N Iorga, *Istoria românilor,* II, p 54, 58 și notele 3, 4 și 5 p 59
[394] C I Caesar, ***Bellum Gallium,*** lib VI, 27, p 224 – 225 și 355, ed Cic Poghirc și Janina Vilan Unguru, București, 1964, Gh Ghibănescu, *Cuzeștii,* Iași, 1912, p V – VI, Introducere
[395] Ammian Marcellin, ***op. cit,*** lib XXXI, cap 2, L 21, ed cit, vol XIII, p 40 și 76
[396] ***Ibidem,*** lib XXXI, cap 3, ed cit, p 41 și 76
[397] Iordanes, ***op. cit.,*** cap De regnorum successione, cf Du Cange, ***op. cit.,*** IV, p 437
[398] L Quicherat – A Daveluy, ***op. cit.,*** p 930
[399] Fustel de Coulange, ***op. cit.,*** II, p 198

beneficium[400] *sau feudum,* în evul mediu (de la *fevumm = dar în vite,* în limba vizigoților), (de unde probabil și *Fâiva,* vale și pîrîu, afluent al Bistriței, la Podoleni în ținutul Neamț)[401].

Cît de mare putea să fie judecia și care era numărul șefilor de familie, de asemenea, e ușor de aflat, dacă e să comparăm informațiile date de izvoarele istorice antice, referitoare la organizarea satului vizigot cu cele interne ce privesc satul moldovenesc. Ammian Marcellin vorbește în secolul al IV-lea al e.n., că vizigoții greutungi „ai foarte puternicului rege Ermanaric", pe cînd erau așezați în organizații *pagi* „deschise și bogate" au fost atacați de huni și de alani: *late patentes et ubeies pagos repentino impetu perrupeiunt*[402].

N. Iorga traduce, ca și G. Popa-Lisseanu, cuvîntul *pagus* prin sat.[403] Dar P. Viollet, la fel cu F. de Coulanges, spune că un *pagus* la vizigoți era un *comitatus* în care un *comes* era șef[404]: *comes vero secum habeat judicem, qui ubi constitutus est judicare*[405]. Acest *pagus* era împărțit în sate de cîte o sută de suflete, numite *centenae,* iar *comites* (ca antrustioni, la franci) sînt *vassali*[406] în același timp.

Pagus era deci o diviziune a unei comunități (= *civitas)* în care se afla șeful ginții. În unul din acești *pagi* era capitala organizației politice = *civitas,* în care rezida regele (voievodul).

Întrucît armata vizigotă era organizată după sistemul zecimal, avînd sate cu *zece case* în care trăiau *sutele = centenae,* reiese că un *pagus* avea o *suta de case* cu o *mie de oameni,* iar un *civitas,* o *mie de case* cu *zece mii de oameni.* În sate, legătura dintre locuitori și rege o făceau agenții militari, judiciari și fiscali[407].

Căpetenia unui sat cu zece case, adică a unei *centenae* la vizigoți, nu era numit cneaz, ci *tiuni fadus,* care corespunde nu atît unui *millenarius* din limba latină, cît funcțiunilor *centenarului franc.* În *Legea Salică,* centenarul, care se găsește în Lorena pînă în secolul al XV-lea, se numește *tunginus.*[408] Acesta avea subaltern un funcționar inferior, pe *decanus*[409].

Sistemul zecimal pentru organizarea satelor la germani era în vigoare și sub Carol cel Mare. Unele sate aveau însă și două judecii: adică 20 de case. În anul 801, marele împărat romano-german, Carol cel Mare dăruia mănăstirii Ottenburensi un sat cu 20 de case „duodecim homines seu viros... cum uxoribus liberique cum omnem deciman ex debito regali, quidquid de *pago Hilargoviae*[410].

Obiceiul organizării așezărilor rurale pe zeci și sute folosit de goți era în vigoare și la gepizi, alt tip de germanici, care au locuit mult timp în Galiția și Bucovina printre teurisci și costoboci și apoi în Dacia. El a fost păstrat și-l găsim în Galiția și în secolele XI – XIII[411], dar istoricii ruși nu-i cunosc originea nici astăzi[412].

---

[400] Du Cange, *op. cit.,* IV, p. 443 – 444
[401] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare,* I, p. 221 – 222
[402] Ammian Marcellini, *Bellum Gothicum,* lib. XXXI, cap. III, I, ed. cit., p. 41, 76
[403] N. Iorga, *Istoria Românilor,* II, p. 63
[404] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques,* I, p. 295 – 296
[405] Iordanes, *op. cit.,* cf. Du Cange, *Glossarium ...,* IV, p. 437
[406] P. Viollet, *Droit privé et sources ...,* p. 247, 257 – 258
[407] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques,* I, p. 295 – 296, 437 – 442
[408] *Ibidem,* p. 299
[409] *Loi des wisigoth,* II, 14, P. Viollet, *op. cit.,* I, p. 301 – 302
[410] *Monumenta Boica,* XXXI, Band, pars I, Monachii, 1836, p. 10
[411] B. D. Grecov, *Țăranii din Rusia,* București, 1952, p. 293 – 294, nota 1
[412] *Ibidem,* p. 296

Tot aici aflăm şi titlul de *Hun*, fostul *tiuni fadus* vizigot, căpetenii în satele româneşti organizate după *jus valachicum*[413] în Galiţia şi Podolia.[414]

Satul polon avea, de asemenea, 20 de case[415], aşa după cum era organizat, în general, satul medieval[416].

Acelaşi sistem zecimal folosit în organizarea satului îl constatăm în timpul dominaţiei tătarilor şi la românii din Transilvania. Desigur, el era o reminiscenţă păstrată de tradiţie, din perioada convieţuirii cu migratorii. Rogerius scrie că tătarii, în anii 1241 – 1242, au aşezat *canesios* între Bihor şi Tisa cam o sută peste satele româneşti, care să împartă dreptatea, să adune produse, animale şi arme. El însuşi a căzut prizoner la mongolul care răspundea de o mie de case[417]. Aici, *villas* trebuie luat în înţelesul de case şi nu de sate. Şi informaţia este exactă. Dacă la o mie de case erau o sută de *canesi*, înseamnă că unul dintre aceştia era şef peste zece case. Apoi, ea se verifică prin existenţa aceluiaşi sistem zecimal, constatat de către Ioan de Plano Carpini, în anul 1247, în organizarea ginţilor la mongoli.

Oglanii *(duces)* comandau generali, care, la rîndul lor, conduceau divizii de zece mii de oameni (tiimen), iar aceştia aveau subalterni pe *milenari*, *centenari* şi *decani*.[418]

În Moldova situaţia era aceeaşi. Satul moldovenesc a fost organizat, după tradiţia moştenită din epocile anterioare tot pe sistemul zecimal. Aici vom găsi sate organizate pe zece case şi, obişnuit, pe 20 de case, ca şi în Imperiul german al lui Carol cel Mare, dar şi pe 30 de case. Aceasta se poate vedea din mai multe acte interne.

Satul Copanca, de pe Nistru, din ţinutul Tighina avea, în 26 mai 1580 şi 16 august 1581, douăsprezece case[419].

La 4 iunie 1484, Ştefan cel Mare acorda lui Maleşco şi lui Cozma Rizan „pentru dreapta şi credincioasa slujbă" în loc pe ambele maluri ale Vişnevăţului, afluent al Ricului (ulterior satul Rîzeni din ţinutul Tighina) să-şi facă sat, „ca să fie de strajă împotriva tătarilor, aşa precum au fost pînă acum," şi să ţină de steagul sau ceata boierului Gangur, megieşul său din apropiere, de la Gangura[420]. În actul de confirmare, din 1 martie 1502, marele voievod preciza, că, hotarul acestui sat să fie îndestul, cît vor putea să folosească *douăzeci de case*.[421]

În acelaşi an 1502, Ştefan cel Mare dădea slugilor domneşti Dobrotă şi Lupul, „pentru dreapta şi credincioasa slujbă" un loc la Fîntina Ploişoara, pe valea Grecului în ţinutul Tigheci, „cît va putea fi deajuns pentru un sat cu douăzeci de case"[422].

---

[413] *Ibidem*, p. 293 – 295 şi 340

[414] Th. Holban, *Cneazul, Contribuţie la jus valachicum în Polonia*, in „Cerc. Ist.", anul X – XII, Iaşi, 1936, Nr. 1, p. 64, anul XVIII, Iaşi, 1943, p. 319 şi 371

[415] E. Hurmuzaki, *Documente ...*, VIII, p. 393

[416] I. Krause, *The medieval House hold; Large or Small*, in „Con. Hist. Rev.", IX, 1957, p. 420 – 432

[417] Rogerius, *Miserabile Carmen*, in „Chronica Minora", ed. M. Florianus, Budapesta, 1885, p. 78 Constituerunt *canesios id. est balivos,* qui justitiam facerent, et eis equos animalia arma exenia et vestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erst unus, *ut pene mille villas regebat. Eterant canesi fere centum.* Eis mittebantur oves, boves, vel equos ductores protali exenio reducebant. Conveniebant canesii pene quolibet septimana

[418] Apud B. D. Grecov – A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur*, Bucureşti, 1953, p. 92, 205, 208 – 209.

[419] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 139, 168

[420] I. Bogdan, *Documentul Rîzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea*, in „Anal. Acad. Rom., M. S. I.", S. II, tom. XXX, 1908, p. 2 – 5.

[421] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 10 – 11.

[422] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, p. 253

De asemenea, în 11 martie același an, Duma Hurduescu, fratele său Irimia, cu Dragoș și Cupcia primeau un loc la Spiroasa pe Cogîlnic, să-și organizeze sat „pară la douăzeci de case".[423]

Urmașul la tron, Bogdan al III-lea încredința, în 1 februarie 1508, slugii sale Dușman un loc la Fîntîna Puturoasa pe Dubăț, pe stînga Prutului „cît poate folosi îndestul un sat de *douăzeci de case*".[424]

În toate aceste cazuri, ne aflăm în fața unor sate cu două judecii, fiecare a cîte zece case. Sistemul nu este modificat nici de Ștefan Lăcustă, în anul 1540, cînd dă la șapte megieși viteji seliștea lui Gagea, între Obieleni și Cosmești, din ținutul Roman[425].

Tradiția a continuat să fie păstrată și în secolele următoare. Satul Nistorești de pe Valea Neagră, din ținutul Neamț, avea în 30 martie 1613 douăzeci și patru de case[426], iar satul Budești din ținutul Cîrligătura, cumpărat, în anul 1628, de călugării de la mănăstirea Barnovschi de la zece răzeși[427], nu avea mai mult de douăzeci de case nici în anii 1661, 1663, și 1667[428].

Acest mod de organizare a fost observat de Radu Rosetti[429] și de Aurel Cazacu[430]. Cu toate acestea, ambii autori nu au subliniat importanța și să fi făcut o comparație cu organizarea satului la celto-germani. Nu mai vorbim că le-a scăpat organizarea satelor pe trei judecii, adică cu treizeci de case, cum am văzut pe Bîrlad la Gura Jeravacului, unde au fost cnezi Lie și frații Țigan și pe Cuțitna, satul cu trei judecii, moteșnit de cei trei fii ai lui Simion Protopop. Dar nu numai atît, dintr-un document, dat, în 14 aprilie 1559, de către Alexandru Lăpușneanu lui Simion, Duma, Șerban și Gliga pentru a le întări vechea danie de la Ștefan Rareș a unui loc în Cornul Voroteților, vedem că acestor patru viteji li s-a dat să organizeze un *pagus*, adică un sat „cît poate să trăiască îndestul *patruzeci de case*"[431].

Organizarea satelor cu trei judecii sau patru o găsim și în secolul al XVII-lea, cînd Constantin Movilă acordă mănăstirii Secu un loc din hotarul tîrgului Scheia de pe Siret să întemeieze un sat cu treizeci de case.[432]

În această perioadă de încercare a lichidării dreptului de strămutare (după anul 1594), stăpînii satelor încep lupta să desființeze judeciile de zece case din hotarul vechiului pagus, cuprinzător a unei suprafețe de teren pentru treizeci și patruzeci de case, și nu mai permit locuitorilor să se organizeze separat, pe judecii. Așa se explică de ce în Vlădenii de pe Jijia, din ținutul Hîrlău, mai apoi Iași, Arsenie Nebojatco al II-lea logofăt avea douăzeci de vecini[433], Gavril stolnicul, alți douăzeci și cinci de vecini în satul său de pe Prut din ținutul Iași[434], iar alți voieri aveau în Spătărești de lîngă Baia, douăzeci și patru de case[435], în Căbiceni douăzeci și

[423] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 14 – 15.
[424] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 68 – 69.
[425] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 394.
[426] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 126.
[427] I. Băleanu, *Documente moldovenești*, în „Cerc. Ist.", anul VIII – IX, Iași, 1932 – 1933, Nr. 3, p. 35 – 36.
[428] Arhiv. Stat. Buc., *Mănăstirea Gălata*, III/5, Ibidem, *Achiziții noi*, 1115/18.
[429] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 109 – 110.
[430] A. Cazacu, *Vechile organizații românești*, în „Revista istorică", anul XXXIII, 1947, Nr. 1 – 12, p. 9 și 13.
[431] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 122 – 123.
[432] *Ibidem*, veac XVIII, vol. II p. 66, 147.
[433] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 161.
[434] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, V, Iași, 1908, p. 251.
[435] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 388.

cinci de case[436], în Cîrsteşti pe Moldova, douăzeci şi şase de case[437], în Boureni, treizeci de case[438] etc....[439]

În general, în secolul al XVII-lea, numărul locuitorilor unui sat era cam de patruzeci de locuitori. Satul Vlăiceni de pe Jijia avea treizeci şi şase de case[440], satul Corlăţele din ţinutul Suceava avea patruzeci de case, în 1577[441] Tîrciţei din ţinutul Orhei, patruzeci de case[442], în 1604, Moldova, pe Nistru, în ţinutul Hotin, patruzeci de case[443], aşa cum şi în anul 1736 era scutit de Alîm, la Orumbetolu, satul de patruzeci de case a lui Ali aga, care a slujit lui Kupruli-Zade şi a primit permisiunea să păşuneze în Moldova 1300 de vite, 500 de iepe şi 2000 de de oi[444].

O excepţie există în aşezarea cumano-tătară de pe Bîrlad din ţinutul Vaslui, Scociuhani de la gura Crasnei, unde găsim 63 de bordeie de tătari.[445] Dar şi satele moldoveneşti cu locuitori autohtoni sau veniţi de peste munţi ori Nistru încep să nu mai ţină cont în acest veac de străvechea datină şi constatăm că satul Trebeş din ţinutul Bacău creşte de la 40 la 50 de focuri[446], Şipote din ţinutul Hîrlău la 45 de case,[447] Toporouţi din ţinutul Cernăuţi, la 77 de case[448] şi Rădăuţi de pe Prut din ţinutul Dorohoi, la o sută de vecini[449], în anul 1648.

Aceste constatări puse în legătură cu actele referitoare la judecii, văzute mai sus, în care se preciza că judeciile lui Dragoş Urlat, ale lui Fătu şi Ilie şi aceea a lui Ivaşco Podobitu depindeau de steagurile ţinuturilor de Tutova, Iaşi, Tîrgu Frumos ne întăresc convingerea că juzii satelor moldoveneşti erau, în primul rînd, şefii militari ai judeciilor, alcătuite din zece familii.

Rolul lor de şefi militari ai corpurilor de străjeri şi cercetaşi de urme rezultă şi din drepturile pe care le au ei de a menţine ordinea publică, de a putea confisca lucruri, a aplica represalii şi a face silă altora, drepturi menţionate în actele emise de Ştefan voievod în 26 mai 1435 şi 5 martie 1436, văzute deja.[450]

Călătorul turc Evlia Celebi a notat în însemnările sale din călătoria făcută prin Moldova în anul 1659 că, „fiecare sat îşi are judele şi ostaşii săi". Era o amintire păstrată de tradiţie a ceea ce fusese şi altădată judele.[451]

În acelaşi sens înţelegea judecia şi rostul juzilor, mitropolitul Dosoftei, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în traducerea Psalmului 81 zac. 24: „Să vă căutaţi judecia", iar

[436] *Ibidem*, vol. V, p. 26

[437] Arhiv. Stat. Buc., *Achiziţii noi*, XXXVIII/51

[438] *A. Moldova, veac XVII*, vol. V, p. 56

[439] Arhiv. Sta. Iaşi, 412/91, 461/80

[440] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 418 – 419

[441] T. Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 76

[442] *A. Moldova, veac XVII*, vol. I, p. 153

[443] Arhiv. Stat. Iaşi, *Documente*, 259/2, 146/7, p. 7

[444] Acad. R. S. R., mns. Nr. 237, f. 409

[445] *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 215, XVII, vol. I, p. 170 -181, 226 – 233

[446] E. Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 100, *Diplomatarium Italicum* ... I, p. 111, I. C. Filitti, *Documente şi texte din arhivele Vaticanului*, Bucureşti, 1914, p. 100 – 101

[447] T. Codrescu, *Uricariul*, II, p. 98 – 104

[448] *Ibidem*, p. 98 – 104

[449] Acad. R. S. R., Filiala Iaşi, Fond Sf. spiridon, *Documente*, 47/100

[450] M. Costăchescu, *Documente ...*, II, p. 676 – 677 şi 692 – 693

[451] A. Antalffi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova*, în „Bul. com. ist. rom.", XII, p. 51 – 52

în aceea a Psalmului 140, zac. 27: „Cei cu judecie". În Biblie, ediţie germană, termenii sînt redaţi prin corespondenţii germani: *Furstentum* sau *Herschaft*[452].

Juzii satelor româneşti funcţionau în această calitate fiind aleşi de membrii comunităţilor săteşti din rîndul fiilor şefilor de familie, după criteriul vredniciei în mînuirea armelor.

Cea mai veche informaţie despre un jude vlah = român cu atribuţii militare şi ales o dă Ana Comnena. În anul 1096, unul dintre juzii vlahilor de la Dunăre de Jos, cu numele Pudilă, a adus la cunoştinţa împăratului Alexis I Comnenul, care se afla la Anchialos, vestea trecerii cumanilor peste marele fluviu. În textul grec τινός ἐκκριτον τῶν Βλαχῶν[453], adică din cei aleşi[454] sau distinşi ai vlahilor.

Tradiţia aceasta era în vigoare, în 18 martie 1436, la vlahii din Dalmaţia, pentru alegerea cnezilor şi a juzilor. „Dacă vreun cneaz le-ai fi urît... să aibă voie a-l schimba"[455].

Ea era aceeaşi şi la românii dintre rîurile Sava şi Drava din Slavonia, unde locuitorii fiecărui sat (pagus) îşi alegeau şi în 14 aprilie 1667, după vechiul obicei, în fiecare an în luna aprilie înaintea sărbătoririi Sf. Gheorghe, fie judele, fie cneazul. Conjuncţia *sive*, folosită în textul latin în sens alternativ, nu copulativ, este cu nuanţă adversativă: „Quilibet *pago* Valachorum interdictos fluvios Savum et Dravum in confiniis Sclavoniae habitantium suus *sit judex sive Knesius, vir scilicet ad it tempore, mense Aprili ante jestum sandi Georgii a sui pagi communitate pro uno anno eligatur et electus iuxta antiquam consuetudinem,* supremo capitaneo ad ipsius nottiatiam significetur, *a quo si idoneus inventus fuerit, confirmetur et generali indicetur,* sin minus alius ab eodem eligatur". [456]

Ca şi între cneji şi vătămani, surprindem în texte o deosebire şi între juzi şi vătămani, pe care o face chiar cancelaria domnească, la 24 august 1443. La această dată, Ştefan voievod răsplăteşte pe boierii Moica, vornic de gloată, şi pe fratele său Toader spătar „pentru dreapta şi credincioasa lui slujbă" cu mai multe sate pe Rebricea, precizînd că în unele au fost juzi Stoian şi Giurgiu Blidarii, iar în altul, la Tecuci, unde a fost Andrei vătăman.[457]

E clar, pentru oricine, că atît domnul, cît şi logofătul, ca şef al cancelariei, ştiau mai bine decît noi astăzi în ce constau deosebirile dintre juzi şi vătămani, deosebiri pe care le-au făcut şi cînd au scris actele referitoare la cnezi, cercetate mai sus. În ce constau aceasta, le vom vedea abia cînd vom analiza instituţia vătămanilor.

Dintre juzi, unii au fost aleşi cnezi şi întăriţi cu ordine scrise feudale în calitate de boieri. Unele cazuri au fost semnalate deja[458], aşa cum am văzut că s-a petrecut cu cneazul Nicoară sau alţii aleşi de comunităţi şi întăriţi de voievod în aceeaşi gintă, în locul foştilor cnezi, rude şi megieşi, ca: Oană, Hud şi Ciorbă.

Afară de cazurile lui Dragoş Urlat şi Ivaşco Podobitu, întăriţi în judeciile lor, satul de pe Tutova, unde a fost jude Voinea, numit Voineşti, întărit în 27 noiembrie 1460, lui Ivul

---

[452] H. Tiktin, *Dictionar român-german*, II, p. 188

[453] Ana Comnena, *Alexias*, II, 10, 9; N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra românilor de la Dunărea de Jos*, in „Anuarul Institutului de Istorie Naţioanlă", I, Cluj, 1922, 153

[454] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, p. 620

[455] S. Dragomir, *Vlahii din Peninsula Balcanică în evul mediu*, Bucureşti, 1959, p. 73

[456] A. Veress, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării româneşti*, XI, (1661 – 1690), Bucureşti, 1939, p. 69

[457] M. Costăchescu, *Documente ...*, II, p. 179 – 181

[458] C. Cihodaru, *Judeica şi cnezatul în Moldova*, in „Anal Ştiinţifice ale Univ. „Al. I. Cuza", din Iaşi, Sect. III, XI, anul 1965, p. 31

Voinescu[459], ajungînd în stăpînirea unei rude, Oidea Negrilă, cu care ocazie i s-a schimbat denumirea în Oideşti, este răscumpărat, în 5 martie 1493, de către strănepotul Albu Voinescu şi surorile lui[460].

Fraţii Giurgea şi Cosma Coteţ, desigur foştii fii ai lui Coteţ jude, sînt întăriţi pentru slujba lor dreaptă şi credincioasă, în 24 octombrie 1471 „în ocina lor dreaptă în satul Coteciari de pe Bîrlad, a cărui judecie au cumpărat-o ca rude apropiate de la Greaca, fiica lui Rusu, cu 80 de zloţi tătăreşti".[461]

În 14 mai 1484, Ion Parava şi Tatul Berivoiescu reintră în seliştea lor Beri-voieşti de pe Sărata, mai jos de Plotuneşti, din ţinutul Fălciu, plătind 37 de zloţi lui Şteful Cernătescu.[462]

Un Giurgiu Puţeanu îşi răscumpără judeciile de la megieşii săi, în 13 martie 1497, una în Puţeni pe Bîrlad, la Dumbrava, şi unde au fost Muntenii Puţeni la marginea Dumbrăvii cu o sută de zloţi[463] de la nepoţii lui Simion Turcu, iar judele Mălai Neagu ajunge stăpîn, sub Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, peste satele care-i vor purta numele de Mălăeşti şi Neguşăni la Cobîle, ţinutul Bacău.[464]

Amintirea titlului de *jude*, ca şi funcţia lui, a continuat să trăiască în lumea satului în secolele XVI şi XVII. Un – Petre-judele din satul megieşesc Brusturi din ocolul Tîrgului Neamţ apare ca martor megieş, în 1579, la alegerea limitelor satului Oglinzi ale lui Mihăilescu uricar[465]. Un alt Petre, nepot al lui Ion judele, este stăpîn în satul Giuleşti de pe Bîrlad, din ţinutul Tutovei, şi vinde, în 10 iulie 1599, dreapta ocină şi cumpărătură a unchiului său Ion din dresuri de mărturie pe care le-a avut de Ştefan voievod, lui Nistor Ureche, mare vornic[466]. De asemenea, un Ion judele apare printre „oamenii buni şi bătrîni" dintre megieşi, în 6 martie 1612, valorificînd partea lui Ioniţă din Silvestri din ţinutul Roman, pierdută pentru neplata birului[467].

Şi ca o cunună deasupra celorlalte probe scrise pentru continuitatea funcţiei judelui şi a trecerii lui în feudalism avem actele satului Druleşti de pe Laţca şi Siret din ţinutul Roman. Într-unul, din 24 iunie 1626, Ionaşco judele cu nepoata sa Alexandra şi cu Ionaşco, fiul lui Vascan Bîrzotă, nepoţii lui Gliga vătaf, toţi strănepoţii lui Drule, vînd „dreapta lor ocină şi dedină" cît se va alege din satul Druleşti, cu 500 de taleri, lui Lupu Prăjescu.[468]

Stăpîn feudal în plenitudinea drepturilor sale, Ionaşco judele, moştenitor ca strănepot al lui Drule, vinde partea sa, iar în 12 noiembrie 1627, el apare nu ca vecin, ci printre mulţi „oameni buni şi bătrîni de pre împregiur megiaş", depunînd mărturie în satul Miclăuşeni la vînzarea unei părţi din acest sat[469]. Fenomenul este normal şi e constatat atît în Maramureş, cît şi în Transilvania.

---

[459] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 311
[460] *Ibidem*, veac XV, vol. II, p. 188
[461] *Ibidem*, veac XV, vol. II, p. 382 – 383
[462] *Ibidem*, veac XV, vol. II, p. 51 – 52
[463] *Ibidem*, veac XV, vol. II, p. 270
[464] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 267, 489; II, p. 186 – 187
[465] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 129
[466] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 263 – 264, T. Codrescu, *Uricarul*, XIV, p. 91
[467] *A. Moldova, veac XVII*, vol. III, p. 66
[468] *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, veac XVII*, vol. XIX, Bucureşti, 1969, p. 103, doc. 84
[469] *Ibidem*, p. 337, doc. 254

Nu e de prisos să relevăm că juzii celor şapte scaune saxone din Transilvania trebuiau să fie aleşi numai dintre cei apţi pentru serviciul militar, care să poată conduce contingentele, în război.[470]

În ce priveşte funcţiile juzilor şi cnezilor din Transilvania, sînt edificatoare constatările făcute de către prof. Ştefan Pascu şi sintetizate nu demult într-un judicios studiu. „Atita vreme cît ei erau reprezentanţii obştilor săteşti – scrie autorul starea socială a acestor cnezi era aceea a unor ţărani fruntaşi, cu atribuţiuni administrative, juridice, fiscale şi militare, *în caz de război*. În această fază, cnezii nu sînt nobili, ci constituie o pătură intermediară între ţărănimea liberă şi nobilime. Atributul ce li se dă este acela de bărbaţi cinstiţi (honesti viri) bărbaţi destoinici (agiles viri), bărbaţi potriviţi (idonei viri). Cînd cnezii păşesc pe calea înnobilării, ei sînt de acum bărbaţi aleşi *egregii viri*, iar cînd sînt asimilaţi cu totul nobilimii ca stare social-juridică, ei sînt fie cavaleri *(milites)*, curteni *(aulae milites)* sau nobili"[471].

Revenind la Moldova, numărul juzilor întăriţi cu ordine scrise în judeciile lor *pe vecie* = uric este mult mai mare decît în cazurile citate mai sus. Vom putea să ne dăm seama de aceasta mai bine în momentul în care vom scrie capitolele despre organizarea instituţiilor săteşti, cuprinse în acte în formulele *unde este casa lui* şi *unde este curtea lui*.

Din documentele publicate pînă în prezent, rezultă clar că:

1). Unii juzi au fost întăriţi de către domnie „pentru dreapta şi credincioasa slujbă" cu *judecia* = uric, *pe vecie*, în satele unde-şi aveau casele, denumite după numele lor de familie: *Urlaţi, Podobiţi, Mălăeşti saca. Neguşăni*. Numai stăpînind *judecia*, generaţii la rînd, prin vitejie, aceasta putea deveni proprietate prin dreptul de slujbă = vislujenie a unei familii, alcătuită din cele zece case ale unei judecii, care vieţuiau pe aceeaşi moşie. De aceea, unii boieri sau slugi domneşti se şi mîndreau că stăpîneau judecia într-un sat dedină sau ocină, iar altele din vislujenia proprie.

2). Alţi juzi, cum au fost Voinea, Coteţ, Puţeanu, murind de tineri şi neavînd urmaşi imediat, cu merite militare, judecia a trecut în mîinile unor rude apropiate, din o altă familie ce-i revin unui jude, ca şef militar al judeciei, fiii deveniţi majori ori nepoţii şi strănepoţii acestora au trebuit să răscumpere pe bani judecia bunicului sau tatălui din satele respective.

3). Foarte mulţi însă dintre juzii citaţi în documente au pierdut judecia definitiv în favoarea fraţilor, cumnaţilor, nepoţilor de fraţi sau surori cu care convieţuiau în hotarul judeciei lor, sau chiar în favoarea unor megieşi dinlăuntru celorlalte judecii de pe întinsul aceluiaşi hotar de moşie. Situaţia acestora a fost arătată foarte bine de către C. Cihodaru[472] şi mai puţin clar de H. Stahl şi nu mai e cazul să o reluăm în discuţie.[473]

VĂTĂMANII ŞI ROLUL LOR LA SATE

Problema eminamente social-economico-juridică şi mai puţin politică, instituţia vătămanilor la sate a fost luată în discuţie de către istoricii anteriori.

[470] Arhivele Statului Sibiu, *Documente*, III/230, Act din 7 ianuarie 1500

[471] Şt. Pascu, *Rolul cnezilor în Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii şi Cercetări Istorice", anul VIII, Cluj, 1957, nr. 1-4, p. 38

[472] C. Ciuhodaru, *op. cit.*, p. 32, 42

[473] H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, Bucureşti, 1969, p. 219-222

I. Bogdan scria, la vremea sa, că termenul *vătăman*, care se găsește, de altfel, numai în documentele moldovenești, are același înțeles cu cneazul sau judele. „Despre acesta, spunea el în continuare, știm cu siguranță din documentele ulterioare că era judele satului, întocmai ca vornicеii sau vornicii de mai tîrziu, iar cuvîntul vătăman pare a fi fost împrumutat de la malo-rusienii din Galiția și Podolia", pe motivul că acolo se găsește și sub forma *ataman* și nu înseamnă numai șefi de cazaci, ci și jude sătesc = *willicus alias cywan seu watman*, deși cunoștea că Linde și I. Sreznewsky il pun în legătură cu *vataha* sau *vataga* existent la cumani, menționat de *Cronica Ipatievscaia*[474].

R. Rosetti a emis părerea că vătămanii erau dregători puși de cnejii ce stăpîneau mai multe sate, în care nu aveau șederea lor[475], sinonim în atribuții cu judele și cu cneazul, dar termenul e de origine mongolă[476]. J. Conduraki atribuie vătămanilor și rolul de judecători împreună cu „oamnii buni și bătrîni".[477]

I. C. Filitti îi consideră dregători sătești, *dar nu judecători*, exprimat în textele slave prin cuvîntul *sudeti = sondeti*[478].

D. Ciurea, pornind de la documentele din 1435 – 1436, care pune pe același plan pe boieri, vornici, șoltuzi, pîrgari, pe juzi și vătămani, atribuie acestora din urmă aceeași calitate oficială la sate, deținută la ținut, ocol și oraș de cei menționați mai sus. Observa că tătarii aveau organele lor de conducere pe *vătămări*, dar conchide că aceștia sînt dregătorii satelor locuite de ruteni, organizați conform lui *jus ruthenicum*[479], veniți în Moldova odată cu închipuitul exod al populației din Țara Haliciului, în anul 1349[480], așa cum *juzii* erau după *jus valachicum*[481].

C. Cihodaru vede în vătămani, la fel, conducători ai obștilor sătești sau întemeietori de sate rutene după dreptul rutean[482], iar pentru H. Stahl, formula unde este sau unde a fost vataman nu sînt decît indicații geografice pentru identificarea satelor, ca și aceea folosită la juzi și cnezi.[483]

Firește că toate cercetările făcute pînă acum pentru aflarea adevărului istoric și mai ales materialele adunate ne-au fost și ne sînt de mare folos. Ele ne-au apropiat de zonele și popoarele de la care locuitorii satului moldovenesc și mai apoi chiar cancelaria au putut să le împrumute.

Dacă renunțăm la a socoti termenul *vătămăn* ca provenind direct din cuvîntul *atta-atto-attis* =, folosit de pelasgi, cei mai vechi locuitori de pe teritoriul Daciei, pentru a denumi pe *tata* sau bunicul[484] și căutăm un popor mai apropiat de istoria Moldovei, gîndim, în primul rînd, la neamurile turco-mongole, venite de dincolo de Urali aici, începînd cu Chazarii,

---

[474] I. Bogdan, *Despre cnejii români*, extras din Anal. Acad. Rom. ser. II, tom. XXVI, Mem. Secț. Ist. București, 1903, p. 9-10, nota 1, p. 13 – 21

[475] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 146 și 156

[476] Idem, *Despre clasele sociale agricole în Moldova, în Moldova*, in „Revista Nouă", București, 1889, anul II, p. 72

[477] J. Conduracki, *Recherches sur l'ancienne organisations judiciare des roumains*, Paris, 1913, p. 49 – 54

[478] I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele române pînă la 1864*, Bucurști, 1935, p. 68, 69

[479] D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova, în secolele XIV – XVIII*, in „Anuarul Inst. de Istorie și Arheologie", II, Iași, 1965, p. 211

[480] B. D. Grecov, *Organizarea socială în Rusia Haliciului și din Polonia în secolele XIII – XIV*, in rev. „Studii și cercet. de istorie medie", I, 1950, p. 96, idem, *Țăranii în Rusia*, ed. rom. București, 1953, p. 260 – 288

[481] Th. Holban, *Jus valachicum în Polonia*, in „Cercetări istorice", XVIII, 1943, p. 314, 322, 363

[482] C. Ciuhodaru, *Judecia și cnezatul în Moldova*, in „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza", sectorul III, A, Istorie, tomul XI, anul 1965, p 9, 21 – 22

[483] H. Stahl, *Controverse de istorie socială*, p. 214 – 215, 234 – 235

[484] N. Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, p. 905

îndată după anul 643, de la care avem urme în oronimie, hidronimie și toponimie, ca: *Jidan, Jidești* **și** *Jidovină,* **piriu, sat și înălțime în ținutul Neamț[485] și Bacău[486] și Putna[487] și** *Jidova* **și** *Jidovea* **în ținuturile Dorohoi[488], Iași, Fălciu[489], Orhei[490], Sreznevskij[491] pune cuvîntul** *vătăman,* **ca și Linde[492], în legătură cu** *vataha* **sau** *vataga[493]*, **citind texte din** *Cronica Ipatievscaia,* **care, la cumani, înseamnă** *turmă, societate, familie mare,* **iar vatahul sau vatamanul, șeful acesteia.**

Colegul Mehmet Mustafa, cunoscător al limbilor turco-tătare, îmi confirmă că termenul vătăman este un compus în limba mongolilor din *atta + man,* **care înseamnă** *tata mare,* **adică bunic sau moș, de la care, probabil, a rămas în Moldova, în prescurtare,** *vătănia* **= locul de așezare al familiei mari, satul, domiciliul[494].**

După stabilirea dominației mongole (1241), *Cronicile scurte lituaniene (Suprasl, Uvarov, Krasinski, Arheologică* **și** *Evreinov)* **au tradus cuvîntul** *ataman* **prin tată și bunic în limba rusă veche și i-au considerat pe mongoli ca** *tați* **și** *bunici* **ai țării Podoliei[495], în același sens cu explicațiile date nouă de Mehmet Mustafa.**

S-ar mai putea totuși ca termenului vataman să i se dea și alte explicații.

Se știe că Gingis-Khan a organizat pe mongoli în unități militare de 10 000 de familii[496]. Și, din moment ce Moldova și Țara Românească, făcînd parte din marele imperiu cuman sub numele de Cumania Neagră[497], au căzut ca moștenire lui Giuci, cel mai mare fiu al lui Gingis-Khan și lui Batu-han; teritoriul de la răsărit de Carpați, îndeosebi, a fost împărțit în unități fiscale de cîte 10 000 de familii. Astfel, *tiumen* **a devenit, concomitent, un arondisment militar și fiscal, o** *turnă,* **avînd ca centru o** *curte* **într-un oraș. În fruntea unui tiimen stătea un** *attiman* **– ataman – ca reprezentant al populației și administrator fiscal, în același timp. Acesta aduna birul pentru tătari, pe care-l preda guvernatorului, care se chema în cumană,** *baskak* **și în mongolă,** *daroga[498]*.

De la primul cuvînt ne-a rămas, în Moldova, satul *Bascacauți* **de pe Prut din ținutul Iași[499], iar de la al doilea, orașul** *Dorogunı* **și** *Dorogoni[500]*, **mai apoi Dorohoi, curtea marelui vornic al Țării de Sus, cum Bîrladul era al Țării de Jos.**

De la *tiimen* **= (zece mii), împărțit în mii, sute și zeci, s-a ajuns la alcătuirea** *tiimenului* **= șef a zece case, numit** *atiimen* **sau ataman, adică decan al unui sat = judecie de zece familii, ca reprezentant al marelui șef de tiimen, așa cum s-au petrecut lucrurile în Volhinia și în Podolia.**

---

[485] M. Costăchescu, *Documente*, I, 274, II, 7 – 9 și 95, 436, I. Bogdan, *op. cit.*, I, 251 – 252, 450, *A. Moldova*, veac XIV – XV, vol. I, p. 151, XV, vol. II, p. 151, veac XVII, vol. II, p. 155, III, p. 28, 64, 54, 56, 81, 149, 171, 212, IV, p. 7 – 8, 25, 39, 241, 331, V, 32, 76, 306 – 307, 314
[486] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 383 – 384
[487] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 251 – 254, *A. Moldova*, veac XV, vol. II, p. 151
[488] *A. Moldova*, veac XV, vol. III, p. 341, XVII, vol. IV, p. 406
[489] *Marele dicționar geografic al României*, III, p. 101 (p. 97 – 101)
[490] *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 52
[491] I. Sreznewskij, *Materialy dija slovaria drevn, ruskae jazîka,* St. Petersburg, 1893, col. 231
[492] Linde, *Slownik,* sub vocem, cf. I. Bogdan, *Despre cnezii români,* p. 9
[493] Fr. Miklosich, *Etymologisches Worterbuch der Slavischen Sprachen*, p. 376
[494] Al. Philippide, I, *Originra românilor*, II, p. 462
[495] *Polnoe Sobranie russkih letopisei*, vol. XVII, p. 99 – 101
[496] B. D. Grecov – Grecov, *Hoarda de Aur*, București, 1953, p. 47, nota 4, p. 91 – 92, 119 – 120, 320 – 322
[497] D. Onciul. *Opere complete*, ed. 1946, p. 136, 138, 158, 206, 208
[498] B. D. Grecov – A. I. Iacubovschi, *op. cit.*, , p. 122
[499] M. Costăchescu, *Documente,* I, p. 315 – 316
[500] *Ibidem*, I, p. 394, II, p. 426, 432, C. C. Giurescu, *Tirguri* , p. 221

Aşa se explică de ce atît şefii satelor de ruteni[501] cît şi aceia ai aşezărilor româneşti ale bolohovenilor, conduse mai înainte de cneji, au luat titlul de *atamani*, după modelul mongol.[502]

Cronica contelui Uvarov ne relatează că, după marea bătălie de la Sinie Vodă (1362), fiii lui Mihail Coriat: Iurg, (careva fi domn al Moldovei în 1374), Alexandru, Constantin şi Teodor, venind în Podolia, au intrat în prietenie cu atamanii şi au început să organizeze lupta împotriva tătarilor, începînd cu refuzul plăţii tributului către baskaki[503]. E foarte posibil ca printre aceştia să fi fost şi tătari dizidenţi, căci eforturile lituanienilor, care au dus la slăbirea Hoardei de Aur, exploatate de românii din Moldova pentru a-şi forma un stat independent, coincide cu perioada atacurilor date de Urus-han al Ak Ordei (1361 – 1380) împotriva Hoardei de Aui şi cu luptele interne dintre Toktamiş şi Timur-Lenk (Tamerlan), terminate prin înfrîngerea lui Toktamiş[504].

Dacă aceşti *atamani* din Podolia erau numai şefii războinici ai satelor de tătari e greu de spus. Din documentele interne, emise de cancelaria Moldovei în secolul al XV-lea, se desprinde că, din Carpaţi şi pînă la Nistru, în epoca imediat după îndepărtarea dominaţiei mongole, tătarii luaţi prizonieri şi dăruiţi de domni unor mănăstiri sînt organizaţi în sate de cîte zece case (sălaşe) conduse de către un vătăman. E foarte probabil că, în această situaţie, vătămanii erau conducători de obşti, cu atribuţiuni mai mult administrativ-fiscale.

În actul din 7 ianuarie 1407, văzusem că Petru Muşat, (1374 – 1391), dăruise mănăstirii de la Neamţ două sate de pe Moldova de la gura Neamţului: Timişeştii şi Cîrstaneştii, pendinte de curtea de la Dvorăneşti, fără a ne indica originea etnică a locuitorilor. Dar Ilie voievod precizează în uricul de confirmare al daniei, emis în 30 noiembrie 1435, că e vorba de un sat cu zece familii – *celiad* – de tătari ce locuiesc în case *(hije)*, iar numele lor, în afară de acela de Timus, de la care vine însăşi denumirea aşezării Timişeşti, sînt: *Mamai, Albaş (Acbaş), Zorea, Cîrlig, Ciurilă*[505] etc. Faptul că, în actele referitoare la Timişeşti, nu se arată că cele zece familii sînt conduse de un vătăman, trebuie considerat ca o simplă scăpare a diacului. Aceasta nu se mai petrece în cazul satului Gura Cracăului de pe Bistriţa, dăruită aceleiaşi mănăstiri, în care se cuprinde formula expresă: *unde este Samoilă vătăman*[506].

Acelaşi lucru se desprinde şi din privilegiile mănăstirii Probata, înzestrată cu sate tot de către Petru Muşat[507], care a fost şi ctitor[508]. Satul cu cele zece sălaşe de tătari, dăruite mai apoi de către Ilie voievod, fiul lui Alexandru cel Bun şi aşezate în satul Bodinţi, de lîngă Poiana Siretului, denumit după aceştia *tătăruşi*, era condus de Tulea vătămanul.[509]

Fireşte că nu puteau fi altceva decît tot tătari şi acei din satele de pe Teliţa, de la confluenţa Botnei cu Nistru din ţinutul Tighina, unde erau *vătămani* David şi Vasile.[510]

---

[501] B. D. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, ed. rom., p. 294 – 295, 314, 346

[502] N. Molceanovschi, *Schiţa ştirilor despre Ţara Podoliei, pînă în 1434*, in „Memoriile Universităţii din Kiev", Kiev, 1883, p. 146, 161

[503] *Cronica Uvarov*, in „Polnoe Sobranie russkih ...", XVII, p. 99

[504] B. D. Grecov – A. I. Iacubovschi, *Hoarda de aur*, p. 296 – 349, Mehmet Mustafa, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominaţia otomană în veacurile XIV – XVII* (Mărturiile călătorului Evlia Celebi), in „Studii", tom 18, 1965, nr. 5, p. 1102 – 1103

[505] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 494 – 497, *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 138

[506] *Ibidem*, II, p. 10 – 13, 250 – 265 şi 517

[507] *Ibidem*, I, p. 16 – 18, 49 – 50

[508] N. Iorga, *Inscripţiile din bisericile României*, I, p. 38, P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independenta Moldovei*, in „Studii", anul IX, 1956, nr. 4, p. 107

[509] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 128 – 130, 195

[510] *Ibidem*, II, p. 128 – 129, 179 – 182, 195, *Moldavia v epohu feodalizma*, I, Chişinău, 1960, p. 8 – 9, 13 – 16

Faptul în sine nu trebuie să fie de mirare nimănui, căci, în Moldova, mai avem sate locuite de tătari. Din unul, în fruntea căruia stătuse cîndva Timurtaş, numit apoi Timurtaşeuţ sau Tamirtaşinţi de pe Şomuzul Mare – azi Şoldăneşti inclus în Fălticeni, după numele lui Şoldan Petru – Alexandru cel Bun dăruia în 22 septembrie 1411, cinci sălaşe de tătari aceleiaşi mănăstiri din Poiana Siretului[511]. Şi, probabil că, dintre mongolii luaţi prizonieri şi aşezaţi prin ţară, erau şi robii mănăstirii de la Moldoviţa, dăruiţi să lucreze la morile şi berăria din Baia[512], precum şi Paşco tătarul, eliberat de episcopul Calist al Romanului[513] şi Oană tătarul, chemat, de Ştefan cel Mare[514], din Polonia şi eliberat mai apoi.

De asemenea, tot vătămani se numesc Ilea, Tăvuci, Penea şi Anania, căpeteniile tătarilor dăruiţi de Alexandru cel Bun, mănăstirii de la Bistriţa, care, întăriţi[515], în 15 septembrie 1462 şi 13 februarie 1466, vor alcătui în timpul lui Ştefan cel Mare trei judecii[516] = *vătănii* sau *tiime,* două pe Bistriţa şi una în tîrgul Piatra lui Crăciun, ultima numindu-se Tătăraşi pînă astăzi.

Dacă interpretarea noastră este justă – şi nu vedem cum ar putea să fie dată o alta, după atîtea texte aşa de clar exprimate şi evidente – atunci şi satul numit Cuciuru, din ţinutul Cernăuţi „unde a fost vătăman Gherman"[517], şi acela dintre Baia şi Rotompăneşti, unde a fost Veriga vătăman[518], numit şi în anul 1677, Verijani[519], erau cum de altfel le arată şi numele, alcătuite din mongoli şi nu din ruteni.

Aşa stînd lucrurile, prin menţionarea formulei „unde este *vataman",* concomitent cu aceea unde este *cneaz* sau unde este *jude,* diecii, care scriau cărţi domneşti pentru războinicii satelor, făceau deosebire între satele locuite de români creştini ortodocşi şi turco-mongoli de religie şamanistă ori musulmană, ceea ce nu s-ar fi produs dacă satele cu vătămani ar fi fost formate din ruteni. Diecii şi logofeţii de cancelarie făceau această discriminare foarte conştienţi. Sub Dumbrava înaltă în ţinutul Dorohoi, actele de privilegii ale lui Oană vornicul şi fiilor săi arată concomitent existenţa satului cneazului Stan cu aşezarea condusă de Minco vătăman[520]; acelea ale lui Mihail gramatic pe a lui Toronta de pe Prut şi Iacob vătămanul de pe Jijia cu a cneazului Ivan[521]; ale boierilor Moica şi Toader pe a lui Andrei vătămanul de la Tecuci cu ale j uzilor Stoian şi Giurgiu Blidaru de pe Rebrişoara[522] etc.

E posibil oare ca, după atîtea probe documentare, să aibă altă origine etnică locuitorii satului de pe Turia; *unde a fost Ostapco vătăman*[523] şi Baicăuţii de pe Soholeţ şi Bîrlad; *unde a fost Hadîr vătăman.*[524]

[511] M. Costăchescu, *op. cit.*, , I, p. 92 – 93, 95 – 97. Dintre urmaşii acestor tătari, trebuie să fie şi jucătorul de la „Foresta Fălticeni" cu numele *Ţacamaş*

[512] *Ibidem, Documente moldoveneşti...*, p. 45.

[513] *Ibidem*, II, p. 236

[514] I. Bogdan, *Documente lui Ştefan cel Mare*, I, p. 140 – 142

[515] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare,* Iaşi, 1948, p. 10 – 14

[516] *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol. I, p. 320, 322, 341, XVI, vol. IV, 136 – 137, XVII, vol. III, p. 221

[517] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* I, p. 151 – 153.

[518] *Ibidem*, I, p. 159 – 161

[519] N. Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1904, VII, p. 104

[520] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 233, 269, *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol. I, p. 73, 83, XV, vol. II, p. 145

[521] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 193 – 194, *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 7

[522] N. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 179 – 185, *A. Moldova, veac XIV – XV,* vol. I, p. 199 – 303, XV, vol. II, p. 158

[523] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 178 – 180, Şt. Ciobanu, *Documente...*, în „Revista istorică română", XIV, fasc. I, p. 79 – 83.

[524] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 366 – 369

Ori, s-ar putea contesta că nu erau locuite de mongoli satele dintre Prut şi Nistru; unde a fost Ştefan vătăman, de la obîrşia Medvediei, din ţinutul Hotin[525], aceiea de sub Derenee; *unde au fost vătămani Căliman, Iachim* şi *Lucaci*[526], din ţinutul Iaşi (Bălţi), *unde a fost Paşco vătăman*[527], de pe Itchil, din ţinutul Orhei; *unde au fost vătămani Procopie şi Vasile*[528] de pe Răut; unde a fost Zlătarul vătăman de la Horodişte, unde a fost Jaza vătăman de pe Nistru[529] din ţinutul Orhei şi *unde a fost Alexa Vătăman*[530] de la Gura Rezinei din ţinutul Soroca[531], numai pentru că textele nu precizează originea lor etnică?

E în afară de orice îndoială că, în aceste acte, domnia Moldovei trece sub controlul militar şi fiscal al boierilor săi toate satele tătăreşti. Prin aceste cărţi domneşti ne aflăm, de fapt, în faţa fenomenului de centralizare a puterii statului moldovean. Ceea ce este mai important însă pentru istoria satului moldovenesc şi trebuie de reţinut e şi faptul că satele de tătari, Timişeştii, dat mănăstirii de la Neamţ, Tătăruşii, dat mănăstirii Pobrata, Tătăraşi de lîngă Piatra lui Crăciun dat celeia de la Bistriţa, ca şi Tamirtaşinţii lui Şoldan, erau organizate în vătănii de cîte zece familii ca şi judeciile moldoveneşti, aşa cum procedează, de altfel, toţi locuitorii din stepele Asiei Centrale[532].

Dată fiind originea etnică turco-mongolă a locuitorilor, era normal ca şeful celor zece familii, adică decanul satului, în calitatea sa de şef al comunităţii = *vataha,* să fie numit cu un cuvînt din aceeaşi limbă maternă = vataman = tată mare, titlu care coincide şi cu funcţia de reprezentant al *tumenului,* adică *ataman,* şef cu atribuţiuni militare şi administrativ-fiscale.

În ce priveşte atribuţiile acestora, evident, ele nu puteau fi decît identice cu cele ale juzilor. Faptul reiese cu prisosinţă din ordinul scris, emis de Ştefan voievod în anul 1435 şi repetat în 1436, care prevede că vătămanii aveau în satele lor dreptul să exercite puterea ca şi boierii pîrcălabi la ţinuturi, vornicii în ocoale, şoltuzii în tîrguri şi juzii români în judeciile lor. Drepturile lor de şefi militari erau: să ia zăloage; să confisce obiecte însuşite cu forţa sau înşelăciune de către negustorii străini care ar fi încălcat obiceiurile ţării în probleme de drept public şi comercial.

Mai tîrziu, în secolul al XVI-lea, termenul *vataman* va fi adoptat de către cancelaria domnească pentru a indica pe reprezentanţii populaţiei săteşti, pendinte de stăpînul feudal, spre a-l deosebi de ureadnicul sau economul acestuia. Dar, atribuţiunile acestora vor fi analizate în capitolul: *Justiţia în satul moldovenesc.*

---

[525] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 279 – 284.

[526] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Bucureşti, 1940, p. 419 – 427; *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 107, p. 149.

[527] *A. Moldova, veac XIV – XV*, vol. I, p. 121, 209; XVI, vol. I, p. 312; Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XVIII, p. 140.

[528] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 459; II, p. 222.

[529] Idem, *Documente de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, p. 190 – 192.

[530] *Ibidem*, p. 201; I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 70.

[531] *A. Moldova, veac XV*, vol. II, p. 238.

[532] Al. Philippide, *Originea românilor*, I, p. 842.

PARTEA A II-A

SATUL, DOMENIU FEUDAL PRIN JURĂMÎNTUL DE CREDINȚĂ AL JUZILOR ȘI CNEJILOR

CAPITOLUL I

MOTTO:
„Moldovenii sînt toți bărbați viteji, ageri și nu făcuți să stea pe perne, ci la război pe cîmpul de luptă" (Scrisoarea unui medic anonim din Moldova trimisă în 1502 către Senatul Veneției. E. Hurmuzaki, *Documente...* VIII p. 36 – 37. *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 149)

BOGĂȚIA, PRODUCȚIA ȘI ORGANIZAREA DREPTULUI FINANCIAR

CE ÎNSEAMNĂ FORMULA „UNDE ESTE CASA LUI..."

Mediul biologic cu bogățiile naturale din spațiul geografic de la est de Carpați ca și cel din întreaga Dacie, de altfel, au oferit locuitorilor lui excelente mijloace de trai din cele mai vechi timpuri. Obiectele rezultate din săpăturile arheologice, cum sînt oasele de bou și de oaie, coarnele de taur și cerb, fălcile de porc și de mistreț, oasele de căprioară și de țap, sula din os de oaie, săpăligele din coarne de cerb, rișnițele și fusaiolele pentru tors găsite în fiecare casă de la Hăbășești-Strunga din ținutul Roman[1] și din cele 44 de locuințe concentrate în jurul a două mai mari cu 85 de gropi pentru păstrarea cerealelelor, cu unelte de silex, nuclee, percutoare, lame, vîrfuri de săgeți și lănci, răzuitoare de bazalt, ciocane și topoare perforate, urmate mai apoi de topoare de bronz, săgeți de bronz cu trei aripioare, ace și scule de aramă împreună cu alte unelte agricole[2] sînt dovezi categorice ale existenței unei organizări gentilice pe teritoriul Moldovei încă din neolitic[3]. Agricultura milenară, în această regiune[4], și cu terminologie proprie[5] căpătase un caracter obligatoriu și permanent[6].

Uneltele agricole erau aceleași la noi[7] ca și în Europa[8]. Boii și caii se înjugau cu *jug*, așa cum îi înjugau grecii cu ζυγόν[9] și latinii *cujugum*. În ce privește vitele – scrie Mihail Koniges,

---

[1] Vlad Dumitrescu, *Hăbășești*, București, 1954, p. 506-510.

[2] *Ibidem*, p. 19, 221.

[3] *Ibidem*, p. 253-254, 258, 273, 601-605.

[4] N. Iorga, *Istoria Românilor*, I, p. 69.

[5] Vl. Dumitrescu, op. cit., p. 495-545.

[6] Al. Bocănețu, *terminologia agrară în limba română*, în „Codrul Cosminului", vol. II-III, Cernăuți, 1929, p. 119-268; N. Iorga, op. cit., II, p. 111-149 (135).

[7] V. Neamțu, *Contribution a l'etude du problème des instruments aratoire utilisés au moyen âge en Moldavie*, în „Revue roumaine d'Histoire", „tom. VI, 1967, Nr. 4, p. 533-552"

[8] C. I. Karadja, *Despre cronica lui Sebastian Munster*, în „Arhivele Olteniei", V, Nr. 24, martie-aprilie, 1926, p. 88, și 91.

[9] A. Bailly, *Dicționnaire grec-français* p. 884

„secolele nu au influenţat nici în rău şi nici în bine „vita de Bărăgan" ce-şi are patria în Moldova. Aceeaşi vacă sură, care îşi trăieşte astăzi traiul mizer pe miriştile uscate, aceeaşi vită slabă roade de cînd lumea la tuleii vîrtoşi de păpuşoiu de pe coastele colinelor moldovenene. Aceeaşi pereche de boi voinici, cu coarne scurte, cu care ţăranul îşi cară acasă, din cîmp, lîngă Prut şi Nistru, ştiuleţii galbeni de păpuşoi şi bostanii roşii, aceleaşi animale le întrebuinţau vechii goţi înaintea carelor cu două roţi, cu care-şi transportau, în pribegiile lor, nevasta şi copii dimpreună cu tot avutul lor. Această vită era proprietatea hunilor şi gepizilor, a avarilor şi a pecenegilor"[10].

Angiolello, secretarul lui Mahomed al II-lea, a rămas impresionat de bogăţiile Moldovei în animale, în boi şi cai buni, în anul 1476[11]. Martin Cromer era informat şi el în secolul al XVI-lea că: „moldovenii nu prea cultivă ogoarele, ci se hrănesc numai cu cirezile, căci ţara lor e plină de boi şi vaci foarte bune"[12].

„Boii din Moldova sînt ca mărime fără pereche – scria în acelaşi secol polonul Gorecki (Gorecius) – şi mulţimea lor este aşa de mare încît se exportă în mare număr în Rusia şi Germania"[13].

Tabloul este completat apoi de italianul A. M. Gratiani, care remarca, în aceeaşi perioadă de timp, că: „în această ţară, ogoarele sînt foarte roditoare, dar oamenii nu se ocupă cu agricultura decît în mică măsură. Nu seamănă decît pentru nevoile lor în fiecare an. În schimb, mulţimea vitelor este de necrezut. Pot înjuga la plug pînă la 12 boi"[14].

O descriere a Moldovei, probabil, din timpul lui Ştefan cel Mare aflată în arhivele Vaticanului, publicată de patru ori pînă acum ca fiind din secolul al XVI-lea, arată că ţara întreagă era dăruită de natură cu ogoare, vii, pescării, iar în munţi se aflau aur şi argint.[15] Într-un cuvînt, erau din belşug de toate. Grînele şi vinurile erau ca cele din Friuli; iar păşunile puteau hrăni, la începutul secolului al XVI-lea, mai bine de o sută de mii de cai[16].

Referindu-se la aceeaşi bogăţie în cai atît de necesară războiului, Reichers-dorf consemna, în 1538, că Moldova hrănea înlăuntrul său cai foarte buni, turceşti şi româneşti, în mare număr, încît Petru Rareş putea să strîngă oaste pînă la 60 000 de călăreţi şi pedeştri[17]. Gorecki descrie caii moldovenilor ca fiind mici, rezistenţi la muncă şi prezenţi şi iarna pe ogoare scurmînd zăpada cu copitele[18]. Este vorba, desigur, de caii din regiunea muntoasă, menţionaţi şi de Dimitrie Cantemir şi nu de caii de şes mai mari şi mai arătoşi la înfăţişare, cu picioare bine legate, iuţi şi tari, foarte căutaţi nu numai de poloni şi unguri, ci şi de turci[19]

---

[10] M. Koniges, în „Prometeu", rev. de la Braţov, II, p. 13-20, cf. N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 68-69

[11] G. M. Angielello, Donado da Lezze, *Historia turchesca*, ed. I. Ursu, Bucureşti, 1909, p. 83

[12] Goreski, *Descriptio belli Ivoniae voivodae Valachiae*, Frankfurt, 1578, în Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, Bucureşti, 1846, p. 213

[13] M. Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basel, 1568, p. 213, cf. P. P. Panaitescu, *Viaţa feudală* p. 17

[14] A. M. Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota valahorum principe*, în E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Varşovia, 1759, p. 169

[15] E. Hurmuzaki, *Documente* III, p. 442, I. Bogdan, în „Arhiva" IX, Iaşi, 1898, p. 117-121, A. Veress, *Documente* , I, p. 189, Şt. Pascu, *O scurtă descriere a Moldovei* în „St. şi Cerc. Ist.", anul XVIII, Iaşi, 1943, p. 182-187.

[16] C. Esarcu, *Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1874, p. 92. E. Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 36-37, A. Nikitin, *Însemnări din călători*, cf. I. P. Maghidovici, *Din istoria descoperirilor geografice*, Bucureşti, 1953, p. 100-105

[17] Reichersdorf, *Chorographia Moldaviae*, în Papaiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 139

[18] Gorecki, *op. cit.*, ed. Cit., p. 172

[19] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. P. Pandrea, Bucureşti, 1965, p. 92

alături de marile herghelii de cai sălbatici ce puteau fi prinşi în regiunile de stepă ale Basarabiei[20], în anotimpurile ploioase.

Toate aceste bogăţii, completate de informaţiile aflate în documente, referitoare la comerţul de mai tîrziu cu boi, vaci, cai, oi, capre, porci, ceară şi miere de albine[21], au constituit din cele mai vechi timpuri nu numai baza alimentară a traco-dacilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, ci şi îmbrăcămintea lor.

Felul de viaţă al românilor de totdeauna este bine prins de un scriitor saxon al secolului al XVI-lea[22]:

„Turmele-şi paşte pe cîmpuri întinse valahul îndărătnic şi barbar
Ce plin de cruzime viaţa-şi trăieşte sălbatic,
Înveşmîntat în sarici din pieile de capră flocoasă.
Deosebit de poporul din jur prin trai şi prin lege
Fără să-i pese de crivăţ şi nici de-ale iernilor geruri.
El se hrăneşte cu lapte şi caş, cu mălaie făcute din făină de mei
Ce e coaptă în spuze fierbinte,
Iar cu crudă slănină foalele-i place să-şi umple."

Constatate ca existînd în toate satele Moldovei, aceste bogăţii erau alături de uneltele de producţie în proprietatea comunităţii gentilice la început şi apoi în aceea a comunităţilor casnice.

Cît timp uneltele de producţie şi apărare, precum şi bunurile de larg consum au aparţinut comunităţii gentilice sau casnice, nu s-a pus problema organizării unor contribuţii fiscale, deoarece luptătorilor li se duceau de toate din grămadă. Dar, după ce un *pagus* **a primit o întindere de teren în jurul unei coline pe pajişte[23] spre a-şi stabili aşezările** *(pajişte* **de la indo-europeanul** *pagus* **existent la romani** *(pago* **– ere = a** *aşeza,* **a** *fixa,* **a** *organiza*[24]**, şi la greci** πήγνυμι[25]**, de unde** παγαρχος = *şeful unui pagus*[26]**, şi** *Areopagul* **şi nu cum crede Fr. Miklosich[27], lucrurile s-au schimbat.**

Urmărind procesul de tiecere a proprietăţii din stăpînirea obştească a tribului sau ginţii în proprietatea familială, Engels a constatat că aceasta s-a petrecut odată cu trecerea de la căsătoria pereche la cea monogamă. Evenimentul a produs o spărtură în vechea orînduire gentilică şi „familia izolată" ajungînd o forţă se ridică ameninţătoare împotriva ginţii. Ajuns pe treapta superioară a barbariei, perioadă în care toate popoarele civilizate şi-au avut „epoca eroică,

---

[20] *Ibidem*, p. 93

[21] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti*, II, p. 631, 636, 647-648, 667-674, 709-710, 723-724, 731-732, 741-745, 759-762, 777-778, 788-789, I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 271, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, p. 1776, C. I. Karadja, *Ziarul lui Weiss mantel*, in „Revista istorică", anul XV, Nr. 46, 1929, p. 149-151; D. Cantemir, *op. cit.*, p. 90-94

[22] Şt. Bezdechi, *Christian Schesaeus despre români*, in „Anuarul Institutului de istorie din Cluj" (1926-1927), Cluj, 1929, p. 448-449.

[23] *A. Moldova, veac. XVI*, vol. IV, p. 271, XVII, vol. III, p. 77

[24] L. Quicherat, şi A. Daveluy, *Dictionaire latin-français*, p. 811

[25] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français* ..., p. 550

[26] *Ibidem*, p. 1435

[27] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico* ..., p. 551

epoca săbiei de fier, a plugului şi a toporului de fier"[28], omul a făcut posibilă agricultura pe suprafeţe mai întinse, producînd, în acelaşi timp, a doua mare diviziune a muncii, despărţirea meseriei de agricultură şi, odată cu ea, negoţul, ceea ce va duce la împărţirea societăţii pe clase[29].

Procesul se va petrece lent cu însuşi concursul adunării megieşilor comunităţilor.

Pe pajiştea destinată aşezării unui *pagus*[30]**, bătrînii sau, mai bine zis, moşii, capi de familie, alegeau** *vetre de sat*[31] **(ca şi la greci βόθρον[32]), cuvînt de origine traco-dacă[33], numită mai tîrziu, sub influenţa limbii slave,** *jiliştea* **satului[34], mai adesea însă** *selişte*[35]**.**

Seliştea cu sufixul *iste* **nu este, cum scria N. Iorga, o stare anterioară, desfiinţată, unde a fost sat, după cum cărpinişte e locul unde s-au tăiat carpenii,[36] ci însăşi vatra satului, curăţată în pădure prin defrişare, aşa după cum rezultă din două acte din anii 1415 şi 1439[37].**

Un cunoscător al satelor de munte din ţinutul Bacău ne relatează că „poporul din satul Nadişa deosebeşte satul de cătun prin numărul populaţiunii, pe cînd selişte numeşte cu un cuvînt general vatra satului, aşa după cum locul din jurul casei este numit selişte sau *vataştină*"[38]**.**

În holda sau moşia satului, toţi locuitorii care erau în putere adică„ aveau chiag" = *sînge*[39] **în limba iliro-tracă foloseau, de-a valma, apele, pădurile şi cîmpul.**

În cîmp, ei îşi aveau *ţarina*[40]**, aşa-numită şi de persani[41], în care arau ori săpau** *ogoarele*[42] *(agras* **în sanscrită,** *akrs* **în gotă, ἄγρος în greacă,** *ager* **în latină, numite mai apoi** *pămînturi*[43] **şi** *semănau*[44] **cereale** *(saian* **în gotă,** *seminare* **în latină).**

La capătul ţarinei se afla terenul nedesţelenit, *izlazul*[45]**, denumit în limba latină** *imaş* **(imus-a-um =** *imus fundi* **= extremitate[46], în care se vor face** *lazuri*[47] **prin** *prisecare*[48] **= seciuire**

---

[28] Fr Engels, *Originea familiei, a proprităţii private şi a statului*, in „Opere alese", vol II, Bucureşti, 1952, p 284

[29] Fr Engels, *op. cit.*, p 285

[30] N Iorga, *Revista istorică*, anul VI, 1920, Nr 3-6, p. 69, Archiv Stat Iaşi, *Documente*, 685/104

[31] *A. Moldova, veac XVII*, vol I, p 10, 36, 73, IV, 406, 407, 415

[32] A Bailly, *op. cit.*, p 340

[33] I. I Rusu, *Limba traco-dacilor*, ed A II-a, p 202-204, 217

[34] *A. Moldova, veac XVI*, vol IV, p 249-250

[35] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 209, 403, 476, II, p 14-16, 50, 144, 179 931, I Bogdan, *Documnete*, II, p 577

[36] N Iorga, *Istoria Românilor*, II, p 151

[37] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 119, II, p 50

[38] I Curpăn, *Din obiceiurile juridice ale poporului român din comuna Nadisa, districtul Bacău*, în „Columna lui Traian", anul IX, tom III (1882), p 32-33

[39] B P Hasdeu, *Fragmente pentru Istoria limbii române*, in „Col Lui Traian", 1876, p 5, 12, dar socotit de A D Xenopol ca provenit din *coagulum* iar de I I Russu din *Klag*.

[40] *A. Moldova, veac XVI*, vol III, p 138, 185, 453, XVII, vol I, p 45, 188, 200, II, p 301, 305, III, p 71

[41] M Costăchescu, *Documente* ..., I, p 16, 40, 42, II, p 131-133, 583, 591, *A. Moldova, veac XVI*, vol I, p 175, 586, II, p 165, 205, III, p 138, 265, 338, XVII, vol V, p 376-377

[42] C Diculescu, *Die Gepiden*, p 202

[43] T Codrescu, *Uricarul*, XXV, p 78-80, Gh Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IX, p 184-190, T Pamfile, *Agricultura la români*, in „Miron Costin", anul I, Bîrlad, 1913, Nr 2, p 21, R Rosetti, *Pămîntul, sătenii ...*, p 98-107

[44] T Antonescu, *Dacia, patria primitivă a popoarelor ariane*, in „Conv Lit ", anul XXIX, 1895, p 43

[45] H Tiktin, *op. cit.*, II, p 865

[46] L Quicherat, A Daveluy, *op. cit.*, p 562

[47] *A. Moldova, veac XVII*, vol I, p 87, T Bilan, *Din istoria Cîmpulungului Moldovenesc*, Bucureşti, 1960, p 21-22 H Tiktin, II, p 754

de copaci, pentru păşunat (pastio-onis)[49], numit de către diecii de slavonie, *toloacă* = loc de călcat pentru vitele mari[50], adunate în *turme,* cuvînt celtic folosit şi de latini[51], dublat la francezi de *troupeau*[52], iar la români de turanicul *cireada*[53] sau *ciurdă*[54] (în Transilvania).

Pe imaş sau izlaz erau duse oile la stînă, ca la albanezi, unde erau trecute prin *strungă*[55], dar adunate în *simbră* în Moldova de nord şi Maramureş[56], termen de origine celtică, un *stabulum* construit din lemn *(timber* = clădire din lemn, care la goţi şi fraţii lor gepizi a dat *Zimmer*[57]), de unde avem şi astăzi în limba curentă *simbra* = Genossenschaft sau tovărăşia dintre stăpînii de oi şi *simbria,* = împărţirea în comun a produselor[58].

Pămîntul arabil, dat în folosinţa familiilor, la început pe termen limitat, dar mai tîrziu pentru totdeauna, în cadrul unui *pagus* au făcut din familia izolată, cu timpul, o unitate economică a societăţii[59]. Astfel, dreptul de posesiune al moşilor, capi de familie, ai holdelor sau moşiilor şi, în sînul acestora, acela al indivizilor cu familiile lor în mic au pregătit încet, dar sigur, primii factori care au dus la dezagregarea vechii comunităţi gentilice şi familiale. Un singur lucru i-a mai menţinut strîns uniţi: necesitatea de a se apăra împotriva atacurilor din afară.

Am văzut mai sus, în capitolele precedente, cum adunarea membrilor comunităţilor gentilice a elaborat, în conformitate cu dreptul natural, principii de drept constituţional referitor la libertatea fiecărui megieş, principii de drept penal, în scopul asigurării vieţii lui şi de drept civil, pentru a înlesni apropierea bunurilor mobiliare, achiziţionate de pe un teritoriu dat, limitat cu haturi şi apărat de şanţuri cu valuri. Toate aceste ramuri de drept nu numai că nu lezau cu nimic pe omul normal, cu o conduită sănătoasă, ci îi asigurau în sat dezvoltarea şi progresul spre un trai civilizat. Dar punerea în practică a apărării libertăţii, a vieţii şi a bunurilor megieşilor a necesitat organizarea militară a satului pe judecii, conduse fiecare de către un *judex-militum.* Cum se putea întreţine un asemenea aparat de apărare dacă familia monogamă sfărîmase comunitatea casnică şi cultivarea în comun a pămîntului, iar bunurile achiziţionate nu mai aparţineau comunităţii întregi, ci familiilor?

Strîns legate de cerinţele vieţii, instituţiile *străjerilor, cercetaşilor de urme* şi a *juzilor* au ridicat, odată cu trecerea proprietăţii teritoriului şi bunurilor de consum în stăpînirea comunităţilor familiale sau casnice, cea mai grea problemă: cine oferă subsidii pentru

---

[48] L. Quicherat, A. Daveluy, *op. cit.*, p. 911-912.
[49] H. Tiktin, *op. cit.*, III, p. 1132.
[50] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 202, II, p. 71-74, III, p. 364, XVII, vol. IV, p. 16, P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 131.
[51] L. Quicherat – J. Daveluy, p. 131.
[52] C. Şăineanu, *Dictionnaire français-roumain*, Bucarest, 1928, p. 807.
[53] T. Codrescu, *Uricariul*, X, p. 167, 204-209, 221-230, 237-256.
[54] H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 362.
[55] Al. Philippide, *op. cit.*, vol. I, p. 442-443, II, p. 15-16.
[56] P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 32.
[57] N. Iorga, *Istoria românilor*, II, p. 55.
[58] H. Tiktin, *op. cit.*, III, p. 1426.
[59] Fr. Engels, *Originea familiei*, ..., ed. cit., p. 285.

funcționarea acestora? Adică cine dă hrana luptătorilor și nutreț cailor, confecționează îmbrăcămintea și procură armele?

Cum orînduirea gentilică, născută dintr-o societate fără nici un fel de contradicții lăuntrice, nu dispunea de mijloace de constrîngere afară de opinia publică, a recurs din nou la adunarea țării.

Chemați în adunare, megieșii au produs și asigurat prin voința unanim exprimată a se organiza contribuții în natură, cîte a zecea parte din produse de la fiecare familie, iar răspunzători cu strîngerea tuturor acestora, i-au împuternicit pe juzi, făcîndu-i pe fiecare în parte, alături *cit judex-militum* și *judex fiscalis*. „Obișnuitele legi", menționate intr-un act din 18 martie 1436, de care s-au servit Vlahii din Dalmația și bătrînii lor înainte de această dată, prevedeau ca fiecare casă are să dea, la Sf. Gheorghe, un berbece sau oaie și un țap și un caș, iar cine nu avea caș trebuia să dea un veronez, apoi un galben după fum etc.[60] Asemenea contribuții erau, bineînțeles, stabilite după ce capii familiilor își împărțiseră pămînturile și dispuneau de el tîrziu în plin ev-mediu și într-o regiune așa de sărăcăcioasă, ca aceea de pe malul Mării Adriatice. Ele erau, în genere, cum vom vedea îndată, de zece la sută din producția fiecărei familii. În felul acesta, orice valah aflat în serviciul militar beneficia de întreținere, fiind stipendiat de către membrii comunității. Aceasta rezultă din primul articol, referitor la dreptul militarului din statutul valahilor din Slavonia (Iugoslavia).

„Qui ex valachis stipendia merentur, *iure militari*, ut reliqui noștri stipendiarii in omnibus subsint, et sua munia fideliter obeant, quod et de reliquis intelligendum, quilicet stipendia non habent, nihilonimus militaria munia obeunt et eorum respectu immunitate donati eunt"[61].

Ori, aceste solde nu puteau fi luate și date decît din obiectele produse și puse la dispoziție din contribuții generale, în urma deciziilor luate de către adunările megieșilor.

O imagine despre cum au fost constituite și au funcționat aceste adunări, convocate în probleme financiare, ne putem face din citirea mai multor acte.

Din actul privind Adunarea de la Vaslui, din primăvara anului 1456, după ce Mahomed al II-lea se pregătea să reia campaniile sale de cuceriri, voievodul Moldovei, Petru Aron, a convocat pe toți boierii mari și mici. Au participat, după însăși mărturia voievodului sus-numit „panii sfatului nostru moldovenesc și cu mitropolitul nostru chir Teoctist și cu toți panii de la mare pînă la mic". Acolo, sub atmosfera grea ce apăsa la acea dată evenimentul căderii Bizanțului (mai 1453) asupra sud-estului european – scrie voievodul –, „ne-am sfătuit și mult am vorbit între noi despre apăsarea și pierderea țării noastre, ce o avem din toate părțile și mai mult din partea turcilor, care au luat și iau de atîtea ori și cer de la noi *bir* = (*dani* în textul slav) două mii de zloți ungurești. Ceea ce noi nu sîntem în stare să le dăm". E vorba, desigur, pînă aici de Petru Aron și nu de capacitatea țării. „Iar să ne apărăm, nicidecum, pentru că nu avem nici o putere și nici un sprijin denicăiri precum au avut înaintașii noștri, și nedîndu-le, își iau singuri, precum și pînă acum au luat femeile și copiii fraților noștri".

„De aceea, continuă Petru Aron, ne-am sfătuit cu toții împreună ca să ne ridicăm nevoia, cum vom putea și să ne plecăm capul acestui păgîn, să găsim și să le dăm întrucît vom putea, la

[60] Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959, p. 73-75

[61] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, XI, București, 1939, p. 75

cererea lor". Și „așa sfătuindu-se cu toții împreună – încheie voievodul – am rugat pe boierul nostru pan Mihail logofătul ca să meargă la turci... și să ne facă pace"[62].

Se știe ce a urmat. Printr-un efort comun, au fost adunați două mii de galbeni, pe care Mihail logofătul i-a dus sultanului pentru a obține pacea.

Fără îndoială că, Adunarea de Vaslui nu a fost prima alcătuită în acest scop. Cine știe cîte au fost convocate mai înainte! Pierderea atîtor documente nu ne permit să le reconstituim și discuta pe toate. Suma în bani cerută țării de o putere străină a fost numită, în limba latină, *tributum*. Așa o numește Ștefan cel Mare în scrisoarea expediată la 1 ianuarie 1468 către coroana polonă: „et unde Theucris tributum solvebamus"[63] și așa se va numi mereu în textele latine sub Bogdan al III-lea[64] și ceilalți voievozi ai Moldovei[65] din secolele următoare.

După Adunarea de la Vaslui, *Letopisețul moldovenesc*, folosit de Grigore Ureche, ne mai relatează despre o astfel de adunare, convocată, în 1591, de către Petru Șchiopul, atunci cînd turcii au cerut majorarea haraciului. Autorul anonim a reținut numai problema pentru care a fost convocat sfatul de boieri: „ce vor face, cum vor putea ridica și alte dări ce n-au mai fost"[66].

Probabil că, aici, a fost vorba tot de o adunare a țării, redusă de cronicar la nivelul Sfatului de boieri. În general, însă, punerea de dări pe locuitori se făcea întotdeauna numai după ce se convoca Adunarea țării.

Înainte de 1 aprilie 1632, domnia a trebuit să organizeze înscrierea în catastife a tuturor locuitorilor țării (recensămînt) în vederea așezării censului (cislei). Atunci – scrie Alexandru Iliaș voievod – „venit-au *boiari de țară* și *curteni* și *toată țara* și cu mare jalbă s-au jeluit într-acela chip, zicînd, cum pentru schimbarea domnilor ce să schimbă așa des, țara au sărăcit și s-au pustiit mai de tot, cît n-au putere să plătească *haraciul împărătesc. Ce au poftit cu toții ca să dea și satele mănăstirilor agiutoriu cu țara, ca să ridicăm nevoile și greutățile ce vin de la împărăție.*

Deci *domnia mea și cu sfatul domniei mele socotit-am și n-am vrut să frîngem voia țării*, nici să stricăm de tot darea și miluirea... am hotărît ca toți oamenii... să dea agiutoriu cu țara într-un an, 6 galbeni".[67]

De asemenea, cînd a fost vorba despre scutirea de bir a preoților din țară, același voievod a chemat din nou, în 8 iulie 1632, Adunarea stărilor și s-a consultat „cu Sfatul.... cu cei patru ierarhi și cu toți boierii mari și mici și cu tot *sinclitul*"[68]. Aici, termenul *sinclit* nu indică Sfatul domnesc, după cum afirmă N. Stoicescu[69], ci Adunarea țării, cuvînt format din cuvintele grecești συν- καλέω = a convoca o Adunare generală.[70]

Este evident că, în toate aceste adunări, problemele principale dezbătute au constituit-o punerea dărilor în bani, destinate achitării haraciului împărătesc, după pierderea suveranității

---

[62] M. Costăchescu, *Documente*, . II, p. 797-800.

[63] P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1934

[64] *Ibidem*, p. 14. Logofet, qui cum tributo ad imperatorem Turcarum

[65] E. Hurmuzaki, *Documente* . . II/3, p. 17, 67

[66] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1958, p. 218

[67] Arhiv. Stat. Iași, *Documente* CCCXXIII/38, *A. Moldova, veac XVII*, vol. V, p. 277, N. Iorga, *Studii și documente* IV, p. 196, 200, Miron Costin, *Opere*, ed. I-a P. P. Panaitescu, p. 98, Acad. R. S. R., *Documente* LXI/44 și 64, CCXXXVII/2

[68] Acad. R. S. R. CCXXXVII/2, Arh. Stat. Iași, CCCXXIII/38

[69] N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1968, p. 21

[70] A. Baily, *op. cit.*, p. 1008. Vezi și D. Mioc, *Les assemblées d'états et la fiscalité en Valachie et en Moldavie*, in „Revue Roumaine d'Histoire, tom. V, 1966, Nr. 2, p. 210-211

ţării[71], pe cînd dările în natură impuse în Adunările gentilice trebuiau să acopere necesităţile interne izvorîte din nevoia de apărare, pentru întreţinerea oştirii comunităţilor săteşti[72].

În felul acesta s-au pus temeliile economice ale puterii armate prin însăşi voinţa tuturor megieşilor, iar juzii aleşi, împuterniciţi prin vot unanim au devenit pe lingă comandanţi de drept ai străjerilor şi cercetaşilor de urme şi administratori financiari ai procentului de zece la sută, dat de fiecare familie din judecia respectivă

Prin adoptarea noii formule, Adunarea megieşilor a pus capăt orînduirii gentilice, care îşi trăise traiul[73]. Diviziunea muncii a sfărîmat prin adunările megieşilor orînduirea gentilică. Principala consecinţă a acesteia a fost pregătirea împărţirii societăţii satului în categorii de oameni, după rosturile lor. Pe de o parte, juzii şi cetele militare însărcinate cu apărarea comunităţilor, iar pe de altă parte cultivatorii cu meseriaşii, producători ai bunurilor, obligaţi prin propria lor voinţă la o contribuţie de zece la sută din produsele lor, destinată întreţinerii celor dintîi spre a avea asigurate libertatea, viaţa şi averea lor.

Poporul sau mai bine zis populaţia satelor moldoveneşti nu a păstrat în limbajul său curent decît foarte rar cuvîntul latin *tributum*, **nici acei termeni daţi de slavii veniţi odată cu avarii pe meleagurile Panoniei şi Daciei, cum au fost:** *dan*[74], *vîhod*[75], *prihod*[76] **sau** *dohod*[77], **nici** *haraciul*, **ci** *dyma* **celtică**[78], **numită de latini** *decima*[79] **şi de către diecii din cancelaria slavă –** *deseatină*[80].

Ca şi romanii, celţii cunoşteau impozitele publice în timpul lui Caesar. Ele erau de două feluri: directe şi indirecte, numite în limba latină *tributa* **şi** *portona*[81] **= vămi la trecerea rîurilor, probabil** *bor dana*, **de unde mai apoi** *brodana* **şi** *brudina* **în actele moldoveneşti.**

La fel ca celţii şi traco-dacii trebuie să fi avut impozite publice, pe care le numeau *dyme*. **Altfel, nu s-ar explica de ce populaţia satelor româneşti îi spune zeciuielii** *dyma*[82], **contribuabilului** *dymaş* **şi operaţiei fiscale –** *dymuit* **şi** *dymuală*, **cuvinte celtice şi nu** *tribut* **cum le-au numit latinii.**

Cele dintîi texte moldoveneşti referitoare la impozite, traduse în limba germană prin corespondentele *Abgabe, Landesgiebigkeit, Steur*[83], **care lipsesc complet din limba română, demonstrează că populaţia satelor moldoveneşti şi-au organizat contribuţiile fiscale cel tîrziu în perioada de convieţuire cu celţii înainte de venirea goţilor, numai vorbim de aceea a slavilor.**

---

[71] M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV-XIX*, in „Studii şi materiale de istorie medie", II, Bucureşti, 1957, p. 12

[72] B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, document din 1420

[73] Fr. Engels, *Originea familiei*, ed. cit., p. 289-290

[74] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 207, 210, 251, 262, 288, 292, 310, Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo slovenico* sub voce *dan* = tributum

[75] B. D. Grecov, A. I. Iacubovschi, *Hoarda de aur*, p. 213.

[76] D. Bogdan, *termenii prihod şi dohod în documentele moldoveneşti*, in „Revista istorică română", III, 1933, fasc. II-III, p. 378-379

[77] *Ibidem*, p. 378-379

[78] Du Cange, *op. cit.*, III, lit. D, p. 21, 25, 26 A. Bartal, *op. cit.*, p. 198

[79] *Ibidem*, III, p. 21, 25-26, A. Bartal, *p. cit.*, p. 198

[80] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 287, 325, II, p. 39, 185, 207, 251

[81] F. de Coulanges, *Histoire des instutions politique* I, p. 17

[82] *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, II, (D-L), Bucureşti, 1956, p. 15

[83] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 382, II, p. 515, 566-568

I. C. Filitti[84] şi G. Leon au considerat "toate dările ca impozite către stat şi le-au tratat de-a valma, separîndu-le doar pe provincii: Moldova, Ţara Românească şi Transilvania.[85]

Mai recent, Damaschin Mioc, H. Chircă şi Şt. Ştefănescu le consideră pe toate, într-un studiu, ca rentă feudală[86], adică avere sau venit adunat de stăpînii feudali, ca apoi D. Mioc să trateze separat birul ca impozit deosebit.[87]

Termenul *dizmă* **sau** *dijma,* **împămîntenit la traco-traci în epoca organizării fiscului pentru întreţinerea oştirii proprii în perioada de convieţuire cu celţii, nu a mai putut fi dezrădăcinat de nici unul dintre popoarele migratoare, care cereau birul. Chazarii după alungarea bulgarilor, în anul 643, de pe meleagurile dintre Carpaţi şi Nistru, percepeau impozite de la fiecare popor, ţinînd seamă de specificul ocupaţiei. Cronica lui Nestor scrie că, în văleatul 6367 – anul 859, aceştia luau dări de la triburile slave aşezate la obîrşiile Nistrului şi Bugului, poliani, severiani şi viatici, cîte o piele de hermină[88], de fiecare fum sau plug.**

La fel au procedat şi tătarii, aplicînd bir pe locuitori după ce au făcut recensămîntul. Din *Cronica lui Lavrentie,* **aflăm că stăpînii stepelor au pus, după instaurarea dominaţiei lor, în anul 1241, şefi peste zece, peste sută, peste mie şi peste zece mii. Unitatea fiscală de impunere era plugul cu roate, plugul fără roate şi plugul cu cîrlig[89] = brăzdar[90], pentru doi oameni – o jumătate de grivnă (grivna a zece copeici)[91], în timp ce locuitorilor români li s-au luat, după acelaşi sistem de organizare, menţionat şi de Rogerius, birul în arme, veşminte, oi, boi, sau cai.[92]**

Documentele interne moldoveneşti de mai tîrziu ne vorbesc, în schimb, numai de dijma în produse, numită – cum am văzut – cu un termen slav = *deseatină.*

Erau supuse dijmuirii livezile de pomi fructiferi[93] şi viile[94], grădinile de legume şi zarzavaturi, cu varză[95], mazăre şi bob[96], numite la un loc *posadă* **de către ruşi[97], dar considerată de către istoricii români ca taxă de trecătoare, percepută de străjeri.[98]**

---

[84] I C Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a Principalelor române* , Bucureşti, 1935, p 3-18

[85] Gh Leon, *Istoria economiei publice la români*, Bucureşti, 1924, p 19-81

[86] D Mioc, H Chircă, Şt Ştefănescu, *L'evolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XVIII siecle*, in „Nouvelles etudes d'histoire, Bucarest, 1960, p 221-252, idem, in Revue „Roumaine d'histoire", tom I, 1962, Nr 1, p 39-60

[87] D Mioc, *Originea şi funcţiile birului* , in „Studii şi referate", p 641

[88] *Cronica lui Nestor*, ed G Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, VII, Bucureşti, 1935, p 43

[89] B D Grecov, – A I Iacubovschi, *Hoarde de Aur*, p 205-206

[90] Al Bocăneţu, *terminologia agrară în limba română*, in „Codrul Cosminului", anul II-III, 1925-1926, p 138-140

[91] B D Grecov, A I Iacubovschi, *op. cit* , p 208 şi 212

[92] Rogerius, *Miserabile Carmen*, in „Chronica Minoră", ed M Florianus, Budapesta, 1885, p 78

[93] A Moldova, *veac XVII*, vol II, p 79, I Antonovici, *Documente* bîrlădene, IV, p 167, Arhiv Stat Iaşi *Documente* 140/60, p 20 v 289/4, 339/2, 18 p 986, 997, 412/4 V Mihordea, I Constantinescu, C Istrate, *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVII-lea,* II, Bucureşti, 1967, doc 168, 388, 403

[94] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 31, 281, 310, 365, 278, 401, 445, Gorecius, *Descriptio belli Ivoniae voivodae Valachiae*, p 129, B P Hasdeu, in „Columna lui Traian", anul V, 1874, Nr 4, p 94, *A Moldova, veac XVII,* vol V, p 128, 217

[95] *Ibidem, veac XVI*, vol III, p 408-409, XVII, vol IV, p 295, 322, V, p 217, 309, I I Russu, *Limba traco-dacilor*, ed a II-a, p 201

[96] I Bogdan, *Documente* I, p 341

[97] B D Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p 445

[98] V Pintea, *Impozite, taxe şi amenzi*, in „Cerc Ist , XIII-XVI, 1940, Nr 1-2, p 145-148

Dijmele din cereale, din grîu[99] "luate uneori chiar de la arie[100], din orz, secară, mei şi hrişcă[101] erau pe primul plan. Ele erau măsurate cu merţa[102] şi baniţa[103] sau în coloade[104] (măsură de 532 de funţi, iar un funt a 400 de grame)[105], în timp ce finul pentru nutreţul cailor era strins în stoguri[106] sau gireadă.

Aceeaşi situaţie o constatăm şi în secolele următoare. Actele interne vorbesc, în general, de cei care vor ara, semăna şi cosi, că vor avea de achitat a zecea către acei ce stăpînesc moşiile respective, indiferent dacă sînt boieri[107] sau răzeşi.[108]

De asemenea, erau supuse dijmei, oile[109] şi porcii[110], numită mai tîrziu cu.un cuvînt slav gorştină (de la gori = munte), după regiunea muntoasă în care păşteau iarba.

În plus, din cauză că, în timpul iernii, atît oile, cît şi porcii erau hrăniţi cu ghindă şi jir, megieşii au fost obligaţi să adune şi din aceste produse ale pădurilor care, ca dijmă, a fost numită cu termenul slav *jold*[111]**, de la** *cuvîntul jolud* **= ghindă[112] în secolul al XVI-lea, contribuţia de zece la sută din ghindă = jold datorată de locuitorii satului pentru hrana porcilor destinaţi întreţinerii oştirii se va confunda şi va fi absorbită de însăşi obligaţia generală de a contribui la subvenţionarea** *joldunarilor,* **adică a ostaşilor =** *Soldner.*

Nu au scăpat de zeciuială nici stupii cu mierea de albine şi ceara necesară la iluminat[113]. Mierea era măsurată cu *berbîntă*[114] **(o putină de zece ocale, vas de origine iliro-tracă, folosit şi astăzi[115] de păstori).**

De asemenea, se dădea dijmă din peşte şi din găini, care, mai tîrziu, erau adunate de stolnici[116]. Şi, fireşte că nu a fost trecut cu vederea nici vădrăritul adunat din vin în *butii*[117] **=**

---

[99] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 24, 260, 380, XVI, vol. II, p. 180; III, p. 40, 182, IV, p. 44, 160

[100] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 320; XVI, vol. II, p. 3; III, p. 68, 181, XVIII, vol. I, p. 63-64, V, p. 217, I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, IV, p. 159, N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 38

[101] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 408-409, IV, p. 40

[102] M. Costin, ed. M. Kogălniceanu, *Letopisețe* ... 2, II, p. 34, H. tiktin, *op. cit.*, p. 975

[103] H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 155, Consideră greşit etimologia slavă. Slavii nu au aşa ceva, ci cetfericul, v. F. Miklosich, *Lexicon paleo slovaniko* ... p. 11-12 şi 1114

[104] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 24, XVI, vol. I, p. 180-181, III, p. 40, XVII, vol. III, p. 74, M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 445 şi 453

[105] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 142-143, II, p. 598, I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16 Jahrhunderts*, Czenowitz, 1912, p. 148

[106] *A. Moldova, veac XVI-XV*, vol. I, p. 96. Arhiv. Stat. Iaşi, *Documente*, 822/9

[107] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 445; XVII, vol. V, p. 128, 217; C. şi M. Karadja, *Documentele moşiilor cantacuzineşti din Bucovina*, in „Bulet. Ist. Rom", anul X, 1931, p. 41, 50, R. Rosetti *Cronica Bohotinului*, Bucureşti, 1905-1906, p. 69

[108] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 90, V, p. 114-115

[109] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 128, 178; IV, p. 19-27; Al. Rosetti, *Scrisori româneşti din arhivele Bistriței*, p. 41, *Arhiva istorică*, III, p. 247, A. Sava, *Documente putnene*, II, p. 9-10

[110] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 218, 265, 273, 297; XVI, vol. III, p. 232, XVII, vol. V, p. 226; P. P. Panaitescu, *Viața feudală în Moldova* ... p. 22-23

[111] T. Codrescu, *Uricarul*, XX, p. 305; XXII, p. 288-290; Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III_2, p. 99, A. Veress, *Documente* ... II, p. 185-188, VII, p. 319-320, XI, p. 239-240

[112] Fr. Moklosich, *Lexicon palaeoslovenico*, p. 193, VI. Dalea, *Tolcovii slovar jivogo velicorusscago* iazica, I, St. Petersburg, 1912, p. 1361, H. Tiktin, *op. Cit.*, II, p. 674

[113] V. Pintea, *Impozite, taxe şi amenzi* ... in „Cerc. Ist.", anul X, XII, 1934-1936, Iaşi, Nr. 2, p. 216-224

[114] I. Bogdan, *Documente* ... I, p. 8-9, 105-107, 606; T. Codrescu, *op. cit.*, XIV, p. 2

[115] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 79, nota 4, *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 382, XVII, vol. IV, p. 305, Arh. St. Iaşi, *Documente* 235/8

[116] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 105, 341, *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 424, Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 333/38;

βοῦτε[118] **care se va fi distribuit cu** ***plosca*** **= φλάσκιον**[119]**, de unde mai tîrziu, dregătorii ploscari**[120]**: Bodea, Cernat, Negrilă etc.**

Erau exceptate de zeciuală vitele mari şi caii, impuse la numărătoare = conscripţie sau, cu un termen slav, *cislă,* **abia cînd statul feudal îşi va pierde suveranitatea şi va trebui să plătească birul împărătesc sau haraciul turcesc. La cislă, ca impozit, nu aveau să intre, desigur, produsele din care se percepea** *dijma*[121]**.**

Nu ştim cu ce procent din producţia lor contribuiau meseriaşii. Sigur e însă că străjerii şi cercetaşii de urme purtau încălţăminte, îmbrăcăminte şi erau înzestraţi cu arme. Vestigii de cultură materială scoase la iveală, cum sînt acelea din satul Traian din ţinutul Neamţ, dovedesc folosirea opincii din neolitic.[122]

Prezente în picioarele dacilor şi sarmaţilor, sculptaţi pe Monumentul Tropaeum Traiani de la Adamclisi, din Dobrogea[123]**, în secolul al II-lea e.n., ele sînt identice cu cele purtate de goţi**[124] **şi sînt în uz şi astăzi la românii moldoveni de la izvoarele Moldovei sau Sucevei**[125]**, din Botoşani, Vrancea sau Dorohoi**[126]**, nedeosebindu-se cu nimic de cele purtate de ostaşii bizantini**[127] **din secolele III – VI şi văzute de Verancies în secolul al XVI-lea**[128]**. Acţiunea şi cuvîntul** *a încălţa* **trebuie pus în legătură cu călţunul traco-ilir**[129]**, numit de latini** *calceus.*

Hainele lor erau numite, cu un termen generic, *straie,* **aşa cum numeau bizantinii pe cele ale goţilor ζωστάρια Γοτθικα**[130]**. Bineînţeles că** *straie* **a rezultat din căderea particulei ζω şi citirea prin metateză a lui στάρια = în στράια, păstrîndu-se totuşi întregul cuvînt ζωστρα**[131] **pentru** *zestre*[132]**, care înseamnă** *legătură de straie,* **păstrat numai de români şi neexistent la popoarele vecine.**

Cu straiele, se *îmbrăcau,* **de la cuvîntul βράκαι-ῶν iţari în limba celţilor**[133]**, comun şi sciţilor persani, după cum ne relatează Ovidiu:** ***Persica bracca tegit***[134] **şi confirmă Montfaucon:**

Acad R S R, *Documente* 591/33

[117] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 308-309, II, 31-33, 185, 207, 365, 401, 445

[118] Mauricius, *Arta militară*, p 258, 22, 28, 259, 261

[119] *Ibidem*, p 88, 11, 89, 172, 9

[120] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 506, 556, II, p 120, 136, 261, 323, 329, 335, 341, 440

[121] N Iorga, *Studii şi documente* ... VI, p 314-315, Acad R S R, mns 237, f 646-647, verso

[122] *Expoziţia arheologică, Rezultatele săpăturilor arheologice din 1952* Bucureşti, 1953, p 15, Fl B Florescu, *Opincile la români*, p 20

[123] Gr Tocilescu, *Monumentul de la Adam-Klissi, Tropaeum Traiani*, Viena, 1895, p 113, Fl B Florescu, *op. cit.*, p 20, fig 12-16

[124] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, p 315

[125] Emil Fischer, *Kleidertracht, vorgeschtlicher Karpathen und Balkanvolkerschaften*, in „Archiv fur Anthoropologie", vol VII, caiet 1, Braunschweig, 1908, p 6

[126] Fl B Florescu, *op. cit.*, p 118, 130, 148, *Idem, Monumentul de la Adam-Klissi, Tropaeum Traiani*, ed a II-a, p 726

[127] Mauricius, *Arta militară*, p 315

[128] A Verancius, *Monumenta Hungariae Historica*, Scriptorica, ed Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, III, p 153

[129] Fl B Florescu, *Opincile* ..., p 20, idem, *Monumentul de la Adam-Klissi*, p 720

[130] Mauricius, *Arta militară, ed. cit.*, p 315

[131] A Bailly, *op. cit.*, p 887

[132] I I Russu, *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, p 16, 101, 108, 112

[133] A Bailly, *op. cit.*, p 376, L Quicherat, A Daveluy, *op. cit.*, p 131

[134] Ovidiu, *Tristele*, lib V, 10

Parthorum vestis dacorum vestimento plane similis est.[135] Pantalonii *bracca* erau legați cu brăcinar.[136]

Peste cămașa de in λίνα[137] imediat ei puneau *tunica*[138], și *coanda*[139] κόνδα = haină scurtă, purtată de persani, alani și celți, de la care au moștenit-o și românii[140], iar peste haină, *tundra*, de aceeași origine.[141] Mantaua de război era *zeghea*, după celticul *segiad*[142], numită de romani *sagum*[143] și de greci, σαγία[144], deosebită de mantaua orientală, făcută din pîslă ori suman ζοῦπα = șuba sau cea din piele, numită γοῦνα[145].

Pentru a da alarma, ei aveau *buciume*[146] = βούκινον [147], de unde vom avea denumiri de sate *Bucium* și *Buciumeni*[148], iar primejdia o semnalau prin focuri, ca și ostile bizantine.[149]

Ca arme de atac, ei erau înzestrați cu *ghioage* țintuite sau simple, ca și la iliri *Klioka*[150] sau *măciuca*[151], *lancea*[152], așa-numită de celți[153], de la care au împrumutat-o și romanii, *sabia și paloșul* toate folosite de români în bătălia de la Posada[154]. Nu lipseau, bineînțeles, *praștia*[155] aruncătoare de pietre confecționate din lut ars, în trei colțuri[156], *arcul cu săgeți* scitice, în trei colțuri, transmis de sciții persani[157], cu care Gelu i-a înfruntat pe unguri în luptele de pe Someș[158], Ștefan I, la Hîndău, în 1395; Ștefan cel Mare, la Baia, în 1467: și nici *cuțitele încovoiate* de forma coaselor pentru tăierea vinelor la cai[159]. Afară de sabie și lance, mai foloseau *simceaua*[160] din *samsira* persană, devenită *simcella* în limba latină.

---

[135] Schatz, *Antiquitates graece et romanae*, Norimbergae, 1763, p. 300, cf. B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, II, p. 53

[136] H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 219

[137] Mauricius, *op. cit.*, p. 52, 53.

[138] I. Bogdan, *Documente* . II, p. 367-368

[139] Mauricius, *op. cit.*, p. 315

[140] Pictet, *Les origines indo-européennes*, II, p. 297, B. P. Hasdeu, *op. cit.*, II, p. 39-40.

[141] B. P. Hasdeu, *op. cit.*, II, p. 40, H. Tiktin, *op. cit.*, III, p. 1662

[142] Zeuss, *Grammatica celtică*, Berolini, 1868, I, p. 37, Troude, *Dictionnaire français et celto-breton*, Brest, 1842, p. 285

[143] Du Cange, *op. cit.*, VII, p. 272

[144] Mauricius, *op. cit.*, p. 155, 315

[145] *Ibidem*, p. 45, 53 în notă

[146] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, P. P. Panaitescu, p. 88-100.

[147] Mauricius, *Arta militară*, ed. cit., p. 31, 73, 95, 101, 107, 229, 235, 319, 329, 349, 353, 357

[148] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 162, 205, 218, 383-388, 504, II, p. 41, 87, 349

[149] Mauricius, *op. cit.*, p. 185

[150] I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, p. 165-166, H. Tiktin, *op. cit.*, II, p. 675

[151] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 316-318, Nic. Filipovici, R. Serrano-Perez, *Dicționar spaniol român*, București, 1964, p. 614

[152] I. Bogdan, în „An. Acad. Rom.", S. III, tom XXIX, p. 627-628, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 96

[153] Diodor de Sicilia, *Bibliotheque historique*, Paris, 1846, II, p. 30, B. P. Hasdeu, *Istoria critică*, II, p. 43-44, Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-romaine*, Francfort, 1870, p. 138.

[154] V. Motogna, *Iarăși lupta de la Posada*, Revista istorică, IX, p. 81, G. Popa-Lisseanu, *Românii în izvoarele istorice* p. 243-245

[155] *Ibidem*, p. 243-245, Mauricius, *op. cit.*, p. 34

[156] Gh. Florescu, în „Miron Costin", anul III, 1915, Nr. 10, p. 143

[157] Mauricius, *op. cit.*, p. 265, 271

[158] Anonimus, *Gesta Hungarorum*, cap. XXIV

[159] Gr. Ureche, *op. cit.*, ed. II, P. P. Panaitescu, p. 88

[160] B. P. Hasdeu, *Istoria critică* . II, p. 52-53

Denumirile tuturor acestor instrumente de luptă au fost păstrate aidoma pînă astăzi în uzul curent al vorbirii. *Arcaşul*[161] nu s-a schimbat în *strzelec*[162] sau *lucinic*[163] şi nici săgeţile în *sahaidace* tătăreşti[164].

Acestea din urmă erau purtate în tolbe împreună cu arcul încordat cu vînă de cal, în evul mediu[165], ca şi în vremea lui Ovidiu[166], aşa cum foloseau şi *balistele*[167] sau *aruncătoarele*[168].

Armele lor de apărare erau cămaşa din zale, *zeaua*, provenită prin disimulaţie[169] din ζάβα[170] bizantină, διά la vechii greci[171] şi *brîul din piele* ferecat[172], păstrat din goticul *brunja* = *panzer*[173], redat în documentele moldoveneşti prin *bronea*[174], coiful, precum şi scutul împletit din nuiele şi acoperit cu piele, aşa cum le aveau valahii şi în secolele următoare sub dominaţia tătarilor[175], toate înşirate de cronicarul Azarie, ca existînd în secolul al XVI-lea la moldoveni.[176]

Dacă ghioaga sau *fuştul*[177] şi scutul puteau fi confecţionate de fiecare luptător, celelalte instrumente de luptă alcătuite din fier cereau o deosebită calificare pentru meseriaşi. Şi pentru aceasta existau făurarii, care au lăsat urme şi în toponimie, multe sate din Moldova, fiind numite astfel.[178] Aşa-numiţii *cordari*[179] (de la un Andreica Cordariu avem şi astăzi satul Cordăreni în Dorohoi), sau *arcifices*[180], făceau săbii şi arcuri[181]. Toţi aceşti meseriaşi trebuiau să dea a zecea la sută contribuţie din produsele lor. Astfel, oriunde ar fi vieţuit cineva în Moldova trebuia să trăiască şi să dea dări după principiile *dreptului valah*, cu excepţia robilor care dădeau după *dreptul robilor*. Situaţia aceasta juridică se desprinde limpede din actul dat de către Ştefan cel Mare, în 8 februarie 1470, tătarului Oană şi copiilor lui, chemaţi din Polonia. Voievodul precizează ca ei „să se aşeze în ţara noastră... în bunăvoie... aşa cum stau şi trăiesc... toţi vlahii după legea lor românească... şi să nu dea şi să nu plătească nimic după dreptul robilor

---

[161] *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 88

[162] B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică* I/1, p. 165

[163] I. Bogdan, *Documente moldoveneşti din Arhivul Braşovului*, Bucureşti, 1905, p. 16

[164] B. P. Hasdeu, *Glosse române din secolul al XVI-lea*, in „Columna lui Traian", 1877, p. 647

[165] E. Hurmuzaki, *Documente* ..., II, p. 451, II₄, p. 85, 86, 291, Hurmuzaki-Iorga, *Documen*..., XV, p. 274-275, 574-575

[166] Ovidiu, *Tristele*, IV, 10, 110, V, 7, 15, Idem, *Scrisori din Pont*, I, 21-22

[167] C. Racoviţă, *Începuturile suzeranităţii polone* ..., in „Revista istorică română", X, 1940, p. 267

[168] Mauricius, *op. cit.*, p. 251, 341, 343, 353, 355 **βαλισταί**.

[169] O. Densuşianu, *Urme vechi de limbă în topologia românească*, Bucureşti, 1898, p. 47

[170] Mauricius, *op. cit.*, p. 51, 189

[171] A. Bailly, *op. cit.*, p. 460-461

[172] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 788, 792, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 278

[173] H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 225

[174] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 785, 946

[175] Şt. Pascu, *Contribuţiuni documentare* ... p. 13, nota 28, N. Iorga, *Carpaţii în luptele dintre români şi unguri*, Bucureşti, 1916, p. 8, p. 83-847, idem, *Momente istorice*, Bucureşti, 1927, p. 12-13

[176] I. Bogdan, *Cronice slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, p. 137, 150

[177] I. Focşăneanu şi Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1956, p. 122-126

[178] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 291-292, II, p. 322, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 35-37, 125-127, 371, 463-465; II, p. 204-205, *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 210, *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, ed. D. P. Bogdan, Bucureşti, 1941, p. 118

[179] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 276, 301, 334

[180] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 454, Gh. Diaconu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii medievale de la Suceava în veacurile XV-XVI*, in „Materiale şi cercetări arheologice", VI (1959), p. 913-914, Şt. Olteanu, *Meşteşugurile pe teritoriul Ţării Româneşti şi Moldova în epoca feudalismului*, p. 63-67

[181] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 93, 94

şi al tătarilor, nici coloade, nici dare vreunui boier... ci să plătească după legea românească, cum este legea românească".[182]

E clar, de aici, cît şi din coroborarea cu documentele care vorbesc despre dijmele în produse că, după dreptul valah, dările erau de zece la sută. Obiceiul era acelaşi şi la românii din Transilvania, unde locuitorii din districtele româneşti de pe domeniul cetăţilor erau datori să dea dijme din produsele agricole, dar „potrivit obiceiului bun de demult" mai datorau şi unele slujbe pentru întreţinerea cetăţii respective: să taie lemne pentru întărituri, să le care la cetate, si sape şanţuri[183] etc.

Adunate în fiecare sat, contribuţiile tuturor megieşilor agricultori şi meseriaşi asigurau întreţinerea ostaşilor comunităţii şi a judelui. Numai prin dările în natură acceptate unanim în adunări şi impuse apoi ca obligaţii rezultate din angajamentele tuturor de a da zece la sută din produse, consfinţite ca principii de drept valah în probleme de finanţe, pe de o parte, procentajul a rămas acelaşi în tot evul mediu. Aşa se explică, pe de altă parte, de ce fiecare din comunităţile româneşti din Galiţia, organizate după *jus valachicum* sau *lex antiqua valachrorum*, era datoare să trimită, în caz de război, în oastea regală: trei suliţaşi, ori un lăncier şi doi arcaşi bine echipaţi,[184] pe spese proprii, iar acele din interiorul graniţelor Moldovei să alcătuiască din megieşi cete permanente de *strajă* (conduse de juzi) în timp de pace, care, adunate în gloate în timp de război, erau comandate de cnezii boieri, ca Gangur, împotriva tătarilor.[185]

Puse în legătură strînsă, contribuţiile de zece la sută cu întreţinerea luptătorilor şi a cailor în vederea apărării vieţii şi asigurării bunurilor comunităţii ne duc la concluzia că dijmele din produse nu au fost date de membrii comunităţilor megieşe unui stăpîn feudal sau unei clase dominante care nu exista, ci pentru susţinerea institutelor străjerilor, vînătorilor de urme şi a vitejilor izvorîte din necesitatea de apărare şi născute din chiar sinul comunităţilor. Nu e mai puţin adevărat însă că această democraţie militară va evolua şi din ea se va dezvolta categoria de oameni puternici, aceea a militarilor.

La început, dependenţi în funcţiile lor de dările contribuabililor agricultori şi meseriaşi, aşa după cum asigurarea vieţii şi averilor acestora atîrnau de modul cum îşi făceau datoria apărătorii, cu timpul, sacrificiile de sînge făcute de militari în lupte, fiind considerate mai presus decît osteneala depusă pentru obţinerea de bunuri materiale de consum, i-au făcut pe aceştia mai stimaţi, mai cunoscuţi, *illustres* sau *gnobiles*, pentru faptele lor de vitejie, atribuindu-li-se titlul de *nobiles*. Evenimentele războinice permanente au făcut ca autoritatea acestor oameni să crească, devenind în faţa comunităţilor adevăraţi eroi. Şi, cum rezolvarea problemelor de drept constituţional, penal, civil şi fiscal administrativ de care erau legate libertatea, viaţa, proprietatea membrilor şi subsistenţa apărătorilor, necesitau, în fapt, crearea unei instituţii comunale în conformitate cu dispoziţiunile luate de adunarea megieşilor, făuritoarea tuturor principiilor şi ramurilor de drept valah, trebuia să se ajungă la fondarea unor aşezăminte centrale pe judecii şi apoi pe cnezate, în care să se concentreze bunurile de consum, uneltele,

[182] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 140-142, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 369

[183] Şt Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, in „St şi cerc De Ist", tom VIII, Cluj, 1957, Nr 1-4, p 39; I Kemeny, *Uber die ehemaligen Knesen und Knesiaten der Walachen in Siebenbuegen*, in „Magazin fur Geschichte Siebenburgens" ed A Kurz, II, p 315

[184] I Bogdan *Îndatoririle militare ale cnezilor şi boierilor moldoveni în secolele XIV-XV*, in „Anal Acad Rom", S II, tom XXIX, M S I Bucureşti, 1907, p 613-614

[185] Idem, *Documentul rîzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV-lea* in „An Acad Rom", S II, tom XXX, M S I Bucureşti, 1908, p 361-382

armele de apărare și obiectele de îmbrăcăminte. În felul acesta, toți membrii comunității au căzut de acord că cel mai nimerit loc pentru acest lucru ar fi casa comunală. De aceea, prin efortul comun al tuturor, au ajuns să construiască, în fiecare sat, cîte o casă mai mare, mai încăpătoare pe un loc dominant pe care au fortificat-o și au numit-o cu un cuvînt mai vechi, folosit de greci și latini în același timp, *domus*.

Ce înseamnă formula: *unde este casa lui... ? (gde est dom ego).*

În antichitate, romanii înțelegeau prin *domus* **locuința, domiciliul, dar și locul de reședință al unui dregător. De aceea,** *legile lui Sulla* **nu fac deosebire între casa proprie și aceea în care era primit un aspecte, cînd era vorba de violarea domiciliului.**[186] **Ca instituție însă, un** *domus* **avea, în general, un sens foarte larg. El însemna tribul, templul, familia și proprietatea**[187].

În occident, în evul mediu, *domus* **era o clădire fortificată, un** *domus fortis id est munita,* **adică întărită, servind ca** *domus justitiae ubi jus dicitur,* **în care se afla și** *Domus Dei* **sau** *religiosa,* **dar mai ales ca** *Domus culta* **= praedium domo ad commanendum colonis apta instructum, unde se adunau colonii apți pentru a intra în campanie. De aceea, un domus, de la o vreme, a început să se confunde, sau mai bine zis a avut același înțeles pe care îl avea** *curtea: domus idem quod curtis,* **ne relatează izvoarele istorice din care se informează Du Cange.**[188]

În literatura noastră istorică, termenul *dom,* **existent numai în actele moldovenești, a fost supus discuțiilor pentru prima dată de către Valeria Costăchel, care a ajuns la concluzia că expresia** *„unde este casa lui" = gde est dom ego* **sau** *„unde a fost casa lui"... = gde bîl dom ego* **arată proprietatea feudală, latifundiul unui stăpîn feudal**[189]**, așa cum la franci, era** *chasement*[190]. **Dar această interpretare a fost contestată de către Gh. Diaconu, după care** *dom* **reprezintă numai un simplu edificiu, în raport cu ce era** *curtea = dvor,* **centru cu funcție importantă în organizarea militară a statului feudal moldovenesc.**[191] **C. Cihodaru afirmă că expresia** *dom* **indică centrul gospodăriei feudale a beneficiarului**[192].

Dacă lăsăm la o parte acest conflict în interpretare și ne adresăm direct documentelor moldovenești, vedem că, în ele, termenul *dom* **apare ca instituție nu numai a unui sat, ci a două sau mai multe sate chiar în care rezidă un jude sau cneaz, arătat pe nume, unde megieșii se adunau ca străjeri ori vînători de urme și își concentrau bunurile necesare întreținerii luptătorilor**

[186] Vladimir Hanga, *Legile penale ale lui Sulla*, în „Bul. Universității", „V. Babeș-Bolyai", Cluj, vol. I, 1956, Științe Sociale, Nr. 1-2, p. 109-110

[187] G. Salvioli, *Le capitalisme dans le monde antique*, Paris, 1906, p. 23; Șt. Antim, *Concepția economică a dreptului*, ed. a II-a, București, 1925, p. 55

[188] Du Cange, *Glossarium, mediae et infimae* ..., III, lit. D, p. 177

[189] V. Costăchel, *Termenul Dom în actele slavo-române*, în „Studii", VI, 1953, p. 244-482; idem, *La formation du benefice en Moldavie*, în „Revue Histoire du S. E. E. XXIII, 1946, p. 119

[190] M. Bloch, *La societé feodale*, Paris, 1939, p. 258-261

[191] Gh. Diaconu, *Despre rolul curților boierești în organizarea militară Moldovei în vremurile XIV-XV*, în „Studii și referate", București, 1954, p. 551-571

[192] C. Cihodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, în „St. și cerc. șt.", anul VI, 1955, Nr. 3-4, Iași, p. 8

şi comandantului lor, ceea ce, evident, înlătură de la început ideea că formula servea ca indicativ la identificare sau ca reprezentînd casa particulară a unui luptător feudal.[193]

Existent la greci încă din epoca homerică δῶμα- ατος[194] *în înţelesul de construcţie, casă* şi la romani din acelaşi fond indo-european, cuvîntul *domus*, moştenit de traco-daci din acelaşi fond, a fost preluat de la urmaşii acestora în secolul al VII-lea de către slavi exact sub aceeaşi formă *Dom*, în formula întrebuinţată în documentele moldoveneşti. Că *domus* era privit de către autohtoni ca instituţie şi nu ca locuinţă particulară e că ei foloseau, pe atunci, ca şi astăzi, pentru aşa ceva, termenul gotic Hija[195] şi cuvîntul casă[196], cabană, colibă în limba latină[197]. Cu acelaşi înţeles, îl au astăzi şi italienii[198]. Casa provine, probabil, din indo-euro-peanul *hys*[199] (în vizigotă), care a dat *Haus* şi *House* în limbile germanice şi nu din grecescul καψα = κασα[200] = *scobitură în mal*, cum scrie Haşdeu, de unde avem numele de *scoghiori*, devenit *scoghioală* = *scobioală*, ca onomastic.

În perioada convieţuirii cu goţii din secolele I – VI, *domus* s-a numit, concomitent, şi *Hube*[201] care, după N. Iorga, ar însemna *Hof = curte*. Dar, A. Meitzen scrie că termenul Hufe, hoba, huba, huobe, hobuna nu poate fi identificat cu *Hof*[202], ci cu *sors, pars*. S-ar putea totuşi ca, în Moldova, cuvîntul să fi fost păstrat cu sensul arătat şi de N. Iorga. Aşa reiese şi din cîteva acte interne. În 6 februarie 1431, Alexandru cel Bun, dăruind vama de la Tazlău mănăstirii Bistriţa, cînd îi mai închina şi mănăstirea sfîntului Nicolae, preciza că aceasta se află, „unde a fost Huba" = gde bil Huba, cu satul, moara şi seliştea de la Nechid împreună cu vechiul hotar, toate aflate şi astăzi în jurul unei cetăţi, fosta incintă a schitului Nechid azi, de pe valea Nechidului, afluentul Bistriţei la Borleşti în ţinutul Neamţ.[203]

Alte acte ulterioare vorbesc de *Huba* şi *Valea Hubalna* în regiunea Bîrladului.

În general, în majoritatea documentelor, diecii de cancelarie, care au scris, în limba slavă, acte de împuternicire unor juzi sau cnezi aleşi de megieşi spre administrarea instituţiilor săteşti au folosit cuvîntul străvechi *domus* în expresia *gde bîl dom ego* sau *gde est dom ego*. O analiză a documentelor interne moldoveneşti cuprinzînd formulele citate mai sus, în care unul dintre vitejii satului a fost ales ca jude sau cneaz de către megieşi şi întărit de voievod ca slugă „pentru dreapta şi credincioasă slujbă", ne confirmă că aceştia vor dispune de tot venitul pînă cînd vor fi în viaţă. Fenomenul este prezent în satele din regiunea dintre Carpaţi şi Siret, dintre Siret şi Prut şi dintre Prut şi Nistru. Un prim exemplu îl avem într-un act emis lui Stroe Bărbosul.

Văzîndu-l că a slujit ţării cu dreaptă şi credincioasă slujbă, voievodul îi dă după vechea tradiţie, în 4 septembrie 1424, satul de pe Moldova, de la gura Şomuzului Rece, *unde este casa*

---

193 H. Stahl, *Controverse de istorie socială*, Bucureşti, 1968, p. 249-251
194 A. Bailly, *op. cit.*, p. 560
195 I. Bogdan, *Documente* ... I, p. 45
196 H. Tiktin, *op. cit.*, I, p. 303-304, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, I (A-C), Bucureşti, 1955, p. 343
197 L. Quicherat – A. Daveluy, *op. cit.*, p. 155-156
198 *Dicţionar italian-român*, Bucureşti, 1963, p. 127
199 Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico* ... p. 1102
200 A. Bailly, *op. cit.*, p. 1754-1755 σκαπτεῖν = a scobi
201 A. Meitzen, *Siedelungen*, vol. I, p. 74, cf. R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 85-86, nota 1 şi 2
202 N. Iorga, *Histoire des roumains*, vol. II, Bucureşti, 1937, p. 247
203 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 311-314

lui, ca să-i fie uric cu tot venitul pînă cînd va fi în viaţă. Aşezarea se va numi Stroieşti după numele său.[204]

Neavind copii de gen masculin, Stroe va lăsa, la moartea sa, proprietatea obţinută prin merit militar = vislujenie femeii sale Marena, numită şi Maruşca şi nepotelor ei Anuţa şi Stana, una din ele căsătorită cu Oană postelnicul (8 februarie 1453). Din această cauză, voievodul ameninţa pe megieşii care ar vrea să-l pîrască, pentru a intra în stăpînirea acestui sat, fie din fraţii = Maruşcăi Stroiasa sau nepoţii, sau oricine din neamul ei, sau din neamul tatălui ei, sau din neamul mamei ei, pe Oană ginerele, acela să plătească zaveasca de 60 de ruble de argint topit.[205]

Este evident că, prin această acţiune de autoritate, voievodul încerca să pună capăt vechiului obicei, izborit din principiile dreptului valah, ca megieşii să-şi aleagă singur şeful militar al satului.

Devenit vasal *gnobilis* prin serviciul militar şi fapte deosebite de arme, Stroe Bărbosul a fost întărit de către puterea centrală cu un drept feudal, de a organiza oastea satului şi a dispune de veniturile necesare pentru aceasta, adunate *unde era casa lui*. Satul întreg a ajuns astfel, în temeiul privilegiului obţinut, sub stăpînirea lui, ca drept de slujbă, cu excepţia dreptului de a împărţi justiţia care a Tămas „oamenilor buni şi bătrîni dintre megieşi". Fenomenul surprinde, dar e normal ca evoluţie. Ne aflăm, fireşte, în plin proces de feudalizare, în virtutea căruia purtătorii titlurilor primite, în scris împreună cu fraţii şi fiii lor încep asaltul spre a cuceri proprietatea comunităţii familiale.

Tot între Carpaţi şi Siret, mai observăm acelaşi proces în Bucovina. Satul „sub brădet", unde iese Voitinul din pădure, numita *Voitin*, „unde a fost *Voitin*", şi unde este casa lui Herman şi Iaţcu, revine acestora ca fii ai lui Voitin, printr-un act din 18 august 1427, „uric cu tot venitul"[206], pentru aceeaşi dreaptă şi credincioasă slujbă Aici, fiind moştenitori de gen masculin, satul rămîne ca vislujenie copiilor.

Un caz asemănător cu cel petrecut în Stroieşti din gura Şomuzului Rece de pe Moldova îl desprindem dintr-un act din 15 octombrie, între Siret şi Prut.[207] În acesta Alexandru cel Bun întăreşte, „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă", lui Oancea şi femeii sale Nastea un sat cu două judecii, pe Başeu, la Cărpiniş, *unde a fost casa lui Dobîrcea* şi a lui Bratu Pleşescu, „să le fie uric cu tot venitul lor şi copiilor lui ce-i are şi copiilor Nastei care-s cu Dobîrcea şi fiului ei de la alt bărbat şi fraţilor lui Oancea şi surorilor lui şi copiilor acestora şi întregului neam al lor, în veci vecilor".

Oancea ales jude şi căsătorindu-se cu Nastea este întărit ca şi ceilalţi doi juzi anteriori, bărbaţi ai Nastei căzuţi în lupte, ca militar = slugă, să comande oastea şi să administreze venitul adunat de întreaga comunitate pentru întreţinerea oştirii satului. Dar moştenitori ai dreptului de slujbă şi meritului militar (vislujenie) pentru credincioasa slujbă acelor doi juzi căzuţi la datorie, vor fi întîi copiii Nastei cu Dobîrcea, fiul Nastei cu al doilea bărbat şi apoi copiii lui Oancea cu fraţii şi surorile acestuia. De la numele lui Dobîrcea şi a copiilor lui, satul avea să se numească

[204] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol 50-51, 239, 259, 340, XV, vol II, p 241, XVII, vol II, p 312, V, p 262
[205] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol I, p 259
[206] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 57, XV, vol II, p 134, 141, XVI, vol I, p 29, 171
[207] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 196-199

însă *Dobîrceni*, **(aflat cu aceeaşi denumire şi astăzi), între satul lui Bob Oprişac şi a lui Cişman.**[208]

Comentînd textul acestui act, Nicolae Iorga scrie că „Aici e vorba de cea dintîi casă a descălecătorului, *moş* **şi** *jude* **în acelaşi timp, de unde** *casă* **şi** *judecie* **însemna acelaşi lucru".**[209]

Intuiţia marelui învăţat este confirmată de conţinutul actelor lui *Tivadar* **pentru satul** *„unde este casa lui"*, **de pe Berheci, numit** *Tăvădăreşti*[210]; **a lui** *Vîlcea*, **fiul Popii Zaharia, pentru satul Călugării,** *unde este casa lui*[211], **de pe Vîlcova,, numit mai apoi** *Vîlcovăţ*[212], **afluent al Prutului; a lui** *Dad* **de pe Sirca şi a nepotului său,** *unde este casa lor*, **numit** *Dădeşti*[213], **a lui Crăciun** *Purcelescu* **şi fratelui său Micu, pentru satul** *„unde este casa lui"*[214], **numit** *Pur celeşti* **(azi Stolniceni-Prăjescu); a lui Voiniag şi Bera, fiii lui Costea, satul tatălui lor, Tîrnova,** *unde este casa lor*[215], **şi ilustrată magistral în privilegiile lui Dragoş Urlat şi Ivaşco Podobitul.**

În privilegiul acordat, în 2 ianuarie 1432, de către Ilie voievod, lui Dragoş. *Urlat*, **domnul precizează că a dat acestuia satul de pe Tutova,** *unde este casa lui, ca să-i fie judecia uric* **neclintit, în veci. Şi sub uric să nu se dea altuia nimănui, niciodată şi să ţie de steagul de la Tutova, cine îl va ţine şi alt comandant să nu aibă".**[216] **E vorba, desigur, de satul numit** *Urlaţi*[217] **care depindea de vornicia de Bîrlad**[218]**.**

În cel emis de Ivaşco *Podobitul*, **în 12 mai 1435, Ştefan voievod repetă expresia, în text, domnia arată că a dat sus-numitului jude satul la Cîrligătura,** *„unde este casa lui, ca să-i fie lui judecie şi sub uric să nu se dea nimănui, niciodată, în veci"*[219]. **Satul se va numi** *Podobiţi*, **după numele de familie. El era alături de aşezarea dată de Alexandru cel Bun, în septembrie 1427, lui** *Onicică*, **„unde era casa lui, ca să-i fie uric cu tot venitul", numit mai apoi** *Onicicani*, **după numele judelui. Ambele se află astăzi incluse în Sineşti,**[220] *unde era casa cneazului Ion Sinescu*, **în acea vreme stăpîn peste trei sate cu şase judecii, componentele unei ginţi:** *Sineşti*, **Crepătureni şi Storneşti**[221]**.**

În faţa acestor probe documentare, care ne specifică expresis verbis, că, într-o *judecie se afla şi un domus*, **oridecîteori vom avea în faţa noastră o** *judecie*, **ne vom afla, de fapt, înaintea unui** *domus* **şi invers, iar persoanele arătate prin formulele: unde este jude... unde este cneaz, sau, simplu, unde este... indicîndu-se numai numele titularului fără atribut, trebuie consideraţi toţi juzi, comandanţi militari şi administratori financiari în acelaşi timp ai satelor respective.**

Nu e cazul să repetăm aici numele acestor juzi dintre Carpaţi şi Siret, operaţiune făcută de către C. Cihodaru şi H. Stahl, cu excepţia cnezilor, juzilor şi „domurilor" din regiunile dintre

---

208 *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 60-61, XVII, vol. IV, p. 85, V, p. 178, XVI, vol. I, p. 492.
209 N. Iorga, *Oştaşii de la Prut*, in „An. Acad. Rom.", M. S. I., S. II, Tom XXXVI (1913-1914), p. 133.
210 *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 64, 158, M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 205.
211 *A. Moldova, veac XVI-XV*, vol. I, p. 64, M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 206.
212 *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 40, 112, XVII, vol. II, p. 221, 252, 343.
213 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 230; *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 72.
214 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 239, *Ibidem*, vol. I, p. 74, XVI, vol. I, p. 203, Bulet. „Ion Neculce", Iaşi, fasc. VII, p. 244.
215 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 297; *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 88.
216 *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 96.
217 I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, IV, p. 149.
218 *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 117.
219 *Ibidem*, vol. I, p. 57, M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 199, 201.
220 M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 409-410.
221 I. Bogdan, *Documente* I, p. 24-25, II, p. 182-189.

Prut și Nistru, dar e necesar să adăugăm actele ce se referă la situații identice, care menționează instituții „domuri" ca centre militare și administrativ-fiscale, recunoscute de domenie după ce ele au fost organizate de comunitățile megieșești.

Un act din 14 octombrie 1489, vorbește expres de satul *Călinești* de pe Bîrlad, cu două judecii, folosind forma plurală, *unde au fost casele lui* Mihai *Călin* și Ștefan *Călin*[222]. Altele repetă aceeași formulă, *unde este casa lui*. Așa sînt acele ale lui: Dragoș *Albescu* pentru *Albești* pe Stavnic[223]; *Chiande* pentru *Cîndești* în Cîmpul lui Dragoș[224]; Ioan Cautiș pentru *Căutișeni*[225] și Dragomir și Simion, frați, in Călinești[226], ambele la Cobile in ținutul Bacău; Ioan *Stîngaciu* pentru staul *Stîngaci* de pe Rahova[227]; Ioan *Uscatul* pentru *Uscați* de pe Valea Albă[228], Ștefan *Brebu* pentru *Brebi* de pe Iadrici ținutul Vaslui[229]; Stan Babici din Jicov, pentru Jicovul de Sus[230] de pe Suceava; Ostafie Ogorilcu pentru Buhăiceni, de pe Răut, din ținutul Soroca[231]; *Nicola* pentru *Niculești* (Trifești, de pe Valea Neagră)[232]; *Marmură* pentru *Mărmureni*, de pe Bîrlăzel[233] etc.

Nu trebuie trecute cu vederea nici mențiunile tîrzii ce se referă la aceste sate cu „domuri", ca aceea a lui Alexa de la Vinea (Ipatele), ținutul Vaslui[234]; a lui Nicolae Pogan din Pogănești, pe Tutova[235]; a lui Ștefan Foaie, din Folești[236], dintre Iadrici și Bîrlad; a lui Duma Urlat, din Urlați[237], de pe Ialan; a lui Oancă din Oncani[238], de pe Cracău, ținutul Neamț; a lui Pancu din Pancești[239], de pe Valea Neagră și Siret; a lui Petru Topor, de pe Rahova[240]; a lui Moșea pentru Moșeni, pe Crasna[241]; a lui Ivanco Haladic, de la Pomîrla, ținutul Dorohoi[242], a lui Ion Golia, de la Birăești, de pe Limpedea, din ținutul Bacău[243].

Toate aceste piese documentare ce cuprind formula *„unde este casa lui"*... într-un sat, din puținele care s-au salvat, puse împreună cu acele referitoare la *judecii, juzi, cnezi*, sau arătînd persoane: *unde este... sau unde a fost*, fără atributul respectiv, formează oglinda primei piramide feudale, ridicată deasupra comunităților familiale.

---

[222] *Ibidem*, I, p 380-381, *A. Moldova, veac XV*, vol II, p 113
[223] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 337-340, II, p 398-399
[224] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 116, D Bogdan, *Două acte emise de Ștefan și Ilaș* in „Anal Univ", București, 1966, p 84
[225] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 438-439
[226] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 140, XV, vol II, p 154
[227] *Ibidem*, *XIV-XV*, vol I, p 163, XVI, vol III, p 102, 391
[228] *Ibidem*, *XIV-XV*, vol I, p 167, XVII, vol IV, p 524, V, p 113
[229] M Costăchescu, *op. cit.*, vol II, p 138-140
[230] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 126, 198
[231] *Ibidem*, vol I, p 214, M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 241-243
[232] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 40-43, I Bogdan, *op. cit.*, I, p 44-47
[233] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 354-355
[234] *Ibidem, veac XV*, vol II, p 193, 256
[235] *Ibidem, veac XV*, vol II, p 264
[236] *Ibidem, veac XVI*, vol I, p 5-6, 13-14, 51
[237] *Ibidem, veac XVI*, vol I, p 61
[238] *Ibidem, veac XVI*, vol I, p 132
[239] *Ibidem, veac XVI*, vol I, p 308
[240] *Ibidem, veac XVII*, vol I, p 43
[241] *Ibidem, veac XVI*, vol I, p 277
[242] *Ibidem, veac XVI*, vol II, p 47
[243] Arhiv Stat Iași, *Documente*, 801 f 74 v

Organizarea *domurilor în fiecare judecie* este un rezultat al aplicării pe teien a principiilor de drept valah în probleme financiare, elaborate de adunările megieşilor din comunităţile săteşti. Contribuţiile fiscale benevole de 10%, dată din bunurile de consum, articolele de îmbrăcăminte şi armele pentru întreţinerea străjerilor şi cercetaşilor de urme sau pus temeliile celor dintîi relaţii şi obligaţii feudale în sinul comunităţilor casnice, de la producător la jude sau cneaz, acesta limitat în timp de pace la funcţia de jude în satul în care s-a născut.

Judele, ca şi cneazul, ales comandant militar într-o judecie sau într-un sat pagus, nu era nici judecător, nici cel mai bogat dintre megieşi şi nici proprietarul pămîntului din hotarul satului, stăpînit în devălmăşie de către toţi megieşii cu drepturi egale. E adevărat că el era, de obicei, unul din fiii moşului, dar, în această calitate, nici unul din aceştia nu-şi puteau aroga drepturi mai mari unul faţă de altul şi nici faţă de verii lor. Pentru a deveni şef militar şi administrator financiar la instituţia centrală, un fiul al moşului descălecător, cu mulţi fraţi şi veri, trebuia să fie înzestrat din naştere cu calităţi fizice şi apoi instruit în meşteşugul armelor, fără a fi neglijate educaţia morală şi etica socială.

Din punct de vedere fizic, era neapărat necesar să fie sănătos şi puternic, în stare a mînui toate armele de luptă perfect, capabil să organizeze lupta pentru apărarea gliei. Din punct de vedere moral, el trebuie să fie aspru cu sine însuşi şi drept cu cei din jur, curajos pe cîmpul de bătaie şi cel dintîi la primejdie. Iar din punct de vedere intelectual i se cerea să fie inteligent şi priceput în a învăţa meşteşugul armelor şi a pregăti pe alţii la rîndul lui în tehnica de luptă, în pregătirea curselor în lupte, care să-l facă ilustru, adică *gnobilis* între ai lui şi duşmani.

Şi, desigur, dacă era posibil să fie şi ştiutor de carte, iniţiat în tainele scrisului.

Fireşte că aceste virtuţi nu sînt născocite de noi. Ele erau cerute fiecărui conducător de oşti la vechii greci, atît de magistral prinse de către Platon în *Republica*[244], ca şi la romani. De asemenea, spune Tacit că aşa stăteau lucrurile şi la germani *duces ex virtute sumunt,* iar *reges ex nobilitate*[245].

Statutul vlahilor din Slavonia, regiune dintre Sava şi Drava[246], în vigoare şi în 11 aprilie 1667, prevedea, la capitolul: *De re militari,* în articolul 2, aceleaşi precepte. *„Voivodae sint viri militar es Ulibatorum morum et vitae integritate praediti, ac quovis suspicionis vitio carentes"*[247] De aceea, în capitolul *De magistratibus* în articolele 1 şi 2, fiecare *pagus* al valahilor, care avea trei-patru judecii, cînd făcea alegerea juzilor şi a cneazului, în fiecare an la 23 aprilie, trebuia să aibă în vedere aceste calităţi necesare conducătorilor de oşti, mai ales că voievodul, comandant al celor trei districte (Crisiensis, Copranicensis şi Ivanicensis) putea să-i respingă şi să ordone realegerea altora[248]-[249]. Aşa stînd lucrurile, tezele emise de către unii istorici anteriori că proprietatea sau domeniul stă la temelia feudalismului trebuie privite cu rezervă, deoarece nu acestea pun în funcţie relaţiile social-economice de dependenţă, ci individul cu însuşirile lui valorificatae de către comunitatea respectivă, recunoscut şi confirmat în dregătorie de către autoritatea centrală a tribului sau statului. Astfel, indivizii aleşi de

---

[244] Platon, *Oeuvres complètes*, Bruges (Belgia), 1950, Les Lois, vol. II, livre VI, p. 810-840

[245] Tacit, *De moribus germ.* 7 cf. P. Viollet, *droit privé et sources*Paris, 1893, p. 247, 257-258

[246] H. Krahe, *Beitrage zur illyrischen Wort und Namenforschung*, in „Indogermanische Forschungen" LVIII, 1941, Berlin, 2, p. 151-152

[247] A. Veress, *Documente* XI, p. 69

[248] A. Veress, *op. cit.*, XI, p. 69

[249] *Ibidem*

comunitățile megieșești după însușirile lor fizice, morale și intelectuale, ca *judex militum* și *judex fiscalia* în *domus* sau *casa* satului natal, în care au fost confirmați de către domnie cu privilegii scrise, au format elementele fundamentale ale feudalismului moldovenesc. Acei *gnobilcs*, adică *nobili* sau *cunoscuti* cu privilegii scrise, așa cum scriu voievozii întoate cărțile domnești: „Cunoscut facem tuturor prin această carte a domniei mele că acest cinstit boier (slugă) a slujit cu dreaptă și credincioasă slujbă nouă și țării...".

Fără îndoială că, prin existența străjerilor și cercetașilor de urme, a juzilor și cnezilor care-i comandau, precum și obligațiile unanim consimțite, adunate la un *domus* de către megieșii agricultori și meseriași, s-au închegat primele relații de interdependență dintre *judex militum*, dublat de judex fiscalis și membrii comunității megieșești. Acestea însă nu au avut, inițial, tăria să aducă în dependență față de *judex militum* pe ceilalți consangvini, cind realegerea lor și rămînerea lor în funcție era direct legată de votul membrilor comunității sătești. Un *judex militum* aflat în situația aceasta nu a îndrăznit mult timp să lezeze interesele megieșilor săi, nici sub raportul siguranței vieții și nici sub acela al bunurilor lor, adică să comită un abuz de putere.

Altceva a trebuit să se petreacă pentru a se ajunge la astfel de situații.

Procesul transformărilor sociale și economice nu avea să se termine aici. Fiind în permanentă mișcare, în evoluție lentă, în mod normal, era de așteptat că, odată cu centralizarea puterii militare și financiare în mîinile unui singur om puternic, acesta, ajuns *nobilis* cu titlul de boier și privilegii scrise de a dispune pe vecie (uric) de veniturile din sat pentru pregătirea oștirii, a obținut favoarea de a concentra sub autoritatea sa cîteodată, pe lîngă comanda militară a unui *domus* dintr-o judecie asupra străjerilor și dreptul de a folosi, după chibzuință lui, veniturile și unificarea mai multor domuri într-o *curte = dvor*.

Astfel, așa după cum într-o perioadă îndelungată de timp, ginta megieșească, organizată de cneazul cel mai în vîrstă, a fost destrămată încet-încet de familia mare sau comunitatea casnică, devenită teritorială, aceasta, la rîndul ei, a fost supusă loviturilor de familia mică, al căriu șef era *judex-militum* cu jurisdicția asupra unei judecii de zece familii.

Ales la început, dar confirmat pe vecie în dregătoria sa „pentru dreapta și credincioasa slujbă" de către marele voievod al oștirii, individul *judex* sau *cneaz*, împuternicit pe viață ca ofițer printr-un act care suspendă alegerea lui de megieș în fiecare an, a izbutit să suspende străvechea datină și obiceiurile de demult ale comunității sătești de a-și alege judele și cneazul.

Scopul urmărit a fost acela de a restrînge și a lăsa numai la descendenți, în linie directă, și cel mult și celor din linie colaterală, frați și surori, care se trăgeau dintr-un singur moș, dreptul de a deveni judex militum într-o judecie. De aici, vor porni acele nesfîrșite procese pentru putere la sate, de a comanda oastea, de a dispune de administrarea contribuțiilor fiscale și a opri împărțirea moștenirii gentilice în mai multe judecii a celor cu privilegii acordate de domnie în contra voinței megieșilor.

Din cîteva acte interne, deși puține din cele ajunse pînă la noi, surprindem cum unii juzi obțin cărți scrise de la domnie pentru a-și extinde competența judiciară și fiscală și peste alte sate din aceeași gintă, fără să fi fost aleși. Trecute în revistă, se va putea observa, concomitent cu procesul de centralizare a puterii militare și a concentrării contribuțiilor fiscale din mai multe judecii și sate, și procesul de feudalizare.

Unii juzi, şefi la început ai unei judecii sau sat cu două judecii, deţineau printr-un act scris şi funcţia fostului cneaz în gintă, de comandant peste mai multe sate, dar cu alt atribut decît acela de jude sau cneaz, numit, de această dată, slugă, boier sau pan.

Tot din ele, se va putea observa că nu e vorba de indivizi proveniţi din sînul popoarelor migratoare, adică dintre cuceritorii slavi, cum a afirmat P.P. Panaitescu[250], ci de cadre militare autohtone, elemente născute şi crescute de lumea satelor, organizate după dreptul valah, cu toate ramurile lui: constituţional, penal, civil şi financiar-administrativ, lume de origine autohtonă, trăită multe secole în simbioză cu goţii, aşa cum a văzut-o Herodot, Ptolemeu, Strabo, Ovidiu, Dio Cassius, Dio Chrysostomul, Procopios din Caesarea, Cassiodor şi Iordanes.

Procesul este natural, izvorit din necesităţile de apărare ale societăţii moldoveneşti dintre Carpaţi şi Nistru şi din raţiunea de stat a celor ce au fost voievozi şi au urmărit centralizarea puterii politice. El a evoluat în timpul şi sub dominaţiunea mongolă, fiind chiar încurajat de aceasta. Marele han Uzbeck scria într-un Iarlik din anul 1313 următoarele: „Cînd avem gîndul de a porni la război, atunci dăm poruncă să se stringă din ulusurile noastre oşti care să ne slujească pe noi, dar nimeni să nu ia oamenii bisericii... şi să nu se ia nimic din ce este al lor[251]" Comentînd acest iarlik, istoricul rus B. D. Grekov adaugă că recrutarea de soldaţi, din rîndul popoarelor subjugate era un procedeu obişnuit al stăpînirii tătare[252], procedeu folosit şi de cumani şi de pecenegi, cum am văzut, de altfel, mai sus. Dacă H. Stahl ar fi cunoscut aceste procedee ale popoarelor migratoare nu ar fi contestat rolul militar al juzilor şi domurilor[253] în satele moldoveneşti, aflate din anul 643[254] şi pînă în 1359[255] în simbioză cu triburile turco-mongole.

„UNDE ESTE CASA LUI"... INSTITUŢIE A DOUĂ SAU MAI MULTE SATE ŞI ORGANIZAREA DREPTULUI COMERCIAL CU FORMULA „UNDE ESTE CURTEA LUI"

Ca o consecinţă a acestei organizări, unii juzi au fost însărcinaţi de voievod cu atribuţii de cneaz, să comande şi să administreze venitul pentru întreţinerea oştirii, în două sate, sau în mai multe. Un asemenea caz îl avem în actul emis, în 11 mai 1411, pentru satul de pe Crasna, din ţinutul Vasluiului, fiului lui Dolha (vechi nume iliro-trac[256], înrudit cu Δόλιχος = Lungu, în limba greacă), Vlad Dolhici, „unde este casa lui", la care i se mai adaugă locul de peste Prut, la Fîntîna Mistreţului de la obîrşia Săratei din ţinutul Lăpuşna[257]. Satul lui Vlad Dolhici se va

[250] P P Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1947, p 40-42, 50-57, 70, idem, *Introducere în istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p 176 (operă postumă)

[251] B D Grecov şi A I Iacubovski, *Hoarda de aur*, Bucureşti, 1953, p 210, 206-214

[252] *Ibidem*, p 249

[253] H Stahl, *Controverse de istorie socială*, p 249

[254] Căderea *limes*-ului roman de la Dunărea de Jos sub loviturile avarilor şi slavilor (N E).

[255] Voievodul maramureşan Bogdan trece în Moldova, alungă pe Balc şi este recunoscut de feudalii localnici ca voievod şi domn (pînă în 1365) (N E)

[256] Hans Krabe, *Beitrage zur illyrischen Wort und Namenforschungen* LVIII Band, 1941, Berlin, zureites Heft, p 134

[257] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 26, XVI, vol I, p 220-221

numi Dolheşti, după numele lui Dolha, iar acela din Lăpuşna – Iverenii, după familia judelui local.[258]

Un altul este în privilegiul dat de Alexandru cel Bun, în 20 decembrei 1414, lui pan Crăciun Belcescu pentru „două sate, unul pe Valea Albă, „unde este casa lui din veac" şi alt sat, Negoeşti, care sînt „ocinile lui, uric cu tot venitul lui şi copiilor lui, anume lui Petru, Ivan, Iosif şi Andriaş şi copiilor lor", deoarece „a slujit mai înainte sfînt răposaţilor noştri înaintaşi, cu dreapta şi credincioasa slujbă", fără a include şi rudele colaterale din ginta lor din cele două sate.

Primul sat se va numi Belceşti, după familia Belcescu, existent şi astăzi în comuna Talpa din ţinutul Neamţ[259], iar cel de al doilea va rămîne Negoeşti[260], după numele moşului Neagoe, care a intemeiat neamul pe teritoriul respectiv.

Tot aşa de concludente, în acest sens, sînt şi actele eliberate lui sluga Onica de la Jijia. La 1 iunie 1429, acesta obţine „pentru dreapta şi credincioasa slujbă" un sat pe Jijia, *unde este casa lui, uric cu tot venitul şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui,* descendenţi direct, dar cere şi i se adaugă în text *şi fraţilor şi surorilor lui şi întregii lui ginte, cine va fi mai aproape"* adică şi copiilor surorilor lui din linie colaterală, *i hratiami i sestrami ego i plemenni ego*[261], în originalul slav.

Sub Ilie voievod, Onica este întărit în satul Oniceni, *unde este casa lui,* numit Oniceni, şi i se mai adaugă alt sat megieşesc,în acelaşi hotar, anume Vicolenii, ambele în ţinutul Dorohoi, tot cu precizarea ca să-i fie cu tot venitul pe lîngă copii, nepoţi şi strănepoţi şi fraţilor şi surorilor lui.[262]

Dar cu toată această menţionare expresă, înscrisă în ambele acte, după aproape treizeci de ani de activitate, ofiţerul sluga Onica donează, prin două acte consecutive întărite de Ştefan cel Mare (în 8 iunie 1458 şi 16 februarie 1459), ambele sate, mănăstirii Sfîntului Nicolae din Poiana Siretului, numit Probota, scoţîndu-le totodată de sub comanda vornicilor de la Dorohoi[263], de al cărui steag aparţinuseră satele pînă atunci.

În urma actului de donaţie, domnia acordă megieşilor din ginta (plemea) şi *casa* lui Onica din cele două sate, ajunşi prin închinare dependenţi de egumenul mănăstirii pe care-i numeşte „oameni" şi nu vecini (usim liudem) „să aibă slobozie, să nu umble în acele sate judeţii dela Dorohoi (adică vornicii) şi nici ureadnicii lor, şi dispune să nu dea nici podvoadă"... Aceeaşi situaţie o reda şi actul în care sluga Cîrstea Negoiu primeşte, pentru dreapta şi credincioasa slujă, *dreapta lui ocină,* satele anume: Negoeşti, *unde este casa lui* si Ungureni cu moara pe Vaslui.[264]

Comparate cu actele referitoare la instituţia *dom* dintr-un singur sat, de unde s-a putut observa că juzii aleşi şi confirmaţi de domnie sînt elementele de bază ale feudalismului formînd prima treaptă în ierarhia feudală în constituirea statului moldovalah; aceste acte care indică nume de *slugi* sau *pani* conducînd un *dom* ca aşezămînt sau centru al puterii militare şi economice din două sau mai multe sate megieşe ale aceleiaşi ginte schiţează a doua treaptă a

[258] M. Costăchescu, *Documente* ., I, p. 51-52
[259] *Ibidem*, I, p. 112-113; *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 34-35
[260] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 503
[261] M. Cosstăchescu, *op. cit.*, I, p. 266-268
[262] *Ibidem, op. cit.*, p. 336-337; *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 82, 97-98, 296, 304
[263] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 12-13, 28-29
[264] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 384

piramidei feudale moldoveneşti. Din acestea din urmă reiese că şefii militari ca exponenţi ai unui singur sat cu două sau trei judecii însărcinaţi cu comanda cel puţin a peste două sate cu patru pînă la şase judecii îndeplinesc funcţia cnejilor aleşi de gintă odinioară.

În virtutea privilegiilor acordate, unii dintre aceştia primesc „pentru dreapta şi credincioasa slujbă", pe viaţă pentru ei şi pe vecie, dreptul urmaşilor lor în linie descendetă directă iar alţii, cel mult numai fraţii şi surorile lor şi pe copii acestora din linie de rudenie colaterală, dreptul de a fi aleşi juzi sau cnezi, care să presteze slujba credincioasă faţă de ţară, îndepărtînd cu totul pe ceilalţi colaterali.

Ceva mai mult încă, titlul conferit prin cărţile domneşti acestora ca vasali sau *clientes (armigeri)* ai unui ordin feudal le dă dreptul la un *beneficium*, la un *feudum* şi anume ca în puterea slujbei drepte şi credincioase să impună la obligaţii militare şi fiscale pe ceilalţi membri ai comunităţilor săteşti, prin autoritatea exercitată de la instituţia *dom*.

Dar, ceea ce este mai grav, îi poate reduce la starea de dependenţă şi prin acte de donaţie *piae causae* îi poate închina nu numai cu averile lor, ci şi cu trupurile şi sufletele lor faţă de mănăstiri, ca persoane juridice şi egumenii lor, îngrădind libertatea megieşilor garantată, prin cea dintîi ramură de drept valah: dreptul constituţional, aşa de clar prinsă în actul dat de Ştefan cel Mare la eliberarea din robie, în 1470, a tătarului Oană.

Fenomenul se generalizează încetul cu încetul pe întreg teritoriul Moldovei în secolele următoare. Sînt primii paşi pe care juzii vasali (slugi = *clienes* = *armigeri)* faţa de autoritatea centrală îi fac extinzîndu-şi, din satele *unde-şi aveau casa*, puterea lor militară şi peste satele megieşe sau mai îndepărtate, creînd o nouă treaptă în ierarhia sau piramida feudală, luînd locul şi rolul vechilor cnej i, cum a spus mai sus. Şi exemple în acest sens avem nenumărate.

În 24 septembrie 1429, Bena cu fraţii săi Macrea, Mihail, Giurgiu Micul şi Manea sînt confirmaţi stăpîni, împreună cu surorile lor, în trei sate pe Vaslui, în Făurei, în Miroslăveşti sub Rediu şi Bereşti, *unde este casa tatălui lor*[265].

Sluga sau vasalul Stanciul, hotnog, originar din satul Fişcani, de pe Crasna» unde-şi avea casa lui, din acelaşi ţinut Vaslui[266] – işi mai exercitase puterea de comandant şi peste megieşii din Găleseşti[267], ajunge pîrcălab de Hotin iar Ivan Arbure, tatăl lui Luca Arbore, mainte de a fi numit pîrcălab de Nemţ, fusese militar în Leucuşeni pe Bîrlăzel, *unde-şi avea casa*[268]. Oană portarul era confirmat de Ilie şi Ştefan voievod, în 24 ianuarie 1436, pentru ca a servit mai înainte părintelui lor cu dreaptă şi credincioasă slujbă în satele de pe Vaslui, Bruduresti *unde este casa lui*, seliştea lui Fundea şi sub Rediul Lung, Cîteştii, unde este Mic şi Iliaş, amîndouă *judecile* Retezeştii şi la obîrşia Bîrlazelului în Boziianiu, pe Prut în Iacobeşti, Bărboşi şi Seliştea Ţolului cu iazul şi via de la obîrşia Dobroslăveştilor[269]. Satul lui Oană Brudur portar, *unde este casa lui*, numit Bruduresti, şi mai apoi Portari, existent şi azi din sus de Vaslui, este altul decît acela a lui Oană Brudur giuratul, unde-şi aveau casele Petre, Oanea şi Duma Brudur, numit tot Bruduresti de pe Bîrlăzel, unde-şi avut casă Oană giuratul pe la 1400. Oană Brudur, giuratul, mai avusese, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, satele Sacalişeşti de pe Bîrlăzel, Tonguzeni şi Poiana de Sus de la Şacovăţ, Andrieştii de pe Bîrlad, Mănăstirea şi unde a fost moara pe Bîrlad, o selişte pe Racovăţ cu Bereştii mai jos de Soholeţ si Căscioarele.[270]

---

[265] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 290-294, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p 87
[266] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 429-431
[267] I Bogdan, *Documente*, I, p 281
[268] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 499-500, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 268
[269] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 475-481, I Bogdan, *op. cit.*, I, p 119-120
[270] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 133-135, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 364

În aceeaşi regiune a Vasluiului, un preot, în acte, popa Micu Crai, de loc din satul Crăieşti, de pe Rebricea Mică, *unde era casa lui,* mai avea încredinţate pentru meritul militar (vislujenie) satele *unde a fost jucii Stoian şi Giurgiu Blidarii*[271] ca, la rîndul său, să cedeze în faţa lui Moica vornicul de gloate şi a fratelui acestuia, Tudor spătar[272], cu merite militare mai mari, care stăpîneau şi satele Pojereşti, Petrileşti, unde a fost casa lui Giurgiu Piatră, *unde au fost jucii Stoian şi Giurgiu Blidaru* şi a...[273]. Acestea toate ajung, în vremea lui Ştefan cel Mare, cu Leonteştii, *unde a fost casa lui Leonte,* prin cumpărare de la rude, sub autoritatea lui Ivaşcu Goenescu[274]. De asemenea, trebuie înregistrate instituţiile a cel puţin două sate ale lui Miclea Tavă din Micleşti pe Crasna, *unde este casa lor,* şi *Tăveşti* pe din sus de Dodeşti[275], numite unul după pronume şi altul după numele de familie, *unde au fost casele lui Nistrea* şi Dragoş din Marcoviceni şi Tereşti pe Bîrlad[276], pe Racova, Ruhaţu, unde a fost casa tatălui Oană Ruhat Ungureanul[277], Fereştii, unde a fost casele lui Feir, unde a fost casa lui Ştefan Mesehne şi alte sate din jur[278]...

Între Prut şi Nistru, afară de satele din ţinutul Lăpuşna, Iurceni, *unde a fost Hristea jude* şi, mai ajos, *Stăilă jude şi unde a fost Jula jude* cu casele lor puse de Alexandru cel Bun sub supravegherea lui Vlad Adus, care-şi avea curtea la Pătrăuţi, în Suceava[279], un Dan Uncheată stăpînea din satul Zubreuţi (azi Cubani, raionul Glodeni), *unde-şi avea casa lui,* încă şase sate[280].

Puţin mai sus, pe Cilihur în ţinutul Hotin, Pătraş şi Cozar din Balta Albă, mai aveau şi Dumenii, unde era casa lor[281].

Menţiuni tîrzii din documentele secolului al XV-lea şi al XVI-lea ne arată vechi *domuri* sau *case* la Cotingenii Mari din ţinutul Soroca[282], în Mirzeşti[283] şi Brînzeni pe Răuţ[284], în Hirova pe Măiatini ţinutul Orhei[285], în Sineşti pe Chigheci[286], în Briţcani, la gura Largăi, pe Prut, *unde a fost casa* lui Oană Lărgeanu[287], în Costiucani pe Sărata, ţinutul Lăpuşna[288], în Horjăşti, unde a fost casa lui Horja, cu cinci sate din jur, tot aceleaşi ţinut[289].

Pe Horincea, în ţinutul Covurlui, Lină Rugină, care-şi avea *casa* în Rugineni, concentra în mîinile sale puterea întregii ginţi de pe valea acestui rău din sate *Tăuţi,* Telejua, Ştoboreni,

---

[271] *A. Moldova, veac XIV-XV,* vol. I, p. 120, XV, vol. II, p. 158
[272] *Ibidem,* XIV-XV, vol. I, p. 199, M. Costăchescu, *op. cit.,* p. 424
[273] M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 179-184
[274] *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 310, I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 27-28
[275] *A. Moldova, veac XIV,* vol. I, p. 120, 154, 199, 303, XV, vol. II, p. 194, M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 20-21, I. Bogdan, *op. cit.,* II, p. 18-21
[276] *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 16
[277] *A. Moldova,veac XV,* vol. II, p. 164-165; I. Bogdan, *op. cit.,* I, p. 478
[278] *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 510
[279] M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 253-260, *A. Moldova, veac XIV-XV,* vol. I, p. 79
[280] M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 279-281
[281] *A. Moldova, veac XIV-XV,* vol. I, 182
[282] *Ibidem, veac XIV-XV,* vol. I, p. 377
[283] *Ibidem, veac XIV-XV,* vol. I, p. 378
[284] *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 390, XVII, vol. II, p. 17
[285] *Ibidem, veac XIV-xv,* vol. I, p. 107, XV, vol. II, p. 248, M. Costăchescu, *op. cit.,* I, p. 400
[286] *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 266
[287] *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 10, 574
[288] *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 375
[289] *Ibidem, veac XV,* vol. II, p. 37, XVI, vol. I, p. 143, IV, p. 212

Botăşeni, Iezerul Leahului, gîrla Soarelui, şi străjuind vadul Prutului la grindul de la Bogata, mai jos de Rentea percepea şi vama.[290]

Mai jos, pe Cneaja, unde fusese Bran cneaz[291], casa a trecut în mîinile lui Ioan, bunicul lui Miclea[292].

Un lanţ întreg de ginţi, organizat pe case sau curţi feudale de-acum, apare în podişul Moldovei din Ţara de Jos, pe ambele maluri ale Tutovei, unde am văzut că Dragoş Uralt îşi avea judecia şi casa, depinzînd de steagul vornicului de Bîrlad.

Un Ghereiu, care-şi avea casa pe Recea (Studişeţ în limba slavă), stăpînea, pe din sus, ambele judecii din satul lui Mic Jaurescu, pe din jos, ambele judecii din satul unde a fost Colun; din sus de Ezer, satul unde a fost Clopot, iar din jos de Ezerul Tutovei, Bălăceştii şi din jos de Bălăceşti, la Fîntîna Prozioaie, un loc să-şi aşeze alt sat, din sus de Petru Ezereanu şi alt loc, la Fîntîna Cociubii.

Concomitent cu acestea, tot Ghereiu răspundea de organizarea oştirii în satele de peste Prut, unde a fost Ştefan Răspop de la Vatice, din ţinutul Orhei, din satele, unde a fost Chengaci, unde a fost Cergaşa şi pe Prut, unde a fost Badea Brătişanul, din ţinutul Lăpuşna[293].

Alături de Ghereiu, Petre Iezereanul comisul, care va cădea în bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475) împreună cu Stanciul nemeşul[294], concentrase în mîinile sale puterea militară în afară de Grădişte, cetatea de pe Tutova, unde era casa lui, şi din Fauroanea, Stănigeşti şi Hălnăgeşti, toate sub Grădişte, apoi în Glodeni, Borceşti şi satul lui Dragomir cu prisaca lui Bica, de la Obîrşia Rece (Studeniţa).[295]

Mai în jos, tot pe Tutova, începînd de la Călimenştii de sub Dumbravă, unde era casa lui Roşca şi Broşteni, unde era casa lui Coja, aceşti doi fraţi mai primiseră, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, supravegherea ordinii militare în Seliştea lui Stan, în satul lui Micu, unde a fost Căliman şi Călimăneşti unde a fost Ion Căliman, în Bogeşti, unde a fost Ivan, în seliştea lui Ivu, la obîrşia Luminatei, în satul lui Măciucă, în a lui Gorun, în Seliştea lui Brătan şi altora[296]. În 30 martie 1618, Radu Mihnea va întări lui Buculei paharnic, partea din Călimăneşti cumpărată de la Nastasia, fiica Ruscăi, strănepoata Măriei din uric de vislujenie, pe care au avut-o străbunii ei Oană Roşca şi Cojea Patru.[297]

La obîrşia Tutovei, cele trei sate de pe Lipova, Pătrăşcanii, unde a fost casa lui Pătrăşcanu şi a fratelui său Stan, Negrileştii, unde a fost casa lui Negrilă, şi Ioneştii, unde a fost Costea, apar în stăpînirea lui Ion, ajuns mai tîrziu Pîrcălab de Cetatea Nouă.[298]

Pe Bogdana, Cozma pivnicerul moştenea vislujenia socrului său Delţag, în Delţegani cu cîteva sate din jur[299]. Toader Zvîştală avea Zvîşteleştii, unde era casa lui, iar surorile lui, Şerbăneştii[300].

---

[290] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 302.
[291] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 35-37
[292] *Ibidem*, I, p. 39-40
[293] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 192.
[294] *Pomelnicul mănăstirii Bistriţa*, Bucureşti, 1941, p. 38, 72, 110
[295] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 278.
[296] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 231.
[297] L. Djamo, *Documente slavo-române din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea*, în „Romano slavica”, X, 1964, p. 453-454.
[298] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 328
[299] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 174.
[300] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 368.

În ţinutul Cîrligătura, în afară de *domurile* amintite de la Podobiţi, Onicicani şi Sineşti, în jurul aşezării de la Popeşti, *unde era casa lui Giurgiu* Stingagiu, gravitau satele din aceeaşi gintă, Fîntînele, Mihneşti, şi Goltani, cu Poiana de sub făget.[301]

La Cobâle, în ţinutul Bacău, un Toader *Pitic*, pan, cu fratele său Drag şi fiul său Petre, aveau, prin actul din 2 august 1444, comanda militară peste trei case *(domuri)* cu mai multe judecii. Una era la Cobîle pe stînga Siretului în satul *Piticeni*, unde a fost Veariş Stanislav, unde era casa lui, o alta la gura Jeravacului pe Bîrlad, *unde au fost cnezii Lie şi fratii Tigan*, cu trei judecii şi a treia pe Bîrlad, *unde era altă casă* a lor, în satul care se va numi *Pitici*[302]. În secolul al XVI-lea, casa (dom) de la *Piticeni*, pe Cobâle, va fi numită *curte*[303] (dvor). Pe Zeletin, Sinat cu fraţii săi Toader şi Berea aveau, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, pe lîngă satul, *unde era casa lui Sinat*, numit *Sinateşti*, aşezările de pe Frumuşelu, unde a fost Dragoş şi pe Tutova, *unde a fost cneaz Ciorsac*. Mai spre apus, pe Polocine, în jurul aşezării de la Huruieşti, *unde era casa lui Huru* erau grupate satele Ocheni, Stincioaie, Stîncioaiţa, Urecheştii, de pe Trotuş, în dreptul Agiudului, Cătina, de pe Putna şi a...

În Vrancea, un Batin va primi, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, în 12 martie 1423, satul de pe Putna, *unde era casa lui*, numit Batineşti şi astăzi, satul unde a fost Lupşe şi al treilea, unde este Vadul Putnei, uric cu tot venitul pentru toţi fraţii şi copiii lor.

În inima Vrancei, Vlasin Creţescu stăpînea, în 20 iunie 1443, seliştea Delea, Albiia, Nadila şi aceea a lui Caşin, unde a fost casa tatălui său Stan Creţu şi, mai în sus de Stan Caşin, patru poiene în acelaşi hotar, pe care le-a făcut tatăl său ca să-şi întemeieze sate cu nepoţii şi strănepoţii săi. Tot pe Putna, panul Oană Ureachi avea, în subordinea lui, satele, unde a fost Stan Hărţăgan, unde a fost casa lui Radu şi a lui Andriaş şi în Readul lui Andriaş Căliman.

Pe Bistriţa, de *domul sau casa lui Herlic* de la Moineşti sat, numit apoi Herliceşti, aparţineau satul, unde a fost Neguşor, din gura Orbicului, Bodeştii şi Mogoşeştii[304], toate incluse astăzi în Buhuşi, iar, sub munte, la Horaiţak de aceea a lui Balică Dolha (Lungul), satul Dolheşti, *unde era casa lui*, Negreştii, Almaşul, Horaiţa, Roşcanii şi Dobrenii.[305]

În sfîrşit, am mai putea adăuga satele Negreşti, Obadia, Bahna şi Făurei pendinte de Gostileşti de pe Valea Neagră, *unde era casa lui Gostilă*[306] şi Movilă şi casa lui Iucaş, tatăl lui Laslau globnicul şi bunic lui Şandru şi Cîrstea, de care depindeau satele Bălăşeşti, Balosineşti, Milotineşti, *unde a fost Tatul săbier*, Mărgineni şi ambele judecii de pe Cracău din Dăneşti, unde a fost Sas Dan şi Dan Vîcale[307]. Privite pe hartă, ele erau împrăştiate pe întreaga suprafaţă a Moldovei dintre Carpaţi şi Nistru, dar mai puţine la număr decît aceste mai mici din fiecare sat sau judecie cu zece case.

Toate acestea *domuri* sau *case*, centre militare şi fiscale a mai multor sate erau cîteodată numite şi *curţi*. O confirmare a acestei realităţi, în afară de rolul identic jucat la germanici, consemnat în *Lex Wisigothorum*, *Lex Burgundorum*, *Lex Alemanorum*, *Lex Longobardorum* şi *Lex Baywarorum* şi menţionat în Du Cange = *domus idem qoud* curtis[308], praedium, rezultă din

---

[301] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 178-181

[302] *Ibidem*, I, p. 103-107

[303] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 33, XVI, vol. I, p. 287, 568, XVI, vol. II, p. 16

[304] *Ibidem*, II, p. 30-31

[305] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 122, XVI, vol. I, p. 315-316

[306] I. Bogdan, *Documente*, I, p. 35-37

[307] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 93-100 şi p. 431-437

[308] Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, tom III, p. 177, 585, 586, 588 şi 589

actele ulterioare moldoveneşti, ce privesc satele în care *domul* a fost numit şi *curte = dvor,* precum şi din identitatea de atribuţii, formulată de Ion Dobrul, logofătul lui Ştefan cel Mare, în actul din 28 august 1466, a *casei* lui Bena Sima de la Murgeni de pe Ialan, cu *dvorul* sau *curtea lui Creţu,* de pe valea aceluiaşi pîrîu.

În acest document, i se întăresc lui Sima Bena, pentru dreapta şi credincioasa slujbă, dreptele lui moşii părinteşti (ocine), satele anume: *unde a fost curtea lui Creţu de la Ialan* = (gde bil dvor Creţeani na Ialani) şi Murgenii, *unde este casa lui* (= gde est dom ego), la Movile, cu un loc mai jos de Crihan, pe Licicov, să-şi întemeieze sat şi Uhrineştii.[309] De aici, s-ar părea că sfera noţiunii *dom a* lui Sima Bena, în acest context, nu putea înlocui pe acea a unui *dvor,* a curţii lui Creţu, ambele pe Ialan, dacă ele nu ar fi avut aceeaşi competinţă în atribuţii militare şi fiscale, pe teren.

Trecînd în revistă toate documentele ce cuprind formula, *unde este sau unde a fost casa lui* (= gde est dom ego gde bil dom ego), oricine poate conchide că un *dom* într-un sat sau *dom-centru* administrativ militar a mai multe sate nu este o simplă clădire, un edificiu, ci o instituţie feudală care are atribuţii militare şi administrativ-fiscale. Şefii militari şi administrativi ai *domurilor* din sate, numiţi juzi, formînd prima treaptă a ierarhiei feudale, primesc titlul sau atributul de *slugi* – corespondentul termenilor latini *vasalos, clientes* sau *armiferi,* în timp ce acei ai *domurilor,* instituţii a mai multor sate, numiţi *cneji,* reprezentînd o treaptă superioară, a doua, în piramida feudală, se vor chema *sluji = pani,* o prescurtare a titlului nobiliar de *djupan.*

Ambele instituţii şi categorii de militari alcătuiesc *statul politic la sale,* aşa cum a fost conceput şi organizat de către adunările megieşilor pentru necesităţile de apărare a libertăţii, vieţii şi avutului, potrivit principiilor dreptului valah, format pe tradiţii şi obiceiurile geto-dacilor. Totuşi, apariţia în actele moldoveneşti concomitent cu *domul,* a unei alte instituţii în lumea satelor, numită *curte,* ridică întrebarea legitimă dacă nu cumva a existat vreo deosebire de conţinut, în fapt şi în drept, între competenţa *curţii* şi aceea a unui *dom* a mai multor sate. În sprijinul acestei interpretări vine şi scrisoarea hanului Gazi Ghirai, din noiembrie 1595, către regele Poloniei, în care arată că a pornit ordin de la cezarul turcesc să ardă *satele* şi *domurile* Moldovei şi să ia captivi pe locuitorii lor, pentru că s-au răsculat.[310]

CE ÎNSEAMNĂ FORMULA „UNDE ESTE CURTEA LUI~"; ORGANIZAREA DREPTULUI COMERCIAL; VĂMILE

Diecii care au scris documentele moldoveneşti din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, în limba slavă, au folosit, cînd s-au referit la organizarea socială, economică şi militară a satelor numai termeni păstraţi din epoca daco-romană şi a convieţuirii lor cu celţii şi goţii, cum sînt de pildă: *jude* şi *judecie, cneaz* şi *cnezat, holdun* şi *domus,* ultimul existînd în limba latină, dar şi în greacă. Or, din acestea toate, e limpede că *dava* geto-dacă numită *sat* de la *fossatum* sau cu un alt termen *pagus* de unde avem *pajişte,* locul de temelie în care se formează un sat, era deja organizat în secolele IV – V, în conformitate cu principiile dreptului valah. Aşa încît, coborîrea slavilor şi anţilor prin Panonia pînă la Dunăre în Banat, pe la anul 517 e.n. sub presiunile

[309] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 110-111

[310] E. Hurmuzaki – N. Iorga, *Documente* XII p. 146-147 nr. 222: *Villas domusque* eximdem mares truncarem, uxores liberosque captivos abducerem

avarilor[311] nu a putut influența cu nimic nici legile de organizare, în vigoare, ale lui *Jus valachicum* și nici denumirile instituțiilor satului românesc. Căci, în timp ce autohtonii locuiau în sate *(fossate)* organizate pe judecii, conduse de juzi, și în cnezate sau pagus comandate de cneji, avînd fiecare un domus sau curte, slavii și anții nu aveau așa ceva. Procopius din Caesarea scrie că „aceste neamuri nu sînt conduse de un bărbat, ci trăiesc din vechime în rînduială democratică (populară) și de aceea treburile lor, atît cele prielnice, cît și cele neprielnice, sînt întotdeauna dezbătute de către obște."

Este vorba de anții și sclavinii (slovenii) ce trăiau la nord de Istm, prin anii 546 – 547, în regiunea Banatului și a Sloveniei dintre Sava și Drava, cărora împăratul Iustinian le-a promis cetatea *Turris,* zidită de Traian, care nu este decît turnul de nord al podului de la Drobeta (Turnu-Severin)[312].

Din textul *Strategiconului* lui Mauricius, aceștia erau pînă și în lupte fără șef și rînduială, de felul lor ἀλλ΄οὖν ἄτακτοι καί ἄναρχοι ὥσπερ Σκλάβοι καιˆΑνται καί τα τοιαυαρχα ἄναρχα καί ἄτακτα ἔθνη [313] Și după cinci zeci de ani, anții și slavinii trăiau în păduri și pe lîngă rîuri, mlaștini și bălți greu de pătruns, în locuințe cu mai multe ieșiri, ducînd o viață de jaf[314].

Fiind cu totul fără credință și lipsiți de cuvînt față de înțelegerile încheiate cu Bizanțul nerespectînd tratatele decît numai dacă erau bătuți mai mult de teamă decît de daruri[315], scrie Mauricius (582 – 702), slavii nu puteau da altora ceea ce ei înșiși nu aveau și a trebuit să împrumute mai tîrziu de la traco-dacii dunăreni.

Statul politic românesc a fost creat la sate, prin *judecii* și în uniuni de sate prin *cnezate* sau *holdunuri,* de către adunările megieșilor printr-o necurmată luptă în apărarea libertății, vieții și bunurilor omului împotriva ilegalității și abuzurilor. Oamenii au apelat la indivizi înzestrați cu calități fizice, morale și de bună credință să-i conducă în timp de război, scutindu-i de toate obligațiile fiscale, cu mult timp înaintea de venirea slavilor. Așa s-a ajuns la formarea unei categorii de militari înzesrați cu imunități *(tarcan* mai tîrziu sub stăpînirea mongolă[316], care au fortificat cu ajutorul semenilor lor *„casele"* existente pe anumite poziții dominante prefăcîndu-le în cetăți sau *curți feudale.* Și cum războaiele au fost continui timp de.o mie de ani în perioada migrației popoarelor, șefii uniunilor de sate au alcătuit, în raport cu juzii, o nouă treaptă în ierarhia feudală, a treia, numindu-se *boieri* în loc de cnezi (cum vom vedea îndată) creîndu-și reședințe în așa-numitele curți de la orașe.

Factorii principali care au jucat un rol primordial în construirea acestora și consolidarea feudalismului românesc au fost: geografic, economic și comercial. Concomitent cu organizarea „domurilor" din judecii și satele așezate pe văi ascunse (ori zăpodii) la distanțe mari de drumuri

---

[311] *Procopius din Caesarea, De bello Gothico*, II, 336, ed Bonn, și p 125, în trad Rom H Mihăescu, *Războiul cu goții*, I, 27, p 74, III, 21-32, p 157-158, cartea a IV-a, 25, 1-5, p 254

[312] V Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p 23-24, localitate greșit identificată cu Turnu- Măgurele de către D Tudor *Oltenia română*, București, 1958, p 253, 367 „Acești anți și sclavi locuiesc în colibe jalnice, răzleții mult unii de alții și mereu se mută din loc în loc Cînd pornesc la luptă, cei mai mulți merg pe jos ... poartă în mîini scuturi mici și lănci, dar nu-și pun platoșă niciodată Unii n-au nici cămașă, nici manta, ci îmbracă numai niște pantaloni pînă la părțile rușinoase".

[313] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, p 230-231

[314] *Ibidem*, p 278-279

[315] *Ibidem*, p 280-281

[316] René Grousset, *L'Empire des steppes*, Paris, 1948, p 282, C C Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene* p 145

strategice, o dezvoltare mai rapidă au avut-o domurile din incintele unor vechi *vorodıştı* sau *horodıştı* aflate pe înălţimi strategice, dar mai ales acele de la vadurile unor rîuri, puncte obligatorii de trecere,

Prin funcţiile lor, aceşti factori au făcut să crească autoritatea şefilor respectivi şi, în acelaşi timp, prestigiul instituţiilor „dom" care au fost numite curţi. Drept consecinţă, judele sau cneazul, şef al unei asemenea poziţii inexpugnabile pentru acea vreme, cînd apărarea era superioară atacului, a devenit războinicul cel mai de temut din regiune. Din poziţia geografică dominantă în care se aflau, dublat apoi de cea economică şi fiscală, dar mai ales de cea comercială, comandanţii acestora şi-au putut uşor impune ambiţiile, izbutind să transforme „slujba dreaptă şi credincioasă" într-un drept de proprietate asupra teritoriului ginţii şi să introducă taxe vamale, de tranzit şi la desfacerea mărfurilor pentru acei care voiau să-şi comercializeze unele bunuri. De aici, contrazicerile dintre interesele generate de raţiunea de stat şi cele de neam, familiale.

În urma unor asemenea încălcări făcute, constatate şi la alte popoare, a putut să scrie Rudolf Ihering că „gradul cel mai înalt de intensitate îl atinge lupta atunci cînd interesele au luat forma unor drepturi cîştigate. De atunci au curs torente de sînge, dar pretiutindeni, drepturi strivite ne arată drumul pe care a inaintat dreptul"[317]

La întrebarea în ce perioadă a istoriei românilor au putut să se formeze curţile iar slujba „drept credincioasă" a început să fie socotită mai presus de drepturile ginţii sau familiei mari asupra unui teritoriu al comunităţii casnice se poate răspunde.

Dacă ţinem socoteală că un grup de cîteva sate alcătuia o gintă organizată într-un pagus, *unde se afla o curte,* **ca şi la triburile celto-germanice[318], atunci şi curţile moldoveneşti îşi au originea în vechiul sistem de organizare celto-germanic.**

Fr. Engels constată curţi în epoca post-romană, la locuitorii din Gallia, la vest de Maas, Verdun, *Epponecurtıs, Rotfrıdıcurtıs, Ingolınıcurtıs,* **devenite, mai tîrziu în limba franceză,** *Ippecourt, Recourt la Creux, Amblaıncourt sur Aıre*[319], *Bıllancourt*[320].

Convieţuind secole la rînd cu neamurile celto-germanice, strămoşii moldovenilor nu puteau rămîne nici ei fără aceste curţi. Nu există documente scrise, care să ateste acest fenomen, în secolele IV – XIV, dar Nicolae Iorga afirmă că asemenea curţi erau organizate şi pe teritoriul vechii Dacii, încă din secolul al V-lea: „Curtea se formează cu toate rosturile ei senoriale, cum vom vedea, în secolul al V-lea pe latifundiile dunărene ale marelui general Aetius şi numele de *chorta* **din** *cohors* **apare şi în inscripţii[321] scrie marele învăţat. „Asemenea cu Hof la germani, ea se întîlneşte la noi în sensul de centru al unui domeniu agricol pe care-l are numai în Lorena franceză Avricourt, Hericourt, Azincourt, unde toată toponimia e dominată de aceste forme. Dar, aceasta impune credinţa că domenii agricole, ca a lui Aetius, s-au păstrat şi în sud-estul european"[322]**

---

[317] R. Ihering, *Lupta pentru drept*, trad. V. Căpăţeanu, Bucureşti, 1898, p. 8-9

[318] Fustel de Coulanges, *op. cit.*, II, 1891, p. 279-280

[319] Arbois de Jubainville, *Recheeches sur l'Origine de la Propireté Fonciere en France*, Paris, 1890, p. VI şi XIII

[320] D. Arion, *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni de pămînt la începuturile voievodatelor în istoria dreptului, memoriile secţiunii de drept roman*, Bucureşti, 1942, tom I, p. 55

[321] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. II, cap. V, p. 192

[322] *Ibidem*, II, p. 196

Din informațiile ambilor autori, putem constata că autohtonii din Dacia, ca și celții Galliei, păstraseră, concomitent, pe lingă termenii *jude, judecie șidomus,* și pe acela de *curte.* O nedumerire se ridică numai în ce privește interpretarea cuvîntului și rostului curții. Dacă termenul curte derivă din *Cohorstis,* unitate militară la romani, ori ca sediu al unei garnizoane = cohortă, atunci curtea nu mai putea să aibă rostul unei case de administrație a unui latifundium, ci acela a unui *castru militar.* În acest scop, nu era nevoie să se renunțe la termenul castru, așa cum s-a renunțat la *fossatum* și să se pervertească sensul cuvîntului cohortă = unitate militară, pentru a-l înlocui pe castru.

Nu este exclus ca termenul curte să aibă la origine celticul *gortos = curte întărită*[323], înțeles sub care apare și curtea, tradusă în limba slavă prin *dvor* în actele moldovenești, ca una ce era în interiorul unor ziduri, intr-o horodiște de pe poziție dominantă sau de pe valea unui rîu, la un punct obligatoriu de trecere a oștilor, unde se făceau schimburi de mărfuri de către producătorii de bunuri.

E foarte probabil că subiectul *cohors* să fi luat locul obiectului *castrum* în vocabularul curent, ca *loc închis, îngrăditură*[324], așa cum *civitas,* adunarea cetățenilor la luat pe acela ori s-a suprapus peste *horodiștea celtică,* numindu-se *cetate,* cum am văzut deja într-un capitol mai sus. Oricum, originea curților e pur militară, căci curțile apar în Moldova mai toate construite in puncte strategice de control a drumurilor strategice și comerciale. În evul mediu, ele vor fi menținute ca centre administrative de ocoale și ținuturi, așa cum rezultă și din recentul studiu apărut de sub pana profesorului C. C. Giurescu.[325]

Fenomenul este aidoma ca și în apusul Europei. „Cu începerea veacului al IX-lea, nobilii din Țările de Jos aveau obiceiul de a zidi pe fiecare domeniu al lor cîte un castel, împrejmuit la oricare distanță de un zid puternic *castra,* înăuntrul căruia locuitorii domeniului aveau dreptul să se refugieze în vremuri de năvălire, împreună cu vitele și avutul lor"[326], scrie Henri Pirenne. „Printr-o potrivire curioasă – continuă autorul – la întîia privire și care totuși e foarte firească, la poalele castelelor și a cetăților episcopale s-au format *portus* în scurgerea veacului al X-lea. Neapărat nu e regulă fără abateri. Fortărețele și mănăstirile, așezate departe de marele drumuri, n-au văzut masîndu-se, în jurul zidurilor lor, tinerele aglomerații negustorești. Norocul acestora n-a revenit decît acelora a căror așezare răspundea nevoilor comerciale. Și acesta a fost cazul celor mai multe dintre ele. Localitățile care convin mai bine la apărarea unui teritoriu sînt, în adevăr, acele către care se îndreaptă, în chip firesc, circulația bunurilor și a oamenilor. Drumurile strategice sînt, în același timp, și drumurile comerțului și, de aci, au rezultat ca predestinate și unele și altele de natură, *castra* și *portus* s-au întîlnit în același punct."[327]

Numai că factorul geografic nu a fost totul în formarea acestor centre economice. „Orașele, scrie prof. Șt. Pascu, iau naștere în urma creșterii generale a forțelor de producție, care determină și o creștere a populației, a dezvoltării tehnice... adîncirii diviziunii muncii și accentuării separării meșteșugurilor de agricultură."[328]

---

[323] *Nonius*, ed. Mercer, p. 84, cf. A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, II, p. 259-363
[324] A. Holder, *Altkeltische Sprachschatz*, Leipzig, 1891, p. 2034
[325] C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, p. 68 și urm
[326] H. Pirenne, *Les anciennes democraties des Pays-Bas*, Paris, 1910, p. 8
[327] *Ibidem*, p. 16-17
[328] P. P. Panaitescu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 43-44

Astfel, tîrgurile şi ca nume de origine traco-iliră nu au fost înfiinţate de slavi, cum a afirmat P. P. Panaitescu că „tîrgul, termen slav, a rămas din epoca anterioară întemeiată comunelor libere, a schimbului local între satele aceleiaşi văi la curtea voievodului slav".[329]

O situaţie identică există şi în Moldova, unde curţile apar pe mai multe înălţimi strategice, dar se consolidează numai acelea de pe văile şi confluenţa rîurilor: mici cu cele mari, formînd nuclee de tîrguri (cuvînt traco-ilir)[330], ca o dovadă că stăpînii militari ai acestor curţi organizaseră şi ultima ramură de drept valah, aceea de natură comercială, prin fixare de vămi în tîrguri şi, ca o consecinţă, principiile de asigurare a creditului. Existenţa acestora pe meleagurile de la răsărit de Carpaţi este confirmată în privilegiul comercial emis în 17 februarie anul 201 de către împăratul roman Septimiu Sever şi colegul său Antonin Caracalla, locuitorilor din cetatea Tyras (=Cetatea Albă), în care se precizează că fac aceasta fără „a schimba nimic din obiceiele vechi, atît ale locuitorilor tyrageţi, cît şi ale celor primiţi în numărul cetăţenilor după legile Tyrasului"[331].

Slavii din secolul al VI-lea, amintiţi de către Procopius din Caesareea şi *Strategicon-ul* lui Mauricius (582 – 602) ca fiind aşezaţi la nord de Istru, în apropiere de Turnul lui Traian – Turnul Severin, nu au putut cu nimic influenţa pe vlahii din Moldova, aşa cum au contribuit cu nimic nici bulgarii, izgoniţi din stepele de la nordul Mării Negre şi ale Dunării de către chazari (turci de religie mozaică),[332] imediat după anul 643 e.n.

De la aceştia au luat românii, pentru noua categorie de luptători şefi ai „caselor" şi „curţilor", termenul de *bulliar,* devenit mai apoi boier = războinic în limbile turcice, dacă nu cumva cuvîntul va fi fost compus din *boi* = gintă şi *her* = războinic adică războinic gentilic, cum ne sugerează colegul Mustafa Mehmet.

Tot de la aceştia ne-a rămas şi toponimicile *Jidovele* şi *Jidovinele,* provenite din rădăcina *Jid* = uriaş.

Nu este cazul şi locul a înşira aici şi nici a împăna textul cu citate din cronicile bizantine, referitoare la expediţiile vlahilor în compania pecenegilor şi cumanilor în decursul veacurilor următoare. Semnalăm numai că geţii menţionaţi în *Analele de la Fulda,* în anul 860 ca locuind la nordul gurilor Dunării în simbioză numai cu germanii, sarmaţii şi alanii şi nu şi cu slavii aveau trupe înarmate, care s-au opus tocmai în Podolia la trecerea ungurilor spre Panonia[333], în anul 898, au participat la războiul cu bizantinii în anii 907 şi 945, după însăşi mărturiile cronicii lui Nestor, iar în anul 1070, o armată de vlahi moldoveni luptă alături de pecenegi, la chemarea lui Viaceslaw de Poloţk, împotriva regelui Boleslav al Cracoviei[334].

Sub aripa şi la adăpostul acestor luptători, care puteau alcătui oşti (= *exercitus)* din străjeri şi vînători de urme, odată cu renaşterea economiei de schimb prin intermediul monedelor, s-au născut şi embrioanele viitoarelor tîrguri de pe văile tuturor rîurilor, unde acestea izvorăsc ori ies din munţi şi, în acelaşi timp, la confluenţele rîurilor mici, ca Suceava,

---

[329] P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele române*, în „Interpretări româneşti", Bucureşti, 1947, p. 212

[330] Hans Krahe, *Beitrage zur illyrischen Wort und Namenforschung*, în „Indogermanische Forschungen", LVIII. Band, Drittes Heft, Berlin, 1942, p. 222; ***terg.*** = ***Markt, Handel***, din indogerm. *Trg*, de unde, ***tergeste*** şi Triest

[331] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I, Bucureşti, 1865, p. 41-42

[332] N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 300-302, 313; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. a III-a, Bucureşti, 1938, p. 272-273

[333] *Cronica lui Lavrentie*, St. Peterburg, 1897, p. 24-25

[334] I. Dlugos, *Historiae Polonicae*, I, Lipsca, 1711, col. 265

Moldova, Bistriţa, Trotuş, Putna, Bahlui, Jijia, Vaslui, Bîrlad, Răut, Botna etc. cu cele mari, cum erau Siretul, Prutul, Nistrul, şi Dunărea.

La sfîrşitul secolului al XII-lea şi în cel următor, curţile aflate pe drumurile strategice de pe toate văile rîurilor moldoveneşti deveniseră deja centre ale aglomeraţiilor de meseriaşi şi negustori[335], aşa cum se petrecuse în apus cu formarea lui Foris burgus (foburgul)[336] şi în Transilvania cu cetăţile regale.[337] Aşa se explică de ce, în secolul al XIII-lea şi în cel de al XIV-lea vor exista tîrguri formate deja, care apar dintr-o dată ca puncte de vamă pe toate drumurile strategice în nord spre Polonia, în sud spre Dunăre şi Ţara Românească, în răsărit spre Imperiul Kipceak şi în apus spre Transilvania.

În studiul asupra oraşelor moldoveneşti, C. C. Giurescu, considerînd vechimea oraşelor de la răsărit de Carpaţi ca fiind cel tîrziu din secolele X – XII ale erei noastre, scrie că: „şi Siretul şi Hîrlăul şi Suceava şi toată seria de oraşe, pomenite în tratatul comercial din 1408 încheiat cu liovenii adică Iaşii, Cernăuţii, Hotinul, Dorohoiul, Tighina, Cetatea Albă, Baia, Bacăul, Trotuşul, toate apar ca aşezări binecunoscute, existînd de mult, fără vreun calificativ care să arate e vorba de o creaţie recentă..."[338] „Aceeaşi impresie o avem – continuă autorul – cercetind şi izvorul istoric cunoscut sub numele de „Lista oraşelor ruseşti, îndepărtate şi apropiate", alcătuită între anii 1387 – 1392. după care urmează o listă de oraşe *volohe,* adică româneşti, Chilia, Cetatea Albă, Cernăuţi, Tîrgul Iaşilor pe rîul Prut, Tîrgul lui Roman pe Moldova, Neamţul, în munţi, Piatra lui Crăciun, Suceava, Siret, Baia, Teţina, Colomeea, Orăşelul pe Ceremuş, şi pe Nistru, Hotinul".[339]

Luînd informaţiile documentare referitoare la „casele" dezvoltate în „curţi" şi urmărindu-le pe hartă, vom putea observa că fenomenul constatat de H. Pirenne în apusul Europei si de Ştefan Pascu în Transilvania s-a petrecut aidoma şi în Moldova.[340]

Numai că în Moldova cînd procesul de feudalizare a ajuns în acest stadiu, şeful războinic al ginţilor, marele voievod care a pus mîna pe putere, împreună cu cele „mai de aproape" şi a instaurat dinastia, cum reiese din formula folosită în multe cărţi domneşti, va impune la conducerea unor asemenea „case", denumite apoi „curţi" de la vadurile rîurilor de pe drumurile strategice, viteji aleşi din sînul ginţilor înrudite sau al clienţilor săi.

Nu cunoaştem şi, de aceea, nu putem da aici genealogiile boierilor, ajunşi stăpîni peste „casele" devenite „curţi" dintre Carpaţi şi Nistru, din cauza pierderii a numeroase cărţi voievodale, dar unele observaţii, ce se pot trage din documentele pe care le mai avem, privind „casele şi „curţile" dintre munţi şi Siret, sînt concludente, în ce priveşte încercarea din plin şi al acestui procedeu, surprins încă din timpul lui Petru Muşat, în domnia căruia curţile de ţară mai aveau încă o importanţă.

Într-un act emis în 15 martie 1410, Alexandru cel Bun întăreşte lui Domoncuş stolnicul (Dominicus) şi fraţilor săi Blaj şi Iacob, toţi fii ai lui Ghelebi Miclouş – după nume, sigur, rămân-transilvănean, venit în Moldova cu Bogdan voievod – satele Caşin, Oituz, Stănişoreşti,

---

[335] N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în ţările româneşti*, III, 1905, p. 78; N. Grigoraş, *Oraşul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, in „St. şi Cerc. Ştiinţifice, „XI, Iaşi, 1960, fasc. I, p. 84-96
[336] H. Pirenne, *op. cit.*, p. 47-48
[337] Şt. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvani...* p. 45
[338] C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe...*, p. 69-70
[339] *Ibidem*, p. 70; Al. Andronic, *Oraşe moldoveneşti în sec. al XIV-lea în lumina celor mai vechi izvoare ruseşti*, in „Romano-Slavica", XI, 1967, p. 203-218
[340] N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 83-95

Lasloуi, Stoinești și Grozești, așezate în trecătoarea Oituz, important punct strategic, „pentru că au slujit ei mai înainte sfînt odihniților domnilor ce au fost mai înainte... cu dreaptă și credincioasă slujbă".[341] În act nu se vorbește nici de „curte" și nici de „casă", pentru acestea depindeau acum de localitatea de pe Trotuș, de curtea din Tîrgul Trotușului, punct de vamă în privilegiul dat liovenilor, în 1408[342], dar rezultă clar că Ghelebi Miclouș fusese viteaz *(miles)* dintre cavalerii maramureșeni și pus să străjuiască la trecătoare, în locul unui boier din ginta locală, împotriva tentativelor lui Ludovic cel Mare.

În privilegiul dat, în 28 ianuarie 1409, de către același voievod unui alt român ardelean, se observă același lucru. Panul, adică boierul Giurgiu Ungureanu, coborît din Transilvania, după cum îl arată numele, stabilit în satul care se va numi Ungureni, unde era casa sa, de lîngă Bacău, primește, „pentru că ne-a slujit nouă cu dreaptă și credincioasă slujbă Ungurenii, unde-i casa lui, și lîngă acesta, Valea Seacă (Suhodolul), și via ce și-a sădit-o el și la Turlui, satele anume Procești, Sperlești, Negrilești și Neghеșești, unde este Neagăș jude și mai în jos, unde este Coman uric cu tot venitul lui", el copiii lui, nepoții, strănepoții și întregul neam (rodul) ce i se va veni mai aproape.[343]

Tot atunci i se va fi dat, printr-o altă carte domnească, și satul de pe Nevira, din ținutul Covurului, unde era altă „casă".

Din suita actelor interioare, se vede că în satele Procești, Negrilești, Nehgișești și Sperlești pe de Turlui = (șoim, în limba cumană)[344], peste care ajunsese comandant militar. Pan Giurgiu, neavînd copii, crește „pentru slujba dreaptă și credincioasă", pe nepoții săi de soră, anume Ulea, Iuga, și sora lor Stana, căsătorită cu Sima Turlui. În 29 iunie 1432, Ilie voievod consemnează în cartea domnească, emisă atunci, că „a venit înaintea domniei Giurgiu Ungureanu "și a dat de bună voia sa, din vislujenia sa, nepoților săi de soră, lui Ulea, și fratelui său Iuga, două sate la Turlui, anume Proceștii și Neghișeștii, și după moartea lui, unde este casa lui, la Nevira[345], jumătate din acel sat, din vislujenia lui, numai lui Ulea singur, iar lui Sima Turlui, jumătate din Sperlești și Seliștea lui Coman".[346]

Ungurenii, unde era casa lui Giurgiu, de lîngă Bacău, se va numi Călugăra, din cauza fondării în incinta întăriturilor ei a unei mănăstiri catolice.

Suprapunerea lui Giurgiu ca român transilvănean (ungurean) comandant peste cele două „case", una de la Ungureni (mai apoi Liuzii – Călugăra) și Nevira este evidentă și dacă în actul din 28 ianuarie 1409, Alexandru cel Bun stipulează, în penultimul aliniat că „Cine va fi domn țării noastre, fie din copiii noștri, fie din frații noștri ori din seminția noastră (plemea), să nu le strice dania noastră ci să le-o întărească și împuternicească, pentru că le-am dat pentru a lor dreaptă și credincioasă slujbă", în actul din 29 iunie 1432, Iliaș voievod, temîndu-se de o revendicare a drepturilor la comanda militară a „caselor" din Ungureni și Nevira de către luptătorii din ginta locală, amenință că „oricine din ei care nu va ține aceast convenție = (lagodu) și va pomeni de ea, acela va plăti zaveasca 60 de ruble de argint".[347]

---

[341] M. Costăchescu, *Documente* I, p. 77-79

[342] *Ibidem*, II, p. 174; I. Bogdan, *Documente* II, p. 170-175

[343] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 64-69

[344] A. Veress, *Originea stemelor Țărilor Române*, în „Revista istorică română", vol. III, 1931, fasc. III, p. 225-232

[345] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 342-344, II, p. 355-358

[346] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 55-56

[347] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 342

Şi mai clară este intervenţia lui Ilie şi Ştefan, voievozi în suprapunerea, prin concursul autorităţilor centrale, în dispreţul şi prin violentarea dreptului ginţilor locale, de a-şi alege comandantul, la acordarea Curţii lui Netedul din regiunea numită Cîmpul lui Dragoş, situată între Bistriţa şi Tazlău, unui alt ardelean.

În 24 iulie 1436, apare în faţa domniei vasalul = sluga – boier, credinciosul Petru Ungureanul, – zis din Cîmpul lui Dragoş –, deşi, după al doilea nume, se vede cît colo e vorba de un „miles", urmaş al unuia din colaboratorii lui Bogdan, „care a slujit mai înainte sfînt-răposatului nostru părinte cu dreaptă şi credincioasă slujbă..." De aceea, scriu ambii voievozi, i-am dat patru sate în Cîmpul lui Dragoş: unde a fost Curtea lui Neatedul, satul lui Parcea, Blăgeştii şi Bolăeştii, amîndouă *judecite,* uric cu tot venitul şi copiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui şi întregului *neam* = (rodu ego) care-i mai aproape *dm gintahu* = (ego plemene). "Dar, pentru a preveni o răzvrătire a megieşilor din ginta locală, voievozii consideră necesar să reamintească acestora de noua ordine feudală: "şi cine ar începe din *ginta acelora în contra lui Petru* = (ot ih plemene na Petru) sau în contra copiilor lui pentru aceste sate cu omor, sau cu sfadă, sau oricare răutate, acela să ne plătească zaveasca 60 de ruble de argint curat".[348] Urmează aceeaşi formulă de recomandare a întăririi daniei de către urmaşii lor în domnie.

O înrudire între Ghelebi Miclouş, Giurgiu Ungureanu şi Petru Ungureanu este exclusă, de vreme ce am văzut că serviciul militar din satele celui dintîi au revenit fiilor săi; acela din satele lui Giurgiu Ungureanu a fost predat nepoţilor de soră, iar acela din acele grupate în jurul curţii lui Netedu lui Petru Ungureanu şi fiilor acestuia.

Curtea, neprecizată în text, condusă de Ghelebi Miclouş, fiind pe drumul strategic Breţcu-Oituz, va fi contopită şi pusă sub jurisdicţia aceleia de la Tîrgul Trotuş oraş devenit central al ţinutului cu acelaşi nume, condus mai apoi de un pîrcălab.[349]

„Casele" lui Giurgiu Ungureanu, cea de la Ungureni va deveni incintă pentru o mănăstire devenită Călugăra, iar cea de la Nevira va cădea în desuetudine, nefiind aşezată pe un drum comercial. „Curtea" lui Netedu, deşi pe drumul comercial dintre Piatra Neamţ, Roznov şi Vadul Neguţitorului de pe Tazlăul Mare, dar de ordin secundar aceluia de pe Valea Siretului, va cădea şi ea în desuetudine şi va apare dependentă de curtea de la Bacău[350], condusă de vornici de ocol şi pîrcălabi de ţinut. Acesta a fost procedeul folosit de domnie şi în impunerea comandanţilor militari, pîrcălabi de cetăţi sau centre de ţinut.

Petru Ungureanu, ca şi Giurgiu Ungureanu etc. erau însă excepţii pentru lumea satelor. Ei au avut nevoie de sprijinul şi ameninţările domneşti, deoarece, veniţi de peste Carpaţi, situaţia lor şi a urmaşilor era contestabilă din punct de vedere juridic de către adunările membrilor din ginţile locale, căci, în genere, principiile dreptului valah au fost respectate în toate celelalte sate megieşe de primprejur. Un pan Iliaş Şanga (peceangăul) era întărit pentru dreapta şi credincioasa slujbă în satele Văsieşti pe Urmeniş, *unde era casa,* în Băseşti pe Tazlău, în Bădeşti şi Poiana lui Borilă[351], un pan Trifu Borzea era confirmat în Beţeşti în Cîmpul lui Dragoş, *unde era casa lui,* dobîndit de la Beţea cu Ştefăneşti, Bolceşti, Marişeşti şi

[348] *Ibidem*, I, p 467-473
[349] C C Giurescu, *Tîrguri sau oraşe* ..., p 307-310
[350] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 463-465
[351] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 155-159

Ceretiani[352], ambii, probabil, pecenegi, după cum îi arată numele, asimilaţi şi împământeniţi după anul 900 e.n.; un Cindea rămînea în Cindeşti[353], un Oană Grama (Grămadă) de la Nechid, mai sus de Borleşti, în satele unde au fost juzi Drăhănici şi Dîmba[354]; un Oană Varus din Veareşeşti de pe Tazlău[355] şi unde-şi aveau casele lor din veac; Dragomir, şi Ioanăş, cu casa lor, tot în Cîmpu lui Dragoş la Borleşti e Nichid, prestau în continuare slujba dreaptă şi credincioasă voievozilor dinainte de Alexandru cel Bun în satele Paşcani, Dragoteşti din apropiere, în poiana lui Opriş de pe Tazlăul Mare şi controlul peste trecerea apei Tazlăului Sărat de la Vadul Neguţitorului din satul Perevozeşti[356] = (perevoz = pod plutitor ca şi Porom), şi acestea, moştenite de la părintele lor, panul Ştefan Borilă, luptător pentru independenţa Moldovei la 1339[357]. Numai în ce priveşte oraşele, domnia şi-a recrutat boierii dintre vitejii alcătuitori al Sfatului domnesc din rîndul comandanţilor de curţi. Din rîndul acestora împuternicea pe unii să administreze şi alte curţi. Erau însă excepţii de la regula generală.

Sistemul era cunoscut vremii, el fiind practicat şi în Transilvania. Un act din 20 decembrie 1268, emis de cancelaria oraşului Rodna, relatează cum Rotho, comiţele, „cu bună învoirea tuturor prietenilor săi şi a moştenitorilor fratelui său a comitelui Henchman"; vinde, în faţa judelui şi a juraţilor pentru 150 mărci de argint curat, sumă pe care era dator s-o plătească regelui pentru slujba sa..." „mai întîi un turn de piatră şi o casă de lemn lîngă turn şi o curte întărită de jur împrejur, cu o moşie aşa cum a stăpînit-o odinioară răposatul comite Henchmann".

De asemenea, moara de peste apa Someş, fostă a comitelui Henchmann o casă de sat în întregime şi două curţi şi toate ogoarele de sub cetate tot ale comitelui Henchmann şi jumătate din minele de argint administrate de comitele Rotho. „Acestea toate le-au trecut – scriu juraţii – comitele Rotho şi toate rudele lui de singe... în chip liber şi cu drept de moştenire comitelui Henric, fiul lui Brendlinn şi moştenitorilor săi"[358]. Evident, este vorba de un mod de substituire care se va împămînteni mai tîrziu şi în Moldova, după ce marii boieri din satul domnesc, ridicaţi dintre autohtoni, deveniseră familiari ai dinastiei.

Astfel, un dorohoian, Oană, plecat din satul de sub Dumbrava înaltă, care se va numi apoi Vorniceni, a fost pus în aceeaşi stuaţie cu Ghelebi Miclouş, Giurgiu Ungureanu, Petru Ungureanu etc. Mai mult chiar, prin funcţia sa *de judex* = vornic al Sucevii[359], el a trebuit să exercite controlul instrucţiei militare peste mai multe curţi de ţară pentru securitatea domniei şi a ordinii de stat. Din cartea emisă în 13 aprilie 1415, prin care se face cunoscut tuturor celor ce o vor auzi citindu-se constatăm că Alexandru cel Bun îi încredinţase mai înainte lui Oană, vornic de Suceava, să ia în stăpînire punctul strategic de la Gura Homor, dinspre munţi, spre Transilvania.

---

[352] *Ibidem*, II, p. 549-552.

[353] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 116, D. P. Bogdan, *Două acte emise de Ştefan şi Iliaş*, în „Anal. Univ. C. I. Parhon", Bucureşti, Istorie, 1966, p. 84-85.

[354] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 18-19.

[355] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 482.

[356] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 131-133.

[357] *Ibidem*, I, p. 131-133, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 677.

[358] Fr. Zimmermann – C. Werner, *Urkundenbuch* ... I, p. 99-100, E. Hurmuzaki – N. Densuşianu, *Documente* ... I, p. 336-337, *Documente privind istoria României, C. Transilvania, veac XIII*, vol. II, (1251-1300), p. 115.

[359] C. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul marilor dregători în secolul XIX-XV*, în „Bul. Comisiei Istorice a României", Bucureşti, 1927, p. 76-84.

Conformîndu-se ordinului domnesc, Oană vornicul zidise la această dată o mănăstire în incinta curţii de la obîrşia Homorului (= Repedea în limba pecenegă) din Seliştea lui Dobrin, iar pentru organizarea unei străji mai puternice, i se mai dădeau satele unde au fost juzi Tatomir şi Partea (azi Pîrteştii de Sus şi de Jos) şi curtea cu seliştele lui Dobrin şi Dieniş, de pe Moldova, de la Gura Homorului. În act, se poate observa stipulat în aliniat aidoma celor văzute în privilegiile lui Giurgiu Ungureanu şi Petru Ungureanu. Aliniatul constituia o ameninţare pentru cei ce ar contesta autoritatea actului voievodal. „Şi am pus zavească 60 de ruble de argint curat acestora care au ţinut aceste sate şi copiilor lor şi integului lor neam; cine ar începe cu sfadă ori cu plîngere sau orice fel de răutate în orice zile şi ceasuri acesta să plătească zavească aceste 60 de ruble de argint curat".[360]

Faptul în sine izbeşte, căci ne demonstrează o suprapunere a unui boier provenit din afara ginţii locale, peste o curte centru militar-administrativ, în care se zidise şi o mănăstire, aşa cum rezultă din actele ulterioare ale acestor patru sate.[361]

În acest moment. Alexandru cel Bun urmărea centralizarea puterii şi avea nevoie de oameni cu mînă forte în regiunea de sub munţi, aşa cum va proceda prin Mihail, vornic de la Dorohoi, numit „capitaneus moldaviensis"[362], de loc din Şişcouţi, de pe stînga Prutului din Ţinutul Hotin (azi Noua Suliţă) şi ginere al protopopului Draghie de la Pomîrla, înspre Nistru.[363]

În aceeaşi postură, va apare Oană, vornicul şi în alte zece curţi, lăsate cu drept de slujbă = (vislujenie) fiilor săi Costea, Lazăr şi Stanciu Marele şi întărite de domnie ulterior în actele din 28 decembrie 1428, 3 iulie 1429, 18 februarie 1445 şi 20 ianuarie 1456. Identificate pe teren şi urmărite în suita actelor, vedem că Oană, vornicul de Suceava, a avut în grija sa organizarea militară din Curtea lui Dieniş cu Poiana de la Gura Homor, în curtea şi seliştea lui Dobrin, tot de pe Homor şi îndată după moartea marelui pan Drăgoi mareşalul şi curtea de la Tulova, numită azi Vorniceni din apropiere de Fălticeni[364]; apoi în curtea din Seliştea de pe orbie,, ajunsă în secolul al XVII-ea în stăpînirea lui Nichifor Beldiman, mare logofăt[365], în Grădiştea de Sus şi Grădiştea de Jos de lîngă Movila lui Iucaş cu satele din jur şi Cărbuneştii de la Văratec din ţinutul Neamţ; în curtea din satul natal, *la Iaz* = (Stăuceni) cu satele unde a fost cneaz Stan şi unde a fost Minco vătăman, numit Vorniceni[366], din ţinutul Dorohoi, în curtea fostului mare vornic Negrea de la Gădinţi din ţinutul Roman, în Horodiştea de pe Ciuhur cu zece sate din jur din ţinutul Hotin şi Iaşi şi intr-o Huşi şi Prut, curtea de la Barbeşti, cu alte zece sate dimprejur, singura curte rămasă mai tîrziu nepoţilor lui Oană vornicul, Toma,. Ilca şi *Stănilă*[367] – în afară de aceea de la Vorniceni-Dorohoi – numită *Stănileşti*[368], din ţinutul Fălciu. Aceasta denotă că marele vornic nu a scos pretutindeni definitiv pe oamenii locului de la conducerea curţilor.

---

[360] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 116-118
[361] *Ibidem*, I, p 233-238, 269-279, II, p 215, 566-568
[362] *Ibidem*, I, p 616
[363] *Idem, Mihail de la Dorohoi şi satele lui*, in „Buletin Ion Neculce", fasc VI, Iaşi, 1927, p 1-8
[364] M Costăchescu, *Documente*, I, p 173-174
[365] *A. Moldova, veac XVII*, vol III, p 189
[366] I Bogdan, *Documente* I, p 203, 435-439
[367] *A. Moldova, veac XVI*, vol I, p. 236-237, III, p 139-140, 152-153
[368] M Costăchescu, *Neamul lui Oană vornicul de Suceava,şi satele lui* in „Cercetări istorice", V, Iaşi, 1929, p 3-41

Tot excepţii de la regulă generală putem socoti şi donaţiile „pias causae" către mănăstiri. Casa lui Crăciun[369] de la Piatra lui Crăciun[370] cu vînătorii Bistriţei, aşezată pe Valea Bistriţei, dar la intersecţia şi cu drumul de la Bicaz spre Tîrgul Nemţilor, va ajunge un timp în mîinile călugărilor de la Bistriţa[371], dar cînd se va dezvolta mai apoi, aşa cum s-a întîmplat şi în cazul curţii de la Bacău, de la confluenţa Bistriţei cu Siretul, ea va deveni curtea domnească de la Piatra[372]. Centrul de ocol, condus de un vornic[373], chiar dacă va absorbi puterea cnezatelor lui Mihail şi Dieniş de pe Valea Cracăului[374], şi rolul caselor lui Ion Dumbravă, şi Toader Urdiugaş de la Obîrşia Văii Albe, el nu va anula dreptul de moştenirea urmaşilor acestora la slujba dreaptă şi credincioasă a satelor[375].

Tot în ţinutul Neamţ, la Gura Nemţului (= Ozana), acolo unde cade în Moldova, o altă curte de a cărei organizare militară, fiscală şi vamală răspundea un curtean (= dvorean), va cădea sub stăpînirea călugărilor de la Neamţ.

Se poate constata acest lucru din actul dat în 7 ianuarie 1407 de către Iosif – mitropolitul Moldovei, egumenului de la Neamţ. Satele ce depinseseră de această curte, dăruite încă de Petru Muşat cunoscute mai apoi sub denumirea de Cîrstineşti şi Timişeşti, apar ca fiind „în afară", după traducerea făcută de M. Costăchescu[376] şi de către autorii Colecţiei de documente ale Academiei R.S.R.[377]

Expresia „în afară" pentru traducerea cuvintelor slave „Na dvor" se verifică din suita actelor mănăstirii de la Neamţ a fi greşită. Corect, ea trebuie tradusă – e vorba de expresia „na dvor" prin „la curte", deoarece, într-unui din acte, apare pădurea curteanului[378], iar satul de lîngă această pădure, numit Dvorăneşti[379] sau Zvorăneşii se afla lîngă o *cetăţuie = horodca*.[380]

Acest important punct strategic de pe Valea Moldovei controlase prin poziţia sa geografică, pe lîngă drumul spre Tîrgu-Neamţ şi pe acela ce mergea de la Baia (unde se afla o Posadă = cetate de lemn în limba spaniolă şi un centrul vamal, stăpînite de Oană Pîntece[381], fiul lui Giulea[382], „capitaneus moldaviensis"[383]) spre curtea şi cetatea de la Roman.

Curtea de la Dvorăneşti servise, în acelaşi timp, ca post de strajă dinspre est al cetăţii de pe Ozana, care, ajutată de faimoşii vînători, numiţi de la Neamţ va continua să centralizeze puterea militară la Cetatea Neamţului,[384] aşa cum casa lui Crăciun de la Piatra, cu vînătorii de pe Bistriţa[385], o făceau în spre apus.

---

[369] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 94
[370] C. C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe* ..., p. 70
[371] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 238-240, 472-474
[372] C. Turcu, *Curtea domnească din Tîrgul Pietrei*, P. Neamţ, 1935, p. 3
[373] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 406; XV, vol. II, p. 159; XVI, vol. I, p. 485, II, p. 26, 180, 230
[374] *Ibidem*, veac XIV-XV, vol. I, p. 38; XV, vol. II, p. 307
[375] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 272-274
[376] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 53-54
[377] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 15.
[378] *Ibidem*, vol. I, p. 59; M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 190-193
[379] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 251, 263, 270, 288, 517
[380] *Ibidem*, II, p. 270-271; *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 220; I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 203-204
[381] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 72, 80; II, p. 187, 190, 631, 379-390, 453; C. Turcu, *Contribuţii la cunoaşterea Posadei*, in „Studii şi Cercet. Ştiinţ.", an V, 1954, Iaşi, Nr. 3-4, p. 401-416
[382] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 249; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, I, p. 230
[383] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 601
[384] *Ibidem*, I, p. 511-512; II, p. 185-186
[385] *Ibidem*, II, p. 237-240

Toponimicul Zvorăneşti, existent şi astăzi la sud de Timişeşti în ţinutul Neamţului, trebuie pus în legătură cu această curte = *dvor* şi nu cu verbul *„a izvorî"*, după teoria lui Iorgu Iordan.[386]

Fireşte că, toate aceste cazuri fiind excepţii del la regula generală le vom intîlni foarte rar. În general, ori de cîte ori, actele moldoveneşti din secolele XIV – XVII se vor referi la „case" şi „curţi" vor arăta că aceastea au fost moştenite de posesorii titlurilor cînd schimbă ori vînd părţile lor ca fiind din drepturi cîştigate de strămoşii lor prin slujba militară. Vînzătorii sînt întotdeauna autohtoni ieşiţi din lumea, satelor megieşeşti, moştenitori acolo unde documentele exprimă clar drepturile lor prin formula „unde a fost casa străbunului lor sau curtea străbunului lor".

Cîmpul lui Vlad, vornicul şi curtea lui de pe Valea Albă, în jurul căreia va aşeza bulgari după anul 1414, va fi stăpînită de rude apropiate ca Toader Limbă-dulce şi Cosma Gănescu, postelnicul Şarpe[387], originar din Curtea de la Găneşti din ţinutul Cîrligătura,[388] sat pe Plotuniţa, unde a fost Neagoe Bănescu[389]. Faptul se confirmă şi în acele ce apar pe Şomuzul Mare la Huşi, *unde a fost casa lui Oancea,* pe Topoliţa, la Urecheni şi Răteşti, *unde a fost casa lui Zianco* şi pe Moldova, Davidenii, *unde a fost curtea veche*[390], Giuleştii unde a fost curtea lui Giulea, curtea de la Stejăreni[391], curtea de la Tupilaţi[392] etc.

La fel se vor petrece lucrurile în satele din jurul curţilor de pe Valea Neagră ale lui Dragomir Brănişteriul de la Brănişteri[393], de la cea din Bărboşi a Drăguţei[394], ambele mai apoi ale lui Miron Costin, la Cîrligi[395] din apropiere şi la vărsarea în Siret cu aceea a lui Ion Porcul din Porceşti, moştenită, în 27 iulie 1448, de fiul acestuia Ion Porcul, ceaşnicul Doamnei, soţia lui Petru al II-lea, sora lui Iancu de Hunedoara. Acesta, persoană cu dregătorie la curtea din Suceava, obţine întărirea dreptului de slujbă militară în afară de curtea tatălui său de la Porceşti, în hotarul căreia se aflau satele cnezilor Itu şi Şerban al Muntenilor Scutaşi[396], satele din jur, Sîrbii, Arămeştii şi a..., unele sate pe Tutova, altele în ţinutul Bacău şi Tecuci şi cîteva chiar peste Prut, pe Bic şi Botna în ţinutul Lăpuşna[397].

În Bucovina, curtea de la Horodniceni, de lîngă Fălticeni, a lui Giulea Pîntece rămîne în stăpînirea fiilor lui Oană Pîntece[398] şi va deveni incintă de mînăstire a lui Mateiaş, marele vistier al lui Petru Rareş[399].

Pe potecile de intrare în ţară de la izvoarele Sucevei dreptul de slujbă al lui Dragomir Albu, căzut în luptele din Galiţia, este moştenit în curtea de la Frătăuţi de fiii acestuia Toader,

[386] I. Iordan, *Toponimia Românească*, Bucureşti, 1963, p. 362
[387] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 111; II, p. 533, *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 46-47
[388] Idem, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod*, p. 6-9
[389] Idem, *Documente înainte de Ştefan cel Mare*, I, p. 350-353
[390] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 246
[391] *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 232
[392] *Ibidem, veac XVII*, vol. II, p. 288-289
[393] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 41, II, p. 553, Arhiv. Stat Iaşi, *Documente* 419/21, 22, 25, 26, 28, 459/21, -24, 29-30
[394] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 280; XVI, vol. III, p. 371
[395] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 38
[396] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 108, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 132
[397] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 342-352
[398] *Ibidem*, II, p. 383, A. Moldova, veac XVI, vol. II, p. 245
[399] N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti*, I, *Vălenii de munte*, 1908, p. 106, 109

Dumitru, Petru, Mihail și Giurgiu, zis de la Frătăuți[400], iar casa tatălui lui Stan Babici de la Vicov de acesta și frații lui pînă ce ambele curți vor ajunge în stăpînirea călugărilor de la Putna[401].

Satul unde a fost curtea lui Petru Vrană devine incinta mănăstirii de călugărițe sub numele de Gorodnic, azi Horodnic, dar megieșii de aici, ca și cei din Balosinăuții de alături se vor ridica împotriva închinării lor cu averile și sufletele lor acestei mănăstiri. De aceea, va fi nevoie de intervenția domniei, care le poruncește „să păzească această mănăstire și să lucreze acestei mănăstiri, fiind scutiți de dările de dijmă pentru oaste în favoarea călugărițelor și întreținerii mănăstirii". „Iar dacă vor pierde ceva de-al mănăstirii sau de nu vor munci ce va fi de trebuința acelei mănăstiri, călugărițele să ne dea de știre – ordonă Ștefan cel Mare – și să ne scrie numele acelor oameni care sînt în aceste sate mai sus-scrise."[402] Evident, pentru a fi sancționați în caz de nesupunere.

Este momentul în care megieșii căzuți în stare de dependență nu se pot obișnui cu ideea de a fi reduși numai la obligațiile de muncă pentru călugărițe și a face serviciul de străjeri la paza mănăstirii.

Munca pentru altul era considerată umilitoare de moșnenii megieși, foști stăpîni în devălmășie pînă atunci și conduși numai de oameni aleși de ei. Curțile din ocolul lui Radomir, de la Rădăuți, ca și acelea de la Coțmani cu megieșii lor, respectiv din ținuturile Suceava și Cernăuți, cad, de asemenea, în stăpînirea episcopiei de Rădăuți[403], așa cum aceia de la Volovăț, administrată un timp de Giurgiu de la Frătăuți[404] ca și aceea de la Tîrgu Siret vor deveni apanaje domnești[405].

Importanța strategică și economică a Văii Siretului, primul rîu mare de la răsărit de Carpați care străbate Moldova din munți și pînă la Brăila de pe Dunăre, unde a favorizat crearea celui mai mare centru comercial la confluența cu marele fluviu, a fost observată din timp de șefii războinicilor moldoveni. Dacă lăsăm la o parte curtea din Storojeneț, încredințată pentru organizare și paza potecilor de intrare în țară dinspre Pocuția, cum insuși denumirea o arată,[406] lui Toma și fiului său Petru[407], devenite centru de ținut mai tîrziu și curtea de la Horodiște de pe Trestiana, unde locuia Panul Mihail Nisici, denumită Mihailăuți, cu satul pendinte, unde a fost jude Petrinco, azi Petrinceni, Mihucenii[408] și Curtea de la Siret cu centrul vamal[409] și religios catolic,[410] observăm că se păstrează amintirea unor curți moștenite de vechii purtători ai titlurilor, primite pentru dreapta și credincioasa slujbă.

Descendenții familiei Tăutu (= om din popor) (om de țară, Volk, Land, în limba traco-iliră[411]), se mîndresc și în timpul lui Vasile Lupu cu așezarea de la Bălilești[412], pe lîngă

[400] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 13, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 381, 382

[401] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 441-444, II, 177-178, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 7, 111, 233, 417, 419, 422, II, 216-218

[402] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 46, 176, 207, 492, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 199-200

[403] N. Iorga, *Ist. Bis. Rom.*, I, p. 69, 89-90, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 230, 256

[404] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 47-48,85, 86, 244

[405] *Ibidem*, I, p. 141-146, II, p. 773-777, Archivum Radziwilli, doc. 7312, semnalat de Ștefan Olteanu

[406] M. C. Ștefăneacu, *Elemente rusești rutene în limba românească și vechimea lor*, Iași, 1925, p. 28-29

[407] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 300, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 406, 410-412

[408] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 346, XVI, vol. I, p. 128

[409] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 4-6, II, p. 632-636, 669-673

[410] N. Iorga, *Ist. Bis. Rom.* I, p. 34, 38, 60-61, 66-74

[411] H. Krahe, *Beitrage zur illyrischen Wort und Namenforschung*, in „Indogermanische Forschungen", B

cele reținute de I. Neculce în *O sama de cuvinte*[413] de pe Ceremuș, de la Cîmpulungul rusesc, Vijnița Vascăuți, confirmate de regele polon, recent constatate de Ilie Corfus[414], dar contestase mai înainte de Teodor Bălan.[415]

Mai jos puțin, punctul strategic de control al drumului ce ducea prin Vadul Siretului dinspre Dorohoi la Suceava era încredințat, în 30 martie 1392, de către Roman voievod lui Ionaș Viteazul. În cartea dată acestuia, sînt arătate trei sate: Ciorsăceuți, Vladimirăuți și Bucurăuți, cu ocolul lor *(ocrug)* fără a se preciza că aici era o curte = *dvor*. Identificarea satelor mai sus menționate prin suita actelor din 12 martie 1488 și 17 martie 1492 ne duc la concluzia că ne aflăm în fața satului *Zvorîște*, cumpărat de Ștefan cel Mare de la strănepoții lui Ionaș viteazul, numit vornic, în alte acte,[416] nepoții lui Giurgiu Zvorîște, cu hotare alese de Tăutul logofăt și dăruite mănăstirea Moldovița[417], și nu în fața unui sat existent din vremea slavilor, cum scrie A. D. Xenopol[418] și susține Iorgu Iordan.[419]

Curtea lui Balind-Jumătate, numit Mudricica (= filosoful),[420] care străjuia la Vadu Siretului drumul ce mergea de la Suceava spre Botoșani, ca și aceea a lui Dumbravă din fața acesteia, ambele aflate în stăpînirea aceleași ginți, erau moștenite de fiii lui Ion Jumătate și Petru Vornic, fiul lui Hud[421], toți cumnați cu Ștefan Voievod, fiul lui Alexandru cel Bun.

Pe Valea Corbului slavizată de cancelarie în Vorona, ca și în cazul Voronețului[422], curtea lui Ion Bătrînul, cu care se înrudeau Jumătățenii, numită mai apoi Curtea Anoșcăi, ajunge sub stăpînirea lui Hodco Costici de la Mamornița prin căsătoria cu Vasutca, sora Anușcăi, apoi în aceea a lui Luca Arbore, portarul Sucevei[423].

Curtea lui Dragomir Liteanul[424] din Liteni, de lîngă podul Vercicanilor, era a familiei Motoc[425]. Heciul de la Vadul Lespezi, de pe Siret, cu judeciile lui Cîrstea și Dancilul de la gura Probatei, cu Pîrtănoșii de pe stînga rîului ascultau de curțile de sus și de jos de la Negoești ale lui Neagoe Logofătul, ambele moștenite de ginerele acestuia Mihul Logofăt[426], împreună cu Ciumăleștii cu două judecii și curte[427] și Tămăduienii de la Pașcani.[428]

LVIII, P Neft Berlin, 1941, p 136

[412] Arh St București, *Mănăstirea Văratec*, XIV/1-27, T Codrescu, *Uricarul*, X, p 92-101, 107, 152, *A. Moldova, veac XVII-I*, p 14

[413] I Neculce, *Letopisețil Țării Moldovei*, ed 2, I Iordan, p 11

[414] I Corfus, *Încă un „cuvînt" de al lui Neculce se dovedește de a nu fi legendă*, in „Studii", anul XVII, 1964, Nr 3, p 597-598

[415] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 7-9, *A. Moldova, veac XIV-XV-I*, p 12

[416] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 32-33

[417] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 327, 407, *A. Moldova, veac XV-II*, p 88

[418] A D Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed I Vlădescu, II, p 203

[419] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p 40, 77, 362

[420] D Ionescu, *Un document necunoscut de la Alexandru cel Bun*, in „Romano-Slavica", IV, București, 1960, p 339-340

[421] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 298, 402-409, I Bogdan, *op. cit.*, I, p 405-477, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 89-90, 116, XV, vol II, p 176

[422] M C Ștefănescu, *Elemente rusești-rutene* p 30-31

[423] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 47, 369-372, II, p 489, I Bogdan, *op. cit.*, I, p 240

[424] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 379; I Bogdan, *op. cit.*, I, p 77-78

[425] Arh Stat Iași, *Documente*, 801, fila 18 și 19

[426] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 69, 370, II, p 480-481, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 271, XVI, vol I, p 88

[427] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 505, II, p 211-214

[428] Aehiv Stat Iași, *Documente*, 459/17 și 18

Mai la vale, unde a fost casa lui Purcel şi a lui Crăciun Purcelescu, a existat o altă curte, moştenită de Petru Calapod, stolnicul, de care ascultau juzii Dragoş şi Simion. Ea se afla în satul care şi astăzi se numeşte Stolniceni.[429]

Curtea boierului Gidea[430] (Ghidea) de la Gîndiţi de pe Cobile, dăruită, de moştenitorul acestuia Negrea Vornicul în 12 iulie 1415, mănăstirii de la Bistriţa[431], predată în stăpînirea lui Oană vornicul de Suceava şi a fiilor acestuia pentru slujba dreaptă şi credincioasă[432], a fost reluată pe seama domniei de către Ştefan cel Mare[433].

Satul lui *Sluga* Stan şi curtea sa din *Slugani*, numit şi Slujeşti, de pe Siret,, din sus de Bacău, ajunge, de asemenea, în mîinile călugărilor de la Bistriţa[434].

Curtea din Drujeşti, a lui Druje cel Bătrîn de pe Sitna, va fi moştenită de Toader Pîrcălabul de Hotin, fratele lui Petru Rareş, ca fiu al Măriei Rareş[435], aşa cum un alt Toader, numit Bubuiog, mare logofăt al aceluiaşi voievod, va moşteni curtea de pe Cozancea[436], (pîrîu cu nume tracic)[437] şi va reconstrui mănăstirea lui Oană Vornicul, de la Humor[438], iar Ionaşcu Păhărnicelul pe aceea de la Căbiceni, unde a fost curtea lui Ivanco[439].

Pe Miletin, curtea de la Şipote, în jurul căruia se grupaseră satele zugravului: Ştefan[440], luată de Mihul logofăt[441] mai apoi, va ajunge în stăpînirea lui Luca Arbore, portarul Sucevei.[442]

Pe Jijia, pe lîngă curtea lui Căliman *Jumătate* din *Jumătăţeni*[443], numit aşa după numele aceleiaşi familii *Jumătate,* mai era una a familiei Stroici, una a lui Litovoi *Ravas*[444] de la *Răuseni,* moştenită de nepotul de fiu al acestuia, Miele[445], deosebite de aceea de la *Răuseni* de pe Suceava, în care a fost ucis Bogdan al II-lea,m tatăl lui Ştefan cel Mare.[446]

Aceste curţi apar şi pe văţle altor rîiru: la Mlinăuţi[447], la Obîrşia Başeului,. ca şi la vărsarea acestuia în Prut la Ştefăneşti,[448] pe Iubăneasa la Cîrstineşti[449], la Uricani, pe Bahlui[450], afară de acele de la Hîrlău, Ceplenița, Cotnari, Tîrgu-Frumos şi Iaşi; apoi la *Procelnici* în Cîrligătura a lui *Procelnicu*[451] Stoian, pe Rebricea, unde a fost curtea şi cetatea lui Duma

---

[429] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 100, 167, 239; II, p. 141-143, 385; *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 203, IV, p. 38, XVII, vol. 5, p. 52
[430] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 8, II, p. 277-292, 612-614
[431] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 38
[432] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 269-279
[433] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 172-173
[434] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 25, 26, II, p. 172-173
[435] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 257
[436] *Ibidem, veac XVII*, vol. II, p. 40
[437] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor* ... ed. 2
[438] N. Iorga, *Ist. Bis. Rom.*, ed. I, vol. I, p. 104, şi 158
[439] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 198
[440] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 168-172
[441] *Ibidem*, II, p. 144, 148, 211-215
[442] G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1925, p. 182.
[443] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 494-496, II, p. 88-89
[444] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 47, 56, 629
[445] *Ibidem*, I, p. 173-177 şi 373
[446] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 130, Idem, *Cronicile slavo-române* ... ed. P. P. Panaitescu, p. 7, 15, 49, 56, 61, 70
[447] *A. Moldova, veac XVII*, vol. V, p. 232
[448] *Ibidem*, veac XVI, vol. II, p. 175, III, p. 121, 151, 176, 180, 243
[449] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 64-65
[450] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 232
[451] *Ibidem*, veac XV, vol. II, p. 144

Negru[452]; pe Dobrovăț, unde a fost curtea lui Stan Popovici și Poiana cu Cetate din Jos de Bîrnova[453], la adăpostul cărora s-au înființat trei mănăstiri, numite de la Dobrovăț[454], pe Valea Elanului, în Fălciu[455]; pe Bîrzota, una la obîrșie la Fîntîna Călugărului și alta la vărsarea în Bîrlad, la Grădiște[456]; pe Corod, la Cernătești, unde a fost casa și curtea lui Cernat Ploscaru[457] și altele.

Ele nu au lipsit nici între Prut și Nistru. Pot fi constatate în privilegiul lui Mihail, mare vornic de la Dorohoi și în suita actelor primite de urmașii săi, ca existîndla Sișcouți pe Prut – azi Noua Suliță – = (seliță), la Zancouți (Zanca = cetate), la Gorodiște, mai jos de Urmezeu, în Crainicouți în ținutul Hotin și pe toată Valea Nistrului pînă aproape de Orhei[458], cum erau la: Lipnic, unde a fost Cuseară, în Grădiște, la Soroca[459], în Saharna, unde a fost zlătarul Vătăman, în Horodiște, unde a fost Jaza vătăman; pe Rezina și Valea Neagră, unde instruiseră în prima jumătate a secolului al XV-lea vornicul Negrea de la Gădinți[460] și fratele său Cănănău; unde a fost curtea lui Rozomac pe Măiatim, dm ținutul Orhei[461], la Dvorniceni în ținutul Lăpușna, unde a fost curtea lui Vană vornicul, centru a zece sate cu mănăstirile lui Vărzaru și a lui Chiprian (= Căpriana)[462]; pe Nistru, la Tura Botnei, două curți date mănăstirii Bistrița[463], deosebite de cele de pe Telița ale mănăstirii de la Pobrata[464]

Am mai putea adăuga aici o curte a lui Toader Bubuioc de la Bubuioci, în Cahul[465], pe Prut la Gura Largăi, unde a fost Oană Lărgeanu văzută deja, și pretutindeni unde avem denumiri de sate Vorniceni[466], horodiști sau grădiști, incinte de mănăstiri[467] și de centre ale ocoalelor domnești.[468] Ele sint însă puține față de cele 5 000 amintite de către Dimitrie Cantemir.[469]

Firește că, pe marginea documentelor referitoare la curți, se pot face și presupuneri dar, ceea ce este esențial e faptul că, în majoritatea actelor ce cuprind formula „Unde este curtea lui…", un om cu virtuți militare ales de mai multe comunități sătești și întărit ca slugă, pan sau

---

[452] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 64-66

[453] II, *Ibidem*, p. 161-166, 238-244

[454] Al. I. Gonta, *Două mănăstiri moldovenești din secolul al XV-lea dispărute de pe Valea Dobrovățului*, in „Mitropolia Moldovei", 1960

[455] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 109-111

[456] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 323, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 113, 129

[457] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 129, *A. Moldova veac XIV-XV*, vol. I, p. 229-230, 328-329, 361, 362, XVI, vol. I, p. 163-164.

[458] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 540-551.

[459] M. C. Ștefănescu, *Elemente rusești rutene* p. 28

[460] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 48, 330, 334, 541, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 14, 170-173, M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 197-201

[461] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 107, XV, vol. II, p. 248, XVI-1, p. 314

[462] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 135, 140, 248-252

[463] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 531, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 8-10.

[464] *Moldova v epohu feodalizma*, I, Chișinău, 1961, p. 10, 17, 216

[465] *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 116

[466] C. Astoide, – D. L. Stahiescu, *Vornicenii*, in „Orizonturi", Galați, 1941, p. 3-18, *A. Moldova, XVI-1*, p. 425, *II*, p. 52, *XVI-I*, p. 143, 157, *III*, p. 308-309

[467] N. Girgoraș, *Vechi cetăți moldovenești și primele mănăstiri și biserici*, in „Studii și cerc. Ist.", XX, Iași, 1947, p. 114-153

[468] A. Sava, *Tîrguri, ocoale și vornicești în Moldova*, in „Buletin științific", tom IV, 1952, Nr. 1-2, p. 71-97, D. Ciurea, *Organizarea admistrativă a statului feudal Moldova, în sec. XIV-XVIII*, in „Anuar instit. De istorie și arheologie", II, Iași, 1925, p. 194-208, și *Anexa* p. 223-235

[469] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. G. Adamescu, p. 152

boier, pentru „dreapta şi credincioasa slujbă", îşi exercită calităţile sale printr-un ordin scris într-o carte cosigilată de mai mulţi războinici la curtea din mijlocul satelor megieşe ale unei ginţi.

Domnia făcea cunoscut „tuturor celor ce o vor vedea sau o vor auzi cetindu-se" dreptul de comandă militară pe viaţă a titularului şi fraţilor lui şi pe vecie = (uric) urmaşilor lui ori fiilor fraţilor şi surorilor lui şi, în acelaşi timp, administrarea venitului ce se va aduna la acea curte, suspendind dreptul de alegere anual de către megieşi.

În actele cu formula „unde a fost curtea lui..." se mai observă că dreptul de slujbă militară şi administrare fiscală în satele grupate în jurul acesteia îl au purtătorii cărţilor scrise, transmise de strămoşi, care le-au obţinut ca drept de slujbă (= *jusslujenie = vislujenie)* **în calitate de viteji, pani sau boieri din ierarhia feudală, superioară condiţiunii juzilor deveniţi slugi şi stăpîni cu acte numai peste o judecie sau dom, indiferent dacă ei îşi împart, schimbă, vînd moşia (= dedina) sau ocina ori o lasă copiilor de zestre.**[470]

În unele împrejurări, domnia, abătîndu-se de la obiceiul pămîntului de a consfinţi în funcţiile de şefi militari ai curţilor numai pe acei aleşi de megieşii comunităţilor săteşti, numeşte în fruntea unor curţi români maramureşeni, urmaşi ai vitejilor veniţi cu Bogdan I, denumindu-se ungureni, precum şi dintre alţi familiari ai casei domnitoare. Acestea sînt însă excepţii de la ordinea generală, stabilită de dreptul valah, iar întăririle au fost făcute întotdeauna cu aprobarea boierilor sfetnici ai domniei, care cosigilează cărţile emise de cancelaria organizată de ei.

Trecerea supravegherii mai multor curţi pe seama lui Oană vornicul de Suceava, Mihul logofătul, Mihail de la Dorohoi, Cernat Ploscaru, Ivan Porcu, ceaşnicul şi alţii nu sînt decît tendinţe şi măsuri de control ale domniei. E un semn că instituţiile *dom* **sau** *dvor,* **aflate la distanţă de drumurile strategice şi comerciale, deşi fuseseră şi centre fiscale de ocol, nu pot ţine pasul cu acele care deveniseră centre aglomerate de meseriaşi şi negustori în jurul unor cetăţi. Aşa stînd lucrurile, formula „unde este curtea", nu serveşte ca indicativ la identificarea unei localităţi, ci arată scaunul sau centrul unei stăpîniri militare, fără a mai vorbi că expresia „unde a fost curtea lui...", folosită în documentele din secolele XVI – XVII, ar fi trimis la nişte ruine greu de găsit după 200 de ani.**

Centrele aglomerate de meseriaşi şi negustori în jurul unor cetăţi de la confluenţele rîurilor, de pe marile drumuri strategice vor fi declarate de către voievozi ca centre de ocoale[471] **şi ţinuturi administrative. În ele, domnia va fixa vămi de tranzit şi la desfacerea produselor, va numi vameş, vornici de ocoale şi, mai ales, pîrcălabi de ţinut ca şefi militari ce rezidau în curţile devenite cetăţi, creînd o a treia treaptă în ierarhia feudală. Pentru conducerea ţinuturilor pendinte de aceste curţi, pîrcălabii (= castelanii) nu vor mai primi cărţi scrise, ci numai însemne ale puterii. Autoritatea lor militară însă se va extinde asupra tuturor „caselor" şi „curţilor" existente în raza ţinuturilor respective. Excepţie vor face numai acele „case" sau „curţi" care au funcţionat în incinta unor gorodişti aflate pe poziţii dominante şi înzestrate cu întărituri, încredinţate mănăstirilor spre a fi administrate de călugări, fără amestecul puterii laice. Noua situaţie creată nu a fost făcută în virtutea unei imunităţi speciale acordate de către domnie, ci în**

[470] B. T. Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova şi Ţara Românească*, în „Lucrările sesiunii generale ştiinţifice din 2-12 iunie 1950", Bucureşti, p. 3-4, G. Diaconu, *Despre rolul curţilor boiereşti*, p. 570

[471] Al. I. Gonţa, *Despre oraşul moldovenesc în veacul al XV-lea*, în „Studii şi articole de istorie", vol. V, Bucureşti, 1963, p. 27-48

conformitate cu principiile dreptului bizantin, fixate în canoanele X – XIII ale Sinodului al VII-lea de la Niceia (751), după care se conduce Biserica Ortodoxă. Controlul asupra modului cum se făcea organizarea averilor bisericești și administrarea acestora cădea în însărcinarea episcopilor diocezani, potrivit așa-numitului drept de devoluție.[472]

Instituirea și organizarea „caselor" și „curților" în judecii sau cnezate în jurul cărora au gravitat locuitorii circumscripțiilor teritoriale respective, numite de către Ștefan cel Mare „holde", termen folosit curent în secolul al XVII-lea, și de Grigore Ureche[473], concomitent cu acela de țară stă la temelia statului feudal moldovenesc și a proprietății feudale răzeșești.

Unitea tuturor acestor „case" sau „curți" sub un singur sceptru, unire menținută de legăturile de neam în virtutea unor legi naturale și economice prin drumurile strategice de pe văile riurilor au dus la intemeierea statului și nu drumurile comerciale[474].

BOIERII DE CURTE ȘI BOIERII DE ȚARĂ ȘI CINE SÎNT EI

Am văzut în ultimele două capitole că actele cu formulele „unde este casa lui..." și „unde este curtea lui..." se referă la două instituții ale satului moldovenesc, cea de a doua fiind ierarhic superioară celei dintii, ca una în care se centralizau puterile economice și militare ale mai multor judecii.

Am mai constatat apoi că, în fiecare instituție „casă" sau „curte" era intărit de către autoritatea centrală, un comandant ales de către și dintre autohtoni după meritele militare, desigur in conformitate cu un obicei mai vechi, abaterile rare de la această regulă generală fiind săvirșite mai tirziu de către domnie.

Neluindu-le în seamă și neglijind totalmente rolul jucat de aceste instituții sătești prin războinicii și căpeteniile lor în organizarea unei curți voievodale și alegerea unui comandant suprem, cercetătorii anteriori au inversat scena și acțiunea principală, punînd pe seama voievodului facultatea de a fi organizat „casele" și „curțile" și a fi constituit ordinele militare și instituit boierii și curtenii despre care vorbesc documentele și izvoarele narative.

A. D. Xenopol[475], I. Bogdan[476], C. Dissescu[477], P. P. Panaitescu[478], D. Ciurea[479], M. Comșa[480] și a., i-au considerat pe războinicii satelor numiți *boieri* în documente, ca fiind proprietari de moșii, proveniți încă dintre slavii secolelor VI-VII, dar o creație a domniei după intemeierea statului. P. P. Panaitescu[481] și D. Ciurea[482] vor reveni asupra acestei păreri și-i vor socoti băștinași.

---

[472] Nicodim Milaș, *Canoanele bisericii ortodoxe*, I, partea I-a, canon 38, p. 246, I, partea a II-a, p. 511-513, Arad, 1931, trad. De Uroș Kovincici și Nicolae Popovici

[473] *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595)*, ed. C. Giurescu, București, 1916, p. 111

[474] N. Iorga, *Drumurile de comerț creatoare ale statelor românești*, București, 1928, p. 14

[475] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, II, Iași, 1889, p. 200-206, 211, ed. III, I. Vlădescu, vol. III, p. 171-172, 48, 53, 148-149, VI, p. 101-109, X, p. 151-155

[476] I. Bogdan, *Cultura veche română*, București, 1898, p. 44 și urm

[477] C. Dissescu, *Originile dreptului românesc*, București, 1899, p. 3

[478] P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 51, 62

[479] D. Ciurea, *Situația internă a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, in „Studii", Anul X (1957), Nr. 6, p. 69-72

[480] M. Comșa, *Sur le caractère de l'organisation sociale-economique et politique sur le territoire de la Roumanie durant la periode de passage à la feodalité*, in „Nouvelles études d'histoire", I, Bucarest, 1970, p. 39

[481] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănescă* p. 68-75

R. Rosetti[483], N. Iorga[484], G. Pannu[485], I. C. Filitti[486], C. Giurescu[487], N. Lăbuşcă[488], C. C. Giurescu[489], Dinu C. Arion[490], A. V. Boldur[491], I. Stoianovici[492], I. Nistor[493], A. Cazacu[494] şi a., au emis părerea că sînt proprietari autohtoni, vlahii proveniţi din rîndurile populaţiei agrare întăriţi stăpîni de către voievozi în urma prestării „slujbii drepte şi credincioase", de asemenea, o creaţie a domniei în secolul al XV-lea.

În sfîrşit, n-au lipsit nici vocile acelor care, influenţaţi de concepţia lui Simion Dascălul, interpolatorul lui Grigore Ureche[495], i-au socotit pe boierii moldoveni ca proveniţi din Maramureş, ridicaţi în această treaptă de către Dragoş Vodă, pe valea Moldovei, dintre păstorii aduşi de el la „descălecatul" ţării, teorie reluată şi dezvoltată mai amplu de către Galdi şi Makkai.[496]

Dacă le luăm pe rînd, prima opinie, care-i consideră pe boierii şi curtenii moldoveni ca provenind din triburile slavilor din secolul a) VI-lea, nu stă în picioare, ea nefiind demonstrată pe nici o probă documentară. Simpla deducţie logică, întemeiată pe existenţa cuvîntului *boiar-boiarin* în textele slave ale documentelor moldoveneşti şi, concomitent, la popoarele slave, nu poate înlocui, în istorie, argumentarea pe dovezi scrise, mai ales cînd termenul nici nu este de origine slavă, ci împrumutat atît de slavi, cît şi de români de la triburile turcice: chazari, pecenegi, uzi, cumani. Unde mai punem faptul că slavii înşişi, scoşi de avari din mlaştinile Pripetului şi mînaţi în robie ca cirezile de vite spre pusta Panoniei – după mărturiile lui Procopius din Caesareea – n-au venit în calitate de cuceritori pe pămîntul Daciei.

Dacă pentru prima parte a opiniei exprimate se poate oricînd documenta că juzii şi cnezii aleşi de autohtoni erau uneori întăriţi, iar alteori, înlocuiţi prin căpetenii din cadrul aceleiaşi ginţi, în judeciile cu formula „unde era casa lui" sau „unde era curtea lui" ori cu boieri „ungureni" veniţi de peste munţi – aşa cum am văzut deja în capitolele precedente –, pentru

---

[482] D. Ciurea, *Quelques considerations sur la noblesse feodale chez les roumains*, in „Nouvelles études d'histoire", IV, Bucureşti, 1970, p. 83

[483] R. Rosetti, *Despre originea şi transformările clasei stăpînitoare din Moldova*, Bucureşti, 1906, p. 145-213; Idem, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii* p. 33-49, 130, 232-235; Idem, *Pentru adevăr şi dreptate*, Iaşi, 1911, p. 29 şi urm.

[484] N. Iorga, *Constatări cu privire la viaţa agrară a Românilor*, Bucureşti, 1908, p. 16-17; Idem, *Scrisori de boieri*, ed. I, Bucureşti, 1912, p. II-IV, ed. II, 1925, p. III-VIII; Idem, *Evoluion de la question rurale en Roumanie*, Bucarest, 1929, p. 4

[485] Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor*, I, Bucureşti, 1910, p. 94 şi urm.; Idem, *O încercare de mistificare istorică*, Bucureşti, 1910, p. 37 şi urm.

[486] I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele române*, 1935; Idem, *Evoluţia claselor sociale în trecutul Principatelor române*, in „Arhiva pentru ştiinţe şi reforme sociale" Nr. 1-2 (1924), p. 71-116, 337-370, V (1926), p. 3-4, 318-346

[487] C. Giurescu, *Despre boieri*, ed. C. C. Giurescu, p. 254-284

[488] N. Lăbuşcă, *Elementele juridice din Cronica lui Grigore Ureche*, Iaşi, 1922, p. 78-79 şi 154

[489] C. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV-XV*, Bucureşti, 1926, p. 5, 22

[490] D. C. Arion, *Cnejii români*, Bucureşti, 1938, p. 75; Idem, *O încercare asupra dominiului eminent în Principatele Munteniei şi Moldovei*, in „Prinos lui N. Iorga", Cluj, 1931; Idem, *Două studii de istorie a dreptului românesc*, in „Acad. De ştiinţe morale şi politice", Memorii, I, Bucureşti, 1942, p. 16-18

[491] A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1937, p. 216-219

[492] T. Stoianovici, *Originile privilegiilor boiereşti*, in „Revista Fundaţiilor Regale", VII, Bucureşti, 1940, Nr. 11, p. 368-397

[493] I. Nistor, *Temeiurile romano-bizantine ale începuturilor organizaţiei noastre de stat*, Bucureşti, 1944, p. 27-33; Idem, *Clasele boiereşti din Moldova şi privilegiile lor*, Bucureşti, 1944, p. 3-7

[494] A. Cazacu, *Viaţa feudală*, p. 188-197

[495] *Letopisetul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359-1595), ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1916, p. 14-17

[496] L. Galdi-Makkai, *Geschichte der Rumanien*, Budapesta, 1942, p. 58-63, 93, 117, 139

partea a doua, că boierii şi curtenii erau proprietari înainte de a fi fost înzestraţi cu calităţi de războinic nu corespunde realităţii sociale. În primul rînd, pentru că megieşul, ca membru al comunităţii familiale înainte de a deveni războinic, jude, cneaz sau boier, nu era proprietar decît în idee, în devălmăşie a unei părţi ideale şi nu moşier, stăpîn al întregului teritoriu sătesc; Şi apoi, deaoarece, ordinele emise de cancelaria voievodală precizează că numai după prestarea „slujbei drepte şi credincioase către ţară" comandantul suprem al oştirii împreună cu sfatul celorlalţi boieri şi curteni încredinţau cuiva comanda militară a judeciei, folosind formula „unde este casa lui" – ... sau a judeciilor grupate în jurul unei curţi, precum – şi administrarea venitului fiscal din raza hotarului „pe vecie" = uric, de unde *jusslujenia* sau *vislujenia* din limba slavă.

De altfel, în capitolul cu formula „unde este casa lui"... am putut constata că principiul acesta, singurul care stătea la originea nobilimii celto-germanice era înscris şi în statutul vlahilor dintre Sava şi Drava din anul 1667, ca „vechi obicei".

În ce priveşte cea de a treia teorie, privind originea maramureşeană a boierilor şi curtenilor din satele de la răsărit de Carpaţi – cu excepţia unui mic număr de cetaşi veniţi aici cu Bogdan I (numiţi, în acte, „Ungureni"), nimeni nu va putea produce probe istorice că repetatele înfrîngeri ale puternicelor oştiri ungare, trimise de Ludovic cel Mare să supună Moldova, ar putea fi atribuite tocmai acestora care n-au putut rezista în Maramureş? Unde mai punem că izvoarele polone, folosite de I. Dlugosz, atestă existenţa în Moldova a trei ordine militare încă în anul 1359, an în care cronicile interne pun abia „descălecatul" lui Dragoş Vodă pe valea Moldovei.

În ce consta şi cum se aplica acest principiu al vredniciei, al valorii la alegerea unui boier dintre viteji, principiu care înlătură, iniţial, averea ca temelie a titlului de nobil prin ordin scris de către voievodul ţării şi concretizează, în acelaşi timp, şi drepturile ce decurg din *jus gladii* asupra satului din Moldova medievală, reiese din răspunsul dat de Ştefan cel Mare lui K. Firley, trimisul coroanei polone să-i ceară cedarea Pocuţiei. *„Dicas michi causam, propter quid deberem dimittere illam terram, quam ego gladio accepi"*[497] l-a întrebat pe sol, marele voievod. Este vorba, fireşte, de concepţia medievală asupra valorii şi drepturile celui ce mînuia, cu mai multă îndemînare, sabia, în mare, între conducătorii de state, dar care se aplica, în mic, în interiorul fiecărui stat la stăpînirea judeciilor. Nu încape îndoială că aceasta este evoluţia normală şi comună şi celorlalte popoare cu care au venit moldovenii în contact.

Împărţirea comunităţilor teritoriale în judecii concomitent cu instruirea străjerilor şi cercetaşilor de urme şi apoi a *caselor* (= dom) şi a *curţilor* (= dvor) ca centre militare pentru organizarea fiscului şi a oştirii pe zeci şi sute a avut o logică. Problemele puse de apărare au fost judecate suficient de către adunările comunităţilor familiale. Puse în alternativa de a fi distruse prin şocuri violente de către duşmanii din afară ori destrămate de anarhia dinlăuntru şi necesitatea organizării apărării, urmată de încredinţarea acesteia unor persoane înzestrate cu virtuţi militare din sinul familiilor gentilice, cărora li se acorda puteri şi drepturi de stăpînire mai mari asupra oamenilor şi teritoriului respectiv, comunităţile teritoriale gentilice au înclinat spre cea de a doua. Preferarea acestei soluţii a fost motivată, desigur,,de considerentul că stăpînirea instaurată de oameni din categoria războinicilor gentilici, ca şefi militari şi administratori financiari a fost mai acceptabilă decît căderea sub ocupaţie străină şi organizarea

[497] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Bucureşti, 1913, p. 479

unui regim feudal, impus de invadatori, cum s-a întîmplat în Anglia[498], în Irlanda[499] şi în alte ţări ale Europei (Gallia sub Ariovist şi franci).

Fenomenul a avut, fireşte, ca primă consecinţă, crearea unei categorii de războinici şi a unor şefi cu dreptul de comandă militară asupra comunităţilor teritoriale şi, a doua, introducerea acestora, în virtutea jurămîntului de credinţă feudal, precum şi a „slujbei drepte şi credincioase", prestate în serviciu public, în stăpînirea feudală a judeciilor respective. În felul acesta, s-a ajuns, pe de o parte, la constituirea unor categorii de militari formate din viteji, grupaţi pe lîngă „domuri" şi „curţi", din care se recrutau comandanţii de subunităţi, de unităţi şi de mari unirăţi, potrivit capacităţii fiecărui individ, iar, pe de altă parte, la consfinţirea în judecii a ***proprietăţii de vîslujenie,*** **moştenită apoi de către descendenţii şefilor militari, care se vor numi neamuri şi răzeşi. Ambele acţiuni au avut ca efect aşezarea temeliilor regimului feudal, fără să fi intervenit, ca în cazul cuceririi, concepţia domeniului eminent, care consideră pe şeful suprem al cuceritorilor ca proprietar, în principiu, al ţării sau pămîntului cucerit.[500]**

J. Ellul a dezbătut recent o teorie mai veche, că în societatea feudală nu există clase, pentru că în ea se disting doar trei mari funcţiuni: ***economice*** **(= lucrează),** ***militare*** **(= luptă), intelectuale şi** ***religioase*** **(= se roagă). Divizată în „corpuri" şi „ordine", o asemenea societate nu poate avea clase atît timp cît ordinul este un fenomen funcţional şi juridic, adică o instituţie, iar regimul, un fenomen social-economic (= habitat), un fel de a trăi, un fel de viaţă, gen de lucru[501] etc.**

Nu este cazul a discuta, aici, această nouă concepţie emisă asupra modului cum a fost înlocuit regimul gentilic din comunităţile teritoriale şi dacă noul regim social-economic feudal, instaurat în evul mediu, se datoreşte acestei diviziuni a muncii la sate. Dar constatarea unor ordine militare, atît la popoarele nesupuse altora, la care procesul de diviziune a separat lent societatea satelor în corpuri şi ordine, cît şi la acele supuse, unde, peste corpurile şi ordinele autohtonilor, stăpînitorii au suprapus instituţiile lor, monopolizînd privilegiile puterii politice, trebuie reţinută.

O deosebire între aceste două moduri de a se fi instaurat regimul feudal, la sate, există fără îndoială. Prin cel dintîi mod, procesul de evoluţie lent oferea prilej locuitorilor satelor să-şi etaleze valorile şi să adopte un regim economic-juridic şi politic, care tindea să asigure un progres neamului şi ţării respective, pe cînd, prin cel de al doilea mod, urmărea distrugerea valorilor satului şi anihila principiile de drept autohton, pentru a face loc unui regim străin, impus de concepţia dominiului eminent al învingătorului asupra pămîntului întregii ţări, în dauna şi spre regresul satului. Fireşte că, în ambele cazuri, acum, nu ne interesează atît factorii care au determinat organizarea apărării şi constituirea ordinelor militare, cît existenţa acestora la popoarele ce au venit în contact cu românii, în general, iar în special, constatarea sau existenţa acestora la autohtonii dintre Carpaţi şi Nistru, în evul mediu.

---

498 H. Summer-Maine, *Etudes sur l'histoire du droit*, Paris, 1889; *Origines de la Feodalisation*, p. 172 şi urm.; idem, *L'ancien droit et la coutume primitive*, Paris, 1884, p. 402 şi urm.

499 E. de Laveleye, *De la proprieté et des ses formes primitives*, p. 416, cf. Dinu Arion, *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pămînt la începuturile voievodatelor*, in „Academia de Ştiinţe morale şi politice", *Memorii*, tom I, Bucureşti, 1942, p. 62, nota 2.

500 D. C. Arion, *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pămînt la începuturile voevodatelor*, în „Memoriile Secţiunii de drept roman şi istoria Dreptului", I, Bucureşti, 1942, p. 35-76.

501 J. Ellul, *Histoire des institutions*, Themis, P. U. F., 1956, p. 18, J. Ibarrola, *La Société feodale est elle une société sans classes?* in „Revue d'histoire economique et sociale", XLIVe volume, Année, 1966, Nr. 3, p. 315-333

Celţii, care au locuit în Moldova şi Transilvania înainte de era noastră şi după aceasta, au avut *ordinul celor puternici* **numiţi** *gali* **(= de la** *gal* **=** *puternic, viteaz* **în limba celtă).**[502]

Romanii le spuneau luptătorilor *pugnatores* **şi** *bellatores.* **Aceştia puteau fi din ordinul pedeştrilor =** *or do peditum* **sau din acela al vitejilor** *or do militum,* **de la** *milites* **sau** *ordo equestrum.* **Termenul** *milites* **îl găsim şi în Biblia Vulgata**[503] **(în epistolele Sfîntului Pavel: a II-a, către Corintienii cap. X₄ şi a II-a, către Timotei, cap. II₃).**

La goţii organizaţi pe familii şi rudenii apropiate[504]**, acei din** *ordinul corăbierilor* **erau numiţi** *Wikings* **sau** *Withings*[505]**, la fel ca şi la scandinavi. Începînd din anul 1066, cuvîntul** *wiking* **îşi schimbă sensul în apusul Europei. Urcînd pe corăbii şi săvîrşind acte de piraterie,** *wikingii* **normanzilor vor fi socotiţi** *piraţi*[506]**. În schimb, în răsărit, slavii cărora waregii le vor organiza statul, vor păstra sensul original, adică pe acela pe care l-au împrumutat, de pe cînd fuseseră sub stăpînirea corăbierilor withingi**[507]**.**

Bizantinii le spuneau, ca şi grecii, tuturor oştenilor στρατιῶται[508]**, iar celor călări, αβαλλάριοι**[509]**.**

În secolele IV-VI e.n., *wikingii* **goţilor încadraţi în oastea bizantină numiţi βουκελλάριοι, cuvînt tradus de H. Mihăescu prin** *călăreţi mîncători de posmagi*[510] **sau, simplu,** *buccelarii.* **Sub acest nou nume, wikingii vizigoţilor vor fi cunoscuţi şi în Occident**[511]**. Acolo, grupaţi în jurul unui şef = patronul, care le dădea cai, arme şi daruri în vite =** *fevum,* **în limba gotă** *(Vieh* **= în germană), wikingii =** *buccelarii* **vor pune temelie** *fiefului* **sau pămîntului ca beneficiu revocabil**[512]**. În Spania ei se vor numi** *gardingas*[513]**.**

De asemenea, tot organizaţi pe seminţii erau luptătorii şi la celelalte „neamuri bălaie", francii şi longobarzii înarmaţi cu scuturi, suliţe sau lăncii şi săbii scurte, aceştia luptau călări, dar şi pedeştri[514]**.**

La franci, luptătorii se numeau *vassi,* **de unde se va forma apoi categoria războinicilor =** *vassali*[515] **(=** *sluga* **şi** *slugile* **din limbile irlandeză**[516]**, lituană, iliro-tracă şi slavă).**

---

[502] A Holder, *Alt celtischer Sprachschatz*, I, Leipzig, 1891, p 1522

[503] Georges Duby, *Les origines de la chevaleries*, in „Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo", Spoletto, 1968, p 739-761

[504] E Lavisse, *Histoire de France*, II, Paris, p 46

[505] B P Hasdeu, *Istoria criticǎa Românilor*, I, p 305

[506] Erik Lonnorth, *I noranii e loto espansione in Europa nell'alto Medioevo*, in „Ordinamenti militari in Occidente nell'alto Medioevo", I, Spoleto, 1968, p 101-116

[507] Fr Moklosich, *Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen Wien*, 1886, p 393 I Boba *Nomads, Northmen and Slavs*, Mouton-la Haye, 1967, şi recenzia M Rouche „Annales" Année Nr 6 Nov Dec 191, p 1300-1301

[508] Mauricius, *Arta militară*, et H Mihăescu, Bucureşti, 1969, p 417

[509] *Ibidem*, p 29, 41, 49, 51, 83, 325, Ostrogorssky, *Pour l'histoire de la Feodalité byzantine*, Bruxelles, 1954, p 195, B T F, Goreanov, *Crupnoe feodalinoe Zemlevladenie v Bizantii v XIII-XV vecov*, in „Bizantiskih vremennik", tom X, 1956, p 111-112, Agostino Pertusi, *Ordinamenti miltari, guerre in Occidente e teorie di guerra dei Bizantini*, sec VI-X, in „Ordinamenti militari", Spoleto, 1968, p 631-700

[510] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, p 51-53, 69

[511] Blume, *Die Westgotische antiqua*, 1847, cf P Viollet, *Droit privé et soutces* , p 627, Du Carge *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, tom II, p 765-766

[512] P Viollet, *Droit privé et sources*, Paris, 1893, p 634-637

[513] *Diccionario de Historia de Espana*, Madrid, 1969-1970 ed II, vol II, sub voce, Du Cange, *op. cit.*, vol IV, p 31

[514] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, p 274-277

[515] P Viollet, *op. cit.*, p 634-637

Introducerea limbii latine în cancelaria regilor franci va repune pe rol termenii utilizaţi de romani. În 4 mai 630, Dagobert I numea pe Otto, viteazul cavaler de la o cetate din Alpii Rhătici[517] (Elveţia) din ordinul calărilor *„strenuo equestris ordinis"* prefect al călăreţilor", *militum praefecto*. Carol cel Mare, rege al francilor şi longobarzilor, va continua tradiţia înaintaşilor săi şi va utiliza limba latină în toată corespondenţa sa. În februarie 804, el poruncea lui Fulrado să vină în Saxonia „cum milite bene instructo", cu arme şi cele necesare, iar „unsquisque *cabalarius* habeat scutum et lanceam et spatam et semispatum, arcum et pharetras cum sagittis", etc.[518]

Avînd în vedere că, la franci, baza nobleţii stătea în virtute[519], serviciul militar nu era retribuit[520] decît dacă se distingea prin fapte deosebite, răsplătite apoi prin beneficii acordate[521]. *Vasalii* călări ai regelui se urmeau *milites, cabalarii* şi *fideles*[522]. În ordinea ierarhiei, ei erau *viri illustres, milites nobiles, barones, proceres, optimates*[523]. Baza acestui edificiu feudal a fost pus în epoca sau în perioada carolingiană[524], dar, lista serviciilor militare, datorate de fiecare dintre marii vasali, şi numărul de cavaleri pe care trebuiau să-l aducă fiecare, a fost fixat de către Otto I, în „Indiculus loricatorum" (981)[525]. După sistemul acesta, se vor organiza şi alte ordine militare în evul mediu[526].

Spre deosebire de goţi şi franci, longobarzii, care s-au aşezat în nordul Italiei, numeau pe vitejii lor *hari-hari-mami = arimann*, de unde *herr-herr-mami*[527] şi *heros = erou* (din rădăcina *ard = hard = har di = hardieux)*. Expresia va fi adusă în Balcani de către cruciaţi în secolele XIII şi împămîntenită în ţările române de către dinastia de Anjou şi acei care au învăţat meşteşugul armelor la Padova. De aici, ea va deveni cunoscută turcilor, care vor numi pe cavalerii lui Iancu de Hunedoara *haramini*, luaţi în discuţie la noi de către N.A. Constantinescu, dar socotiţi, pe nedrept, *tîlhari*[528], de către M. Guboglu cu Mehmet Mustafa[529], după L.

---

[516] Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeo-slovenico* ..., p. 859.

[517] Conradin von Mohr, *Ulrich Campelés, zwei Bucher ratischer Geschichte*, Erstes Buch, in „Archiv fur die Geschichte der Republik Granbunden, Thur, 1853, p. 122.

[518] *Monumenta Boica*, vol. XXXI, pars I, Monchii (Munchen), 1836, p. 24-25.

[519] P. Viollet, *Droit privé et sources*, p. 247-258.

[520] F. de Coulange, *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France*, III, 1888, p. 299.

[521] P. Viollet, *Droit privé et souces*, p. 247-258.

[522] Idem, *Histoire des institutions politiques et administratives de la France*, I, Paris, 1890, p. 445-447, P. Guilhiermoz, *Essai sur l'origine de la noblesse en France an Moyen Age*, Paris, 1902.

[523] *Monumenta Boica*, vol. XXXI, pars Ii, Monachii, 1837, p. 146. În 16 aprilie 1417, împăratul romano-german se adresa omnibus et singulis 1) principibus, 2) ecclesiasticis et secularibus, 3) comitibus, 4) baronibus, 5) nobilibus, 6) militibus, 7) clientibus, 8) civitatum, 9) oppidorum, 10) villarum etc. 11) locorum communitatibus, ceterisque nostris ..., Sivery Gerard, *La noblesse flamande au Moyen Age*, in „L'Information historique", An 31 nov-dec. 1969, nr. 5, p. 226-227.

[524] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques*, I, p. 445-446.

[525] Karl Ferdinand Werner, *Heeres organization und Kriegs fuhrung in deustchen Konigreich des 10 und 11 Jahr hunderts*, in „Ordinamenti militari ... „I, Spoleto, 1968, p. 791-844, Fr. Ganshof *Etudes sur les ministeriales en Flandre et en Lotharingie*, Bruxelles, 1926.

[526] V. Tourneur, *Les origines de l'ordre de la Toison d'Or et la symbolique des insignes de celui-ci*, Academie royale de Belgique, in „Bulletin de la classe de lettres et des sciences morales et politiques", *5*e serie tom XLII, Bruxelles, 1956, p. 300-323.

[527] Ottorino Bertolini, *Ordinamenti miltari et strutture sociale dei Longobardi in Italia*, in „Ordinamenti militari", I, Spoleto, p. 429-607.

[528] N. A. Constantinescu, *Chestiunea celei mai vechi organizaţii ostăşeşti la români, Vitejii şi arimanii*, in „Revista Istorică", XXXI, ian.-dec. 1945, Nr. 1-12, p. 87-97.

[529] Asik-Pasa-Zadé, *Cronica dinastiei otomane*, in „Cronici turceşti privind ţările române", extrase, vol. I, sec

Şăineanu[530]. *Harımanıı* sau *harıamını* lui Iancu de Hunedoara nu erau decît acei *cataphractı equıtes, hıpobalıstae* sau *vexıllarıı equıtes,* aşa de clar catadixiţi de către Mihail P. Dan după izvoarele vremii[531], numiţi cu un cuvînt generic βιτοζίδες = adică *vıteji* de Chaleocondilas[532], dar organizaţi după alte criterii decît acele din armata turcă[533].

Această categorie socială a existat şi la polonii din vecinătatea de nord a Moldovei.[534] Prezenţi la toate popoarele cu care au venit în contact traco-dacii, nu puteau lipsi nici din comunităţile teritoriale ale locuitorilor întregii Dacii.

Organizaţi pe *jupe* = *zyppe,* ca şi ilirii din Balcani şi Lusacia germană[535], şi ceilalţi din Macedonia[536], termen pe care înşişi slavii din Balcani l-au împrumutat de la traco-iliri, după aşezarea lor în sudul Dunării, geţii şi dacii îşi numeau şefii *zıbythı* sau *jybuthı,* cunoscuţi grecilor sub cuvîntul ζιβυθίδες, adică *nobılıı, ılustrıı* sau *supenorı*[537], de unde γύπη = *domn, stăpîn*[538] la grecii vechi. De la *jupa,* şeful suprem se va numi *djupaneus*[539] sau *djurpanneus,* titlu purtat de către Decebal şi Duras[540].

Existent la avari[541] şi împrumutat de slavii din sud de la iliro-traci[542], termenul a fost păstrat în Moldova pentru membrii dinastiei şi în secolul al XVI-lea,[543] - cum am văzut şi mai înainte.

În ce priveşte pe luptătorii jupiilor, adică pe vitejii şi comandanţii comunităţilor gentilice şi teritoriale, geto-dacii îi numeau *tarabostes.* Aceştia erau purtători de *pıleus,* adică *pıleaţi,* despre care am văzut în alt capitol că aveau uniforme spre a se deosebi de *comaţı.* Meritul de a fi descoperit şi demonstrat că acest termen, compus din *tara* şi *bostes,* înseamnă: *ceı tarı, ceı puternıcı,* îi revine învăţatului clujean I.I. Russu[544]. E foarte probabil că, la origine, stau

---

XV, mijlocul sec. XVII, Bucureşti, 1966, p. 86.

[530] R. Şăineanu, *Influenţa orientală*, II, p. 208.

[531] M. P. Dan, *Armata şi arta militară a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii şi Cercet. De Istorie" Anul VIII, Cluj, 1957, Nr. 1-4, p. 82-83.

[532] Chalcocondilas, *Historiarum de origine ac rebus gestis Turcorum libri decem*, in „Corpus scriptorum historiae byzantinae", Bonn, 1843, lib. VII, p. 332. *Expuneri istorice*, Bucureşti, 1958, ed. românească, V. Grecu.

[533] Basilike V. papoulia, *Ursprıng und Wesen der „Knaben lese" ın osmanischen Reich,* Munchen, 1963, p. 3-139.

[534] Juliusz Bardach, *L'Etat polonais aux Xe-XIe siècles*, in L'Europe aux IXe-XIe siecles, Varsoie, 1968, p. 279-319.

[535] T. Similirski, *La culture lusacienne et les scithes*, in „Wiadomosci Archeolog", XVI, 1940, p. 77-101. E. Marien, *Où en est la question des champs d'urne*, in „l'Antiquite classique", tom. XVII, „Miscellanes Philologi a historica et Archaoelogica in honorem Huberti van Weerd", Bruxelles, 1948, p. 439-444. S. Sterner-Rainer, *Illyrischen Ortsnamen und illyrischen Siedlungen*, in „Forschungen z. vor u. Fruhgeschichte", Nr. 2, 1940, p. 54.

[536] W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, 1939, p. 124-126. J. Pokorny, *Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier*, in „Zeitschrift celt. Philologie", Nr. 20-21 (1938), p. 37, 62, 68 (p. 1-184).

[537] N. Iorga, *Istoria Românilor*, I, p. 67-68, 118. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, p. 129. Hesichios din Alexandria, *Lexicon* „Izv. Ist. Rom.", II, p. 390-391.

[538] D. Giugles, *Termeni care privesc viaţa socială*, in „Daco-Romania", III, Cluj, 1924, p. 604-609, şi urm. Cf. Al. Philippide, *op. cit.*, II, p. 15.

[539] P. Cancel, *Despre rumân şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, Bucureşti, 1921, p. 69-76. N. Iorga, *Istoria Românilor*, I$_1$, p. 67-68.

[540] *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 262, 279, 283, 288, 294, 295, 319, 329, 395.

[541] P. Skok, *Juzni sloveni I turski narodi*, in „Jugoslovenski istoriski casopis", II, 1936, p. 1-15.

[542] M. Mladenovitch, *L'état serbe au moyen-age. Son caractère*, Paris, 1931, p. 153-155.

[543] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti*, I, p. 14-44.

[544] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, Bucureşti, 1967, p. 124. V. Pârvan, *Getica*, p. 148, traduce prin „domnii nobili"

cuvintele *taru + mostes*, adică *moşu cei tari, şefii cei pitie mici*, redaţi în grafie prin *taru + bostes*, ultimul din rădăcină comună cu celticul *bass = şef*[545]

Termenul a supravieţuit, în limba română, în adjectivul *bara* şi *în cei tari, taru, puternici*. El nu a avut aceeaşi soartă ca şi *pileati*, care a dispărut îndată ce statul dac s-a prăbuşit sub loviturile legionarilor romani, deşi ordinul militarilor = *tarabostes*, îmbrăcaţi în uniforme = *pileati*, a fost desfiinţat. El trăieşte într-un proverb moldovenesc de mare circulaţie: „cu cel bogat să nu te judeci şi cu cel tare să nu te iei la trîntă". Totuşi, încetul cu încetul în locul lui *tarabostes* au fost introduse, în vorbirea curentă a autohtonilor, cuvintele latine *homines res + bellici*[546], format de la ordinul *războinicilor*, al oamenilor care se ocupau de arta războiului, *res militarist*[547] iar în acela de *pileati* substituindu-i-se termenul *milesitis*, de unde avem astăzi, în limba română, pe *militari* sau pe cei îmbrăcaţi în uniforma militară. Dar, concomitent cu *tarabostes*, tirageţii şi carpii dintre Carpaţi şi Nistru, regiune ocupată de romani numai în partea de sud, de la Oituz la Bărboşi – Galaţi şi Cetatea Albă – au păstrat şi transmis urmaşilor lor, paralel cu expresia *cei tari*, pînă astăzi, şi un alt cuvînt, pentru a desemna pe vitejii satelor, tot aşa de vechi ca şi *tarimotses*. Este vorba de termenul *onoman*, care-şi are originea în sanscritul *arddha-ard-hardi = îndrăzneţ, curajos, războinic* şi cuvîntul indogerman, *mann = bărbat*[548]. Compus astfel, el a fost păstrat şi transmis de locuitorii satelor sub forma *ortoman*, aşa cum îl scrie Vasile Alecsandri în balada „Mioriţa", în loc de *ardaman:*

> **„Şi se sfătuiră**
> **Pe l-apus de soare**
> **Ca să mi-l omoare**
> **Pe cel moldovean**
> **Că-i mai ortoman"**

În acelaşi timp, paralele cu *taru + mostes (patronii)* şefii cei *puternici şi ortomanii*, autohtonii dintre Carpaţi şi Nistru au mai moştenit de la triburile celtice, atît în onomastică, precum în toponimie, termenul *gal = tare, puternic, viteaz* în limba celtică[549]. Între munţi şi Siret, pe Bistriţa, se afla poiana şi pîrîul lui Galul[550]; între Siret şi Prut, un *Galus*, pe Baseu în ţinutul Dorohoi[551] un *Galus*, la Vălceşti, în ţinutul Suceava[552], un Galus jude, la Răcătău, în ţinutul Bacău[553], un *Galin* la Farloieşti[554], un *Galus*, jude pe Crasna[555] şi un Micul Gălescu, nume de oameni de la care se vor forma toponimicile *Găleşeşti*[556]. Numele nu lipseşte nici între Prut şi Nistru[557], aflîndu-se un *Galus* la Horbineşti-Capoteni din ţinutul Hotin, *o selişte a lui*

[545] Mihail Bogdan, *Dicţionar englez-român*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p 66
[546] I Nădejde, *Dicţionar latin-român*, ed IV, p 63
[547] *Ibidem*, p 576-577
[548] B P Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, I, p 261-262
[549] A Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, I, Leipzig, 1891, p 1522
[550] *A. Moldova, veac XVI*, vol III, p 294, IV, p 1
[551] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol I, p 30
[552] *Ibidem, veac XV*, vol II, p 293, XVI, vol II, p 191
[553] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 534, *A. Moldova, veac XV*, vol II, p 130, XVI, vol I, p 72, I Bogdan, *op. cit.*, vol I, p 403-405, II, p 53-54
[554] *A. Moldova, veacXIV-XV*, vol I, p 316, I Bogdan, *op. cit.*, I, p 281-283
[555] *A. Moldova, veac XVI*, vol I, p 277
[556] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 98, 431, II, p 20, 21, 163, 173, 320, 534, I Bogdan, *op. cit.*, II, p 119-120
[557] *A. Moldova, veac XV*, vol II, p 74, III, p 66

Gal în ţinutul Tigheci[558], acolo pe unde au locuit cîndva britogalii, fără a mai vorbi de numele unui *gal* de la care provine denumirea de localitate *Galaţi*, de pe Dunăre. Apariţia acestor nume de oameni şi denumiri de localităţi celtice se explică îndată ca recitim izvoarele istorice antice, cari ne arată că geţii sînt de neam tracic şi convieţuind pe ambele maluri ale Istrului împreună cu misii din Ţara Românească de mai tîrziu erau amestecaţi cu sciţii, abii, hipomolgi şi galactofagi, cu sarmaţii şi bastarnii, dar şi cu neamurile celtice, boii, scordiscii şi tauriscii[559].

Luptătorii lor (=gali) aveau desigur, şi uniformele respective, aşa cum le aveau şi geţii. Despre aceştia din urmă încă Herodot povesteşte că în luptă aveau pe cap *căciuli din piele de vulpe,* pe trupuri *tunici* şi deasupra *mantale* lungi împestriţate. Purtau *încălţăminte* şi *pulpare* făcute din *piele de căprioară* şi erau înarmaţi cu *suliţe, scuturi uşoare* şi *săbii mici*[560]. Fără îndoială, mantăile lungi şi căciulile erau folosite în timpul de iarnă.

CUM SE NUMESC RĂZBOINICII SATELOR ŞI CONDUCĂTORII LOR ÎN EVUL MEDIU?

Din simbioza cu goţii urmaşii tyrageţilor au receptat cuvîntul *wiking,* pe care l-au transmis sub forma *viteaz,* aşa păstrat şi mai tîrziu în actele interne şi externe, emise de cancelaria ţării, în secolele XIV – XVII. Acest termen nu a fost împrumutat de români de la slavi, cum scrie Radu Rosetti[561] şi P. P. Panaitescu[562], deoarece locuitorii Moldovei şi la anul 860 convieţuiau numai cu triburile germanice şi sarmaţii. Un misionar german, călugăr de la mănăstirea Fulda, înainte de a fi la El Wange, trimis să creştineze pe bulgarii din sudul Dunării, făcîndu-şi raportul despre cele văzute în regiunea Mării Negre, relatează, în acest an în care varegii Askold şi Dir ocupaseră Kievul[563], că în „ţara barbară" de la nordul gurilor Istrului, unde acesta se varsă în mare, locuiesc germani, sarmaţi, geţi, bastarni, cete ale dacilor şi alani.

Sint hie germanique truces et sarmata bellax Atque getae necnon bastarnae semina gentis Dacorumque manus et martia pectora alani[564].

Aşa stînd lucrurile, nu e de mirare că, şefii războinicilor acestor popoare germani, sarmaţi, geţi, bastarni şi alani, cari au participat ca soli ai lui Oleg şilgor la tratativele cu bizantinii, – după interpolatorul rus al cronicilor *Povesti vremennih let (Cronica lui Nestor)* şi *Novgorodscaia Letopisi,* în anul în 911 şi în 945, să poarte nume scandinavo-germanice ca: Adul, Carn, Gomol Râul, Lidul[565] etc.

---

[558] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 175; XVII, vol. II, p. 94-95, III, p. 165, 172.

[559] Strabon, *Geographica*, VII 3, 19-25, Izoarele privind Istoria României, I, Bucureşti, 1964, p. 243-245, lipsă acest pasaj.

[560] Herodot, *Istoriile*, VII, 75, cf. „Izv. Ist. Rom.", I, p. 68-69.

[561] R. Rosetti *Pămîntul, sătenii şi stăpânii*, I, Bucureşti, 1967, p. 49-50.

[562] P. P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii române*, în „Studii şi cercetări lingvistice" Anul IX, 1958, Nr. 2, p. 164-166.

[563] Cronica lui Nestor, ed. G. Popa Lisseanu, Bucureşti, 1935, p. 44-46, A. V. Soloviev, *L'Organisation de l'État russe au X-e siècle*, în „*L'Europe aux IX – Xi-e siècle,* Varsovie, 1968, p. 266-267.

[564] Ermericus alamanus natu, Elwagensis monahus, *Monum. Germ. Hist. Epist.* V, p. 576; F. H. „Dacoromana" III, p. 21, G. Popa-Lisseanu, *Continuitatea românilor în Dacia*, Bucureşti, 1941, p. 78-79.

[565] *Cronica lui Nestor*, ed. G. Popa-Lisseanu, „Izvoarele" VII, p. 38, 39, 49, *Istoria Moldavii*, I, Chişinău, 1951, p. 56, A. V. Soloviev, *L'Organisation de l'État russe au X-e siècle"*, în „l'Europe aux IX-e – XI-e siècles", p. 266-267.

Daco-geţii = valahi moldoveni îi aveau vecini pe slavi în secolul al IX-lea, dar nu la Dunăre, ci spre izvoarele Nistrului, în Podolia, pe unde, în anul 898, s-au, încăierat cu ungurii, încercînd să le taie drumul acestora către Galiţia[566]. În ce priveşte pe abodriţii numiţi praedenecenţi, cari locuiau în Dacia, menţionaţi în anii 818, 822 şi 824 în *Annales regni Francorum*[567], identificaţi greşit de către K. Horedt cu brodnicii[568], aceştia sînt după contextul latin cel mult slavii din Banat dintre Dunăre, Tisa si Mureş, veniţi aici din Dania = de pe malul Elbei, dinspre Marea Baltică[569].

Izvoarele germane distingeau foarte bine pe luptătorii popoarelor, cu care germanicii veneau în contact. Autorul epopeii "Das Niebelungenlied", descriind în secolul al XI-lea evenimentul căsătoriei lui Ştefan cel Sfînt (1001 – 1038), după însemnări contemporane, deosebeşte pe eroii ruşilor de la Kiev de aceia ai grecilor şi precizează, că cei şapte sute de vitezi călări (sieben hundert mannen) conduşi de ducele Ranunc din ţara Vlahilor (Wlachenlant) vecină cu Polonia, au venit împreună cu pecenegii sălbateci, sub a căror dominaţie se afla Moldova. Numai că, termenul folosit de autor pentru luptătorii moldoveni este acela german medieval de *mannes şi Kreftenriten*[570], cuvinte sub care apar vitejii moldoveni şi în secolul al XV-lea, în documente[571] şi în *Cronica moldo-germană; versiunea lui Schedel (mit seinen fladykew... und rytern)* unde e numit – Ritter – chiar Şendrea portarul Sucevei, cumnatul lui Ştefan cel Mare[572].

În acelaş secol al XI-lea, mai precis în anul 1070, cete de războinici moldoveni erau chemaţi în ajutor de Viaceslav de Polosk împotriva lui Boleslav al Cracoviei, pentru a alcătui împreună cu aceiaşi pecenegi şi cu rutenii o armată, *exercitus*[573] = miliţia populară la români.

La scurt timp după acest eveniment, în 1095 – 1096, Pudilă „alesul vlahilor" (adică voievodul vlahilor) din regiunea Prutului, evident omul Bizanţului, anunţa pe împăratul Alexis Comneanul, aflat la Anchialos, despre pătrunderea cumanilor în Imperiu prin vadurile Dunării, arătate acestora de către străjerii vlahilor din nordul marelui fluviu: νυκτός δε κατολοβόντος Πουδίλου τινός έκκρίτου των Βλάχων και τήν τῶν Κομάνον διά τοῦ Δανούβεως.

Τῶν γοῦν Κομάνου παρά τῶν Βλάχων τάς διά τῶν κλεισουρῶν ατραποῦς μεμθηκότων[574].

---

[566] *Voscresencaia Letopisi*, in „Polnoe Sobrannie russkih Letopisei", VII, p 270 *Cronica lui Nestor*, ed cit., p 46-47, Simon de Keza *Scriptores rerum hungaricarum*, I, p 148

[567] G H Pertz-Fr Kurze, *Annales regni Francorum*, Hannover, 1895, „Mon Germ. Hist." S S I, 1826, p. 149

[568] K Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei în secolele IX-XIII*, Bucureşti, 1958, p 153-157

[569] Obodriţi de la Marea Baltică de pe malul Elbei, la vărsarea acesteia, Vladimir Prochazka (Praga), *La tribu, la Principauté primitive, et l'etat féodal chez les slaves d'entre l'Elbe et la Baltique*, in „L'Europe aux IX-e-XI siècles", Varsovie, 1968, p 371-386 Ian Brankačk, – (Leipzig), *Betrachtungen zur politischen Geschichte der Elbslawischen Stammesverbande in 9 Iahrhundert*, in „L'Europe aux IX – XI-e siècles", Varsovie, 1968, p 391-420

[570] V. Maniu, *Românii în literatura străină*, Bucureşti, 1883, p 116, Em Grigorowitza, *Românii în monumentele literare germane medievale*, Bucureşti, 1901, p 120-122, N Drăgan, *Românii în sec. IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, Bucureşti, 1933, p 225-226, G Popa-Lisseanu, *Românii, în poezia medievală*, in „Cercetări istorice" Anul X-XII, (1934-1936), Iaşi, 1936 Nr 1, p 128-134, Gh Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti, 1945, p 153-156, N Iorga, *Istoria Românilor*, vol II, 1936, p 240-254 şi urm.

[571] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 697-699, 701-703, 779-787

[572] *Cronica lui Ştefan cel Mare, Versiunea germană a lui Schedel*, Bucureşti, 1942, p 40-42, ed P P Panaitescu, in *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI*, Bucureşti, 1959, p 31 şi 34

[573] I Dlugos, *Historicae polonicae*, ed cit col. 265

[574] Anna Comnena, *Alexiadis*, lib X, vol. II, p 10, A Sacerdoţeanu, *Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen-Age* Paris, 1929, p 11, 193 ed rom

În secolele următoare menţiunile despre luptătorii Moldovei sînt şi mai numeroase. O legiune de 6000 de berladnici ajută pe Ivanco Rostislavici în anul 1160 alături de cumani sub a căror dominaţie se află Moldova la acea vreme, să cucerească tronul Haliciului, în luptele de la Cucelmin de lîngă Hotin şi Uşiţa, aproape de la Cameniţa, iar în 1161 aceiaşi berladnici ocupaseră Alexandrov (Olesie) de la gura Niprului, Ori se ştie din cuvintele lui Andrei de Suzdali că principatul Bîrladului era, în 1174, în afara ţărilor ruseşti[575].

Cetele de străjeri vlahi, îmbrăcate în costumele lor de păstori prind în 1164 la graniţa cu Galiţia, pe Andronic Comneanul[576], iar unităţi de militari recrutate din satele din regiunea Pontului Euxin, deci şi sudul Moldovei de către Leon Vatatzes şi Ioan Ducas participă, în anul 1166, numai în oastea bizantină, care a întreprins expediţia în contra ungurilor, prin Moldova şi Galiţia[577], nu şi în aceea din Banat. Mai apoi Nicetas Choniates arată, descriind participarea acestora la luptele împotriva bizantinilor că, în anii 1199 – 1207, veniţi în ajutorul lui Ion Assan, împreună cu cumanii, aceşti vlahi au trecut Istrul, organizaţi în unităţi numite *miras* Σκύθαι μετά μοίρας βλάχων τον "Ιστρον διαβάντες[578].

Aceste jumătăţi de legiuni de cîte 3 000 de oameni[579] fiecare, spre deosebire de legiuni numite în limba greacă uepoq = cari aveau 5 000 de oameni[580], constituiau[581] deja un aparat de război în 1247 în Oltenia în genul acelui menţionat de Bella IV ca existent, în anul 1260[582]. Asemenea unităţi militare participă, împreună cu tătarii, la bătălia de la Kreussenbrunn, chemate în ajutor de către Bella al IV-lea împotriva lui Othokar al Boemiei, apoi în ajutorul acestuia[583], în anul 1277 contra ungurilor.

Mai tîrziu, în 1325, unităţi de războinici moldoveni luptă alături de poloni contra Mărcii de Brandenburg[584], ca la întoarcerea lor să facă un iureş prin Transilvania[585].

Cunoscîndu-i personal în bătălia de la Posada, din 1330, unde participaseră alături de vitejiilor confraţi din Ţara Românească[586], regele Carol Robert îi numeşte în anul (1332)

---

[575] *Cronica I patievscaia*, în „Polnoe Sobrannie", II, 1843, p 83-84, 86, 109, A V Boldur, *op. cit.*, I, p 134-135

[576] N Choniates, *De Manuele Commeno lib.* IV, ed Bonn, 1835, p 171, D Onciul, *Scrisori istorice*, ed A Sacerdoţeanu, I, Bucureşti, 1968, p 295 G Murnu, *Les roumains de la Bulgarie medieval*, în „Balcania", I, 1938, p 4-5, interpretează greşit pasagiul, fără a ţine seamă de expresia „graniţa Galiţiei"

[577] I Cinnamus, *Epitome*, ed Bonn, 1836, lib VI, p 260, D Onciul, *op. cit. ed. cit.*, p 685-689, G Popa, Lisseanu, *Continuitea românilor din Dacia*, p 56-57 Aici se arată că vlahii erau numai în oastea pornită dinspre Marea Neagră

[578] Nicetas Choniates, *De Alexio Isaccio Angeli fratre*, ed Bonn, 1835, lib II, 5, p 662, şi trad De Gh Murnu, „Anal Acad Rom S II M S I, tom , XXX VIII, Bucureşti, 1906, p 409-411

[579] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, Bucureşti, 1969, p 419

[580] *Ibidem*, p 51, 57, 59, 101, 133

[581] Hurmuzachi-Densuşianu, I, p 250 *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, I, Bucureşti, 1966, p 4 cum apparato suo bellico

[582] I Nistor, *Participarea românilor la lupta de la Kreussenbrunn*, în „Junimea literară" Anul II, nr 3, p 38-40, M P Dan, *Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII-XVI*, Sibiu, 1944, p 81-20

[583] M P Dan, *op. cit.*, p 26-28, A Sacerdoţeanu, *În jurul unei lupte a Românilor cu rutenii în anul 1277*, în „Arhivele Olteniei" Anul XIII, (1934), nr 74, p 276-86, Gh Brătianu, *O nouă mărturie (1277) despre un voievod moldovenesc în veacul al XIII-lea*, Bucureşti, 1945, „Anal Acad Rom ", tom XXVII, p 1-14

[584] I Dlugosz, *op. cit.*, I, col 989

[585] *D. I. R. C. Transilvania, veac XIV*, vol II, Bucureşti, 1953, p 132-135

[586] V Motogna, *Iarăşi despre lupta de la Posada*, în „Revista Istorică", IX, p 81, Gh Popa-Lisseanu, *Românii în izvoarele istoriei medievale*, Bucureşti, 1936, p 243-245

potentes ittanim partium.[587] Expresia este o traducere fidelă în limba latină a străvechilor cuvinte „tarabostes" şi „ortomani", adică *şefii cei tari şi puternici*. În afară de aceste informaţii, moldovenii, consideraţi de aceeaşi origine cu celţii din Italia de nord „genus et natio volscarum esse fuisseque creduntur", aşa cum le spunea şi Caesar celţilor[588], aveau, în 1359, după izvoarele folosite de I. Dlugosz la descrierea evenimentelor din acest an, trei categorii de războinici şi anume *boiares, milites şi provincialei*. Toate acestea rezultă, cu prisosinţă, din textul referitor la fuga lui Ştefan în Polonia cu tezaurul, cu parte din boieri şi parte din viteji: *boiaris cum milite*, şi acela privind bătălia din codrii Plonini, la care au luat parte, alături de Petru, boiarii şi vitejii credincioşi acestuia şi *provincialii* (provinciales), bănuiţi, aici, că ar fi provinciali ai ungurilor[589], adică români veniţi din Transilvania sau Maramureş.

Folosit adesea în scrierile medievale care vorbesc de componenţa oştirii lui Iancu de Hunedoara, termenul provinciales este arătat de către profesorul Mihail P. Dan ca reprezentînd corpul de oaste al miliţiilor populare, format în cea mai mare parte din ţărani[590], de către C. Cihodaru ca „populas castri", după A. Bartal[591], iar de P. P. Panaitescu ca orăşeni[592]. Cum în acest caz nu sa putut ridica ţărănimea din Transilvania sau Maramureş să vină la chemarea voievodului Moldovei este de la sine înţeles că ei erau tot ostaşi moldoveni. Vor fi fost, probabil, printre aceştia şi cîţiva refugiaţi, adepţi ai lui Bogdan I dar nu aşa de mulţi pentru a forma un corp de oaste = *provinciales*. Că aceşti *provinciales* erau moldoveni şi că interpretarea noastră este justă ne-o dovedeşte şi *Chronicon Dubnicense*, care vorbind de înfringerea lui Ludovic cel Mare atribuie acesta provincialilor din Moldova[593].

Relatările izvoarelor străine şi româneşti privind existenţa unor ordine militare la popoarele vecine şi participarea luptătorilor moldoveni la diferitele fapte de arme petrecute în imediata vecinătate a ţării, trecute în revistă pînă acum, sînt de mare importanţă pentru istoria Moldovei. Ele demonstrează, pe lîngă continuitatea triburilor traco-gete în simbioză cu germanii, sarmaţii, bastarnii şi alanii pînă în secolul al X-lea, şi o permanentă organizare militară a satelor dintre Carpaţi şi Nistru.

Mai mult decît atît chiar, prezenţa a trei ordine militare în anul 1359, cînd cronicile interne pun începutul independenţei satului moldovean, dovedeşte, pe lîngă maturitatea

---

[587] E. Hurmuzaki – N. Densuşianu, *Documente*, I, p. 622.

[588] E. Lavisse, *Histoire de France*, Paris, 1904, p. 26 şi 29.

[589] I. Dlugosz, *op. cit.*, I, col. 1122-1124, idem, *Opera omnia* ed. A. Przedziecki, I, 1711, p. 515-557, I. Bogdan, *Două disertaţii despre începuturile Moldovei şi Ţării Româneşti*, în „Conv. Liter.", XXIV, 1890, p. 545-549, P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independenţa Moldovei în veacul al XIV-lea*, în „Studii", Anul IV, 1956, Nr. 4, p. 97-98.

[590] M. P. Dan, *Armata şi arta militară a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii şi Cert. de Istorie", Anul XIII, Cluj, 1957, Nr. 1-4, p. 73-74.

[591] C. Ciohodaru, *Tradiţia letopiseţelor şi informaţia documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*. În „Anuarul Instit. De Istorie şi Arh." A. D. Xenopol, tom. V, 1968, p. 5, A. Bartal, *Glossarium mediae et infirmae* p. 539.

[592] P. P. Panaitescu, *Din istoria luptei pentru independenţa ...*, p. 115.

[593] *Cronica Dubnicense*, ed. Florianus, Hist. Hungariae, Fontes III, Bratislava, 1884, p. 191.

organizării de stat şi „originile războinice ale nobilimii moldoveneşti, ale cărei rădăcini au fost hrănite de terenul militar.

Semnul caracteristic al acestei nobilimi a fost, ca şi la celelalte popoare aptitudinea personală, capacitatea individului de a fi fost războinic, adică *boier,* cuvînt compus din = *boy = gintă* şi *her* = *ostaş* al ginţii sau neamului[594], în limba triburilor turcice ale chazarilor, pecenegilor şi cumanilor. Expresia a fost împrumutată de români după venirea chazarilor în anul 643; peste acest cuvînt s-a suprapus termenul *bunari*[595] = *credincios,* din aceiaşi limbă[596], odată cu prestarea de către militari a „slujbei drepte şi credincioase". Numai în urma constatării destoiniciei ca militar şi a prestării unui serviciu deosebit, de interes comun, s-au putut creea privilegii pentru unii indivizi din lumea satelor megieşeşti, cari erau consfinţite, pe vecie, cu acte scrise în cancelaria special organizată, la curtea unde rezida voievodul. „Aceşti doi factori: virtutea militară şi prestarea serviciului" drept şi credincios", după prestarea unui jurămînt de credinţă stau la originea dreptului unui megieş de a dobîndi feude în satele din Moldova medievală şi nu privilegiul unei clase speciale, care nu exista, de fapt, în orînduirea regimului gentilico-familial. Aşa că, oriunde vom vedea, în acte, *slugi domneşti* = adică *viteji* şi *boieri* dăruiţi sau întăriţi de voievozi cu sate, ne vom afla, în primul rînd, în faţa unor războinici şi apoi în aceea a unor stăpîni de „case" sau „curţi" din provincie.

Pentru a atinge acest nivel, societatea moldovenească a parcurs o epocă îndelungată de severă disciplină introdusă de adunările megieşeşti şi supravegheată, în deaproape, de „oameni buni şi vrednici" pe linie militar-administrativă. Această disciplină militară se reflecta din însăşi crearea şi organizarea cancelariei voievodale. Scopul instituirii acesteia pe lîngă curtea centrală voievodală a fost acela de a ţine evidenţa satelor de pe întregul întins al ţării, a „caselor" şi „curţilor", în jurul cărora erau grupate şi a conducătorilor acestora. Fundarea ei a fost posibilă numai cu concursul războinicilor care aveau interesul de a primi cărţile respective de înnobilare şi stăpînire, în acelaşi timp, pe vecie şi a se păstra o ordine şi o ierarhie în noul regim social. Faptul reiese cu prisosinţă din toate cărţile emise de cancelaria voievodală.

În cea dintîi carte domnească cunoscută nouă scrisă în 3 iunie 1374, la Bîrlad, la curtea Ţării de Jos, în care va rezida marele vornic, oricine poate observa că uzurpatorul, cneazul lituanian Iurg Coriat face cunoscut, în calitate de voievod al Moldovei, „oricărui om bun care va căuta la dînsa şi o va auzi citindu-se" şi împreună cu toţi boierii, adică însoţit de războinici, introducerea în stăpînire în satul Zubreuţi a credinciosului boier Iacşa Litavoi comandant adjunct = namesnic al Cetăţii Albe. Ordinul scris dat pentru „dreapta şi credincioasa lui slujbă" şi mai cu seamă pentru „vitejia în lupta cu tătarii, la satul Vlădiciu pe Nistru".

În act, nu se dă numele războinicilor = boieri, cari au asistat la aceasta ceremonie solemnă. Apare însă acela al boierului secretar al cancelariei = *pisarul* Iatco[597], logofăt şi membru în Sfatul domnesc, din perioada 1374 şi pînă la 11 aprilie 1411[598].

Din privilegiul acordat la 1 mai 1384 mănăstirii catolice Sf. Ioan Botezătorul din Tg. Siret, ca să ridice venitul cîntarului din acest oraş, se poate constata din nou că Petru, fiul lui Muşatin face această danie într-o altă curte aflată în localitatea Hîrlău unde era curtea mamei

[594] Divan Kilekian, *Dictionnairre turc français Constantinopole*, 1911, p. 64, 295.
[595] Imre Boda, *Nomads, Northmen and Slavs*, Otto-Hassarowitz, Wiebaden, 1967, f. 40-55 şi p. 56-78 şi urm. Şi Mouton – La Haye, recenzia, Michel Rouche, în „Annales", 2 Ge, Annèe, Nr. 6, Nov.-Dec. 1971, p. 1300-1301
[596] Geza Kun, *Code = Cumanicus*, Budapesta, 1880, p. 341, 347
[597] B. P. Hasdeu, *Istoria Critică a Românilor*, I, Bucureşti, 1875, p. 89
[598] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 1-4

sale = *in curia matris nostre caressime*. Acolo el se va intitula mai întîi *Nos Petru waivoda* şi apoi *Dei gratia dux terre Moldaviae*[599]. Titlul *waivoda* reprezintă, aici, pe *dux* din limba latină, unul fiind pleonasm pentru celălalt, ultimul fiind folosit, în vocabularul curent al romanilor din Transilvania, pentru şeful militar al unui castru, încă din secolul al IX-lea, după însăşi mărturia Notarului Anonim, „qui lingua eorum duca vocabatur"[600]; în timp ce *curia* era instituţia militară, în care rezida voievodul, senatul cetăţii, (= *senatus civitatis*)[601] şi adunarea războinicilor (= militum turma)[602], ceea ce va constitui aşa zisul Sfat domnesc[603].

La emitere, voievodul întăreşte actul cu un sigiliu personal, fiind asistat de consilierii Porucino (= staroste, în limba polonă) Birla şi Julea[604].

Cu ocazia depunerii omagiului faţă de coroana Poloniei, în 26 septembrie 1387, Petru se numeşte în textul latin, *Petrus woyewoda Muldaviensis* (= al moldovenilor) iar războinicii care-l însoţesc la Lemberg intitulîndu-se *supremi consiliarii* ai „magnificului domn Petru voievodul moldovenilor (magnifici domni Petri woyevode Muldaviensis) sînt: Dzula *capitaneus*, Birlă, Draguy *marscalcus*, Stanczel şi Stanislaus[605].

Roman, fratele lui Petru, ţine să se adaoge, în cărţile emise pe lîngă voievod titlul de *„singur mare stăpînitor din Planini la malul Mării": (velichi samoderjanvî Io Roman voievoda ot Planini do beregu morea)*. În această calitate avînd în anturajul său pe *jupanii*: Iuga Giurgevici Coriatovici, Ştefan, nepotul său de soră, cu fraţii lui şi Braţul Neatedul, precum şi pe *panii* = boieri Stanislav de la Ielova, Dragoi, Andriaş, cu fratele său Iurie stolnic zis şi Giurgiu, Dragoş *Viteazul*, Ivan Stravici, Vlad *vornicul*, Ghidea, Grozea, Costea, Oriş, Balica, fiul lui Birlici şi Sîn Birlici face cunoscut prin cărţile scrise în 30 martie 1392 şi 18 noiembrie 1393 *tuturor bunilor pani* cari vor căuta sau le vor auzi cetindu-se că slugilor Ionaş Viteazul şi Toader li se încredinţează spre stăpînire, celui dintîi satele de pe Siret, Ciorşacesti, Vladimiresti şi Bucureşti, toate într-un ocol grupate în jurul unei curţi, de unde mai apoi şi denumirea de *Dvorişte* sau *Zvonişte*[606] şi, celui de al doilea, Toader cu cei *patru fraţi* Dimitrie, Petru, Mihail şi Giurgiu, toţi fii ai lui Dragomir Albu, un sat pe Suceava, numit *Frătăuţi*[607] în care se afla altă curte[608].

În actele rămase de la fiul lui Roman jupanul Ştefan, ajuns voievod între 1394 şi 1399, într-unui emis în 1395, apar boierii ţării Moldovei: pan Mihail, fratele domnului; Braţul Neatedul; Stanislav Rotompan; Dragoş *Viteazul;* Grozea *Viteazul*, Ivan Stravici; Vlad vornic; Mihail „de la Dorhoi; Ioaniş *Viteazul*, Ghidea; Roman; Costea *Viteazul*, adăugindu-se formula „cu toţi boierii noştri" (so vseami naşimi boiari), cu toţi pămînteni ai noştri, şi *„cu slugile"* (= so vseami naşimi zemleani i sî slugmi „şi cu tot *poporul"* (= i so vseam pospolistvom)[609]. În cel

---

[599] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 4-7

[600] Anonymus, *Gesta Hungarorum* cap. 13, N. Densuşianu, *Dacia preistorică*, p. 1089

[601] Du Cange, *Glossarium* ... III, p. 665

[602] *Ibidem*, III, p. 670 (12)

[603] N. Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1968, p. 13 şi urm.

[604] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 5

[605] *Ibidem*, II, p. 599, 601

[606] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 7-13, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 329, Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade* IV, p. 125

[607] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 13-15

[608] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 381-382

[609] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 612-619

din 1397, Mihail, fratele voievodului, se intitulează *capitaneus moldaviensis* și e urmat, în sfat, de Ștefan de Hotin, Stanislav Rotempan, Ivan Stravici și Ionaș vornic[610].

Jupanul Iuga Giurgevici, fiul lui Iurg Oarlat, uzurpatorul tronului Moldovei, după pieirea lui Ștefan în bătălia cu tătarii de la Worskla[611] (în 12 august 1399), folosește aceiași formulă în cadrul aceluiași anturaj. În cele patru cărți cunoscute nouă astăzi, el aduce la cunoștință „tuturor bunilor pani" sau „tuturor boierilor celor buni care le vor vedea sau le vor auzi cetindu-se" că, *slugile*: Ioan Cormeleu, Braia, Șerban Hindău și Țiban „au slujit drept și credincios mai înainte sfînt răposaților domni, Iurg Coriat *voievod*, Petru *voievod*, Roman *voievod* și Ștefan *voievod*". De aceea, el văzînd „slujba lor dreaptă și credincioasă", *întărește* lui Ioan Cormeliu și fratelui său Trofin satele Brătila de Jos și Brătila de Sus, de pe Tazlău Mare[612], lui Braia vornic, un loc pe Strahotin și Jijia, la Movila Vulturului (vorlov)[613] – azi Brăiești, ținutul Dorohoi; lui Șerban *Hindău* trei sute în ținutul Neamț Solomonești pe Topolița și Munteni și Pintecești contopiți mai apoi sub denumirea de Ghindăoani, de pe Cracău[614], iar lui Țiban (capră = în limba slavă)[615] două sate, unul pe Gârbovăț, mai apoi Țibănești sau Țibana și altul pe Bîrlad – Băceștii[616], ambele în ținutul Vaslui.

Războinicii în fața și cu știrea cărora se încredințau, în continuare, în scopul organizării militare și fiscale, curțile din satele înșirate mai sus sînt: *jupanul* Bratul Neatedul și *boieru* Stanislav Rotempan, Costea *Viteazul*, Grozea *Viteazul*, Dragoș *Viteazul*, Dragoi *Viteazul*, Ioanăș *Viteazul*, Roman de la tîrgul Romanului, Bîrlă, *vornic* de Hîrlău, Badea cel Bătrîn, Ivan Stravici, Vlad *vornic*, Mihail de la Dorohoi, Duma *vornic*, Mic Horaeță.

Avînd în vedere meritele obținute în lupte, în slujba țării toți convin, în unanimitate, ca titlurile de *gnobiles*, recunoscute prin aceste cărți, să nu fie retrase „fără vina" lor. Este evident că nu poate fi vorba de altceva decît de viclenie sau înaltă trădare, care se săvîrșește numai de militari, ca slugi = vasali ai voievodului. Faptul ne este confirmat, de altfel, și de actele în care se prestează omagiul feudal de către Petru Mușat și mai ales de către Roman voievod și Ștefan voievod în 5 (ianuarie 1393) și în 6 ianuarie 1395, cînd se declară solemn că voievozii vor lupta I) „cu *toți boierii*"... II) cu *slugile* și III) cu *tot poporul țării* Moldovei, împotriva Craiului Ungariei, a voievodului Basarabiei, a turcilor, tătarilor și prușilor[617]".

Toate aceste acte de pînă la 1 400 nu fac altceva decît întăresc mereu existența în Moldova a acelor ordine militare constatate în izvoarele polone, folosite de I. Dlugosz, pentru descrierea evenimentelor din anul 1359. Adică, în afară de a) *voievod* sau *duce*, ele vorbesc de b) *capitaneus*, de c) *jupani*, ca membrii ai casei domnitoare apoi de d) *boieri = pani*, formați dintre curteni e) de curteni sau *slugi*, f) și de *provinciales*,- ultimii cunoscuți în limba polonă ca *pospolistvom*. În traducerea latină *panlove boiares* sînt redați prin *domini proceres*, curtenii sau slugile prin *milites* sau *equestres* și *pospolistvom*, numită de către poloni adesea și *șleachta*[618],

[610] *Ibidem*, II, p. 616
[611] I. Minea, *Principatele române și politia orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 94, 95-97
[612] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 20-21, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 4-5
[613] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 26-29
[614] *Ibidem*, I, p. 29-31
[615] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV, Iași, 1915, p. 87
[616] *Ibidem*, I, p. 21-26
[617] *Ibidem*, II, p. 606-615
[618] Z. Wojciechowski, *L'État plonais au Moyen-Age*, Paris, 1949, p. 175, 304

cuvint derivat din vechiul german *Geschlecht,* prin *tota terrae Moldaviae gens*[619] sau provinciales.

Sistemul de organizare al armatei moldoveneşti constituie din aceste trei ordine militare, din perioada de trecere de la regimul gentilico-familial la acel feudal era aşa de înrădăcinat în tradiţie încît nici după trei- sute de ani de frămîntări sociale nu se schimbase nimic din el. Ne-o mărturiseşte Dimitrie Cantemir în *Descriptia Moldaviae* la 1716, cînd vorbeşte, în capitolul al XV-lea, despre nobilimea Moldovei. Numai că, marele învăţat atribuie rolul principal de a fi împărţit oastea ţării în trei ordine voievozilor şi nu ca ceva izvorît din necesităţile de apărare ale societăţii la organizarea „caselor" şi „curţilor". „Hac ratione, cum nimis augeretur riobilium moldavorum numerus, in *tres ordines* dispertire totam nobilitatum principibus placuit".

Primul loc a fost dat *boierilor mari,* mai ales acelora puşi de domni în slujbele cele mai înalte ale ţării sau născuţi din asemenea părinţi (Primus locus *baronibus* datus est).

În al doilea ordin se socotesc *curtenii* (– Secundo ordine habentur *curteni* vel *aulici),* cari au moştenit vre-un sat de la părinţii lor.

În cel de al treilea sînt *călăraşii,* care, pentru moşiile date lor în stăpînire de domnitor, sînt obligaţi să-l urmeze în război pe cheltuiala lor (= Tertiae stationis sint *călăraşii, equites,* qui pro terrarum, quas ipsis principes concessere, usu sepmp: eosdem in expeditione suiş expensis sequi tenentui). Ultimii sînt *răzeşii.* după D. Cantemir şi locuiesc mai mulţi într-un sat unde-şi cultivă pămîntul sau singuri sau cu şerbi, conduşi de ci (= ultimii sint rezeşii... plures simul unum *pagum* habitant, suasque terras vel ipsi, vel per *servos* conductionis colunt[620]. Călăraşii sau răzeşii cari sînt provinciales trebuia deosebiţi de vecini (= servos) numiţi şi *rustici* aduşi din ţările vecine (Rusticus pure moldavus nullus est, qui reperiuntur, vel russicae, vel transylvanicae)[621]. E foarte probabil ca voievodul Moldovei să fi făcut această împărţire nu după documente, ca istoric, ci ca fost comandant al întregei oştiri. De aceea şi concepţia că, răzeştii (pe care-i văzuse personal) deşi din starea a treia luptă numai călare şi nu şi pedestru, iar săvaniţi *servi* = rustici sau vecinii erau pentru el străini aduşi de oştirea moldovenească din ţările vecine şi siliţi să lucreze la munca cimpului.

Oricum, chiar cu această concepţie despre situaţia socială asupra vecinilor, afirmaţiile lui Dimitrie Cantemir merită reţinute, întrucît confirmă menţinerea, prin tradiţie, a aceluiaşi sistem de organizare a armatei moldoveneşti folosit veacuri la rînd, din epoca de trecere spre feudalism si pînă la începutul secolului al XVIII-lea.

Corespunzînd întru totul realităţii istorice, ele se verifică şi prin actele scrise în cancelaria voievodală şi mărturiile izvoarelor narative.

Prin lovitura de stat dată imediat după 27 decembrie 1399 (ziua ultimului act intern emis de Iuga Coriat, probabil în noaptea de anul nou 1400), cu ajutorul trimis de Mircea cel Bătrîn şi a energicului vameş Dan de la Vaslui, Alexandru cel Bun a izbutit să-şi impună voinţa ca voievod al Moldovei.

Din prima carte cunoscută nouă, emisă de cancelaria voievodală în 11 februarie 1400, prin care-i încredinţează lui Dan vameşul comanda peste şase sate la Vaslui răsplătindu-i în

[619] E. Hurmuzaki, F. Kaluzniacki, *Documente* I, p. 818, Hurmuzaki, I. Bogdan, *Documente* , Suplement II, vol. III, p. 283

[620] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 1872, p. 114; ed. rom. Gh. Adamescu, p. 115

[621] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* , p. 1221, ed. rom. Gh. Adamescu, p. 123

același timp „buna slujbă" ce i-a făcut, și pînă la ultima, dată în 20 decembrie 1431, precum și din acele emise de fiii și nepoții săi, se pot urmări numele boierilor din anturajul voievodului dinainte de 1400 și după acest an, ce funcții au avut și de unde au fost originari!

Legenda păstrată de tradiție în *Letopisețul moldovenesc* și interpolată de Simeon Dascălul în *Cronica lui Grigore Ureche*[622] atribuie lui Dragoș, Vodă și Iațco prisăcirul descălecatul al doilea al țării Moldovei. Ucizînd păstorii vînători din Maramureș, în anul 1359, o fiară ce se chiamă bour la șesul apei Moldovei la locul ce se chiamă acum Bourenii „au luat-o pre cîmpi într-o parte și au nimerit la locul unde este acum tîrgul Sucevei", descălecat „de niște cojocari unguresti" Acolo, mirosindu-le fum de foc,... au pogorît pre mirodema fumului la locul unde este acum mănăstirea Etcani [Ițcani],... unde au găsit o prisacă cu stupi și un moșneag bătrîn de pază stupii"... pe care-1 chema Etco". Acesta, dacă a văzut descălecarea maramureșenilor îndată s-a dus în Țara Leșască de au adus ruși mulți", și i-au descălecat pre apa Sucevei" adică la Ițcani.

Nicolae Costin a reținut chiar că Iațco s-ar fi dus la Sneatin[623], pentru ajutor.

Urmărind însă persoana lui Iațco în actele emise de cancelarie, am putut constata, că, în realitate este vorba de războinicul cu numele biblic Ezek (ii) —, în pronunțarea germană Ețec = Iațco, adus la Suceava, la curtea voievodală, pentru a scrie cărți domnești în limba slavonă, din satul de la *Șanțul de graniță* al Moldovei = *Certolom*, numit prin rotacizare *Certorom* și apoi *Ciortoria* de sub Sneatin, dintre Ceremuș și Prut.

Numit secretar (= pisar) al cancelariei de către Dragoș Vodă sau Bogdan I și menținut de Iurg Coriat în 1374 — pentru că era un războinic învățat[624], el ajunge curind logofăt boier și în Sfatul războinicilor lui Iuga, fiul lui Coriat și al lui Alexandru cel Bun, în care-1 găsim pînă în 11 aprilie 1411, cînd dispar[625]. Fiii săi Nemirca și Ivașco sînt și ei boieri în Sfatul domnesc sub Alexandru cel Bun și urmașii lui, sub numele de *Ciortoriischi*, adică de la Certoriia[626], cu toate că satul își va schimba denumirea în *Nemirceni*, după numele de botez al lui Nemirca[627], așa cum va apare și Andreica, fiul lui Nemirca[628], tot Ciortoriischi.

Mitul despre un Iațco prisăcar la Ițcani s-a format abia în secolele al XVI-lea și XVII-lea de la faptul că, logofătul moldovean, secretar al cancelariei de la curtea voievodală, era ctitor al mănăstirii de călugărițe „Adormirea Maicii Domnului", zisă astăzi Ițcani (și al bisericii cu hramul „Sf. Dumitru", din Suceava ambele închinate, în 1395, patriarhiei de Constantinopol, printr-un act grecesc, unde al scris greșit Isac = Ισάκιος, în loc de Iațco) căreia i s-a acordat de Alexandrei voievod, în 23 februarie 1453, scutire de dări și desetina de albine de la prisacă și dreptul de a aduce oameni „din Țara Leșască", meșteri olari și cojocari cari se lucreze pentru călugărițe[629]. De altfel, legenda nu se afla în niciuna din cronicile scrise dinainte de 1453, nici de *Letopisețul moldovenesc* și nici de *Letopisețul lui Grigore Ureche*. Așa că, rămîne să reținem că, Iațco prisăcarul din legendă nu este altul decît cel cunoscut în actele interne că primul

---

[622] *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595) întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții de Simeon Dascălul*, București, 1916, p 6, 14-16, ed C Giurescu

[623] N Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1942, ed I, St Petre, p 173

[624] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 317-322, 442, 509, 529-532, II, p 24, 32, 36, 46, 650, 701

[625] *Ibidem*, I, p 1-4, 33, 41, 44, 57, 61, 69, 73

[626] *Ibidem*, I, p 322, 529-531

[627] I Bogdan, *Documente*, I, p 85-86

[628] E Hurmuzaki, N Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XIV$_1$, București, 1915, p 18, doc 41

[629] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 47, 57, 61, 70, 72, 73, 74, 76, 77

secretar al cancelariei voievodale războinicul = boier Iaţco, şeful militar al satului de la Şanţul de graniţă de la Certolom = *Ciortoria* care avea pe lîngă mănăstirea fondată de el în Suceava o prisacă cu albine. Dar cum cancelaria organizată pe lîngă curtea voievodală nu putea funcţiona numai cu un singur secretar, imediat şi alături de acesta apare Brateni logofăt şi fiul său Ivaşco Brateiescu[630], Gârdea şi Isaia Gîrdescu şi alţi oameni învăţaţi aleşi dintre războinicii moldoveni. Dacă din puţinele acte, care au supravieţuit din această vreme, pînă acum nu avem nici unul pentru satul de unde au fost aduşi, la Suceava, Brăteiu şi fiul său, în schimb, ştim că Gîndea şi Isaia Gîrdescu erau de la fosta cetate de scaun de la Baia[631], iar Cupcici logofătul, mai apoi vornic, era originar de la Cupca, din ţinutul Cernăuţi, unde-şi avea „casa" lui.[632]

În acelaş timp, a fost înfiinţată pe lîngă curtea şi cancelaria voievodală o şcoală în care învăţau fiii boierilor de curte şi ai voievozilor. O ştim aceasta din însăşi mărturia lui Alexandru cel Bun, din anul 1429, care încredinţează boierului pan Radul, spunîndu-i *„gramaticul nostru"*[633] adică profesorul nostru care preda gramatica şi se ocupă de studiul textelor numit aşa de la γραμματικός în limba greacă[634], satele la Terebne, Zăbriceni şi Ivancăuţi, uric cu tot venitul, lui şi fraţilor lui şi copiilor etc. Deşi contestată ea a existat totuşi.[635]

În acest aşezămînt de cultură instituit la cartea voievodală şi supravegheat de mitropolit şi de marele logofăt predau tot boieri şi fiii de boieri proveniţi dintre războinicii satelor. Din rîndul acestora am putea cita pe Neagoe *gramaticul*, viitorul logofăt, boier comandant peste Curtea de la Negoeşti, de pe stînga Siretului din ţinutul Suceava[636] şi pe ginerele Mihul *gramatic*, mai apoi logofăt, fiul protopopului Iuga de la Buciumeşti[637] de pe Şomuzul Mare, de lîngă Fălticeni. Tot aici au învăţat şi predat şi gramaticii Oancea, fiul lui Stănigă, ginere lui Iurghici pîrcălabul[638], cu fratele său Ilie şi Costea Andronic,[639] verii lui Mihul logofăt, de la Stănigeni Buciumeni. Ultimii doi, mînuind cu aceeaşi dexteritate sabia ca şi condeiul cad, luptînd în bătălia de la Tamaşani, contra lui Bogdan al II-lea[640].

Nu ştim de unde este Ghedeon, diacul Doamnei[641], dar Ioan Tăutul[642] era de la Bălileşti, din jos de Tîrgul Siret, unde era şeful militar al curţii de acolo[643]. Şi exemple de acestea se mai pot da. De aceea, nu în zadar şi de formă, menţionează cărţile domneşti prezenţa la curtea domnească, pe lîngă războinicii maturi, boieri cu atributul de viteji, toţi vornici, şi pe copiii acestora. Scopul avut în vedere, în afara de acela politic, era de a garanta credinţa, fidelitatea în jurămîntul feudal depus în primul rînd şi de a fi instruiţi la şcoala şi în pregătirea de viitori războinici. Doar pentru aceasta erau prezenţi la curtea voievodală pe lîngă boierii gramatici, şi

---

[630] *Ibidem*, I, p 47, 57, 61, 70, 72, 73, 74, 76, 77

[631] *Ibidem*, II, p 701-702, E Hurmuzaki – Kaluzniacki, *Documente I₂*, p 865

[632] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 261-265

[633] *Ibidem*, I, p 258-260

[634] A Bailly, *Dicţionnaire grec* ... , p 417

[635] C. Cihodaru, *Învăţămîntul în Moldova în sec. XV-XVIII*, Bucureşti, 1960, extras din „Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi", 1860-1960, vol I, p 9-32

[636] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 471-491

[637] *Ibidem*, I, p 501-506

[638] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 465-467

[639] *Ibidem*, II, p 87, 92

[640] I Bogdan, *Cronicele slavo-române*, ed P P Panaitescu, p 7, 15

[641] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 210, 217, 219, 224, 359, 460, II, p 338, 387, 446, 653

[642] *Ibidem*, I, p 299, 416

[643] T Codrescu, *Uricariu*, X, p 92, 101, 107, 152-153, *A. Moldova, veac XVII*, vol I, p 14

instructorii militari străini panii lituanieni. Stanislav de Vronova, Pasco Albul, Nicolae, Mihal și alții cari sînt cu ei, plătiți cu leafă lunară de cîte 5 grivne polone de lancic și asigurați de nutrețul cailor[644]

În ce privește cine sînt de unde sînt și ce funcții ocupă boierii ce constituie anturajul voievodului, putem afla numai dacă urmărim numele fiecăruia în cărțile scrise de dieci în cancelarie. Mica parte erau din aceiași gintă cu dinastia, rudenii apropiate, cum afirmă și Ilie Minea[645]**, localitățile apropiate de Suceava, de unde sînt originari, arătîndu-ne raza ocupată inițial de ginta care a dat prima dinastie a Moldovei, cunoscută nouă astăzi. Cu aceștia însă nu se puteau acoperi și organiza toate „casele" și „curțile" de pe întregul întins al țării din Plonini și Cîmpia Românilor de la Sneatin și pînă la Marea Neagră. Marea majoritate din acești militari comandanți era produsul satelor.**

Dacă lăsăm la o parte pe *Poricino* **= capitaneus, menționat o singură dată în actul emis de Petru Mușat la 1384**[646] **și pe jupanul Iuga Giurgevici cumnat lui Roman voievod, pe Stețcu, nepotul de soră a acestuia și trecem cu vederea pe jupanii Brațul Neatedul Andriaș și Bogdan, simpli dinastici rămași membrii ai Sfatului domnesc, aproape toți ceilalți războinici din anturajul lui Petru, Roman, Ștefan, Iuga și Alexandru se pot identifica și ca urmare se pot afla satele de origine administrate de ei.** *Jula* **sau** *Giulea căpitanul*[647] **este Giulea Pintece**[648] **supranumit Foltică de la Samus, sat numit mai apoi Fălticeni**[649]**. El este tatăl lui Danciul Guliei și bunicul Giurgiu Samușin care a participat în 1415 la conciliul de la Constanța**[650]**, a lui Stan Pântece, postelnic și vistier**[651] **și soției lui Petru Șoldan = de unde Șoldăneștii de pe Șomuz, sat inclus în Fălticeni**[652] **și a...**

Bîrla[653]**, (Burla) este vornic de Hîrlău**[654]**, dar originar din Prevoratie și Oprișeni din ținutul Cernăuți,**[655] **De la** *Bîrlă* **provine, probabil și denumirea** *Hîrlău,* **Stanislav Elovschi**[656]**, adică de la** *Ielovă* **este Stanislav** *Rotompan* **de la** *Rotompănești*[657]**, ținutul Suceava, învățatul boier delegat, în 1415, cu Giurgiu Samușin la Conciliul din Constanța**[658]**.**

Drăgoi mareșalul[659]**, reprezentantul Moldovei, în 10 decembrie 1389, la Radom în Polonia, alături cu delegația de boieri ai lui Mircea cel Bătrîn pentru semnarea tratatului de**

---

[644] *Anal. Acad. Române*, S III, tom XXIX (1907) M S I, p 627-628, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol I, p 96

[645] I Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p 50, 53 și 94.

[646] M Costăchescu, *op. cit.*, p 5-6

[647] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 5-6, II, 601-603

[648] *Ibidem*, I, p 164, II, p 383-384

[649] A Gorovei, *Fălticenii*, Fălticeni, 1938, p 3 și urm

[650] C Karadja, *Delegații din țara noastră la Conciliul din Constanța (Baden) în anul 1415*, in „Anal Acad Rom M S Ist" S III, tom VII (1927), p 59-91, idem, *Portretul și stema lui Gr. Țamblac și misiunea sa la Conciliul din Constanța*, in „M S I Seria", III, tom XXVI, (1943-1944), p 141-147, M P Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII-XVI*, Sibiu, 1944, p 82-83

[651] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 93, II, p 384, 629

[652] *Ibidem*, I, p 92-96, 328, II, p 381, 384

[653] *Ibidem*, I, p 5-6, 129, 130, 212, II, p 261

[654] *Ibidem*, I, p 27, 32, 37, 41, 47, 89, 601-602, 625

[655] *Ibidem*, I, p 129-131

[656] *Ibidem*, I, p 14

[657] *Ibidem*, I, p 160-161, II, p 478

[658] C Karadja, *op. cit.*, p 59-91, M P Dan, *op. cit.*, p 82-83

[659] *Op. cit.*, p 82-83, nota 5

alianţă cu Iagello[660], este Drăgoi Viteazul[661], *vornic* de la Tulova[662] = localitate numită mai apoi *Vorniceni*. De curtea de la Tulova depindeau satele din jur *Drăgoieşti*, de unde era originar Drăgoi, Lucăceşti, Boţeşti şi Căcăceni, toate într-un hotar primite de el vislujenie şi moştenite de fiul său, Romaşco şi nepoatele sale..., una căsătorită cu Laţco, nepot lui Petru Ponici[663] şi alta cu Stanciu aurariul[664], cu excepţia Tulovei. *Dragoş viteazul*[665], originar din Holmul de pe Stavnic numit după numele său *Drăguşeni* din ţinutul Vaslui, e membru în Sfatul domnesc apoi şi ca vornic de Neamţ[666].

***Ionaş Viteazul*, de loc din Bucureşti, Vladimireşti şi Ciorsăceşti[667] de pe Siret este *vornic*[668] la curtea de aici de unde *Dvorişţea*, nume dat tuturor acestor sate aflate într-un singur hotar. El nu trebuie confundat ce Ioan zis şi Oană, vornic de Suceava, originar din Vorniceni ţinutul Dorohoi, cum am văzut deja.**

Costea Viteazul[669] (Costea Brătilă[670]?) este originar din hotarul cu Brăieştii, de. pe Strahotin şi Jijia[671], de lîngă Movila Vulturului ţinutul Dorohoi, probabil Cqstea Valahul[672] delegatul lui Alexandru cel Bun la Ştecar, pentru împăcarea cu polonii supăraţi de arestarea lui Iuga.

Badea cel Bătrîn[673] e vornic de Suceava[674] şi tatăl lui Dumitru[675]. Ciban, scris Ţiban[676], este din Ţibana-Băceşti, de pe Bîrlad ţinutul Vaslui[677] Boierul Ghidea[678] era în Sfatul domnesc în calitate de vornic al curţii din satul Gîdinţi[679], de pe stînga Siretului din ţinutul Roman, curte trecută pe rînd sub administraţia lui Negrea vornic, a mănăstirii de la Bistriţa[680] şi a lui Oana vornic şi fiilor săi[681].

....Negrea sau Negru era vornic de Bîrlad[682]. Micul era de la Molniţa[683], unde era desigur o altă curte, iar Ion cel Bătrîn de la Vorona, curte mai tîrziu sub denumirea de Curtea Anuşcă[684].

---

660 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 601-602.
661 I. Minea, *Principatele române* , p. 41, Hurmuzaki – Densuşianu, *op. cit.*, I_1, p. 315
662 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 23, 414
663 *Ibidem*, I, p. 116, 122, 414.
664 I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 66-68.
665 *Ibidem*, II, p. 125-127
666 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 8, 23, 32, 37, II, 151-154
667 *Ibidem*, I, p. 57, 61, 87, 165, II, 151, 628-629.
668 *Ibidem*, I, p. 7-13, 25; II, p. 625-626
669 *Ibidem*, I, p. 8, 23, 29, 371, 612, 614
670 *Ibidem*, I, p. 85-86, 90
671 *Ibidem*, I, p. 27, 90
672 *Ibidem*, II, p. 623-624.
673 *Ibidem*, I, p. 23, 85
674 *Ibidem*, I, p. 47, 89, 120 156, 223, 248, 270
675 *Ibidem*, I, p. 142-145.
676 *Ibidem*, I, p. 32, 37, 41, 85.
677 *Ibidem*, I, p. 21-25
678 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 8
679 *Ibidem*, I, p. 269-270.
680 *A. Moldova, veac XIV-XV – vol. I*, p. 38, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 173-174
681 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 269-270
682 *Ibidem*, I, p. 47, 61, 65, 70, 85-89, 90, 334
683 *Ibidem*, I, p. 32, 37, 41, 89, 528, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 48
684 M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 47-48, 369, II, 176, 415, 500, 594

...În lunga domnie a lui Alexandru cel Bun s-a mai pus în practică şi un alt sistem. Acela de a transfera pe unii boieri, şefi de curţi provinciale de la o curte la alta, obiceiu menţinut în epoca modernă şi contemporană de a muta pe militari de la o garnizoană la alta. Un Roman, boier originar din Romaneşti-Dumbrăverii[685] de lîngă Suceava, unde era o curte, e adus la Siret[686], iar un Şandru, originar din Tudora – ţinutul Suceava, „unde era casa lui" e transferat la Hotin[687], revine la Tudora[688], ca apoi să treacă la Neamţ[689]. Acest Şandru nu trebuie confundat cu Şandru de la Dorohoi. Vlad, frate cu Cîrstea Goraeţă de la Solea[690], unde era o curte, în care mai tîrziu Ştefan Tomşa II va fonda mănăstirea Solea[691], e boier în sfat ca vornic de Roman[692] şi apoi ca vornic de Siret[693]. Şi cazuri din acestea se mai pot cita, dar nu e necesar. Situaţia e aceeaşi şi mai tîrziu şi o avem confirmată în cărţile domneşti emise de urmaşii lui Alexandru cel Bun. În actul de omagiu depus în 19 septembrie 1436, boierii din Sfatul lui Iliaş apar la Liov, fiecare indicînd curtea localităţii din care provine şi unde e comandant. Panul Vîlcea e de Lipnic, pe Nistru, ţinutul Soroca; Isaia de la Baia; Petru vornic de-la Hudeşti, ţinutul Dorohoi; Uncleata de la Zubrăuţi pe stinga Prutului, ţinutul Iaşi. Şteful Jumătate, de la Şerbăneşti, de pe Siret, ţinutul Dorohoi; Duma Limbă dulce, de la Brănişteri, ţinutul Roman; Lazăr fiul lui Oană vornic e vornic la Tulova, unde a fost mai înainte Drăgoi; mareşalul Stanciul e de la Bogăeşti, desigur Bugaiciouţi[694], de pe Răut ţinutul Soroca; Stan Birlici, fiul lui Birla de la Oprişeni, vornic de Hîrlău e vornic la Voroneţ = Gura Humorului; Vitolt este de la Ripujinţi, ţinutul Cernăuţi; Deniş logofătul[695] e de la Hropotouţi, ţinutul Hotin; Steţcu a lui Giurgiu de la Frătăuţi vornic la Toporouţi, iar fratele său Danco la Frătăuţi; Stan posadnicul era din Lăleşti. Posadnici pe Jijia ţinutul Iaşi; Damăcuş stolnicul, fiul lui Ghelebi Miclouş de la Oituz-Tg. Trotuş, era vornic la Sireţel, din jos de Tudora. Ioaniş Foltică era de la Şomuz – Fălticeni, iar Sima, a lui Mihailaş, vornicul de Dorohoi, originar din Şizcouţi – Noua Seliţa, ţinutul Hotin e vornic la Herţa Bogrea e vornic la Mihăeşti, iar Hodca de la Mamorniţa, ţinutul Dorohoi. Misea a lui Ravas e vornic la curtea din Râuşeni, pe Jijia ţinutul Hîrlău; pan Ioachim este fiul lui Călian de la Cetatea Albă, Ivaşco e deja Rugăşeşti, pe Siret ţinutul Cernăuţi. Boris e de la Cuciur ţinutul Cernăuţi[696]. În text se mai adaugă şi toţi cavaleriişi boierii şi sfatul mai înainte numitului voievod (i usi i riteri i boiari i rada).

Urmăriţi îndeaproape şi după cărţile domneşti prin cari li se dau „casele" sau „curţile" în stăpînire pentru „dreapta şi credincioasa slujbă" = acestea moştenite şi fiii lor ca vislujenii, cum am văzut deja în capitolul precedent, e clar că războinicii care participau în Sfatul domnesc cu titlul *de pani* **sau** *boieri* **erau toţi dregători, şefi militari ai curţilor din provincie, adică războinici cu** *dregătorie* **sau** *slujbă* **militară. Cooptaţi ca membri ai Sfatului voievodal, toţi „formau Sfatul,**

---

[685] *Ibidem,* I, p. 187-188, 304
[686] *Ibidem,* I, p. 23, 27-28, II, p. 613-614
[687] *Ibidem,* I, p. 32-33
[688] *Ibidem,* I, p. 37-38
[689] *Ibidem,* I, p. 47-48, 625
[690] *Ibidem,* I, p. 127-128
[691] *A. Moldova, veac XVII,* vol. III, p. 178-180
[692] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 47-48
[693] *Ibidem,* I, p. 56, 65, 73, 75-78, 81-86, 108, 111-115
[694] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 241-243
[695] *Ibidem,* I, p. 413, 417-426, 455-456, 468-469, 482, 485, 495-508, 536, II, 11, 12, 32, 36, 42, 47-62, 88, 682-683
[696] *Ibidem,* II, p. 701-703

în fruntea căruia stătea *voievodul*. Unii erau *„supremi consiliarii"* din proti-pente, adică cei dintîi cinci cum erau *logofătul*, ca organizator al cancelariei şi director al şcolii fiilor de boieri, *„marele vornic de Ţara de Jos"*, *marele vornic de Ţara de Sus*, *Capitaneus* sau *hatmanul*, comandantul cavaleriei şi *marele postelnic*. Alţii erau membri în calitate de vornici de curţi, de la sate.

La aceştia se mai adăugau dregătorii curţii voievodale: a) *spătarul*, b) *paharnicul*, c) *vistiernicul*, d) *stolnicul*, e) *comisul*, f) *medelnicerul*, g) *clucerul*, h) *sulgerul*, i) *jitnicerul*, j) *pitarul*, k) *şetrarul* şi l) *vornicul de poartă*[697]. Aşa stînd lucrurile, e greu de spus că în Sfatul domnesc ar fi putut participa boieri fără dregătorii şi fără rosturi.

CINE SÎNT CURTENII ŞI SLUJITORII

Ştefan cel Mare va modifica întrucîtva structura Sfatului domnesc. Marele voievod va renunţa la a coopta în sfat pe toţi comandanţii de curţi de ocoale provinciale şi va restrînge numărul boierilor membri din anturajul său la căpitani sau castelanii de cetăţi, ca şefi militari ai ţinuturilor de ţară[698]. Astfel reorganizată, curtea voievodală se va compune, după reforma marelui voievod, din pîrcălabi sau castelani ca reprezentanţii ai ţinuturilor şi curtenii călări ce formau suita acestora din curţile de ţară, cari nu erau alţii decît războinicii – şefi ai "caselor" din judecii ca: Dragoş Urlat, Ivaşco Podobitu, Giurgiu şi Atoc Staia, etc, şi ca unii ce depindeau de steagurile respective[699].

Văzută problema în felul acesta, nu e de mirare pentru nimeni remarca făcută de martorul polon Przylusky după care la Colomeea, în 15 septembrie 1485, Ştefan eel Mare a depus jurămîntul împreună cu o mică oaste de 3 000 de boieri şi curteni, armaţi cu arcuri, săgeţi, scut, sabie, suliţă sau lance, călărind fiecare pe un cal jugănit. A jurat cu toţi războinicii săi zişi, în limba lor populară, boieri – scrie martorul, însă toţi pămînteni de ai săi, avînd bunuri ereditare în Moldova şi alţii toţi curteni mai cunoscuţi"... iar în textul latin: *omnibus suis armigeris boiaris vulgari eorum lingua dictis, siu vero omnes terrigenae bona hereditaria in Moldavia habentes et alii omnes curienses notabiliores*[700]. E vorba de războinici călări redaţi în limba latină medievală prin termenul *armigers* (de la *armigerium = armatus equus*[701], boieri şi curteni cărora regele polon le-a pus insignele de cavaleri = *militas: Omnes Palatinae armigeros... militiae symbolis insignivit)*[702].

Rîndurile scriitorului arată lapidar că războinicii = *armigeri* sînt atît *boierii* cît şi *curtenii* şi că ambele categorii primesc insigne de cavaleri. Ele confirmă informaţiile din actele moldoveneşti, interne şi externe, că boierii cooptaţi ca membri ai Sfatului domnesc în calitate de vornici: şefi ai curţilor de ţinut cum sînt: Drăgoi *Viteazul*, Dragoş *Viteazul*, Ioaniş *Viteazul*, Costea *Viteazul*, Grozea *Viteazul*, Braţul *Viteazul*, Tamaş *Viteazul* erau recrutaţi din *ordinul equestru* care funcţiona pe lîngă fiecare curte de ocol şi ţinut, din provincie. Boierii şi curtenii

---

[697] Miron Costin, *Opere*, ed P. P Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 387-389 D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed G. Adamescu, p. 77-82.

[698] I. Bogdan, *Documente I*, p. 106 şi urm – passim.

[699] Aton Balotă, *Vitejii lui Ştefan cel Mare*, in „Studii şi articole de Istorie", IX, Bucureşti, 1967, p. 43-64

[700] *Monumenta Poloniae historica*, vol. III, ed Bielowski, p. 274-275, cf. „Revista Istorică", Anul VII (1921), Nr. 4-6, p. 118 reprodus şi B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică* I_2, p. 23

[701] Du Cange, *Glossarium mediae et infirmae latinitatis*, I, p. 394.

[702] B. P. Hasdeu, *op. cit.*, I_2, p. 24

de la aceste ținuturi erau, după aprecierea lui Sigismund de Luxemburg de zece mii, (cum *omnibus stis panceratis decem millia*[703]**). Dacă mai adăogăm curtenii ca gardă domnească, în număr de 3 000, de la curtea voievodală se ajunge la cifra de 13 000 de oameni înarmați oastea de curte, adică două legiuni a cîte 6 000 de luptători fiecare cît a avut Ștefan cel Mare, alături de el, la Valea Albă „Eu împreună cu curtea mea am făcut ce-am putut", spunea marele erou Senatului Veneției, prin gura trimisului său Ioan Țamblac**[704]**. Jertfele făcute de războinicii celor douăzeci și patru curți de ținuturi**[705] **au fost mari.** *Letopisețul Anonim,* **zis de la Bistrița, notează pe scurt": Și au căzut acolo** *viteJii cei buni,* (= *dobrii viteaji*) **și mulți boieri mari** (= *veliki boleari*) **și feciorii cei buni și tineri** (= *i dobrii i mladii iunați*) **și oastea cea bună și viteazǎ** (= *i voiscaa dobra i hrabra*) **și vitejii feciori husari se potopiră atunci**[706] (= *i hrabrii iunați husare*).

Autorul *Cronicii moldo-germane* **vorbește de pieirea oștirii** (*sein Volk*), **de curte, a marilor boieri** (*sein grosse Heren*) **și a cavalerilor nobili** (*Edelleute*)[707]**. Grigore Ureche, parafrazînd textul din** *Letopisețul moldovenesc,* **reține informația că „mulți din** *boierii cei mari* **au picat și vitejii cei buni au pierit cu totul atunci, și fu scîrbă mare în toată țara"**[708]**. Numărul celor căzuți a fost de 200 de oameni: „Non amplius quam ducentos de suiș prostravit" – menționează I. Dlugosz,**[709] **după informațiile moldovenești – număr confirmat și de Angiolello**[710] **care a fost martor ocular, ca secretar al lui Mahomed al II-lea:** *efuorno morti de 200 persuone".* **Prinșii au fost însă mai mulți. Cifra acestora se ridică la 800 de luptători, dintre care parte erau viteji de la Cetatea Albă și Chilia**[711]**, rude apropiate ale cuceritorilor cetății Lerici**[712] **din 1455, și cu acei** *cives robustiores* **ce se vor ridica în apărarea zidurilor Chiliei**[713]**, în 1484. E cea mai concludentă dovadă că oastea de „curte" de la Războieni – Valea Albă despre care vorbea Ștefan cel Mare venețienilor era formată din războinicii tuturor curților de ținuturi.** *Cronica moldo-polonă* **a reținut greșit cifra de „8000 de oameni pentru bătaie și străji", mobilizați de la cele 24 de ținuturi sub conducerea pîrcălabilor și a vătafilor stegari în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu**[714] **Un martor ocular de la începutul secolului al XVII-lea, Polo Minio relatează ca în Moldova, la 1620, curtea era alcătuită tot de aproximativ** *„ 10 mile cavalli ardeni,* **cari** *(sono la piu brava gente de quelle provintie, tutta obligata servir al principe senza altro stipendio per certe essentioni che godono ordinariamente)* **„sînt cei mai bravi din acea provincie, obligați să servească pe domn, fără altă plată decît anumite scutiri de dări de cari se bucură în mod obișnuit"**[715]**. Dintre acești, luptători de la ținuturi domnia alegea garda**

[703] E Hurmuzaki, *Documente* , I₂, p 567-568 Szabo Karoly, *Szekely Okleveltar (Documente secuiești)*, I, Cluj, 1872, p 126

[704] I Bogdan, *Documente* , II, p 344

[705] *Cronica moldo-polonă*, in I Bogdan, *Cronicele Slavo-române*, ed P P Panaitescu, p 176-186

[706] *Letopisețul Anonim*, in I Bogdan, *Cronicele Slavo-române*, ed cit , p 9 și 18

[707] O Gorka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare*, București, 1937, p 128, I Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare*, București, 1942, p 45

[708] *Letopisețul Țării Moldovei*, ed C Giurescu, 1916, p 62

[709] I Dlugosz, *op. cit.*, II, col 545, I Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p 135

[710] Donado da Lezze, *Historia turchesca*, (1300-1514), ed I Ursu, p 88, București, 1909

[711] *Ibidem*, p 89-90

[712] N Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Alba*, București, 1899, p 116-117, N Bănescu, *Maurocastron – Cetatea Albă*, in „MSIS", III, tom XXII (1938-1940), p 175, 177-178

[713] N Iorga, *op. cit.*, p 279

[714] I Bogdan, *Cronicele slavo-române*, ed cit , p 176, 186

[715] Hurmuzaki, *Documente* VIII, București, 1894, p 391, IV, p 598-599

domnească de o jumătate de legiune adică de 3 000 de oameni (Μοιρας)[716] pe care-i aducea cu tot cu copii la curtea voievodală.

Menţiunea *Letopisetului anonim*, că la Valea Albă au căzut alături de I) bărbaţii viteji, II) marii boieri şi III) feciorii viteji şi feciorii husari se referă şi la elementele tinere fără dregătorii, la fiii de boieri şi curteni din garda domnească. Garda domnească avea deci un număr fix. Grigore Ţamblac foloseşte, pentru a o deosebi de oastea de curte, termenul *porta*[717].

Ea era aceeaşi sub Petru Rareş, adică tot de 3 000 de oameni. Reichersdorffer a văzut la curtea din Suceava, în 1536, „trei mii de călăreţi cari stau necontenit sub arme, *gata să însoţească oriunde pe voievod cu trupele lor*". Şi adaugă că, „voievodul poate să adune în ţara sa., făcînd chemare obştească, o oaste pînă la şaizeci de mii de *călăreţi* şi *pedeştri*"[718], din provincie, cifră menţionată şi de *Cronica moldo-polonă*[719]. În medie erau deci cam cîte 500 de războinici de fiecare curte din cele 24 de ţinuturi, voievodul avînd garda de 3000 de oameni ca şi regele Ungariei. După fiecare bătălie, în locul celor căzuţi din gardă domnească erau aduşi şi instituiţi alţii din acei cari se distinseseră prin curajul lor pe cîmpul de luptă. Aşa s-a întîmplat, în 1481, îndată după bătălia de la Rîmnicul Sărat, unde a căzut Şendrea, portarul Sucevei, vestit *rytter*[720]. *Letopisetul anonim* rezumă evenimentul din 1481 foarte pe scurt şi lacunar: „Şi a instituit atunci mulţi viteji (curteni) şi a dăruit atunci – Ştefan cel Mare – multe daruri şi îmbrăcăminte scumpe *boierilor* săi şi *vitejilor)* (curtenilor) şi întregii lui *oştiri*"[721] (= curţi).

I. Dlugosz însă vorbeşte, desigur din informaţiile primite de la moldoveni – că „mai mulţi din acei de la ţară din ordinul sau numărul pedeştrilor au fost transferaţi în numărul cavalerilor şi vitejilor (curtenilor) = în textul latin: *plurimi agrestes ex peditum numero in equitum et militum numerum translati*[722]; La fel s-au petrecut lucrurile şi după izbînda din Codrul Cosminului. Nu este vorba deci de o ridicare „den prostime la statul de nemeşi", cum arată Nicolae Costin[723], ci de un transfer al celor ce s-au distins din ordinul pedeştrilor de la curţile de ţară, provinciale, în ordinul călătorilor şi curtenilor din acele curţi şi de la acestea în al războinicilor cavaleri şi curteni de la curtea voievodală numită în limba italiană *porta* de către Ioan Ţamblac.

Claritatea textului din *Letopisetul Anonim*, completat de relatarea din Dlugosz, nu lasă echivoc în a înţelege că, în fiecare curte de ţinut erau în funcţie trei ordine militare: I) *ordinul pedeştrilor;* II) *ordinul curtenilor-viteji*, călări; III) *ordinul boierilor*, aşa cum am văzut că se desprinde şi din pasagiul aceluiaşi istoric polon, referitor la evenimentele anului 1459. În vorbirea curentă a cronicarilor însă se face o deosebire între vitejii şi boierii din curtea voievodală şi acei de la curţile provinciale. Aceştia din urmă sînt rareori numiţi, *boieri di ţară* şi

---

[716] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, p 419

[717] I Bogdan, *Documente* II, p 345

[718] Reichersdorffer, *Chorographia Moldovei*, in „*Călători străini despre ţările române*", Bucureşti, p 68, p 199

[719] *Cronica moldo-polonă* in I Bogdan, *Cronicile slavo-române*, ed cit, p 176, 186

[720] I Chiţimia, *Cronica lui Ştefan cel Mare*, p 42, I Bogdan, *Cronicile slavo-române*, ed P P Panaitescu, p 12

[721] I Bogdan, *op. cit.*, p 19, 21

[722] I Dlugosz, *op. cit.*, II, p 525-527, 562

[723] N Costin, *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed I Şt Petre, Bucureşti, 1942, p 266 v şi interpretarea lui A Balotă, *Vitejii lui Ştefan cel Mare*, in „Studii şi articole de Istorie" IX, Bucureşti, 1967, p 43-64

mai adesea „ţara", termen sub care se ascunde de cele mai multe ori ordinul calărilor şi a celor din pedestraşi, adică războinicii *provinciales* sau *gloatele*.

Tot aşa de explicit apare deosebirea dintre oastea curţilor din ţară şi aceea a curţii voievodale, precum şi din cit ordine militare era alcătuită aceasta din urmă, *Letopisetul moldovenesc*, in varianta lui Grigore Ureche la povestirea evenimentelor de război şi răzmeriţe. Referindu-se la doua cazuri de război, analistul scrie că, la 27 februarie 1470, Ştefan cel Mare „strins-au *ţara* şi *slujitorii* săi şi au intrat în Ţara Muntenească de au prădat marginea şi au ars Brăila"[724], iar, la venirea tătarilor, în august 1518, „s-au prilejit Ştefan vodă cu *oaste* gata în gura Coroviei şi au dat veste şi *ţării* de sirg să se stringă"[725]. E limpede că, expresia *ţara*, aici, se referă la oştirile curţilor de ţară şi termenii *slujitori* şi *oaste* ascund ordinele militare ale curţii domneşti.

In descrierea răzmeriţelor autorul merge chiar pină la analiza ordinelor militare de la curtea voievodală. Cu ocazia complotului urzit, în 1523, de boierii de *curte*, Găneşti şi Atbureşti, „văzind *boierii*... moartea lui Arbure hatmanul şi socotind că şi ei vor lua acea plată cu toţii s-au ridicat asupra lui Ştefăniţă voievod... Ce nimica n-au folosit..., că lui Ştefan Vodă i-au venit *ţara* într-ajutoriu"[726]. Sau „cunoscind *boierii* şi *ţara* la ce vine lucrul – în 1538 – se sfătuia... ce vor putea face ca să poată hălădui..." Şi, după ce Hîrea Chelarul „i-au spus lui Petru vodă, cum şi *ţara* se vorovește să-l părăsească.... Petru Vodă lăsat-au scaunul şi s-au dat spre munţi" [727]

Cine erau *boierii răsculaţi*, la 1523 şi 1538 şi ce reprezentau ei şi în 1541, arată cronicarul, cind vorbeşte de asasinarea lui Ştefan Lăcustă. „Mai apoi *urîndu-l curtea, toată* s-au vorovit *o seamă de boieri din curtea lui*, anume *Găneştii* şi *Arbureştii* şi dind învăţătură *slugilor* sale să se într-armeze cu jurămint... l-au omorit"[728]. La înapoierea lui Petru Rareş, Macarie relatează că, toată mulţimea boierilor moldoveni, *„atit cei de la curte ce se deosebeau prin strălucirea neamului, cît şi cei numiţi în dregătorii*, ca înaripaţi au ajuns la Brăila, lăsind în părăsire pe nenorocitul Cornea"[729], în timp ce *Letopisetul moldovenesc* deosebeşte pe toţi boierii ţării" cari l-au părăsit pe Alexandru Cornea şi inchinindu-se lui Petru Rareş la Brăila, s-au rugat să-i ierte de greşala lor[730] de „oastea" de curte ce l-a părăsit pe uzurpator în faţa lui Petru, la Galaţi[731]. Aceasta din urmă a fost întărită în timpul domniei lui Ioan Despot Vodă (1561 – 1563) cu lefegii străini. Termenul sub care apare cel mai adesea oastea de curte este acela de *slujitori*, atît *călări* cit şi *pedestri*. Pre *slujitori* îi umplu cu bani „Despot Vodă", iar pe *boieri* cu cuvinte bune şi dulci îi îmblinzi. Aşa i s-a închinat Ţara de Sus, toată[732]. Iar cind Tomşa hatmanul i-a trimis ştirea despre intrarea lui Visnoveţchi cu tătarii în ţară şi i-a cerut să-i dea lefegii lui ce avea, că era nemţi, unguri, Ieşi oameni străini, cronica adaugă că Despot crezind aceste cuvinte „datu i-au *slujitorii* săi nemţii călări fără pedestrime unguri, care au oprit-o lingă sine, pre care-i era, nădejdea"[733].

---

[724] *Letopisetul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359-1595) ed. C. Giurescu, p. 54
[725] *Ibidem*, p. 127
[726] *Ibidem*, p. 130
[727] *Ibidem*, p. 141-142
[728] *Ibidem*, p. 145-146
[729] I. Bogdan, *Cronicele Slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, p. 102
[730] *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. C. Giurescu, p. 154
[731] *Ibidem*, p. 155
[732] *Ibidem*, p. 177
[733] *Ibidem*, p. 195

După mascarea slujitorilor nemţi şi prinderea lui Visnoveţchi, *Letopisetul moldovenesc* mai scrie că: Ştefan Tomşa „s-au întors spre Suceava şi, strîngînd *„ tara"*, au inconjurat cetatea, unde era închis Despot[734] cu slujitorii pedestri. Asediat aici, Despot, tăind personal cu sabia sa „pre căpitanul *pedestrilor*, Dervici Petru, că s-au ajuns cu Tomşa[735], provoacă răscoala slujitorilor unguri, care deschid cetatea. „Atunci – continuă cronica – dacă văzu Despot Vodă că l-au viclenit toţi boierii, l-au părăsit toţi *slujitorii* şi *tara s-au* ridicat asupra lui[736], îmbrăcat domneşte au ieşit afară din cetate mai sus de Areni, unde era *tara adunată* şi se închina Tomşii".

Comparînd numai această idtimă frază, formulată aşa de limpede de Grigore Ureche, după informaţiile *Letopisetului moldovenesc*, cu relatărilelui I. Dlugosz pentru evenimentele din anul 1359 şi organizarea militară a Moldovei descrisă de Dimitrie Cantemir, în 1716, ne izbeşte similitudinea de situaţii, în ce priveşte permanenţa celor trei ordine militare instituite pe lîngă „casele" şi „curţile "satelor din Moldova medievală, veacuri la rînd. Nu e locul a demonstra aici, în continuare, cine mai sînt şi *curtenii* cărora de curînd li s-a închinat o monografie[737], din cauza economiei spaţiului fiecărui capitol. Ne vom mulţumi să adăogăm, pe lîngă cele ce au rezultat din analiza documentelor şi a informaţiilor desprinse din *Letopisetul moldovenesc* în varianta lui Grigore Ureche – Simion Dascălul, spusele lui Dimitrie Cantemir după care *curtenii = vel aulici* sînt războinicii de la curte care au moştenit vre-un sat de la părinţii lor, adică fiii foştilor boieri cu sau fără vre-o dregătorie la curţi, desigur proveniţi tot din „casele" şi „curţile" satelor.

Nu vom trece însă peste cel de al treilea ordin militar care formează grosul oştirii „caselor" şi „curţilor" de ţară, numită în limba latină *provinciales* în polonă *pospolistvcm* sau *şleahtă* (de la Geschlecht), în documente *neamuri* sau *răzeşi*, şi cunoscută în limba cronicarilor sub expresia *tara*[738], termen care nu trebuie confundat cu vecinii = *servos* sau *rustici*, după înseşi semnalarea lui Dimitrie Cantemir. Constituirea şi prezenţa acestor ordine militare pe cîmpiile de bătălie, în secolul al XVTlea, au fost desbătute în tratatul de artă militară, alcătuit de către Ioan Despot Vodă, al cărui original a fost recent descoperit de către Ştefan Olteanu într-o călătorie de studii, in Polonia[739].

CE SÎNT „PROVINCIALII", „ŢARA" SAU „GLOATELE"

Alcătuind cel de al treilea ordin militar, „provincialii" sau „ţara" erau conduşi de boierii de ţară, adică de războinicii comandanţi ai „caselor". Cu ocazia unei incursiuni a oştilor polone, în anul 1507, în nordul Moldovei, *Letopisetul moldovenesc* a reţinut că acestea au prins „o samă de boieri de frunte de ţară din regiunea Botoşani si, „pre toţi... i-au dat în Camenita de i-au tăiat"[740].

[734] *Ibidem*, p. 201

[735] *Ibidem*, p. 201-202

[736] *Ibidem*, p. 202

[737] N. Stoicescu, *Curtenii şi slujitorii*, Editura Militară, 1968, p. 15 şi urm., Recenzie Alexandru I. Gonţa, in „Revista Arhivelor", II, (1969), p. 333-337

[738] N. Lăbuşca, *Elementelejuridice din Curtea lui Grigore Ureche*, Teza de doctorat litografiată, Iaşi, 1922, p. 152-160

[739] Şt. Olteanu, *Un manuscris necunoscut al lucrării lui Despot-Vodă, „De Arte militari"*, in „Studii", tom 23 (1970) nr. 5, p. 955-961

[740] *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. C. Giurescu, p. 116

Ca noțiune geografică „țara" în gîndirea cronicarilor e o totalitate de regiuni sau ținuturi numite și acestea la rîndul lor tot „țări" sau „holde" (= cuvînt gotic) in care, așa cum am văzut deja in capitolul despre juzi că era împărțită Moldova și în timpul lui Ștefan cel Mare[741].

Grigore Ureche, vorbind despre țara Ardealului, observă că „pre la marginile ei sînt alte țări mai mici, care toate de însă se țin și supt ascultarea ei sînt, intiiu cumu-i Maramureșul... Țara Secuiască, Țara Oltului[742], Țara Bîrsei, Țara Hațegului, Țara Oașului.. și sînt și alte *holde* multe", carele toate ascultă... și se țin de Ardeal".

Sfera și înțelesul geografic a fost luat de cronicar din vorbirea curentă a poporului pentru care in afara de pămîntul satului moștenit de autohtoni „o holdă" sau „țara" era și ținutul locuit de o gintă. Concepția această rezultă din modul cum au fost descrise răzmerițile din anii 1581 și 1592.

Pe Iancu Vodă, „fiind piin de lăcomie,... nu l-au putut suferi *tara* ce s-au rădicat *Lăpușnenu* de s-au sfătuit ca să se dezbată de sub mîna lui"...[743]

În același sens este redat și textul referitor la Aron Vodă „intr-aceste răutăți și belitari ce făcea Aron Vodă, de nevoie mare ne mai putînd suferi *țara,* s-au rădicat *Orheianu* și *Sorocenu* cu un domnișor, ce-i zicea Ionașco"[744].

În ambele exemple „țara" este redusă la ținuturile geografice dintre Prut și Nistru în care locuiau Lăpușnenii, Orheienii și Sorocenii și, bineînțeles, teritoriile administrate prin „case" și „curți".

Ca noțiune istorică „țara" este forma singulară, folosită de cronicar pentru a reda totalitatea locuitorilor din ținuturile sau holdele Moldovei, locuitori cari moșteniseră circumscripțiile teritoriale cu tot cu „case" sau „curți" de țară, intărite fiind prin cărțile voievodale strămoșilor pentru vislujenie. Meritul de a fi pus în discuție aceasta expresie, așa de curent folosită de *Letopisetul moldovenesc* în varianta lui Grigore Ureche, ii revine regretatului N. Lăbușca[745], fost profesor la Facultatea de Drept din Iași.

Ce sînt „provincialii" sau „țara" și cum participă ei practic la evenimentele de răscruce ale istoriei Moldovei sau în diferitele împrejurări mai puțin însemnate, reiese cu prisosință din narațiunea textului amintit.

Adunarea luptătorilor provinciali se făcea uneori spontan, alteori la chemarea voievodului. Una dintre cauzele care au determinat pe Ioan Albert să întreprinde expediția din vara anului 1497 în Moldova a fost și credința lui în știrile false primite de la informatorii săi că „țara" nu-i era „îndemînă cu al său". Dar „țara, văzind atît pradă și risipa ce făcea oastea leșască silit toți de se strîngea la tîrg la Roman, unde era beleagul (tabăra)... și unde afla Ieși răşchirați, drept hrană ii lega, ii tăia de nu era volnici nici într-o parte să iasă"[746].

După încheierea păcii, craiul polon se obligase să se înapoieze pe același drum parcurs la venire. Dar luîndu-o spre Codrul Cosminului pe altă cale, Ștefan cel Mare il avertizează că, „văzînd țara paguba ce se va face de oastea leșească nu vor răbda ci vor vrea să-și apere ale sale"[747]. Fraza atît de abil construită de cronicar care folosește un substantiv singular în forma,

[741] I Bogdan, *Documente* I, p 283-288

[742] *Letopisetul Țării Moldovei*, p 111

[743] *Ibidem*, p 248

[744] *Ibidem*, p 263

[745] N Lăbușcă, *Elementele juridice din cronica lui grigore Ureche*, p 152-153

[746] *Letopisetul Țării Moldovei* , p 74

[747] *Ibidem*, p 76

dar colectiv ca sens, este acordată cu verbe conjugate la plural. Aceasta înseamnă că gîndul autorului era la „provinciali", ca luptători ai satelor.

Alteori „ţara" era adunată la chemarea voievodului. Ştefan cel Mare„strîns-au ţara şi slujitorii săi" şi au intrat în Ţara Muntenească[748] sau „vrînd să-şi întoarcă despre Ieşi strîmbătatea sa strânse ţara şi au intrat în Podolia şi la ruşi"[749], la 1493.

Deosebită de boierii de curte cari completează contra lui Ştefăniţă şi a lui Petru Rareş, celui dintîi „i-au venit *tara* într-agiutoriu"[750], iar celui de la doilea „i-au spus Hîrea Chelarul cum şi *tara* se voroveşte să-l părăsească"[751].

Deasemenea, nemulţumită de purtarea abuzivă şi fiscalitatea aspră impusă de Alexandru Lăpusneanu „*tara* pizmuind lui Alexandru Vodă" şi nevrînd „să sae la oastea", acesta pierde războiul cu Despot Vodă la Verbia[752].

Dimpotrivă, Ştefan Tomşa, pîrcălabul de Ciuburciu, declarat de către boieri hatman al Moldovei, are ţara lîngă el şi promite lui Dimitrie Vişnoveţchi, că poate el „cu *tara*... să-i dea domnia"[753]. Şi în adevăr, Tomşa întorcîndu-se la Suceava şi „strîngînd *tara* au înconjurat Cetatea, unde era închis Despot"[754] şi împreună l-au obligat să iasă afară din cetate „mai sus de Areni unde era *tara* adunată"[755].

După biruinţă, acelaşi Tomşa, „gătind să trimită *boieri* şi *oameni de ţară* la împărăţie să cee steag", a pornit veste prin olăcari de sosirea lui Alexandru Lăpusneanu, la Dunăre. Atunci, povesteşte letopiseţul – se sfătui el cu boierii, să trimită *oameni juraţi de ţară* să-i spună că ţara nu-l va nici îl iubesc"[756].

Pasajul reda aici nu numai prezenţa celor două categorii de luptători, boierii de curte voievodală, ca reprezentanţi a curţilor din provincie şi pe luptătorii satelor „oamenii de ţară", ci şi obiceiul pămîntului după care voievodul trebuie ales şi proclamat ca atare de către războinicii satelor.

Sfidînd tradiţia străbună, sprijinit de turci şi ajutat de tătari Alexandu Lăpusneanu pronunţă celebrele lui cuvinte: „*De-nu mă va ţara eu îi voiu pre dînşii*",[757] şi se impune prin forţe străine ca voievod. Cîtă deosebire dintre revenirea la tron a lui Petru Rareş, căruia boierii şi „ţara" i s-au închinat cu bucurie, pe rînd, la Brăila şi Galaţi şi restaurarea lui Lăpusneanu prin arme străine! Fapta lui Alexandru Lăpusneanu a marcat începutul sfîrşitului unui obiceiu, al unui drept, al luptătorilor provinciali, dar nu şi sfîrşitul ordinului militar pe care-l constituiau aceştia. Nu tîrziu, Ioan Vodă cel Cumplit, care se impusese voievod şi domn al Moldovei tot prin arme străine, a încercat să se menţină în fruntea ţării, împotriva voinţei sultanului, în virtutea vechiului obiceiu al ţării, recurgînd la dreptul boierilor, curtenilor şi „provincialilor" de a-şi alege comandantul. Dacă se văzu înstrăinat de mila stăpînu-său scrie *Letopiseţul* trimise de sirg... şi *strînse tara către carii se ruga cu multe cuvinte blînde, ca să le poată întoarce inimile*

[748] *Ibidem*, p. 51.
[749] *Ibidem*, p. 83.
[750] *Letopisetul Ţării Moldovei*, p. 130.
[751] *Ibidem*, p. 142.
[752] *Ibidem*, p. 175-176.
[753] *Ibidem*, p. 192.
[754] *Ibidem*, p. 201.
[755] *Ibidem*, p. 203.
[756] *Ibidem*, p. 206.
[757] *Ibidem*, p. 207.

către dinsul şi le arăta cum poate să depărteze mina turcului de dinşii, de vor vrea şi ei, că leşii îi are spre sine plecaţi, cazacii s-au giuruit..., *numai ţara ce-i lipseşte*. Aşa, Ion Vodă *umplînd pre toţi de nădejde, cu glas mare strigară, ca lîngă dînsul vor peri cu toţii, cum s-au şi tîmplat*"[758].

După ce s-a luat credinţa ţării, adică, jurămîntul de fidelitate în toată regula oastea toată adunată „adică ţara", se ridică la cifra de 30 000 „fără prostime şi adunătură ce era pe lîngă Ion Vodă"[759]. Ea era organizată în cinci legiuni a cîte 6 000 de oameni şi acestea în unităţi de cîte 1 000 de oameni. Dintre acestea, o legiune din „6 000 de oameni de ţară" a fost trimisă să prindă limbă[760].

Victoriile în lanţ obţinute de războinicii provinciali asupra turcilor şi tătarilor, pînă la trecerea lui Ieremia pîrcălabul de partea inamicului, sînt acte de epopee, cari, încununate de supremul sacrificiu în bătălia de la Roşcani, 1574 caracterizează înalta conştiinţă şi ţinută morală a războinicilor satului moldovenesc, cunoscuţi în vorbirea analiştilor sub modestul cuvînt „ţara" sau „gloatele"[761].

Ce concluzii se pot desprinde din toate acestea?

Dacă trecem cu vederea peste opiniile tuturor istoricilor anteriori, după care boierii apar sau ca o categorie de stăpîn proprietari urmaşi ai slavilor din secolul al VII-lea, ori ca oameni pregătiţi de voievozi pentru a exploata lumea satelor, şi ne adresăm documentelor moldoveneşti constatăm mai întîi rostul deosebit de important al „caselor" şi „curţilor" în organizarea militară şi pregătirea războinicilor pentru apărarea satului. Situaţia aceasta din urmă constatată dintr-un studiu comparativ, la toate celelalte popoare cu care au venit în contact strămoşii românilor, cum au fost celţii, sarmaţii, goţii, romanii, bizantinii şi celelalte „neamuri bălai", gepizi, franci, longobarzi etc, ea nu putea lipsi la carpo-daco-geţi.

Instituţiile *tarabostes-ilor-pileati* sau *ortomani* ori a *jupizilor* şi *jupanilor* la traco-iliri păstrate de urmaşii lor din epoca romană sub cuvintele *războinicii* şi *juzi* prin *judecii* şi moştenite de generaţiile din evul mediu, după pătrunderea goţilor sub cuvintele de. *viteji* (wikingi) şi *cneji* stăpîni de *„holde"* şi *„cnezate"* organizate conform sistemului zecimal, vor apare, îndată ce statele s-au înfiripat, sub expresiile *boieri* (termen de origine pecenego-cumană) şi de *curteni, provinciali, călări* şi *pedeştri* ori *„tara", cete* sau *gloate*. Continuitatea lor veacuri la rînd în jurul „caselor" şi „curţilor" atît de frecvent constatate în documente împreună cu juzii şi cnejii demonstrează nu numai permanenţa satului românesc din antichitate şi pînă în prezent, ci totodată originea românească a boierilor, curtenilor şi slujitorilor de la aceste „case" şi „curţi" cari au stat la temelia statului feudal, şi au organizat curtea voievodală şi cancelaria domnească pentru scrierea actelor de vislujenie.

Cele mai vii dovezi ale continuităţii pe aceste meleaguri sînt şi faptele de arme a mai sus amintiţilor războinici şi a virtuţilor lor consemnate chiar de scriitori străini ai evului mediu. Receptînd ecoul strălucitei biruinţi împotriva lui Matei Corvin, din decembrie 1467, un Sebastian Münzer scria, în 1540 că, „în Moldova sînt mulţi oşteni gata de luptă oricînd" şi dă

[758] *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. Cit., C. Giurescu, p. 223.

[759] *Ibidem*, p. 230, B. P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, 1942, p. 20. Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Bucureşti, 1963, p. 143.

[760] *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. Cit., p. 229.

[761] I. Bogdan, *Cronicile slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, p. 242, 292, *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. Cit., p. 280.

pilda eroilor de la Baia, cari l-au bătut şi rănit pe regele Ungariei, după ce i-au ucis, cu sabia, mare parte din oaste[762].

Medicul Muriano informa Senatul Veneţiei, în 1502, că „toţi supuşii lui Ştefan cel Mare sînt oameni viteji şi ageri şi nu de stat pe saltea, ci la război, pe cîmpul de luptă"[763], făcîndu-i chiar pe turci să aibă mare frică de el".

Făcîndu-se cunoscuţi în desele războaie avute cu vecinii lor, Vigenere remarca mergia acestui „popor totdeauna foarte ciudat, capricios şi tumultos, dar atît de dur şi războinic, încît nu odată a dat învăţătură, acelora ce nu-l lăsau în pace"[764]. Observaţia era, în adevăr, justă. Ea era făcută pe constatări mai vechi ale predecesorilor în scris. Orzechowski semnalase mai înainte că moldovenii „sînt oameni groaznici şi foarte viteji şi nici că este pe faţa pămîntului" un alt popor, care pentru gloria războinică şi eroism să apere o ţărişoară mai mică în contra mai multor duşmani, atacîndu-i sau respingîndu-i fără încetare"[765].

Bielski, care a luptat cu moldovenii la Obertyn (1531), laudă deopotrivă pe curteni ca şi pe provinciali. „Sînt bravi, meşteri în a minui suliţa şi scutul, deşi sînt nişte ţărani simpli luaţi de la plug. Afară de curteni, mai toţi ceilalţi sînt ţărani cu şei neacoperite şi cu scări de stejar, dar voinici în atacul cu suliţa"[766].

Luptînd călare pînă la cel mai sărac[767] ei „dispun de o cavalerie atît de numeroasă încît produc mirare – consemna Verancies, în secolul al XVI-lea – şi cel care n-a văzut cu greu ar putea să creadă. Neobosiţi şi iscusiţi în arta de a ataca pe inamic... în război, ei se luptă mai mult călări..., iar de armata pedestră nu se folosesc decît ca să hărţuiască pe inamic, în munţi. Moldovenii sînt mai războinici decît muntenii" – încheie acelaşi Verancics, contemporanul lui Petru Rareş[768]. Faima acestei cavalerii o făcea cunoscută Gheorghe Martinuzzi, în 1542, şi regelui Ferdinand de Habsburg, cînd îi raporta că, forţa armată a Transilvaniei nu este suficientă pentru a apăra ţara în contra unui inamic aşa de puternic[769]. Taina acestor virtuţi războinice nu stă, cum ar putea crede unii în acel „Consuetudo valachorum", după care, *toţi acei cari dezertează de pe cîmpul de bătălie pentru a se întoarce acasă sînt supuşi unor chinuri mai grele decît dacă ar fi căzut în război*[770], ci în însăşi firea moldovenilor. Desprindem aceasta, nu atît din aprecierile lui Reichersdorffer, făcute în anul 1536, cînd a văzut personal că, moldovenii „sînt foarte dibaci şi foarte ageri în arta războiului"[771], cît din spusele lui Graziani care

---

[762] S. Munzer, *Cosmographie oder Beschreibung aller Lunder Herschafften*, Basel, 1588, p. 1038-1039, cf. Gh. Brătianu, *Lupta de la Baia*, in „Revista Istorică", An V, nr. 11-12 (1919), p. 222-223.

[763] E. Hurmuzaki, *Documente* VIII, p. 36-37 doc. 45. I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, p. 369.

[764] *La description du royaume de Poloigne et pays adjacens*, Paris, 1573, p. 38 verso, cf. B. P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, 1894, p. 89.

[765] *Annales*, Lipsie, 1711, I. Dlugosz, *op. Cit.*, tom II, col. 1555, cf. B. P. Hasdeu, *op. Cit.*, p. 91, I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, p. 370.

[766] *Arhiva Istorică*, I_3, p. 169.

[767] Gorecki, *Descriptio belli Ivoniae, voivodae Valachiae*, Francofurti, 1565, p. 18; B. P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, p. 91.

[768] Verancics, in *Monumenta Hungariae Historica*, II, *Scriptores*, tom II, cf. I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, p. 368-371; Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice* ... III, p. 181.

[769] E. Hurmuzaki – N. Densuşianu, *Documente*, II_4, p. 325.

[770] Dantiscus, apud Schard, *Scriptores rerum Germanicarum, Basileae* (Basel), 1574, p. 1276. Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis gravioribus quam si in bello cecidissent afficiant. Cf. Boemus, *Mores leges et ritur omnium gentium*, Lugduni, 1582, p. 260 şi B. P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, 1894, p. 89; Hurmuzaki – I. Bogdan, *op. Cit.*, I, *Suplem.*, II, p. 29.

[771] Reichersdorffer, *Chorographia Moldovei*, în *Călători străini despre ţările române*, I, Bucureşti, 1968, p.

subliniază dexteritatea moldovenilor de a se „bate" cu așa îndrăzneală, cu un așa dispreț, pentru dușmani, cu așa încredere în sine, încît adesea cu o mînă de oameni au înfrînt mari armate ale vecinilor"[772]. Înzestrați cu aceste calități de la natură, necunoscînd lașitatea, ci stimulați în permanență numai de „gloria războinică și eroism", cum semnala Orzechowski, căruia i se părea, că așa „oameni groaznici și foarte viteji nici că se află pe fața pămîntului la un alt popor", locuitorii autohtoni ai satelor moldovenești s-au organizat singuri. Ei nu puteau alege și nici tolera o „suprapunere a unor conducători din alt neam peste „casele" și „curțile" din „judeciile" și „holdele" lor, pentru că îi oprea însuși dreptul consuetudinar. Datorită acestor virtuți ostășești, tradiția războinică era așa de înrădăcinată în lumea satelor, încît un german scria chiar, în 1687, că „locuitorii acestei țări sînt mai buni soldați decît plugari („De Bewonders dezes Lands zun gelijk de Walachers beters Soldaten als Boeren (Baueren");[773] iar un călător rus de la sfîrșitul secolului XVIII, deci în plină epocă fanariotă, putea să mai observe încă setea moldoveanului de a se război, atunci cînd consemna în notele sale propozițiunea: „Cu piciorul în scara unui cal bun moldoveanul e în stare să declare războiu celui mai groaznic împărat de pe lume"[774].

196, E Hurmuzaki, *Documente* III, p. 442-443, Șt Pascu, in „St Și Cerc Istorice", Iași, XVIII (1943), p 182-187

[772] A M Graziani, „*Descrierea Moldovei*", in E Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos* ... , Paris, 1889, p 112, *Călători străini despre Țările române*, II, 1970, p 383

[773] N Iorga, *O descriere a Principatelor* (1687) (Beschrijving van Walachien) in „Revista Istorică", Anul XI, 1925, Nr 1-3, p 4 și 43

[774] V *Motto*, din prima pagină a lucrării

CAPITOLUL II

JURĂMÎNTUL DE CREDINȚĂ ÎN „SLUJBA DREAPTĂ ȘI CREDINCIOASĂ", TEMELIA PROPRIETĂȚII FEUDALE ÎN JUDECII

„Slujba dreaptă şi credincioasă" a juzilor şi cnejilor aleşi de sate care stă la temelia proprietăţii familiei nu a format subiect de discuţie în vechea istoriografie românească, decît în ultima vreme (pentru V. Costăchel, C. Cihodaru şi N. Grigoraş).

I. Tanoviceanu afirma că prin danii de sate, voievozii au voit să stabilească o legătură intimă între boieri, prietenii lor de arme şi între populaţia pe care o găseau în ţara de curînd descălecată. Prin aceste dăruiri satele ciştigau, fiindcă dobîndeau un bun judecător şi un puternic apărător al drepturilor lor[1].

După el, vorbind despre întemeierea domniei moldoveneşti şi stăpînirea pămîntului, Radu Rosetti scria: „Nu încape îndoială că, spre a-şi asigura ajutorul nepregetat al cnejilor, fruntaşi ai românilor de la răsăritul Carpaţilor, Bogdan (întemeietorul) a trebuit să se ferească de cea mai mică atingere la drepturile strămoşeşti asupra cnezatelor lor. El le-a închezeşluit vederat judeciile lor pe vecie..." Liricele privitoare la sate, mai ales în vremea lui Alexandru cel Bun, au toate încă forma unor danii, dar, dacă le citim cu atenţie vedem că ele, în realitate, sînt nişte întăriri[2]. Dania sau întărirea unui act, a unei silişti cu drept de moştenire, a donatorului... făcută prin uric domnesc constituie, fără îndoială, o proprietate veşnică, transmisibilă tuturor moştenitorilor donatorului, atît parte femeiască cît şi parte bărbătească, avînd donatorul dreptul s-o vîndă sau s-o dăruiască în total sau în parte, putînd urmaşii lui s-o impartă, să o dăruiască sau să o vîndă, părţile lor", însă, stăpînirea hărăzită sau întărită de uricul domnesc avea ceva mai mult decît o proprietate alodială, căci trăgea după sine *judecia,* adică stăpînul era judeţul, judecătorul şi ocîrmuitorul sătenilor, pe care-i judeca, şi-i pedepsea, menţinînd printre ei buna ordine, îi ducea la oaste, îi reprezenta în faţa puterii domneşti şi de la care strîngea birurile cuvenite domniei"[3], adică imunităţile feudale.

Gh. Panu, combătînd pe autorul precedent susţine că „daniile domneşti constituiau un titlu de proprietate pentru donatori". Domnul „dădea o moşie sau satul în deplină proprietate şi pentru vecie donatorului, fiilor, nepoţilor şi strănepoţilor". Şi mai era vorba de dreptul de judecată asupra locuitorilor[4]. În ce priveşte imunităţile, acestea erau excepţii, numai pentru mănăstiri[5], iar boierii nu au avut niciodată dreptul de judecată asupra ţăranilor, care erau judecaţi de funcţionarii domneşti[6].

---

[1] I. Tanoviceanu, *Formaţiunea proprietăţii fonciare în Moldova*, în „Prinos lui D. A. Sturza", Bucureşti, 1903, p. 419

[2] Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, Bucureşti, 1907, p. 130-133

[3] *Ibidem*, p. 144-147

[4] Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, vol. I, partea I-a, Bucureşti, 1910, p. 96-98 şi 105-109

[5] *Ibidem*, p. 62-84

[6] *Ibidem*, p. 24-32. I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, Bucureşti, 1935, p. 72

După I. C. Filitti, „teritoriile, pustii sau populate cucerite de Basarabi de o parte, de Bogdan şi fiii lui de altă parte vor fi fost confiscate, în cea mai mare parte, în folosul domniei, devenind pămînturi sau sate domneşti, de care domnii au puiuţ dispune în urmă cu hotarele lor şi cu locuitorii de pe ele"[7]. Din toate aceste categorii de moşii ale lor, domnii puteau face danii slugilor lor întărite cu *uric* de la ungurescul *orok*, adică moşie de veci, moşie de moştenire în veci, care, ca şi la vechii germani erau revocabile atît cît trăia donatorul şi mai vîrtos cînd murea acesta[8], pentru că în danie *„nu se punea concesionarului nici o îngrădire şi nici o obligaţie"*[9].

Dinu C. Arion e convins că, „din cuprinsul actelor din epoca lui Alexandru cel Bun se desprinde tabloul unei ocupări a întregii ţări de către oamenii domnului – boierii lui – peste societăţile dinainte aflătoare de subt cnezi şi judeci şi alţi fruntaşi – ocupare condusă şi impusă de domn, căci ea se face din ordinele sale, din moment ce hărăzirile de pămînt se fac din mila lui"[10], în temeiul domeniului eminent, concepţie formată sub influenţa sistemului feudal apusean, desăvîrşit sub Imperiul carolingian.

N. Iorga constată în Moldova secolului al XIV-lea „o ţară, cu locuitorii şi datinele lor, în formele deosebite de cele „muntene" cu forme impuse de cuceritori din acelaşi neam din Maramureş, deoarece sistemul militar al cetăţilor şi ţinuturilor, infeudarea vitejilor, considerarea satelor ca fiind fost ale moşului întemeietor, de unde *moşul* e înlocuit cu acela de donaţie al boierului – *miles*"[11].

Dintre istoricii români dinainte de 1944, cel care are meritul de a fi formulat şi documentat pentru prima dată opinia că românii din toate ţările româneşti au trecut prin regimul feudal, cu trăsături specifice naţionale[12], a fost Alexandru V. Boldur. Domnia sa conchide că, în trecutul românesc se află numeroase instituţii juridice feudale ca: dominiul eminent al domnitorului, donaţii, beneficii făcute slugilor, imunităţi judiciare şi financiare, închinarea sau patronatul şi ierarhia vasală[13]. Dar nici unul dintre ei nu vorbeşte despre „slujba dreaptă şi credincioasă".

După anul 1944, Valeria Costăchel, dezbătînd problema imunităţilor afirmă că, în documentele din Ţara Românească ne lipsesc indicii care să ne permită a susţine într-un chip precis că acceptarea unei donaţiuni de pămînt antrena, în mod obligatoriu, un serviciu de natură militară. Avem însă dovezi sigure că o astfel de acceptare antrena întotdeauna prestarea unui oarecare serviciu.

În Moldova, termenului *de slujbă* din Ţara Românească îi corespunde acela de slujbă, dar şi *răsplata acesteia prin încredinţarea unor sate spre organizare*, de *vislujenie* = care însemna, *beneficiu* pentru *serviciu*. Acesta, la rîndul lui, nu este altceva decît *visluga* folosit în diplomatica lituaniană. Toate aceste expresii folosite în cancelariile diferitelor popoare, au fost utilizate în sistemul retribuţiei unor oameni cărora li se dădeau sate grupate în jurul unor *domuri*

---

[7] *Ibidem*, p. 33-49.

[8] *Ibidem*, p. 80-85.

[9] *Ibidem*, p. 83.

[10] Dinu C. Arion, *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pămînt la începuturile voievodatelor* în „Memoriile Secţiunii de Drept Roman şi Istoria dreptului", Bucureşti, 1942, p. 35-75. Aici sînt citate şi alte lucrări mai vechi ale autorului din 1931 şi 1934.

[11] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, Bucureşti, 1936, p. 217 şi 222.

[12] Al. V. Boldur, *Istoria Basarabiei. Contribuţiuni la studiul istoriei românilor*, Chişinău, 1937, p. 20-30 şi 167-185.

[13] *Ibidem*, p. 170.

spre administrare şi organizare ca o obligaţie de serviciu militar, ceea ce nu este identic cu un *beneficiu*, recompensa serviciului făcut[14]. Cavalerii care se băteau alături de principi, şi de care aceştia aveau absolută nevoie, trebuiau să fie recompensaţi pentru meritele lor militare. Apoi, trebuind să organizeze şi un aparat administrativ şi să constituie un corp de demnitari, domnul a fost nevoit să-i recompenseze şi pe aceştia tot din pămînturi, neavînd alte resurse. Adoptarea acestui sistem de beneficii de către domnii Moldovei s-a făcut prin donaţii, cu eliberarea de acte folosind formula imunităţii feudale prin expresia, „uric cu tot venitul"[15].

În 1953, acelaşi autor revine cu o scurtă notă referitor la expresia „unde este casa lui..." sau „unde-şi are casa" şi precizează că de obiceiu, termenul *vislujenia* apare alături de formula care conţine termenul *casă* (= *domn* din limba latină şi greacă). Termenul *vislujenia* care apare alături de formula *dom*, după anul 1437, accentuează şi mai mult faptul că daniile de sate au fost făcute în schimbul serviciului prestat faţă de domnie. Termenul de *vislujenie* se referă la beneficiul unui feudal, care reprezintă domeniul său în hotarele căruia se găseşte şi reşedinţa"[16]. Dar, o contrazicere flagrantă se poate observa între aceasteă opinie exprimată în legătură cu alcătuirea proprietăţii feudale sub forma *beneficiului* şi aceea dezvoltată în lucrările despre „obştea sătească", în care V. Costăchel susţine că, în afară de danii de sate unor feudali de către domnie, obştiile au ajuns la procesul de feudalizare prin stratificarea membrilor, ducînd astfel la dezagregarea obştei în mod normal[17]. În legătură cu procesul formării beneficiului V. Costăchel arată că el decurge din necesitatea de a se asigura de către principe mijloace de existenţă slujitorilor. Pentru V. Costăchel, în epoca lui Alexandru cel Bun, cînd acordarea de beneficii este în curs, indicaţia *unde este casa lui* ar forma prima fază a răsplătirii serviciilor, în perioada anilor 1431 – 1456, care corespunde fazei cînd beneficiul trece la a doua genraţie, în actele de confirmare, termenul de *vislujenie* ar inlocui formula „unde a fost casa" beneficiarului, iar în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, care se află deja în faţa unui sistem de beneficii complet format, disponibilităţile funciare ale ţării sînt în mare parte epuizate. Formula *unde este casa lui* şi termenul *vislujenie* dispar încetul cu încetul sau sînt întimplătoare şi reprezintă o reminiscenţă a trecutului. Principiul de transmitere a moşiilor devine o regulă, iar denumirea de *ocină – dedină*, un termen caracteristic al cancelariei domneşti. Întotdeauna, însă, se poate constata o perfectă legătură între *vislujenie* şi *beneficul*.

C. Cihodaru observă apariţia termenului *vislujenie* concomitent cu acel de *ocină* şi *uric*, încă din primele documente de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea. El se referă la o recompensă acordată de domnitor slujitorilor şi curtenilor săi pentru serviciile prestate. Denumirea de *ocină* se dă unei proprietăţi moştenite de la părinţi, *dedina* uneia de la bunici, iar *uric* are înţelesul de proprietate veşnică"[18].

Pentru a scoate în evidenţă în ce constau recompensele acordate, autorul începe cu analiza documentului, din 30 martie 1392, prin care Roman voievod dăruieşte lui Ionaş Viteazul satele Ciorsăceuţi, Vladimirăuţi şi Bucurăuţi pe Siret, subliniind că dania s-a făcut „pentru

[14] V. Costăchel, *Les immunites dans les Principautés Roumains au XIV-ème siècle*, Bucureşti, 1947, p. 53, idem *Beneficiul* cap. În *Viaţa feudală în Ţara Romănescă şi Moldova sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1957, p. 268-276

[15] *Ibidem*, p. 72-73.

[16] Idem, *Termenul (DOM) în actele slavo-române*, in rev. „Studii", Anul 6(1953), nr. 1, p. 244-245

[17] *Idem, Desagregarea obştii în ţările române în Evul Mediu*, extras din „Studii şi Referate", Bucureşti, 1954, p. 753-799 şi *Viaţa Feudală*, Bucureşti, 1957, p. 79-112

[18] C. Ciuhodaru, *Forme de proprietate feudală în Moldova*, in rev. „Studii şi cercetări ştiinţifice", Anul VI (1955), nr. 3-4, p. 6

credincioasa lui slujbă"... uric cu tot venitul şi cu tot dreptul, atît lui cît şi urmaşilor săi. Ne aflăm deci nu în faţa unei posesiuni viagere, sau pe termen limitat, ci în aceea a unui drept *de proprietate feudală*, adică un drept de împărţire a puterii şi a veniturilor acestei proprietăţi cu proprietarul suprem, domnitorul[19]. În concluzie, domnia sa conchide că, în secolul al XV-lea, alături de ocinile feudale rezultate din descompunerea obştei agrare, *vislujenia* reprezintă fie o răsplată a serviciilor prin danii din domeniul domnesc, fie acordarea de imunitate feudală unor proprietăţi mai vechi formate pe altă cale. În urma donării satelor domneşti se creează, în sec. XVI şi XVII, un nou tip de proprietate, deosebit de ocina feudală, asemănător întrucîtva cu *pomestia* rusă. *Termenul de vislujenie se referă acum numai la o astfel de proprietate. Ea a păstrat pînă la asimilarea ei cu ocina, un regim juridic deosebit*[20]. La aceleaşi concluzii ajung P. V. Sovetov[21] şi N. Grigoraş[22], cari studiază proprietatea condiţionată pe o perioadă mai îndelungată.

Într-un mod cu totul original şi deosebit de ceilalţi cercetători a pus în discuţie imunităţile feudale din Moldova, prof. Vladimir Hanga. Ocolind bineînţeles, problema vislujeniei, distinsul profesor clujean a formulat ideea că imunităţile hărăzite boierilor sînt foarte rare şi reduse ca conţinut, acest lucru explicîndu-se prin organizarea de stat a Moldovei din primele ei secole, deoarece fărîmiţarea feudală n-a constituit o stare de drept comun aici[23]. Diplomele de imunitate care să statornicească scutiri generale se reduc la cîteva; în schimb diplomatica moldovenească cunoaşte unele imunităţi judecătoreşti speciale: domnul ţării sustrage pe unii boieri de la jurisdicţia de drept comun, supunîndu-i cu exclusivitate jurisdicţiei domneşti Acest fel de privilegiu, numit în actele medievale *defensio* sau *mundeburinium* urmăreau să asigure ocrotirea intereselor judiciare ale boierilor credincioşi domnului, prin instituirea unei instanţe speciale de judecată privitoare la persoanele şi bunurile lor. Acest fel de imunitate dovedeşte totodată autoritatea deosebită a domnului, care, pentru a ocroti pe boierii credincioşi lui, îi scoate de la judecata dregătorilor, supunîndu-i jurisdicţiei sale, fapt ce mărea prestigiul acestora[24].

Pentru Ioan Bogdan, *vislujenia* este egală cu *serviciul* sau *cîştigul obţinut* prin serviciu, *răsplată* pentru serviciu[25], iar pentru Mihai Costăchescu *„moşie dobîndită prin slujbă"*[26].

În gîndirea lui C. C. Giurescu termenul „sluga domnească" era o denumire dată în special dregătorilor mai mici, iar „sluga" avea înţelesul de supus al domnului[27].

În opoziţie cu ipoteza sa, P. P. Panaitescu afirmă că boierul, ca şi vasalul feudal, era dator cu slujbă la curtea domnului, de aceea era numit „sluga domniei mele", dar cea mai importantă slujbă a vasalului, ajutorul militar, era de la sine înţeles; boierii formau cea mai însemnată oaste a domnului. Omagiul, adică jurămîntul de credinţă, care era în apus, exista şi la

---

[19] *Ibidem.*

[20] *Ibidem*, p. 27

[21] P. V. Sovetov, *Proprietatea condiţionată în secolul al XVI-lea şi deosebirea ei de cea din celelalte ţări ale Europei răsăritene*, in „Analele Romano-Sovietice" Istorie 4 (1960), p. 43 şi urm. şi 47

[22] N. Grigoraş, *Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei în Moldova faţă de proprietatea funciară condiţionată în sec. XIV-XVII*, in „Studii şi Cerct. Ştiinţifice", Istorie, Anul XIII fasc. 1, Iaşi, 1962, p. 55-87

[23] Vladimir Hanga, *Contribuţii la problema imunităţii feudale pe teritoriul patriei noastre*, extras din „Studia Universitatis Babeş Bolyai" (1961), Seria III, fasc. 2, p. 15

[24] *Ibidem*, p. 18

[25] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 180, nota 1

[26] M. Costăchel, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Bucureşti, 1940, p. 316

[27] C. C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul marilor dregători în secolul XIV şi XV*, Bucureşti, 1927, p. 22-23

noi. Jurămîntul ce se făcea la mitropolie, odată cu ridicarea noului domn în scaun, este menționat de formularul diplomatic al tuturor actelor, care precizează că, boierii respectivi au slujit cu credință. Această credință, nu este o simplă formulă de cancelarie, ci reprezintă în alte forme jurămîntul omagial[28]. Aceeași idee este exprimată și în altă lucrare.

Formula „credincioasa slujbă" a boierului consta din *auxilium* și *consilium*, serviciul militar cu cetele și participarea la sfatul domnului[29].

Istoricul rus A. S. Lappo-Danilevschi, afirmă că, *vislujenia, în Rusia sec. XV – XVI, este un serviciu neobișnuit de important și greu care atrage după sine întotdeauna un ordin de zi, un ucaz special, prin care se făcea cunoscut eroul respectiv.* Ea putea să fie răsplătită cu pămînt și să apară sub forma ocinei dar putea să apară și *sub alte diferite recompense*[30]. La fel precizează Grigore Diiacenko, *vislujenia* înseamnă meritul militar răsplătit de către șeful statului, cu moșie[31].

Între atîtea opinii exprimate în scris, e greu de știut ce era vislujenia în Moldova evului mediu. O cercetare atentă a documentelor se impune deci în scopul aflării adevărului.

Este cunoscut astăzi tuturor că sub Imperiul carolingian „senioria și vasalitatea își iau locul în drept", regele ajungînd să aibă *dominium eminens* asupra unui imens patrimoniu, ce nu este altul decît statul peste care domnește. În calitate de rege și senior al seniorilor săi el împarte beneficii[32], care mai tîrziu se numesc feude[33]. În Moldova, existența autorității centrale, puterea domnului și *dominium eminens* au fost discutate deja, ca și raporturile de vasalitate dintre boieri și domnie[34] Cronicarul polon Ian Dlugosz ne relatează că, la Ispas, în 9 mai 1415, Yladislav Iagello a plecat din Trembowla la Sniatin unde, în ziua de Rusalii. Alexandru cel Bun, cu foarte mare suită, a depus jurămîntul de credință aruncînd la picioarele tronului toate steagurile purtat[35]. În același mod se face și jurămîntul de credință depus de Ilie voievod, la Lemberg, în 18 septembrie 1436, împreună cu suita sa de *viteji* și de boieri etc.[36] Regele l-a sărutat și a dat mîna cu suita de fruntași moldoveni[37].

Cronicarii străini, de mai tîrziu, ne informează că suita aceasta era de 3 000 de boieri. La jurămîntul de la Colomeea, din 1486, toți cavalerii lui Ștefai cel Mare erau călări, cu arcuri, săgeți, sabie și sulițe sau lăncii[38]. Tot așa Alexandru Lăpușneanu avea 3 000 de cavaleri aleși în armura lor particulară, care îl întovărășeau pretutindeni[39]. Pe atunci, era în obiceiul timpului, ca întreaga țară să se închine celui ridicat pe tron. Așa a fost, în 1457, la cîmpia Dreptății pe

[28] P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 73-74.

[29] *Idem, Obștea țărănească în Țara Românească*, București, 1964, p. 77-78.

[30] A. S. Lappo-Danilevski, *Istoricescoe Obozrenie*, vol. III, Petersburg, 1891, p. 332.

[31] Gr. Diacenko, *Polnai Țerkavna Slaveanskii Slovar*, Moscova, 1899, p. 938.

[32] Fustel de Coulanges, *Les transformations de la Royauté*, Paris, 1892, p. 304, 610 și 625.

[33] Paul Viollet, *Histoire du Droit Civil Français*, p. 637.

[34] Dinu C. Arion, *Încercare asupra domeniului eminent*, în „Închinarea lui N. Iorga", București, 1931, p. 48-68.

[35] I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ioan Dlugosz*, Iași, 1926, p. 15.

[36] *Ibidem*, p. 27.

[37] Martin Cromer, *De origine et rebus gestis coronorum*, ed. 1589, p. 317, cf. P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opere și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, p. 2 și 7 nota 3.

[38] *Monumenta Poloniae Istorica*, ed. Bielowski, vol. III, p. 247 (274-275), în „Revista istorică", Anul VII (1921), nr. 4-6, p. 118.

[39] Giovanandreia Gromo în „Archiv fur Siebenburgische Landeskunde, Neue Folge", p. 42-44 și 46, cf. N. Iorga, *Încă o mărturie despre români*, în „Revista Istorică", Anul I, București, (1915), nr. 4, p. 68-69 și Gh. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri*, în „Revista istorică", Anul II (1916), nr. 3-6, p. 54-79.

Siret[40], față de Ștefan cel Mare; în 1541, la Brăila, înaintea lui Petru Rareș[41] și, în 1552, cînd a venit Alexandru Lăpușneanu, la Șipote[42]. Dar, luptătorii, boierii și curtenii denumiți toți *slugi*, adică *vasali* în documentele de danii sau întăriri mai depuneau fiecare, în parte, un jurămînt de vasalitate, *omagium*, în scris și oral, începînd de la slujitorii de curte. O știm aceasta – chiar din izvoarele noastre interne. Mihul hatmanul și Trotușanul logofătul „s-au vorbit într-o seară – povestește *Letopisețul moldovenesc* folosit de Gr. Ureche – ca niște lupi gata spre vînat, ca să înece oaia cea nezlobivă, adecă pre Ștefan Vodă. Și dînd învățătură slugilor sale ca toți să se într-armeze și *dîndu-le și jurămînt* ca să le fie cu direptate, s-au pornit cu toții... l-au omorît și l-au scos afară"[43]. Despre același jurămînt de credință este vorba și la 1552. „Gavril marele vornic și Sturza hatman și cei puțini ce erau cu ei într-un cuget, nu au socotit întru nimic jurămintele și făgăduințele, pe care mai înainte le depuseseră și le întăriseră prin scrisori", scrie Eftimie în cronica sa.

Mai apoi, Miron Barnovschi, fost hatman înainte de a fi domn restituind, la 16 ianuarie 1627, satul Vlădeni de pe Jijia, Gaftonei soția lui Nebojadco logofăt, confiscat de Alexandru Iliaș pentru vina de înaltă trădare aruncată asupra acestuia pe nedrept, subliniază că, „nu se cuvine să piardă satul pentru viclenie Arsenie Nebojadco logofăt; căci nu a fost cu nimic dator lui Alexandru vodă, deoarece el singur a pierit alături de domnul său Gaspar voievod"[44], la 1620, cînd s-a răsculat în contra turcilor.

Potrivit existenței acestui obiceiu, în evul mediu, nimănui nu i se încredința o misiune militară, fără a fi pus să presteze mai întîi jurămîntul de credință față de țară și voievod. În 14 februarie 1644 Nicolae Sebessi scrie lui Rakoczy I că la Rucăr i-a jurat pe cei 309 călăreți „în credința față de măria ta și față de Matei Basarab"[45]. Chiar Gheorghe Ștefan, marele logofăt al Moldovei și cu Ștefan, marele serdar de Orhei și Lăpușna depun jurămînt de credință craiului Ardealului Rakoczy II cînd au cerut în ajutor ostile transilvănene pentru a-l scoate pe Vasile Lupu din domnie[46]. Istrate Dabija deslega, la 12 ianuarie 1662, pe Durac" ce au fost căpitan, care au pribegit printr-alte țări străine de scîrba și de urgia lui Gheorghe Ghica Vodă" și-i restituie satul Ivănești, ținutul Vaslui, „dacă au venit în țară și au plecat capul la domnia mea", deoarece „n-au fost nimănui cu nici o greșală, de care lucru el au slujit la domnul ce-au fost giurat cu dreptate"[47].

Este vorba de jurămîntul depus lui Gheorghe Ștefan, care a luat drumul pribegiei.

E în afară, de orice discuție că, nu numai 3 000 de boieri prestaseră jurămîntul ci, și alți curteni care rămăseseră, în țară și oferiseră serviciile verbal față de domniile: respective și totuși nu toți au fost dăruiți cu sate. Să nu uităm că Moldova în secolele XIV și XVI avea cea 4142 de sate cu seliști și 43 de orașe, iar oastea lui Ștefan cel Mare urca pînă la 13 000 de curteni. Dacă ar fi fost vorba să se împartă pentru vislujenia adică *dreptul de slujbă*, executat cu credință și,

[40] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 91.

[41] *Ibidem*, p. 161.

[42] *Cronica lui Eftimie*, p. 123 in I. Bogdan, *Cronicele slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 123.

[43] *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359-1595), ed. C. Giurescu, București, 1916, p. 152.

[44] Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. XXIV, Iași, 1930, p. 198-200.

[45] A. Veress, *Documente privitoare la istoriei Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, X, București, p. 173-174.

[46] N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, IV, București, 1902, p. 29-30.

[47] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI$_2$, București, 1905, p. 83.

sacrificiul suprem ea; beneficii fiecăruia cite un sat, lui Ştefan cel Mare i-ar mai fi trebuit încă două Moldove. Logica sănătoasă, ne spune că nu orice slugă domnească putea să obţină un uric de danie, iar acei cărora li se concesionau un număr de 30 pînă la 50 de sate, nu le primeau pentru a-şi scoate hrana de toate zilele sau pentru exploatare. Vislujema adică dreptul de slujbă, executat cu credinţă şi sacrificiul suprem al vieţii, tradus prin *slujbă dreaptă şi credincioasă* de la sfirşitul secolului al XIV-lea şi din cele următoare, exprimată printr-un cuvînt slavizat *vislujenia,* începînd cu anul 1429, presupune: 1) depunerea jurămîntului feudal de credinţă; 2) acordarea de sprijin, sfat şi ajutor de către jude sau cneaz faţă de ţară; 3) recunoaşterea, pe de altă parte, de către comunitate prin Sfatul vitejilor şi autoritatea centrală a serviciului depus, cu încredinţarea exercitării dreptului de comandă militară într-una sau mai multe judecii.

Într-un act emis de Alexandru Moruzi, la 15 mai 1804, se sublinia că „după praveli şi după obiceiul pămîntului cele mai vechi hrisoave sînt mai tari şi mai puternice decît cele făcute mai în urmă"[48]. Potrivit acestui mod de a aprecia valoarea primelor gramote am urmărit documentele moldoveneşti de danie în ordine cronologică şi am extras numai actele care în cuprinsul lor conţineau termenul *vislujenie,* lăsînd la o parte pe acele cu formula „slujbă dreaptă şi credincioasă". Abia cînd într-un act se menţiona *vislujenia* unui înaintaş am mers şi am căutat prima gramotă de danie şi am observat că noţiunea de *vislujenie* se suprapune exact peste aceea de *slujbă dreaptă* şi *credincioasă,* iar actul cu termenul vislujenia aducea în adevăr completări la subiectul nostru. Noţiunea este deosebită de *preslujenie,* servicii pe care le fac călugării de la mănăstiri, domniei[49], şi nu trebuie, la rîndul ei, confundată cu *poslușania = ascultarea,* datorată de călugări unul faţă de celălalt, dar şi faţă de domnie explicată aşa de clar, la 19 septembrie 1563, de către mitropolitul Grigore Roşca[50] şi nici cu *posluh* = jurător, ajutor în adeverirea dreptăţii la ruşi[51].

Primii boieri pe care îi arată documentele moldoveneşti că s-au bucurat de atenţia domnească sînt Bîrlă de la Hîrlău şi Giulea Pîntece de la Fălticeni. Ambii boieri apar, la 1 mai 1384, în sfatul domnesc al lui Petru Muşat[52]. Cel dintîi, vornic de Hîrlău, a fost dăruit tot de acest voievod cu satele Provorotie şi Oprişinţi, pe care, la 17 martie 1418, unul dintre fii săi, Sin Birlici le dăruieşte mănăstirii de la Moldoviţa *„din a sa cinstită şi credincioasă răsplată pe care tatăl său Bîrlă a cîştigat-o prin dreaptă şi credincioasă slujbă, de la domnii ce au fost mai înainte de noi"* – spune Alexandru cel Bun.[53]

Cel de al doilea boier, Giulea bătrînul, contemporan cu Bogdan din Maramureş, a fost, desigur, vornic de Bîrlad. Căci afară de satele Fălticeni, Tamîrtaşeuţi, Soldăneşti, Mihăeşti pe Brădăţel şi Horodniceni din ţinutul Suceava, mai stăpînea întreaga vale a Bîrladului de la oraşul cu acelaş nume în sus pînă la Gura Crasni denumită şi a Cobîlelor = (a *Iepelor),* locul

[48] Theodor Codrescu, *Uricarul,* vol. VIII, Iaşi, p. 28.
[49] *A. Moldova, veac. XVII,* vol. V, p. 111.
[50] *Ibidem,* vol. II, p. 168-169.
[51] Al. V. Boldur, *Istoria Basarabiei,* I, Chişinău, 1937, p. 257-258.
[52] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* vol. I, Iaşi, 1931, p. 4-7.
[53] *Ibidem,* p. 129-130.

manevrelor militare[54], împreună cu satele Mastatici, Picigaia (azi Banca), Borăşti, Mărceşti, Grijlivi din privilegii de vislujenii recunoscute de Alexandru cel Bun[55]. Parte din satele de pe Bîrlad ajung, la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în stăpînirea lui Toader Chiriac mare vameş[56].

Sub Roman voievod au fost dăruiţi pentru dreaptă şi credincioasă slujbă", Ionaş viteazul, la 3 martie 1392, care nu este altul decît Ionaş vornicul[57], cu satele Ciorsaceuţi, Vladimirăuţi şi Bucurauţi, toate trei contopite în Zvoriste, după curtea existentă aici şi dregătoria lui Ionaş viteazul, şi fiii lui Dragomir Albul, starostele, tatăl lui Giurgiu staroste de la Frătăuţi[58]. De observat că, celui dintîi, care este vornic, îi dăruie 3 sate uric cu tot venitul, grupate în jurul unei curţi = *dvor* (dvorişte) iar celorlalţi cinci fraţi deocamdată numai un singur sat, numit Frătăuţi, cu specificarea că „ne-au slujit şi slujesc cu dreaptă credinţă şi încă nădăjduim de la dînşii mai bună slujbă". Mai tîrziu, cînd Giurgiu a ajuns staroste cu apărarea graniţei, în privilegiile lui vor fi menţionate mai multe sate şi o curte la Frătăuţi[59].

În timpul domniei lui Alexandru cel Bun, Ionaş *viteazul* ne este cunoscut şi ca vornic[60]. Acesta nu trebuie confundat cu Oană vornicul, cu care apare in acelaş act în Sfatul domnesc în 28 iunie 1411[61], la 28 decembrie 1428 şi 3 iunie 1429, cînd acelaşi voievod întărea fiilor lui Oană, Lazăr, Stanciu marele, ginerele lui Alexandru cel Bun şi Costea, *drept credincioasa vislujenie a tatălui lor* peste 50 de sate, şi pentru că ei *„ne-au slujit nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă"*. Afară de cele trei sate amintite mai sus, contopite în satul: 1) Zvoriştea, care au intrat în stăpînirea fiului său Ivaşco vornicul, tatăl lui Giurgea Zvoriste[62], curţile megieşeşti administrate de Oană vornicul au fost: 2) Curtea de la Tulova, (azi Vorniceni); 3) Curtea de la mănăstirea Humor; 4) Curtea lui Dieniş[63]; 5) Curtea de la Gîdinţi pe Cobîle, unde a fost curtea lui Negrea[64], în ţinutul Roman, 6) Curtea lor de la Orbie; 7) Grădiştea de sus; 8) Grădiştea de jos de la movila lui Iucaş[65], cu satele din jur şi Cărbuneşti de la Văratic ţinutul Neamţ; 9) Curtea de la Dumbrava înaltă, unde a fost vatman Minco şi cneaz Stan (azi Vorniceni ţinutul Dorohoi) 10) Horodiştea de pe Ciuhur cu întărituri de cetate şi cu 10 sate din jur, şi între Huşi şi Prut; 11) Curtea şi ocolul Stănileşti[66] ţinutul Fălciu cu alte zece sate. Pe Oană vornicul nu trebuie să-l confundăm cu Vena vornicul, ginerele lui Negrea vornicul, stăpîn la curtea din Vorniceni cu 10 sate din ţinutul Lăpuşna[67].

Puse pe hartă vedem că aceste curţi, cu satele dependente de ele, erau foarte dispersate: trei în ţinutul Suceava, una în Roman, patru în ţinutul Neamţ, două în ţinutul Dorohoi, una pe Ciuhur în ţinutul Iaşi, de pe stînga Prutului şi una în ţinutul Fălciu, pe dreapta acestui rîu. Mai subliniem că Oană era vornicul cel mare de la curtea din Suceava ὁ μεγας δομέστικς =

[54] P. P. Panaitescu, *Magazinul istoric*, nr. 6, 1967
[55] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 93-94, II, p. 379-384
[56] *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 105, XVII, vol. I, p. 48, II, p. 19
[57] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 315, vol. II, p. 616-617
[58] *Ibidem*, vol. I, p. 11-15
[59] *Ibidem*, vol. I, p. 242-248, 437
[60] *Ibidem*, vol. I, p. 7-8, p. 23, 33, 41-42, II, 612-614, 625 la p. 32-33 e *vornic cu fraţii lui*
[61] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, I, p. 195-198
[62] Ion Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 327-331, 495-500
[63] *Ibidem*, vol. I, p. 203
[64] *Ibidem*, vol. II, p. 173-174
[65] *Ibidem*, vol. I, p. 205-207
[66] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 233-235, 269-279
[67] *Ibidem*, vol. I, p. 135-141

Hofrichter adică *supremul judecător* după domn, *judex curie, magnus provisor* sau *marscalcus* în textele latinești[68]. Ne aflăm, deci, în fața celui mai înalt dregător al țării. Cum s-au făcut aceste așa zise danii arată însuși Alexandru cel Bun, cînd i-a încredințat lui Oană stăpînirea satelor cedate mai apoi mănăstirii de la Humor, la 13 aprilie 1415: „și am pus zavească 50 de ruble de argint curat acestora care au ținut acest sat și copiilor lor și întregului neam al lor, cine ar începe cu sfada ori cu plîngerea, sau cu orice fel de răutate... acesta să plătească zavească aceste 50 de ruble de argint curat"[69].

Dispunind de puteri mari, Oană, în calitatea sa de *supremus judex*, luase comanda mai tîrziu chiar peste fosta curte de la Tulova care, la 13 aprilie 1415, era în, stăpînirea lui Drăgoi viteazul și a copiilor acestuia[70]. Dar cum omul este muritor și urmașii lui nu pot ridica întotdeauna treptele sociale ale înaintașilor, datorită selecției naturale, cum a decăzut neamul lui Drăgoi Viteazul așa și nepoții și strănepoții lui Oană vornicul, nefiind înzestrați cu calitățile excepționale de militar ale străbunului lor, au fost repede înlăturați de la administrarea acestor curți și stăpînirea satelor dependente de ele. Urmărind în suita documentelor satele respective, nepoții și strănepoții lui Oană vornicul nu s-au putut menține ca moștenitori ai slujbei drepte și credincioase decît în cîteva sate din ocolul Stănilești, ținutul Fălciu[71] și în Hirtop pe Cracău, în hotarul fostului sat Cărbunești[72].

Tot așa stau lucrurile și cu dreptul de slujbă al lui Mihail de la Dorohoi, supranumit *capitaneus moldaviensis*[73], la 3 februarie 1397. Alexandru cel Bun l-a avut în sfat, în toată domnia sa, deși la 28 iunie 1411, nu știm în ce lupte a fost grav rănit și apare sub cognomenul de *Nevolnicul*[74]. Acestuia i-au fost încredințate în stăpînire peste 50 de sate. Unele dintre acestea erau pe Siret, altele în, ținutul, Dorohoi, cum erau Pomîrla[75], moștenită de la socrul său protopopul Draghie, Herț-Rădăuți, Isnovăț și altele dar majoritatea se aflau în ținutul Hotin, pe stînga Prutului și pe dreapta Nistrului, în ținutul Soroca, coborînd pînă la Măiatin în ținutul Orhei, în apropiere de satele Doamnei sale. Toate au fost reîntărite, la 20 decembrie 1437, de către Ilie și Ștefan voevozi[76]. Curțile de care depindeau aceste sate se aflau presărate pretutindeni, dar așezarea sa principală după aceea de la Dorohoi, o avea la Șizcouți, astăzi Noua Suliță din ținutul Hotin. După moartea lui Mihail de la Dorohoi, copii săi Iurie Mihăilaș[77], Sima Mihăilaș[78] și Ivanco, poreclit Haladic[79] au moștenit vislujenia tatălui lor, dar mult mai puține au ajuns în stăpînirea răstrănepotului său Ionașco Ghenghea, marele logofăt din prima jumătate a secolului al XVII-lea[80]. La 8 iunie 1456, curtea de la Noua Sulița era în stăpînirea

---

[68] E. Hurmuzaki, N. Densușianu, *Documente*, I, 2, p. 315, C. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători*, p. 83

[69] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 116-118

[70] *Ibidem*, vol. I, p. 23, M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 116-117

[71] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 139-140, 153, XVII, vol. II, p. 294

[72] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 152, M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 269-279

[73] *Ibidem*, vol. III, p. 616-617

[74] *Ibidem*, vol. II, p. 85-86

[75] *D.I.R.A. Mold., veac XVI*, vol. I, 382-383, 413, II, 47-58, III, p. 460-461, XVII, vol. IV, p. 407

[76] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 450-455

[77] *Ibidem*, vol. II, p. 468-469, 473-474

[78] *Ibidem*, vol. II, p. 701-702

[79] *Ibidem*, vol. II, p. 577-582

[80] *Ibidem*, XVI, vol. III, 456, IV, p. 54, XVII – IV, 113-114, 125; Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, II, Iași, 1907, p. 229-231, 264-265, V, p. 276

unei nepoate, care a avut norocul să se căsătorească cu un om de ispravă, Sin, pîrcălabul de Hotin. Dar strănepoatele sale Nastasia şi Elisafta abea mai moşteneau, la 2 martie 1554, din aceste sate, doar Pomirla şi selişte Chipialca, sub Caragine, din ţinutul Soroca[81], şi pe altă linie de moştenire, de la Oană Limbă Dulce, satul Fraţeşti, dependent de curtea de la Dulceşti, ţinutul Neamţ[82]. Necesităţile de apărare ale Moldovei s-au adaptat împrejurărilor şi multe sate au intrat sub supravegherea boierilor mari, pentru a controla pregătirea locuitorilor în meşteşugul armelor. Dar urmaşii acestora, neputînd urca treptele ierarhiei feudale pînă la aceea de vornic au fost înlăturaţi curind de către alţi războinici sau de megieşii consangvini.

La 12 martie 1617, Ionaşco Ghenghea, mare logofăt constatase că, din marele număr de sate ale străbunului său Mihail de la Dorohoi, chiar curtea de la Şiscouţi (Noua Suliţa) cu satele Coteleva, Sancăuţii de Cîmpie şi Marşinţii de la gura Răchiteii Mici se aflau în stăpînirea lui Gheorghe din Lozna, pîrcălabul de Hotin, socrul lui Ieremia Movilă, luate încă sub domnia acestuia. Radu Mihnea îi restituie satele pentru *dreaptă şi credincioasă slujbă,* pentru că sînt ocine şi dedine şi apoi pentru că *au dat domniei, patru cai buni în nevoia ţării,* cînd au fost în ţară Scherder paşa, Imbrian paşa ca un agă cu oşti turceşti şi tătăreşti[83]. – Acelaşi exemplu îl avem în cazul dreptului de slujbă al lui Mihai logofătul[84], Cernat ploscarul[85] şi alţii. Mai uşor au menţinut urmaşii, cînd, pentru *dreptul slujbei,* străbunii lor au primit mai puţine sate sub comanda militară. Aşa a fost cazul pentru strănepoţii lui Vlad vornicul[86] (1392 – 1414), care a avut în stăpînirea sa numai satele de pe Valea Albă din jurul curţii de la Şcheia şi acele de pe dreapta Prutului, Oleşcani, unde a fost Roman Bilă numiţi Petrimăneşti (astăzi Tabăra din ţinutul Iaşi) şi Româneşti, moştenite de Petrea Circă, pîrcălabul, cu fraţii săi[87].

Unii dintre boieri, care nu aveau urmaşi vrednici în cariera armelor, işi pregăteau nepoţii de la fraţi sau surori[88]. Un exemplu grăitor este acela al lui Giurgiu Ungureanu, coborit din Transilvania, care pentru slujba sa credincioasă primise conducerea satelor Ungurenii – „unde-şi avea o casă" (astăzi Călugăra de lîngă Bacău) Suhodolul şi la Turlui, Proceştii, Sperleştii, Negrileştii, Neghişeştii, unde a fost Neag şi Comăneşti, la 28 ianuarie 1409, încredinţează satele sale, la 29 iunie 1433, nepoţilor săi de soră Ulea, Iuga[89] şi surorii acestora Stana, soţia lui Sima Turlui[90], şi, după moartea sa „o altă casă pe Nevira, din ţinutul Covirului.

În secolul al XVII-lea (1611 – 1665) aceste sate vor ajunge în mîinile lui Nechifor Beldiman nemeşul, venit tot din Transilvania şi fiilor săi[91]. Fireşte că, pe lîngă marii dregători au primit pentru *dreapta şi credincioasa slujenie,* danii sau întăriri de sate şi alţi juzi şi cneji, slugi domneşti. Aşa este cazul lui Dragoş Urlat, căruia Ilie. voievod îi încredinţează, la 2 ianuarie 1432, satul „unde este casa lui", pe Tutova, ca să-i fie *judecia uric* neclintit, copiilor, fraţilor, nepoţilor şi strănepoţilor. Dar destinatarul fiind numai jude într-un sat, slugă şi nu şi boier dregător, actul precizează ca „să ţie de steagul de la Tutova, cine îl va ţine şi alt judecător

---

[81] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. IX, p. 42

[82] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 47-49

[83] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p. 113-114

[84] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 501-506

[85] *Ibidem*, vol. II, p. 323-341, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 129-132

[86] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 14-115, vol. II, p. 886

[87] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 554-555

[88] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 64-66

[89] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 342-344

[90] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 55-58, T. Codrescu, *Uricarul*, vol. XII, p. 320

[91] T. Codrescu, *Uricarul*, X, p. 230-232

să nu aibă"[92]. După 2 ani, același voievod, dădea, la 8 octombrie, lui Giurgiu și Atoc un sat de obîrșia Săratei, de pe stînga Prutului „unde au fost juzi Fătu și Ilie" să le fie *judecia uric* și sub uric să nu se dea, și alt judecător să nu aibă, - ci să ție numai de curtea noastră de la Iași[93]. Și acte de acest gen mai există.

Sensul din ele nu este greu de desprins. Marii dregători Bîrlă vornic de la Hîrlău; Giulea, vornic de Bîrlad; Oană, vornic de Suceava; Mihail, vornic de Dorohoi, fiecare după rangul său, pentru virtuțile lor de oameni de arme erau comandanți peste mai multe curți și cetăți de apărare. Ei supravegheau instrucția militară în numele țării și a domniei, în sate cari aveau juzi și *domini*, dintre cari multe se vor grupa în ocoalele din jurul unor cetăți, devenite tîrguri, organizate și administrate mai tîrziu de vornicii și vameși domnești. E în afară de orice îndoială că, această misiune le-a fost încredințată numai după ce s-au distins în nenumărate lupte pe care le-au purtat Bogdan voievod, Lațcu, Petru, Roman și Ștefan voievod cu vecinii lor. Dania este de această dată o dovadă că, încredințarea în stăpînire a satelor unor astfel de luptători prezenta o garanție asupra pregătirii temeinice a instrucției militare pusă în slujba apărării patriei și a domniei *„cu credință"*.

Mai trebuie de reținut că, toți acești vornici aveau în supavegherea și stăpînirea lor, pentru a nu intra într-o viață comodă, satele presărate de la Carpați pînă la Prut și dincolo de Prut pînă la Nistru. Sistemul acesta de repartizare a satelor pentru pregătire militară, începînd de la munte și pînă la Nistru a fost continuat și de Alexandru cel Bun. Nu putem lua în discuție aici toate documentele emise pentru *jusslujenie*: „slujba dreaptă și credincioasă", de către cancelaria țării în evul mediu. Amintim, doar, numai pe Cupcici marele vornic, care, afară de satele sale din Bucovina, mai avea pe dreapta Ciuhurului încă două curți în apropiere de Vadul de Piatră, cu 20 de sate[94]. Iuga protopopul domnesc de la Suceava, și cu cei trei fiii ai săi, Mihu logofătul, Duma și Toader aveau curți la Buciumeni pe Șomuz; la Ciumălești, pe Siret, din sus de Pașcani; la Strîmba, pe Valea Tutovei; în două locuri pe Valea Bîrladului, iar pe stînga Prutului, în ținutul Lăpușna, trei sate față în față cu Podolenii, iar pe Valea Răutului, din jos de Orhei, alte trei, spre Nistru[95]. În toate aceste curți se adunau și dările în natură, pentru întreținerea oștirii.

Dacă luăm și analizăm actele lui Dragoș Urlat, care ținea cu satul său de steagul condus de vornicul de la Bîrlad, și pe acela al lui Giurgiu și Atoc pendinte de curtea vornicului sau pîrcălabului de la Iași, e lesne de înțeles că termenul *judecie*, din acestea, înseamnă comanda militară atribuită lor ca răsplată pentru merite militare, în scopul organizării și instruirii oștirii, și că steagurile de Tutova și Iași erau conduse de vornicii de la Bîrlad și Iași. Să nu uităm că în toate țările vecine judele sau cneazul era comandantul militar al judeciei sau al mai multor sate și trebuia să prezinte la vornicic din fiecare judecie cel puțin 3 ostași călări, complet echipați de război, sau un călăreț și doi arcași, cum dădeau boierii Iadomir Moldoveanul în 1378 și Maxim la 1424, după *jus valachicum*, în vigoare încă în Galiția și Podolia[96].

Situația nu se schimbase cu nimic sub fiii lui Alexandru cel Bun, ca și sub Ștefan cel Mare și urmașii lor, despre care s-a afirmat greșit că ar fi încheiat seria daniilor sau întăririlor de sate pentru slujba dreaptă și credincioasă. Pregătirea militară în secolul al XV-lea în Moldova,

---

[92] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 96

[93] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 398-399

[94] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 216-266

[95] *Ibidem*, vol. I, p. 501-506

[96] I. Bogdan, *Îndatoririle militare ale cnezilor și boierilor moldoveni*, București, 1907, p. 614-626

în fiecare sat și pentru fiecare țăran în parte, nu mai vorbim de slujitori, curteni, boieri și viteji, dovedită prin crearea străjerilor și corpului vînătorilor de arme, ne este confirmată de cronicarul polon Ian Dlugosz, care scrie că „Ștefan... nu chema la arme numai pe viteji și pe boieri, ci și pe *(curteni)* cei de la țară *(agrestes)* adică de la domurile sau curțile de la provincie, învățînd pe fiecare să apere țara. Dacă ar fi aflat pe unul din cei de la țară (agrestes) de la curțile de ocol sau ținut, fără săgeți, arc sau sabie... îl condamna fără milă la tăierea capului"[97]. Aici e vorba de străjerii de la casele și curțile de ocol s-au ținut, în jurul cărora au fost grupate multe sate megieșești, pe care domnia nu le-a încredințat nici unui jude localnic cu ordin scris.

Toate actele emise de voievozi stăpînilor de sate suit ordine scrise acordate acestora pentru merite militare, obținute în bătăliile date pentru apărarea țării, în cazul în care unii juzi sau cneji – deveniți slugi sau pani nu-și făceau datoria, domnia le retrăgea ordinul. Satul Oniceni de pe Șomuzul Rece dat, la 15 martie 1493, comisului Petrică[98], pentru „dreaptă și credincioasă slujbă" a fost confiscat pentru felonie de la Avram vistierul. El este menționat de Bogdan al III-lea, la 17 martie 1513, că a fost încredințat pentru *vislujenie*[99]. Pentru deosebite merite militare puteau obține ordine scrise sub Ștefan cel Mare atît curteni de la țară, cum erau Cristea păhărnicel de la Coșești pe Rahova[100], Micul Bîrgău de la Florintești[101], cît și vornici ca Hodco Știbor. E păcat, desigur, că raritatea și greutatea procurării de pergamente a făcut ca documentele să prezinte numai lacunar răsplătirea dreptei slujbe, prin danii sau întăriri de sate și nu ne-au relatat cu cîți ostași trebuiau să se prezinte la domnie stăpînii de sate și nici actele de vitejie săvîrșite de aceștia, cu indicarea bătăliilor la care au participat. În felul acesta, istoricii s-ar fi convins că a fi fost cineva viteaz, boier, curtean sau slujitor, care purtau răspunderea pregătirii militare a oamenilor în secolele XIV și XVI, însemna în acea vreme, oameni gata la datorie, pentru sacrificiile cerute la apărarea țării.

Ștefan cel Mare știa foarte bine cum se trăia în Moldova, în timpul său, cînd obliga pe curtenii de la curțile din provincie să se instruiască și să aibă arme. El ne-a lăsat ca moștenire un testament oral, consemnat de medicul Muriano: „eu sînt înconjurat din toate părțile de dușmani și am avut de cînd sînt domn al acestei țări 36 de războaie, din care în 34 am ieșit învingător și pe două le-am pierdut"[102].

Baronul de Herberstein, trimisul marelui cneaz al Moscovei, Ivan, descrie nemulțumirea lui Ștefan cel Mare față de destinul său vitreg, în raport cu acela al cneazului Moscovei: „pe cînd acela își mărește împărăția stînd acasă și dormind – îi spunea Ștefan cel Mare – eu abia îmi pot apăra hotarele, luptînd în fiecare zi"[103].

Este evident că, în asemenea condițiuni de viață nu se putea renunța la răsplătirea celor viteji și sancționarea celor slabi de virtute. Dar nu numai atît, nici chiar alți voievozi în secolele următoare nu au repartizat sate sau întăriri, altfel decît pentru merite deosebite, pentru sacrificii de sînge sau altfel de ajutoare date țării, cum erau acelea în bani sau în cai cerute de către turci. Se poate constata aceasta din actele prin care se dislocau satele megieșești, în secolul al

[97] I. Dlugosz, *Historiae polonice*, cartea XIII, ediția Lipsca, 1711-1712, coloana 417
[98] I. Bogdan, *Doc. Lui Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 442-443, II, p. 21-23
[99] M. Costăchescu, *Doc. Mold. De la Bogdan voievod*, București, 1940, p. 315-317
[100] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 325
[101] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 342
[102] C. Esarcu, *Ștefan cel Mare*, București, 1877, p. 91
[103] A. Boldur, *Politica externă a lui Ștefan cel Mare într-o lumină nouă*, Iași, 1943, p. 68

XVI-lea, din ocoalele domneşti, mai ales din acele emise de domni străini, ca Petru Şchiopul[104] care au vîndut pur şi simplu multe judecii şi sate megieşeşti din ocoale celor care îi ofereau cai sau bani, călcînd brutal dreptul megieşilor autohtoni. De altfel, nenorocirea satelor moldoveneşti începe odată cu lăcomia lui Ion Vodă cel Cumplit şi instaurarea lui Petru Şchiopul ca domn pe scaunul Moldovei de către turci şi tătari, cari au prădat ţara în aşa măsură încît nici după o sută de ani, în timpul lui Miron Costin, nu se refăcuse. Soarta acestora a fost împărtăşită chiar şi de unele primite pentru drept credincioasa slujbă, cum e cazul satului Bursuceni, de pe Siret, din ţinutul Suceava, dat de Ştefan cel Mare lui Hodco Ştibor şi altele.

Sub Alexandru Lăpuşneanu mulţi dintre moştenitorii vechilor boieri s-au refugiat în Polonia. Aprigul domnitor i-a urmărit, dar neputîndu-i prinde le-a confiscat satele. Printre acestea au fost şi acela a lui Hodco Ştibor[105].

Sub Iancu Sasu, moştenitorii acestuia au pierdut actul de vislujenie, în casa lui Panteleiu din Brăieşti, aprinsă şi arsă de un sol polon[106].

Petru Şchiopul însă, care adusese cu el mulţi boieri munteni şi levantini, a desconsiderat tradiţia moldovenească şi a început să dăruiască sate familiarilor săi...

Văzind că satul Bursuceni a fost confiscat pentru viclenie de către Alexandru Lăpuşneanu, el cheamă, în 28 ianuarie 1588[107], în faţa domniei pe Pătraşcu vătaf şi pe Gavril vărul său, şi-i obligă să lase satul lui Andrei Corcodel, contra a 3 000 de zloţi tătăreşti.

Marele hatman de atunci îşi întemeia autoritatea sa pe actele de vitejie săvîrşite în luptele cu cazacii, începînd din toamna anului 1577, cînd Ion Creţul, poreclit Potcoavă, a ajuns domn la Iaşi, între 23 noiembrie şi 31 decembrie[108], şi apoi cu fratele acestuia Alexandru, domn al Moldovei, între 9 februarie şi 12 martie 1578[109]. Un act din 7 aprilie 1578 îi acorda lui Andrei, pe atunci postelnic, 3 fălci şi 18 jerdii de vie la Cotnari, confiscată de Petru Şchiopul de la Vasile Bălţatul logofăt, ginerele lui Alexandru Lăpuşneanu, care „n-a slujit cu credinţă domniei mele, şi s-a ridicat cu Creţul şi cu fratele lui Ioan Creţul şi a venit cu mulţi lotri cazaci asupra domniei mele"[110].

Petru Şchiopul dă aceste vii lui Andrei postelnic, pentru că *a slujit domniei cu dreptate şi credinţă* şi pentru că a dat, cînd a fost greutate ţării, din pricina acestor lotri cazaci, 6 000 de aspri[111]. Andrei, avansat între timp hatman al doilea, se mai distinsese în lupte cu un Iliaş voievod, fiu nelegitim al lui Rareş venit în toamna anului 1582 cu 1030 de cazaci, cînd a fost rănit grav în lupte Melinte Balica hatman. La 4 noiembrie, se zvonise la Braşov că acesta ar fi murit chiar[112], dar el a scăpat îngrijit fiind de Vîrlăneasa din Corni[113].

---

[104] *A. Moldova, veac XVI*, p 90, 94, 96, 108, 109, 430, A Stahl, *Controverse*, p 139-145
[105] *A. Moldova, veac XVII*, vol V, p 151
[106] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 186
[107] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 376, XVII, vol V, p 151
[108] Gr Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed P P Panaitescu, p 208-210
[109] Gr Ureche, *op. cit.*, p 211
[110] *A. Moldova, veac. XVI*, vol III, p 94-95
[111] *Ibidem*, p 430-431
[112] A Veress, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1930, vol II, p 235
[113] Dr V Gonţa şi Al I Gonţa, *Mitropolitul Anastasiei Crimea, fondatorul celui dintâi spital din Moldova*, in Rev „Mitrop Mold Şi Suceava", An 38, (1962), nr 1-2, p 33-39

Rămînînd comandant suprem al oştirii, Andrei a încercuit, lîngă Munteni pe stînga Prutului, şi prins, în 27 octombrie 1583, pe alţi cazaci care invadaseră ţara[114], iar în 1586 pe un pretendent cu numele Petru şi pe boierii Simion şi Grigorie Filipovschi, care l-au adus. Cum multe sate megieşeşti fuseseră organizate în ocoale şi curţile acestora puse sub controlul vornicilor domnului, pentru toate acestea acte de mare bravură militară Petru Şchiopul i-a dat, la 11 martie 1586, satele: Climăuţi, deasupra Nistrului, Socolul şi Zevadinele din ocolul cetăţii Soroca, Dancăuţi, Vorniceni şi Turbureni din acela al Hotinului şi altele din ocolul Piatra Neamţ[115]. Actul emis de Petru Şchiopul la 20 august 1588, adaugă, precizînd, că i-a făcut uric *„pentru vislujenia lui ce a slujit domniei mele şi ţării,* cînd au venit aceşti lotri cazaci şi pentru că a dat domniei mele 55 000 de aspri în treaba şi greutatea ţării"[116].

Satele Lăleşti şi Căcăceni de pe Cracău vor fi luate de către Aron vodă, la 11 februarie 1593, de la Andrei hatmanul, plecat în 1591 cu Petru Şchiopul în pribegie[117] şi date lui Drăghici Bogza logofăt, care a dat domniei 200 de ughi roşi ungureşti şi 4 telegari cu sanie pentru mama hanului[118] şi pentru slujba ce a făcut Drăghici Bogza în Ţara tătarască[119].

Tot pentru deosebite fapte de arme, împotriva unei hoarde de turci şi tătari care au robit trei sate de pe Jijia, primeşte Andrei hatman, la 8 septembrie 1589, satul domnesc Podoleni de pe Prut, de la Bohotin, pentru că a scos robii de la turci[120]. Odată cu Andrei hatmanul s-au mai distins în lupte şi alte slugi domneşti.

Pîrvul, pîrcălabul de Soroca, venit şi el cu Petru Şchiopul din Ţara Românească, primeşte, la 8 mai 1587, satul Buruieneşti pe Siret, din ocolul Romanului, „pentru că a slujit nouă cu dreaptă şi credincioasă slujbă... cînd au venit nişte cazaci tîlhari şi au prădat şi cîteva sate la margine pe Nistru... El, lovindu-se cu dînşii, s-au bătut şi biruindu-i pe acei tîlhari i-au dat sub sabia domniei mele... Pe unii dintre dînşii încă şi vii i-au prins, iar unora dintr-înşii numai capetele lor s-au adus înaintea noastră. Carele mai tîrziu şi sluga noastră Pîrvul pîrcălabul viind *s-au aflat că însuşi trupul lui avînd cîteva rane"*[121]. Amănunte mai ample asupra actelor de vitejie săvîrşite de Pîrvul pîrcălab cu hînsarii de Soroca, Orhei şi Lăpuşna, şi în ce bătălii s-au petrecut ele, ni le dă *Letopiseţul cel moldovenesc*, reprodus de Grigore Ureche: „în zilele lui Pătru vodă leat 7095 (1587) ghenar 8, rădicatu-s-au o samă de cazaci ca nişte lupi ce sînt învăţaţi de-a pururea la pradă, de-au intrat în ţară şi au prădat şi multe bucate au luat de la ţinutul Soroca. Iar Pîrvul, pîrcălabul Sorocii, s-au îndemnat cu hînsarii şi cu alţi care au vrut de bună voie şi i-au ajuns la Perieslavul. Acolo cazacii vrînd să nu dea dobînda, moldovenii să scoată al său, tare război s-au făcut între dînşii şi în două zile bătîndu-se de abia au spart pe cazaci. Mai apoi, dacă i-au biruit, pre toţi i-au omorît, fără numai unul zic să fi scăpat. O samă vii i-au prins şi i-au trimis la Petru vodă, pre care i-au trimis la împărăţie"[122].

În aceste lupte, probabil că," a făcut acte de bravură militară şi Ilie Crimca diac, căruia Petru Şchiopul îi dăruieşte seliştea Unguraşi de pe Suceava, „pentru că a slujit drept şi

[114] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 214-215
[115] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 209, 210
[116] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 393-394, XVII, vol. II, 236-237
[117] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 219
[118] *A. Moldova, veac. XVI*, vol. IV, p. 69, 162-163
[119] Theodor Codrescu, *Uricariul*, vol. XVI, p. 256
[120] *A. Moldova, veac. XVI*, vol. III, p. 445
[121] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 355-356
[122] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 216-217

credincios" cînd au intrat în pămîntul nostru acei făcători de rău cazaci"[123]. Pe Șeptilici armașul, unul dintre răzeșii din satele Horbinești și Holohoreni din ținutul Hotin, care a prins în lupte chiar pe pretendentul cazac la domnie, Ivan vodă, la Țuțora[124], în noiembrie 1587, Petru Șchiopul i-a dăruit, în 3 ianuarie 1589, seliștea Fîntîna Caplei din ocolul Soroca să-și întemeieze sat. Actul de danie precizează: *pentru că a slujit drept și credincios domniei mele și țării domniei mele, cînd s-a ridicat un lotru din Țara Leșească și a venit cu acei lotri cazaci asupra domniei mele ..., el foarte s-a străduit cu slujba pentru domnia mea...* și cu voia lui Dumnezeu a pus mîna pe acest lotru. Și a mai dat domniei mele 4 cai buni și bani peste tot 15 000 de aspri. Pentru aceasta să-i fie lui de la domnia mea ocină vislujenie și cumpărătură. Și să aibă a-și face uric"[125].

Deși ciștigat pentru vitejie și distins cu ordinul militar, Șeptilici armașul a fost îndepărtat de Andrei hatmanul, care i-a restituit și cei 15 000 de aspri, la 12 iunie 1589, incluzînd seliștea Fîntîna Caplei în rîndul satelor sale,[126], de pe aceeași vale a Nistrului, pentru a le organiza militărește, de strajă, la hotare, sub directa lui supraveghere. Seliștea ajunsă pentru un timp în stăpînirea lui Bucioc, mare ceașnic, după plecarea lui Andrei hatmanul în pribegie cu Petru Șchiopul, a fost restituită, la 28 februarie 1610, de către Constantin Movilă, cneaghinei Tudosia a lui Andrei[127].

Retragerea lui Petru Șchiopul din țară lăsase un vid prin luarea în suita sa a fiilor lui Ion Movilă[128] și a Măriei, fiica lui Petru Rareș[129], care a fost ocupat îndată de Aron Vodă Tiranul. Ajuns la tron datorită creditorilor turci din Constantinopol, noul domn, *„după ce s-au așezat la domnie nu-i era grijă de altă, (decît), numai afară de a prădare, și înlăuntru nu se sătura de curvie, de jocuri și de cimpoiași, pe care-i ținea de măscări"*, scrie Grigore Ureche, după însemnările lui Nistor Ureche, părintele său.

Văzîndu-se că este tuturor nevăzut și urît, el a desființat și garda domnească, alcătuită dintre vitejii țării și „și-a atras în leafă unguri călăreți și pedestrași, cărora le-a făcut odăi în curtea domnească". Apărat de aceștia el a introdus birul că fiecare țăran să dea un bou în fiecare an și *„pe turci îi trimitea de umbla cu dahilarii de nu-și erau țăranii volhici cu nimic" ... „iar pe boieri pentru avuție îi omora și jupînesele le silea"*[130].

Firește că, în asemenea condiții de viață a țării nu mai putem vorbi de „slujbă dreaptă și credincioasă" și de încredințare ori întărirea unor sate, decît pentru acei cari au colaborat cu sistemul introdus de firea tiranică a voievodului.

Odată cu căderea lui și a lui Răzvan, căpitanul dorobanților unguri, țara a trebuit să-și reia cursul său normal. Numai că, de această dată încredințarea spre organizare și administrare a satelor megieșești din ocoalele domnești, nedate cu ordine scrise pe cărți domnești, a fost rezervată numai slugilor domnești familiari ai casei Movileștilor, care au contribuit cu eforturile

---

[123] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 337.
[124] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 217-218
[125] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 412
[126] *Ibidem*, veac Xvi, vol. III, p. 428-429, 433-434
[127] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 280
[128] N. Iorga, *Domnia lui Ieremia Vodă*, in „Anal. Acad. Rom. Seria II, tom XXXII, p. 3, idem, *„Oameni și fapte din trecutul românesc"* in „Biblioteca pentru toți", p. 220-220 bis
[129] Alexandru I. Gonța, *Mănăstirea Balica din Iași, o ctitorie din veacul al XVI-lea a boierilor Bucești din Țara Românească*, in rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei", Anul XI, Iași, (1964), nr. 5-16, p. 273-282
[130] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 220-221

lor la instalarea la putere a acesteia, excluzînd cu desăvîrșire de la înnobilare pe juzii megieșilor autohtoni. Așa se explică de ce au primit „pentru dreaptă și credincioasă slujbă" sate megieșești din ocoalele tîrgurilor numai dregătorii mari ca: Precop Caraiman[131] mare ceașnic, Vasile Oraș, mare vornic și ginerele său Onciul Iuraco, pîrcălab[132], Chiriță Dumitrache Paleologul, mare postelnic,[133] grec de origină dar căsătorit cu Măria, sora Elisabetei, doamna lui Ieremia Movilă, un Toader Busuioc, mare stolnic[134] etc.

Ștefan Tomșa, boier de țară din Otești, de pe Răcătău din ținutul Adjud,[135] trimis de turci și instaurat în domnie de tătari, nu s-a atins, în general, de satele megieșești din ocoalele domnești. În schimb a confiscat, ca adversar al Movileștilor, satele tuturor partizanilor acestora[136].

Pentru a face așa ceva, el i-a acuzat pe toți de viclenie și luîndu-le satele le-a acordat războinicilor și dregătorilor care au trecut de partea sa. Lui Enache mare postelnic i-a dat „danie și miluire de vislujenie" satul Stolniceni de pe Cîrla Mare de peste Prut, din ținutul Iași,[137] (mai apoi județul Bălți) luat de la Vasile Stroic uricar. Lui Vasile Roșca mare stolnic i-a dat satul Berbești, din ținutul Cîrligătura confiscat de la Isac Balica hatman[138], iar satele Rogojani, Vistiernici și Roșieți, de pe Răut, și cu Mascenii, de pe Nistru, ale aceluias hatman, le-a încredințat lui Manolache mare vameș[139].

Satul Băilești de pe Rahova și Prigorceni de pe Sărata, ambele în ținutul Vaslui, confiscate de la Ionașco Bolea, vornic de gloată, le-a dat „uric, danie, ocină, miruire și vislujenie", primul lui Ionașco Batin[140] și al doilea lui Sacotă Medelnicer[141], iar Giulinții de pe Prut, din ținutul Dorohoi, fost al lui Gheorghe, pîrcălabul de Hotin și socrul lui Ieremia Movilă, l-a dăruit lui Nicoară mare vornic[142]. Numai Ionașco Cehan, vornic de gloată, obține „pentru slujba dreaptă și credincioasă" satul Volosenii de pe Prut. fost ascultător de ocolul Stănilești (fost Bărbești al lui Costea, fiul lui Oană vornic), dar și pentru că a dat domniei 6 cai buni și 200 de galbeni[143].

Urmînd la tron lui Ștefan Tomșa, Radu Mihnea a chemat în țară din Polonia; pe toți cei care au supraviețuit dezastrul de la Cornul lui Sas din 1611 și a celui de la Drăcșani din 1615 și punîndu-i să-i jure credință le-a restituit satele confiscate, dar a reținut, numai pe ale celor căzuți sub sabia lui Tomșa fără urmași direcți, pentru a le încredința partizanilor săi[144]. În felul acesta, satul Vînătorii Bistriței, fost al lui Dumitrachi Chiriță postelnic ajunge sub stăpînirea lui

---

[131] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 50, 60, 92-93, 144, 146-147, II, p. 53, 75-76, 111 și 272
[132] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 20, IV, p. 18-19, V, p. 58-59, 297.
[133] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 242, 275, *Moldavia v epohu feodalizma*, I, Chișinău, 1961, p. 234, 238
[134] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 31
[135] M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, 1958, p. 58.
[136] *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 131-132, N. Grigpraș, *Contribuții la cunoașterea politicii domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată*, în sec. XIV-XVII, în „St. și Cercet. Șt.", Anul XIII, Iași, 1962, fasc. I, p. 63.
[137] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 159-160
[138] T. Codrescu, *Uricariu*, V, p. 378-383.
[139] *Ibidem*, V, p. 221, *A. Moldova*, veac XVII, vol. V, p. 238-239 și 248
[140] *Ibidem*, V, p. 221, *A. Moldova*, veac. XVII, vol. IV, p. 369-371
[141] *Ibidem*, vol. V, p. 187-188
[142] *Ibidem*, V, p. 281
[143] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 103-104.
[144] Miron Costin, *Opere Complete*, ed. V. A. Urechia, I, p. 725; Ilie Minea, *O inovație juridică a lui Miron Barnovschi* în „Întregiri" Buletin Iași, 1938, p. 90-91

Ionaşcu Boldescu postelnic[145]; Căuceleştii de pe Cracău şi o selişte la Cîrligătură, foste ale lui Toader Boul vistier, sub stăpînirea grecilor, Toma şi Iordache Cantacuzino[146]; seliştea Marişenii, din ocolul Vasluiului, dată lui Pârvan, mare armaş pentru 6 cai buni[147], iar satul Şiviţa, din ţinutul Covurlui, fost al lui Ceacîrlo grecul lui Condrea vameşul care a mai dat domniei şi 300 de galbeni[148].

Atitudinea conciliantă a lui Radu Mihnea faţă de boierii pribegi este condamnată de profesorul N. Grigoraş[149]. Dar ea este pe linia respectării unor principii de drept concepute odinioară de adunările megieşeşti şi consfinţite în practică de oamenii buni şi bătrîni dintre megieşi, secole la rînd în legătură cu acordarea dreptului de judecie în sate războinicilor distinşi în lupte şi urmaşilor lor, şi de retragere a acestuia numai în caz de călcarea jurămîntului pe care am constatat-o repusă în funcţie şi de Petru Şchiopul[150] sub presiunea obiceiului ţării.

Ori, boierii moldoveni, susţinătorii familiei Movileştilor, urmaşi ai vechilor luptători pentru apărarea ţării, cari s-au opus intrării în ţară a turcilor şi tătarilor şi a înscăunării lui Ştefan Tomşa, instrumentul politic al înaltei Porţi, nu depuseseră niciun jurămînt de credinţă acestuia şi în consecinţă, chiar căzuţi prizonieri nu trebuiau ucişi pentru viclenii.

Nu mai vorbim despre confiscarea dreptului la moştenire ale rudelor apropiate şi neamurilor lor, alt abuz notoriu comis faţă de urmaşii aceloraşi cari s-au opus cu sabia intronării unui domn neales de ţară. Aşa încît, conduita lui Gaspar Graţiani, după care „dacă acei boieri au fost vinovaţi acelui domn ei au plătit cu capetele lor, dar satele şi neamurile acelor boieri nu sînt vinovate nici decum"[151], este pe linia legală fixată de dreptul consuetudinar moldovenesc. Principiul de drept valabil fiind acela că, „slujba dreaptă şi credincioasă", care atrăgea după sine dreptul la stăpînirea unei judecii, cunoscut în acte ca *vislujenie*, putea să fie retras numai acelor războinici care au călcat jurămîntul de credinţă depus şi numai de voievodul care i-a dat ori întărit ordinul militar de stăpînire asupra satului respectiv. Aşa s-au petrecut lucrurile cu Misea şi Mihail Coşcievici şi Maruşca sub Ilieş Voievod[152], cu Avram vistierul sub Ştefan cel Mare, cărora le-a anulat şi cărţile[153], cu răsculaţii din 1521[154], cu Vasile Bălţatul sub Petru Şchiopul,[155] cu Meleştan sub Aron Vodă[156], în baza dreptului de retragere[157]. De altfel, Ştefan Tomşâ va reveni în a doua domnie (1621 – 1623) la măsurile sale represive spre a restitui satele la toate neamurile celor pribegi ori ucişi de el, politică de îndreptare nu numai a faptelor lui abuzive, ci şi acelora ale lui Alexandru Iliaş care a ostracizat pe boierii pămînteni duşmani ai turcilor şi a

---

[145] *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 57, 92, T Codrescu, *Uricariul*, V, p 218-220

[146] *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 222-223, 245-246, Arh Stat Iaşi, Documente 459/9

[147] *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 131-138

[148] *Ibidem*, IV, p 255-256, 257-258

[149] M Grigoraş, *Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei* ..., p 63-65

[150] C C Cihodaru, *Forme de proprietate feudală* ..., p 21-22

[151] *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 370, N Grigoraş, *op. cit.*, p 66-67

[152] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 420-423 şi 507/509; *A. Moldova*, *veac. XIV-XV*, vol I, p 119-120 şi 334

[153] I Bogdan, *op. cit.*, II, p 21

[154] I Minea, *Complotul boieresc în contra lui Ştefăniţă Vodă*, in „Cerc Istorie", Anul IV, (1928), nr 2, p 188-219, Horia Ursu, *Ştefăniţă voievod*, Cluj, 1940, p 63-82

[155] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, P 94-95

[156] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 185

[157] V Costăchel, *Viaţa Feudală*, in *Moldova şi Ţara Românească*, p 277-282

reținut pe lingă el numai pe Lupul Dragotă spătar[158], Onciul Iurașco[159], Ionașco Ghenghea[160], Matei Roșca,[161] Dumitru Buhuș al III-lea logofăt[162] și alți cițiva...

Sub domnia lui Miron Barnovschi vislujeniile obținute de străbunii celor căzuți ori îndepărtați cu forța de la drepturile de moștenire sub acuzație de hiclenie, dar cari nu depuseseră jurămîntul de fidelitate față de Ștefan Toma și Alexandru Iliaș au fost recunoscute ca valabile, în conformitate cu principiile de drept consuetudinar. Acțiunea a fost considerată ca o inovație de către I. Minea[163] și supusă discuției ca începind numai de la Radu Mihnea și mai ales ca operă a lui Gaspar Gratiani, din 17 iunie 1619, de către N. Grigoraș[164]. Ca un neaoș autohton și cunoscător al datinelor strămoșești[165], pentru a verifica acest principiu de drept în ziua de 25 februarie 1627, Miron Barnovschi a adunat Sfatul țării și a constatat chiar că, Ștefan Tomșa în domnia a doua, *s-ar fi socotit cu tot Sfatul său și n-ar fi aflat pe nici un boier hain s-au întors toate moșiile lor în mîinile feciorilor si neamurilor acelor boieri cari au căzut în acel război.* **Apoi, el însuși (Miron Barnovschi) a întrebat arhiereii, boierii mari și mici și pe feciorii boierilor** *„dacă se cade a stăpîni acele ocine acei boieri, oameni străini și de alt neam?* **Iar ei, toți într-un glas, au răspuns** *că nu se cade a stăpîni oamenii cei străini, ce să aibă a stăpîni cine va fi fecior și neam acelor boieri"*[166].

Potrivit acestor principii de temelie ale formării dreptului de comandă militară și de stăpînirea asupra judeciei în temeiul jurământului feudal și a „slujbei drepte și credincioase" prestate, odată recunoscute de Ștefan Tomșa, în a doua domnie, și promulgate din nou în 25 februarie 1627, Miron Barnovschi a trecut la restabilirea în drepturi a tuturor celor lezați în domniile anterioare[167].

Reintrat în funcțiune cu toată vigoarea, *obiceiul pămîntului a fost respectat de Vasile Lupu*[168], *venit în țara ca slugă a lui Radu Mihnea,* **în tot timpul cît a fost domn.**

Intrat în problemele de drept consuetudinar moldovenesc în perioada cît a fost mare vornic, ajuns domn, Vasile Lupu s-a conformat tradiției și ca voievod, în toate, cu excepția conduitei morale.

El a întărit satele moștenite pentru dreapta slujbă lui Neaniul vornic[169], lui Focea uricar[170], Ionașco Cujbă fost vornic[171], Gheorghe Duca, al doilea vistier, (viitorul domn)[172] și a dat sate din ocoalele domnești celor ce i-au prestat jurămînt și slujit cu dreapta slujbă. Așa au

---

[158] *Ibidem*, V, p 28-30

[159] *Ibidem*, V, p 58

[160] *Ibidem*, V, p 24, 211

[161] Arh Stat Iași, *Documente*, 598/11, 611/29, 30; 794/3, 4

[162] R Rosetti, *Cronica Bohotinului* in „Anal Acad Rom „M S I S II, tom XXVIII 1905-1906, p 51-55

[163] I Minea, *O inovație juridică a lui Miron Barnovschi*, in „Întregiri, p 80-95

[164] N Grigoraș, *Contribuții la cunoașterea politicii domniei* , p 66-93

[165] Aurel Golimaș, *Domnul Moldovei Miron Barnovschi*, Iași, 1933, p 14-17

[166] Academia R S R, *Documente* IX/21, T Codrescu, *Uricariul*, V, p 383, 385, Miron Costin, *Opere Complete*, ed V A Urechia, I, p 200-220, I Minea, *op. cit.*, p 93, N Grigoraș, *op. cit.*, p 72

[167] *Documenta Romaniae Historica, A Moldova*, veac XIX, p 300-301, N Grigoraș, *op. cit.*, p 72-73, București, 1960

[168] Vistor Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu* in „Cercetări Istorice", Anul XIII – XVI (1940) p 491, A Veress, *Documente*, vol X, p 31, 42-43, N Grigoraș, *op. cit.*, p 74-75

[169] T Codrescu, *Uricariul*, XIV, p 95-99

[170] *Ibidem*, XX, p 71

[171] *Ibidem*, X, 51-54

[172] Revista „Th Codrescu", IV, (1935), p 7

primit Palade, mare armaş, seliştea Cetăţuia, din ocolul Bîrladului[173], Apostol Cataigiu satul Peştera, din ocolul Orheiului[174], Andoca zlătar, satele Urseşti şi Deiani „din ocolul Ţuţora, de pe Prut[175], Marco jitnicer satul Bubuiogi, de pe Bîc[176]. Iorga vistier satul Bozieşti, din ţinutul Tecuci, fost al doamnei Tudosca[177] şi a... Dar de confiscat a operat numai faţă de acei cari îi depuseseră jurămîntul de credinţă şi apoi au fugit din ţară... Printre aceştia sînt Tudosia Nicoriţă, sora lui Miron Barnovschi, cu soţul ei[178], Ionaşcu Calapod[179] şi a., fugiţi în Ţara Leşească.

Un foarte interesant caz, neîntîlnit pînă acum, ni-l prezintă un act dat de acest voievod, care ne arată cum s-a putut denatura sensul iniţial al „slujbei drepte şi credincioase", în secolul al XVII-lea.

Este vorba de un act de danie, dat, în 21 iulie 1649, femeii Sofiica Gaftona, soţia lui Ivan Ţurlic, bărbierul de la Băile din Iaşi, (Feredeu), *şerbă* din casa domnească. În acesta, Vasile Lupu scrie clar „*... am dăruit pre serba noastră, pre Sohiica pentru dreaptă slujbă ce-au slujit cătăva vreme în casa domniei mele*[180], iar cu ocazia confirmării, petrecută în 12 ianuarie 1653, adaugă, pe lîngă Sohiica-Gaftona şi pe soţul ei Ivan Ţurlic *„cari au slujit amîndoi în casa domniei mele"*[181], cu o treime din satul Mînzeşti de peste Prut,în ţinutul Iaşi, *ca să-i fie dreaptă ocina şi moşie ei, copiilor, nepoţilor şi strănepoţilor.*[182]

Gheorghe Ştefan, după răsplătirea pîrcălabului Luca cu seliştea Pulbereni de pe Gogîlnic, din ţinutul Lăpuşna[183], confiscă partea de sat din Mînzeşti a Sohiică serba doamnei lui Vasile Lupu „şi o dă pentru dreapta slujbă şi credincioasă lui Grumaz, căpitanul oştilor sale[184].

Confiscările din răzbunare făcute de Ştefaniţă Lupu împotriva prietenilor de arme ai lui Gheorghe Ştefan[185], repune în drepturi şi pe văduva Sohiica-Gaftona, recăsătorită cu Grigorie Braşoveanu[186]. Dar restabilirea ei nu a rezistat, căci Istratie Dabija care a anulat toate abuzurile lui Ştefăniţă restituie lui Grumaz căpitanul, căsătorit cu Alexandra, sora soţiei sale, partea din Mînzeşti, iar pentru ca să se termine odată Alexandra dă şi bani[187]. Principiul rămîne valabil şi continuă să fie respectat de către Duca Vodă[188], Iliaş Alexandru[189], Constantin Cantemir şi fiul său Antioh[190] şi în secolul al XVIII-lea,[191] desigur, numai pentru cei apropiaţi Casei Domnilor.

---

[173] I. Antonovici, *Documente Bîrlădene*, II, p. 5-6, Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 458/40, 246/29, 512/34

[174] Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 261/4 şi 5

[175] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, X, p. 22, 23, 43, 308, T. Codrescu, *Uricarul*, XII, p. 297-300, 307-308

[176] Acad. R. S. R., *Documente*, 153/12

[177] T. Codrescu, *Uricarul*, XXIII, p. 188-193, Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 340/88

[178] Acad. R. S. R., *Documente*, XIII/1 a-b-c

[179] *Ibidem*, DCXX/86, N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 73-74

[180] Acad. R. S. R., *Documente*, LX/8.

[181] *Ibidem*, CXXII/34

[182] T. Codrescu, *Uricarul*, XII, p. 278-279 şi 283-284

[183] *Ibidem*, XXIV, p. 423-424

[184] *Ibidem*, XII, p. 283-284, 285-286, XX, p. 76

[185] *Ibidem*, XIV, p. 333-335, C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, (1944), p. 135.

[186] T. Codrescu, *Uricarul*, XII, p. 286-287, 289-209, 291-293

[187] *Ibidem*, XII, p. 296-299 şi 306-308

[188] Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 419/45, 459/49

[189] Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 459/58, 513/29, 31

[190] T. Codrescu, *Uricarul*, XI, p. 212-215, I. Antonovici, *Documente Bîrlădene*, II, p. 9 şi 11. Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 339/1 doc. 147, 339/2 doc. 253, 339/6 doc. 240, 405/154

[191] I. Antonovici, *op. cit.*, III, p. 20, 22; T. Codrrescu, *op. cit.*, III, 51-54,V, 264-266, X, p. 57-58, XIV, p. 116-119.

Din aceste puține acte cu precizări și amănunte adăugate la cele „referitoare la juzi și judecii, oricine își poate da seama că slujba dreaptă și credincioasă" este o instituție militară, iar actele sau cărțile acordate de domnie tuturor acelora care se distingeau în luptele pentru apărarea țării erau ordine militare scrise. *Cauza principală a daniei unui sat era deci un act de bravură militară:* „slujba dreaptă" sau *„drept credincioasă slujbă"*. Primul efect al acesteia era încredințarea cu acte a unui ordin militar de răsplătire, pe vecie, danie și întărire de sate, pentru organizare militară și administrare fiscală = *jusslujenie,* devenită mai apoi proprietate feudală[192].

Prin acordarea acestor drepturi de slujbă (merit) vitejilor, boierilor, curtenilor și slujitorilor, domnia încredința dreptul de a comanda în sate *judecia,* adică *dreptul de comandă militară* și administrare fiscală, adică, dreptul *de a aduna dările în natură,* necesare la întreținerea ostașilor și echiparea lor cu armament, cu care trebuiau să se prezinte în fața domniei, cînd erau chemați. Pentru acestea, juzii și cnejii, deveniți stăpînii satelor, se bucurau de scutiri, de *imunități.* Slujitorii cum erau Dragoș Urlat, Ivașco Podobitu, Onicica de la Cîrligătura, Onica de la Jijia..., Giugiu și Atoc etc... erau controlați de pîrcălabii de ținut sau de judecătorii numiți vornici, cum erau Bîrlă, Giulea, Oană, vornic, Mihail de la Dorohoi etc, cari și răspundeau în fața domniei.

Cu timpul noțiunea de *vislujenie* ajunge să se contureze și să se suprapună de cele mai multe ori numai peste vechea moșie megieșească, fosta proprietate funciară a satelor devalmașe, dată spre organizare militară și administrație fiscală în jurul unui *dom* sau *dvor,* confundîndu-se astfel, cauza cu efectul și invers. Prin acest procedeu moșia satului megieșesc ajunge proprietatea unui titular, în baza unui ordin militar scris, uric.

La început purtătorul titlului era dintre cei aleși din sînul comunității sătești sau gentilice, în secolul al XIV-lea și al XV-lea, deși unele *domuri* din sate și *curți* din *pagus* (3 – 4 sate) vor cădea în desuetudine, altele vor deveni simple centre de ocoale domnești ale satelor megieșești.

Odată cu dezvoltarea centrelor comerciale și meșteșugărești de la confluența rîurilor mici cu cele mari, ori intersecții de drumuri strategice și a centralizării puterii în stat, ele vor fi puse sub controlul și administrația unor mari dregători, familiari ai casei domnitoare, numiți pîrcălabi. Totuși, titularii uricelor și urmașii lor rămîn stăpînii satelor respective. Astfel, proprietatea feudală în Moldova se va forma în secolele XIV – XVII, în temeiul actului primit de un *jude* sau *cneaz,* ca dregător pentru „slujba dreaptă și credincioasă" făcută la un *„dom"* sau *„dvor"*

În sprijinul acestei concluzii că, *slujba dreaptă și credincioasă,* în temeiul căreia li se acorda titularilor privilegii, era *serviciul militar* peste un sat sau mai multe sate organizate în jurul unui *„dom",* sau *curte (dvor),* mai sînt și stipulații domnești din primele acte emise de Iuga voievod, în 1399, lui Brae; de Alexandru cel Bun, boierilor Stroie și Ivan, Nicula și Mogoș, la 29 iunie[193], în 4 august[194] și 11 septembrie[195] din anul 1400, din 8 martie 1407[196] ș.a.,

---

[192] N. Grigoraș, *Contribuții la cunoașterea politicii domniei în Moldova față de proprietatea funciară condiționată în sec. XIV-XVII,* in „St. Cercet. Științ. Istorice", Anul XIII, fasc. I, 1962, p. 55-80

[193] *A. Moldova,* veac XIX-XV, vol. I, p. 5-6

[194] *Ibidem,* p. 9-10

[195] *Ibidem,* p. 10-11

[196] *Ibidem,* p. 16-17

ca să nu li se retragă daniile de către urmașii în domnie *„fără vina lor"*[197]. E vorba, fără nici o discuție, de felonie sau de *viclenie,* de înaltă trădare în caz de război pentru încălcarea jurământului feudal, care aducea după sine nu numai pierderea dreptului de comandă militară asupra instituției *dom* sau *curte* și asupra oștenilor din circumscripțiile acestora, ci și de pierderea capului, sentința ce domnul o putea da numai în calitatea sa de șef al oștirii, ca voievod, și nu de gospodar al țării. Considerată ca „Ies majestate", călcarea jurământului feudal atrage, în tot evul mediu, ca și condamnările infamante, așa cum se petreceau lucrurile și la popoarele germanice[198], pierderea nobleței prin dreptul de refract al voievodului[199].

Urmărind suita actelor din satele cu formula, *unde este casa lui* – ori *unde a fost casa lui* –, am putut constata că juzii sau cnejii aleși și întăriți de domnie dregători în aceste *case,* sau *curți* cu titlul de boieri-slugi, sînt pomeniți ca străbuni ai celor ce stăpînesc satele respective și în veacul al XVIII-lea. E simplu de tot și nu încape nici o discuție că, familiile juzilor și cnejilor, unite în timp de pace prin dreptul de protimisis (așa cum se petreceau lucrurile și în timp de război) formau oastea adunată în fiecare *dom* sau *curte,* pe *rudenii, neamuri* sau *răzeși,* cum procedau vizigoții și celții[200].

NEAMURILE ȘI RĂZEȘII LA MOȘTENIREA „SLUJBEI DREPTE ȘI CREDINCIOASE" ÎN JUDECII CINE ARE CARTE ARE PARTE

Instituirea dreptului de moștenire pentru urmașii unui războinic la judecia satului, deși destul de clar exprimată în cărțile domnești a constituit totuși, pentru istorici și juriști problema cea mai dificilă. Cel care și-a dat seama pentru prima dată de dificultatea rezolvării acestei grele probleme a fost Dimitrie Cantemir.

Găsind – o cu totul deosebită în natura (esența) ei, de moștenirea pămîntului la popoarele învecinate, marele învățatj semnala aceasta în capitolul XI din *Descriptio Moldaviae.* Acolo, el menționa existența în Moldova a unui drept scris romano-bizantin, dar și a unuia nescris, numit de el *obicei,* care reglementa dreptul civil: *In succesione, testamentis, hereditatis, distributione, fundorum limitibus et servitutibus, cunctae fere per orbem nationes habent singularesi*[201], încheia nedumerit D. Cantemir.

Spre deosebire de Țara Românească, unde la privatizarea pămînturilor și bunurilor făcute pe *cete de neam* ale unui *moș* locuitorii satului au păstrat cuvîntul *mosnean,* pentru autohtonii cu drept de moștenire, acei din Moldova au folosit termenii *neamuri* sau *răzeși.*

Despre aceștia, scrie același învățat, că „sînt cei mai de pe urmă dintre boieri care se aseamănă cu onadvorții rusești"... „locuiesc cîte mai mulți în sate și își lucrează singuri moșiile"[202]. El nu a fost însă crezut.

---

[197] D Ionescu, *Un document necunoscut de la Alexandru cel Bun*, în „Romano-Slavica", IV, București, 1960, p. 339-340

[198] P Viollet, *Droit privée et sources, Histoire du droit civil français*, Paris, 1893, p 247 și 257-258

[199] V Costăchel, *Dreptul de retract suveran, în „Viața feudală"*, p 277-282

[200] Ernest Lavisse, *Histoire de France*, vol II, Paris, 1903, p 46

[201] D Cantemir, *Despriptio Moldavie*, București, 1872, Cap X, p 101

[202] D Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed Gh Pascu, Iași, 1923, p 207

În epoca modernă şi contemporană, unii cercetători au luat în discuţie situaţia neamurilor şi răzeşilor şi au desbătut-o din punct de vedere economico-juridic, împreună cu aceea a moşnenilor[203].

Alţii s-au ocupat separat numai de *răzeşi*[204], fie special de originea numelui[205], fie în cadrul procesului de dezvoltare în evoluţia societăţii moldoveneşti.

Radu Rosetti a susţinut, sprijinit pe foarte multe documente, că aceştia pretutindeni şi fără excepţiuni îşi trag dreptul de stăpînire pe pămînturile lor de la un moş comun, care a stăpînit odată întregul hotar al unei judecii, unde vedem că trăieşte astăzi obştea răzăşească,[206] dar puţini istorici i-au acordat credit.

Nicolae Iorga, socotind că termenul derivă din cuvîntul *rază*, a emis părerea apropiată de a lui Rosetti după care răzeşii sînt copărtaşi la o proprietate cu o rază de moşie[207].

S. G. Longinescu[208], şi după el G. Giuglea[209] îi socotesc proprietari, iar G. Ghibănescu considerînd cuvîntul de origine slavă, (de la *rezati* = a tăia, a împărţi) conchide că răzeşii sînt coproprietari după obiceiul pămîntului.[210]

I. Angelescu şi Ilie Minea, mai ales ultimul care cunoaşte întreaga bibliografie a problemei pînă la 1928, îi socotesc urmaşi ai boierilor şi stăpînitori în comun ai satelor.[211]

I. Nandriş e de părere că instituţia a fost împrumutată de la poloni[212], care au cuvîntul *rycers*, provenit din germanul *ritter* şi înseamnă *cavaleri*[213], iar L. Galdi şi Makkai afirmă că răzeşia din Moldova ar fi o instituţie de origină maghiară şi ar proveni din cuvîntul *răszeşi* = *copărtaşi*[214], deşi se ştie că în Ungaria o instituţie cu numele de răzeşie nu există, *expressis verbis*.

---

[203] S. Radovici, *Moşnenii şi răzeşii. Originea şi caracterele juridice ale proprietăţii*, Bucureşti, 1909, p. 3 şi urm.; I. N. Angelescu, *Originea moşnenilor şi răzeşilor. Caracterul codevălmăşiei lor*, Piteş 1909, p. 3 şi urm.; I. D. Condurachi, *Expunere rezumativă a teoriei moştenirilor în vechiul drept românesc*, Bucureşti, 1919; A. Rădulescu, *Privire generală asupra moşnenilor şi răzeşilor* în „Pagini de istoriea dreptului românesc", Bucureşti, 1970, p. 291; T. Porucic, *Originea hucilor*, în „Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1935, nr. 10, 11, 12

[204] B. Lempert, *Materialî c razreşeniu agrarnago voprosî*, în „Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1919; Paul Gore, *Răzeşii* în „Viaţa Românească", Bucureşti, 1920, nr. 3, p. 406; E. georgescu, Vrancea *Condiţiunea juridică a răzeşilor din Basarabia*, în „Cuvîntul Dreptăţii", Bucureşti, 1928, nr. 6, 8; Petru Poni, *Statistica răzeşilor*, Bucureşti, 1921, p. 4, 10, 40-42; A. Rădulescu, *Dreptul de moştenire al soţului supravieţuitor*, Bucureşti, 1925; I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, Bucureşti, 1935, p. 122; I. D. Condurachi, *Despre proprietate*, în „Revista Arhivelor", III şi 1939, nr. 8, p. 227; A. Ciulcu, *Din viaţa şi activitatea lui Vasile Stroicescu*, în „Viaţa Basarabiei", Chişinău, 1940, nr. 1

[205] A. Rosetti, *Sur quelques termes du daco-romain relatifs à la propriété terrienne*, in „Bulletin lingvistique", An. IX (1941), p. 70

[206] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii* ... pag. 163, 170-211

[207] N. Iorga, *Boierii şi răzeşii în Bucovina*, Bucureşti, 1912; idem, *Istoria Românilor*, IV, p. 207, 349

[208] S. G. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu* ..., Bucureşti, 1919, p. 104

[209] D. Giuglea, *„În Daco-Romania"*, I, p. 496

[210] G. Ghibănescu, *Răzeşii şi dreptul de protimisis*, în „Ioan Neculce", fasc. 8, Iaşi, 1928, p. 260; idem, *Surete şi Izvoade*, XI, p. 39-43, XIII, p. 53, 62, XIV, p. 92, XIX, p. 190; idem, *Ispisoace şi apise*, III, 2, p. 129; T. Codrescu, *Uricarul*, XVI, p. 24-27

[211] I. Angelescu, *Histoire Economique* ..., p. 175; I. Minea, *Despre răzeşi*, în „Cercetări istorice" IV, 2, 1928, p. 92-96

[212] I. Rutkowski, *Histoire economique de la Pologne*, Paris, 1927, p. 102

[213] I. Nandriş, în „Revista Filologică", III, Cernăuţi

[214] L. Galdi-Makkai, *Gli ungaresi della Moldavia*, în „Corvina, Rassegna italo-ungarese, Budapesta, V, (1942), nr. 7, p. 364-375; idem., *Geschichte der Rumànien*, Budapesta, 1942, p. 109

D. M. Dragnev şi P. V. Sovetov consideră termenul *răzeşi* ca fiind acelaş lucru cu *seabr* din Rusia de Nord, adică coproprietar, cuvînt legat de destrămarea grupurilor înrudite patronimice[215].

C. Cihodaru susţine, după o analiză severă a documentelor interne că, „pînă în sec. al XVIII-lea termenul *răzeş* a avut în limba noastră numai sensul de proprietar sau coproprietar"[216], şi formulează teza că obştile răzăşeşti din unele regiuni periferice, ca: Vrancea, Cîmpulung, Tigheci, sînt urmaşe ale obştilor ţărăneşti primitive[217], dar se îndreaptă împotriva istoricilor anteriori care au scris despre formarea acestei mase de mici proprietari, în perioada anterioară constituirii statului[218].

Desigur între aceştia, înainte de Dinu Arion, trebuie amintit A. D. Xenopol[219] şi după el, V. Tufescu[220], P. P. Panaitescu,[221] V. Costăchel[222] şi mai ales H. H. Stahl[223], care consideră că răzeşii din regiunile de munte, ca şi cei din restul ţării, derivă din vastele organizaţii tribale de caracter străvechi, ale căror rădăcini urcă mult înaintea scrierii primelor noastre documente.

De la bun început trebuie să lăsăm la o parte părerile că instituţia a fost împrumutată de la poloni sau unguri, ca fiind neverosimile, deoarece obiceiul pămîntului nu ar fi permis introducerea unor instituţii şi adopta legi străine care să dirijeze proprietatea megieşească, organizată din antichitate după principiile dreptului poporului respectiv.

Se ştie doar, din istoria altor popoare – şi istoricii dreptului au demonstrat deja că, instituţiile de drept civil şi legile după care se conduc, se nasc odată cu proprietatea, o însoţesc în devoluţia ei, şi mor odată cu sfîrşitul acesteia. În cazul de faţă e absolut necesar să reţinem numai celelalte opinii:

1) Răzeşii sînt *boieri „onadvorţi"* – adică stăpînii unei curţi şi îşi lucrează singuri moşiile (D. Cantemir);

2) Răzeşii sînt *moştenitori* care îşi trag dreptul de stăpînire de la un moş comun (R. Rosetti);

3) Răzeşii sînt *coproprietari*, urmaşi ai obştilor ţărăneşti primitive, derivînd din vastele organizaţii tribale, care s-au format în perioada anterioară statului (A. D. Xenopol, G. Ghibănescu, D. Arion, V. Tufescu, P. P. Panaitescu, V. Costăchel şi H. Stahl);

---

[215] D. M. Dragnev–P. V. Sovetov, *Orezeşcom zemle-vladenii v Moldavia XVI seredîni, ZVIII vecov*, in „Ejegodnic po agrarnoi istorii Vostocinoi Evropi", Minsc., 1964, p. 254-264; idem., *Etapele dezvoltării şi destrămării proprietăţii răzăşti în Moldova*, in „Ucenia Zapiski", tom. 79, Chişinău, 1965, p. 163

[216] C. Cihodaru, *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală* in „St. şi Cerc. Şt.", Istorie, Anul XII, Iaşi, 1961, fasc. 1, p. 48.

[217] *Ibidem*, p. 49

[218] *Ibidem*, p. 33

[219] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ed. I. Vlădescu, p. 53, idem., *Proprietatea mare şi cea mică*, in „Viaţa Românească", Anul XIII, 1913, vol. XXVIII, p. 137

[220] V. Tufescu, *Răspîndirea satelor de răzeşi*, in „Arhivele Basarabiei, Chişinău, III, 1938

[221] P. P. Panaitescu, *problema originei clasei boiereşti*, in „Interpretări româneşti", Bucureşti, 1947, p. 54, idem, *Obştea ţărănească* . p. 32

[222] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, „*Viaţa feudală* ...", p. 83-85

[223] H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, I, Bucureşti, 1958, p. 44-53

4) Răzeşii sînt ***moştenitori, coproprietari*** **în devălmăşie, în temeiul cărţilor domneşti obţinute de unii titulari după întemeierea statului şi organizarea cancelariei (C. Cihodaru).**

Luate pe rînd, fiecare conţine cîte o parte din caracterul instituţiei. Rămîne de văzut doar gradul, cu cît contribuie fiecare din acestea la reconstituirea realităţii social-juridice a instituţiei, şi de dat o explicaţie ştiinţifică, dar nu înainte de a stabili ordinea şi corelaţia cauzală.

Am văzut mai sus în capitolul ***satul megieşesc*** **că principiile de drept elaborate de adunările megieşilor erau formulate pe marginea unei realităţi teritoriale, geografice, declarată de către trib, gintă, şi familia mare ca** ***proprietate megieşească*** **a unei comunităţi casnice, despărţită cu şanţuri de celelalte familii mari iar în capitolul** ***dreptul scitic,*** **că legile sciţilor de la nordul Dunării (i.e.n.) aveau prescripţii privind proprietatea devălmaşă.**

În interiorul acesteia şi asupra ei, fiecare individ în parte avea drepturi egale, în devălmăşie, ca membru al comunităţii, indiferent de sex: adică ***per masculos*** **şi** ***per feminas.*** **De o proprietate ieşită din indivizie, adică împărţită între membri nu putea fi vorba nici cum în acest regim patriarhal, gentilico-familial, cunoscut în general ca regimul comunei primitive, aşa cum vor putea face răzeşii mai tîrziu. Este totuşi vorba de o proprietate a pămîntului, instituită de o familie mare aşezată într-un sat megieşesc, de la care se porneşte iniţial, cu limite despărţitoare, la graniţe. Foarte important de menţionat aici este definiţia dată stării de megieşi si răzeşi de către un locuitor al satului Soloneţ-Ciripcău, din ţinutul Soroca, de pe Valea Răutului, păstrător şi la 1773 al tradiţiei, de felul în care s-a produs procesul de devoluţie al proprietăţii gentilico-familiale în satul megieşesc, cu hotare alese a proprietatea răzeşească a familiei mici, în perioada regimului feudal.**

„Pe răzaş, aceasta îl face răzaş, că stăpîneşte împreună cu mulţi alţii o moşie, fără să ştie niciunul dintr-înşii care este partea lui, ce ştie numai în ideie fieştecare cîte parte i se vin dintr-acel tot nedespărţit.

Şi că pe megieşi, (este vorba aici de capul comunităţii casnice şi cu membrii familiei mari) această îl face megieş, că locul ce stăpîneşte este despărţit cu hotare şi sub a lui numai deosebită stăpînire. Şi că, din ceasul ce un răzaş ş-au despărţit partea lui cu hotare de loc, din ceasul acela au încetat a fi răzaş şi au rămas numai megiaş cu moşia răzaşilor nedespărţiţi într-dînşii, că alminterea n-ar avea deosebire megieşul de răzeşie".[224]

Caracteristicile răzăşiei, spre deosebire de acele ale megieşiei, sînt foarte clar redate în această definiţie şi nu mai e nevoie de alte comentarii. Cele ce trebuie de lămurit este numai modul, formele şi procedura care au fost folosite şi de precizat timpul, cînd partea din satele megieşeşti trec din proprietatea megieşească în aceea răzăşească.

Sistemul organizării proprietăţii megieşeşti în devălmăşie, adică în indivizie, folosit de scito-traci înainte de a trece la împărţirea ei, era comun şi popoarelor germanice: vizigoţi[225], burgunzi[226] şi celţi[227], cu care daco-geţii au convieţuit secole la rînd.

---

[224] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, 419/254, p. 4 r şi 4 v., G. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XI, p. 39-41

[225] *Loi de wisigots*, X, 1, De divisionibus et terris ad placitum datis, 8-9, Cf. P. Viollet, *Histoire des institutions politiques et administratives de la France*, I, Paris, 1890, p. 176, 178

[226] P. Viollet, *Droit privé et sources* , Paris, 1893, p. 556

„Proprietatea privată, imobiliară, la vizigoţi şi burgunzi – scrie Paul Viollet – se degajă puţin cîte puţin din proprietatea comună sau proprietatea de grup. Această proprietate privată opusă proprietăţii comune nu este ea însuşi mai întîi, decît excepţional proprietate individuală. Primele proprietăţi care se desemnează în sînul comunităţii sînt proprietăţi de familie şi, prin consecinţă, deasemenea sînt comune, dar cei ce au dreptul sînt mai puţin numeroşi. În familie, individul tinde constant să-şi facă locul său personal. Totuşi, în fapt, familia rămînea adesea grupată în jurul unui şef şi trăia în comun sub comanda lui, fără a face uz de acest drept permanent de lichidare. Această stare de indivizie putea să se prelungească timp de secole, şi atunci nu era necesar strămoşul"[228].

Cine citeşte cu atenţie acest pasagiu, nu poate să nu vadă în caracteristicile prinse în el de Paul Viollet pe acele ale caracterului proprietăţii din satul moldovenesc, aflat în devoluţie.

Megieşul (cuvînt gotic) el însuşi = membru al comunităţii casnice din sînul satului devălmaş într-un teritoriu cu „haturi" sau cu „indagines", nu putea ieşi din indivizie, pentru că el nu-şi putea impune dreptul de secesiune, atît timp cît nu putea invoca un merit special, şi nu se prevala de un drept de serviciu adus comunităţii, care să-l fi făcut cunoscut *(= gnobilis)* tuturor de o autoritate, de o forţă. Ori, aceasta nu putea veni în sprijinul individului megieş, decît în momentul în care el a fost înzestrat de comunitate cu o magistratură, ca o consecinţă a serviciului public adus ginţii, şi ca merit pentru „slujba dreaptă şi credincioasă" făcută ţării. În virtutea acesteia abia toţi moştenitorii titularilor magistraturii, adică ai judeciei, ce alcătuia un neam, devenind posesorii ordinului scris puteau să-şi exercite un drept de proprietate asupra satului, superior celorlalţi megieşi de rînd. Din acest moment ei au obţinut o nouă calitate şi pe lîngă titlul de *megieşi* (– membri ai comunităţii gentilice) au adoptat şi pe acela de *răzeşi* (moştenitori ai pămîntului) respectiv ca descendenţi din acei *gnobiles,* înzestraţi cu titluri nobiliare de slugi sau pani.

Procedura prin care toţi moştenitorii sau răzeşii vin la dreptul de stăpînire şi participă în calitate de copărtaş la proprietatea teritoriului respectiv a rămas însă aceeaşi, ca şi în satul megieşesc al comunităţii casnice.

O nuanţă deosebită, numai de sistemul proprietăţii devălmaşe din satul megieşesc, ceea ce formează de altfel şi nota caracteristică a satului sau comunităţii răzăşeşti, este că, răzeşii îşi puteau împărţi părţile lor ideale prin consimţămînt reciproc ori numai la cererea unuia pe baza primului ordin scris pe o carte domnească şi numai prin mijlocirea cancelariei şi cu ştirea domniei. Aceasta nu o puteau face însă megieşii de rînd, pentru că nu aveau privilegii scrise. În felul acesta, pe teritoriul primei proprietăţi gentilice însemnată cu valuri, în sînul comunităţii casnice a familiei mari, în care s-au alcătuit sate megieşeşti organizate pe judecii de cîte zece familii, apare, în evul mediu, o nouă formă de proprietate, proprietatea de familie. Şi ca o consecinţă, la început şi aceasta a fost comună. Dar cei ce aveau drepturi erau mai puţin numeroşi, deoarece nu toţi megieşii erau moştenitorii unui beneficiar cu carte, de pe urma căreia să aibă drept la parte.

Al doilea efect imediat al „slujbei drepte şi credincioase", sau meritului militar, în judeciile cu *domuri* ori în domurile, centre a mai multor judecii după instituirea ordinelor militare ale războinicilor, ca stăpîni cu ordine scrise de înnobilare, a fost (pe lîngă asigurarea continuităţii la slujba dreaptă şi credincioasă la „domul" judeciei respective) şi acela de a se fi

[227] *Ibidem*, pag. 557, 564, nota 2

[228] *Ibidem*, pag. 561-562

consfinţit dreptul la existenţă al familiei războinicilor, care ar cădea la datorie şi drepturi succesorale urmaşilor acestora, cunoscuţi de acum înainte, în Moldova, sub numele de *neamuri, cete* sau *răzeşi*. Iată cum individul slugă sau pan, tinzînd constant în cadrul familiei să-şi facă locul său personal, ajungînd slugă sau pan şi exercitînd dreptul de comandă militară într-o proprietate megieşască obţine şi o transformă pe aceasta, prin acte, în proprietate privată de neam, numită în secolele XV – XVII, *vislujenie*.

Nu poate fi nici o îndoială că numai prin organizarea „domurilor" şi instituirea slugilor şi panilor la conducerea lor se pun temeliile stăpînirii feudale asupra teritoriului unei judecii sau grup de judecii ale comunităţii casnice cu ordine scrise în cancelarie, iar prin stipularea în textul acestora a dreptului copiilor, nepoţilor, strănepoţilor şi întregului lor neam de a fi beneficiarii pe veci a „slubei drepte şi credincioase", ne aflăm în faţa unor pămînteni cu drept succesoral. De aici, în mod logic copiii slugilor şi panilor, băieţi şi fete pămînteni cu cărţi domneşti moştenite devin moştenitorii unei situaţii şi în drept, în raport cu ceilalţi megieşi. De aceea, cînd vom vorbi de răzeşi, va trebui să ne gîndim mai întîi la ei ca moştenitori ai unui drept pe acte scrise la stăpînirea judeciei sau judeciilor şi apoi la situaţia lor social-economică de copărtaşi, coproprietari la teritoriul acestora, în calitate de megieşi pămînteni.

Sensul acesta a fost desprins de multă vreme de către regretatul jurist Nicolae Lăbuşcă, care a scris într-o lucrare rămasă netipărită: „Multe din dănuirile de moşii făcute de domni mai ales în sec. al XV-lea, se îndreaptă şi către ţăranii care s-au distins prin vitejia lor în războaie, sau prin slujbele aduse ca străjeri la hotarele ţării. Este probabil că, o parte din documentele în care donatarii sînt citaţi numai cu numele şi cu atributul de slugă, fără cel de pan sau boiarin, sînt date la ţărani şi la curteni. Urmaşii... acestora poartă în Moldova denumirea de răzeşi, stăpîni în vodevălmăşie pe moşia lor".[229]

Fireşte că, interpretarea aceasta a fost dată după ce autorul a citit mai multe documente din secolele XV – XVII. La această observaţie însă trebuie să adăugăm faptul că, şi în sec. al XIX-lea unii săteni, cum erau aceia din Gîrleşti, ţinutul Tecuci şi Putna înaintînd, în 8 mai 1838, jalba lor la domnie pentru a fi reintroduşi stăpîni în moşia satului lor, precizau că ea fusese, în 1528, a lui Nicoară Grozav, pîrcălabul de Roman, „din care ne tragem noi răzeşii din Gîrleşti"[230].

Este evident că locuitorii răzeşi ai satului Gîrleşti şi din celelalte aşezări din Moldova ştiau foarte bine ce sînt ei, decît mulţi istorici orăşeni, dar o explicaţie completă, cauzală, strîns legată de condiţia socială, economică şi juridică nu o avem dată, deşi sfera noţiunii ne apare conturată din multe documente.

Ce reiese din aceste documente ?

Într-un act din timpul domniei lui Ieremia Movilă rezultă că Petre Tocsabă şi alţi oameni din satul Belceşti nu vor să-l primească răzeş pe un Toader.[231] Dintr-un altul, emis de Ieremia Movilă în 25 iulie 1601, voievodul prinde din spusele fraţilor Drăgani, Gheorghe şi Dumitru din satul Docinţi, numit şi Scobinţeni, din ţinutul Cîrligătura şi condiţiunile în care cineva putea deveni coproprietari într-un sat, atunci cînd Alexa stolnicul a urmărit aşa ceva. „Şi aşa au zis,

---

[229] N. Lăbuşcă, *Elementele juridice din cronica lui Grigore Ureche, Teză de doctorat*, Iaşi, 1922, litografiată, p. 154

[230] Gh. T. Chirileanu, *Răzăşii din Gârleşti în luptă cu logofătul Costache Conachi*, in „Analele Moldovei", Anul I, nr. 1, Iaşi, 1941, p. 2

[231] Muzeul Lupta revoluţionară a poporului „N. Bălcescu", Bucureşti, *Documente*, L, doc. 2

consemnează domnia, că Alexa stolnicul nu le este lor răzeş, nici rudă, ci om străin şi n-au vrut să-l lase să le fie răzeş. Şi a rămas Alexa stolnicul din toată legea ţării, iar Drăgan şi fraţii săi şi-au pus fierie, 12 zloţi în vistieria noastră".[232]

Pentru acelaş motiv nu pot cumpăra, în 5 noiembrie 1608, ciţiva oameni pămînt în satul Gemeni, din acelaşi ţinut. „Nu sînt nici rude, nici răzeşi" precum mărturisesc oamenii buni şi megieşi de prin prejur"[233].

Şi mai clar şi mai categoric este circumscrisă sfera noţiunii răzeş în actul dat în 5 iunie 1603, lui Pătraşco ureadnic de Botoşani pentru două case de răzeşi cu locurile lor ce se vor alege din vatră şi din cîmpul satului Leucuşeşti, din ţinutul Vaslui, vîndute de Ionaşco Pahulcea. Pătraşco respinge pe Busuioc Spătarul, care vrea să cumpere casele respective, motivînd că, nu este din ginta lui (= nest emu plemea) nici dintre dânşii (adică răzeşi) (= autohtoni), ci străin" *(ex-erra neus)* cuvînt tradus în limba slavă prin *cuudû.* Luînd act că Busuioc spătarul ste străin de satul Leucuşeşti, domnia şi sfatul domnesc îl resping „cu dreaptă judecată, după legea ţării"[234].

Deasemenea, erau respinşi să intre în satele din regiunea Bîrladului acei ce nu erau răzeşi, în anii 1671 – 1700.[235]

După cum rezultă din conţinutul acestor documente trecute în revistă şi confruntarea lor cu sensul păstrat de tradiţia satelor în actul răzeşilor Gârleşti, *răzeşul este un locuitor născut* şi *crescut din părinţi şi bunici megieşi gentilici, autohtoni, un pămîntean, nu un străin* (= extraneus = exterraneus = nemernic)[236] (cuvînt ebraic împrumutat din biblie, care înseamnă acelaş lucru, *om fără pămînt, heimatlos)* sau vecin pripăşit din ţări vecine, ci rudă cu ceilalţi proprietari ai satului şi, în acelaş timp, moştenitor copărtaş cu ei la teritoriul unei sau mai multe judecii. Străinul, nemernicul = cel fără pămînt şi nici vecinii nu puteau deveni răzeşi.

Pornind dela aceste constatări formulate în „legea ţării", alcătuită de megieşii gentilici[237], am căutat să aflu în limba cărui popor indo-german, în afară de celţii ce stau la origina moldovenilor, termenul *răzeş* sau *arzeş* înseamnă pămîntean, autohton. Şi vocabularul limbii germane ne-a trimis prin cuvîntul *Erde = pămînt,* la sciţi şi persani constataţi pe teritoriul vechii Dacii, pe rînd de: Herodot, Strabon, Ptolemeu, Ammian Marcellin, ca trăind în simbioză cu traco-dacii.

În adevăr, în limba persană şi arabă *ard* înseamnă *pămînt,* proprietate[238], ca noţiune economică, iar *erzi = moştenitorii pămîntului, pămînteni*[239]. Acesta, transmis de străbunii îmbrăcaţi în haine de piei crude numiţi sciţi sau birsani (oamenii îmbrăcaţi în piei cu lînă lungă = βύρσα în limba greacă)[240] a fost păstrat de locuitorii stabiliţi la răsărit de Carpaţi ca *arzeşi,* devenit prin metateză *răzeşi*[241] veacuri la rînd, paralele cu acela de *zemlean = pămîntean*

[232] *A. Moldova*, veac XVII, vol I, doc 27
[233] *Ibidem*, veac XVII, vol II, p 184
[234] I Caproşu, *Documente moldoveneşti inedite din vremea Movileştilor* in „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie" A D Xenopol, VI, Iaşi, 1969, p 227-228
[235] I Antonovici, *Documente bîrlădene*, III, Bârlad, 1915, p 226-234, 237-244
[236] *Noul testament, Evanghelia după Matei*, Cap XXIII, vers 35, H Tiktin, *op. cit.*, p 1050 *Evanghelia după Luca* XXIV, 18
[237] V Georgescu, *Preempţiunea în istoria dreptului românesc*, Bucureşti, 1965, p 301-306
[238] *The Encyclopedia of Islam*, I, A D London, 1913, p 425
[239] D Kelekian, *Dictionnaire turc-français*, p 68
[240] A Bailly, *Dictionnaire* , p 382, Herodot, *Istoriile*, III, p 110
[241] A Philippide, *Originea românilor*, II, Iaşi, 1928, p 366, 375

autohton, în sensul de stăpîn al solului şi nu *moştenitor* (de la *jemel* sau *jemin = pămînt* în limba vechilor părţi), de unde traco-dacii l-au avut pe *Zemelzis = Zamolxis = zeul pămîntului,* dar şi *zemlea* pentru *ţară).*

Atributul de *zemleni* este purtat de războinicii moldoveni boieri şi viteji în actele externe, dar şi de megieşii simpli locuitori din satele închinate Episcopiei din Rădăuţi în anii 1479 şi 1481, deja văzute la capitolul *cneji.* Dacă de la un timp atributul de zemlean din limba persană, păstrat numai de slavi pînă astăzi, este înlocuit de unul gotic = *megieş* şi altul latin = *terraneus,* cum vom vedea în capitolul despre megieşi căzuţi în stare de dependenţă faţă de stăpînii „domurilor", acela gotic, de megieş a supravieţuit pentru a ne arăta că *zemlenii = megieşi* sînt stăpîni ai pămîntului înainte de moştenitorii *răzeşi.*

Ei sînt aceiaşi cari, „cu brazda în cap", au pus limite teritoriului satelor au» săpat valuri sau şanţuri între ele, şi fiind martori pentru restabilirea în caz de încălcarea lor vor alcătui, după cum vom vedea mai jos, *juriul* ce împarte dreptatea. Datorită marelui rol al *zemlenilor = moşi = megieşi* în viaţa satului, unii dieci sau scribi care au scris ori tălmăcit actele îi confundă pe răzeşii moştenitori cu megieşii stăpîni şi invers. Primele documente care-i menţionează în 1507 şi 1529 sînt nişte traduceri.

În primul, cel din 27 februarie 1507, Bogdan Voievod, dăruind lui Dumitru şi Albul „giumătate de loc din pustie pe Bîrladul cel mare, porunceşte ca cei de aproape răzeşi în loc de megieşi, să nu poată să o strămute sau să o clătească"[242], iar în cel din 15 martie 1527 vorbeşte de împărţirea satului Pungeşti din ţinutul Tutovei în patru secţiuni, între nepoţii lui Tofan al Bătrîn[243], confirmaţi cu fii şi neamurile lor pe vechiul uric din 15 mai 1536[244].

Din primul, act în traducere, e uşor să desprindem că sensul cuvîntului răzeş este pus în locul aceluia de megieş. Sensul trebuie să fie acelaşi ca în documentul original slav, din 18 octombrie 1559, cînd Alexandru Lăpuşneanu, închinînd călugărilor de la Bistriţa o prisacă pe Lopatna şi Itchil, porunceşte ca megieşii şi nemeşii să nu o turbure[245]. În actul din 1527 este însă vorba de neamul şi răzeşii ce se trag din Tofan cel Bătrîn.

Aceiaşi situaţie se pare că o avem în actul de danie din 26 februarie 1591 a satului Rîvna din ocolul Sipinţi[246] fost a lui Sidor, staroste de Cernăuţi, în care în loc de megieşi apar răzeşii.

În actul din 18 iunie 1601, Ieremia Movilă, întărind lui Zaharia Toader si Maricăi, strănepoţii lui Ion Tăutul logofăt satul Băileşti, de pe Siret din ţinutul Sucevei, „unde a fost curtea lui", precizează că aceştia să stăpînească, „după cum au stăpînit Ion Tăutul şi *megieşii lui* şi ei şi părinţii şi moşii lor"[247], înainte de a fi devenit răzeşi cu titlu.

La fel se desprinde şi din mărturia dată de megieşi în 16 noiembrie 1648. La această dată cîţiva oameni din Cîrlomăneşti îşi vînd proprietăţile lor de *moştenire de la părinţi (= ocine),* şase pămînturi cu 6 ughi, numindu-se megieşi. „Şi am vîndut pe vremea haraciului, de ne-am luat ştreangul din grumazi"[248], declară ei plini de amărăciune.

---

[242] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, doc. 50
[243] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 239
[244] M. Costăchescu, *Documente*, I, 515-517
[245] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 124
[246] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 14, doc. 20
[247] Acad. R. S. R., *Documente*, LXXX/163
[248] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 6-7

Că megieşii erau locuitori din sînul comunităţii familiale, stăpînitorii teritoriului unui sat înainte ca cei ajunşi stăpîni feudali să fi obţinut dreptul la moştenire al „slujbei drepte şi credincioase" numai pentru copii şi neamurile lor rezultă şi din alte acte.

Dintr-o carte domnească trimisă, în 4 iulie 1589, de către Petru Şchiopul lui Donici şi Pistruiu, vătafi de Orhei, constatăm folosirea concomitent a ambilor termeni: *megieşi* **şi** *răzeşi,* **şi cum megieşii, ca oameni buni, au calitatea şi autoritatea de a hotărnici sate, dar şi a alege părţile răzăşeşti, porunca domnească prevede ca, dregătorii să adune „oameni buni şi megiaşi" care să aleagă hotarele satelor Ocsinţia şi Golăeştii ale jupaniţei lui Ioan Golăe, fost mare logofăt, dar părţile din satul Slujnicile, cu o moară la Mihăilaşea, să le aleagă altor răzeşi şi să le stîlpească.[249]**

Dintr-un alt act, din februarie 1602, se poate observa şi procesul de desprindere a noului conţinut al noţiunii *răzeşi* **de acela de** *megieş.* **În acesta, şase megieşi săteni, „oameni buni dimprejur" ai satului Bodeşti, de pe Cracău, din ţinutul Neamţ: Vicol, Nichifor dregător, Enache, Istatie, Toader şi Ştefan, şi „mulţi oameni buni" şi cu al şaptelea, Ionaşcu Răspop, venit cu carte de la Ieremia Movilă, merg la Başotă", ce au fost logofăt, ce este răzeş cu dînşii, şi aşa au găsit că acel vad, de pe Cracău, lor li-i împreună, şi au avut mori dimpreună"[250]. Acelaşi fenomen rezultă şi din alte documente.[251] În unele însă detaşarea răzeşilor, mai puţini la număr ca moştenitori cu drepturi obţinute din privelegii vechi, este evidentă, în raport cu megieşii de primprejur care asistă la procese în calitatea lor de „oameni buni şi bătrîni", pentru a nu se încălca legea ţării.**

Aşa se petrec evenimentele, în 28 ianuarie 1613, la Brăieşti, ţinutul Hîrlău[252], în 13 octombrie 1616 la Nelipeşti, pe Miletin, acelaş ţinut[253], în 29 aprilie şi 17 iunie 1620, la Uscaţi – Războieni[254], ţinutul Neamţ, în 1629 la Procelnici, Nedeiani, Budeşti şi Văcoteşti[255], ţinutul Cîrligătura, în 7 noiembrie 1645 la Pomârla, din ţinutul Dorohoi[256], cu început la 21 iunie 1587 şi 21 iunie 1590, în 15 septembrie 1646 la Dragomireşti, ţinutul Neamţ[257], în 17 martie 1664, la Zagorna, ţinutul Orhei[258], în 24 septembrie acelaşi an, la Oneşti, pe Trotuş[259], în 8 august 1668, la Sercova, ţinutul Orhei[260], în 17 octombrie 1668 la Micodani, ţinutul Vaslui şi Hur dug[261], ţinutul Fălciu, în 24 martie 1688, la Mastacani, în cîmpul lui Dragoş din ţinutul Bacău[262] etc.

---

249 *Moldavia v epohu feudalisma*, I, Chişinău, 1961, p 145

250 *A. Moldova*, veac XVII, vol I, p 30

251 *Ibidem*, veac XVII, vol I, p 242, doc 325, II, doc 311, p 238, doc 403, p 303, doc 431, p 321, doc 408 şi 409, p 306-308, vorbesc de megieşi, boieri şi mazili

252 *Ibidem*, veac XVII, vol III, p 119-120

253 *Ibidem*, veac XVII, vol IV, pag 56

254 *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 468, 481

255 Gh Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, II, p 468, 481

256 *Ibidem*, II, p 228-230, 264; III, p 74, „Arhiva", Iaşi, 1899, X, p 499, *A. Moldova*, veac XVI, vol I, p 382-383, 413, II, p 47-48, III, p 460

257 T Codrescu, *Uricarul*, XXV, p 38-39

258 Visarion, Episc Hotin, *Documente Basarabene*, in „Bulet Com Ist Rom", Anul VII, Bucureşti, 1928, p 76-78

259 T Codrescu, *Uricarul*, XI, p 211-212

260 *Ibidem*, XVI, p 211-214, 233-236

261 A Băleanu, *Documente* in „Cerc Ist", Sn VIII-IX, Iaşi, 1933, nr 2, p 12

262 I Antonovici, *Documente bîrlădene*, II, Bârlad, 1924, p 132-134

Mai rar, dar totuşi avem cazuri cînd termenul de *răzeş* e înlocuit de *moşnean* într-un act din 29 iulie 1631, surprindem conştienta despre plenitudinea drepturilor răzeşului numit moşnean, „care face ce i-i voia cu ocina şi cu moşiile sale".[263] Într-un alt act din 6 noiembrie 1632, Tinco cel Bătrîn din Grămeşti, fost vătaf de graniţă cu Tobcean şi Griga, îşi manifestă cu mîndrie titlul de „fraţi moşneni bătrîni din Onutul de Sus", de pe Nistru, din ţinutul Hotin. Aceştia împreună cu Fodor Didiche din Dobrinăuţi, Marco din Hîrjavinţ şi Isachie, fiul vătămanului din Hrosova, satul Vlădicăi de Cameniţa, îşi zic *megieşi*. În declaraţia pe care o dau ei lui Gheorghe, spre a fi dusă starostelui de Cernăuţi, scriu: „fiind noi moşneni din ţara Moldovei şi megieşi dimprejur din Ţara de Sus, iar acum locuitori din Hroşova, în ţărmurile Nistrului, locuitori de Ţara Leşască şi din Moldova, cu giurămînt mare şi cu afurisanie dinaintea dregătorilor... cum moşia Onutul de Sus au ţinut-o Ionaşco Holovca şi cu Bran Frătăian".[264]

Şi mai explicit reiese identitatea noţiunii de *moşnean* cu aceia de *răzeş* din declaraţia locuitorilor din Oceni, ţinutul Fălciu care scriu în 10 martie 1709: *„Noi răzeşii şi moşanii din Oceni, anume clucer Meleghi şi căpitanul Vartic şi Ştefan, sin Dimitului şi Sămion şi alţi răzeşi mărturisim, cu această mărturie*[265].

Din aceste cîteva documente trecute în revistă, e limpede în primul rînd că instituţia răzeşiei nu e împrumutată de la poloni sau unguri, ci că se naşte în satul megieşesc, în mijlocul căruia nu pot pătrunde străinii, şi nici acei din altă gintă, şi că urmaşii, moştenitori dintre băştinaşi, puţini la număr se numesc *răzeşi moşneni*.

Uneori, în virtutea tradiţiei, megieşii sînt numiţi răzeşi, dar şi invers. În asemenea situaţii, schimbările de proprietăţi ale răzeşilor nu se pot face fără ca să fie prezenţi la faţa locului, „oamenii buni şi bătrîni dintre megieşii de primprejur". Acum, practic, cum s-a făcut trecerea din starea de megieşie la aceia de răzeşie, se poate vedea numai urmărind actele satelor în suita lor[266]. Astfel, nu e de mirare, că istoricii, juriştii şi sociologii, cu excepţia lui R. Rosetti şi C. Cihodaru, nu au putut reconstitui ştiinţific, pe documente, *evoluţia răzeşiei* de pe baza ei de plecare, din *judecie,* deoarece diecii, cari s-au folosit în cancelarie moldovenească de limba slavă, au notat procesul de devoluţie al proprietăţii private în teritoriul judeciilor şi însăşi instituţia răzăşiei sub termeni slavi.

Dacă citim cu atenţie cărţile domneşti de danie de la sfîrşitul sec. al XIV-lea şi începutul celui următor, pe care se făcea *în drept* instituirea boieriei peste una sau mai multe judecii grupate în jurul unui „dom", cu consecinţa, *în fapt* a privatizării teritoriului satului, punîndu-se astfel temelia proprietăţii familiale, atunci cînd, alături de primul boier sau viteaz titular al ordinului scris, apar şi fraţii şi surorile lui cu menţionarea copiilor la moştenirea dreptului de „slujbă dreaptă şi credincioasă"[267], ne aflăm, deja, în faţa restrîngerii numărului de *zemleni megieşi* cu drept de stăpînire la acela de *răzeşi = moştenitori* şi în plină desfăşurare acelei dintîi faze a răzeşirii pămîntului, fără ca instituţia să fie numită în vreun fel în mod expres. Ea se ascunde însă sub acela care indică *grupul* de *moştenitori*, un cuvînt uşor de bănuit: *neamul,*

---

[263] Arhiv Stat Bucureşti, *Achiziţii Noi*, 150/8

[264] C. şi M. Caradja, *Documentele moşiilor Cantacuzineţilor din Bucovina* în „Bulet. Com. Ist. Rom.", Anul X, 1931, p. 26-28

[265] Arhiv. Stat. Iaşi, *Documente*, 235/36

[266] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 163-211

[267] *A. Moldova*, veac. XIV-XV, vol. I, doc. Nr. 2, 3, 12, 13, 14, 27, 31, 34, p. 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 19, 22, 23, 26, 34, *passim*, M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 7, 8, 13, 14, 21, 26, 27, 33, 37, 38, 41, 56, 57, 65, 66, 290, *passim*

provenit dintr-aceiaşi rădăcină cu grecescul γόνεμος-ος ; = *organ care generează*, de unde *gnemos* şi apoi *neam*[268], tradus în limba slavă prin corespondentul *rod*.

În unele acte, prin care se acordă unui titular dreptul de „slujbă dreaptă şi credincioasă", cum e acela, din 11 februarie 1400, dat lui Dan vameşul, fiul lui Iacob al Orbului, de pe Cuţitna, moştenitor în a treia generaţie, instituţia răzăşiei se afla în mugure, atunci cînd se precizează că serviciul sau slujba în aceste şase sate să fie uric copiilor, nepoţiior şi *întregului neam = i văseam rodu*[269], iar alteori şi *gintei lor = i plemeni ih* sau *i vesemu plemeniu ego*[270].

Cuvîntul *neam* al cărui conţinut se suprapune exact peste sfera noţiunii răzeşie, redat în limba slavă prin *rod*, este deosebit de acela de *gintă*, ce reprezintă starea de *megieşie* concretizată prin cuvîntul *plemea*. Distincţia o face însuşi Alexandru cel Bun în formula de încheiere a cărţilor domneşti din 7 ianuarie 1403/8 martie 1407 şi 6 septembrie 1408, cînd scrie: „Iar cineva va fi domn în Ţara Moldovei din fraţii noştri sau *din ginta noastră = ot naşe plemea*, acela să întărească dania".[271]

Din această formulă reiese limpede că fraţii, copiii unui megieş devenit boier, formează împreună cu urmaşii lor descendenţi în linie directă un *neam*, iar celelalte rudenii în linie colaterală completează ginta. Dar prin introducerea ordinelor militare numai neamul alcătuit din descendenţii în linie directă apare ca instituţie, urmaşi la moştenirea „slujbei drepte şi credincioase". Aşa se precizează în cărţile domneşti emise fiilor lui Dragomir Albul[272], din 18 noiembrie 1392, fiilor lui Crăciun Bălcescu[273], din 20 decembrie 1414, lui Vlad şi Cristea în pricină cu Maicolea[274], din 15 ianuarie 1418, fiilor lui Ştefan Borilă[275], din 8 aprilie 1419, a lui pan Nesteac şi fiul său Boguş[276], din 25 decembrie 1422, a fiilor lui Stan Lucavăţ[277], din 16 februarie 1428, a lui Vâlcea, fiul popii Zaharia[278], din 15 aprilie 1428, şi din altele de mai tîrziu, cum este de pildă, acela dat de Ştefan cel Mare la 24 de persoane, bărbaţi şi femei, toţi din neamul lui Pîntece[279]. În aceiaşi situaţie intrau şi fraţii titularului, dacă erau consemnaţi în scris, fie cu numele, fie generic. Probe în acest sens avem privilegiile lui Nicula cu fraţii săi Mihail şi Toader[280], din 4 august 1400, a lui Popşa Mihail[281] cu fraţii, din 8 martie 1407, a lui Ioan Popşa cu fratele său, Moise filosoful[282] din 31 martie 1423, al lui Şoldan Petru şi fratele său Miclouş[283], din 22 septembrie 1411, al lui Oancea şi surorile lui[284], din 15 octombrie 1427, al

[268] A Bailly, *Dictionnaire grec-français*, p 413
[269] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 32-33, 65-66
[270] *Ibidem*, I, p 103, 135, 136
[271] *Ibidem*, I, p 47-48, 57-58, 61-68
[272] *Ibidem*, I, p 13-14
[273] *Ibidem*, I, p 111-113
[274] *Ibidem*, I, p 126-127
[275] *Ibidem*, I, p 131-132
[276] *Ibidem*, I, p 151-153
[277] M Costăhescu, *op. cit.*, p 201-203
[278] *Ibidem*, I, p 206-208
[279] I Bogdan, *op. cit.*, II, p 250
[280] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 40-42
[281] *Ibidem*, I, p 56-58
[282] *Ibidem*, I, p 156-157
[283] *Ibidem*, I, p 92-93
[284] *Ibidem*, I, p 196-198

lui Sinat şi fraţilor săi, Toader şi Berea[285], din 24 iulie *1424,* al lui Iuga[286] protopopul şi fratele său Nan[287], din 16 februarie 1424, 29 iulie 1428 ş.a....

Caracterul specific, iniţial al acestei moşteniri este stăpînirea în devălmăşie sau indivizie a teritoriului judeciilor de către toţi cu părţi egale în ideea, chiar dacă unii membri înzestraţi cu calităţi militare ajung dregători. E ceea ce numesc germanii şi anglo-saxonii, *Volklattd.*[288]

În virtutea dreptului de moştenire, membrii neamului stăpîneau teritoriile judeciilor în devălmăşie zeci de ani la rînd, şi ieşeau din indivizie cînd schimbau numai părţile lor, cum face Triful Borzescu cu Beţea[289], în 20 august 1455, Mălin cu nepoţii lui Stan Poiană,[290] în 26 octombrie 1458, Ivul de la Solea şi Paniţa lui Cerna cu Grada[291], în 8 august 1461, etc.[292] Alteori, cînd din cauza pretenţiilor de predominare a celor ajunşi dregători, unii trebuiau să-şi vîndă părţile lor acestora. Fenomenul e curent în secolele XVI[293] şi XVII[294].

Cîteodată, chiar la împărţire unii nu ajung la înţelegere şi se judecă. Atunci, unele neamuri pierd procesele, care se dezbat în faţa Sfatului domnesc şi a domniei, dar pe lîngă acte e nelipsită mărturia „oamenilor buni şi bătrîni dintre megieşi[295]," pentru ca hotărîrea să fie dată „cu toată dreptatea şi după legea ţării". Altele cîştigă, dovedind cu „oamenii buni şi bătrîni = *juraţori"* falsificarea cărţilor domneşti de către rudele lor[296].

Neamul poate vinde dreptul de moştenire al „slujbei drepte şi credincioase", ca şi teritoriul judeciei respective, înainte de a ieşi din indivizie[297], ca şi fiecare răzeş în parte jireabia lui după ce a ieşit din indivizie. Dar, aceasta numai în virtutea situaţiei sociale evidente pe care o are în calitatea de urmaş al boierilor sau vitejilor recompensaţi cu ordine scrise pentru meritul militar.

Pe această linie de gîndire, într-un act emis de Miron Barnovschi, în 25 februarie 1627, referitor la confiscarea satului Berbeşti din ţinutul Cîrligătura, fost a lui Balica hatman, ucis în lupta de la Cornul lui Sas şi dăruit lui Vasile Roşca stolnic, voievodul şi cu sfatul domnesc iau satul şi-l donează mănăstirii Hangu[298], precizînd că au întrebat „arhiereii, boieri mari şi mici şi pe feciorii boierilor", dacă se cade „a stăpîni acele ocine acei boieri, oameni străini şi de alt neam, sau el, voievodul ca „fiind de o *casă* şi de un sînge cu Isac Balica"?. „Iar ei toţi, cu un

---

[285] *Ibidem*, I, p. 215-216

[286] *Ibidem*, I, p. 161-163, şi 208-220

[287] *Ibidem*, I, p. 215-216

[288] P. Viollet, *Droit privé et sources*, p. 556-557 şi 564

[289] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 549-551

[290] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 20

[291] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 40-42, I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 44-45

[292] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 12-24, 102, 115, 158, 234, III, p. 2, 51, 55, 89, 154, 146, 151, 286, 343

[293] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 106-107, 240, p. 8-9, 14, 18-19, 20, 84-85, 96, 101, 104, 133-134, 143, 196-197, 231-232, III, p. 458, IV, p. 156

[294] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 123-124, 232-236, 237-240, IV, p. 73, T. Codrescu, *Uricarul*, p. 22-24, 24-25, XXIII, p. 296; XXV, p. 38-39, I. Antonovici, *Comuna Bogdana,* Bucureşti, 1912, p. 390-391, 403

[295] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 312-386, XVI, vol. III, p. 427-428, IV, p. 148-149, 183, 279, XVII, vol. IV, doc. 207, p. 167, L. Djamo, *Documente slavo-române inedite din secolul alXVI şi al XVII-lea*, in „Romano-Slavica", X, 1964, p. 455-456

[296] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, doc. 84, 189, 206, 242, IV, p. 199, XVII, vol. IV, p. 418, Arh. St. Iaşi, *Documente*, 794/1, 339/13, p. 376

[297] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, doc. 150, XVII, vol. I, p. 114, III, p. 119-120; 207-208, XVI, vol. IV, doc. 232, p. 174

[298] T. Codrescu, *Uricarul*, vol. V, p. 383-385, M. Costin, *Opere Complete*, ed. V. A. Urechia, I, p. 200-202

glas au răspuns că nu se cade a stăpîni oamenii cei străini, ci să aibă a stăpîni cine va fi fecior şi neam a celor boieri".

Mai tîrziu, un act din 10/20 mai 1666, defineşte neamurile „ca *urmaşi de boieri care nu se mai putuseră ridica în slujbe"*[299]**, exact aşa cum îi prezintă Dimitrie Cantemir şi documentează C. Cihodaru.**

La fel îi consideră boierii moldoveni din Bucovina, în răspunsul la întrebarea pusă de guvernatorul austriac, Enzberger, în 19 februarie 1692: *Ce sînt aceia ce se numesc şleahtici? „În pămîntul Moldovei nimeni nu s-au numit şi se numesc şleahtici, iar unii ce sînt de neamuri vechi, cari strămoşii şi moşii lor au stătut boieri, după vreme se chiamă neamuri"*[300]**.**

Astfel, în plenitudinea dreptului succesoral „la slujba dreaptă şi credincioasă", circumscrisă la comanda militară a unui „dom" şi stăpînirea teritoriului unei sau mai multe judecii, *neamul* **ca instituţie de drept în satul moldovenesc, reprezintă un întreg alcătuit dintr-un număr restrîns de moştenitori autohtoni ce se trag dintr-un boier sau viteaz.**

Spre a-l deosebi, de *megieşi*, **diecii de cancelarie, pînă a găsi termenul** *răzeş* **păstrat de veacuri în tezaurul lingvistic de locuitorii satelor, i-au spus** *neam*, **dar l-au tradus printr-un cuvînt slav** *rod*, **de unde avem astăzi** *rude şi rudenii*.

Cît timp pămîntul judeciilor a fost stăpînit în devălmăşie, ori schimbat şi vîndut de întregul neam, pînă spre sfîrşitul sec. al XV-lea, nu avem în cărţile domneşti termenul caracteristic pentru moştenitorii devălmaşi autohtoni. Dar în momentul în care membrii neamului apar în grup la vînzări sau în procese, pentru a-şi susţine cauza, diecii l-au spus acestora *sodăşi* **= chezaşi în limba maghiară, ori** *drujini* **sau** *drujina*, **cuvinte de organizare militară împrumutată de slavi de la celţi, care-l au pe** *drungos* **moştenit de moldoveni şi români, în general, în** *drue* **sau** *droaie*[301]**, dar şi în nume de oameni, cum este de pildă** *Druje cel bătrîn* **(adică şeful droaiei), străbunul Măriei Rareş şi a lui Petru Rareş din satul Drujeşti**[302] **ş.a., de pe Sitna şi Meletin, din ţinutul Hîrlău.**

Cel dintîi, *sodăş*, **apare pentru prima dată într-un act, din 22 februarie 1502 în care verii (plemenicove = adică gentilicii) Dobrei, fiica lui Ivanco (fratele lui Şendrea portarul, cumnat cu Ştefan cel Mare) vînzînd satul Dolheşti, de pe Şomuzul Mare, lui Isac vistiernicul, sînt numiţi** *ih sodăşeve*[303] **= (chezăşiilor). Aici, i-a lipsit diacului termenul străbun de** *răzeş* **şi a folosit unul străin =** *sodăş* **= chezaş, garant, a cărui sferă nu se suprapune exact peste aceea de moştenitor, copărtaş la proprietate**[304]**, deoarece cuvîntul maghiar** *szavaios, szovatos*, **din care provine**[305]**, derivă din** *savod* **şi înseamnă** *scaun de judecată* **= na – savod = de unde Năsăud**[306]**.**

De altfel, în concurenţă cu termenul autohton, *arzăş* **=** *răzeş*, **consacrat de lumea satelor pentru moştenitorii** *ab intestat*, **sodăşul ca şi sodăşia nu mai apar decît întîmplător, în trei acte, din secolul al XVI-lea, pentru categoria coproprietarilor devălmaşi. Unul se referă la nepoţii lui Ion Tăutul, logofăt din satul Călineşti, de pe Brusniţa, din ţinutul Cernăuţi**[307]**, din 20 aprilie**

[299] L. T. Boga, *Documente Basarabene*, XI, p. 22.
[300] T. Codrescu, *Uricariul*, XI, p. 267
[301] I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, p. 209-210 şi 211
[302] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 257, XVIII, vol. IV, p. 3, 25, 46, 172
[303] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 9-10, XI, p. 55-56, I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 196-197
[304] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 197 notă şi 262, 263, 265
[305] *Ibidem*, II, p. 603, Idem, *Doc. Mold. Din sec. XV şi XVI din Arhivul Braşovului*, p. 28
[306] M. Drăgan, *Toponimie şi istorie*, in „Anuar. Instit. Naţ. Cluj", I, Cluj, 1921-23, p. 256-258
[307] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 58

1554, altul pentru nepoţii lui Petrică, portarul din Vlădeşti, de pe Rahova, ţinutul Vaslui[308], din 3 aprilie 1560 şi al treilea, privind neamurile şi nepoţii lui Nicoară Oniţă din Girbeşti, de pe Şacovăţ,[309] acelaş ţinut din 18 septembrie, 1585. În ultimul însă, completat de un altul, din 19 septembrie 1588 se foloseşte, concomitent cu *sodăşia* – ca chezăşie, pe care o prezintă pentru moştenire privilegiile scrise, cuvintele *răzeş* şi *drujini = cetaşi* sau *drujina = ceată.*[310] In celelalte documente *sodăşii* apar ca chezaşi sau garanţi în procese. Aşa sînt mărturiile scrise din 12 august 1452[311], din 13 martie 1458[312], din 23 martie 1548[313], unul de la sfîrşitul sec. al XVI-lea, dar în care *sodăş* este tradus în textul slav prin *poruceni*[314] din 15 decembrie 1563,[315] din 12 ianuarie 1620[316] din martie 1622,[317] din 20 noiembrie 1631[318], etc..

În ce priveşte cel de al doilea termen, *drujini = cetaşi* sau *drujina = ceată,* întilnit paralel cu cel de *răzeş* în actul din 19 septembrie 1585, el apare, pentru prima dată, într-un act din 1532, în care, întărind satele Mărgineni şi Văleni de lîngă Movila lui Iucaş, din ţinutul Neamţ, slugilor domneşti Mihul, Steţco, Şteful etc, domnia îi numeşte pe aceştia *drujini,* adică *cetaşi.*[319]

Mai tîrziu, în timpul domniei lui Ioan Vodă cel Cumplit = (Viteazul) urmaşii acestora, Petru şi Toader cu *ceata* lor (drujina şi verii lor Mihăilă şi Tudor cu *ceata* lor *(drujina),* toţi strănepoţii lui Fete se judecă pentru îndreptarea unui privilegiu falsificat cu ocazia unei alte întăriri[320].

Dacă lăsăm de o parte aceste acte şi pe acela, din 25 martie 1558, al lui Dragotă, Magda, Neacşa, fiii Neagăi din Silişăul (Hilişăul de Sus) din ţinutul Dorohoi, toţi strănepoţii Anuşcăi din privilegiul dat de Ilie şi Ştefan voievozi, în care toţi răzeşii sînt numiţi *drujini Necşanului*[321], celelalte cărţi domneşti sau zapise particulare reţin, în secolul al XVI-lea, termenii *drujini* sau *drujina,* pentru a indica pe membrii unui *neam.*

Intraţi pe calea proceselor spre a-şi restabili drepturile de moştenitori coproprietari, în devălmăşie, la o judecie, membrii neamului încep bătălia pentru puterea militară şi politică (care mai înainte a fost dusă de individ împotriva familiei mici stăpina unui sat sau judeciei), în scopul consacrării la moştenire a copiilor şi neamului său. Bătălia începută e urmată de lupte permanente pentru menţinerea poziţiei sociale şi totodată spre salvgardarea intereselor economice dată de stăpînire neamului, odată cu „slujba dreaptă şi credincioasă". Procesele se ţin lanţ, provocat e de tendinţa unei cete de a scoate din drepturile de răzăşie pe celelalte cete. Pentru a opri acest proces, în 24 iunie 1563, Ioan Despot Vodă dă lui Filea vătaf să cerceteze pricina dintre Mihail cu „drujina" lui care s-a plîns domniei că Ion din Viforămi şi Anuşca din Hălăşeşti vor să-l scoată din satele Arămeşti şi Hălăşeşti, din ţinutul Neamţ.[322]

[308] *Ibidem*, veac XVI, vol II, p 137-138, Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XIX, p 44 şi 46
[309] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 291; Surete, XIX, p 191
[310] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 291-294, G Ghibănescu, *Surete* ..., XIX, p 192-194
[311] I Bogdan, *Doc. Mold. Din Arhivul Braşovului*, p 28
[312] Idem, *Documente lui Ştefan celMare*, II, p 262-263, 265, E Hurmuzaki, *op. cit.*, XV, I, p 786
[313] *A. Moldova*, veac XVI, vol I, p 569
[314] St Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Bucureşti, 1905, p 323
[315] *A. Moldova*, veac XVII, vol I, p 120
[316] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 421-422
[317] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 105-106
[318] C şi M Karadja, *Documentele moşilor Cantacuzineşti*, p 23-24
[319] *A. Moldova*, veac XVI, vol I, p 343
[320] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 28
[321] *Ibidem*, veac XVI, vol II, p 103-104
[322] *A. Moldova*, veac XVI, vol II, p 167

În acelaş sens scria Petru Şchiopul lui Caraghisel fost pircălab, în 1575, să restabilească hotarul din Costeşti, de pe Bahlueţ, din ţinutul Cîrligătura, pentru care se certau fratele lui Isaico şi vărul lui Moga cu popa Gavril şi Nechita din Pietriş, cu „cetele lor"[323].

Şi mai interesant este procesul judecat în 17 aprilie 1576, de către Petru Şchiopul dintre slugile domneşti Hilei şi cu răzeşii săi, toţi strănepoţii lui Oancea Averescu din *neamul* lui Avar, care s-au pîrît pentru a lor ocină şi moşie din satele Oniceni, Jurjani şi Avereşti de la Cobîle, din ţinutul Roman. Cauza acestui proces a fost că unul din neamurile lor, anume Mihul Averescu diac „au făcut vicleşug neamului său cu alte dresuri viclene..., lipsind pe unii de rudenie".

Descoperindu-se că actul cu pricina se află în miinile lui Sava vistiernicul, nepotul de frate al lui Mihul Averescu „neamurile s-au sculat asupra lui Sava" şi domnia imparte satele pe neamuri[324].

În cazul de faţă ne aflăm în mijlocul celei de a doua faze prin care moştenirea neamului se împarte pe cete de neam.

Fiind vorba deocamdată de lupte şi certuri intestine puse de problema stăpînirii în devălmăşie între cetele aceluiaş neam, diecii folosesc cuvintele *neam (– rod), ceată (= drujină)* sau cetaşi *(= drujini)* şi mai rar *chezaş*. Aşa sînt actele din 28 iunie 1578 pentru Gărbeşti, Tunguieni, Cascoieşti şi Poiana Mănăstirii[325], din 6 aprilie 1580, pentru Hlăpeşti din ţinutul Neamţ[326] etc.

Uneori, întregul neam se ridică contra unui individ cu ceata lui, care cedează numai „strîns" de domnie. Aşa a fost cazul fiicelor lui Ieremia Gănescu, fost humelnic, cari cîştigă cu întreg neamul lor procesul împotriva lui Meştea vătav şi cu toată „ceata" lui, în 7 mai 1581, numai după ce Iancu voievod a descoperit falsul. „Noi am strîns pe Meştea vătav şi ceata lui şi ei au spus adevărul[327].

Uneori fracţiunea de neam, ceata sau cetaşi este înlocuită de expresia „neamurile Gonţăi vornic"[328] sau simplu Onciul diac şi cetaşii lui[329] ori ceata lui Petru Piparco[330].

Îndată ce unele cete, în goana de spoliere dusă împotriva altor rude, au rupt neamurile în două, indivizii răzeşi moştenitori ai unor părţi ideale în judeciile strămoşeşti încep procesele pentru ieşirea din indivizie. De aceea, tot în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, instanţele de judecată săteşti alcătuite de „oameni buni şi bătrîni" dintre megieşi = juràtori dau sentinţe confirmate de Sfatul domnesc prezidat de voievod în care se poate urmări cea de a treia faţă a sfişierii şi împărţirii stăpînirii unei judecii pe numele răzeşilor copărtaşi, care işi cer drepturile lor pe baza cărţilor vechi de danie ale strămoşilor lor. De acum înainte ceata = drujina şi cetaşii = drujini apar concomitent în contextul aceloraşi documente cu termenul *răzeşi* sau numai neamul cu răzeşii care se desprind. Este vorba, fireşte, de acele documente care înscriu procesele dintre fracţiunile de neam izbucnite pentru împărţirea moştenirii vechilor judecii. Atunci, spre a le deosebi, diecii folosesc pentru unii moştenitori ai *neamului* expresiile *ceată* şi

---

[323] Academia R. S. R., *Documente*, CCCXXV, doc. 1
[324] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 63-65
[325] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 97-99
[326] *Ibidem*, XVI, vol. III, p. 135-137
[327] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 156
[328] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 188-189
[329] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 13
[330] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 302

cetaşi, iar pentru alţii cuvîntul *răzeşi* sau *nemeşi*. Această situaţie ne-o arată pentru prima dată privilegiile din 18 şi 19 septembrie 1595 lui Andreica Gărbescu şi *cetaşu lui* aflaţi în proces cu răzeşii lor pentru împărţirea satelor Gîrbeşti, Tungujeni, Cascoieşti şi Poiana Mănăstirii, din ţinutul Vaslui[331], ale lui Gavrilaş logofăt şi nemeşii lui cu răzeşii săi din Holohoreni şi Verbianca, din ţinutul Hotin, în 21 februarie 1588[332], pentru a se alege partea nemeşilor de a răzeşilor lui etc.

Termenul *răzeşi* apare cîteodată şi izolat, fără a se indica neamul sau ceata, în documentele satului Crăieşti, de pe Valea Neagră, din ţinutul Neamţ, prin care Cristea şi alţi 23 de răzeşi vînd lui popa Mihu şi Vasile Crăiescu, în faţa „oamenilor buni şi bătrîni" părţile ce se vor alege, dar şi „dinaintea tuturor răzeşilor".[333] De asemenea, şi în actul din 23 noiembrie 1592, referitor la vînzarea părţilor din Văcăreşti, ţinutul Tutovei pe care le scot în vînzare răzeşii[334].

De obicei, mai în totdeauna, răzeşii arată strămoşul şi neamul din care se trag şi-şi cer drepturile pe temeiul unui act scris. Ori, dacă acesta e pierdut, suspect sau contestat sînt convocaţi megieşii şi răzeşii. Aşa s-au petrecut lucrurile în vara anului 1604, cînd Ieremia Movilă a judecat pricina răzeşilor din Roşcani, de pe Cogîlnic ţinutul Lăpuşna, întărind părţile lui Simeon, Bîrzul, Gherman şi Ioan, toţi nepoţi ai lui Fădor Gug, pe ispisocul de mărturie a megieşilor, oprindu-i pe aceştia să intre în cealaltă jumătate de judecie, care aparţinea neamului lui Nistor vătaf şi Iuraşco, ca unii ce stăpîneau de la strămoşii lor Dumitru Roşca, pe ispisoc de mărturie a megieşilor, întărit de Alexandru Lăpuşneanu. „Iar Simeon, Gherman, Ioan cu răzeşii lor *(i innu răzeşi)* au rămas din toată legea ţării[335]", încheie autoritar dispoziţia domnească.

Alteori, în unele părţi emise cu ocazia altor procese, cum sînt acele din 27 iulie 1604 şi 12 şi 17 mai[336], precum şi una din 4 august 1609[337], mărturiile „oamenilor buni şi bătrîni" dintre megieşi arată cum se desprind răzeşii din neamuri în hotarele satelor lor la ieşirea din indivizie.

De altfel, nu trebuie uitat niciodată că în probleme referitoare la proprietatea privată a familiei şi a neamului, cînd e vorba de împărţire, schimb sau vînzare domnia nu dă dispoziţiuni scrise decît după ce a verificat privilegiile strămoşului şi a consultat pe megieşi şi răzeşi,[338] în prealabil. Cel mult pînă la judecarea procesului domnia ori sfatul domnesc ordonă vătafului de ţinut, ca unul ce deţine catastifele de mişcare ale proprietăţii şi rolurile fiscale pe ţinut, în calitate de secretar al pîrcălăbiei, sau pîrcălab al treilea şi comandant al poliţiei judiciare să intervină pentru curmarea unui abuz de putere.[339] Numai în cazul în care părţile aflate în litigiu sînt moştenite ori cumpărate cu acte autentice, domnia acordă unor răzeşi dreptate şi respinge pe alţii, ca rămaşi din toată „legea ţării".[340]

---

[331] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 291-293, G. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XIX, p. 190-193

[332] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 377; I. Minea, în „Cerc. Ist.", IV, Iaşi, 1928, nr. 2, p. 92, L. T. Boga, *Documente Basarabene*, V, (1507-1594), Chişinău, 1929, p. 45

[333] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 18, 246; XVII, vol. I, p. 194-195

[334] *Ibidem*, XVI, vol. IV, p. 60

[335] T. Codrescu, *Uricariul*, XXIII, p. 41-44

[336] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 165, 168, 172-173, 241, 242

[337] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, doc. 311

[338] V. Georgescu, *Preemptiunea în istoria dreptului românesc*, p. 59

[339] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 161

[340] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 194, 221, IV, p. 155, V, p. 35, Arh. Stat Iaşi, *Documente*, 40/12, T. Codrescu, *Uricariul*, VI, 155-156, 171-174, 350-351, X, p. 72, I. Antonovici, *op. cit.*, III, p. 87

Pentru această perioadă de început a ieşirii din devălmăşie, respectarea obiceiului pămîntului ca „lege a ţării" merge pînă acolo încît neamurile sau răzeşii cîştigă procese chiar în contra marilor boieri, dacă aceştia le-ar fi făcut silnicie. Încercarea lui Radu Mihnea de a introduce o nouă concepţie a rămas fără nici un rezultat[341]. Nu este unicul caz cînd un Gabor, căpitanul de Tigheci cu neamurile şi răzeşii săi cîştigă, în 11 martie 1628, procesul pentru satele Negrileşti, Briţcani şi Balta Geamănul, (Blisceatul) din ţinutul Tigheci, împotriva unui mare boier ca Grigore Ureche, mare vornic. Răzeşii au dovedit silnicia comisă de Nistor Ureche prin mărturia a 24 „oameni buni şi bătrîni" = jurători aleşi dintre megieşi[342].

Cazurile se repetă în 1629 şi 1647, cînd Vasile Corlat, Uricarul cu răzeşii lui pierd procesul în faţa lui Mihăilă şi a neamului acestuia, pentru împărţirea satelor Văcoteşti[343] şi Turbăteşti[344], din ţinutul Cărligătura, tot pe mărturiile „oamenilor buni şi bătrîni" dintre megieşi. Pretutindeni dreptul de proprietate al familiilor şi neamurilor descendenţi ai unor luptători acordat de adunările megieşilor din comunităţile casnice şi consfinţit de autoritatea centrală pentru „slujba dreaptă şi credincioasă", a fost apărat de „oameni buni şi bătrîni", cari apăreau ca instanţă de judecată punînd în aplicare principiile de drept civil din dreptul obişnuielnic = consuetudinar. De acesta au beneficiat şi s-au bucurat în egală măsură atît moştenitorii răzeşi de sex masculin cît şi cei de sex feminin.[345]

FEMEIA ŞI EGALITATEA EI ÎN DREPTURI CU BĂRBATUL LA MOŞTENIREA *AB INTESTAT*

Moştenirea „slujbei drepte şi credincioase" şi împărţirea drepturilor asupra judecici în egală măsură intre femei şi bărbaţi este o instituţie cu trăsătura caracteristică fundamentală şi specifică numai Moldovei, în întreg sud-estul european. Din nefericire, originea acestui drept al femeii din satul moldovenesc nu a făcut obiectul unui studiu pînă în prezent.

Rossler vorbeşte, în general, despre rolul femeii române în desnaţionalizarea popoarelor din jur, mai ales în Balcani, fără a se ocupa, special, de drepturile ei la moştenire, în familie.

Radu Rosetti, observînd titlul de cneaghine dat în actele emise de cancelaria domnească soţiilor de boieri, subliniază faptul numai ca o „particularitate curat moldovenească"[346], dar nu-i acordă nici o importantă, cînd descrie împărţirea judeciilor[347].

I. C. Filitti, constatînd sistemul moştenirii moşiilor în Moldova deopotrivă de băieţi, ca şi de fete, se mulţumeşte să atragă atenţia că el este în contrazicere cu regulile de transmisiune ale moşiilor donative în Ungaria şi în statele slave[348].

Singurul autor care i-a acordat o atenţie mai maie este Gh. Fotino. Acesta, convins de doctrina care consacră inegalitatea succesiunii *ab infestat* în Ţara Românească[349] remarcă

[341] Miron Costin, *Opere*, ed P P Panaitescu, 1958, p 89
[342] *Documente Romaniae Historica, A. Moldova*, veac XVII, vol IX, Bucureşti, 1969, p 439-442
[343] G Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, II, p. 192-193
[344] Arh Stat Iaşi, *Documente*, 339/13, p 376
[345] Cf R Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p 17-18
[346] R. Rosetti, *op. cit.*, p 40-44
[347] *Ibidem*, cap II, p 163, 211
[348] I C Filitti, *Proprietatea solului în Principatele române*, p 92
[349] G Fotino, *Contribution à étude de des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, Paris, 1926, p 205-244; idem *La femme en Valachie...* in „Revue Historique" IV, (1928), p 113-122; M Emerit, *La femmes in Valachie pouvait, elle heritier?*, in „Revue Historique", du Sud-Est Europeen, IV, 1928, p 38

egalitatea sexelor în Moldova[350] ca un obicei care mai există doar în enclave, cum ar fi Țara Făgărașului[351] și regiunea românească din Moravia[352].

După el, fenomenul este subliniat de P. P. Panaitescu, pe marginea acelorași constatări discutate, de Ilie Minea și L. T. Boga, pe documentele din Țara Românească[353].

P. P. Panaitescu distinge în Moldova că „femeile au drept de moștenire la o egalitate cu bărbații. Această situație, care se extinde și asupra proprietății feudale și asupra celei răzășești, formează o latură caracteristică a dreptului moldovenesc, în această privință profund deosebit de cel muntenesc. Femeile moșteneau pămînt, sate întregi sau părți din ele, puteau vinde și cumpăra pămînt. În această privință obștea moldovenească, care cuprindea și pe femei, este deosebită de cea munteană, care este o obște de bărbați. Cauzele acestei deosebiri sînt greu de determinat și trebuie să mergem la origini spre a le înțelege".[354]

După cum s-a putut bine observa în acest pasaj, autorul semnalează fenomenul ca existînd numai în Moldova, deosebit de cel din Muntenia. Ne-am fi așteptat să ni se arate, în continuare, și origina lui. Din păcate însă în loc să ni se dea sorgintea, întemeiat pe probe documentare, ni se dă o explicație personală sui generis: „Punctul nostru de vedere – scria autorul – este că dreptul de moștenire al femeilor în obște se datorește importanței economice a creșterii vitelor mari, boi și vaci, în raport cu agricultura în obștea moldovenească. Averea mobilă, vitele, fiind cea mai importantă nu era necesar a se stăvili înstrăinarea pămîntului obștii la cei căsătoriți în obște[355]

Această explicație o dă P. P. Panaitescu, nu înainte de a respinge părerea lui I. Nădejde după care în dreptul consuetudinar din Moldova trebuie să vedem o rămășiță a obiceiurilor juridice ale tracilor[356]. Autorul respinge această opinie, pe motivul că „în realitate nu cunoaștem dreptul trac decît foarte puțin", iar dreptul femeilor din Moldova ar fi fost influențat de dreptul bizantin[357].

Nu este cazul să discutăm aici regimul aplicat în cazul transferului de bunuri imobiliare la succesori *(= fundus =),* capital care nu piere deosebit, de acela al averii mobiliare pieritoare, dezbătut în capitolele speciale din dreptul civil, intitulate dreptul succesoral și dreptul matrimonial, de care autorul n-a voit să țină seamă. Ceea ce se impune este să aflăm dacă fenomenul se mai găsește și la alte popoare cu care au venit moldovenii în contact și i-ar fi putut influența cu obiceiurile lor în drepturile de moștenire în satele dintre Carpați și Nistru.

Pentru acesta din urmă, o jalbă a lui Simeon al Drăgănesei din Marginea Sibiului înaintată, în 7 noiembrie 1860, către Vlădica Pavel Aron al Făgărașului ne arată că soția sa se bucura, în ce privește drepturile ei de judecata „oamenilor buni și bătrîni"[358] din sat

---

[350] G Fotino, *Contribution*... p. 253-258

[351] *Ibidem*, p. 261, B Surdu, *Știri despre dreptul românesc din Transilvania*, in „Resvista Arhivelor", II, 1943, p. 371

[352] G Fotino, *Contribution*, p. 269

[353] I Minea, L T Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească*..., in „Cerc Ist", VIII-IX, Iași, nr. 2, p 172, nr 3, p 84-238, X-XII (1934-1936), nr 1, p 333-336, nr 2, p 145-192, XIII-XVI (1940), nr 1-2, p 1-52

[354] P P Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească*..., p 177-178

[355] P P Panaitescu, *op. cit.*, p 177-178

[356] I Nădejde, *Trac să fie dreptul nostru consuetudinar?*, in „Noua Revista Română", an 1, nr 2, p 145-155, 192-198

[357] Idem, *Dreptul de ctitorie al femeilor*, p 14, P Negulescu, *Cercetări asupra dreptului consuetudinar român*, în „Revista de drept și sociologie", 15 aprilie, 1900, p 32-33

[358] Arh Stat Sibiu, *Fond. Bruchental*, Col Zimmermann, R 1-10, nr 217

la intervenția crainicului și în această regiune românească, așa cum era obiceiul la românii din Moravia și Țara Făgărașului.

Firește că, pentru a descoperi origina acestui obicei, e necesar să cercetăm și legile popoarelor care au locuit în imediata vecinătate a moldovenilor.

Am căutat în *Russkaia Pravda,* dar spre marea noastră mirare articolul 90, referitor la soarta femeilor moștenitoare în obștea sătească, nu ne confirmă un asemenea drept la slavi. „Dacă un smerd moare fără copii averea lui e a cneazului (principelui) și de va fi o fiică la casa lui se dă o parte pentru dînsa, iar de va fi măritată nu i se va da parte"[359] spune clar acest articol.

Varianta lui din Halici reproduce textul aproape aidoma: „De va muri vreun om, fie și cmet (smerd) fără copii, atunci panul lui îi ia toată averea". În aceeași situație se afla și femeia polonă. *Statutul de la Vislita* (1347) introdus în Polonia și Halici de Cazimir cel Mare (1333 – 1370), supranumit „regele holopror" a căutat să schimbe situația. El numește obicei rău, „abusiva consuetudo", legea ambelor pravile, rusă și polonă.[360]

Nu prea departe de acest destin se aflau și femeie din familile nobile. Un drept a fiicelor de boieri este recunoscut ca existînd de articolul 90, din *Russkaia Pravda,* intitulat: *Despre moștenirea boierească și a drujinicilor (cetașilor).* Dar el este foarte limitat." Moștenirea atît cea boierească, cît și cea a drujinicilor nu trece la cneaz (principe). Dacă nu vor avea fii vor lua fiicele".[361]

Deși se vede cît colo că acesta este un drept izvorît din *jus militare,* în virtutea unui drept de stăpînire veșnică, transmisă urmașilor = *jure haereditario* și moștenit și de șleahtici în Polonia[362], totuși din analiza atentă a textului reiese că la moștenire veneau fiicele numai dacă boierii nu aveau fii. Nu se poate deduce astfel, de nicăieri, că acestea puteau veni în concurență la moștenire cu frații lor, în cazul că ei ar fi existat. Interpretarea noastră făcută pe marginea acestui text de lege este confirmată de practica vieții din Halici și Polonia pînă în sec. al XVIII-lea. Boierul moldovean Mihail Gavril, refugiat în Polonia, căsătorindu-se acolo, în anul 1715, cu fiica lui Lupașco Murguleț, scrie că, a primit la logodna sa zestre 2 000 de zloți, și după „obiceiul leșesc" să nu aibă amestec în moșiile socrului său în Polonia. Dar el adaugă plin de speranță, „iar după ce va fi mila lui dumnezeu să ieșim în țară, la pămîntul, nostru, să aib și eu treabă la moșiile socrilor mei, împreună cu cumnații mei să fim părtași"[363].

Alcătuitorul acestei chitanțe remarcă deosebirea dintre dreptul polon, în care femeile nu aveau drepturi egale la stăpînirea pămîntului, cînd existau moștenitori de sex masculin, așa cum era obiceiul pămîntului în Moldova, în țara sa, unde dorea să se întoarcă împreună cu soția sa, pentru a fi părtaș cu cumnații săi.

Mai mult încă, chiar femeile și fiicele românilor moldoveni din Țara Haliciului și Volhiniei, din satele cu drept valah, nu puteau moșteni decît cu testament sau numai dacă stăpînul pămîntului nu avea moștenitori de sex masculin[364].

De asemenea, nu exista egalitatea sexelor la dreptul de moștenire nici în Transilvania. Un act din anul 1222, reconstituind dreptul succesoral existent sub Ștefan cel Sfînt, precizează

---

[359] B D Grecov, *Țăranii în Rusia*, București, 1952, p 319

[360] *Ibidem*, p 316-319

[361] *Ibidem*, p 265-266

[362] R Hube, *Prawo Polskie w wieku XIII*, 1874, p 37, cf B D Grecov, *op. cit.*, p 264-265

[363] N Nădejde, *Trac să fie dreptul nostru consuetudinar?*, planșa 150, cf P P Panaitescu, *Obștea țărănească*, p 178

[364] T Holban, *Jus Valachicum în Polonia*, in „Studii și Cerc Ist", XVIII, 1943, p 371-372

că: „Dacă un supus murea, fără a lăsa un fiu, fiica avea dreptul numai la a patra parte la averea sa, dar nu şi din pămînt, iar cu privire la rest putea hotărî cum vroia. Dacă un supus era surprins de moarte şi nu putea hotărî, atunci restul îl vor primi rudele sale cele mai apropiate. Şi dacă nu va avea nici un fel de rude, îl va dobîndi regele."[365]

Pe vremea regelui Coloman (m. 1114), satele dăruite pînă la Ştefan cel Sfînt au fost declarate transmisibile şi puteau trece la fii, fraţi şi nepoţi, iar în lipsa unor asemenea urmaşi se întorceau la rege,[366] dar nu le moşteneau fiicele.

Bula de aur, **din secolul al XVII-lea confundă toate proprietăţile nobiliare şi dispune transmiterea lor la fii; în lipsa acestora numai un sfert trece la fiice, iar de rest stăpînul putea dispune, iar dacă nu dispunea, restul trecea la rudele apropiate.[367]**

Această lege definitivată de Ludovic cel Mare, în anul 1351, ca lege a avicităţii *(avitus, aviticum* = de la strămoşi,) şi formulată în *Jus tripartitum* (1514) a fost în vigoare pînă la ordonanţa imperială din 20 mai 1859. În virtutea ei, toate bunurile, fără deosebire nu se puteau transmite decît în linie descendentă *per masculos,* iar în lipsa acestora reveneau regelui. Excepţii se puteau face numai cu aprobarea coroanei (1278).[368]

Lucrurile sînt evidente. Numai ignorînd ori sfidînd aceste legi existente în regatul ungar, au putut L. Galdi şi Makkai să susţină că, răzăşia ca instituţie a satului moldovenesc a fost împrumutată de la unguri.

Despre o influenţă exercitată de doctrina romană acestui drept cutumiar specific satului moldovenesc nu se poate vorbi. În primul rînd, pentru că în dreptul roman femeia era absolut incapabilă şi asimilată fiicei *loco filiae mariti* şi fără personalitate civilă.[369] În al doilea rînd, pentru că o atare influenţă nu s-ar fi putut exercita în Moldova, care nu a fost stăpînită de romani. Cel mult s-ar putea admite o înrîurire a dreptului roman asupra obiceiului din Transilvania şi Ţara Românească, care, cum am văzut deja, se deosebeşte substanţial în această privinţă de dreptul consuetudinar moldovenesc.

Inexistent în dreptul slavilor, necunoscut ungurilor şi lipsind romanilor, acesta nu putea să fie în vigoare nici la bizantini, care şi-au făurit legi pe temeliile vechiului drept roman.

Stelian Antim conchide că, excluderea femeii de la moştenirea fiefului şi introducerea sistemului succesoral de primogenitură de familia medievală în Apusul şi Centrul Europei derivă de acolo că fieful a fost dat în vederea împlinirii unei sarcini publice, de stat, sarcină pe care femeia nu o putea exercita.[370] Totuşi, un asemenea obicei juridic trebuie căutat tocmai în rolul pe care l-ar fi putut juca femeia la unele triburi, care au locuit în Moldova, înainte de întemeierea statului feudal.

*

* *

[365] *D.I.R.C. Transilvania*, veac XI, XII, XIII, (1075-1250), I, Bucureşti, 1951, p 190-191, II, p 453 la 5 august 1298 pentru nobili

[366] I Feeler, *Geschichte von Ungarn*, ed Klein, 1867, p 212

[367] *Ibidem*, p 492

[368] Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs und Rechts geschichte*, trad F Schiller, Berlin, 1909, p 370-373-388, 555, I C Filitti, *Proprietatea solului*, p 46-47, 92

[369] Sir Henri, Sumner-Maine, *Études sur l'histoire du droit*, I, Paris, 1889, p 445

[370] Şt Antim, *Concepţia economică a dreptului*, ed II, 1925, p 111

Cronicarii bizantini din secolul al X-lea semnalează prezenţa unor femei luptătoare în ostile bizantine[371] şi lui Nicolae Iorga nu i se pare deloc ciudat să susţină participarea, la Posada (1330), a femeilor române îmbrăcate în fustă.[372] În aceste cazuri nu trebuie să vedem o înrîurire a unei concepţii de drept exercitată din afară de unele triburi germanice cu care au venit în contact atît traco-dacii cît şi bizantinii în Dacia şi Tracia, ci de un obicei format în sînul comunităţii familiale impuse de necesităţile de apărare şi locuitorilor dintre Carpaţi şi Nistru.

Obiceiul era cunoscut sarmaţilor de lîngă Pontul Euxin[373] şi practicat de către treburile germanice. „La germani – scrie Paul Gide – patrimoniul este proprietatea comună a familiei întregi; cucerit adesea cu armele, el aparţine deopotrivă acelora care au ajutat la cucerirea lui, şi nimeni nu-i este stăpînul, fiecare avînd asupra lui un drept egal"[374], ceea ce nu se întîmpla la romani.[375] „În familia germanică, şeful nu era decît păzitorul şi protectorul legal al copiilor şi femeii; el nu era proprietarul lor cum era *pater familias* în Roma antică. Stabilirea fiului în afară de casa comună şi căsătoria fiicei emancipează şi pe unul şi pe celălalt[376], scrie un alt mare cunoscător al realităţilor sociale germane.

Această emancipare atrăgea după sine nu numai protejarea persoanei ci şi a patrimoniului ei, şi impunea „aceleaşi principii de echitate şi de reciprocitate, care reglementau şi raporturile personale dintre soţi."[377] În timp de pace ca şi în timp de război, ea împărtăşea soarta bărbatului[378].

Situaţia aceasta decurgea în familia germanică – aşa cum de altfel se va fi întîmplat şi în aceea a strămoşilor moldovenilor – din puterea domestică împărţită între toţi membrii familiei, capabili să poarte armele[379].

Participarea femeilor germane în bătălii alături de bărbaţii lor, obicei cunoscut lui Tacit, era practicat şi în secolul al VI-lea e.n. de „neamurile bălai", cum erau francii şi longobarzii. *Strategiconul împăratului Mauriciu* (582 – 602) menţionează că acestea luptînd „pe seminţii şi după înrudirea sau înclinarea dintre ei... de multe ori în clipe de cumpănă, cînd le-au fost luate fiinţe dragi, se aruncă în primejdia luptei pentru a le răzbuna".[380]

E foarte posibil că sistemul era practicat şi de triburile sarmatice menţionate de Strabon, Ovidiu şi Ptolemeu în Moldova. Faptul nu trebuie să surprindă pe nimeni, căci şi la mongoli era obiceiul ca femeile să însoţească oastea şi să inlocuiască pe bărbaţi în muncile lor, în secolele XIII – XIV, aşa cum erau părtaşe şi la treburile politice.[381]

Nu încape nici o îndoială că de aici provine egalitatea în drepturi a femeii la germanici, şi tot în aşa ceva stă originea obiceiului pămîntului la moldoveni, obicei care exista şi la vizigoţii germanici ce au convieţuit multe secole cu autohtonii pe meleagurile Moldovei, atît

---

[371] C Gollner, *Les éxpeditions byzantines contre les Ruysse sous Jean Tzimisces*, in „Revue Historique su Sud-Est européen", anul XIII, 1936, nr 10-12, p 356

[372] N Iorga, *Carpaţii în luptele dintre români şi unguri*, p 83-84

[373] Platon, *Legile* VII, 804, d , e , în „Izv Ist Rom.", I, p 103

[374] Paul Gide, *Étude sur la condition privée du la femme*, Paris, 1857, p 227

[375] Şt Antim, *op. cit., p. 109.*

[376] Ch Letourneau, *La condition de la femme*, Paris, 1903, p 246

[377] P Gide, *op. cit.*, p 235, Şt Antim, *op. cit.*, p 110

[378] Lavisse, *Histoire de France*, II, Paris, p 46-89

[379] P Gide, *op. cit.*, p 222-223, Şt Antim, *op. cit.*, p 112

[380] Mauricius, *Arta militară*, ed H Mihăescu, Bucureşti, 1970, p 274

[381] B D Grecov - A I Iacubovschi, *Hoarda de aur*, p 93, 112-113

înainte cît şi după trecerea hunilor[382], unde şi-au însuşit religia creştină[383] şi întărit obiceiul deja existent.

Discutînd cum s-a format proprietatea privată la franci, la care locuitorii unui *vicus* (vicinii = megieşi) au fost învinşi,[384] Paul Viollet semnalează că şi comunităţile familiale ale vizigoţilor nu se compun numai din tată şi copii, ci şi din colaterali, adică unchi şi nepoţi. „Această stare primitivă a proiectat umbra sa asupra dreptului succesoral... dar diverse simptome ne permit să întrevedem o perioadă primitivă, în care fiii intrau în competiţie cu rudele colaterale. *Lex Wisigothorum* are grijă să pună în vedere colateralilor că, ei nu au nimic de văzut în succesiunile în care un *decuius* a lăsat avere descendenţilor sau ascendenţilor şi, spre deosebire de celelalte legi barbare, plasează pe acelaş rang atît pe fii cît şi pe fiice".[385]

O situaţie asemănătoare cu aceasta, pe care am văzut-o pînă acum în actele moldoveneşti, nici că mai putem găsi în altă parte. Nicolae Iorga, deşi pornit adesea împotriva influenţelor exercitate de către germanici asupra poporului român, totuşi scrie că însăşi cîntecele scitice ale fetelor romînce arată originea lor gotă sau gepidă,[386] aşa cum B. P. Haşdeu a demonstrat origina scandinavă a legendelor despre puterea zînelor din credinţa poporului român, adusă la noi tot de către goţi şi gepizi[387]. De aceea, probabil, şi zînele din închipuirea lui Gh. Coşbuc,[388] sînt blonde:

Pe un nor de aur lunecînd,
A zînelor crăiasă,
Venea cu părul riurind,
Rîu galben de mătase.

Numai pornind de la un astfel de drept de succesiune, cu o origine istorică în coproprietatea comunităţii familiale, în care iniţial descendenţii fii şi fiice nu exclud pe colaterali, s-a putut forma instituţia răzăşiei în satul moldovenesc, Aici, egalitatea în drepturi a persoanelor, indiferent de sex, a fost cea de a doua lege a ţării, după legea libertăţii. Ea a fost decretată de către Adunările megieşilor, desigur în urma rolului activ avut odinioară de femei şi în bătălii şi a fost menţinută prin tradiţie. Altfel, nu s-ar putea explica permanentizarea drepturilor femeii în pămîntul satului megieşesc, pînă în secolul al XVIII-lea.

Locuitorii din Bosancea şi Lămăşani, sate ale mănăstirii Slatina, deci neîmpărţite pe bătrîni, neamuri şi cete, dau mărturie, în 20 iunie 1723, despre obiceiurile străvechi, în modul cum moşteneau fiii şi fiicele terenurile (delniţele) cuvenite lor, în hotarul satului. „Făcut-am mărturia noastră la mîna sfinţiei sale părintelui egumen de Slatina, precum ştim că am apucat din moşi şi din strămoşii noştri – declară oamenii din aceste două sate, pentru livezi de pomi,

[382] A. Marcellin, *Bellum gothicum*, XXXI, Cap. III, p. 41-43, 76-79, ed. G. Popa-Lisseanu, in „Izv. Ist. Rom.", vol. XIII, R. F. Kaindl, *Unde s-a întîmplat prima ciocnire între huni şi vizigoţi*, in „Convorbiri Literare", XXVIII, 1894, p. 339, 410, 411 şi 529, Julius Iung, *Contribuţiune la istoria trecătorilor Transilvaniei*, in „Convorbiri Literare", XXVIII, 1894, p. 347-348, 410, 411, 529-533

[383] C. C. Diculescu, *Contribuţia la vechimea creştinismului în Dacia*, in „Anuarul Inst. de Istorie Naţ." din Cluj, 1924-1925, III, p. 357-376, G. Stiernhielm, *D. N., Iesu Christ SS.Evang. abliegla 1671.*

[384] P. Viollet, *Droit privée et sources...*, p. 818

[385] *Ibidem*, p. 821-824, P. Viollet, *Histoire des Institutions politiques de la France*, I, p. 424

[386] N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 187-188

[387] B. P. Hasdeu, *Zîna Filma, Goţii şi gepizii în Dacia*, p. 19-32, S. Mangiuca, *De însemnătatea botanicei româneşti*, in „Vulcan" Familia, Pesta, 1874

[388] *Dicţionarul limbii române literare...*, IV, p. 758

cine ar fi făcut la sat, au fost volnici a-şi stăpîni livezile cu pomii cît trăiesc. Şi după ce să trec bătrînii rămîn la feciori, la nepoţi şi strănepoţi de le stăpînesc, pînă în cît neam s-ar trage dintr-acei ce ar fi făcut livezi.

Însă cari şed în sat, le poartă bir şi lucrează boieresc. Iar care lipsesc din sat şi se duc pe aiurile, pometii acelor duşi îl ieu stăpînii, pentru că locul iaste stăpînesc. *Aşijderea şi fetele ce se mărită şi le ieu bărbaţii, de le duc printr-alte sate, nu-s volnici ginerii aceia a lua părţi de moşie de la socri, ci părţile acelor fete măritate pe la alte sate rămîn la fraţi, sau la ci neam va fi mai aproape celor cu livezile şi or fi şezători în sat".*[389]

Actul este de o importanţă covîrşitoare, căci desprindem din el, pe de o parte, egalitatea fetelor cu băieţii la moştenirea pămîntului lucrat de părinţi în satul mănăstiresc, megieşesc = devălmaşi, iar, pe de altă parte putem observa că fetele au dreptul asupra unei părţi cuvenite la măritat, pe care nu o pierd dacă pleacă în alt sat, cum se întîmplă cu acelea ale fiilor. Ceea ce este caracteristic aici, e că partea fetelor rămîne rudelor ei de sînge, stăpînii neavînd nici o putere asupra acesteia, dar nici bărbaţii lor.

Mai mult chiar, actul pentru desfiinţarea veciniei din Moldova, dat în 6 aprilie 1749, arată clar că atît fata mare la casa părintească, cît şi femeia măritată nu poate fi impusă la nici un fel de muncă: „iară parte femeiască nu slujeşte, nici au acea supunere ca robii", au răspuns „toţi boierii ţării cu un glas în adunarea ţării din acea zi"[390].

Pe temeiul acestui obiceiu, al egalităţii în drepturi făurit de adunările megieşilor şi menţinut prin tradiţie de „oameni buni şi bătrîni", s-a dezvoltat şi consacrat şi egalitatea în drepturi la moştenire a copiilor de ambe sexe la împărţirea „slujbei drepte şi credincioase" asupra judeciilor. Dreptul consuetudinar era atît de puternic înrădăcinat, încît el este cîte odată menţionat principial, iar de cele mai multe inscris, practic, în ordinele militare acordate prin cărţile domneşti aproape tuturor titularilor, arătînd cine, unde, cînd şi cît pămînt îi revine fiecărei persoane, în mod egal dintre femei, pe nume.

Din prima categorie am putea cita, pentru moment două cărţi domneşti, într-una, din 28 iunie 1411, Alexandru cel Bun, recunoscînd vasalului său, boierul Plotun, meritul de a fi slujit mai înainte sfînt răposaţilor domni şi părintelui său, Roman, îi dă satul Plotuneşti, la Strunga, în ţinutul Romanului, *„uric cu tot venitul şi copiilor lui, fie băiat ori fată"*[391] **în alta, emisă în 10 august 1436, Iliaş şi Ştefan voievod, scriu, lui Ioan Cautiş satul Iliaseştii, la Cobăle, cu precizarea existenţii acolo a unui „dom"** *„unde iaste casa lui şi un loc unde ieste moara lui să-şi facă osăbit sat"* **şi că i s-a făcut** *„uric cu tot venitul lui şi feciorilor lui şi feţilor lui...* **nepoţilor, strănepoţilor şi a** *tot neamul lor"*[392].

Numărul celor din categoria a doua, a menţionării femeilor moştenitoare împreună cu bărbaţii lor, ori a acestor din urmă ca beneficiind de dreptul de moştenire al soţiilor, împreună cu cumnaţii lor, este imens.

Fiica lui pan Giulea, femeia lui Petru Şoldan, moşteneşte, în 22 septembrie 1411, Tămirtaşinţii, pe Şomuzul Mare („Şoldăneşti; Fălticeni)[393]**, Marta, moştenitoarea cnejilor Itu şi Şerban, cu soţul ei primesc, în 2 august 1414, satul Munteni-Scutaşi, pe Siret, la gura Pîrîului**

[389] T. Codrescu, *Uricarul*, X, p. 179-180, „Arhiv. Stat Bucureşti", *Mănăstirea Slatina*, VI/1
[390] *Acta pentru desrobirea vecinilor în Moldova, în 1749*, cf. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p. 458, G. Zane, N. Bălcescu, *Opere*, I, 1, Bucureşti, 1941, p. 325
[391] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 84-86
[392] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 125-126
[393] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 92-94

Negru[394]; Maicolea cu fiii ei se judecă, în 15 ianuarie 1418, pentru satul Solea[395], Nastea era întărită în satul de la Cărpiniş, ţinutul Dorohoi, „unde a fost casa lui Dobărcin", soţul ei decedat, împreună cu noul bărbat Oancea[396]; Marena şi nepoatele ei, Anuţa şi Stana primesc, în 4 septembrie 1424, satul „unde a fost casa lui Stroie Bărbosul"[397], pe Moldova şi Şomuz, fiicele boierului Petru veneau în concurenţă la moştenirea judeciilor din Făurei, Miroslăveşti şi „unde a fost casa tatălui lor Petru",[398] cu fraţii lor Bena, Macrea, Mihail, Giurgiu, Micul şi Manea, în 24 septembrie 1429, în temeiul aceluiaş drept consuetudinar. Şi exemple din acestea avem la tot pasul[399], atît în secolul al XV-lea cît şi în cele următoare.

Această egalitate în drepturi la moştenire era legată de respectarea unor principii de ordine ale jurămîntului de fidelitate, depus de părinţi sau soţi şi de ascultare a dorinţelor părinteşti. În cazul neglijării acestora, fiica atrăgea asupra sa îndepărtarea din drepturi, exact aşa cum se petrecea şi cu răzeşii de sex bărbătesc. Maruşca, fiica lui Ioan Jumătate, pierde în hiclenie, în 1437, satul Văscăuţi, de pe Siret, pentru că a fugit la ruşi[400], aşa cum avea să sufere confiscarea satului Podraga, în 22 martie 1641, pentru aceeaş vină de înaltă trădare, Tudosia Nicoriţă, în timpul lui Vasile Lupu, „pribeagă în Ţara Leşească"[401].

De asemenea, pentru nesupunere şi neascultarea părintelui, tatăl putea îndepărta printr-un act expres de voinţă, pe fiica îndărătnică. Aşa a procedat Grigore diacul cu fiica sa Irina, care şi-a luat bărbat un „vecin", fără voia lui. „Legea ţării" prin „oameni buni şi bătrîni dintre megieşi"a justificat actul şi Irina a moştenit numai parte din averea mamei sale.[402] Altfel, acţiunea tatălui nu ar fi putut căpăta putere şi intra în vigoare.

Această *lege a ţării*, adică judecarea fiecărei acţiuni în legătură cu proprietatea de către megieşi, apăra pe răzeşi indiferent de sex, şi intra în funcţiune ori de cîte ori se săvîrşea un abuz de putere.

În 30 ianuarie 1617, Nastasia, fiica lui Isac pîrcălab, cneaghina lui Ionaşcu Rotompan diac, s-a jăluit în faţa lui Radu Mihnea „cu multe mărturii"... „boieri de curte, oşteni fruntaşi şi megieşi de primprejur" împotriva abuzului lui Ştefan Tomşa voievod, zicînd că ea a avut jumătate de sat din Ionăşeni, curţile tatălui ei... şi cu loc de moară pe Siret,date de tatăl ei pentru că ea a fost cea mai mică". Dar la venirea lui Ştefan Tomşa în scaun, fratele ei, Grigoraş, a fugit în Ţara Leşească. Atunci, odată cu confiscarea părţii fratelui ei, a fost luată cu domnească şi dăruită mănăstirii Solea şi jumătatea ei de sat. Radu Mihnea, judecă împreună cu toţi boierii şi restituie jumătatea ei de sat „după legea ţării", ca fiind dreaptă ocină şi dedina Nastasiei, şi „nu s-a cuvenit să piardă ocina ei pentru fratele său".[403]

Textul acestui document relevă moştenirea Nastasiei în concurenţă cu fratele său la jumătatea de jos a satului Ionăşeni, confiscarea abuzivă săvîrşită de Ştefan Tomşa a părţii lui Grigorie, pentru hiclenie, dar şi a părţii cuvenite Nastasiei, fără nici o vină, precum şi restituirea

---

[394] *Ibidem*, I, p. 108-209.
[395] *Ibidem*, I, p. 126-127.
[396] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 196-198.
[397] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 56.
[398] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 290-291.
[399] *Ibidem*, I, p. 330-332, 353, 369, 395, II, p. 141, 579, 594, etc.
[400] *Ibidem*, I, p. 507-508.
[401] Acad. Rom., *Documente*, XIII/1, a-b-c.
[402] Acad. Rom., *Documente*, CCCVII/60.
[403] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, IV, p. 91-92.

moşiei împreună cu curţile, moştenite de la tatăl său. Ea fusese cea mai mică din casă, adică *mezină*, dar potrivit cu legea ţării, ea era apărată în drepturile ei de megieşii de primprejur.

În conformitate cu aceiaş lege, pe care o învăţase abia în a doua domnie, Ştefan Tomşa respinge acţiunea Stancăi, sora lui Pătraşcu, banul de Cîrligătura, şi a nepotului ei Hrabor, împotriva jupinesei Irina, a lui Ştefan Moimescu, „ca să o scoată din casă." „Iar domnia mea am aflat lege ca să ţie Ştefan casele şi biserica pentru că iaste Irina giupâneasa lui, fata fratelui celui mai mic a lui Pătraşcu banu, dă sentinţă voievodul – iar lor să aibă a le întoarce ce au biciuluit megieşii, preţul caselor ce se va alege partea lor, cu direptul, cum are şi mărturie de la megieşi"[404].

Obiceiul este străvechi, stabilit, desigur, odată cu principiul egalităţii în drepturi la moştenirea moşiilor şi judeciilor a ambelor sexe. Vechimea lui urcă în epoca celto-traco-gotă. Paul Viollet constată acest drept de moştenire al mezinului sau mezinei în comitatele Cornuailles şi Bretagne, în Franţa de nord, în Anglia şi Saxa, pe care tradiţia franceză îl numeşte *„de mainete"*.

În virtutea acestuia, cel mai tînăr dintre copii, indiferent de sex, se bucură de un drept exclusiv, de precădere, împotriva dreptului celui mai în vîrstă. Ultimul născut, fiu sau fiică, succede la orice tenură numită *„quevaise"*, cu excluderea celorlalţi fraţi şi surori.[405]

Egalitatea în drepturi între sexe şi dreptul de precădere al mezinului, atestate şi pe teritoriul Franţei, au fost socotite în Franţa ca instituţii gotice. Etienne Pasquier le găsea în decădere, în secolul al XVI-lea. Chabrol le observa vegetînd în Auvergne şi în secolul al XVIII-lea, cînd abatele Vilard le ataca energic, în timp ce tribunalul din Paris le dispreţuia.[406]

In Moldova însă, egalitatea în drepturi a femeilor cu bărbaţii la moştenirea pămîntului, şi dreptul cu precădere al mezinului sau mezinei, faţă de fraţii mai mari la casa moştenită, constituind capitole importante ale vechiului drept valah, au rămas în vigoare în tot timpul evului mediu, chiar după introducerea legislaţiei bizantine, fiind ocrotite ca lege a ţării mereu de „oamenii buni şi bătrîni dintre megieşi".

OBICEIUL PĂMÎNTULUI CA „LEGE A ŢĂRII" LA DISTRIBUIREA PĂRŢILOR IDEALE MOŞTENITE

Dacă succesiunea la scaunul Moldovei era, potrivit obiceiului pămîntului, reglementat prin alegere, cum ne putem face o idee din sfîşiitoarele lupte date de membrii consangvini ai dinastiei, spre a fi aleşi ori a-şi impune candidatul favorit, pînă în mijlocul secolului al XVI-lea[407], sistem care nu diferă cu nimic de acel în vigoare la vizigoţi[408], legea ţării, care se aplica şi supraveghea principiile dreptului de moştenire al judeciilor în satul moldovenesc, este aidoma cu aceia în vigoare la burgunzi şi vizigoţi. La aceştia, pămîntul ce revine unui individ, bărbat sau femeie, este numit de scriitorii latini *sors – lot* de pămînt, şi nu un pămînt tras la sorţi.

---

[404] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 107, P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească, în Moldova şi Ţara Românească*, p. 179

[405] P. Viollet, *Droit privé et sources...*, Paris, 1893, p. 842

[406] *Ibidem*, p. 752

[407] N. Grigoraş, *Din istoria diplomaţiei moldoveneşti*, Iaşi, 1948, p. 8 şi urm.

[408] Rafael Altamiray Crevea, *Histoire d'Espagne*, Paris, 1931, p. 35

Legea burgundă desemna sub numele de *consortes = copărtaşi* atît pe noii cît şi pe vechii locuitori, ceea ce indică un mod de coproprietate.[409] Germanii însă îi spuneau *hube, hoba, hobonia, hobunna* sau *hufe = sors* sau *pars* unei fîşii de pămînt moştenite ce mergea dintr-un capăt al hotarului aşezării pînă în celălalt, fiecare avînd, în acelaş sat, parte egală. Acestea se împărţeau în jumătăţi, sferturi, optimi şi aşa mai departe.[410]

Termenul *hube*, transmis de vizigoţi şi ostrogoţi carpilor a fost păstrat de urmaşii acestora în *Huba* nume de om şi aşezarea[411] sau judecia lui,[412] dar şi în expresia *ohaba*[413], înregistrată de actele moldoveneşti scrise în limba slavă, iar de cele scrise mai tîrziu în limba română prin cuvîntul grecesc κλήσως = *parte moştenită*, de unde şi κλήσος νόμος sau *clironomie*[414], legea care reglementează moştenirea.

În 28 noiembrie 1443, Ştefan Voievod întăreşte mănăstirii Pobrata satele Neagomireşti, Iurceşti şi Bodeşti pe Pobrata, Grabouţii, Ciulineştii şi Bereştii pe Prut şi altele pe Nistru, iar mănăstirii Moldoviţa[415] satele Săsciori, Văculeşti şi seliştea lui Zîrnă, adoptînd formula din actele laicilor: „Să-i fie uric şi de *ohabă*, adică de *moştenire*", de unde mai apoi *o-hobas-te = hobişte = obştea*.

Nu este nevoie de comentarii pentru a dovedi, că ne aflăm în faţa moşiei moştenite. Exemplele se mai repetă încă.

În 8 iunie 1485, Ştefan cel Mare, întărind slugilor domneşti Maluşca şi fratele lui său Neicea, lui Cozma Răzan şi fratele său Răzan, pentru a lor slujbă credincioasă, pămînturile ce se află pe ambele maluri ale Vişnovăţului, de lîngă Bic, adaugă ca ei să facă „sat şi să se folosească de tot venitul, să le fie *ohabă* şi neclintită moşie..."[416] şi să fie de pază împotriva tătarilor... fiind din ceata boierului Cangur".[417]

Nu e vorba deci de imunitate feudală, cum au crezut cercetătorii de pînă acum, I. Bogdan[418], P. P. Panaitescu[419], cu excepţia lui H. Stahl, care a văzut just sensul dar nu şi originea.[420]

Deasemenea, nu se poate vorbi de urme ale organizaţiei de stat româneşti de origină slavă[421], ori romană[422]. Răspîndirea satelor *Ohaba* din Banat şi Transilvania de sud[423] ne arată,

---

[409] Ernest Lavisse, *Histoire de France*, II, 1903, p. 79 ; I. Nădejde, *op. cit.*, p. 618

[410] A. Meitzen, *Siedlungen*..., I, p. 74; R. Rosetti, *Pămîntul...*, p. 85

[411] M. Costăchescu, *op. cit.*, , I, p. 313-314; I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 4 şi 37; G. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, III, p. 72

[412] *Moldavia v epohu feodalizma*, I, p. 10-12

[413] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 187-188; I, p. 119

[414] G.T. Chirileanu, *Răzeşii din Gărleşti în luptă...*, p. 2

[415] M. Costăchescu, *Documente*, II, p. 187-189; I, p. 119; *Moldavia v epohu feodalizma*, p. 10-12

[416] Du Cange, *Glossarium...*, IV, Niort, 1885, p. 225-257, moşia pe care locuiesc megieşii sau colonii şi formează *obştea* satului

[417] *A. Moldova*, veac XV, vol. II, p. 318; I. Bogdan, *Documentul răzeşilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV*, în „An. Acad. Rom.", S.I., 1908, p. 362

[418] I. Bogdan, *Ohabă, ohabnic*, în „Cov. lit.", an XL, 1906, p. 295-299

[419] P.P. Panaitescu, *Interpretări*, p. 7072 ; Idem, *Obştea...*, p. 295-299

[420] H. Stahl, *Controverse de istorie socială*... p. 105-122

[421] S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizaţiei de stat slavo-române*, în Dacoromania", I, Cluj, p. 149-150

[422] A. Sacerdoţeanu, *Elemente de continuitate şi unitate în istoria medievală a românilor*, în D. Berciu, *Unitate şi continuitate în istoria românilor*, Bucureşti, 1969, p. 114-115

[423] S. Dragomir, *Vechimea elementului în colonizările străine în Banat*, în „Anuar" Inst. Naţ., Cluj, III, p. 275-291

cu prisosință, regiunile unde au locuit gepizii, în secolele IV – VII și puternica influență exercitată de ei asupra dreptului de moștenire în lumea satelor. *Hiba,* cu înțelesul de moștenire, denumită mai apoi *ohaba,* corespunde cu ceea ce vor numi documentele moldovenești din secolul al XVII-lea „moșie", apoi „bătrîn", moșie împărțită primei generații de moștenitori ai unui „moș", sau vataștină[424]. Astfel, vom avea sate pe doi „bătrîni"[425], pe trei „bătrîni"[426], pe patru „bătrîni"[427] etc., în 12 august 1618 un „bătrîn" din Fâștici din ținutul Vaslui se vindea, de către moștenitori, cu 57 taleri de argint[428]. Un astfel de „bătrîn" reprezenta „o parte din vatra satului cu cimp, țarină, locuri de fînaț, loc de pădure, locuri de prisăci, cu pomeți, loc de bălți pentru pește și din tot locul"[429].

Moșia împărțită pe „bătrîni" sau *hube* se diviza între fii, nepoți și strănepoți în părți ideale anumite, denumite în limba goților *hlize*[430] și păstrate în lumea satelor în expresia *hliză.* Un act din ținutul Tecuci ne vorbește de *hliza* lui Paul[431] iar un altul din Covurlui de *hlize* de moșie la Drăgușeni, „fiind ei răzeși mulți și fiind *hlizele* lor de moșie nehotărîte, unii despre alții se impresoară și au pricini"[432]

Împămîntenit în satele de răzeși, și durînd pînă în secolul al XVIII-lea,[433] termenul a trecut și în scrierile literare[434].

„Dac' aveți vre-o moșie
Cu răzeșii în hotar
Am eu chipuri să vă fie
A lor hlize date în dar."

De altfel, atît I. Bogdan cît și P. P. Panaitescu se vor convinge, pînă la urmă că *ohaba* înseamnă moștenire, ca în limba goților.[435]

***Hliza,* partea ideală de proprietate, a fost tradusă în limba slavă tîrziu de tot prin cuvîntul *jireabie,* folosit pentru prima oară în 25 decembrie 1592. La această dată Ilinca, fata lui Grigorie și nepoata lui Iurașco vinde trei jirebii din satul Tureatca, din ținutul Dorohoi, lui Dumitrașco Mihu cu 2 boi și 2 vaci a patruzeci de taleri, și 20 de taleri bani gata[436]. Expresia este folosită în Nahoreni, din apropiere[437] și Dersca, unde, în 8 ianuarie 1619, o jireabie era vîndută cu 12 ughi[438].**

---

424 *A. Moldova*, veac XVII, vol. V, p. 188-190
425 T. Codrescu, *Uricarul*, XXIII, p. 42
426 *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 193
427 P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească...*, p. 49-51
428 *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 291
429 T. Codrescu, *op. cit.*, XII, p. 274-275, 276-278, 280-282
430 A. Meitzen, *Ziedlungen...*, I, p. 74, R. Rosetti, *Pămîntul...*, p. 85, nr. 1
431 *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 36
432 Arh. Stat., Iași, *Documente*, 401/57
433 T. Codrescu, *Uricarul*, XXI, p. 263
434 Ianov, in H. Tiktin, *op. cit.*, II, D-O, p. 734
435 I. Bogdan, *Ohaba*, p. 295-299; P.P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii române*, în „St. și Cerc. Lingv.", anul IX, 1958, nr. 2, p. 166-168
436 T. Codrescu, *op. cit.*, XX, p. 63, 78; XXIII, p. 220-225, 226-231
437 *Ibidem*, XII, p. 74-75
438 *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 303-304

A. V. Boldur consideră, pe drept cuvînt că, termenul *srabu* sau *jrabi* este din limba rusă, şi înseamnă parte ideală de proprietate[439]. El a fost introdus tîrziu, pe cale diplomatică, abia în secolul al XVI-lea, aşa cum a demonstrat şi G. Ghibănescu[440], şi nu din epoca slavilor[441] (secolul al VII-lea). Demonstraţia lui Ghibănescu a fost confirmată recent de D. M. Dragomir şi P. V. Sovetov, care au documentat că, termenul *răzeş* chiar este asemenea acelui de *seabr* din Rusia de nord şi se aplică, nu numai la ţăranii părtaşi, ci şi copărtaşilor, coproprietari, în general; apariţia cuvîntului răzeş, fiind necesar legată de destrămarea grupurilor înrudite patronimice[442].

În adevăr, jireabia era egală cu un loc de casă cu toate celelalte părţi aderente din sat, cîmp, fînaţ, pădure ca loc, ceea ce de fapt şi reprezintă, în traducerea exactă, cuvîntul *sors*[443].

Acelaş lucru rezultă şi din actele satului Răteşti din ţinutul Neamţ[444], dar mai ales din acele ale satului Oleşeşti din ţinutul Putna (Vrancea) în care „un bătrîn" avea în partea sa cinci ogoare şi un răzor în frunte, o falce de vie şi grădina cu 140 de perzi şi vad de moară[445].

În cărţile domneşti pentru Petia Mare din ţinutul Suceava, date lui Pătraşco, mare vornic din Ţara de Sus, un lot de trei case aveau jirebiile lor din ţarină şi din livadă cu tot locul „cît se va alege".[446]

Satul devălmaş iniţial divizat pe „bătrîni" şi neamurile lor se împărţeau răzeşilor individual, jirebii cu tot cu vecini, ca familie. În 13 aprilie 1613, Drăgălina fiica lui Nichifor din Hinţeşti împarte fiicelor ei o moşie, dînd fiicei sale Axenia o jireabie şi cu casă, cu vecini, iar Greacăi o altă jireabie cu casă şi vecini[447]. Alte două jirebii cu case cu doi vecini din acest sat erau ale fiilor Gherlei Pătrăşcoaia[448].

Odată moştenitori la cotă parte ideală a judeciei, ei puteau cere ieşirea din indivizie în faţă şi cu participarea „oamenilor buni şi bătrîni"[449]. În funcţie de acest drept de a ieşi din indivizie, răzeşii îşi puteau schimba între ei jireabiile, chiar dacă satele erau despărţite de mari distanţe. Părţi din Boureni, de pe Moldova, erau schimbate cu altele din Loitrini, ţinutul Orhei,[450] aşa cum se schimbau şi cele, din Liteni, de pe Siret, cu altele din Miroslăveşti.[451] întotdeauna însă trebuia ca schimbul să se facă între neamuri şi cu respectarea legii ţării, adică în prezenţa „oamenilor buni şi bătrîni" dintre megieşii dimprejur[452].

Mai adesea, ieşirile din indivizie se făceau în scopul determinat de motive puternice[453], şi se împărţea pămîntul în fîşii înguste, cu hotare pe fiecare moştenitor în parte. Dintr-un act din 28 ianuarie 1613, două moşii-jirebii, din satul Brăieşti din ţinutul Hîrlău, luate cu sila de către

---

[439] A V Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, p 149
[440] G Ghibănescu, *Revista „T. Codrescu"*, anul VI, 1936, nr 1, p 14-15
[441] R Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, p 85-90
[442] D M Dragnez – P V Sovetov, *Osnovniile etapî rasvitia i razlojenia rezescogo zemlevladenia v. Moldavia*, in „Ucenie zapiski", tom LXXIX, Chişinău, 1965, p 163
[443] *A. Moldova*, veac XVI, vol IV, p 296
[444] *Ibidem*, veac VII, vol II, p 77
[445] *Ibidem*, XVII, vol II, p 79 şi 80
[446] T Codrescu, *Uricariul*, XVI, p 9-10, 15-18, 20-21, 26-27
[447] *A. Moldova*, veac XVII, vol III, p 135-136
[448] *Ibidem*, XVII, vol IV, p 187
[449] *Ibidem*, veac XVII, vol III, p 238-259
[450] Arh Stat Iaşi, *Documente*, 311/ f 131
[451] Arh Stat Iaşi, *Documente*, 801, f 15
[452] *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 56
[453] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 311-312, IV, p 301, XVII-IV, p 229

Isac Balica sub Movilești, o jumătate din o pătrime și o optime din altă parte din sat fuseseră cumpărate de Ieremia pircălabul de la 23 de răzeși[454]. Din unele mărturii scrise reiese că, răzeșii vindeau răzoare de frunte dintr-un „bătrîn"[455] sau cîte un „bătrîn" ori doi deodată[456]. Mai întotdeauna vânzările erau făcute de răzeși numai constrînși de anumite greutăți,[457] sau în cazuri de forță majoră, cînd din cauza pierderii actelor declarau ca martori,[458] participînd la alegerea hotarelor[459].

În unele sate, cum sînt Sinăuții de pe Prut, din ținutul Dorohoi, se aflau la 1 februarie 1665, nu mai puțin de 54 de jirebii[460] la Silișeul de Sus (Hilișăul fără Silișeul de Jos), 30 de jirebii[461], în 1746, iar în jumătate din Tărciței, pe Dobrușa, din ținutul Soroca, 40 de jirebii, ceea ce înseamnă că satul avea 80 de jirebii.[462]

Prețul unei jirebii diferea, după mărimea ei, de la regiune la regiune, de la sat la sat, ca și de la o perioadă la alta. În 8 iunie 1604, la Românești, între Bahluie, o doime de jirebie era vîndută cu 30 de taleri de argint[463]; la Bucțăteni, din ținutul Roman, un loc de două case, numite două jirebii, erau valorificate, în 17 mai 1617, numai cu 20 de taleri[464]; la Dersca, în ținutul Dorohoi, o jireabie se cumpăra cu 12 ughi[465], în timp ce la Spătărești lingă Baia, prețul ei era numai de 20 de taleri[466], iar la Hreatca și Pleșești din ținutul Suceava, de 30 de taleri de argint[467]. Situația era aceeași la Giurgești și Seliștea pe Șomuz[468], la Săoani[469], Lipăești, lingă Dumbrăveni[470], Bălilești[471], Liteni și Corni[472] ori Săcuieni[473], toate pe Siret în ținutul Suceava.

Ca și la alegerea și stîlpirea limitelor dintre sate, întotdeauna ieșirea din indivizie se făcea în prezența megieșilor[474], „oameni buni și bătrîni" dintre cari trăgeau brazde adinei și formau *haturi* de o parte și de alta a jirebiilor, prin chiar mijlocul satului devălmaș pînă atunci[475].

Moștenirea, dar mai ales împărțirea și ieșirea din indivizie creea răzeșilor o situație de independență față de neam. Consecința imediată era impunerea autorității de stăpîn nu numai

---

[454] *Ibidem*, veac XVII, vol III, p 119-120
[455] Arh Stat , Iași, *Documente*, 339/1, p 1035
[456] Arh Stat Piatra Neamț, *Documente feudale*, nr 2
[457] Arh Stat Iași, *Documente*, 513-18, 579/66, 685/73, „Arhiva", X, Iași, 1899, p 499
[458] *A. Moldova*, veac XVII, vol I, doc 128, II, doc 402, 403, 406, 409
[459] *Ibidem*, veac XVII, vol II, doc 403, 431, Visarion Puiu, *Documente Barabene*, an VII, 1928, p 76-79
[460] T Codrescu, *op. cit.*, XXII, p 112, Rev „T H Codrescu", II, 4, p 55
[461] T Codrescu, *op. cit.*, VIII, p 2
[462] *A. Moldova*, veac XVII, vol I, p 153
[463] Gh Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, XIII, 1923, p 4, T Codrescu, *op. cit.*, XX, p 176
[464] *A. Moldova*, veac XVIII, vol IV, p 167
[465] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 303-304
[466] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 305
[467] *Ibidem*, veac XVII, vol III, p 33, Arh Stat Iași, *Documente*, 246/25, 339/1 f 484
[468] Arh Stat Iași, *Documente*, 154/52
[469] *A. Moldova*, veac XVII, vol III, p 228
[470] T Codrescu, *Uricariul*, X, p 45-46
[471] *Ibidem*, X, p 92-101, 107, 152-153
[472] Arh Stat Iași, *Documente*, 801, f 4-5 v, 15, 16 v , 17, 18, 312/38
[473] Arh Stat Iași, *Documente*, 460/24
[474] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 258-259, IV, p 115-116, *Moldavia v epohu feodalizma*, I, Chișinău, 1961, p 145
[475] *A. Moldova*, XVI-IV, p 278, XVII-IV, p 133, T Codrescu, *op. cit.*, XI, p 211, XVI, p 211, A Băleanu, *Documente*... in „Cerc Ist", anul VII-IX (1932-33), nr 2, p 123

asupra hlizei de pămînt, ci şi asupra *vecinilor* şi robilor, citi i-au revenit la împărţire. E trăsătura caracteristică ce-l deosebeşte pe răzeş de omul dependent. O atare situaţie este confirmată nu numai de actele de întărire emise de cancelarie domnească, ci şi de mărturii scrise, particulare, emanate de „oamenii buni şi bătrîni dintre megieşi".

În actul de întărire dat de Petru Rareş, în 4 aprilie 1545, Maricăi şi Marinei, fiicele Nastei, ca moştenitoare a vislujeniei lui Costea Stravici în satul Crivesti, seliştele Găureni, Răvăcani şi satul Hodceşti – în acesta din urmă Marina are „vecini"[476], iar dintr-unul de judecată a răzeşilor din Pomîrla, din iunie 1590, pentru nişte grădini din vatra satului, se poate observa că le-au fugit vecinii, pentru care se certau.[477]

Şi mai pregnant, în acest sens, este cuprinsul unui act emis de Constantin Movilă, în 8 aprilie 1609. Dînd cartea slugilor sale Simeon, Damian şi tuturor răzeşilor din Piporceni, ţinutul Orhei, cu precizarea ca ei să fie puternici şi să ţie satul cu morile, heleşteiele, pomeţii, viile şi prisăcile, cu tot hotarul de moşie, domnia adiugă, că, „nime de acum nici o treabă să n'aibă cu satul lor şi cu *moşia lor, nici cu vecinii lor, ci să hie în pace satul şi vecinii lor*".[478]

Deasemenea, se arată că au vecini pe părţile lor răzeşii din Dărmăneşti, ţinutul Suceava[479] şi acei din Iurcăuţi, ţinutul Cernăuţi[480], în alte acte de împărţire. De la aceşti vecini, cari lucrează pe moşie, răzeşii primesc dijma din produse.[481]

Fireşte că, perceperea celor zece la sută din roadele pămîntului nu o puteau face decît din poziţia socială de stăpîni ai hlizei, ca parte din judecia moştenită, şi în virtutea dreptului de comandă şi administrare fiscală avută cîndva de strămoşii lor. În această situaţie, desigur deosebită de aceea a megieşilor din perioada regimului gentilic, neamurile şi răzeşii puteau vinde, odată cu transfeiarea „bătrînului" sau jirebiilor şi pe vecini. Nu e de mirare, astfel, că Nicoară şi sora sa Marica vindeau, în 12 iunie 1610, jireabiile lor din Vascăuţi şi cu vecini[482], iar Ionaşcu Mălai şi fratele său, în 1648 şi 1677, pe acelea cu vecini, din Liteni pe Siret[483]. Stăpîni pe moşiile lor, ca urmaşi ai războinicilor viteji distinşi cu ordine militare, ei erau socotiţi ca atare şi în aşezămîntul fiscal dat de Constantin Mavrocordat, în 8 octombrie 1741: „Oamenii răzeşi ce şed pe moşiile lor, aceia nimărui să nu fie supuşi nici să lucreze, nici să clăcuiască cuiva, ci să fie pre sama „gospod" = domnească[484].

NEAMURILE, DREPTUL DE ÎNTÎIETATE (PROTIMISIS) ŞI RETRAGEREA DE NEAM SAU RĂSCUMPĂRAREA

Dreptul de protimisis, adică de întîietate la proprietatea rudelor, în caz de schimb sau de vînzare, nu este un drept instituit de orînduirea feudală, în momentul acordării dreptului de comandă militară asupra judeciilor şi moştenirii acestuia de către răzeşi. El este creat, cum am

[476] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 607-608.
[477] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 461 (vol. III)
[478] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 202
[479] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 488-489
[480] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 177-178
[481] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 164, doc. 221
[482] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 310
[483] Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 801 f. 15 şi f. 12-13 (la 1677)
[484] N. Iorga, *Studii şi Documente privitoare la Istoria Românilor*, VI, Bucureşti, 1904, p. 215-216, Acad. Rom. Mns. 237, f. 57-60

văzut în partea I în capitolul III, de către Adunarea megieşilor pentru membrii comunităţilor familiale teritoriale devălmaşe, spre a opri intrarea străinilor în posesia unor părţi din pămîntul satului.

Ne lipsesc documentele din această străveche perioadă, pentru a putea reconstitui situaţia de pe atunci, dar din actele răzeşilor, cari au preluat acest drept şi a fost aplicat cu fidelitate de către „oamenii buni şi bătrîni" la moştenirea judeciei, ne putem da seama că în dreptul de întîietate al răzeşilor se oglindeşte acela al megieşilor din comunitatea familială.

Obiceiul este foarte vechi. E prevăzut în *Codul Hammurabi* (2123 – 2081 î.e.n.) descoperit în 1902 pentru familia patriarhală consanguină la asiro-chaldeeni[485] şi e cunoscut şi evreilor, începînd cu căsătoria de Levirat, prin *Deuteronom,* (25, 5) pe baza rudeniei (Ruth, cap. 3, 2; 3, 12; 4, 1 – 11) şi pînă la dreptul de răscumpărare[486].

În era noastră, în Europa, el e în vigoare la celţi şi germanici. La franci, din pămîntul proprietate personală, cît şi în cel obştesc, nimeni nu pute să vîndă sau să cedeze dreptul său fără autorizaţia tuturor rudelor şi nici un străin nu se putea stabili pe un teren obştesc, ori să-şi aproprieze o bucată de loc, fără această aprobare[487].

Deasemenea, la ceilalţi germanici, dacă cineva vindea proprietatea sa, *vecinii* = (megieşii) şi rudele apropiate păstrau dreptul lor intact de a relua pămîntul sau obiectul, anulînd vînzarea într-un anumit interval de timp. Pentru a-l exclude pe străin, era suficient ca unul dintre *vecini* sau rude să ramburseze preţul imobilului. Acţiunea se introducea în virtutea aşa numitului *Näherecht, Gespielde, Nachbarrecht* şi e specific neamurilor indogermane[488].

Acest drept de excludere a străinilor, de răscumpărare şi substituire care la origine aparţinea *vicinilor (= megieşilor),* a fost însuşit de seniorul ajuns feudal şi moştenit de urmaşii săi[489].

O identitate mai perfectă cu autoritatea exercitată de megieşi şi de răzeşi, în dreptul moldovenesc, nici că se poate. Potrivit acestuia, prezenţa megieşilor şi autoritatea acestora era absolut necesară la orice schimbare de proprietate obştească, aşa cum un răzeş, pentru a vinde, avea nevoie de aprobarea rudeniilor apro piate şi a răzeşilor săi. Dacă la schimbarea ori vînzarea unei proprietăţi răzăşeşti particulare rolul megieşilor se reducea numai la a lua act de înlocuire, prin bună înţelegere, a unui titular, acela al răzeşilor rude apropiate opunea un drept de veto celui care voia să înstrăineze din pămîntul satului şi în acelaşi timp străinului, care ar fi dorit să devină posesori într-un sat. În cazul în care un neam ar fi dorit să-şi vîndă un „bătrîn" sau unii răzeşi părţile ideale, adică hlizele (jirebii), atunci consingenii trebuiau să-şi dea consimţămîntul, dacă nu cumpărau ei. Un exemplu grăitor, în acest sens, ni-l relatează plîngerea lui Savin uricarul şi a fratelui său, din 11 iulie 1691 către Constantin Cantemir, că răzeşii lor din Nedeiani, ţinutul Cîrligătura, nu vor nici să le cumpere, dar nici să le iscălească de învoire, ca să-şi poată vinde părţile lor la alţii[490].

---

[485] T. Negoiţă, *Codul lui Hammurabi*, Bucureşti, 1935, Igor P. Jechiu, *Legea talionului şi morala creştină*, Chişinău, 1944, p. 15-18

[486] *Analele Dobrogei*, anul IV, 1923, nr. 4, p. 75-78

[487] P. Viollet, *Droit privé, Histoire du droit civil français*, Paris, 1892, p. 558

[488] Mittermaier, *Grundsatze des Gemeinen deutchen Privatrechts, Regensburg*, tom II, 1843, p. 33-37, G. Phillips, *Grundsatze des Gemeinen deutchen Privatrechts*, I, 1846, p. 517, Beseler, *Sistem des Gemeinen deutschen Privatrechts*, I, Berlin, 1873, ed. III, p. 438

[489] P. Viollet, *Droit privé et sources*, Paris, 1893, p. 559-560

[490] Arhiv. Stat., Iaşi, *Documente*, CDLXI/85

Creat de adunările megieşilor în regimul gentilico-familial pentru fiecare megieş, indiferent de sex, şi pentru comunităţile familiale teritoriale, acest drept a fost moştenit şi exercitat în cadrul neamurilor de răzeşi şi el se afla în vigoare la sate pînă în 1864, la introducerea Codului civil napoleonian.

Odată cu organizarea judecilor de către feudali şi a dreptului de moştenire al neamurilor acestora, coproprietatea de familie a dat naştere sau mai bine zis a insuşit şi instituţia analoagă retragerii vecinătăţii (= megieşiei) existentă în regimul gentilico-familial, la sate şi anume *retragerea de neam, de famılie, numit în Moldova dreptul de răscumpărare al moştenırıı* (răzăşeşti) ca şi la vechii celţi şi germani. Individul, degajîndu-se de familie, nu s-a izolat complet de prima dată. Familia, sau cum se zicea în evul mediu *neamul de răzeşi* = în limba franceză, *le lignage,* a păstrat unele drepturi asupra bunurilor proprii ale fiecărui individ, care nu putea vinde decît oferindu-l mai întîi familiei sale. În cazul că totuşi ar fi vîndut fără oferta prealabilă, cele mai apropiate rude erau în drept să reia pămîntul din miinile cumpărătorului, rambursindu-i preţul de cumpărare. Acesta constituia aşa zisul drept de răscumpărare, numit în limba franceză *retrait lignager* = *retragere de neam* (după lignage = neam, familie)[491]

Intervalul de timp în care se putea face răscumpărarea la vizigoţi şi burgunzi era un an şi o zi, după care dreptul se prescria (Jahr und Tag). Această prescripţie a fost învinsă de prescripţia romană de zece ani, douăzeci de ani şi treizeci de ani[492].

Dreptul de întîietate (protimısıs) la schimb şi vînzarea unei proprietăţi în vatra satului şi în ţarină, precum şi instituţia *retragerii de neam, numit în drept de răscumpărare,* a terenului sau obiectului vîndut pe care-l găsim la urmaşii traco-sciţilor de la nordul Dunării, a fost semnalat şi studiat de mulţi cercetători români. Cel care le-a pus în discuţie, pentru a le afla originea, a fost B. P. Haşdeu[493], urmat apoi de I. Tanoviceanu[494]. B. P. Haşdeu, care a studiat toate legislaţiile popoarelor slave, găseşte că dreptul de răscumpărare este autohton in *zakonicul* lui Ştefan Duşan nu găsim nimic analog sau cituşi de puţin de asemănător cu aceasta instituţiune, care totuşi s-a conservat la români pînă astăzi în privinţa satelor răzăşeşti din Moldova şi a satelor moşneneşti din Ţara Românească, sub numele de dreptul de răscumpărare", scrie marele învăţat.

După aceştia le-au dezbătut pe rînd I. Tanoviceanu,[495], N. Iorga[496], C. Giurescu[497], Gh. Ghibănescu[498], Dinu Aron[499], R. Rosetti[500], I. C. Filitti[501], Aurel Cazacu, V. Costăchel[502], P. P. Panaitescu[503] şi H. H. Stahl[504] şi, recent, într-o amplă monografie V. Georgescu[505].

---

[491] P. Viollet, *Droit privé et sources*, I, p. 562-563.

[492] *Ibidem*, p. 570-573.

[493] B. P. Hasdeu, *Resturile unei cărţi de donaţiune de pe la anul 1348*, „Arhiva Istorică", III, Bucureşti, 1861, p. 143.

[494] I. Tanoviceanu, *Formaţiunea proprietăţii funciare în Moldova*, in „Prinos lui D. A. Sturza", Bucureşti, 1903, p. 414.

[495] I. Tanoviceanu, *Formaţiunea proprietăţii funciare în Moldova*, in „Prinos lui D. A. Sturza", Bucureşti, 1903, p. 414.

[496] N. Iorga, *Anciens documents du droit roumain*, I, p. 10.

[497] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943, p. 257-258.

[498] Gh. Ghibănescu, *Răzeşii şi dreptul de protimisis*, in „Buletin", I. Neculce, fsc. 8, p. 260 şi I. Minea, in „Cerc. Ist.", an IV, Iaşi, 1928, nr. 2, p. 92-96.

[499] D. Aron, *Încercare asupra dominiului emimmnet*, in „Închinare lui N. Iorga", 1931, p. 3.

[500] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii...*, p. 196-202.

[501] I. C. Filitti, *Proprietatea solului...*, p. 912-992.

[502] V. Costăchel, *Domeniul feudal*, in „Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova", Bucureşti, 1957, p. 235-240.

Obişnuit, ori de cîteori ne aflăm în faţa unor acte de vîndere-cumpărare, fără a se indica în ele dreptul de retragere sau de răscumpărare, acţiunea se face între rudeniile cele mai apropiate ale aceluiaşi neam, adică între răzeşi cu dreptul de întîietate. De aceea şi inexistenţa conflictelor dintre neamuri ori răzeşi.

Şi Sfatul domnesc verifica aceasta la vînzarea părţii de sat. În 23 iunie 1589 cînd Zosim vistiernicul, ctitorul mănăstirii de la Secu, vinde a patra parte din Criveşti, ţinutul Roman lui Simeon Stroici, vistier, domnia întreabă pe Dragon Ciolpan, Dumitru uricar şi Sechil diac" dacă întorc banii sau nu? „Şi ei aşa au mărurisit că niciodată nu vor lua înapoi această ocină"[506]

Atunci însă cînd rudenii mai îndepărtate ori unii străini s-au strecurat ca proprietari în interiorul unui sat şi consangvinii mai apropiaţi, frustraţi de dreptul de întîietate intervin, opunind un veto vînzării făcute fără ştirea lor şi cer scoaterea intruşilor din interoriul teritoriului neamului, nu avem numai de a face cu un conflict între răzeşi, din cauza încălcării vechiului drept, ci ne aflăm în faţa intrării în funcţiune a dreptului de răscumpărare pe de o parte şi a retragerii de neam intruşilor, pe de altă parte.

Procedura folosită era aducerea cazului la cunoştinţa Sfatului domnesc. Acesta, prezidat de voievod, cerceta prin „oameni buni şi bătrîni" dintre megieşi, şi după ce verifica şi constata că reclamanţii au fost ştirbiţi de dreptul de întîietate, acorda dreptul de răscumpărare.

Aşa a răscumpărat Fetion şi fratele său Ioan trei părţi din satul Corni, de pe Siret, în 23 martie 1531, de la urmaşii lui Luca Arbure portar, cu suma de 700 de zloţi tătăreşti, ca să aibă a le stăpîni din neam în neam[507].

În asemenea cazuri, Sfatul domnesc devenea o instituţie de înregistrare a revendicărilor şi de arbitraj. El lua act de dreptul de veto al cetei neamului sau răzeşilor cari, invocau dreptul de retragere de neam şi domnia emitea actul de restabilire în proprietate, după restituirea sumei plătite de intrus. Drept străvechi, invocat de răzeşi în temeiul rudeniei consangvine, el apare respectat de Sfatul domnesc ori de cîte ori neamurile sau răzeşii puteau dovedi dreptul de întîietate, prin „oameni buni şi bătrîni" dintre megieşii de primprejur.

Îl vedem aplicat în Leuceşti, ţinutul Suceava[508], în Şchei ţinutul, Roman[509], în Scobinţeni, ţinutul Cîrligătura[510], la Gărbeşti, ţinutul Vaslui[511] şi în multe sate de pe teritoriul de la Carpaţi la Nistru[512].

Uneori, chiar cumpărătorii nu vroiau să încalce ori să umble în procese cu răzeşii ce revendicau dreptul de întîietate şi răscumpărare. Pascalina, soţia lui Luca Stroici şi cu fiul, Ionaşco Stroici, restituiau, în 10 mai 1611, seliştea Fetioneşti, de pe Jijia, răzeşilor cari le-au restituit suma de 100 de taleri[513], iar în 4 iulie 1670, Gheorghe Duca Vodă acorda carte lui Iorga

---

[503] P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească...*, p. 175-188.
[504] H.H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe*, II, Bucureşti, 1959, p. 152-195
[505] V. Georgescu, *Preemţiunea în istoria dreptului românesc*, Bucureşti, 1965, p. 19 şi urm
[506] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 435
[507] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 334
[508] I. Caproşu, *Documente moldoveneşti inedite din vremea Movileştilor*, în „Anuar Instit. de Ist. şi Arh." A. D. Xenopol", VI, Iaşi, 1969, p. 227-228
[509] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 217
[510] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 18-19
[511] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 97-98
[512] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 184, III, p. 123-124, IV, p. 89-90, I. Antonovici, *Documente Bîrlădene*, III, Bîrlad, 1915, p. 186, 226-234, 237-244
[513] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 18

vameşul să cheme „nişte oameni cari i-au vîndut părţi de moşie din ţinutul Cîrligătura" ca să dea seama, deoarece „s-au sculat alţi răzeşi, de zic că n-au vândut bine" şi să fie adunaţi megieşii pentru a-i judeca şi da mărturie scrisă[514], după legea ţării.

În momentul în care dreptul de întîietate era dovedit şi se acorda dreptul de retragere de neam (răscumpărare), răzeşii care revendicau, restituiau suma pe loc, ori cereau un termen de două săptămîni după obiceiul ţării pentru rambursare[515]. Neplata la timp, atrăgea decăderea din dreptul de retragere[516].

Dreptul de retragere de neam putea fi respins de către „oamenii buni şi bătrîni" dintre megieşi, dacă răzeşii cari evocau dreptul de întîietate fuseseră înştiinţaţi şi n-au vrut să cumpere. Un act emis de Petru Şchiopul, în 28 august 1588, consemnează că popa Mihul şi Simionel, cu toţi răzeşii lor voind să-i întoarcă banii (150 de zloţi) lui Buhlea pentru o parte din Crăieşti, ţinutul Vaslui cumpărată de la Tăcman, au fost respinşi de „mulţi oameni buni şi bătrîni" cari „au mărtarisit cu sufletele lor că, nu se cuvine să întoarcă, fiindcă li s-a dat de ştire cînd a cumpărat Buhlea şi n-au vrut atunci să plătească"[517].

Domnia şi Sfatul domnesc puteau să refuze dreptul de retragere de neam (răscumpărare) în mai multe cazuri: a) copiilor care revendicau o parte din moşia vîndută de părinţi[518]; b) răzeşilor cari nu au făcut cercare de revendicare în timp util, adică după trecerea timpului de prescriere în zece ani sau treizeci de ani (după speţă)[519] ori cu mănăstirile în timp de 40 de ani[520]; c) celor cari li s-a acordat dreptul de răscumpărare, dar nu pot achita suma în termenul de două săptămîni, după obiceiul ţării[521]; şi d) copiilor cari nu au putut restitui, la timp, suma, pentru care părinţii au zălogit partea respectivă[522].

OBICEIUL PĂMÎNTULUI ŞI „COPIII" NELEGITIMI

Afară de aceste cazuri erau respinşi de la moştenirea *ab intestat,* şi în mod implicit nu beneficiau de dreptul de întîietate şi de acela de retragere de neam, fiii din căsătoriile fără cununie religioasă, adică nelegitimi, acei născuţi în desfrîu, indiferent de sex, numiţi în actele de cancelarie cu un termen generic de „copii" şi nu fii, şi fiii vitregi, numiţi „fiaştri".

Refuzul neamurilor şi răzeşilor de a-i primi pe aceştia ca moştenitori egali la masa succesorală se întemeia pe un obiceiu străvechi. Nu era vorba, în nici un caz, de încălcarea moralei creştine şi sancţionarea acestei încălcări a tainei căsătoriei. Căci altfel, ea ar fi trebuit să fie sancţionată de biserică şi pedeapsa suportată de vinovaţi, care în actele pe care le-am trecut în revistă aici sînt mari boieri ca: Oană Limbă-Dulce, care-şi avea curtea la Dulceşti, pe Valea Neagră; Dragoş, voinicul lui Bogdan al III lea, de la Brăieşti, ţinutul Covurlui; Ion Golia, marele logofăt al Moldovei sub Ioan Vodă cel Cumplit şi a... ori, în cazul de faţă, societatea sancţiona pe „copiii" nevinovaţi.

---

[514] Arh. Stat Iaşi, *Documente*, 409/36 şi 37
[515] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 154
[516] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 58-69
[517] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 396
[518] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 82
[519] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 73, III, p. 183, IV, p. 387-388, T. Codrescu, *Uricariul*, XI, p. 258-259
[520] Arhiv. Stat. Bucureşti, *Achiziţii Noi*, CI/13
[521] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 154
[522] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 33, IV, p. 37

Era un drept creat şi introdus, pentru asigurarea moştenirii fiilor născuţi în familia monogamă, de către adunările megieşilor cu mult inainte de organizarea feudalismului. Obiceiul era în vigoare la celto-germanici, aplicat de celţi şi franci in egală măsură pe teritoriul Franţei. Această cutumă nu chema pe bastarzi la succesiunea *ab ıntestat,* nici de la tată, nici de la mamă[523]**.**

În Moldova, pentru ca un „copil" sau o „copilă" să poată avea pămînt şi intemeia un neam, era necesar un privilegiu de danie făcut de părintele în cauză şi sub întăritură domnească. Totuşi, obiceiul pămîntului nu tolera aşa ceva. Este edificator, in acest sens, cartea emisă de Alexandru Lăpuşneanu, in 23 martie 1555, lui Ion şi surorilor sale. Ana şi Sofiica, toţi copiii Varvarei „Copila" lui Oană Limbă-Dulce, pentru întărirea satului Briţcani, de pe Valea Neagră, din ţinutul Neamţului. Domnia arată că, acest sat a fost dat de Oană „copilei" sale Varvara, deosebit de ceilalţi fii... *„cu blestem,* ca nimeni după moartea tatălui ei Oană, *nımenı dın neamul* lui să nu ia acest sat de la Varvara copila lui". Cu toate acestea „privilegiul pe care l-a avut ea, l-a apucat Ferie logofăt şi l-a tăiat".

Alexandru Lăpuşneanu însă restituie satul lui Ion şi surorilor lui, Ana şi Sofiica, copiii Varvarei „ocina sa dedina lor dreaptă şi din privilegiul de întărire ce a avut străbunicul lor Oana Limba-Dulce..., ca să le fie... uric şi cu tot venitul lor şi copiilor lor şi strănepoţilor şi răstrenepoţilor şi întregului lor neam, cine li se va alege cel mai de aproape"[524]**.**

Pe aceeaşi linie, de a restabili in stăpînire pe urmaşii unii alte „copile", de aceasta dată a unui alt mare boier, a lui Dragoş vornic din satul Brăieşti din ţinutul Covurlui,[525]** a dat acelaşi voieved şi cartea din 28 aprilie 1555. Nu este exclus ca Lăpuşneanu să fi luat făţiş atitudine contrară străvechiului obicei al ţării, ca unul ce cunoscuse mai bine dispreţul aruncat de neamuri şi răzeşi unor asemenea „copii" nelegitimi, pentru a-i „reabilita", prin cancelarie, el insuşi fiind unul dintre aceştia.**

După aceste precedente create de către însuşi nelegitimul fiu de voievod, cdată zdruncinat de autoritatea cea mai inaltă de stat, obiceiul începe a fi călcat mai des si „copiii" deşi înfruntaţi de cutumă şi, principial, ncadmi.şi la moştenire *ab ıntesıat,* iint lăsaţi să moştenească averile, dacă acestea le-au fost date lor prin acte de expresă voinţă a tatălui donator. Obiceiul a continuat să se menţină şi el intra în funcţiune oricînd, în afară de cazurile cind era pus în faţă unor asemenea privilegii exprese. Aşa reiese din multe cărţi domneşti[526]**.**

Acum, la sfîrşitul acestui efort, după un atît de mare număr de documente referitoare la neamuri, cete şi răzeşi văzute, putem conchide că, instituirea *dreptulu de moştenire* în egalitate deplină pentru bărbaţi şi femei, *dreptul de întîietate* la moştenire şi, strins legat de acestea, *dreptul de retragere* de neam (răscumpărare) sînt cutume sau obiceiuri formate în comunităţile teritoriale de adunările megieşilor, veacuri la rînd, în perioada regimului gentilico-familial,

---

[523] P Viollet, *Droit privé et sources*, p 844
[524] *A. Moldova*, veac XVI, vol II, p 69-70
[525] *Ibidem*, veac XVI, vol II, p 80
[526] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 197, IV, p 139, XVII, vol II, p 178, 167, 377, V, p 37-38, 107, 108, Arh Stat Iaşi, *Documente*, 230/102, Gh Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, III, p 321-322

însuşite şi aplicate, în continuare, de stăpînii feudali în judeciile lor, în evul mediu, la neamurile, cetele şi urmaşii lor, răzeşii care îi moştenesc, fără abatere, sub supravegherea „oamenilor buni şi bătrîni", aceste cutume au devenit *lege a țării* în materie de succesiune.

Odată constatate în actele urmărite în suită ale satelor domenii feudale, aceste trei drepturi, indisolubil legate între ele, comparate cu acele existente la triburile celto-germanice dinainte de era noastră şi din primele secole ale erei noastre sînt dovezi incontestabile de instituirea lor încă dinainte de instaurarea regimului feudal în Moldova, cari au fost numai retransmise în evul mediu.

În ce priveşte dreptul de moştenire al femeiii, în egala măsură cu bărbatul, urmat de dreptul mezinei de a rămîne în casa părintească „pe care-l găsim în Moldova medievală" identic absolut cu acela cuprins numai în *Lex Wisigothorum* şi la celții din Franța, nu este numai o demonstrație vie a continuității populației autohtone latinizate între Carpați şi Nistru şi numită de goți *Walahi*, ci şi cea mai concludentă probă că, în mijlocul acestora au dominat triburile germanice vizi-goto-gepide din regiunile subcarpatice, aşezate aici masiv în secolele III – V (e.n.); cărora slavii, la trecerea lor spre Balcani, la sfîrşitul secolului al VI-lea le-au spus la goți *nemți* – iar autohtonilor, valahi.

Aşa stînd lucrurile, nu se va putea obiecta istoricilor cari au susținut teza că răzeşii ar putea fi săteni autohtoni ai obştilor teritoriale, derivînd din vastele organizații tribale (D. Arion, H. Stahl) şi nici tăgădui verosimilitatea teoriei că răzeşii sînt moştenitori cu dreptul de moştenire de la un moş comun (R. Rosefti); ori onadvorți, ca stăpîni ai unui teritoriu cu un „dvor" sau „dom" (D. Cantemir); sau că nu ar fi coproprietari în temeiul unor acte scrise (cum a documentat foarte bine recent C. Cihodaru).

NEMEŞII ÎN SATUL MOLDOVENESC

Existența *nemeşiei* şi a *nemeşilor* în Moldova, ca instituție a fost semnalată, exact acum o sută de ani, de marele nostru învățat B. P. Haşdeu, care şi-a exprimat şi părerea că, aceştia au constituit *oastea călare* sau cavaleria țării[527].

Dar N. Iorga, găsindu-i în catastihul de cisle al vistieriei moldoveneşti, din 20 februarie 1591, i-a socotit ca *„neamuri"*, boieri de la țară, fără funcții, numiți mai tîrziu mazili sau răzeşi, care plătesc bir şi slujesc pe domn, ca ostaşi[528].

Ilie Minea, discutînd un document din 21 februarie 1588, în care e vorba de alegerea unei părți din satul Horbineşti, ținutul Hotin, pentru boiarul Gavrilaş, logofătul al III-lea, de către partea stăpînită de nemeşi, spune că, tretilogofătul era considerat ca aparținînd nobilimii moldoveneşti, iar *răzeşia, dnujina* era şi la moşia nemeşască şi la moşia nemeşască, adică neboierească[529].

P. P. Panaitescu îi socoteşte răzeşi devălmaşi, împreună cu vătafii şi curtenii[530].

C. Turcu crede că nemeşii erau răzeşi, dar nu devălmaşi, ci cu moşia separată de restul comunității, stîlpită[531].

---

[527] B P Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, vol IV, Bucureşti, 1867, p 88

[528] N Iorga – Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria României*, vol XI, Bucureşti, 1900, p 219

[529] I Minea, *Despre răzeşi*, în rev „Cercetări ştiințifice", anul IV, p II (1928), Iaşi 1929, p 95

[530] P P Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în Țările Române*, in „Studii şi Materiale de Istorie medie", vol I, Bucureşti, 1956, p 92

[531] C Turcu, *Cele mai vechi statistici moldoveneşti*, în rev „Studii şi cercetări ştiințifice" Istorie, an VII, f 2,

După aceşti istorici, problema a fost atacată de regretatul Aurel Cazacu, jurist cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga", din Bucureşti, într-o lucrare apărută în colaborare cu P. P. Panaitescu şi Valeria Costăchel. În capitolul *Stăpînii de pămînt,* după înşirarea persoanelor pe lîngă care apare atributul *nemeş,* autorul explică nemeşia din Moldova cu ceea ce era această instituţie în Transilvania şi şleahta în Polonia. El susţine că *„în Ţara Românească stăpînii de sate, fără titluri de boieri sînt denumiţi în general cneji sau judeci, iar în Moldova nemeş"*[532]. *„Statutul de nemeş" este echivalentul şleahtei polone, după cum este echivalentul nemeşilor din Transilvania,* formînd[533] clasa micii nobilimi din Moldova, cunoscuţi în textele slave sub termenul *zemliani,* iar în cronica lui Grigore Ureche ca alcătuind *„ţara"*[534].

Fără îndoială că, toate părerile exprimate trebuie reţinute, ele fiind de un real folos, formînd alături de documente baza unor noi discuţii, pînă la rezolvarea problemei, pentru că toţi autorii au, fiecare în parte, meritul lor. Ceea ce se poate obiecta, în general tuturor, este că, unii şi-au formulat opiniile numai pe temeiul citorva documente sau şi fără acestea, iar alţii au socotit demonstrat tocmai ceea ce trebuia demonstrat – comiţînd o *ignoratio elenchi,* cum este ultimul, care ne trimite la străini, la instituţia nemeşiei din Transilvania sau şleahta din Polonia, ca şi cum acestea ar fi universal cunoscute, iar nemeşia moldovenească o copie fidelă a acestora, lipsită deci de contur şi fără un caracter specific.

E foarte adevărat că, termenul *nemeş* este de origine maghiară, nu însă şi instituţia moldovenească.

Încă în secolul al XIII-lea găsim cuvîntul într-o diplomă maghiară, emisă de Bela al IV-lea, între anii 1235 – 1270, dar în limba germană. Acordînd minerilor din Schemnitz „drepturi şi libertăţi" regele ordonă ca niciun principe – *Landtherrs,* niciun nobil = *Edelmann,* niciun cavaler = *Ritter* şi niciun judecător regal să nu-i împiedice de la îndeletnicirile lor.[535]

Dr. H. Tiktin traduce cuvîntul *Edelmann* prin *nemeş* şi pe acesta prin *nobil*[536]. Cu acelaşi înţeles îl avem şi în dicţionarele maghiare[537].

PĂTRUNDEREA CUVÎNTULUI NEMEŞ ÎN MOLDOVA

Cînd a pătruns termenul *nemeş* din Transilvania în Moldova, nu este greu de ştiut ! Mai complicat ar fi să răspundem la întrebarea: ce este nemeşia în Transilvania, subiect nedezbătut în literatura istorică română şi pe care-l lăsăm istoricilor din această regiune care cunosc şi limba maghiară. Putem, însă, bănui că, înrădăcinat, probabil, încă din secolul al XIV-lea, pentru a desemna pe nobili, cuvîntul a fost transportat la răsărit de Carpaţi de către români, destul de timpuriu, pentru că munţii n-au fost niciodată o piedică pentru locuitorii din cele trei ţări. Chiar regele Ludovic cel Mare scria, la 1365, în diploma dată lui Bale şi Drag, că Bogdan din Cuhea trecuse în anii domniei lui, deci îndată după 1342, în Moldova în, mod clandestin, împreună cu

---

Iaşi, 1956, p. 66

[532] V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova în sec. XIV-XVII,* Bucureşti, 1957, p. 177

[533] *Ibidem,* p. 178-181

[534] *Ibidem,* p. 182, 183, 194

[535] *Documente privind Istoria Românilor, veacul XI-XII şi XIII, C. Transilvania,* vol. I (1075-1250), Bucureşti, 1951, p. 291

[536] Dr. H. Tiktin, *Rumanisch-Deutsches Worterbuch,* vol. II, Bucarest, 1911, p. 1050

[537] *Dicţionar Român-Maghiar,* vol. II, Bucureşti, 1964, p. 111, col. 1 şi 2

prietenii săi de arme, fără știrea regelui, desigur prin trecătoarea Borșa-Cîrlibaba, *„de regno nostro Hungariae in... terram nostram Moldavanam clandestini recedentes"*[538].

Această trecere n-a fost frauduloasă, pentru că între români nu putea exista graniță la acea oră, migrațiile lor în Moldova[539] și în Polonia[540], începute în secolul al XIII-lea au continuat în valuri după marile răscoale din secolele al XV-lea și al XVI-lea. Desigur că, odată cu țăranii au trecut și unii nobili, cari au luat partea iobagilor. Un document maghiar, din 1493, ni-i arată pe reprezentanții celor Șapte scaune secuiești plîngîndu-se regelui Vladislav, că datorită măsurilor aspre luate de Ștefan Bathory chiar nobilii din secuime trec în Moldova, unde preferă să are și să semene, ca supuși și clăcași pe pămînturile domnești, decît să suporte umilințele stăpînirii[541]. Este indiscutabil că odată cu aceștia, cel puțin, a pătruns în Moldova și cuvîntul nemeș, dacă nu mai înainte.

De altfel, primul act de cancelarie domnească și singurul din secolul al XV-lea în care este menționat un nemeș, a fost acela dat de Ștefan cel Mare, nu tîrziu după acest eveniment, la 18 martie 1495, cînd sluga domnească Oancea, fiul lui Stanciul *nemeș* **vinde întreg satul Lălești, de pe Tutova, unor veri ai săi, Stanciu și surorii sale Stana[542]. Stanciul-nemeș nu era transilvănean și cumpărase satul de la ruda sa Goga, fiul lui Giurgiu Răspop, vestitul boier din părțile Vasluiului[543], iar acestuia i-l dăruise Ștefan cel Mare, îndată după confiscarea pentru viclenie a averilor lui Mihul logofătul, care-l primise moștenire de la tatăl său, Iuga, protopopul[544] domnesc din capitala țării[545]. Nu este mai puțin adevărat că, unii nemeși veniți din Transilvania s-au bucurat și în Moldova de mare cinste, atunci cind renunțau să se mai înapoieze la locurile lor. O adnotație din secolul al XVIII-lea pe un document din 31 martie 1613 ne relatează că Beldiman hatmanul de la începutul secolului al XVII-lea** *„au fost ficior lui Beldiman nemeș ci au ieșit din Transilvania în Moldova și-au trăit în tîrg în Roman. Și acest Beldiman hatman[546] au avut doi ficiori, pe Gligori Beldiman ci-au fost mare logofăt, pi care l-au tăiat Ștefan Tomșa la Siret"*[547] **și a..., Probabil, din această interferență ajunseseră și cronicarii moldoveni din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea să cunoască unele trăsături caracteristice nemeșiei din Transilvania, pe care o comparau cu șleahta polonă.**

CE ȘTIAU CRONICARII NOȘTRI DESPRE NEMEȘII TRANSILVĂNENI ȘI ȘLEAHTA POLONĂ

Grigore Ureche, era informat că regele Ungariei, *„craiul,* **cum îi spune el,,** *nu are voie să piarză pe vre-un nemeș, fără numai de-l va dovedi de viclenie"*[548], **în.comparație cu Moldova, unde lucrurile nu stăteau așa, domnul putînd tăia capetele boierești** *„fără giudet"*.[549]

---

[538] I. Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Sighet 1900, p. 57.

[539] I. I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, in „An. Acad. Rom. Mem. Sct. Ist", sr. II, tom XXXVII, București, 1914, p. 815-824.

[540] I. I. Nistor, *Migrațiunea românească în Polonia, în sec. XV și XVI*, in „An. Acad. Rom. Mem. Sct. Ist". sr. III, t. XXI, București, 1944, p. 90.

[541] E. Hurmuzaki, *Documente...*, vol. II, p. 342.

[542] *A. Moldova*, veacul al XV-lea, vol. II, p. 250-251.

[543] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913.

[544] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 110, p. 480.

[545] N. Grigoraș, *Logofătul Mihul*, in „Studii și Cercetări Istorice", vol. XIX, Iași-București, 1946, p. 170.

[546] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 131.

[547] M. Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 61-63.

[548] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureștim, 1958, p. 135.

Interpolatorul cronicii lui Ureche, Simion Dascălul, referindu-se la legenda privind aşezarea clasei dominante a românilor din Maramureş de către Laslău craiul scrie că, *„le-au împărţit acestora hotare şi ocine, locuri de sate şi tîrguri şi i-au nemeşit"*[550]**, adică împroprietăriţi şi făcuţi stăpîni de sate.**

Miron Costin ştia că aceştia, în secolul al XVII-lea, alcătuiau oaste aparte, cînd povesteşte că înainte de bătălia nenorocită de la Brest-Litovsk, la care au participat şi moldovenii, trimişi de Gheorghe Ştefan, *„nemeşii din Transilvania se rupsese de Rakoczy"*, **pe cînd oastea condusă de Ianoş Kemeny** *„toată au mersese în robia Crâmului"*[551].

Nicolae Costin socotea că oastea nemeşilor din Maramureş venită în Moldova, la mijlocul secolului al XIV-lea, *„pe cine era mai de cinste între alţi nemeşi demni şi căpetenii l-a ridicat cu toţii, să fie domn şi i-au zis Dragoş Vodă"*[552]**. E clar că, şi în mintea tatălui cronicar şi a fiului, nemeşii din Transilvania şi Maramureş erau organizaţi aparte, ei fiind** *domni* **şi** *căpetenii*, **care-şi aleg şi voievodul, adică pe conducătorul în război. Această concepţie şi-o făcuseră ei din contactul zilnic cu reprezentanţii acestei clase, din care erau mulţi refugiaţi în Moldova, unde nu plăteau nici un fel de dare, deşi se stabiliseră definitiv.** *Cronica Ghiculeştilor* **ne relatează că, în primăvara anului 1710** *„erau în ţara noastră mulţi nemeşi unguri pribegiţi de frica nemţilor, unii din vremea lui Mihai Vodă* **(Racoviţă)**, *alţii din vremea lui Anticu Vodă"*. **De la aceştia Nicolae Mavrocordat** *„nu lua nici o dare, pentru îndeletnicirile pe care le făceau, pentru chiverniseala lor*[553]*"* **cu toate că în Moldova, la începutul secolului al XVIII-lea, toate clasele plăteau dări, chiar pentru stupi şi porci**[554].

Sfera noţiunii de nemeşi în Transilvania cuprindea deci, – după spusele cronicarilor moldoveni, – pe proprietarii stăpîni de sate şi tîrguri, neimpuşi la bir, care alcătuiau caste, aparte de aceea a principelui, compusă din *„nemeşi domni şi căpetenii"* **ce-şi pot alege voievodul în timp de război sau pace, şi nu puteau fi decapitaţi de crai** *„fără numai de-l va dovedi de vicleniе"*, **în legiuitul proces. O asemănare găseşte Grigoraş Ureche cu şleahta polonă, cînd scrie că** *„Şi nemeşii carei le zic şleahtă, nu aşa de craiu ascultă, cum de lege, cărei le-au făcut ei, de să judecă la scaunele cetăţilor, cineşi la ţinutul său... Pre un şleahtici nu-l va putea lega cineva, nici craiul singur, pînă nu-l va birui cu legea. Aceia nu dau bir nimănui, nu ascultă de altul, nici în oaste iaste datoriu să meargă fără numai de bună voie, numai cînd va încălica craiul şi cu voia tuturor şi cu plată... La oaste nu merg ei singuri, ci cînd trebuieşte oaste, ei slobod la săim bir, de iau de pre vecinii lor, cu cît pot să-şi ridice treaba mare ca aceia. Numai atuncea cînd vor videa că trebuieşte, şi însuşi craiul va merge, însă numai pînă la margini, să-şi apere ţara, ţara denafară nu sintu datori".*[555]

NEMEŞII DIN MOLDOVA, DUPĂ CRONICARI

Fără îndoială că, din moment ce Grigore Ureche elogiază situaţia privilegiată a nemeşilor din Transilvania şi Polonia, scutiţi de bir care-şi fac singuri legi, şi craiul nu poate

---

[549] *Ibidem*, p. 120 şi 191
[550] Gr. Ureche, p. 69
[551] M. Costin, *Opere*, p. 177
[552] N. Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. I. St. Petre, Bucureşti, 1942, p. 143
[553] *Cronica Ghiculeştilor*, ed. N. Camariano şi A. Camariano-Cioranu, Bucureşti, 1965, p. 59
[554] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. V, Iaşi, 1862, p. 248-249
[555] Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 122

dispune în mod despotic de libertatea şi viaţa lor, deplinge – per a contrario – starea nobilimii moldoveneşti, care este impusă la dări, n-are legi şi voievodul o poate chema oricînd, lega şi tăia, fără judecată. De aceea niciodată nu vom găsi întrebuinţat în cronica sa cuvîntul *nemişi* pentru vreo categorie socială din Moldova.

După el, chiar Miron Costin, care cunoştea aşa de bine starea de lucruri din Polonia, ca şi de la noi, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, evită să folosească termenul pentru vreunii din locuitorii ţării sale. E un indiciu foarte puternic, de a nu da crezare teoriei formulate de A. Cazacu, în lucrarea amintită, că nemeşia din Moldova este echivalentul instituţiei transilvănene şi polone, deoarece cronicarii ştiau mai bine de ce nu se potrivea cuvîntul la noi.

Numai Nicolae Costin utilizează expresia şi aceasta o singură dată, afară de aceea pentru maramureşeni, cind tratează sfirşitul bătăliei de la 1475, de pe Racova şi Bârlad, dintre moldoveni şi turci, scriind că *„Ridicat-au Ştefan Vodă, atunci, pre mulţi din prostime la statul de nemeşi, pentru războaiele ce-au avut şi vitejie la aceste războaie"*[556]. Evident că, *„statul de nemişi"* luat în comparaţie cu acela de *„prostime"* înseamnă trecerea unor luptători din categoria neprivilegiată la aceea cu privilegii. Dar sfera noţiunii de nemeş evoluase mult. Ea ajunsese la începutul secolului al XVIII-lea foarte largă, cuprinzind toate categoriile de privilegiaţi, cum erau breslele economice (industriale şi negustoreşti) breslele sociale (de ciocli şi mişei) şi breslele naţionale[557].

Aceasta ne-o arată chiar un act emis de cancelaria domnească, în care el era mare logofăt, de la 1712 (pină în septembrie cind a murit), iar Nicolae Mavrocordat era domn. Acest voievod, revenit la domnia Moldovei, după tragedia lui Dimitrie Cantemir a cărui viaţă a fost salvată din miinile marelui vizir Mehmet Baltagi cu un *pium mendacium* al ţarului Petru cel Mare, a dat un hrisov pentru desfiinţarea obiceiului introdus de Mihai Racoviţă, ca boierii, mazilii şi alţii să nu mai plătească impozite pe stupi şi porci, deşi domnul face observaţia, că *„nu se desparte satul boieresc şi nemeşesc de satul ţărănesc"*.

Acei care făceau parte din satul boieresc şi nemeşesc şi vor fi scutiţi pe viitor de dările amintite, erau, afară de arhierei, mănăstiri şi preoţi, clerici, *„boierii mari şi mici, feciorii de boieri, jupînesele sărace, mazilii, negustorii, curtenii şi alte bresle"*[558]. E de la sine înţeles că restul, cei nescutiţi alcătuiau statul ţărănesc, nu în sensul de organizaţie statală, ci în acela de clasă socială. Ar reieşi de aici că în statul nemeşesc de la începutul secolului XVIII intrau, astfel, pe lîngă boieri şi toţi negustorii şi toţi nemeşii cu cărţi de scutire.

Dacă acesta este *statul de nemeş* în secolul al XVIII-lea, e foarte greu de admis că şi în secolele XIV – XVI el cuprinde stările privilegiate cu toate breslele de negustori şi meseriaşi (care nu s-au organizat decît în secolul al XVII-lea).

Afară de aceasta, metoda de cercetare istorică nu ne îngăduie să caracterizăm o instituţie feudală din secolele XIV – XVI prin opinia unui cronicar sau chiar documente emise cu două trei secole mai tîrziu, deoarece instituţia evoluiază odată cu societatea omenească, una fiind la naşterea ei şi alta la apusul ei. De aceea, trăsăturile esenţiale ale ei nu le putem afla decît prin confruntarea documentelor din perioada respectivă.

---

[556] N. Costin, *op. cit., p. 266.*

[557] E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, Bucureşti, 1939, p. 257-331

[558] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. V, p. 249

RĂSPÎNDIREA GEOGRAFICĂ A NEMEŞILOR PE TERITORIUL MOLDOVEI

Urmărind atent limbajul *Analelor* şi *Cronicilor* pînă la Ureche, nu am găsit termenul nemeş în niciun izvor narativ. Abia *Cronica-moldo-polonă* scrisă pe la 1564, în capitala Moldovei de un polon probabil, Nicolae Brzeski, ne arată că el era generalizat pentru întreaga ţară, existînd nemeşi în toate cele 24 de ţinuturi, în care funcţionau pîrcălabii şi starostii moldoveni. *„În aceste ţinuturi erau deobicei 8 000 de oameni pentru războiu şi străji, iar cînd mergeau numai nemeşii erau 3 000 a kiedi ieno nemesormie, biva ich 3 000,* în textul polon[559].

Utilizarea cuvîntului la curtea domnească din Iaşi a lui Alexandru Lăpuşneanu se datora şi prezenţei, acolo, a diecilor cunoscători de limba latină, polonă şi maghiară, unii aduşi chiar din Transilvania. Informaţia este exactă şi este confirmată şi de catastihul de cisle, din 20 februarie 1591, alcătuit de Petru Şchiopul, cu numărul nemeşilor pe fiecare ţinut în parte, iar totalizat pe ţară fiind de 3221 de nemeşi[560].

Dar încercarea noastră de a-i raporta pe sate s-a izbit de o mare dificultate, şi anume: lipsa unor arhive cu documente ale acestora, din care s-au pierdut majoritatea în timpurile vitrege, cu toate că pentru Moldova există, la această oră, peste 125 volume de documente publicate, în afară de periodice. Totuşi, pe acele care menţionau cuvîntul, noi le-am adunat cu grijă şi apoi le-am împărţit pe sate după o minuţioasă identificare a acestora.

Dacă pornim din sudul Moldovei, spre nord, pe partea muntoasă, ei sînt lipsă în documentele din ţinutul Putna, deşi în catastif apar 315 nemeşi. Din 73 nemeşi de la ţinutul Trotuş, pe actele satelor găsim abia unul la Coman pe Turlui[561]. Nu-i avem pe sate nici în ţinutul Bacău, deşi în catastih sînt 64. Apar în schimb în ţinutul Neamţ dintr-un număr de 56 nemeşi în satele Bîrjoveni, Gocimani sub Cetăţuie, Seliştea Români, Seliştea Ruşi şi Arămeşti, pe valea Orbicului[562], în Bucureşti, Momeşti, Hîrliceşti, Bodeşti, Mogoşeşti şi Orbie[563], pe Orbie şi Bistriţa, în Hălăşeşti şi Ţuţcani[564], în ţinutul Suceava, în care sînt 61, abia ii găsim în Şoimăreşti[565] şi Ciuleşti[566], pe Moldova, la Petia Mare şi Buneşti[567], în Hîrlău, din 34 nemeşi, avem doar unul în Orăşeni[568], în Dorohoi, din 50 îi găsim abia în satul Popeni[569], în ţinutul Roman, din 49 apar doar la Onceşti, lîngă Vascani pe Bahluieţ[570]. Lipsesc în Cîrligătura, deşi sînt 30. În cel al Iaşilor din 279 îi aflăm numai în Băşeni şi Tăpceni pe Turia[571] şi în Paşcani pe Ciuluc[572], afluentul Răutului (mai apoi în ţinutul Orhei). În ţinutul Vaslui din 253 nemeşi, pe

---

[559] I Bogdan, *Cronicele slavo-române,* ed P P Panaitescu, Bucureşti, 1959, p 178-186

[560] *A. Moldova*, veac XVI, vol IV, p. 4-6, C Turcu, *Cele mai vechi statistici moldoveneşti*, in „Şt şi Cercet Şt de Istorie", Iaşi, anul VII, f 2, (1956), p 60

[561] *A. Moldova*, veac XVI, vol I, p 502

[562] *Acad. Rom., Pach, XXXII/doc. 82*, şi *A. Moldova*, XVI, vol III, 82, 184, 294-295, 296, 297, IV, 81-82, 207-208, 299, XVII-II, 136-137, 175-176

[563] *Ibidem*, veac XVI-IV, 229

[564] *A. Moldova*, veac XVI-III, 329; IV, 36

[565] *Ibidem*, veac XVI-III, 129, 139

[566] Arh St Bucureşti, *Mănăstirea Neamţ*, Pach, IV, doc 9

[567] *A. Moldova*, veac XVI, vol IV, 142-143

[568] *Ibidem*, veac XVII, vol I, p 67, III, p 236-237, V, 261-262

[569] *Ibidem*, veac XVI-IV, 81

[570] Gh Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol V, Iaşi, 1908, p 238-239, 287

[571] Gh Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, vol I, Iaşi, 1906, p 197-199

[572] *A. Moldova*, veac XVI, vol IV, p 273

sate, apar la Glodeni[573]. Gîndului, pe Sacovăţ; Borăşti, pe Bîrlad şi Grozeşti, pe Stebnic[574]. În Tutova, din 148 nemeşi avem doar unul la Lăleşti pe Tutova[575], în Fălciu, din 177, la fel numai unul la Morari[576], pe Prut şi Gura Sărată, iar în Covurlui, din 82, unul şi acela omorît la Fîntîna Roşie[577]. Lipsesc pe sate şi la Tecuci, deşi sînt 217 în catastif.

Între Prut şi Nistru, nu apar pe sate în Tigheci, Lăpuşna, Orhei şi Soroca, deşi în primul avem 325, în al doilea 352 cel mai mare ca număr pe întreaga ţară din toate ţinuturile, în al treilea 226, unde sînt amintiţi că ar putea să fie pe Lopatna şi Itchil[578] în jurul unei prisăci a mănăstirii Bistriţa şi numai 93 la Soroca, în care va fi adus unul din ţinutul Hotin la Fîntîna lui Caplea, mai apoi Şapteliceni[579]

Din cei 122 nemeşi din ţinutul Hotin, la care nu sînt adunate femeile nemeşoaie, foarte mulţi apar în satele Niagăuţi, numit şi Horbineşti, în Truineva sau Tîrnova[580], în Holohoreni şi Verbianca, toate pe Racovăţ[581], în Andriicăuţi, numit apoi Varticeni, Dereuţi şi Soloneţ[582], în Şendreni, Barnu şi Pliuşcăuţi[583], în Cerlina Mică[584] şi chiar în oraşul Hotin, avînd în frunte un vătaf al nemeşilor din tîrg[585]. Lipsesc, pe sate, în Cernăuţi, deşi în catastif apar 66 nemeşi şi cu desăvîrşire în celelalte ţinuturi transformate în raiale turceşti ca Tighina (Bender), Cetatea Albă şi Chilia, prima anexată în 1538, iar celelalte încă din 1484.

Teritoriul din jurul acestor ultime cetăţi a fost cu timpul populat şi cu tătari. Porniţi numai pe pradă, aceştia, ocupînd mai ales stepa numită Bugeac, făceau dese incursiuni în ţinuturile de margine. De aceea, voievozii au organizat din timp paza la hotare[586], pusă sub comanda serdarului, care avea reşedinţa la Lăpuşna[587] şi Orhei[588].

Împărţirea sau mai bine zis raportarea nemeşilor pe sate, cu toată lipsa de documente, care, unora le-ar părea searbădă ca neaducînd prea mari rezultate de pe teren, a fost totuşi necesară.

I. *Ea ne-a lămurit că, aşezările omeneşti în care documentele menţionează nemeşi sînt în unanimitate, atît la munte cît şi la dealuri, sate. ce depind de ţinuturi, ca centre administrative, exclusiv şi niciodată aparţinînd ocoalelor domneşti, cum ar fi ocolul Vrancei, Cîmpulungului sau din acele formate în jurul tîrgurilor.*

II. Apoi, scoate în evidenţă, că Bugeacul[589] devenit tătărăsc, după ce Ieremia Movilă mai dăruise hanului Gazi-Ghirai, la 1595, şi cele şapte sate cu pîrcălăbia

---

[573] *Ibidem*. veac XVI-III. 24-25. N Iorga. *Studii şi documente privitoare la istoria românilor, vol. VI*, Bucureşti. 1904. p 78. 88. 90. 91

[574] M costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*. Bucureşti. 1940. p 51

[575] *A. Moldova*. veac XV. vol II. p 250-251

[576] *Ibidem*. veac XVII. vol III. 147-148

[577] *Ibidem*. veac XVI. vol I. 245. 297

[578] *Ibidem*. veac XVII. vol I. 125

[579] *Ibidem*. veac XVI-III. p 370-371. 412. 428-429. 443. 434

[580] *A. Moldova*. veac XIV-XV. vol I. 81. 93. XVI-III. 66. 333. 363-364. 366-377. 414-415. 458-459. IV. 289

[581] *Ibidem*. veac XVI. vol III. 25-26. 86-89. 90. 346. XVII-III. 40

[582] *Ibidem*. veac XVI. vol III. 339-340. *Moldavia v epohu feodalizma*. vol I. Chişinău. 1961. p 120

[583] *Ibidem*. veac XVI-III. 310

[584] *Moldavia v epohu feodalizma*, vol I. p 227-228. 243-244

[585] *Ibidem*. vol I. p 214-215

[586] L T Boga, *Paza marginii*. Chişinău. 1932. p 3-22

[587] A Sava, *Documente privitoare la tîrgul şi ţinutul Lăpuşnei*. Bucureşti. 1937. p XVII-XXII

[588] A Sava, *Documente privitoare la tîrgul şi ţinutul Orheiului*. Bucureşti. 1944. p XXI-XXXIV

[589] M Costin, *op. cit.*, p 45

de Ciuburciu, de la sud de Tighina[590], urmat de hotarul lui Halil-paşa[591], din 1672, adăugate la cele trei ţinuturi Chilia, Cetatea Albă şi Tighina prefăcute în raiale în secolele XV – XVI a mărit teritoriul, în care ordinea feudală moldovenească a fost înlocuită cu aceea a cişlelor tătăreşti şi militaro-feudală turcească, făcînd să dispară complet nemeşii moldoveni, de veche tradiţie.

Deosebirea dintre cele două categorii de sate, de *ţinut* şi de *ocol* este izbitoare şi ne îndreaptă, de la început, privirile spre analiza actelor emise de cancelarie numai pentru satele de sub administraţia ţinuturilor, stăpînite de persoane feudali laici sau clerici, ca persoane particulare şi nu de persoane juridice, cum erau episcpfc piile, mănăstirile, spitalele şi şcolile de pe lîngă acestea.

NEMEŞII IN SATELE DE ŢINUTURI

Am văzut mai sus, cînd am scos în relief primul act în care apar nemeşii în Moldova că Stanciul nemeş, părintele slugii domneşti, Oancea, de la 18 martie 1495, cumpărase satul întreg Lăleşti pe Tutova cu dreptul de protimisis de la ruda sa Goga fiul lui Giurgiu Răspop din uric de danie de la Ştefan cel Mare[592] care fusese al lui Mihul logofătul fiul lui Iuga, protopopul lui Alexandru cel Bun.

În actul de întărire dat la 12 mai 1546 de Petru Rareş episcopiei de Roman pentru satul şi seliştea Coman de pe Turlui stăpînul feudal care dăruieşte este sluga domnească – *Pasco nemeş*. Acesta cumpărase satul de la Nechita Turlui cu 200 zloţi tătăreşti[593] pe temeiul aceluiaşi drept de protimisis. Amintim aici că de dreptul de cumpărare şi răscumpărare în Moldova în perioada feudală se bucurau numai rudele apropiate de singe[594].

Dacă urcăm în sus spre origine pe suita actelor satului Coman de pe Turlui vedem că Nechita Turlui vînduse satul din privilegiul pe care l-a avut bunicul său Sima Turlui, ginerele lui Giurgiu Ungureanu de cumpărătură şi întărire de la Ştefan cel Mare[595] şi din uricul de vislujenie de la Alexandru cel Bun, încă la 28 ianuarie 1409[596]. Coborînd pe arborele genealogic al lui Giurgiu Ungureanu ajungem la constatarea că *Paşco nemuş*, stăpînul satului întreg Coman, *sluga, domnească* din timpul lui Petru Rareş este strănepot lui Giurgiu Ungureanu prin fiica acestuia şi a lui Sima Turlui, ginerele lui.

Satele din ţinutul Neamţ, Bîrjoveni, Ţutcani, Arămeşti, Gocimani (= Göttesmänner) sub Cetăţuie, Seliştea Români şi Seliştea Ruşi, pe Orbie, Mogoşeşti, Moineşti, Bodeşti, Bucureşti, Hîrliceşti Orbie şi Dumbrăveni, acestea din urmă toate pe Bistriţa, la gura Orbicului (incluse astăzi în oraşul Buhuşi) erau în stăpînirea lui Simion Sechil, cămăraş de Ocne, a vărului său, Dumitru Popovici, cămăraş (în textul slav Dumitru Popotea), a fratelui acestuia, Stănilă şoimar şi altor slugi domneşti. Zapise particulare şi acte emise de cancelarie între anii 1561 şi 1611 îi arată pe aceştia mereu cumpărînd părţi din satele menţionate mai sus.

---

[590] Hurmuzaki, *Documente*, vol XII, p 162-165, P.P Panaitescu, *Mihai Viteazu*, Bucureşti, 1936, p 138

[591] Gh I Năstase, *Hotarul lui Halil-Paşa şi cele două ceasuri*, extras din Bul Societ. de Geografie, I, Bucureşti, 1932, p 3 şi urm. A Sava, *Doc. privind la tîrgul Lăpuşnei*, p. XIV

[592] *D.I.R., A. Moldova*, veac XV, vol II, p 250-251, v mai sus analiza la p 4

[593] *Ibidem*, veac XVI, vol I, 502

[594] V Al Georgescu, *Preemţiunea în istoria dreptului românesc*, Bucureşti, 1965, p 42 şi urm.

[595] I Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, vol I, p 55-58

[596] M Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol I, Iaşi, 1931, p 64-69

Aplicind aceeaşi metodă de lucru, adică urmărind suita actelor ieşite,din cancelarie şi intrate în posesia acestora, odată cu dania ori transferul proprietăţii, observăm că Birjovenii, unde locuiesc ei şi Arămeştii aparţinuseră, la 27 iulie 1448, lui Ioan Porcu, ceaşnicul doamnei, cu uric de la Petru al II-ea[597] (care a dat Chilia Unpurilor, Gocimanii[598], Seliştea Români şi Seliştea Ruşi le-au cumpărat de la slugile domneşti Lupul Vărzar vistiernicel, Zosin vistiernicel, fiul lui Toader Dragsin, uricar şi a... cu acte din 25 februarie 1577, din 1 şi 13 decembrie 1585, date de Petru Şchiopul[599], din 30 aprilie 1593, de Aron Tiranul[600], din 11 mai 1596 şi 10 aprilie 1598, de Ieremia Movilă[601] şi între 1607 – 1611 de Constantin Movilă[602]. Vinzătorii satelor, rudele lor, aveau satele sau părţile din acestea din ispisoace de întăritură de la Ioan Vodă Armeanul, Bogdan Lăpuşneanu, Alexandru Lăpuşneanu, Petru Rareş, Ştefăniţă cel Tînăr, din privilegiul de împărţeală al străbunilor lui, Oancea şi Ilea de la Ştefan cel Mare[603], pe care l-au distrus ostaşii unguri veniţi cu Despot vodă, cînd l-au jefuit pe Sechil pircălabul[604], tatăl lui Simion Sechil cămăraş şi din uricul de danie al răstrăbunilor Stan, Costea şi Fădor Posadnic de la Alexandru cel Bun.

Tudcanii le-au provenit din privilegiul moştenit pe altă linie, de la bunicul lor Marco cu act din 15 martie 1528 de la Petru Rareş[605], care-l avea cu uric dat de Iliaş şi Ştefan voievozi, la 20 august 1440, lui Ştefan şi Isac, slugi domneşti, fiii lui Tudca[606] cel Bătrin.

Satele Mogoşeşti, Bodeşti, Hîrliceşti, Bucureşti, Orbie şi Dumbrăveni, cumpărate de Dumitru Popoţea cu acte date de Petru Şchiopul şi Iancu Sasu, de la slugile domneşti Manea vistiernicul şi a..., sînt din privilegiul străbunicul lor, Tatul Herlic şi a nepoţilor lui de soră, Danciul Pardos şi Neagul Roşca, emis de Iliaş şi Ştefan voievod[607].

Făcînd spiţa neamului, nemeşul Simion Sechil cămăraş cu verii săi Dumitru Popovici cămăraş, Stănilă şoimar şi rudele lor sînt strănepoţii lui Costea şi Fădor Posadnicul de la Alexandru cel Bun, ai lui Tatul Herlic de la Iliaş şi Ştefan voievozi, ai lui Ioan Porcul ceaşnicul doamnei lui Petru al II-lea, ai lui Oancea şi Ilea de la Ştefan cel Mare, nepoţi ai lui Marco din vremea lui Petru Rareş, fiii lui Sechil pircălab şi Miron pircălab din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu şi Ioan Despot vodă. În ierarhia feudală, ei ocupă dregătoriile de cămăraşi la Ocne şoimar, iar verii lor sînt Lupul Vărzar vistiernicel, Zosin visternicel, Manea visternicel, Ioan Ţigul slugă domnească, toţi dregători la sate şi posesori ai unor titluri de proprietate, ca stăpini de „ocine şi dedine".

Tot aşa se prezintă cazul şi la ţinutul Suceava, în satele Petia Mare şi Buneşti. În actul dat de Ieremia Movilă, la 14 iunie 1596, prin care confirmă lui Ilarion monahul, numit Ion în mirenie, fiul Anuşcăi şi nepot lui Bunea şi verilor lui de-al doilea, Toader şi Mihăilă *nemeşi*, partea de sus a satului Petia Mare, se precizează că, destinatarii au cerut întărirea pe temeiul

---

[597] *A. Moldova*, veac XIX-XV, vol. I, 232

[598] Fr. Pall, *Stăpînirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei şi problema ajutorării Bizanţului*, în rev. „Studii", tom 18, nr. 3, p. 619-638

[599] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, 82, 297

[600] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, 81-82

[601] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, 140, 207-208

[602] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, 136-137

[603] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 417-418

[604] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 297

[605] *Ibidem*, veac XVI, vol. I, p. 264

[606] *Ibidem*, veac XIV, vol. I, p. 170

[607] M. Costăchescu, *op. cit.*,vol. II, p. 30

unei cărţi de mărturie de la Mălai din Hreasca, ureadnicul din Cîmpulung, semnată de Cîrstian păhărnicel, Simion vătaful, Nicoară *nemeş* din Buneşti că le-a ars uricul de cumpărătură de la Ştefan cel Mare, în care se arată că acea parte de sat o cumpărase Oana Rodna, fiului său Milea, de la Costea Petia[608].

Căutînd actele emise de cancelarie din domnia marelui erou, am găsit că, la 18 februarie 1483, a fost dat o carte domnească pentru satul Petia, întărind o a patra parte şi anume, Cutul de Sus lui Lazăr globnicul[609]. Dar uricul fiind distrus de foc şi nepăstrîndu-se decît un rezumat, nu ştim de la cine l-a cumpărat acesta, în timpul domniei lui Ştefăniţă cel Tînăr, partea de sus a satului Petia Mare este vîndută de slugile domneşti, Rodna, Lupe, Toma, Lazăr alt Toma şi Alexa cu surorile lor, toţi nepoţii lui Oană Rodna, din dreptul lor uric şi ispisoc de cumpărătură a străbunului lor Oană Rodna de la Iliaş şi Ştefan voievozi lui Draguş de la Poartă,[610] nepotul lui Luca Arbure[611], cu 400 zloţi. Este incontestabil că nemeşul Ilarion monahul cu verii săi de al doilea, Toader şi Mihăilă, cărora le-a ars privilegiul de la Ştefan cel Mare, prin care stăpîneau partea de sus a satului menţionat, sînt strănepoţi ai boierului Oană Rodna, Lazăr globnicul şi Luca Arbure, partarul Sucevei.

Nu mai puţin ilustrative sînt cazurile din satele Horbineşti, Holohoreni, Verbianca, Andricăuţi, Dereuţi şi Soloneţ, ţinutul Hotin, Orăşeni, ţinutul Cernăuţi şi Orăşeni, ţinutul Hîrlău, în ale căror părţi intră stăpîn, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Gavril Hîrovici, al treilea logofăt.

La 17 aprilie 1576, Petru Şchiopul întăreşte lui Gavril logofătul a patra parte din Neagăuţi, partea lui Iucşa, pe Racovăţ, ce se numeşte Horbineşti, cu mori şi heleşteu şi un loc alături, numit Truineva, adică al lui Truinea, ajuns mai tîrziu prin metateză Tîrnova, unde a făcut sat diacul Grozav Cracalia, fiul Anghelinei, nepot lui Galiş, strănepot lui Drăgan vîndut din privilegiul de cumpărătură de la Ştefan cel Mare[612].

După zece ani de stăpînire, înainte ca prescripţia să intre în funcţie, apare în faţa lui Gavriil logofătul, un concurent, Şeptilici armaşul. Acesta cumpără la 3 septembrie 1586, în faţa lui Petru Şchiopul, de la vărul său Andreica spătărel, fiul lui Stîngaciu şi de la alte slugi domneşti, toţi strănepoţi ai lui Toader, din acelaşi privilegiu de la Ştefan cel Mare, patru părţi din jumătate şi încă a cincea parte din jumătate[613]. Prevalîndu-se, apoi, că este rudă mai apropiată de vînzători decît Gavrilaş logofătul al III-lea, Şeptelici armaşul, secundat di alte rudă, slugi domneşti, Pătraşco şi Ionaşco, îl obligă, într-un proces în faţa Sfatului domnesc, din 27 iunie 1587, pe Gavrilaş să le cedeze lui Iucşa, restituindu-i banii. Petru Şchiopul motivează hotărîrea sa de scoatere din dreptul la moştenire a lui Gavrilaş, în mod arbitrar, *„fiindcă acei de mai sus numiţi sînt oameni răi şi făcători de rele. Şi de vor face vreo răutate sau altceva să nu aibă a să plăti nici cu viţile lor, nici cu ocinile lor, nici cu alta cu nimica, ci numai cu capitile lor, după faptele lor"*[614].

Dar Gavrilaş logofătul nu se mulţumeşte cu hotărîrea domnească, o atacă în faţa aceleiaşi instanţe şi scoate, la 1 august 1587, de la acelaşi domn, o carte către Cocor pîrcălabul

---

[608] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 142-143
[609] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 268-269.
[610] M. Costăchescu, *Doc. mold. de la Ştefăniţă voievod* (1517-1528), Iaşi, 1943, p. 148-149
[611] M. Costăchescu, *Doc. mold. de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, p 55-56
[612] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 66
[613] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 335
[614] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 363

Hotinului să meargă la Horbinești, să împartă satul în două părți și din cimp și din toloacă și să aleagă partea lui Gavrilaș logofătul, *„de către nemeși precum i-am dat domnia mea învățătură. Și iarăși să-i alegi din a patra parte, din partea nemeșască o giumătate, precum îi arată uricul. Și iarăși să te duci la satul Holohoveni și să întrebi de oameni buni și bătrîni, precum vei afla mai cu dreptul și iarăși să se alegi a patra parte din tot satul din cîmp și din toloacă și de către nemeși".*[613]

Pîrcălabul Cocor evită totuși să-i înfrunte pe nemeși chiar în hotarul Horbinești și Holohoreni și nu dă curs cărții domnești, care era pecetluită numai cu pecetea cea mică. Ezitarea lui a fost deplin justificată căci peste o lună și cinci zile, la 5 septembrie 1587, Petru Șchiopul întărește din nou lui Șeptilici armașul și celorlalți nemeși a patra parte din jumătate din Horbinești[616].

Prins între două partide cu drepturi egale la moștenirea acestor sate. Petru Șchiopul, pentru a lichida conflictul și a nu jena pe Gavrilaș în stăpînirea lui, încearcă o altă soluție. El dăruiește lui Șeptilici armașul, seliștea Fintina lui Caplea din ținutul Soroca, contra a 15 000 de aspri de argint (= echivalentul a 1 500 zloți) și patru cai buni, la 3 ianuarie 1588, cu dreptul de a-și face sat cu slobozie, chemînd ruși, sirbi sau greci care să fie scutiți *„să nu lucreze la cetate nici un fel de muncă, nici iliș, nici goștină să nu plătească, nici dare să nu dea"*[617]. **Socotind problema rezolvată, la 21 februarie același an 1588, o nouă poruncă domnească pornea din cancelarie către Cocor și Gheorghe de Lozna, pîrcălabii de Hotin, ca mergind la fața locului să vadă privilegiile lui Gavrilaș logofăt și** *„ale răzeșilor lui"*, **spune cartea domnească de această dată (în textul slav, i rezeasom ego) și** *„cu oameni buni și bătrîni de acolo..., să alegeți partea nemeșilor deosebit din sat, din tarină, din cîmp" (da izberete ciast nemișca osobna)* **și să stilpească și în satul Verbianca și în satul Holohoreni"**[618].

Pe de altă parte, Gavrilaș logofătul nu s-a mulțumit numai cu atîta. El a dorit să-și vadă rudele, – pe neinduplecații nemeși, care-i erau răzeși de moșie, scoși complet din acest sat. La 14 februarie 1589, el il cheamă din nou în fața Sfatului domnesc pe Șeptelici armașul cu încă doisprezece la număr, plus nemeșoaiele și le cere ispisoacele și uricul, pe care l-a avut străbunul lor Toader de la Ștefan cel Mare, aruncindu-le banii pentru partea lor din Horbinești[619]. **Dar în Horbinești mai erau încă alți nemeși, care, împreună cu Șeptilici nu vroiau să părăsească moșia. Acesta din urmă își vîndu chiar la 12 iunie 1589, satul Fintina lui Caplea din Soroca lui Andrei al II-lea hatman**[620]. **Organizînd șicane și încălcări pe întregul hotar ei învăluiesc și trag de partea lor** *vecinii* **așezați în partea boierească.**

Plîngerea lui Gavrilaș logofătul fu înregistrată, fără zăbavă, la Sfatul domnesc și în aprilie 1590 o severă carte dată către pîrcălabul de Hotin, Bîrlădeanu, poruncea să meargă la satul Horbinești, să aleagă hotarul acelor *„răzeși"*, **care-i** *„învăluiesc vecinii lui și-i încalcă hotarul". „Dar de vor fi acei răzeși ai lui niscaiva oameni răi și nu vor vrea să se tie de acea așezare precum îi veți așeza, apoi Gavrilaș logofătul să aibă a le întoarce banii lor și să-i scoată din sat"*[621]. **Au mai urmat încă două cărți domnești, una din 21 mai, către același**

[615] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 364
[616] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 366
[617] *Ibidem*, veac XVI, vol III, 370, 371, 412, 428-429, 433
[618] *Moldavia v epohu feodalizma*, vol I, Chișinău, 1961, p 36-137
[619] *A. Moldavia*, veac XVI, vol III, p 415
[620] *Ibidem*, veac XVI, 428-429
[621] *Moldavia v epohu feodalizma*, p 146

pîrcălab de Hotin şi alta, din 23 mai 1590, către vornicii Capotici şi Hasan şi Ionaşcu căpitanul de hînsari din Ştefăneşti, pe Prut, *„să despartă hotarul Horbineştilor în patru părţi, în cîmp şi în sat şi să aleagă o a patra parte ce este a nemeşilor"* **şi** *„să pună stîlpi de către acele trei părţi ce sînt ale lui Gavrilaş logofăt", însă dacă n-or vrea să se învoiască nemeşii „să se preţuiască acea parte a patra a lor şi să aibă Gavrilaş logofătul a le întoarce banii cît a fi preţuită fiindcă nemeşii s-au dat rămaşi dinaintea noastră"*[622].

Procesul se încheie definitiv după 23 mai 1590 prin dispariţia subită a lui Gavrilaş logofătul. E foarte posibil de moarte violentă, cauzată probabil, de ascuţişul săbiei sau vîrful unei săgeţi la vreo învălmăşală, pentru că nemeşii din Horbineşti erau în asemenea ocazii *„oameni răi şi făcători de răle"*, **după însăşi caracterizarea lui Petru Şchiopul. Fapt sigur este că, la 25 aprilie 1600, un număr de şase nemeşi şi cinci nemeşoaie, toţi copiii lui Ion Bârliga, strănepoţi ai lui Ivanco, vînd, din privilegiul de cumpărătură al acestuia de la Ştefan cel Mare, trei părţi din jumătate de sat Horbineşti cu heleşteu şi moară din moştenirea lui Iurşa (greşală probabil în loc de Iucşa) şi partea Gafii, mătuşa lor, cumpărată de tatăl lor de la Gavrilaş logofăt, cu casă şi berărie, lui Simion Movilă hatman**[623]**, partea cealaltă rămînind soţiei şi rudelor lui Şaptelici armaşul, în număr de doisprezece, afară de femei, după moartea acestuia.**

Stăpîni pe părţile lor de sat ca slugi domneşti, nouăsprezece la număr, cu femei douăzeci şi patru, unii cu dregătorii de spătărel, armăşel, diac şi a..., prevalîndu-se, ca şi Gavrilaş logofătul, de dreptul de protimisis la cumpărarea părţilor scoase în vînzare de răzeşii lor, ei nu cedează *partea lor nemeşască* **în faţa presiunii lui Petru Şchiopul pentru un boier ieşit dintre ei, dornic de acaparare. Puterea lor stă în aceea că, sînt toţi moştenitori ai satului, în devălmăşie, ca strănepoţi ai boierilor Toader, Drăgan, Iucşa şi Ivanco, slugi domneşti ai lui, Ştefan cel Mare, şi ca strănepoţi ai lui Ioan Cupcici, marele logofăt din prima jumătate a secolului al XV-lea, dăruit cu satul Neagăuţi de către Alexandru cel Bun la 27 mai 1429 şi 15 iunie 1431, pentru slujba sa credincioasă**[624] **adusă ţării.**

Aceeaşi stare de lucruri o găsim şi în satul Holohoreni, de alături, faţă de Gavrilaş, logofătul, care de la unii cumpără din ispisoc de împărţeală de la Ioan Vodă Armeanul[625]**, iar pe alţii îi scoate prin schimb, trimiţîndu-i la Zahoreni, ţinutul Orhei unde-şi aveau alte case ale lor**[626]**, dar pe altă spiţă de neam. Aici, însă, numărul lor era mult mai mare. La 27 mai 1573, cei care stăpîneau satul erau şaptezeci şi opt fii de nemeşi dintre care cincizeci şi trei bărbaţi şi douăzeci şi cinci femei. Aceştia, avînd în frunte pe Ion Şofranco, comişel, fiul lui Şofranco, proprietarul satelor din apropiere Şofrîncani Lambu şi Şofrîncani Radovici, îşi împărţiseră moştenirea Holohorenilor, de pe Racovăţ ca** *„prestrănepoţi"* **ai lui Baloş paharnicul, între 1432 şi 1448 din dresă de slujire ce-a avut acesta de la Iliaş şi Ştefan voievozi**[627]**. Moartea neaşteptată a lui Gavrilaş logofăt i-a ferit şi pe ei, pentru cîţiva ani, de neplăceri. Au avut însă de întîmpinat lăcomia grecului Chiriţă Dumitrache Paleologul, marele postelnic, soţul Măriei, sora doamnei Elisabeta a lui Ieremia Movilă care, la 17 decembrie 1611, ajunge stăpîn pe 7 părţi din opt**[628]**.**

---

[622] *Ibidem*, p 147-148, *A. Moldova*, veac XVI, vol III, 458, 459
[623] *Ibidem*, veac XVI, vol IV, 289
[624] *A. Moldova*, veac XIV, vol I, p 81 şi 93
[625] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 86
[626] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 89
[627] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 90, 346
[628] *Ibidem*, veac XVII, vol III, p 40

Salvarea le-a venit de la Ştefan Tomşa care, în 1612, prinde la Cornul Sas între Jijia şi Prut pe postelnic şi-i taie capul, împreună cu Isac Balica, Vasile Stroici şi alţii[629].

În ce priveşte pe Gavril Hîrovici, acesta, căsătorit cu Marinca, fiica lui Simion Stroici vistier, deşi logofăt al treilea, se bucură totuşi de o mare autoritate prin poziţia sa socială. Stăpîn pe o parte din satul Orăşeni, ţinutul Hîrlău, între 1584 şi 1587, el cumpără mai multe vii în Dealul Domnesc din Hîrlău, cu 1 100 de zloţi, o treime din Orăşeni şi o jumătate din Ravacăuţi, ţinutul Cernăuţi, cu 1 000 zloţi, de la Văscan Oraş aprod, viitorul hatman de la 1601 şi fraţii lui, fiii lui Grigore Oraş vornic, nepot lui Iurie Oraş, strănepoţi lui Fădor Oraş, ce-l are de *vislujenie* **şi danie din privilegiul de la Ştefan cel Mare[630]. Satele Andreicăuţi, mai apoi Varticeni, Dereuţi şi Soloneţ sînt vîndute lui de un Vartic** *nemeş,* **nepotul lui Petru Vartic, marele portar al Sucevei din a doua domnie a lui Petru Rareş[631], cu 660 zloţi tătăreşti[632], la 12 ianuarie 1586 şi 5 martie 1587, din acte de la Petru Şchiopul Ioan Vodă Armeanul, Bogdan Lăpuşneanu, Ion Despot, Alexandru Lăpuşneanu, Petru Rareş şi Ştefan cel Mare[633].**

După moartea lui Gavrilaş, copii săi Rusul, Anisia şi Marica, martori, în anul 1603, la o vînzare a unei părţi din Orăşeni, ţinutul Hîrlău, ca fii ai *nemeşului*[634]**, fără a se da numele tatălui, apar, la 20 ianuarie 1613 şi la 26 ianuarie 1624, ei înşişi ca vînzători ai unei a patra parte din Orăşeni ţinutul Hîrlău cu poiene pentru fînaţ şi balta Strîmba, moştenite de ei de la tatăl lor,** *Gavril nemeş,* **fiul lui Nemişca, din dreptul lor uric de la Petru Şchiopul, cu 300 taleri de argint, lui Pătraşcu Udrea fost pitar şi cneaghinei sale Măria[635].**

Aceeaşi parte de mai sus din Orăşeni, numită *nemeşască,* **şi cu patru case de vecini, va fi întărită de Vasile Lupu lui Dumitraşcu din Ipoteşti, primită schimb de la Vasile Căpitanul de acolo[636].**

Omologarea în *statul de nemeş* **în actele satului Orăşeni a lui Gavrilaş logofăt al III-lea, deşi în acelea ale satelor Horbineşti, Holohoreni, Truineva, Verbianca, Andreicăuţi, Dereuţi şi Soloneţ este în** *statul de boier,* **scoate în relief o nouă trăsătură a** *nemeşici,* **de o deosebită importanţă.** *Apariţia lui Gavrilaş logofăt în cele două ipostaze, ca nemeş în Orăşeni şi ca boier în satele menţionate mai sus circumscrie sfera noţiunii nemeş în raport cu aceea de boier mare, permiţîndu-ne să definim nemeşul ca pe un coproprietar devălmaş într-un sat sau în mai multe sate, care poate vinde partea sa cu vecini întotdeauna, „cît se va alege aflată în indiviziune încă, din vatră, ţarină, cîmp, toloacă ş.a...."* **independent, ei nu pot stăpîni decît cel mult o seliştе întreagă, nu un sat. În asemenea situaţie i-am văzut pe nemeşii din Lăleşti, pe Tutova, la Coman, pe Turlui, la Paşcani, pe Ciuluc, la Andreicăuţi, ţinutul Hotin, şi la Fîntîna lui Caplea, ţinutul Soroca, dar întotdeauna vînzîndu-şi seliştele la boieri mari, vornic, hatman, pîrcălabi, postelnic sau logofăt, cu excepţia lui Şeptelici armaşul căruia i se dăruie, pentru lichidarea conflictului din Horbineşti şi mai ales că luptase în contra cazacilor şi prinsese pe pretendent.[637]**

---

[629] M. Costin, *op. cit.*, p. 60
[630] *D.I.R. A.Moldova*, veac XVI, vol. III, 236-237
[631] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 163, 167, tăiat la 7 aprilie 1548 de Ilias Rareş
[632] *Moldavia v epohu feodalizma*, vol. I, p. 120
[633] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, 339-340
[634] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 67
[635] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 116, vol. V, 261-262
[636] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, II/2, p. 180
[637] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, 412, 428-429, 433-434

În cazul în speță, Gavril nemeșul din Orășeni, odată căsătorit cu fata lui Simion Stroici mare vistier, intrat în rangul de logofăt al II-lea la curtea domnească, diac de taină al domnului, trecînd pragul *nemeșiei în rîndul marilor boieri*, el are dreptul să devină stăpîn independent și-și stîlpește moșia boierească a sa putere economică *despre partea nemeșească a răzeșilor lui.* Prin alegerea și stîlpirea părților sale, el își percepea veniturile personal, devenea o putere economică monovalentă față de nemeșii plurivalenți. O confirmare a acestei trăsături esențiale o avem chiar în casa lui Gavrilaș al treilea logofăt, ai cărui copii, Rusu, Anisia și Măria, ca fii ai nemeșului Gavril își vînd, după moartea tatălui lor, partea lor nemeșască din Orășeni, cu vecini cu tot altora, cari au ieșit din indivizie, ca avînd rang deosebit. *Așa încît, un nemeș putea să fie coproprietar în multe sate cu mari averi, dar dacă nu avea un rang de mare boier, vornic, logofăt, hatman, pîrcălab, postelnic sau vătaf mare, rămînea în devălmășie ca nobil.*

OBLIGAȚIILE NEMEȘILOR CA LOCUITORI ȘI PROPRIETARI AI SATULUI MOLDOVENESC OBLIGAȚIILE FISCALE

Prima datorie (așa cum se desprinde din izvoarele istorice) pe care o aveau nemeșii ca stăpîni, de fapt și de drept în satele Moldovei, unde posedau averi mobile și imobile, era aceea de a plăti bir. Înscrierea lor în catastiful vistieriei s-a făcut în vremea lui Iliaș Rareș. Cronicarul Eftimie relatează că turcitul fiu al lui Rareș, după prădarea vistieriei țării, în 1538, de către Soliman cel Mare, *„la îndemnul mamei sale, doamna Elena s-a făcut chinuitor de oameni și chinuia pe boieri și multora le-a scos ochii, pe alții i-a dat cu totul morții, pe alții i-a sugrumat în închisori... și a scris pe toți boierii mari și mici la birul cel mare și tot sfatul, dar și tuturor vătafilor din toată țara de la cel mai mic pînă la cel mai mare le-a poruncit să dea și mitropolitului și episcopilor, a scris încă și toate mănăstirile cîte sînt în Moldo-Vlahia la haraciul cel mare și cîți popi și diaconi sînt în granițele moldovenești"*[638].

Ca urmași de boieri, neamuri și răzeși ajunși dregători cu „slujbă drept credincioasă", avînd averi mari ei au fost încadrați într-o categorie fiscală deosebită de aceea a țăranilor, curtenilor, vătafilor și popilor, la 20 februarie 1591, în catastiful incomplet al lui Petru Șchiopu[639]. După acesta, numărul lor era de peste 3 221 nemeși, față de 4 983 curteni, 574 vătafi, 1 349 popi și 37 090 țărani[640].

Birul plătit de ei se numește *nemeșesc* și categoria *nemeșie.* Actele satului Hălășeni, din ținutul Neamț, menționează că, la 20 iulie 1586 și între 1 septembrie 1591 și aprilie 1595, Mihăilă nemeșul, deși trecut în catastiful ținutului la rubrica sa, totuși i s-a luat darea sulgiului, țărănește. Fiind ridicată de pererubnicii de la ținut, aceștia primesc dispoziție de la domnie să i se restituie nemeșului o dată un taler sau un om pentru lucru[641], și a doua oară un bou pentru 2 taleri[642], adică pentru doi taleri i s-a luat un bou.

Un alt interesant caz îl relatează actele satului Glodeni, de pe Sacovăț, ținutul Vaslui. La 6 mai 1637 Vasile Lupu judecă, în Iași, pe Ionașcu Curea în pricina cu Ionașcu daraban, Vasile daraban și alt cumnat al lor doboșer, ficiorii Arvasie, toți nepoții lui Vasiu Curea pe care *„l-au*

---

[638] I. Bogdan, *Cronicele slavo-române*, ed. P. P. Panaitescu, p. 119-120

[639] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 4-6

[640] C. Turcu, *Cele mai vechi statistici moldovenești*, in „Studii și Cerc. Șt.", Istorie, anul VII, fasc. 2, (1956), p. 60

[641] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 329

[642] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 36

plătit de bir nemeşesc şi l-au ras şi din nemişie" tatăl lui Ionaşcu Curea, Petre, dînd pentru el 30 taleri birul[643] (20 în taleri şi un bou preţuit la 10 taleri). Avînd proprietăţi ca nemeşi şi în satul Borăşti, pe Bârlad (inclus în Dumeşti), aceştia nu s-au grăbit să restituie banii şi procesul va dura şi în domnia lui Gheorghe Duca vodă.

Grupaţi pe cele 22 ţinuturi (două lipsesc din catastif) nemeşii cari dau birul nemeşesc sînt, cum am arătat şi mai sus peste 3221. Repartizaţi, vin 34 la Hîrlău, 49 la Roman, 50 la Cîrligătura, 50 la Dorohoi, 56 la Neamţ, 61 la Suceava, 64 la Bacău, 66 la Cernăuţi, 73 la Trotuş, 82 la Covurlui, 93 la Soroca, 122 la Hotin 129 la Bîrlad, 148 la futova, 177 la Fălciu, 217 la Tecuci, 226 la Orhei, 253 la Vaslui, 279 la Iaşi, 315 la Putna, 325 la Tigheci, şi 352 la Lăpuşna. Ca număr ei întrec pe acela al vătafilor dar sînt aproape în majoritatea ţinuturilor depăşiţi de curteni. Lipsesc ţinuturile Chilia, Cetatea Albă şi Tighina, devenite raiale şi încă două din interior, scăpate lui Petru Şchiopul. Cuantumul birului va fi fost, pentru fiecare în parte, între 25 – 30 taleri, în natură, cam trei boi pe an. Totalizîndu-se, avem numai de la nemeşi un bir cam de 10 000 boi de plug anual (a cîte 10 taleri un bou fac circa 100 000 taleri).

ATRIBUŢIILE JUDICIARE ÎN SATE ŞI ÎN ADUNĂRILE DE ŢINUT

În sate. Purtători ai unor titluri de proprietate asupra unor sate stăpînite în indivizie, pe temeiul ispisoacelor de moştenire sau cumpărătură, nemeşii sînt, de drept, martori la vînzările de părţi din sate şi compun şi zapisele de mărturie, ca *„oameni buni şi bătrîni"* şi martori *jurători*. Aşa apar nemeşii Repede, Meica, Gligorie şi Gheorghe diac, la 28 aprilie 1593, în Popeni la vînzarea părţii lui Ignul şetrărel *„cît se va alege"*, către Dumitru, fost ureadnic din tîrgul Dorohoi[644], Toader nemeş din Bucureşti la Bodeşti, pe Bistriţa[645], Cupcea nemeş la Giuleşti, pe Moldova[646] Bilaşco nemeş din Morari, ţinutul Fălciu[647], Rusul, fiul nemeşului Gavril din Orăşeni[648] ş.a.

În aceiaşi calitate de posesori de acte, ei sînt chemaţi în faţa domniei să întărească, prin mărturia lor, pierderea actelor unor sate, în cazuri fortuite sau de forţă majoră, cum sînt chemaţi nemeşii din ţinutul Vaslui, la 10 mai 1573, sub Ioan Vodă armeanul, să confirme prădarea casei cu uricele Fetioneştilor[649] din acelaş ţinut sau aceia din ţinutul Suceava care mărturisesc că uricele satului Petia Mare au ars în Casa lui Andreica[650].

În adunările de ţinut. Bucurîndu-se de o mare autoritate morală la sate, nemeşilor li se încredinţau, în cadrul adunărilor de ţinut, de sub conducerea pircălabilor, atribuţiuni de cercetarea actelor, alegere şi stîlpirea hotarelor în litigiu.

La o cercetare de hotar a satului Oglinzi, de lîngă Tg. Neamţ, sînt chemaţi, între 1579 – 1582, de către Vartic postelnicul *„oameni buni şi bătrîni şi megieşi de primprejur şi boieri din curtea domnească"*, din care nu lipsesc Drăgşan, Coste şi Gavril *nemeşii* din Şoimăreşti, de pe Moldova[651].

---

643 N. Iorga, *Studii şi Documente*, vol. VI, p. 78
644 *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 81
645 *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, 229
646 *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 9.
647 *Ibidem*, veac XVII, vol. III, 147-148
648 *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 67
649 *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 24-25
650 *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 142-143
651 *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 129-139

Pentru cercetare, la 1608, şi alegerea părţilor din Scitnicăuţi ţinutul Hotin, ale Maricăi din Suceava, Gheorghe, pîrcălabul de Hotin, trimite *„oameni buni şi înţelepţi, cari sînt anume: Cozma Danovici vătaf şi Licuil mare vătaf şi Ion din Bilăuţi vătaful nemeşilor din tîrgul Hotin"*, ca să aleagă hotarul[652]. Acelaşi *Ion din Bilăuţi, vătaf de nemeşi*, împreună cu mulţi boieri, sînt martori, la 14 iunie 1608, cînd Vasile diacul orăşenesc al Hotinului cumpără o parte din satul Cerlina Mică, ţinutul Hotin, de la nepoţii lui Borea[653]. Iar cînd „iscă conflictul dintre noul proprietar cu Ştefan Prăjescu stolnic, stăpînul satului Doljoc („de pe Vîlcea"), pentru iazul dintre cele două sate, sînt trimişi, după însăşi expresia documentului, *„boieri de ţară boleari zemschih şi slugi domneşti, oameni buni de frunte şi înţelepţi": Cozma, Danovici vătaf, Avram Bilava, diac din Cruglic, Orlinschi vistiernic, Ion Dimitrie, vătaful de nemeşi din Bilăuţi, Nistor portarul, Dragşan nemeşul din Forosna, Bilava nemeşul din Cruglic, care la înapoiere „cu toţii an mărturisit şi au jurat cu sufletele lor"* în faţa scaunului de judecată al pîrcălabului de Hotin că Vasile diacul are dreptate, dînd rămas pe Ştefan Prăjescul stolnic.[654]

„Boieri de ţară", membri ai societăţii feudale, ei erau datori şi solidari pentru paza ordinei sociale instaurate şi să garanteze liniştea internă, cînd se iscau certuri sau încăierări.

Ca slugi domneşti, ei aveau în primul rînd obligaţii militare.

OBLIGAŢIILE MILITARE

Am văzut mai sus că, la 10 mai 1573, toţi vătafii şi nemeşii din ţinutul Vaslui erau prezenţi la curtea domnească din Iaşi, cînd Ioan vodă Armeanul i-a întrebat, dacă, în adevăr, privilegiul satului Fetioneşti a fost furat de tilhari[655]. Adunarea nemeşilor, atît pe ţinut cît şi pe ţară, se făcea atunci, cînd domnia îi chema. O confirmare tot pentru adunarea purtătorilor de arme ai ţinutului Vaslui, deplasaţi în misiune militară prin ţară, o avem şi într-un document, din 20 octombrie 1513, dat din Ciabrău, de pe Prut ţinutul Hotin, de către Ionaşco, marele vornic al Ţării de Jos, comandantul aripei drepte al oştirii moldoveneşti, în caz de război. Acesta scrise împreună cu toţi curtenii şi slugile domneşti din ţinutul Vaslui", un act lui Lazăr Drule ca să stăpînească o treime din a cea parte din stîlpul de mijloc din satul Glodeni, ţinutul Vaslui, cedată lui de Dumitru Robul, căruia ii dăduse *„doi cai şi arme şi haine preţ de alt cal... cînd s-au dus cu tătarii şi-au zis că nu va mai veni"*[656].

Problema apărării hotarelor era pe ordinea de zi a fiecărui domn şi a fiecărui om în aceste vremuri, cînd incursiunile tătăreşti nu erau rare, iar cele căzăceşti se înteţeau. Documentele de cancelarie din secolele XVI şi XVII nu vin decît să confirme autenticitatea actului emis de Ştefan cel Mare, la 8 iunie 1484, deşi păstrat într-o traducere din sec. XVII slugilor domneşti Cozma Răzan, fratelui.său ş.a., că.satul de pe Visnovăţ le-a fost dat acestora *„ca să fie de straja împotriva tătarilor fiind din ceata boierului Gangur"*[657]. Pentru slujba militară contra cazacilor cari au venit cu Creţul şi fratele Creţului, adică Ion Potcoavă şi fratele acestuia Alexandru, Andrei postelnic, viitorul hatman al doilea, primea de la Petru Şchiopul, în

---

[652] *Moldavia v epohu feodalizma*, vol. I, p. 214-215

[653] *Ibidem*, p. 227-228

[654] *A. Moldova*, p. 243-244

[655] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 24-25

[656] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 144

[657] I. Bogdan, *Documentul Răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV*, in „An. Ac. Rom. M.S.J.", ser. II, tom. XXX, Bucureşti, 1908, p. 361-365

7 aprilie 1579; viile de la Cotnari ale lui Vasile Bălţatul logofăt, ginerele lui Alexandru Lăpuşneanu, căzut in viclenie[658].

Nemeşul Şeptelici armaşul din Horbineşti primea seliştea Fîntîna lui Caplea, din ţinutul Soroca, pentru vitejia lui şi a celorlalţi nemeşi, cînd în 1587, *„s-a ridicat un lotru dinspre Ţara Leşască, să vină cu acei lotri cazaci asupra domniei şi asupra ţării, iar el foarte s-a străduit cu slujbaşi cu voia lui Dumnezeu şi a pus mîna pe acel lotru"*[659].

E vorba, probabil, de incursiunile căzăceşti din primăvara anului 1587, cînd oastea moldovenească a trebuit să lupte sub comanda lui Pîrvu, pîrcălabul de Soroca, pentru a-şi scoate *„dobîndă"* luată de cazaci tocmai pînă la Pereiaslav[660]. Acest document important a scăpat fenomenalei memorii a lui Nicolae Iorga, după însăşi mărturisirea sa[661].

E lesne de înţeles că, asemenea operaţii războinice au antrenat, pe lîngă pîrcălab, ca boier, şi pe toţi nemeşii şi curtenii de la ţinuturile de margine.

De altfel, nu mai este nevoie de citat noi documente, cînd *Cronica moldo-polonă* ne spune categoric că în cele 24 de ţinuturi cu acelaşi număr de pîrcălabi şi vătafi mari, adică starosti sau stegari, *„erau de obicei 8 000 de oameni pentru război şi străji, iar cînd mergeau numai nemeşii erau 3 000 (de oameni)"*, cifră confirmată, cum am văzut mai sus, de catastiful din 20 februarie 1591, al lui Petru Şchiopul. E în afara de orice îndoială că, în calitatea lor de urmaşi ai boierilor, cu drepturi la „slujba dreaptă şi credincioasă", obligaţia militară a nemeşilor era pe primul plan, în toate adunările de sat, ţinut sau pe ţara întreagă.

Deşi cu nume împrumutat de la vecinii, instituţia *nemeşiei* este o creaţie originală a regimului feudal moldovenesc din secolele XIV – XVII. Oricine ar citi documentele istorice ale Moldovei se va convinge că oamenii cu atributul de nemeşi din această perioadă sînt, întotdeauna, locuitori ai satelor de ţinut, bărbaţi nemeşi şi femei nemeşoaie şi niciodată în satele de ocol sau în oraşe.

În satele de ţinut ei sînt stăpîni, mulţi la număr, coproprietari in devălmăşie ca răzeşi, împărţindu-şi satele în părţi egale pe bătrîni, şi au vecini. Părţile stăpînite de ei se numesc nemeşeşti. Partea nemeşască din Horbineşti sau din Orăşeni spre deosebire de partea boierească stăpînită de un boier, singur, este stîlpită numai dinspre boier.

Ca situaţie economică, ei sînt oameni cu avere şi bani, pot cumpăra vii şi părţi de sate, cu miile de aspri şi zloţi, din acele în care sînt coproprietari.

Sub raport ierarhic, în ordinea feudală, ei ocupă dregătorii la sate numai, sînt slugi domneşti *cămăraşi la Ocnele din Trotuş*, visternicei, *comişei, spătărei, armăşei* ş.a.

Din punct de vedere al drepturilor, ei sînt purtători ai unor titluri de proprietate emise de cancelaria domnească pentru părţi de sate, provenite din moştenire, prin schimb, din cumpărătură, cu drepturi legitime ca strănepoţi ai unor mari boieri feudali, care au primit satele pentru „slujba dreaptă şi credincioasă" adusă ţării, cu ispisoc de danie de la Alexandru cel Bun, Iliaş şi Ştefan voievozi şi Ştefan cel Mare, întărite de la o generaţie la alta de ceilalţi voievozi, ca succesori în domnie.

Obligaţiile lor sînt judiciare, ca judecători de instrucţie la ţinuturi, fiscale, plătind birul nemeşesc şi militare faţă de sat, ţinut şi ţară. Din rîndul lor ies nu numai boieri, conducători

[658] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 94-95
[659] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 412
[660] Gr Ureche, *op. cit.*, p 216-217
[661] N Iorga, *Istoria Românilor*, vol V, Bucureşti, 1937, p 224-225 şi nota 1

militari, dar şi oameni învăţaţi, logofeţi, sau arhitecţi cum este nemeşul Grigore Cornescu din ţinutul Hotin, care a construit la 1671, în miniatură cetatea Cameniţa, *„fiind el foarte meşter de scrisori şi de săpături la pietri şi la alte lucruri”*[662] **trimisă, de Duca Vodă, sultanului.**

Cu drepturi egale de a moşteni, a vinde, a cumpăra şi a se apăra în procese – în afară de acela de a ocupa dregătorii în ordinea feudală – militară, apar şi femeile nemeşoaie, care cad în robia tătarilor şi sînt răscumpărate de unii voievozi, ca şi nemeşii[663].

---

[662] *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir (1661-1705)*, ed C Giurescu, Bucureşti, 1913 p. 59

[663] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, 75. Mărturia lui Cristof Derjec, fost sol polon la Poartă în faţa ducelui Ernest de Austria pentru opera de binefacere a lui Petru Şchiopu care a răscumpărat nemeşoaie din robie.

CAPITOLUL III

SĂTENII MEGIEŞI SI DENUMIRILE LOR, DUPĂ FORMAREA FEUDELOR PRIN „SLUJBA DREAPTĂ SI CREDINCIOASĂ" A RĂZBOINICILOR

Ocupind mai mult loc pe hartă decît în istoria politică şi militară a Moldovei, ţăranii, simpli producători de bunuri materiale, au format pentru vechea noastră istoriografie, obiectivele unor studii numai, în raport cu stăpînii de pămînt.

Un prim grup de istorici format din N. Bălcescu[1], M. Kogălniceanu[2] şi I. Nistor[3] a susţinut existenţa a trei categorii de ţărani: a) răzeşi liberi, cu pămînt; b) vecini, aşezaţi în satele boiereşti şi c) oameni slobozi, în satele domneşti.

Un al doilea grup, A. D. Xenopol[4], C. Geblesco[5] şi V. Nicolau[6] a socotit că, în părţile muntoase trăiau răzeşii, ţăranii liberi români, iar la şes, în satele boiereşti, vecinii, ţăranii dependenţi de origine slavă.

Al treilea grup, reprezentat prin R. Rosetti[7], N. Iorga[8] şi I. C. Filitti[9], cu mici deosebiri în concepţie unul faţă de ceilalţi, admite existenţa tot numai a două categorii de ţărani, dar nu în sensul celor susţinute de istoricii de la grupul al doilea, ci în acela că a) ţăranii liberi denumiţi şi cultivatori liberi sînt în satele domneşti şi nu în obştii, fiind în dependenţă reală faţă de pămînt, iar b) ţăranii vecini din satele donate de domnie ar fi în dependenţă personală faţă de stăpîni.

Al patrulea grup alcătuit din A. V. Gidei[10] şi Gh. Panu[11] susţin, pe lîngă existenţa: a) ţăranilor, din satele domneşti, b) a vecinilor, din cele boiereşti şi mănăstireşti şi o categorie de c) săteni clăcaşi şi una de d) lăturaşi, care nu se confundă cu celelalte.

---

[1] N Bălcescu, *Despre starea soţială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebire mipuri*, în Magazinul istoric pentru Dacia, Bucureşti, 1845-1847, vol. II, p. 240. N Bălcescu, *Opere* de Gh. Zane, Bucureşti, 1946, vol. I, p. 1, p. 190 şi urm.

[2] M Kogălniceanu, prefaţa la „*Coliba lui Moş Toma*", de Becher Stowe, Iaşi, 1853

[3] I. Nistor, *Emigrările de peste munţi*, „An. Ac. Rom.", tom XXXVII, M. S. Ist., S. II (1915), p. 22-23

[4] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Iasi, vol. II, p. 181-182

[5] C. Geblescu, *La question agraire à Rome. La division de la propriète et la question agraire en France et en Roumanie*, Paris, 1894, p. 325

[6] V. Nicolau, *Priviri asupra vechei organizări administrative a Moldovei*, Bucureşti, 1913 p. 106-108

[7] R. Rosetti, *Despre clasele sociale în Moldova*, in „Revista Nouă" (1888), p. 467-477, idem, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, Bucureşti, 1907, tom I, p. 40, 138-146, 257-259, 263, 265, 267, 271

[8] N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor*, Bucureşti, 1908, p. 21-27, idem, *Developpement de la question rurale en Roumanie*, Iassi, 1917, p. 4, 14, 20-21

[9] I. C. Filitti, *Oameni dependenţi şi cultivatori liberi în Principalele Române, în sec. XV-XVII*, Bucureşti, 1933, p. 9, 16, 26, idem, *Proprietatea solului în Principate pînă la 1864*, Bucureşti, 1935, p. 132

[10] A. V. Gidei, *Contribuţiuni pentru istoria socială a ţărănimii noastre şi pentru istoria raporturilor dintre ţărani şi proprietari pînă la 1864*, Bucureşti, 1904, p. 6 şi urm

[11] Gh. Panu, *Cercetări asupra stării ţăranilor în veacurile trecute*, vol. I, p. 1, Bucureşti, 1910, p. 49-166 şi urm

În opoziţie cu aceste patru grupuri de istorici, care admit mai multe categorii de ţărani, se află un altul alcătuit din cercetători ca: C. Giurescu[12], G. Fotino[13], I. Ursu[14] şi C. C. Giurescu[15]. Acesta, negînd existenţa libertăţii depline a persoanelor lipsite de proprietate, socotesc că ele sînt şi trebuie socotite în dependenţă personală faţă de stăpînii lor, cărora le dau şi dijma cuvenită.

Din literatura istorică nouă, scrisă după 1944, V. Costăchel susţine că toată ţărănimea era dependentă[16], iar M. Roller în *„Manualul Unic"* folosit în şcolile medii, afirmă că, în secolul al XVI-lea „erau în ţara Moldovei două categorii de ţărani: liberi, proprietari de pămînt numiţi *răzeşi* şi ţărani neliberi sau şerbi numiţi *vecini*, supuşi domnitorului, boierilor şi mănăstirilor".[17]

B. Cîmpina, întemeiat pe datele luate de Marx[18] din Regnault[19], compilatorul lui N. Bălcescu (şi din *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir)[20], susţine existenţa unei ţărănimi libere şi a alteia dependente. El a mers pînă acolo, încît a afirmat „că, ţărănimea liberă ar reprezenta o treime din totalul privilegiaţilor[21] ideea fiind acceptată şi în tratatul de *Istoria Romînilor*[22].

Împotriva acestora s-a ridicat cercetătorul ieşean C. Cihodaru[23], care, întemeiat pe un citat din Marx, că ţăranii liberi „deveniseră aici ca şi în alte părţi, tot atît de rari ca şi corbul alb"[24], admite existenţa unor ţărani liberi numai pentru veacurile anterioare secolului al XIV-lea şi respinge prezenţa acestora pe teritoriul Moldovei, în perioadele de accentuare şi extindere a dependenţei iobage.

Contrazicerile în tratarea problemei ţărănimii în vechea istoriografie este explicabilă, pe de o parte, din lipsă de documente, iar pe de altă parte, prin faptul că acei cercetători şi-au format concepţiile, în funcţie de poziţia pe care o aveau faţă de stăpînii de pămînt. Dar după 1944, cînd fiecare din cei trei autori invocă în sprijinul lor metoda nouă de lucru, avînd la dispoziţie atîtea documente publicate şi inedite, deosebirile de vederi sînt de neînţeles. E adevărat, că, studiul aprofundat şi concluziile bine argumentate ale cercetătorului ieşean, care a folosit un masiv număr de documente, este suficient de convingător pentru un istoric. Dar, dat fiind faptul că, unii cercetători, avînd în faţă cele două lucrări de sinteză amintite mai sus, ar putea rămîne nedumeriţi de existenţa a două teorii asupra ţăranilor în literatura de astăzi, se impune, totuşi, o reluare a problemei pe bază strict documentară pentru a se aduce precizări. Mai ales că, cercetătorului ieşean i s-ar putea obiecta oricînd că, materialul documentar consultat, din care s-au tras asemenea concluzii, se reduce numai la Ţara de Jos.

---

[12] C Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1916, ed C C Giurescu, 1943, p 202, 211

[13] G Fotino, *Contribution à l'etude des origines de l'ancien coutumier roumain*, Paris, 1925, p 69

[14] I Ursu, *Ştefan cel Mare, domn al Moldovei de la 12 aprilie 1457 pînă la 21 iunie 1504*, Bucureşti, 1925, p 338-339

[15] C C Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1937, vol II, p 11, pag 465, 473-478

[16] V Costăchel, cap III, p 111, in *Viaţa Feudală*, Bucureşti, 1947

[17] M Roller, *Istoria R. P. R., Manualul pentru Învăţămîntul Mediu*, Bucureşti, 1952, ed III, p 123

[18] K Marx, *Capitalul*, Cartea I, ed II, Bucureşti, 1948, p 232

[19] E Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, p 234

[20] D Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1956, ed P Pandrea, p 237-239

[21] B T Cîmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ştefan cel Mare*, p 11-111, in „*Studiul cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1956"

[22] *Istoria Romîniei*, Bucureşti, 1962, vol III, p 302-305

[23] C Cihodaru, *Constatări în legătură cu proprietatea feudală*, p 32-33, 49 şi urmare, in „Studii şi cercetări ştiinţifice", Istorie, Anul XII, fasc 1, 1961

[24] K Marx şi Fr Engels, *Opere*, ed rusă, vol XV, p 639, 643

Pentru Țara Românească, o contribuție reală referitoare la sfera noțiunii țărani, care apar, în general, sub numele de *vlah* sau *rumîn*[25], cît și a terminologiei acestora în condițiuni speciale[26], a fost adusă pe baza studierii tuturor documentelor publicate, de către Șt. Ștefănescu. De aceea, o cercetare a întregului material pentru a face constatări pe fapte autentice[27] și din toate documentele moldovenești din secolul al XVI-lea este absolut necesară.

Într-un studiu publicat în 1957 scosesem în relief că, cel dintîi fenomen care se desprinde din documentele secolelor XIV – XV, deosebite după obiect, este acela al donațiilor de sate pe care le fac voievozii Moldovei slugilor domnești[28] Acordarea satelor locuite de megieși războinicilor, care nu aveau înainte de donație alt stăpîn decît pe voievod, ca șef al armatei, s-a făcut pe baza cunoscutului *jus gladii* și a dreptului feudal „dominium eminens"[29], angajate reciproc prin jurămîntul de credință sau omagiul feudal al juzilor.

Puterea suverană a încredințat de cele mai multe ori satele organizate în jurul instituției „casa" celor aleși de comunitățile casnice, dar uneori a înlocuit pe conducătorii populari ai colectivităților primitive prin diregători subordonați puterii domnului, demnitari, nu ai statului ci ai domnului[30].

În Moldova, obștiile teritoriale[31], organizate în ocoale[32], au fost încredințate, după cum am văzut deja, sub stăpînirea unor cneji, slugi domnești dintre megieși.

Prin sistemul donațiunilor de sate țara s-a împărțit în regiuni, în care supușii depindeau în primul rînd de boierii respectivi și numai în al doilea rînd, în subordonare feudală și prin mijlocirea boierului, de domn, și în regiuni în care puterea domnească a fost efectivă, nemijlocită și anume, asupra satelor din ocoalele domnești socotite pămînt domnesc[33] de către voievozi.

Ieșirea satelor din starea de libertate și trecerea lor în aceea de dependență se.face în cancelarie prin cărți domnești de danie, într-un număr abundent emise, de la începutul secolului al XIV-lea și pînă în a doua jumătate al celui de al XV-lea[34].

---

[25] Șt. Ștefănescu, *Consideratiuni asupra termenilor „vlah" și „rumîn"* în „Studii și Mater. de Istorie Medie", București, 1960, vol. IV, p. 63-73

[26] Idem, *Despre terminologia țărănimii dependente din Țara Românească în sec. XIV-XVI*, extras din rev „Studii", nr 5, anul XV (1962), p 1-14

[27] I Smirnov, *Fatele autentice, baza cercetării istorice*, în rev Comunist, nr 3, febr 1962, Buc trad rom, p. 91-101

[28] Alex I Gonța, *Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare*, în „Studii", Anul X, nr 4 (1957), p. 93

[29] I Tanoviceanu, *Formațiunea proprietății funciare în Moldova*, in „Prinos lui D A Sturdza", București, 1903, p 414 D A Arion, *Încercarea asupra dominiului eminent*, in „Închinare lui N Iorga", Cluj, 1931, p 3

[30] Akos von Timon, *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte*, p. 201, cf Aurel Sava, *Tîrguri, ocoale domnești și vornici în Moldova*, București, 1952, extras din „Buletin Științific", tom IV, p 1-2

[31] V Costăchel, *Despre problema agrară în Țarar Românească și Moldova în secolele XIV-XV*, extras din „Studii și cercetări de Istorie Medie" I, Anul II, ian.-iunie 1951, p 99-104

[32] C Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștei țărănești în Moldova*, in „Șt. Și Cercet Șt Istorie, Anul VII (1956), fasc 1, p 12-13 și urm

[33] A Sava, *op. cit.*, p 8

[34] V Costăchel, *Les immunités dans les Principautés roumaines aux XIV-ème siècle*, București, 1947, p 53, 72

După primirea titlurilor de proprietate, sub forma cunoscută a cărţilor domneşti, megieşii războinici, slugi domneşti, deveneau stăpîni feudali, în timp ce locuitorii satelor treceau de sub administraţia şi organizarea militară a vornicilor, adică a dregătorilor domneşti de ocol, în dependenţa feudalilor, cari erau trecuţi sub supravegherea dregătorilor domneşti de la „curţile" de ţinut.

Odată stabilite categoriile unităţilor administrative în care sînt încadrate aşezările omeneşti organizate după întemeierea statului feudal, ca şi mai tîrziu, de altfel, formează unităţi administrative distincte unele de altele. Vom avea astfel de constatat 1) sate puse sub administraţia ocoalelor domneşti, 2) *sate încredinţate boierilor,* indiferent dacă boierii sînt pani sau simple slugi, cum îi numeşte cancelaria domnească, puse sub administraţia ţinuturilor, 3) *sate mănăstireşti sau episcopale* şi 4) *slobozii, numai mănăstireşti,* la început, în secolul al XV-lea şi abia mai tîrziu şi boiereşti, către sfîrşitul celui de al XVI-lea şi în secolele următoare. Acestea din urmă, satele mănăstireşti şi episcopale erau administrate de egumeni şi episcopi prin oamenii lor după „legea mănăstirească" (denumită aşa şi de Petru Rareş).

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar mai ales după domnia lui Ioan Vodă Viteazul şi aceste sate au fost puse, sub administraţia ţinuturilor. Aşezări omeneşti, în afară de această împărţire administrativă nu există. Mult trîmbiţatele obştii teritoriale libere considerate ca locuite de răzeşi, aşa cum li s-a părut unora dintre istoricii de pînă acum, ori căutate de unii contemporani, invocînd cunoscutele pasagii despre cele trei republici din *Descrierea Moldovei* a lui D. Cantemir, din ocolul Cîmpulungului moldovenesc care – şi aveau legi şi judecători proprii nu erau locuite de ţărani agricultori, aşa cum nu erau agricultori nici locuitorii din ocolul Vrancei.

Despre cei dintîi, D. Cantemir, precizează că, „nu ţin de boierime, dar nici nu sînt supuşi vreunui boier". Ei au doi vornici trimişi de la domnie". *„Nu se pricep la meşteşugul lucrării pămîntului cu sapa, fiindcă în munţii lor nu au nici un fel de ţarini toată munca lor este păstoritul oilor.* Plătesc o dajdie în fiecare an, însă nu atît cît le cere domnia, ci numai cît făgăduiesc ei domnilor"[35].

Despre republica Vrancei, din ţinutul Putnei, loc „înconjurat din toate părţile de munţii cei mai sălbatici", acelaşi autor spune că, „sînt douăsprezece sate şi două mii de case *şi fiindcă se mulţumesc, ca şi cei din Cîmpulung, cu păstoritul, locuitorii nu au ştiinţa de plug"*[36].

În ce priveşte republica Tigheciului „locuitorii plătesc domniei în fiecare an o dajdie mică", *fiindcă toţi sînt călăraşi*[37] deci slugi domneşti. Numai trecînd uşor peste aceste texte, aşa de clare ale lui D. Cantemir, a putut confunda H. Stahl satele libere de păstori megieşi, care existau ca un fenomen de masă, pe măsură ce ne urcăm spre veacurile trecute[38], cu acele de răzeşi întemeiate în temeiul jurămîntului feudal şi să afirme că toate satele răzăşeşti din restul ţării „derivă direct din vastele organizaţii tribale de caracter străvechi, ale căror rădăcini urcă mult înainte de apariţia primelor noastre documente"[39].

---

[35] D Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1956, trad P Pandrea, p 237
[36] D Cantemir, p 238
[37] *Ibidem*, p 239
[38] H Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, vol I, Bucureşti, 1958, p 44
[39] *Ibidem*, vol I, p 53

CRITERIILE DUPĂ CARE SE POT DEOSEBI ŢĂRANII DEPENDENŢI DE STĂPÎNII FEUDALI ÎN SECOLUL AL XV-LEA ÎN SATE

Pentru a se dumiri cineva dacă ţăranii dintr-un sat întîlnit într-un document sînt megieşi liberi, ori dependenţi de boieri sau mănăstiri, va trebui neapărat să raporteze satul la centrul administrativ sub a cărui supraveghere este. În felul acesta, dacă satele vor fi de ocol, locuitorii lui sînt megieşi liberi. Dacă satele vor fi sub controlul unui ţinut, ţăranii vor fi boiereşti sau mănăstireşti, chiar dacă vor fi din slobozii. În general, d:cumentele medievale nu prea folosesc termenul de ţărani, atunci cînd satele sînt dăruite şi nici atunci cînd este vorba de întărirea unui sat moştenit ori confirmarea unuia cumpărat. Dar în toate documentele emise pentru boieri sau mănăstiri şi episcopii ţăranii dependenţi se subînţeleg sub cuvîntul *„sat" (= selo* în limba slavă,) de unde derivă şi *seliştea = locurilor de casă.* Numai într-un foarte restrîns număr de documente, aparţinînd mănăstirilor, se vorbeşte de *„oameni"* care locuiesc în satele mănăstireşti sau slobozii şi numai în acelea unde sînt enumerate scutirile de dări şi obligaţii, nu şi în cele de donaţie, întărire ori vînzare. Această expresie laconică a cancelariei moldoveneşti ne determină să ne gîndim la ţăranii dependenţi ori de cîte ori este vorba de *„sate"*, fie că ele aparţin feudalilor ori mănăstirilor. Bineînţeles că, în cazul satelor boiereşti va trebui să scoatem din rîndul ţăranilor persoanele privilegiate, care, întotdeauna sînt stăpînii satului, purtătorii titlurilor de proprietate feudală.

De aceia, sub cuvîntul *„sat"* vom înţelege: a) pe ţăranii dependenţi şi b) pămîntul pe care-l locuiesc, iar în slugile domneşti, panii sau boierii care primesc satul cu titlul de proprietate (documentul de danie), vom avea întotdeauna pe feudali, cărora li s-au încredinţat judeciile pentru serviciile aduse ţării şi domniei, spre a le organiza milităreşte. Dacă privilegiatul dăruit „uric cu tot venitul" primeşte din satul „unde este casa lui" sau unde a fost casa tatălui său etc, ne aflăm în faţa unui feudal provenit din mijlocul locuitorilor, căci din acte reiese aşa ceva. Astfel, un megieş provenit din popor, în înzestrarea lui cu carte scrisă a trecut ca privilegiat în altă clasă socială şi nu mai poate fi considerat ţăran. În modul acesta, oricine primeşte un act, prin care i se încredinţează un sat, devine feudal, iar locuitorii a tului rămîn megieşi, ţărani dependenţi.

Fiind, îndeobşte, cunoscut că, întărirea unui sat pe baza unui vechi uric de danie se făcea numai moştenitorilor legali ai donatorilor, de cîte ori vom fi în faţa unui astfel de act de moştenire ori de întărire, prin împărţirea satelor ori satului, persoanele care primesc titlurile de proprietate, enumerate în documente, trebuie neapărat incluse în rîndul fiilor de feudali privilegiaţi, aşa cum ceilalţi locuitori au devenit săteni dependenţi.

Dacă vom avea în faţă acte de întărire, prin care se face transferul proprietăţii, din mîna unui privilegiat ce vinde, pe baza unui vechi titlu de danie *(= uric),* unui cumpărător, vom avea în persoana vînzătorului, un privilegiat feudal sau moştenitor al unor privilegii. În ce priveşte persoana cumpărătorului, s-ar putea naşte îndoiala, dacă prin cumpărarea unui titlu de proprietate asupra unui sat devine privilegiat. Dar fiind însă faptul că, în această perioadă transferarea unei proprietăţi nu se putea face decît în faţa „oamenilor buni şi bătrîni" întărite numai de autoritatea domnului, care avea grija ca pămîntul să nu intre decît în mîinile supuşilor capabili de credinţă, sfat şi ajutor, şi că proprietatea însăşi a pămîntului atrăgea după sine, afară de beneficii şi obligaţii militare, întotdeauna vom avea în cumpărători tot privilegiaţi purtători

de titluri de proprietate feudală. Satul cu foştii megieşi ţărani ajunşi dependenţi urmează soarta pămîntului, adică sînt vînduţi odată cu el.

Pe baza acestui din urmă criteriu s-a putut vedea că atît vînzătorii de sate cît şi cumpărătorii sînt privilegiaţi. Dacă se urmăresc, în documentele vremii, clasele sociale pe baza acestor trei criterii, vom putea distinge uşor pe ţăranii dependenţi de purtătorii titlurilor de proprietate feudală. Prin simplul fapt că ţăranii dependenţi din satele de ţinut nu au niciodată titluri de proprietate asupra pămîntnului satelor şi pentru că sînt obligaţi să răspundă faţă de ţară prin stăpînii satelor, purtătorii titlurilor de proprietate, o serie de îndatoriri economice, locuitorii subînţeleşi sub termenul „sat" sînt şi trebuie socotiţi ţărani dependenţi. Potrivit acestor criterii, de cîte ori vom întîlni în documente cuvîntul sat dăruit, vom înţelege sub acest termen pe ţăranii dependenţi, care urmează soarta pămîntului locuit. *Trăsătura esenţială ce caracterizează pe ţăranii dependenţi, de sub administraţia feudalilor ce ţin de ţinut, este că, ei nu sînt niciodată purtători ai titlurilor de proprietate, deci stăpînii de sate, ci supuşi întotdeauna unui stăpîn.*

DENUMIRILE SUB CARE APAR LOCUITORII SATELOR ÎN DOCUMENTELE VEACULUI AL XV-LEA ŞI OBLIGAŢIILE LOR

Urmărind atent actele interne şi externe emise de cancelaria domnească am putut constata că, în această perioadă, atît locuitorii aşezaţi în satele domneşti de ocol cît şi în cele boiereşti sau mănăstireşti de ţinut, dăruite sau întărite, apar sub denumiri diferite, dar întotdeauna cu sfera noţiunii limitată la acelaşi conţinut. Cel mai adesea îi găsim în actele interne sub denumirea simplă de *oameni* **= liudi**[40] **ori cioloveaca**[41]**. Alteori îi vedem sub aceia de** *săraci (= uboghi*[42] **= oameni gentilicij şi rar de tot sub numele de** *gloate (= gloata)*[43]**. În actele externe ei sînt denumiţi** *supuşi* **= podani**[44]**,** *pămînteni = zemleane, zemliani*[45]**, sau** *kmethones*[46]**. Textele latine ale documentelor externe îi prezintă sub denumirea de** *terrigenas homines* **şi** *incolae*[47]**, sub denumirea de** *pauperes*[48]**,** *homines subditi*[49] **ori** *iobagiones*[50]**, iar într-un document scris în italiană** *homeni*[51]**.**

În nici un document din veacul al XV-lea, din cele cîte sînt publicate pînă acum, locuitorii satelor moldoveneşti nu apar sub denumirea de *vecini (= sused* **din limba slavă,). Din toate aceste denumiri sub care apar locuitorii Moldovei în veacul al XV-lea se poate observa că**

[40] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1932, vol. II, p. 208, 251, 288, 310, 391, 492, 506, 517, 566, I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1913, vol. I, 8, 14, 29, 30, 95, 173, 200, 231, 257, 342

[41] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 9

[42] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 808-814, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 10-11, 173, vol. II, p. 63-64

[43] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 79

[44] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 654-659, 696-700, 716-717, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 301, 371, 419-424, 443

[45] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 231, 257, vol. II, p. 402

[46] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 729

[47] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 267

[48] *Ibidem*, vol. II, p. 312

[49] *Ibidem*, vol. II, p. 333, 374-375, 400

[50] *Ibidem*, vol. II, p. 380

[51] *Ibidem*, vol. II, p. 344, ţăranii „homeni" adunaţi în armata lui Ştefan cel Mare la 1476, s-au împrăştiat să-şi salveze familiile „et tuto mio exercito confuxo per salvation de le soe fameglie"

megieşii erau oamenii pământului, *terrigenas homines, pămînteni, zemliani* sau *agricultori = incolae,* în raport cu pămîntul.

În raport cu domnia şi ceilalţi stăpîni feudali ei sînt supuşi *poddani, homines subditi, cmethones* şi *iobagiones.*

Ca stare socială, după denumirile sub care apar, ţăranii sîn „oameni săraci" = *tiboghii liudi = oameni gentilici* sau *pauperes.*

OBLIGAŢIILE ŢĂRANILOR FAŢĂ DE STAT DUPĂ DREPTUL ROMÂNESC

JUS VALACHICUM

Problema obligaţiunilor ţărăneşti a fost viu discutată de vechea istoriografie. Majoritatea dintre istoricii noştri tratează, însă, în acest capitol obligaţiunile de toate naturile şi pe toate secolele XIV – XVIII deodată, deşi există mari deosebiri de la un secol la altul. Unii le enumera, în parte, pe fiecare, fără vreo ordine. Alţii amestecă dările în natură cu prestaţiile ori cu dările în bani. Alţii aduc dările din secolele XVI – şi XVII pentru cel de al XV-lea. Unii confundă dările cu amenzile şi taxele pe venituri, alţii trec în acelaşi timp dările din Ţara Românească, ca existînd şi în Moldova şi invers. Alţii atribuie drepturi feudalilor laici de a lua obligaţiile economice, care de drept aparţin armatei domnului alcătuită din călărime sau descriu istoria satelor concedate de domnie slugilor domneşti, după actele mănăstireşti.

Cei dintîi cercetători de istorie medie care au studiat aceste probleme sînt Melchisedec[52] şi A. D. Xenopol[53]. După ei au urmat Radu Rosetti[54], Gh. Panu[55], G. N. Leon[56], A. V. Boldur[57], Gh. Zâne[58],I. C. Filitti[59], C. C. Giurescu[60], I. Ursu[61] şi V. Pîntea[62].

Literatura istorică de după 1944 a încercat să rezolve problemele obligaţiilor ţărăneşti nu după actele „urice" emise de cancelarie feudalilor laici, ci după acelea ale mănăstirilor.

V. Costăchel, deşi conştientă că „în toate actele pentru laici nu se face menţiunea drepturilor posesorului unui uric „asupra veniturilor satului, totuşi cu intenţie vădită se exprimă că „vom face constatările care urmează bazîndu-ne pe documentele în favoarea eclesiasticilor"[63].

B. Cîmpina, nefamiliarizat cu documentele cancelariei domneşti, de unde ar fi putut desprinde principiile dreptului românesc, după care românii trebuiau să satisfacă obligaţiile lor

---

[52] Melchisedec, *Cronica Huşilor şi a Episcopiei*, Bucureşti, 1869, p 31 şi urm., idem, *Cronica Romanului*, Bucureşti, 1874, p. 122 şi urm

[53] A D Xenopol, *op. cit.*, vol II, ed Vlădescu, p 211-212

[54] R Rosetti, *op. cit.*, p 280

[55] Gh Panu, *op. cit.*, vol I, p 1, p 300 şi urm.

[56] G N Leon, *Istoria Economiei Publice la Români*, Buc., 1924, p 98 şi urm.

[57] A V Boldur, *Contribuţiuni la studiul istoriei Românilor*, vol I, *epicole vechi*, Chişinău, 1937, p 225

[58] Gh Zane, *Finanţe şi Statisticile, curs litografic*, Iaşi, 1927, p 33-45

[59] I C Filitti, *Proprietatea solului* ..., p 136-146

[60] C C Giurescu, *Istoria Românilor*, vol II, p 11, ed IV, Bucureşti, 1937, p 476-480, 560-570

[61] I Ursu, *op. cit.*, p 332-337

[62] V Pîntea, *Impozite, taxe şi amenzi moldoveneşti pînă la 1504*, p 216-224, în „Cercetări istorice", Anul X-XII, nr 2 (1934-1936)

[63] V Costăchel, *Les immunités* ..., p 74 şi 85

în satele domneşti şi boiereşti, urmează îndeaproape pe V. Costăchel. Fără să apeleze la normele dreptului bizantin şi canonic, după care mănăstirile îşi organizează şi administrează averile primite danie de la domnie şi boieri, B. Cîmpina încearcă să rezolve problemele de economie şi justiţie feudală

În satele domneşti şi mai ales boiereşti, organizate după dreptul românesc, pe temeiul a două documente eclesiastice, unul aparţinînd mănăstirii Bistriţa şi altul episcopiei de Rădăuţi[64], în care imunităţile fiscale, judiciare şi comerciale funcţionează în virtutea dreptului bizantin[65].

D. Mioc ajunge la afirmaţii de-a dreptul surprinzătoare. Într-o parte susţine că ţăranii în sec. X – XIV aveau ca formă predominantă renta în muncă[66], deci situaţie de sclavie, că ţăranii dădeau „dare asupra pămîntului"[67], într-o vreme cînd totuşi pămîntunle aparţin feudalilor, iar în altă parte, întemeiat tot pe documente mănăstireşti[68], declară ca şi V. Costăchel şi B. Cîmpina, că în satele boiereşti, cu excepţia birului şi serviciului militar, toate celelalte obligaţiuni trec în contul proprietarului[69].

P. P. Panaitescu observa că în secolele XIV – XV, cînd este vorba de prestaţii şi slujbe datorate feudalilor de către megieşii dependenţi, – termenii înlocuiţi cîteodată prin *munci*, ne pun exclusiv în faţă unor prestaţii pentru curte[70], care sînt la acea vreme în fond, ale ţării, iar boierii dregători ai domnului, deoarece rezerva feudală în satele boiereşti nu apare decît tîrziu[71]. Obligaţia ţăranilor de a munci[72] o găsim impusă de domnie numai ţăranilor din satele mănăstireşti, ca unii ce erau închinaţi cu toată averea lor, cu trupurile şi sufletele lor mănăstirilor, dar aceasta pentru că nu mergeau la oaste, decît în cazuri extreme şi pentru că mănăstirile aveau braniştele lor[73].

Trecînd la analiza obligaţiunilor economice, judiciare, militare şi comerciale şi urmărindu-le în mod cronologic, vedem că ele apar descrise abia sub domnia lui Alexandru cel

---

[64] B Cîmpina, *Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea Statului în a doua jumătate a secolului al V-lea în Moldova şi Ţara Românească*, in „Lucrările Sesiunii generale ştiinţifice din 1950", p 1603 şi 1605". Vezi Critica justă de C Cihodaru, in „Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Istorice, fasc I, (1956), Iaşi, p 169-182, remarcată şi de L Demény, in *Izucenie istorii srednevec voi rumînii v rumanscoi narodnoi respuclike* (1945-1959), in „Srednie Veca", XVIII, Moldova, 1960, p 237

[65] N Milaş, *dreptul bisericesc*, trad Din I germ Bucureşti, 1915, p 425-427, 433 şi 437

[66] D Mioc, *L'Evolution de la rente feodale en Valachie et en Moldavie*, in „Nouvelle études d'histoire", Stokholm, 1960, p 229

[67] D Mioc, *Originea şi funcţiile birului în Ţara Românească pînă la sfîrşitul veacului al XV-lea*, p 641, extras din „Studii şi Referate"

[68] Idem, *La rente feodale en travail en Vala hie et en Moldavie*, in „Revue Roumaine d'histoire", nr 1, tom I, 1962, p 39-60

[69] D Mioc et H Chircă, *L'evolution de la rente feodale* , p 230 Dacă ar fi aşa ar însemna că tocmai veniturile în natură şi cele în bani, afară de bir, prestaţiunile şi slujbele care susţin organizarea armată ar aparţine stăpînului feudal, iar birul şi obligaţia de a merge la oaste i se cuvin domnului A concepe aşa ceva, este egal cu a lipsi de obiectivul principal, care este organizarea armată, costul obligaţiunilor economice, a prestaţiilor şi slujbelor, din satele moldoveneşti Se ştie doar că, acestea din urmă (obligaţiunile) sînt aşezate în evul mediu tocmai pentru a susţine organizarea armată în primul rînd cavaleria feudală şi nu în a îmbogăţi pe boieri, care nu sînt, în fond, decît nişte aleşi ai comunităţilor cu obligaţii militare permanente, confirmaţi de voievozi prin acte scrise = uric

[70] P P Panaitescu, *Dreptul de strămutare* , p 73

[71] P P Panaitescu, *op. cit.*, p 73 şi 81 şi urm

[72] *A Moldova*, veac XIV-XV, vol I, p 164, 204-205

[73] C Cihodaru, *Braniştele şi problema apariţiei rezervei seniorale în Moldova*, p 27-51, în *Analele ştiinţifice ale universităţii „A. I. Cuza" din Iaşi*, Secţ III, tom III, Anul 1957, fasc 1-2, V Costăchel, *Unele consideraţii privind rezerva senioraIă în Ţara Românească şi Moldova în secolul XV*, p 25-36, in „Analele Universităţii", Bucureşti, Seria Ştiinţe Sociale-Istorie, Anul X (1961)

Bun şi a fiilor lui, odată cu imunităţile acordate de voievozi mănăstirilor, ca unele ce se conduceau după alt drept decît cel românesc. Cu ocazia actelor emise instituţiilor boiereşti, domnia a descris amănunţit obligaţiunile locuitorilor din satele domneşti şi boiereşti după dreptul românesc, de care erau scutiţi oamenii din satele mănăstirilor ca unii ce constituiau averea bisericească, fără posibilitatea revendicării donaţiei, potrivit nomocanoanelor şi codurilor lui Iustinian şi Theodosius[74].

Astfel, după privilegiile date de domnie, oamenii din satele mănăstirii Pobrata, de lîngă Hîrlău[75], de pe Jijia, de la Vicoleni şi Oniceni[76], ca şi cei de la gura Boteni[77] erau scutiţi, în conformitate cu principiile dreptului bisericesc de a da *străjeri, zecimală din stupi, să facă podvezi, să se dea dare, posadă şi iliş,* **să lucreze la** *morile* **şi cetăţile domneşti ori să mîne vitele domneşti sau boiereşti la Cetatea Albă. Judecătorii de la ţinuturile Hîrlăului, Dorohoi sau Iaşi, globnicii, pripaşarii sau alţi dregători să nu aibă a lua gloaba, nici tretina. Alt judecător să nu aibă decît pe egumen ori dregătorii lui.**

Locuitorii din toate satele mănăstirii Neamţ sînt scutiţi, deasemenea, în folosul mănăstirii de toate obligaţiile, afară de oastea cea mare şi aceasta numai cînd domnul va merge în persoană.[78]

Locuitorii din satele episcopiei de Roman, din orice limbă ar fi ei, nu vor plăti nici iliş, nici dare, nici podvoade, nici posadă, nici jold, nici la mori nu vor lucra, nici la cetate, nici fîn nu vor cosi, nici buţi nu vor căra. Judeţii de la ţinut, globnicii, pripăşarii, osluharii, gonitorii din urmă şi pererupţii nu-i vor judeca şi nu vor lua nici gloabă, nici tretina, nici pentru fată mare, nici pentru faptă mică, nici pentru furt, nici pentru omor, nici pentru răpire de faţă mare. Îi va judeca mitropolitul, protopopul ori ureadnicul lor. Vamă nu vor plăti dregătorilor domneşti, cînd vor face comerţ cu orice fel de marfă, fie de la peşte proaspăt, fie de la maja sărată, fie de la sare, postav, fier, plute, oale, vase de lemn, varză, mere, miere de albine, nici de la boi sau ialoviţe, cai sau iepe, fiare, jderi sau helgii, chiar dacă vămile vor fi arendate[79].

Oamenii din Borhineşti ai mănăstirii Moldoviţa, nu vor da iliş, podvoadă, posadă, dijmă din stupi şi din porci, la mori şi cetatea Sucevei nu vor lucra, vin nu vor căra, nici pe urma tîlharilor nu vor goni şi nici îi vor primi. Numai la oaste vor merge, atunci cînd se va întîmpla ca domnul să meargă[80].

---

[74] N. Milaş, *op. cit.*, p. 431-433. *Inst. Iustin*, II, 7, *Digest* XXXIX, 5, 1, *Cod. Iustin*, I, 2, 23, *Nomoc, ibidem; Cod Theod.* XI, 1, 1 şi 16, 15, 18.

[75] *A. Moldova*, veac. XIV-XV, vol. I, p. 156-157, 391.

[76] *Ibidem*, vol. I, p. 304.

[77] *Moldavia v. epohu feodalizma I*, Chişinău, 1961, p. 17-19.

[78] *A. Moldavia*, veac. XIV-XV, vol. I, p. 218-219 şi 223-224, la 11 martie 1446 şi 22 aug. 1447. Satele „să fie slobode de toate, să nu dea aceşti oameni din aceste sate, nici dare, nici posadă, nici iliş, nici podvoadă, nici desetina din stupi, nici de porci. Şi, deasemenea, nici la cetate să nu lucreze şi nici la mori şi la iazuri să nu aibă nici o altă dare şi slujbe. Şi deasemenea, în aceste sate să umble nici globnici, nici propăşari, nici ilişari şi nici altul nimeni dintre dregători şi pererubţii noştri. Şi deasemenea, pe aceşti oameni din aceste sate nimeni să nu îndrăznească să-i judece întru nimic şi nici pentru orice faptă. Iar cui i se va părea strîmbătate de la aceşti oameni din aceste sate, acela să-i pârască înaintea egumenului de la Neamţ şi înaintea dregătorilor mănăstirii. Şi pe alt judeţ să nu aibă. Şi deasemenea nici osluharii să nu umble în aceste sate, nici judeţii oricare să nu ia gloabă, cînd se va face vre-o moarte în satele lor ci singuri să ia gloabă". În privilegiul de la 22 august 1447 se mai adaugă „nici tretina chiar dacă între aceşti oameni va fi duşegubină, fie tîlhărie fie orice fel faptă sau mare sau mică, dregătorii noştri să nu aibă dreptul să-i judece pe oamenii lor şi nici să-i prade şi să nu plătească aceşti oameni nici o slujbă a noastră şi nici o muncă, *afară de oaste* cînd domnia mea va merge în persoană.

[79] *A. Moldova*, veac. XIV-XV, vol. I, p. 295, 342, 343, XV, vol. II, p. 93.

[80] *Ibidem*, vol. I, p. 297.

Acelaşi lucru reiese şi din privilegiul acordat mănăstirii Bistriţa, la 3 februarie 1467, prin care toate satele sînt scutite de podvoadă[81], desetina din stupi, berbinţe de miere ş.a.[82]. Sînt descrise foarte amănunţit delictele şi crimele de pe urma cărora egumenul de la Bistriţa putea lua amenzi. Pîrcălabii de la Neamţ, judecătorii de la ţinut, adică starostii, globnicii lor, slugile lor nu vor lua de la oamenii lor nici gloabă, nici pentru duşegubină mare, nici pentru tîlhărie, nici pentru furt, nici pentru răpire de fecioară, nici pentru rană sîngerîndă, nici pentru lovituri cu vînătăi, nici pentru faptă mare sau mică, nici pentru un groş".

De o foarte mare importanţă pentru obligaţiunile ţăranilor este documentul din 17 aprilie 1475. Dacă pînă în prezent nu am întîlnit nici un document, în care să apară obligaţiunea ţăranilor de a lucra pămîntul pentru titularul privilegiului, în acesta ea este arătată clar. Este vorba tot de o mănăstire şi anume, aceea de călugăriţe de la Horodnic, aproape de Rădăuţi.

Existînd încă sub Alexandru cel Bun, ea primise două sate, ale căror megieşi au fost impuşi să lucreze la acea mănăstire „iar alt lucru să nu aibă nici unul", după cum însăşi arată „cartea" de la Alexandru cel Bun, pentru că în mănăstire trăiau călugăriţe. Satele „unde a fost curtea lui Petru Vrană" şi Balosinăuţii, de pe Suceava, dăruite de Alexandru cel Bun, sînt întărite de Ilie voievod[83], la 15 iulie 1439 şi de Ştefan voievod[84], la 1 august 1444. Din documentul dat de Ştefan cel Mare aflăm toate obligaţiunile, de care erau scutiţi oamenii din Balosinăuţi faţă de domnie, numai ca să muncească. În acest act se arată că, oamenii nu vor plăti dare, posadă, podvoade şi iliş, nu vor lucra la cetate, la posadă şi mori, nu vor merge la strajă şi la oaste. Globnicii şi pripăşarii nu-i vor turbura. Nici o slujbă domnească nu vor face, ci *„să păcească această mănăstire şi să lucreze acestei mănăstiri.* Iar dacă vor pierde ceva de al mănăstirii sau dacă nu vor munci ce va fi de trebuinţă acelei mănăstiri... să ne dea de ştire".

Hotărîrea domnească, în sensul că oamenii din aceste două sate vor avea numai să muncească, la tot ce-i vor pune călugăriţele, este categorică[85]. Adăugată la celelalte obligaţiuni ale locuitorilor, datorate mănăstirilor, obligaţia de a munci sub ameninţarea domnească indică gradul mai mare de supunere, de dependenţă şi de obligaţiuni prestate de ţăranii din satele mănăstireşti, care nu merg la oaste, decît numai în cazul cînd domnul pleacă în persoană.

Din aceste documente redate pe scurt reiese că dările permanente, prestaţiunile, slujbele şi amenzile de care uneori sînt scutiţi oamenii mănăstirilor faţă de domnie, sînt concedate în privilegiile cu imunităţi mănăstirilor. Domnia a avut grijă să le enumere pe toate şi, pe lîngă ele şi dregătorii care le urmăresc, în scopul de a hotărî acestora din urmă să nu mai încalce domeniile mănăstireşti, sub pedeapsa pierderii capului. Toate aceste venituri neurmărite de slugile domneşti vor intra în cămările mănăstirilor. În plus, oamenii din satele mănăstirilor, fiind scutiţi de oaste, vor avea să muncească, datorînd ascultare deplină egumenilor, deoarece sînt închinaţi cu toată averea, cu trupurile şi sufletele lor.

Asemenea documente, cu enumărarea imunităţilor, nu au fost emise însă pentru feudalii laici. Formula *„uric cu tot venitul"* din titlurile de proprietate ale slugilor domneşti este stereotipă, ea însemnînd darea pe veci a slujbei militare persoanei care primeşte actul, întărirea moştenirei ori mutarea proprietăţii în momentul transmiterii ori cumpărării satului[86]. Urmărirea

[81] *Ibidem*, vol. I, p. 356.
[82] *Ibidem*, vol. I, p. 294.
[83] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 164.
[84] *Ibidem*, vol. I, p. 204.
[85] *Ibidem*, veac XIV-XV, vol. I, p. 404.
[86] Vl. Hanga, *Contribuţii la problema imunităţii feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „Studii Universitatis

obligațiilor datorate de locuitorii satelor boierești de ținut, laolaltă cu acele datorate de cei din satele domnești de ocol sînt întărite și de existența instituției ținutului și a dregătorilor acesteia sub a cărei supraveghere și control se află satele boierești. Altfel, nu s-ar justifica nici prezența instituției ocolului și ținutului și a dregătorilor respectivi, în documente.

Doar se precizează întotdeauna că pîrcălabii de la cetăți, vornicii de ocol și starostii și județii de la ținuturi cu slugile lor să nu umble în satele mănăstirești. Din existența dregătorilor de ocol și a celor de ținut rezultă că cei dintîi urmăreau obligațiunile oamenilor din satele de ocol, iar cei de al doilea aveau latitudinea și plenitudinea drepturilor de a urmări obligațiile locuitorilor din satele boierești, ca unii ce aveau puterea de a controla și pe stăpîni, în satele lor. În alt chip nici nu poate fi concepută feudalitatea românească în Moldova, decît prin această legătură de vasalitate a stăpînilor de pămînt prin dregătorii domnești de ținut față de domnie.

De aici, urmează că megieșii satelor dependenți de ocoalele domenști, ca și cei din satele boierilor, au obligațiunile lor pentru întreținerea armatei. Documentele cu scutiri de dări acordate mănăstirilor pentru locuitorii din satele mănăstirești, sînt acte pe baza cărora satele respective vor fi apărate de urmărirea funcționarilor domnești. În realitate, sătenii care locuiesc în ele dau dările respective călugărilor, pentru întreținerea bisericilor, școlilor și spitalelor, care în această vreme funcționează pe lîngă mănăstiri, conform dreptului bizantin[87].

Starea de libertate, cu drepturile de strămutare[88] asigurate de principiile dreptului vechi românesc[89] = (valah) și inexistența clăcii erau jinduite chiar de secuii proprietari liberi din cele șapte districte transilvănene. Un act din 1493 ne arată că aceștia își părăseau proprietățile și averile lor din Transilvania, pentru a se așeza ca iobagi în satele moldovenești, în care ară și seamănă[90].

Numai această stare de libertate existentă în relațiile de producție dintre megieșii dependenți și conducătorii lor, războinicii, deveniți stăpîni feudali în judeciile respective, explică bogăția și prosperitatea Moldovei sub îndelungata domnie a dinastiei întemeiate de primul Mușat, în secolul al XIV-lea.

SĂTENII DEPENDENȚI SAU VECINII

După moartea lui Ștefan cel Mare, petrecută în anul 1504, cînd Moldova a pierdut pe voievodul cu cea mai grea „mînă, care a condus-o vreodată, comunitățile casnice megieșești organizate în conformitate cu vechile principii de drept rominesc au suferit atîtea amputări din pustiirile secolelor XVI și XVII, provocate de popoarele vecine, încît teritoriile satelor distruse au rămas multă vreme în această stare, pînă ce domnia și boierii au apelat la oameni din alte neamuri, străine de vechile triburi, numiți chiar în acte, „oameni din țări străine".

Devastările polonilor în partea de nord a țării, din anii de domnie ai lui Bogdan al III-lea și Petru Rareș[91], pustiirile tătarilor din anii 1507 – 1513, soldate cu răpirile a 70 000 de

---

Babeș-Bolyay", Seria III, fasc 2 (1960), p 29-52

[87] N Milaș, *op. cit.*, p 423

[88] P P. Panaitescu, *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române pînă la mijlocul secolului al XVII-lea* in „Studii și materiale de Istorie medie", vol I, 1956, București, p 63-122

[89] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 236-237, I Bogdan, *op. cit.*, I, p 140, D D Mototolescu, *Jus valahicum în Polonia*, București, 1916, p 18-20, 48, 50-51

[90] E Hurmuzaki, *Documente* , II, p 344-345

[91] *Letopisețul Țării Moldovei*, p 116, 121, 139, ed G Giurescu, București, 1916

locuitori[92], urmate de campania lui Soliman cel Mare din 1538[93], care au adus ruina ţării şi răşluirea Tighinei, pustiitoarele incursiuni de pradă din anul 1574[94], cînd tătarii „au ars tîrgurile" şi „satele au fost date hrană focului pînă la Roman[95]" au slăbit în mare măsură şi solidaritatea comunităţilor tribale-gentilice, cari formează satul.

În această grea perioadă, concomitent cu vechiul titlu de megieş vor apare în textele scrise de dieci în cancelarie şi alţi termeni pentru locuitorii satelor. Aceştia vor defini raporturile de dependenţă faţă de războinicii satelor, condiţia socială şi economică, dar vor comporta şi pe aceea de indivizi de origine străină, faţă de autohtoni. Un timp, tuturor locuitorilor satului li se va spune încă *oameni*. Aşa apar ungurenii din Topliţa de lîngă Oglinzi, din ocolul Tîrgului Neamţ[96], cît şi acei de pe Nistru, din satul Copanca, ţinutul Tighina, fraţi ai lui Malic[97], primii locuitori liberi, iar ai doilea fraţi ai războinicului Malic. Tot „oameni" sînt numiţi şi acei chemaţi să se aşeze, în 28 februarie 1586, în seliştea Almaşul Mic a mănăstirii Pîngăraţi, „ca să facă ascultare mănăstirii",[98] precum şi acei ce vor veni de peste hotare, leah, rus, sîrb, grec, valah sau ungur în calitate de colonişti, în 1588[99] şi 1597, dar înainte de intra în raporturi de dependenţă[100].

Uneori, locuitorii satelor sînt numiţi *săteni*, indiferent dacă satul este de ocol sau de ţinut. Aşa apar vînătorii domneşti din Vînătorii Neamţului, în pricina cu mănăstirea de la Neamţ, în 20 octombrie 1585, pentru nişte poiene de pe Bistriţa[101] precum şi acei din Ţutcani, sat dependent de mănăstirea Bistriţa[102].

Alteori, diecii şi domnia le zice *ţărani* în raport cu nemeşii[103] şi celelalte categorii sociale,[104] ori *oameni = străini ţărani*, pentru coloniştii străini[105]. Dar termenul care se va împămînteni şi va deveni cel mai frecvent în acte pentru sătenii dependenţi, va fi acela de *vecini*.

Primul act, în care cancelaria domnească utilizează acest cuvînt, se refera la satul Hodceşti căzut la împărţire, în 4 aprilie 1545, Marinei, strănepoata lui Costea şi Giurgea Stravici[106].

E vorba de locuitorii unui sat boieresc veniţi din ţări străine şi stabiliţi aici cu voia domniei şi a stăpînului feudal, în timp ce în celelalte sate moştenite, cum erau Criveştii, Găurenii şi Răvăcani, nu se aflau asemenea colonişti, din moment ce actul nu spune nimic.

Sensul acesta se desprinde şi din alte acte. Într-o scrisoare particulară trimisă, între 1581 – 1585, de Gheorghe fost logofăt, lui Pătraşcu stolnic, în care acesta din urmă este numit

---

[92] E. Hurmuzaki, *Documente* ..., II[2], p. 612, XV, p. 202, Bengescu şi Picot, *Cronique* d'Ureche, p. 241
[93] *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 145-146, I. Bogdan, *Cronicile*, ed. P. P. Panaitescu, p. 98-99
[94] I. Bogdan, *Cronicile* ..., ed. P. P. Panaitescu, p. 150-151
[95] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, doc. nr. 161, 178, 432
[96] *Ibidem*, vol. III, doc. nr. 223
[97] Arhiv Stat Bucureşti, *Peceti*, nr. 181
[98] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, dos. nr. 457, 458
[99] *A. Molodva*, veac XVI, vol. IV, doc. nr. 207
[100] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 461-464, *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, doc. 239, T. Codrescu, *Uricariul*, XX, p. 133-137
[101] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, doc. 357
[102] *Ibidem*, XVI, vol. IV, doc. 489
[103] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, doc. 400
[104] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, doc. 5
[105] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XX, p. 56-58
[106] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, I, p. 380-385, *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 601-602

„megiaş", cel dintii il roagă să-i stringă venitul de la „vecini" din satul sau Ivăneşti, de pe Şacovăţ, din ţinutul Cirligătură, cărora el le plătise birul, de patru ani pentru unii şi de cinci ani pentru alţii.[107] Documentul, fiind copia unei scrisori menţionează că, în scrisoarea originală vecinii au fost trecuţi pe nume într-un catastif. Satul Ivăneşti intărit lui Gheorghe, fost logofăt[108], in 25 martie 1585, dovedeşte că, vecinii stabiliţi in el nu pot fi asimilaţi şi deci nici confundaţi cu *megiaşii*, cari din aceste două acte coroborate rezultă că sint numai Gheorghe logofăt cu Pătraşcu stolnic.

Şi mai clar reiese că, *vecinii* sînt colonişti dintre străinii veniţi in ţara din cărţile domneşti, emise în 3 septembrie 1585 lui Bucium pircălabul de Hotin cu precizarea să-şi intemeieze, sat, însă oameni din altă ţară ungur, sau muntean sau surb, şi „să-i fie *vecini*", pe care să-i aşeze in slobozia din Lunca Mare de la Răcăciuni din ţinutul Adjud[109], in 2 mai 1589, lui Petriman Borileanul diac din Briceni spre a-şi împărţi vecinii cu Pilipovschie din Mihălcouţi[110], şi in 21 iunie 1590 referitor la procesul dintre răzeşii Bocheai şi Ostafie din Pomirla, provocat de fuga *vecinilor* lor din sat[111].

Cu asemenea termen vor fi înregistraţi şi locuitorii aşezaţi în seliştea *Şendriceni*[112], ce aparţinea de ocolul Dorohoi, în procesul intentat de ei, în 8 august 1614, lui Rugină din Silişeu pentru incălcare de hotar. Nu e vorba în nici un caz de megieşi autohtoni ai unui sat de ocol, ci de oameni străini aduşi şi colonizaţi pe partea de loc din hotarul tirgului Dorohoi dăruită la 1 iunie 1522 de Ştefăniţă voievod lui Şandru vornic de Dorohoi numit şi *Şendrică*[113], de unde şi toponimicul *Şendriceni*.

Cu locuinţele distruse sub Alexandru Lăpuşneanu de către ostile lui Despot Vodă, în ajunul ciocnirii de la Verbia, în 1563, seliştea a rămas pustie pînă în timpul lui Constantin Movilă. La 12 iunie 1611, ea a fost dăruită lui Vasile Oraş, mare vornic al ţării de Sus[114], care a adus în ea vecini. Dar confiscată pentru viclenie de la acesta de către Ştefan Tomşa,[115] ea a fost realipită la hotarul ocolului domnesc. Aşa au devenit locuitorii acestei selişti vecini domneşti.

Folosit de popor pentru a defini pe oamenii străini veniţi, din ţări vecine, cuvîntul *vecin* a fost adoptat treptat în scris, atît în răvaşele particulare cît şi în actele domneşti tot cu acelaşi înţeles, mai întîi pentru a-i distinge de autohtonii *megieşi* şi numai mai apoi în sensul de oameni în dependenţă personală faţă de stăpîn. Reprezentînd condiţia socială cea mai modestă, noţiunea *vecin* se va extinde cu timpul şi asupra tuturor locuitorilor cari vor pierde părţile lor de moşie şi ajunge în situaţia străinilor fără pămînt, împreună cu aceştia, ei vor îngroşa rîndul ţăranilor destinaţi a fi legaţi de glie. E foarte probabil, că, numai informat pe izvoare de prima mînă a scris Dimitrie Cantemir despre provenienţa din ţările vecine a sătenilor aflaţi în stare de dependenţă din Moldova[116], şi nu bazat numai pe ceea ce afirmase Miron Costin[117].

---

[107] I. Bogdan, in *Buletinul Comisiunii Istorice*, I, Bucureşti, 1915, p. 126, după mss. slav nr. 8, f. 92 de la Acad. R. S. R.

[108] Arhiv. Stat. Bucureşti, *Achiziţii Noi*, MMDCLXXXVIII/3.

[109] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XXIV, p. 189-190, 192.

[110] *A. Moldova*, veac. XVI, vol. III, doc. 563.

[111] Gh. Ghibănescu, *Başoteştii şi Romăria*, Iaşi, 1929, p. 59-62.

[112] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XIV, p. 2.

[113] *Ibidem*, XIV, p. XI; *A. Moldova*, veac. XVI, vol. I, p. 198.

[114] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XIV, p. 1-2; *A. Moldova*, veac. XVII, vol. II, p. 19-20.

[115] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XIV, p. XX-XXI, p. 3; *A. Moldova*, veac. XVII, vol. III, p. 174; IV, p. 18, 402, 403, 429, 460-461, 492-493, 507; V, p. 58, 78, 297, 307, 360.

[116] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. P. Pandrea, p. 232-235.

Aceeaşi interpretare va fi dată şi de Dinu C. Arion, numai ca acesta va admite originea cuvîntului *vecin* ca derivînd din *vicus* = sat de coloni spre deosebire de satul de autohtoni[118]. Explicaţii de natura celor date de I. C. Filitti, că termenul ar fi o traducere a unguresculul *szomszed*[119], prin slavul *sused*[120], care nici nu se află, de fapt, printre epitetele ţăranilor din Haliri,[121] ori ar desemna pe ţăranul din obştea gentilică, după cum vrea Valeria Costăchel[122], sînt înlăturate de documentele deja trecute în revistă şi de alţii.

Apărut tîrziu în vocabularul folosit de către diecii de cancelarie, termenul *vecin* reprezintă în Moldova secolului al XVI-lea pe colonul străin leah, rus, moscovit, sîrb, grec sau vlah aşa cum am văzut şi aşa cum apare în toate actele referitoare la slobozii[123]. În secolele următoare, căderea unor răzeşi în starea de dependenţă va atrage după sine pe lîngă încadrarea lor în condiţia socială a vecinului şi epitetul respectiv.

Colonizarea seliştelor şi acordarea de slobozii oamenilor din ţări străine cari se vor stabili în Moldova ca „vecini" au avut consecinţe foarte serioase asupra condiţiei lor sociale. Prima a fost aceea a dreptului de urmărire din partea stăpînului locului şi revendicare în justiţie în faţa domniei şi Sfatului domnesc, ce trebuie socotită preludiul legării de glie.

Fenomenul a urmat îndată după înmulţirea cazurilor de repopulare a seliştelor cu vecini. Nu întîmplător dă Ieremia Movilă în 15 iulie 1601 mănăstirii Sf. Nicolae din Ţarina Iaşilor, numită Aron Vodă, carte pentru a readuce în satele Giurov şi Nicoreşti din ţinutul Neamţ pe toţi „vecinii", cari au fugit în timpul campaniei lui Mihai Viteazul. Ne aflăm în faţa celui dintîi act de urmărire a vecinilor, act care va pune grele probleme tuturor voievozilor, dar mai ales „vecinilor" chiar din anul de la începutul secolului al XVII-lea[124]

Situaţia se va agrava pentru vecini, pe măsură ce frecvenţa războaielor consecvent urmată de pustiirea satelor şi calamităţile naturale (secetă, ierni geroase, molime etc.) vor rări rîndurile populaţiei[125]. Afară de legarea de glie, după introducerea dreptului de urmărire instituit de domnie, stăpînii satelor vor mări numărul obligaţiilor şi reduce pe vecini într-o condiţie aproape identică robilor, provocînd astfel fuga lor peste hotare.

O revenire la normal se va petrece abia, în 6 aprilie 1749, cînd Constantin Mavrocordat, în urma nenumăratelor jalbe primite de la oamenii săteni ce şed pe moşiile mănăstireşti şi boiereşti, în care pirau pe stăpînii satelor, că „îi supun cu vecinătate... părîndu-le oamenilor că

---

[117] M Costin, *Opere Complete*, II, ed V A Urechia, Bucureşti, 1888, p 119

[118] D C Arion, *Ce înţeles au avut actele de donaţiuni domneşti de pămînt la începuturile voievodatelor*, în „Memoriile Secţiunii de Drept Român şi Istoria Dreptului", Memorii, tom I, Bucureşti, 1942, p 73 şi nota

[119] I C Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române* , p. 132

[120] A V Boldur, *Originea cuvîntului „vecini"*, Bucureşti, 1940, p 3

[121] B D Grecov, *Ţăranii din Rusia*, ed rom , p 15 şi urm

[122] V Costăchel, *Viaţa Feudală în Ţara Românească şi Moldova*, p 94-95

[123] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 461-465, *A. Moldova*, veac XVI, vol IV, doc nr 207-239, XVII, vol I, doc nr 288, III, 117, 129, 133, 462, IV, 82, 208, Al Papadopol-Calimah, *Sloboziile în România* în „Conv Literare" XVII, nr 12 (1884), p 445, V A Urechia, *Notiţe despre slobozii*, în „Anal Acad Rom " S II tom IX (1888), p 25 Vlad D Matei, *Contribuţii la studiul satelor de colonizare din Moldova*, în „Studii şi articole de Istorie", VII, Bucureşti, 1965, p 41-68

[124] *A. Moldova*, veac XVII, vol I, doc 24, Al Gonţa, *Mănăstirea de la Greci din Ţarina Iaşilor*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei"

[125] D. Ciurea, *Situaţia politică a Moldovei*, în „Şt şi Cerc Ştiinţ " Istorie, Anul VIII, fasc 2 (1957), p 325-338

acest nume de vecinie n-are osebire de robie",[126] desfiinţează condiţiile de vecinătate şi odată cu ele şi raporturile feudale dintre stăpinii de pămint şi locuitorii satelor[127], cel puţin de *jure*.

Dar lipsiţi de pămint, de o proprietate teritorială, singura care asigură libertatea în orice orinduire mergînd să se angajeze spre a munci pe moşia altui stăpîn.

De fado, foştii vecini atrăgeau, prin obligaţiile impuse, o nouă stare de dependenţă. Astfel, perioada de după 1749 va forma pentru ei una de tranziţie spre alt regim social-economic, căreia ii va pune capăt abia reforma agrară din 1864.

Cu vecinii însă nu trebuie confundaţi şi posluşnicii din satele mănăstireşti.

POSLUŞNICII

Vechea istoriografie a discutat situaţia posluşnicilor, dar n-a găsit vre-o deosebire dintre condiţiile social-economice ale acestora şi vecini, cu excepţia lui D. Mioc, H. Chircă, Şt. Ştefănescu, pentru Ţara Românească[128], care-i socotesc agenţi domeniali de administraţie şi execuţie. Urmărind documentele interne moldoveneşti referitoare la această categorie socială, am constatat că deasemenea nici în Moldova posluşnicii nu pot fi asimilaţi cu vecinii.

Cuvintul apare pentru prima oară înscris într-un act emis, în 8 aprilie 1444, de către Ştefan voievod Mitropoliei de Suceava, prin care acorda scutiri posluşnicilor. Deşi privilegiul ne-a parvenit numai într-un rezumat german, originalul scris în limba slavă fiind pierdut, totuşi Manowarda, casierul oraşului Liov, care inventariază arhiva dusă de Dosoftei mitropolitul, în 1684, menţionează termenul *Posluşniken* în limba germană, aşa cum se afla în textul slavon[129]. Despre cine anume este vorba în acest act, şi cu ce se ocupau aceşti posluşnici rezumatul nu distinge.

Mult mai explicit însă este privilegiul acordat, în 12 aprilie 1458, de Ştefan cel Mare episcopiei de Roman. Confirmînd satele Leucuşeni cu moară şi Dragomireşti cu pod peste Moldova, dăruite încă de Alexandru cel Bun, după enumărarea scutirilor de dări a oamenilor în favoarea episcopiei, marele voievod adaogă: „Dar cîţi oameni ascultă de mitropolia din tîrgul Romanului (= Kolika liudi sluhaiut o mitropoliu) să nu aibă a-i judeca pe ei nici şoltuzii, nici pirgarii, nici sfetnicii tîrgului, nici gloabe n-au să ia de la ei, nici pentru sfada, nici pentru ziua de Sf. Ilie.

Deasemenea, toţi săracii cari *ascultă* de mitropolia noastră, nici un judecător să nu-i judece, decît mitropolitul „sau protopopul sau ureadnicul lui", atît în tirg cît şi în sate[130].

Această deosebire netă făcută de către domnie dintre oamenii săteni din cele două sate ale Episcopiei şi locuitorii din tîrgul Romanului care ascultă de mitropolit şi nu cad sub jurisdicţia şoltuzului, pîrgarilor şi consilierilor comunali, sînt arătaţi în documentele ulterioare

---

[126] N. Corivan, *Contribuţie la obligaţiile ţăranilor din Moldova, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, in „Şt. şi Cerc. Şt.", Iaşi, 1957, p. 7 şi urm. V. Mihordea, *Les obligations des „vecinii" envers leurs maîtres entre 1650 et 1749*, in „Nouvelles études d'histoire", III, Bucureşti, 1965, p. 153-166

[127] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii*, I, p. 457-459, D. C. Sturza Şcheeanu, *Acte şi legiuri*, Seria I, vol. I, p. 21-23. „*Anal. Acad. Rom.* M. S. Ist.", XXIX(1947), p. 458-460; *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, 1966, Bucureşti, 1966, p. 287-289

[128] D. Mioc, H. Chircă, Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 223

[129] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 202, Melchisedec, *Chronica Romanului şi a episcopiei de Roman*, Bucureşti, 1874, p. 118-121, I. Bogdan, *Documente* ..., I, p. 9-11

[130] *A. Moldova*, veac. XVII, vol. II, p. 291, III, p. 98, 100, 145, V, p. 294

ca oameni cu alte ocupații: cîrciumari, cojocari, meseriași (măcelari), morari, goștinari,[131] *vien.* Ei locuiesc într-o suburbie a tîrgului numită *poslușnici*[132], toți străini veniți din alte țări ca vecini, dar oameni cu meserie, așa cum apar și poslușnicii episcopiei de Huși scutiți de Gaspar voievod[133], „ca să aibă a sluji sfintei episcopii și să fie dea ei *poslușenie*".

Din toate aceste acte ale celor trei episcopii rezultă clar că poslușnicii sînt meseriași de origine etnică străină și cu alte ocupații decît cultivatorii de ogoare.

Dealtfel, spre aceleași constatări ne duc și privilegiile mănăstirești. Cele patru sălașe de tătari închinate de Alexandru cel Bun, în 31 octombrie 1402, mănăstirii de la Moldovița pentru a lucra la morile, sladnița cu berărie[134] și piua de bătut sumane[135] de la Baia sînt numite „case de poslușnici"[136], la 11 noiembrie 1580. E foarte probabil că aceștia erau descendente din sălașele de tătari amintite de privilegiile anterioare. Scutiți de dările obișnuite aceste „case de poslușnici" dădeau, în 10 ianuaie 1592[137], în 3 și 8 ianuarie 1593[138] și în 17 mai 1595[139] numai darea împărătească (haraciul).

Din cărțile domnești emise mănăstirii Pobrata de Petru Rareș[140], în 24 aprilie 1543, și de Iancu Sasu[141], în 21 iulie 1581, poslușnicii apar alături de ureadnicii egumenului, ca oameni instruiți în meseria armelor. „Să fie tari și puternici a păzi iezerul Beleul și mlăjetul de la Văleni din ținutul Tigheci, și să aibă a confisca, de la acei cari ar pescui ori tăia mlăjet, „măiestriile și carul cu boi, securea și toate celelalte obiecte". Erau deci oameni de arme – „gens d'armes".

Pentru aceleași rosturi sînt dăruiți și cei zece poslușnici de Ion Nicoară Potcoavă[142] pe lîngă mănăstirea de la Văleni, Piatra Neamț. Dintre aceștia, trei sînt din Vînătorii domnești de pe Bistrița, iar șapte din alte sate domnești, la care se va mai adaogă un morar pentru moara de la Dănești[143], scutiți de iliș și muncă de Aron Vodă. Cu misiunea de a păzi iezerul Cahov mai apar și cei doisprezece poslușnici ai mănăstirii Galata, de la Reni pe Dunăre din ținutul Cahul[144], pe care vornicii și pîrgarii din acest oraș nu-i puteau judeca și supăra cu dări, după însăși poruncile lui Petru Șchiopul, precum și acei ce aveau să apere mănăstirea Socola de tîlhari, doisprezece poslușnici la număr, vînduți de Dumitrașco Cantacuzino și Constantin Cantemir[145].

Atribuțiile acestor din urmă, cunoscuți sub termenul *poslușnici*, trecuți în revistă ca fiind atașați pe lîngă mănăstirile de la Văleni, Pobrata, Galata și Socola sînt conturate expres de Miron Barnovschi în actul din 27 septembrie 1627. „Egumenul să nu aibă slugi *curteni*, adică

---

[131] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 326
[132] Melchisedec, *op. cit.*, I, p 139
[133] *Idem, Cronica Hușilor și a episcopiei cu asemenea numirea*, București, 1869, p 33
[134] M Costăchescu, *op. cit.*, I, p 45-46
[135] *Ibidem*, I, p 187-189, 505-506
[136] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, doc 194
[137] *Ibidem*, veac XVI, vol IV, doc 47 = poslușnic e un morar
[138] *Ibidem*, veac XVI, vol IV, doc 83 și 152
[139] T Codrescu, *Uricarul*, XXIII, p 36
[140] *A. Moldova*, veac XVI, vol I, doc 373, 374
[141] *Ibidem*, veac XVI, vol IV, doc 219
[142] *Ibidem*, veac XVI, vol III, doc 116
[143] *Ibidem*, veac XVI, vol IV, doc 51
[144] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, doc 493, IV, doc 124, 187, 295
[145] Arhiv Stat București, *Mănăstirea Galata*, mss 555, f 3, Arh Stat București, *Mănăstirea Socola*, VI/2, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 17, 18, 61, 71, 72

ostaşi de la curţile domneşti de ţinut pentru apărarea mănăstirilor, *ci să aibă posluşnici să slujească"*.[146]

După cum se poate observa din compararea cărţilor domneşti, posluşnicii sînt oameni veniţi din ţări străine, folosiţi de episcopi şi egumeni, pe deoparte ca meseriaşi, morari, berari, vieri grădinari, curelari, butnari etc, iar pe de altă parte ca oameni pricepuţi în meşteşugul armelor, dar deosebiţi de curteni.

Dacă în calitatea de meseriaşi produc bunuri necesare călugărilor şi mănăstirilor, în aceea de jandarmi ei au îndeletnicirea de a păzi aceste bunuri, aşa cum apără şi mănăstirile de jefuitori, făcînd serviciul de strajă. Ambele categorii trebuie să fie la dispoziţia călugărilor, în orice oră din zi sau noapte, „să slujească", adică să fie *de slujbă, de serviciu,* termen exprimat în limba slavă prin *poslujenie*[147] = de unde *posluşnic,* întotdeauna scutiţi de dări, cu excepţia haraciului, deosebit de *posluşanie*[148] = *ascultare.*

Deşi veniţi din ţări străine, ca vecini la început, prin îndeletnicirile lor ei se deosebesc de sătenii vecini angajaţi în slobozii în calitate de agricultori. Acest fapt a reieşit cu prisosinţă din actele văzute în subcapitolul *vecini,* cît şi din acele de aici.

Fiind angajaţi ca meseriaşi cari produc pentru mănăstiri ori în scopul de a servi ca paznici înarmaţi, posluşnicii erau scutiţi de dări către stăpîni şi către domn, spre deosebire de vecini cari după trecerea anilor de „slobozie" aveau obligaţii nenumărate faţă de egumeni şi episcopi. Singura obligaţie comună era aceea a haraciului împărătesc. Ea reiese limpede de tot din mai multe hrisoave din secolul al XVIII-lea dar şi dintr-un act dat de Constantin Cantemir, în 24 ianuarie 1693, mănăstirilor: Galata, Barnovschi, Bîrnova, Sf. Sava, Cetăţuia, Hlincea, Dealul Mare, Dumbrăviţa, Bistriţa, Tazlău şi Caşin, toate închinate Sfîntului Mormînt de la Ierusalim.

„Aflîndu-se ocinile sale cu *vecini* şi *posluşnici* toate pustii, cum şi ţara şi mănăstirile foarte slabe... într-aceste vremi cumplite şi la pustietate", consemnează documentul, domnia porunceşte ca cei 29 vecini a mănăstirii Galata să dea fiecare anual o chilă de griu şi cîte 2 ughi şi toţi împreună un cal la împărăţie; cei 28 vecini ai mănăstirii Barnovschi cîte 3 ughi pe an fiecare de şi o chilă de griu şi toţi împreună un cal împărătesc, în timp ce posluşnicii mănăstirilor Barnovschi şi Cetăţuia (8 ai celei dintîi şi 8 ai celei din urmă) să dea numai cîte 2 ughi pe an.[149] Evidenţa acestor deosebiri fiind aşa de notorie, alte comentarii în plus le socotim de prisos.

Aflaţi pe o treaptă superioară *sătenilor vecini,* posluşnicilor le era deschisă calea nu numai de a intra în călugărie, ci şi a urca pînă la cel mai înalt post din conducerea mănăstirilor = *egumenatul.*[150]

Studierea izvoarelor istorice din secolele XIV – XVIII privind pe locuitorii satului moldovenesc ne-a dus spre cîteva constatări demne de reţinut.

---

[146] T. Codrescu, *Uricarul*, XIV, p. 178.

[147] Fr. Miklosich, *Lexicon Paleo-slovenico* ..., p. 634, col. I, în limba greacă διακονια, de la διακανειν = *servire*, în latină

[148] *Ibidem*, p. 634, col. II, în limba greacă ακόoατις = *obedienta* în latină

[149] Paul Mihail, *documente moldoveneşti, găsite la Constantinopol*, in „Cerc. Ist." Anul X-XII (1934-1936), nr. 1, p. 108-109

[150] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, doc. 41

Față de opiniile mai vechi din istoriografia românească ce față de cele contradictorii ale cercetătorilor mai noi, se poate spune, din analiza documentelor că, locuitorii țării Moldovei trăiau liberi după principiile dreptului românesc, în acte *jus valachicum.*

Așezați de veacuri în unități administrative numite *sate,* **ei apar în secolele XIV – XV sub epitete ca:** *oameni, pămînteni, agricultori, supuși, săraci* **și** *iobagi,* **iar în cele următoare,** *vecini, țărani* **și** *posluşnici.*

Satele erau împărțite după centrele administrative de care aparțin, în: a) *sate de ocol* **și b)** *sate de ținut.*

a). *Satele de ocol* **au fost socotite de voievozi ca domnești. Toți locuitorii lor, megieși liberi, erau de două categorii: 1) megieși păstori ce trăiau în codrul Cîmpulungului Moldovenesc și în Țara Vrancei, care nu dădeau dijme decît din animale și produsele acestora; și 2) agricultori pămînteni, din așezările încă neacordate cu cărți domnești vreunui războinic, care aflați sub jurisdicția vornicilor de ocol satisfăceau toate obligațiile lor, fără ca să depindă de un stăpîn teritorial, dar nici ei nu aveau titluri de proprietate.**

b). *Satele de ținut* **erau: 1) boierești și 2) mănăstirești sau episcopale.**

Locuitorii din satele dăruite cu cărți boierilor aveau aceleași obligațiuni față de stat ca și megieșii din satele de ocol, dar depinzînd de un războinic, titular al unui titlu de proprietate „uric cu tot venitul", cădeau împreună cu stăpînii lor sub jurisdicția dregătorilor de la ținuturi. În această situație, stăpînii satelor organizau și administrau veniturile adunate pentru pregătirea militară, cu purtări ai cărților de *jussliujenie,* **iar foștii megieși erau socotiți în dependența reală.**

Locuitorii satelor mănăstirești și episcopale erau la dispoziția egumenilor cu trupurile și sufletele lor, ca unii ce au fost închinați de domnie sau boieri lui Dumnezeu *piae causae.* **Daniile fiind irevocabile, ei erau obligați să muncească, să producă bunuri pentru întreținerea mănăstirilor și paza acestora de tîlhari, fiind în schimb scutiți de a merge la oaste.** *Călugării organizează și administrează satele locuitorilor și bunurile produse conform principiilor legislației bizantine,* **a dreptului canonic și** *nu potrivit lui – jus valachicum.*

Dependenți numai de mănăstiri, în virtutea donațiilor *piae causae,* **ei dădeau contribuțiile lor în natură în întregime spre întreținerea acestora, a școlilor și spitalelor ce funcționează pe lîngă mănăstiri și munceau pentru călugări, pe lîngă că asigurau paza. În asemenea condiții, locuitorii satelor mănăstirești și episcopale organizați și administrați, după dreptul bizantin, de călugări au avut o situație mai grea, decît acei din satele de ținut și de ocol cari se cîrmuiesc după principiile dreptului valah.**

Așa zisele imunități mănăstirești acordate de domnie, care interzic dregătorilor de ținut să intre pe teritoriile satelor închinate mănăstirilor, se înfăptuiau și intrau în vigoare potrivit canoanelor 11 – 13 al Sinodului de la Niceea (751) din legislația bizantină și nu ca o favoare a domniei.

Oamenii străini (rus, leah, moscovit, grec, ungur, valah, sau muntean) veniți începînd din secolul al XVI-lea, pentru a se așeza în seliștele boierești, domnești sau mănăstirești ca oameni în dependență personală, vor fi numiți *vecini.* **Cu timpul, în situația acestora vor fi asimilați și sătenii cu dependența reală din satele boierești de ținut, iar începînd cu secolul al XVII-lea, toți locuitorii satelor vor fi legați de glie, situație care va dura pînă la reforma lui C. Mavrocordat (1749).**

O situație mai deosebită o vor avea străinii cu meserii numiți *posluşnici.*

ROBII ŢIGANI ŞI TĂTARI ÎN SATUL MOLDOVENESC DIN EVUL MEDIU

Aşezaţi pe la periferiile satelor şi oraşelor din toată Moldova, alteori chiar în inima acestora pe lîngă fostele curţi boiereşti sau mitoace mănăstireşti şi, citeodată, formînd sate întregi îndeletnicindu-se cu agricultura concomitent cu prelucrarea lemnului şi fierului, sînt cunoscuţii ţigani.

Apărînd sub acest nume încă din veacul al XIV-lea, robii ţiganii, care au dat Moldovei pe voievodul Ştefan Răzvan[151], (1594 – 1595) dar şi pe vestitul călău al lui Ştefan Tomşa[152], alcătuind în evul mediu clasa robilor şi avînd în producţia meşteşugărească a economiei feudale închise un rol deosebit, au constituit subiectul de cercetare încă din veacul al XVIII-lea.

Hălăduind în neştire şi fără un ţel precis în toată Europa încă din evul mediu, ei au fost cunoscuţi de popoarele europene sub diferite nume.

Popoarele nordice, finlandezii, suedezii, şi danezii le spun *tartares* şi *saraceni*, după apropierea în obiceiuri cu mongolii. Englezii le zic *gypsi*, adică egipteni, după asemănarea lor cu aceştia. Pentru belgieni şi olandezi ei sînt *idolatres* şi *heidenen* deoarece adoră elementele naturii. În faţa francezilor ei sînt *vomi* sau *boemi*. Spaniolii îi cunosc sub numele *gitanos* dar şi *egypciano*, portughezii sub acela de *ciganos*. Italienii le zic *zingari*, germanii *Zigeuner*, popoarele slave *ţigani*, ungurii *czigany* şi *Faraonzetseg*, *romînii aţigani* şi *ţigani*, grecii *atingani* ἀθίγκανοι, după numele unei secte din Asia mică dar şi *caţiveli*, iar turcii *arami* şi *tchingenes*.

ORIGINEA ŢIGANILOR, DUPĂ BIBLIOGRAFIA CUNOSCUTĂ PÎNĂ ACUM

Despre locul de origine şi cînd au intrat ţiganii în istorie s-a discutat şi se va mai discuta încă, deoarece, cu toată participarea la dezbateri şi a lingviştilor nu s-a ajuns însă la o singură părere[153]. Semnalaţi în Ungaria în armata lui Bela al IV-lea (1235 – 1270) sub numele de *Cingari*[154], şi ca participind în anul 1260 la bătălia împotriva cehilor[155], ei sînt găsiţi de către Giovanandrea Gromo, la 19 decembrie 1564, în Transilvania, denumiţi tot *Cingari*, parte

---

[151] A D Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia traiană*, Iaşi, 1890, vol III, p 194, 217-218, 481

[152] M Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, ed P P Panaitescu, p 61 „Domnia lui Ştefan cel Tomşea, cum s-au inceput în vărsări de singe, tot aşa au şi trăit Ave un *ţigan calò* ce se dzice pierdzătoriu de oameni, ţigan gros şi mare de trup Acela striga de multe ori înaintea lui, arătîndu pre boieri „S-au îngrăşat doamne, berbecii, buni sîntu de giunghiat" Ştefan Vodă rîdea la aceste cuvinte şi dăruia bani ţiganului".

[153] M Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des cigains connus en France sous le nom de Bohémiens*, Berlin, 1837, ed A Oţetea, p 562, M Stătescu, *Încercări asupra originii ţiganilor*, Craiova, 1884, p 10, D Dan, *Die Zigeuner in der Bukowina*, Cernăuţi, 1893, p 6; Gh Potra, *Contribuţiuni la istoria ţiganilor din România*, Bucureşti, 1939, p 13-14

[154] J P Ludwig afirmă că a văzut o cronică, în care se menţionează că, pe la 1250, se aflau printre popoarele lui Bella al IV-lea un popor numit *Cingari* sau *Gingari* – ap A Poissonnier, *Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1866, p 11

[155] Fr Palacky, *Geschichte von Bohmen*, Praga, 1839, vol II, part I, p 175, I A Fessler, *Geschichte von Ungarn*, Leipzig, 1867, p 403, D Dan, *Die Zigeuner in der Bukowina*, Cernăuţi, 1893, p 15, „Einige autoren glauben, dass sich auch Zigeuner in Jahre 1260 im Heere des Ungarkonigs Bella IV (1235-1270) vor gefunden haben sollen, und stutzen diese ihre Ansich aufceine in der bohmischen Chronik befindlichen Notiz, wo er heisst, dass, sich unter der Soldingen der Ungarkonigs Bella auch „Gingaren" befunden haben"

lucrînd pămîntul, iar parte folosiți ca auxiliari în cele două corpuri de armată[156], fără a li se da originea.

Andreaș presbiterul Ratisbonei, care, la 1433 le zice *Cıngani*, îi consideră ca veniți din Egipt[157]. La fel credeau I. Thomasius[158] și B. Herbelot[159]. Pe la anul 1700 germanul Wagenseil a lansat părerea că ei ar fi iudei[160], după felul lor rătăcitor.

Dimitrie Cantemir, este și el dezorientat, la 1723, asupra originii acestui popor[161]. Tot fără a le da originea îi caracterizează și Aventin ca veniți în Europa apuseană din Turcia și Ungaria.[162] Dar în anul 1763, Ștefan Valvy, student maghiar la facultatea de teologie protestantă a universității din Leyden, cunoscînd trei studenți indieni din Malabara, a constatat că limba acestora se aseamănă cu a țiganilor din Ungaria, districtul Comorn.

După această descoperire, semnalată în ziarul vienez „Wiener Zeigen" și publicarea unui vocabular de 1000 de cuvinte, s-a stabilit că limba țiganilor fiind de origine indiană și înrudită cu vechea sancrită nu urmează decît că și ei sînt originari din India[163].

Studiile de filologie comparată întreprinse pe la 1777 de învățații germani I. C. Rudiger, Kraus și Zippel au ajuns tot la originea industană a limbii țiganilor, ceea ce a determinat pe istoricul Grellmann să susțină că țiganii sînt indieni ca origine[164].

N-au lipsit voci însă care au susținut, și după publicarea studiilor văzute mai sus, că țiganii sînt egipteni, blestemați a trăi nomazi și în mizerie încă de profeții biblici[165], ori socotiți supraviețuitori ai oastei faraonului, înnecată în Marea Roșie[166], sau originari din Libia[167]. Studii ulterioare, cum sînt cele publicate mai apoi de M. Kogălniceanu[168], Spengler[169] și a..., au adus din nou dovezi despre originea indiană a țiganilor.

Cel care stabilește însă definitiv înrudirea limbii țiganilor cu limba neoariană și anume cu aceea din India de Nord este învățatul Pott[170], urmat de Vaillant[171].

---

[156] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București, 1929, vol. I, p. 254-255

[157] *Cronica Bavareză*, p. 112 apus, A. poissonnier, *op. cit.*, p. 21, „Eodem anno (1433) venerunt ad terram nostram quidam de populo, Cinganorum qui dicebant se esse de Aegipto"

[158] Iacob Thomasius, *Dissertatio philosophica de Cingaris in disputationem proposita Lipsiae*, Lipsca, 1671, p. 24

[159] B. D'Herbelot, *Bibliothéque Orientale au Dictionnaire universel contenant généralement tout ce qui regarde la connaissance des peuples de l'Orient*, Paris, 1697, apud G. F. Black, *A. Gipsy Bibliography*, Leverpool, 1909, p. 54

[160] M. Block, *Mœurs et coutumes des tsiganes*, Paris, 1936, p. 35

[161] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. rom. de Petre Pandrea, București, 1956, p. 230-231

[162] Apud A. Poissonnier, *op. cit.*, p. 21 „C'est une horde de bandits venus des frontières de la Hongrie et de la Turquie"

[163] M. Block, *op. cit.*, p. 37, I. Chelcea, *Țiganii din România*, București, 1944, p. 11

[164] H. M. Grellmann, *Die Zigeuner, ein historischen Versuch uber Lebensart und Verfassung dieses Volks*, Lipsca, și Dessau, 1783, p. 3 și urm.

[165] S. Roberts, *The Gypsies, Their origin continuance and de tination, as clearly in the prophecies of Isaiah, Jeremiah and Ezekiels*,London, 1736, p. , 259 și urm.

[166] M. Block, *op. cit.*, p. 32-33

[167] A. Poissonnier, *op. cit.*, p. 12

[168] M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire des mœurs et la langue des Cigains connus en France sous le nom de Bohèmiens*, Berlin, 1837, ed. A. Oțetea, p. 562 și urm.

[169] Fr. R. Spengler, *Dissertatio Historico-Juridica de Cinganis sive Zigeunis* Lugdunum, 1839, p. 1-4 și urm. v și C. A. Stoide „*Contribuția studiului „Esquisse sur l'histoire des Cigans a lui M.Kogălniceanu la teza de doctorat a olandezului F. R. Spengler*" din 1839, București, 1946, p. 2-15

[170] A. F. Pott, *Ăie Zigeuner in Europa und Asien*, Halle, 1844, p. 42

Sintetizînd diferitele păreri emise asupra originii lor, Martin Block scrie că, după impresiile pe care le oferă acest popor pînă la cercetarea limbii lor, „la Egipt ar trebui să ne gîndim văzînd proporțiile impozante ale pieptului la femeia țigancă; asemănarea în destinele seculare ar vorbi de o origine iudaică; aspectul exterior, felul apariției ar viza pe tătarii = mongoli. Aceasta ar fi dus adevăr la oarecari convingeri dacă țiganii n-ar fi avut idiomul lor particular"[172]

Scurgîndu-se din nordul Indiei timp de trei secole la rînd începînd din veacul al IX-lea și terminind la sfîrșitul celui de al XI-lea[173], triburile de indieni denumite și *Cıngarı* au făcut primul mare popas în Afganistan, de unde au luat în vocabularul lor o serie de cuvinte din neoariană *Sındhı*[174]. Au trecut apoi în Persia și au împrumutat și de acolo o mulțime de cuvinte[175]. La aceste împrumuturi au mai adăogat și altele din limba greacă, în vremea cind au locuit sub stăpînirea Imperiului bizantin în Asia Mică, de unde li s-a suprapus numele de *atıngani* – , după numele unei secte creștine cu influențe iudaice care a supraviețuit pînă în veacul al XIII-lea ἀθίγκανοι,[176]. Din Persia și Asia Mică ar fi trecut în Europa, pe două căi. Una prin Caucaz și nordul Mării Negre aduși de tătari (la 1241), și alta peste Helespont, încă în sec. al XI-lea.

Cu toate aceste studii lingvistice, care demonstrează originea indiană a lor, după limba vorbită, totuși unii învățați i-au considerat mongoli, cunoscuți și sub numele de curgani[177], iar alții persani[178].

Paul Bataillard a mers pînă acolo încît a fixat locul lor de origine în Caucaz, luîndu-se după meseria lor de a prelucra bronzul și fierul. Învățînd meșteșugul zeului Vulcan al prelucrării metalelor, cu 3000 ani înainte de Hristos[179], ei sînt preocupați și astăzi cu acesta.

Din Caucaz, o parte ar fi trecut în Europa pe la nordul Mării Negre, parte din ei însă sînt semnalați în Asia Mică[180] încă din veacul al XI-lea sub numele grecesc είκάνα, ca locuitori[181] ai Imperiului bizantin, de unde au trecut în Balcani[182], după unii în număr de 100 000 oameni[183] și apoi in țările române[184].

---

[171] J J Vaillant, *Les Romes, Histoire vraie de vrais Bohèmiens*, Paris, 1857, p 4-182

[172] M Block, *op. cit.*, p 37

[173] *Ibidem*, p 39

[174] G I Ascoli, *Zigeuneri sches Nachtrag zu Pott. Die Zigeuner in Europa und Asien*, Halle, 1865, p 4 și urm

[175] D Cantemir, *op. cit.*, p 231, M J de Goeje, *Memoire sur les migrations des Tsiganes a travers l'Asie*, Leyda, 1903, cf „Enciclopedia Italiană" XXXV, p 958

[176] Fr Miklosich, *Ursprung des Wortes Zigeuner in Denksschriften der K. K. Akademie der Wissentschaften zu Wien*, XXVI, p. 60, vezi și D Dan, *op. cit.*, p 5 n

– *Uber die Mundarten und die Wanderun en der Zigeuner Europas* (fasc I-XII, Wien 1872-1880) Zweiter Theil, *Die Wanderungen der Zigeuner*, vol III, 1873, p 1-21

[177] A Poissonier, *Les esclaves* ..., p 11-113

[178] M J Goeje, *Memoire sur les migrations des Tsiganes à travers l'Asie*, Leyda, 1903, cf „Enciclopedia Italiană XXXV", p 958

[179] Paul Bataillard, *Sur les origines de Bohémiens*, Paris, 1875, p 11, 19 și urm

[180] H von Wlislocki, *Vom Wandern den Zigeuner Volks*, Hamburg, 1890, p 98, D Dan, *op. cit.*, p. 10

[181] Paul Bataillard, *Les debuts de l'immigrations des Tsiganes*, Paris, 1890, p 4 și urm

[182] Idem, *Nouvelles recherches sur l'apparition et la dispersion de Bohemiens en Europe*, Paris, 1899, p 5 și urm

[183] I H Schwicker, *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenburgen*, Wien, 1883, p 19, Gh Potra, *op. cit.*, p. 17

[184] A poissonnier, *Les esclaves* ..., p 11, și *Notice historique sur les tsiganes*, Bucarest, 1854, p 7 și urm

Mai tîrziu, de aici, în veacurile al XIV-lea și al XV-lea s-au răspîndit în celelalte țări europene[185] un număr de peste 250 000,[186] avînd ca drum principal de scurgere Valea Dunării[187].

ISTORIOGRAFIA DESPRE ROBII ȚIGANI DIN ROMÂNIA

Fostul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, menționînd printre locuitorii Moldovei și „țiganii cei cu mulți copii" scrie că, „aceștia sînt împrăștiați ici și colo in toată Moldova și nu afli boier care să nu aibă în stăpînirea sa cîteva sălașe de-ale lor. De unde și cînd a venit acest neam în Moldova? Nu știu nici ei înșiși și nici nu se găsește nimic despre dînșii în cronicile noastre. Toți țiganii, din toate ținuturile au același grai, care este amestecat cu multe cuvinte grecești și, pesemne și persienești. Ei nu au altă îndeletnicire afară de fierăie și zlătărie. Au aceeași înfățișare și aceleași năravuri ca și țiganii din alte țări; însușirile lor cele mai de seamă și ceea ce ii deosebește de alții sînt trîndăvia și furtișagul".[188]

Dionisie Fotino nu dă nici el știri despre originea țiganilor. Se rezumă doar la a-i împărți în țigani domnești, boierești și mănăstirești după stăpîni; în rudari, băieși sau aurari, ursari, lingurari și lăeși, după ocupații și vătrași și slobozi, după așezare, după care adaogă pe lăutarii cu vioara, cobza și chitara[189].

Istoricii M. Kogălniceanu[190], A. Poissonnier[191], Vaillant[192], B. P. Hasdeu[193], Schwicker[194], D. Dan[195], Wlislocki[196], M. Stătescu[197], Oswald von Neuschatz[198], B. Constantinescu[199], O. Lecca[200], N. Iorga[201], Pop Șerboianu[202], Ghebora Adalbert[203], M. Emerit[204], T. Gh. Bulat[205], Scurtulencu Boris[206], Gh. Potra[207], și I. Chelcea[208] ii consideră de origine indiană, aduși de tătari la 1241.

---

[185] Art Haberlandt și M haberlandt, *Die Volker Europe und ihre Volkstumliche Kultur*, Stuttgart, 1928, p 297

[186] P Bataillard, *Nouvelles recherches* ..., p 5, J Vaillant, *op. cit.*, p 183-223

[187] E Pittard, *La Roumanie*, Paris, 1917, p 312; și *Les Peuples des Balkans*, Paris, 1920, p 410

[188] D Cantemir, *op. cit.*, p 230-231

[189] **Δ. Φωτεινος, Ιστορία τῆς πάλι Δακίας**, Viena, 1819, tom III, p 408-410 sau *Istoria generală a Daciei*, trad rom de Simion, București, 1859, tom III, p 341

[190] M Kogălniceanu, *op. cit.*, p 562

[191] A Poissonnier, *op. cit.*, p 29 și urm

[192] Vaillant, *op. cit.*, p 260-458

[193] B P Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, Buc , 1867, tom III, p 191-193

[194] Schwicker, *Die Zigeuner* ..., p 30

[195] D Dan, *Die Zigeuner in der Bukowina*, Cernăuți, 1883, p 14 și urm

[196] Wliclocki, *Zur Volkstunde der transilvanischen Zigeuner, Hamburg*, 1887, p 8, idem, – *Die Sprache der transilvanischen Zigeuner*, Leipzig, 1884

[197] M Stănescu, *Încercări asupra originii țiganilor*, Craiova, 1884, p 13

[198] Oswald von Neuschatz, *Moldawische Zigeuner*, Cernăuți, 1886, p 152 și urm

[199] B Constantinescu, *Probe de limba și literatură țiganilor din România*, București, 1878, p 5

[200] O Lecca, *Asupra originii și istoriei țiganilor* in rev „Viața Rom ", Anul 1908, III, p 192 și urm

[201] N Iorga, *Anciens documents du droit roumain*, Paris, București, 1930 prefața, pag 22-23

[202] C S Pop Șerboianu, *Les Tsiganes*, Paris, 1930, p 53

[203] Ghebora Adalbert, *Situația juridică a țiganilor din Ardeal*, București, 1933, p 8 și urm-

[204] M Emerit, *Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie* in Revue historique du Sud-Est européen, VII, nr 7-9 (1930), p 129 și urm

[205] T Gh Bulat, *Țiganii domnești din Moldova la 1810* in rev „Arhivele Basarabiei", Anul IV, nr 2, Chișinău, 1933, p 85

[206] B Scurtulencu, *Situația juridico-economică a țiganilor din Principatele Române*, Iași, 1938, p 18

E demn de amintit aici și tradiția păstrată de unii bătrîni din Moldova, care consideră pe țigani ca hamiți, punînd originea robiei țiganilor pe seama lui Ham, fiul lui Noe, blestemat de tatăl său pentru că a rîs de goliciunea sa, cînd acesta dormea dezvelit sub influența unei băuturi îmbătătoare. Explicația aceasta este desigur de origine biblică.

Pe seama acesteia pun însă bătrînii și denumirile sub care apar țiganii în gura poporului român: hamiți, harapi, faraoni etc.

Fără îndoială că nu putem lua în considerație această ultimă explicație dată de tradiție pe baza bibliei. Dar dacă admitem întru totul originea indiană a țiganilor robi din țările românești de ce denumirea de țigan a fost sinonimă cu rob în documentele românești? – iar biserica, instituție creștină, care a proclamat egalitatea în drepturi în fața cerului a tuturor oamenilor, a trebuit să binecuvînteze așezămîntul robiei, să-și însușească robi și să-i exploateze veacuri la rînd în înțelegere cu boierii și voievozii țării și să le creeze un regim special de tratament pînă și după moartea lor, – creindu-le, chiar cînd aceștia deveniseră creștini ortodocși, cu cimitire separate de ale românilor ortodocși[209] sînt și rămîn întrebări fără răspuns. Explicații asupra originii acestei instituții existente în satul românesc medieval nu ni le oferă nici prof. N. Grigoraș, în ultimul studiu atît de documentat pe izvoare interne[210]. De aceea, o reluare a problemei pe bază de date istorice se impune de la sine, pentru a putea descoperi originea robiei la români și, apoi, a încerca să stabilim cauzele care au dus la căderea în robie a țiganilor și stabilirea lor în satele moldovenești.

Poporul român cu poziția sa geografică în care s-a format și dezvoltat, a fost din veacul al treilea al erei noastre victima a o serie de încălcări din partea multor popoare care în acest neîntrerupt șir de năvăliri, nu și-au însușit, desigur, numai bunurile materiale de care aveau nevoie, ci și oameni captivi.

Ne lipsesc documentele necesare pentru a ilustra luarea de prizonieri și transformarea lor în robi în perioada din veacul al IV-lea și pînă în veacul al X-lea de pe teritoriul țării noastre, dar obiceiul a fost practicat de toate popoarele nomade, îndată ce a fost organizată cancelaria regatului maghiar, ni s-au transmis, știri. Prima mențiune e aceea din 1068, cînd pecenegii iau în robie pe fiica episcopului de Oradea[211], și pe mulți alți locuitori din regiune.

Din cunoscuta lucrare a lui Rogerius aflăm de cruzimile săvîrșite de tătari și de înrobirile făcute de aceștia printre populația Transilvaniei.[212] Captivi sași din această țară românească vom găsi pînă și la curtea hanului din Mongolia[213]. Unele răpiri de oameni din Ungaria, Transilvania și din Moldova sînt menționate într-un document din 1246 chiar, valorificat prima dată de prof. Șt. Pascu[214], iar altele le arată regele Bela al IV-lea în cîteva acte din 1268[215].

---

[207] Gh Potra, *op. cit.*, p 4, 25

[208] I Ghelcea, *Țiganii din România*, București, 1944, p 5-201

[209] Melchisedek, *Notițe istorice și arheologice*, București, 1885, p 150 arată că biserica dintîi de la Pobrata a fost durata înainte de 1391, unde-i țintirimul vechi de se îngroapă robii acum" Cimitire separate au țiganii în toate vetrele mănăstirilor din țară care au avut robi și chiar în satele unde țiganii au fost robi la boieri – de pildă cei de pe moșia lui Sturza din Popești (jud. Iași) au locul special de îngropare în curtea bisericii, deosebit de al celorlalți locuitori

[210] N Grigoraș, *Robia în Moldova de la întemeierea statului pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea,* Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A D Xenopol", IV, 1967, Iași, p 31-79

[211] M H Thwrocz, *Cronica Hungarorum*, cap XLIX in I G Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Vindobona, 1746, 116-117

[212] Rogerius, *Miserabile Carmen*, in I G Schwandtner, *op. cit.*, p 302-315 sau *Cîntecul de jale* in *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol V, București, 1935, p 74-97, ed Popa-Lisseanu

[213] *Hurmuzaki – Densușianu*, II, p 265-266, *„sclavam teutonicam"*

[214] Șt Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria românilor*, in sec XIII-XIV, Sibiu, 1944, p 15

[215] *Hurmuzaki – Densușianu*, I, 1, p 338-339 *Doc. priv. Ist. Rom. C. Trans*, veac XIII, (1250-1300), p 100

La 3 septembrie 1288, călugării predicatori obțineau scrisori de la papa Nicolae al IV-lea pentru a merge în țara saracenilor, cumanilor, românilor, tătarilor și altora și la creștini robiți de tătari din aceste părți[216].

Pînă și documentele moldovenești din veacurile al XV – XVI-lea sînt pline de moldoveni robiți de tătari[217] și de turci în incursiunile lor[218]. În fața acestor atacuri permanente e sigur că nici creștinii nu au stat cu brațele încrucișate.

Slavii din nord au răspuns cu armele la atacurile lor. La 1287, papa Honoriu chema la o cruciadă împotriva tătarilor, saracenilor și nogailor pe regii Poloniei, pe nobilii din Polonia și Slavonia[219].

Slavii din răsărit au dus în permanență războaie cu cotropitorii pămîntului lor, instituind la rîndul lor robia, pentru cei pe care-i prindeau în lupte[220].

La fel au procedat ungurii, după stabilirea lor în Panonia și ocuparea Transilvaniei, față de acei străini care pătrundeau prin trecătorile Carpaților. Încă la începutul secolului al XIII-lea cronicarul maghiar, Simon de Keza, scrie că: „prizonierii care au fost luați de la popoarele creștine (ungurii) îi iau acasă și-i țin după obicei pe lîngă corturile lor, avînd să-și ducă traiul întocmai ca și cumanii. După creștinarea ungurilor, prizonierii de război au fost puși să cultive pămîntul ca și ceilalți creștini și să plătească dări[221].

În ce privește pe prizonierii proveniți de la popoarele păgîne, el arată că, Vaticanul este acela care a legiferat robia lor: „Scaunul apostolic a voit – spune el – ca paginii să fie supuși creștinilor. De aceea, astfel de captivi se numesc captivi-*uheg*. Din aceștia, biserica a încuviințat fiecărui ungur să aibă și să țină"[222].

Potrivit acestei hotărîri papale, regii unguri au procedat în consecință. Au transformat în robi pe toți prinșii în război, care proveneau dintre păgîni.

În felul acesta, nu e de mirare de loc că găsim robi proveniți dintr-un popor denumit *saraceni*, care apar ca supuși și plătesc dări la Pesta[223], în anul 1218, chiar înainte de marea invazie a tătarilor.

Pătrunderea acestui popor păgîn în Transilvania și Ungaria și pericolul conviețuirii lui cu românii și ungurii creștini a atras din partea lui Robert, arhiepiscopul de Strigoniu, a unui interdict asupra întregului regat ungar.

Pentru ridicarea interdictului regele Andrei al II-lea dă un înscris, în septembrie 1233, lui Iacob episcop de Preneste, să intervină la Roma. El jură pe evanghelie că: „de acum înainte, evreii –, cari nu erau decît chazarii –, saracenii și ismaeliții... vor fi arătați prin semne deosebite și vor fi despărțiți de creștini și nu li se va îngădui ca aceștia să aibă robi creștini". Totodată el dă ordine dregătorilor să scoată pe creștini din puterea saracinilor și din conviețuirea cu ei.

---

[216] *Ibidem*, I, 1, p. 483 *Doc. priv. Ist. Rom. C. Trans. veac. XIII* (1250-1330), p. 302

[217] *Doc. priv. Ist. Rom., A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 367

[218] Sead-Eddin in *Arhiva Istorică*, I, 2, p. 31, și *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, 445, IV, 279

[219] *D.I.R.C. Trans*, vol. II, p. 281

[220] B. D. Grekov, *Țăranii în Rusia din cele mai vechi timpuri pînă în secolul XVII*, trad. rom. București, 1952, p. 141-160

[221] Simion de Keza, *Cronica Ungarilor*, ed. G. Popa-Lisseanu, „Izvoarele Istoriei Românilor", București, 1935, vol. IV, p. 113-114

[222] *Ibidem*, p. 115

[223] Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Muller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, Ersten Band, I. Hermannstadt, 1892, p. 17, *D.I.R.C. Trans*, vol. I, p. 168

„Iar dacă se vor afla, în ciuda acestor rînduieli – spune regele – creştini convieţuind cu saracini sau saracini avînd robi creştini, ori creştini uniţi în orice chip cu femeile saracinilor sau saracini cu ale creştinilor fie sub forma căsătoriei fie în altă formă, să fie pedepsiţi pentru o asemenea unire, fie că e vorba de creştini, fie de evrei sau păgîni, cu pierderea tuturor bunurilor şi, nu mai puţin, să fie daţi de rege pentru totdeauna *ca robi creştinilor,* (în textul latin = *in servitutem christianorum)*[224].

Documentul este de mare valoare pentru istoria robiei la românii din Transilvania şi Moldova. El dovedeşte că Biserica romano-catolică a hotărît instituirea robiei pentru neamul saracinilor păgîni şi chazarilor mozaici, turci de origine pătrunşi în Transilvania, înainte de a fi apărut tătarii, după anii 643.

De la chazari a rămas în toponimia românească denumirile locurilor:... Jidan, Jidov, Jidovină, Jideşti, Jidovişte, Jidoviştiţa[225] şi numele unei bălţi Chazar, lîngă Arad[226]. Iar numele *Jedan* îl găsim păstrat în onomastică, de un ţigan al lui Nicoară Prăjescu-logofăt şi la 15 mai 1618, pe proprietatea sa de la Stolniceni – Prăjescu de pe Siret[227].

Din această vreme a veacului al XIII-lea, cînd saracinii prinşi în război de unguri şi romani au fost transformaţi în robi, au păstrat popoarele nordice, finlandezii, suedezii şi danezii în limba lor denumirea de saraceni pentru *ţiganii* [228] nomazi.

Numărul celor supuşi de unguri a crescut şi mai mult în preajma anului 1238, cînd cumanii împinşi de mongoli s-au stabilit în Transilvania pe Mureş, în Crişana pe Crişuri şi în Banat între Dunăre şi Tisa şi pe Mureş[229]. Apropiindu-se foarte mult prin modul lor de viaţă cu ţiganii corturari, ei au fost luaţi de cehi ca atare. I. P. Ludwig afirmă, că a văzut o cronică boemă care enumăra, printre popoarele ce locuiau în regatul lui Bela al IV-lea, şi un popor cu numele de Cingari sau Gingari.[230] După o însemnare a aceleiaşi *Cronici boeme,* aceştia ar fi participat la bătălia de la Kreussenbrunn, în anul 1260 alături de unguri contra lui Ottokar II al Boemiei, dar numiţi ţigani de această dată.[231]

Ori se ştie din izvoarele ungureşti că armata lui Bella al IV-lea era formată,, afară de unguri, din români, cumani, pecenegi şi ismaeliţi, slavi, secui, sîrbi, bosnieci, greci şi bulgari[232].

Organizate pe seminţii, toate aceste triburi ale saracenilor şi ismaeliţilor trăiau, probabil, după aceleaşi obiceiuri, pe care le constatăm la cumani în veacul al XIII-lea şi la aşa numiţii ţigani, de mai tîrziu.

---

[224] *Rerum Hungarorum Monumenta Arpadiana*, ed 1894. *Doc. priv. Ist. Rom*, veac XI, XII şi XIII *C. Trans.* vol I, (1075-1250), Bucureşti, 1951, p 265-266

[225] D L. Şăineanu, in *Convorbiri Literare*, XXIII, România, 1889, cf Gh Ghibănescu, *Din traista cu vorbe*, Iaşi, 1925, vol II, p 34-38

[226] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, p 69-70 *D.I.R.C. Transilvania*, I, p 172

[227] *D.I.R.A. Moldova*, veacul XVII, vol IV, p 278

[228] D Dan, *op. cit.*, p 6

[229] *Hurmuzaki-Denseşianu*, I, 1, p 426-429, *D.I.R.C. Trans*, vol II, p 218-219

[230] Apud A Poissonnier, *Les sclaves* .., p 11

[231] D Dan, *op. cit.*, p 15 Einige Autoren glauben, dass sich auch Zigeuner im Jahre 1260 im Heere des Ungarkonigs Bella IV (1235-1270) vorgefunden haden sollen und stutzen diese ihre Ansicht auf eina in der *bohmischen Chronik* befindlichen Notiz, wo er heisst, dass sich unter den Soldlingen des ungar Konigs Bella auch „Cingaren" befunden haben

[232] Mihail Dan, *Cehi, slovaci şi români în veacurile XIII-XVI*, Sibiu, 1944, p 19-21; Fr Palacky, *Geschichte von Bohmen*, vol II, p 1, p 175, I A Fessler, *Geschichte von Ungarn*, Leipzig, 1867, p 403

În actul emis de Ladislau Cumanul, la 10 august 1279, în Sinodul de la Buda[233], de a creştina pe cumani, de la care luase şapte ostateci după cele şapte seminţii, se descrie şi felul de viaţă al acestora.

1. Domnii cumanilor, Alpar şi Ozur se hotărăsc să părăsească cultul idolilor şi li se porunceşte să se aşeze în locurile indicate de Sinod, adică între Dunăre şi Tisa, între Timiş şi Mureş, pe Mureş pe ambele lui maluri, între Mureş şi Criş şi. pe Crişuri, adică în acele locuri în care i-a aşezat Bela al IV-lea dintru început pe fiecare seminţie;

2. Vor părăsi corturile şi casele de pîslă şi vor locui în sate după obiceiul creştin, în clădiri şi case statornice;

3. Îşi vor rade barba;

4. Îşi vor scurta părul;

5. Îşi vor schimba portul hainelor;

6. Vor îmbrăţişa obiceiurile creştine;

7. Se vor înfrîna de a mai devîrşi pe viitor *nelegiuiri şi viclenii,* **nobilii lor fiind obligaţi a merge la oaste.**

Lovind în obiceiurile şi credinţele lor, această hotărîre luată de Sinodul de la Buda n-a putut fi aplicată din cauza opoziţiei făcute de poporul de rînd, care n-a voit să-şi schimbe modul de viaţă. Iar toate presiunile făcute de Biserica romano-catolică prin stăpînirea maghiară a dus la răscoala de la Houd, din anii 1282 – 1283. Reacţiunea a fost însă promptă. Biserica romano-catolică a hotărît la 1 ianuarie 1284, confiscarea pămîntului dat lui Alpar de Bela al IV-lea şi încredinţarea lui voievodului Transilvaniei, Rofoyn.[234]

Parte din răsculaţi, după înfrîngerea lor, s-au retras, în taină, peste munţi în Moldova, unde au fost urmăriţi de Ladislau Cumanul, cum spune documentul, *pînă în ţara de la hotarele tătarilor,* **pe care nu le mai călcase nici unul din înaintaşii săi, spre a-i readuce sub stăpînirea maghiară[235]. De o readucere în Transilvania a acestora nu poate fi vorba, căci regele se retrase repede hăituit, la 1285, de către tătari pînă în Cîmpia Tisei, unde au poposit pînă în primăvara anului următor[236].**

Cei rămaşi în Transilvania, Crişana şi Banat, dezmoşteniţi de pămînt în urma răscoalei, au continuat să-şi ducă traiul după obiceiul nomazilor. E foarte semnificativ faptul că, tocmai în aceste regiuni dintre Dunăre şi Tisa, dintre Timiş şi Mureş, pe Crişuri şi în centrul Transilvaniei se aflau şi în secolul al XIX-lea[237], ca şi astăzi, cel mai mare număr de ţigani. Cea mai mare curiozitate însă la aceşti robi este că, deşi Biserica romano-catolică a fost cea dintîi care a căutat să-i convertească, totuşi majoritatea dintre ei sînt ortodocşi şi greco-catolici. Statistica din 1893 ne arată că din 154 086 ţigani din Ungaria şi Transilvania, 110 295 erau ortodocşi ori greco-catolici şi restul catolici, iar din aceştia 43% vorbeau limba română şi 24% limba maghiară[238].

---

[233] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, p 426-429, *D.I.R.C. Trans*, II, p 218-219 *Cronica Pictată de la Viena*, in „*Izvoarele Istoriei Românilor*", Bucureşti, 1937, vol IV, p 221-222, ed Popa-Lisseanu

[234] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, p 447-448, 484-485, *D.I.R. Trans*, II, p 254-255, 292-293

[235] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, p 404-405, *D.I.R.C. Trans*, II, 292-293

[236] Gh Brătianu, *Tradiţia istorică despre Întemeierea statelor Româneşti*, Bucureşti, p 945

[237] B Auerbach, *Les races et les nationalites en Autriche-Hongrie*, Paris, 1917, p 461 Schwicker, *op. cit.*, p 76-80, 86-87

[238] I Chelcea, *op. cit.*, p 17

Pe saracenii şi cumanii retraşi înspre părţile tătăreşti îi găsim amestecaţi la 3 septembrie 1288, printre tătari şi români. Papa Nicolae al IV-lea, care cunoştea popoarele de la marginea regatului ungar prin misionarii săi, arăta în scrisorile de călătorie date călugărilor predicatori, că aceştia merg în ţara saracenilor cumanilor, românilor, tătarilor ş.a.[239]

De aici din părţile tătăreşti, susnumiţii saraceni aliaţi cu tătarii ameninţă cu incursiuni Transilvania şi Ungaria[240], ceea ce determină pe papa Honoriu al III-lea, la 12 martie 1287, şi pe papa Nicolae al IV-lea, la 23 iulie 1290, să îndemne la o cruciadă împotriva lor pe Rudolf, împăratul Germaniei.[241]

După asasinarea lui Ladislau Cumanul, care adoptase obiceiurile cumanilor, lăsînd pre creştini robi la saraceni, el însuşi părăsindu-şi regina şi trăind cu Edua născută dintr-un tată rob şi mama captivă[242], expediţiile ungare împotriva sara-cenilor şi tătarilor au fost reluate abia în anul 1319, de către Carol Robert[243].

De data aceasta scopul principal a fost de a ocupa regiunea de la răsărit de Carpaţi. Faptul ne este confirmat şi de documentele ulterioare. Venind în Transilvania în vara anului 1324 ca să ocupe cetatea Deva şi să liniştească pe ultimii rebeli[244], Carol Robert trimite pe căpitanul regal Phinta „în chiar *ţara tătarilor* **ca să facă strajă nouă şi regatului nostru", împreună cu alţi credincioşi[245], iar Basarab I, voievodul Ţării Româneşti şi probabil şi cel al Moldovei de nord îi dădură ajutor.**

La Konigsberg, se vorbea că în această expediţie ar fi fost omorîţi 30 000 de păgîni[246]. Papa însuşi primea, la 1 octombrie 1325, doi copii de tătari, ca robi[247].

Campaniile împotriva tătarilor au fost continuate de Ludovic cel Mare cu mai mult curaj, după ce Olgierd marele duce al Lituaniei a bătut, în mod cumplit la 1333, pe tătari începînd de la Marea de Azov şi pînă la Cetatea Albă.[248]

În 1343 Andrei Lackfi, comiţele secuilor a organizat o expediţie contra lor cu care ocazie a prins şi o căpetenie tătară cu numele Atlamoş.[249] La această campanie au luat parte români din Maramureş sub comanda lui Dragoş Vodă[250] cei din Ţara Românească, sub voievodul lor Alexandru Basarab[251] şi cei din Moldova.[252]

---

[239] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, p 466, 483, *D.I.R.C. Trans*, II, p 281-285, 302

[240] *Ibidem*,. I, 1, p 477 şi 504, *D.I.R.C. Trans*, II, p 1-2 şi 354

[241] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, p 495-496, 498-499, *D.I.R.C. Trans*, II, p 321, 331-334 şi urm

[242] *Ibidem*, I, 1, p 430-434, 463-465, 467-476, *C. Trans*, II, 223, 283-248, 285-286, 287, 297

[243] Şt Pascu, *Contribuţiuni documentare la Istoria Românilor în sec. XIII şi XIV*, Cluj, Sibiu, 1944-1945, p 18

[244] *Hurmuzaki-Densuşianu*, I, 1, p 58

[245] Zimmermenn-Werner, *op. cit.*, vol I, 388-389, *D.I.R.C. Trans*, veac XIV, vol II, p 135

[246] *Scriptores rerum Prussicarum*, I, p 213

[247] Theiner, *Monumenta Hungarorum Vaticana*, I, p 501, cf Ilie Minea, *Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert* (noiembrie 1330), în rev „Cercetări Istorice", p 328, anul V-VII, 1929-1931, Iaşi, 1932, p 328

[248] Şt Sarnicki, *Annales Polonicorum*, Lipsiae, 1712, lib VI, col 1134, N Iorga, *Studii asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p 37

[249] Ioan de Kukullo, *Cronicae Hungarorum*, in I C Schwandtner, *op. cit.*, p 177, *D.I.R.C. Trans*, veac XIV, vol IV, p 128-129

[250] N Iorga, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1937, p 204-207, A Filipescu, *Voevodatul Maramureşului*, Sibiu, 1945, p 7-9, *D.I.R.C. Trans*, veac XIV, vol IV, p 296-297, Mihaly, *Diplome Maramureşene din sec. XIV-XV*, Maramureş-Sighet, 1900, p 13, 64

[251] C C Giurescu, *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1942, ed IV, vol I, p 37-67, N Iorga, *op. cit.*, p 186

[252] D Onciul, *Dragoş şi Bogdan*, in *Opere complete*, ed A Sacerdoţeanu, tom I, p 74-78

În urma acestor lupte, autohtonii au adoptat față de saraceni, chazari, ismaeliți și tătari aceeași tactică, pe care o aplicau ei autohtonilor: *transformarea tuturor prizonierilor de război în robi*. Numai în felul acesta se explică marele număr de robi din Transilvania în evul mediu. Orașul Bistrița și împrejurările lui, care obțin, la 24 august 1353, de la Ludovic cel Mare, un privilegiu comercial[253] în aceste părți răsăritene, au rămas pînă în veacul al XIX-lea un important centru de robi țigani[254].

Din perioada veacurilor XI – XIV deci, își trage originea instituția robiei la românii din Transilvania. Le temelia ei în statul maghiar nu stă numai hotărîrea papei, ca toți păgînii care încalcă granițele statului apostolic să fie transformați în robi, hotărîre menționată de cronicarul Simon de Keza, ci necesitatea de a face inofensiv pe dușman scăpat de sabie și obiceiul de a răsplăti pe luptători cu prada lui de război. Această hotărîre a fost aplicată de unguri chiar față de sașii din Transilvania[255], cînd aceștia s-a răsculat, în anul 1277, și-au ars Alba Iulia. Tot în această epocă trebuie căutată și originea robiei și în Moldova.

O dovadă sigură că în Moldova robia e mai veche decît invazia tătarilor este afirmația lui Ștefan cel Mare făcută, în 8 februarie 1470, odată cu eliberarea din robie a tătarului domnesc Oană, că acesta nu va mai plăti dări după *dreptul robilor și al tătarilor*[256], adică după acel drept mai vechi în care fuseseră asimilați și tătarii prinși în lupte. Documentele moldovenești dau informații apoi că domnia dispunea de robi proveniți din tătari încă din primii ani ai veacului al XV-lea, cu puțin timp după organizarea cancelariei moldovenești. Privilegiile mănăstirii Moldovița,[257] din 31 octombrie 1402 și 25 august 1454, ale mănăstirii Pobrata[258], din 22 septembrie 1411, din 7 mai 1443, din 26 ianuarie și 3 aprilie 1453, din 9 iulie 1466 și din 19 august 1472; ale mănăstirii Bistrița[259], din 8 iulie 1428, din 15 septembrie 1462 și din 13 februarie 1466; ale mănăstirii Neamț[260] din 30 noiembrie 1436, din 31 iulie 1451, din 20 iulie 1453, din 13 februarie 1458 și din 1 noiembrie 1487, ale mitropoliei de Roman[261], din 30 septembrie 1445 și din 4 aprilie 1488 confirmă existența lor ca robi dăruiți de domni împreună cu familiile lor în stăpînirea bisericii. La fel apar tătarii ca robi ai domniei în Tg. Neamț[262], în 3 aprilie 1453 și la 9 iulie 1466 în proprietatea panului Giulea Pîntece și a ginerelui său Soldan, la Tamîrtașeuți[263], pe Șomuz (azi sat inclus în Fălticeni, reg. Suceava), la 22 septembrie 1411.

---

[253] Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Muller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgnen*, Zweiter Band (1342-1390), Hermennstadt, 1897, p. 97, 9

[254] Schwicker, *op. cit.*, p. 76-80

[255] *Hurmuzaki-Densușianu*, I, p. 411, *D.I.R.C. Trans,*, vol. II (1251-1300), p. 256-257, *Cidex Diplomaticus Patrius*, VI, p. 301-302

[256] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. I, p. 140

[257] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931-1932, vol. I, p. 45, vol. II, p. 509

[258] *Ibidem*, vol. I, p. 95, vol. II, p. 129, 445, 466, I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. I, p. 106, 173

[259] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 222-223, *idem, Doc. de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p. 11, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 341

[260] M. Costăchescu, *Doc. de la Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 494, vol. II, p. 400, 494, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 6, 312

[261] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 236, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 342

[262] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 466, I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 14, vol. II, p. 106

[263] *Ibidem*, *op. cit.*, vol. I, p. 92, 95

În satele Răuceni[264] de pe Suceava şi Jijia ale boierului Stravici la 12 mai 1425, în Mîndreşti[265], pe Siret, la curtea lui Ion Jumătate, la 7 iulie 1430, „Balinţii pe Siret, curţile şi morile *şi cu tătarii* ce sînt la acele curţi", în satul Mianouţi[266], pe Suceava al lui Danco, fiul lui Giurgiu de la Frătăuţi, la 9 noiembrie 1433 *„şi patru sălaşuri de tătari"* etc...

Aceste date nu sînt numai dovezi care demonstrează existenţa mongolilor în stare de robie din veacurile al XIII-lea şi al XIV-lea, ci probe evidente că saracenii, chazarii, ismaeliţii, cumanii şi pecenegii cunoscuţi din scrisorile papale, că erau amestecaţi la un loc cu tătarii, fraţii lor de singe, ajunşi sub stăpînirea acestora din urmă după 1241, au fost consideraţi de români, în genere, ca *tătari* şi trataţi, în consecinţă, ca robi, ca fiind *tătari*. Toţi aceşti mongoli robi cunoscuţi ca tătari în documente, amestecîndu-se în veacul al XV-lea cu cetele de *ţigani robi*, altă categorie de robi, de origine ariană, îşi pierd treptat numele de *tătari*, cînd e vorba de întărirea lor ca *robi*. Numele lor dispare cu totul din actele emise de cancelaria domnească în veacul al XVI-lea şi e înlocuit cu acela de *ţigani robi*. Fenomenul acesta poate fi observat în toate privilegiile de întărire din veacul al XVI-lea ale mănăstirilor, despre care a fost vorba mai sus, că au fost dăruite cu tătari în veacul al XV-lea. Cercetate pe rînd, actele *mănăstirii Moldoviţa*[267], din 3 aprilie 1578, din 11 noiembrie 1580, din 10 ianuarie 1592, din 8 ianuarie 1593 şi din 18 mai 1595, *ale mănăstirii Pobrata*[268], din 20 martie 1554, din 11 mai 1581 şi din 28 mai 1593, *ale mănăstirii Bistriţa*[269], din 22 mai 1572, din 11 mai 1581, din 14 mai 1592 şi din 13 iunie 1599, ale *mănăstirii Neamţ*[270], din 11 mai 1581, din 20 aprilie 1592 şi din 16 mai 1595, şi *ale episcopiei de Roman*[271], din 10 iunie 1587 şi din 27 mai 1593 precizează că tuturor le sînt întărite, pe baza uricelor din veacul al XV-lea, *drepţii lor ţigani robi* (în textul slav ţigani-holopi). Alte acte din veacul al XVI-lea, emise de cancelaria moldovenească reţin numele de *tătari*, dar numai cînd aceştia fac incursiuni în Moldova şi duc în robie pe locuitorii ei.

Motivul acestui amestec e lesne de înţeles. Avînd aceeaşi soartă de rob, ca şi ţiganii, poporul le-a spus tuturor celor din categoria robilor: *ţigani*, nume care devenise încă din veacul al XIV-lea şi al XV-lea sinonim cu *rob*[272]. Astfel, nu e de mirare că, privilegiile de întărire a vechilor danii de tătari, acordate de domnie mănăstirilor moldoveneşti menţionate mai sus, nu mai prevăd în cuprinsul lor categoria de robi *tătari*, ci numai de *ţigani robi*.

Ne aflăm exact în faţa aceluiaşi fenomen petrecut cu toate neamurile mongole care, pierzîndu-şi numele după cîteva decenii de la marea invazie din 1241, apar ca robi sub numele de tătari, în veacul al XV-lea.

Dacă însă pe triburile mongole ale săracenilor, chazarilor, ismaeliţilor, cumanilor, pecenegilor, uzilor şi tătarilor, cancelaria moldovenească i-a putut uşor confunda şi considera pe toţi tătari încă chiar la începutul veacului al XV-lea, ei fiind de aceeaşi rasă şi cu aceleaşi moravuri, trecerea tătarilor după amestecul lor cu ţiganii de origine ariană numai sub denumirea

---

264 M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 173.
265 *Ibidem*, vol. I, p. 299.
266 *Ibidem*, vol. I, p. 366, 367.
267 *D.I.R.A., Moldova veacului XVI*, vol. III, p. 94, 149; IV, p. 42, 62-63, 122.
268 *Ibidem*, XVI, vol. II, p. 53-54; III, 160-161; IV, 86.
269 *Ibidem*, XVI, vol. III, 7, 159; IV, 56, 260.
270 *Ibidem*, XVI, vol. III, 159-160; IV, 52, 120.
271 *Ibidem*, XVI, vol. III, 362; IV, 85.
272 I.R. Mircea, *Termenii rob, şerb şi holop în documentele slave şi române*, în rev. „Studii şi Cercetări Ştiinţifice", Iaşi, 1951, vol. I, fasc. 2, p. 372-387.

de ţigani, fără a mai face deosebirea de origine etnică între cele două grupuri de robi, s-a făcut din cauză că ambele grupuri făceau parte din aceeaşi pătură socială a *robilor*.

Ori din a doua jumătate a veacului al XV-lea şi în veacurile următoare pe statul moldovean şi pe marii feudali – boierii şi mănăstirile – nu-i mai interesau decît robii ca factor economic în gospodăria feudală, el nemaiprezentînd sub aspectul, politic un pericol, din momentul în care fusese transformat în rob. Afară de aceasta între ţigani şi tătari s-a făcut un amestec efectiv, nu numai în ce priveşte aşezările comune, ocupaţiile şi obiceiurile, ci chiar înrudirile prin căsătorii. Dispărînd, în felul acesta, ca grup separat de robi, a fost lesne de tot să se piardă şi numele de tătari în actele de cancelarie emise pentru stăpînii de robi. În toponimie s-au mai păstrat doar cîteva nume de localităţi, care mai păstrează amintirea vechilor aşezări ale robilor tătari. Aşa sînt satele *Tătari* sau *Tătăruş*[273], sat în vatra mănăstirii Pobrata, *Tataraşi*[274], la Piatra-Neamţ, *Tătăraşi*[275], la Suceava şi *Tătăraşi*, la Iaşi[276].

Întemeiaţi pe asemenea probe documentare istorice nu greşim dacă afirmăm cu tărie că la originea robiei în Ungaria, Transilvania, Ţara Românească şi Moldova stau turco-mongolii prinşi în război şi după aceea ţiganii indo-europeni.

Aceste concluzii sînt întărite şi de antropologi. Istoricul francez A. Poissonnier menţionează în cunoscuta sa lucrare despre ţigani, că sînt autori care caută să demonstreze că robii ţigani sînt la origine tătari[277], cunoscuţi şi sub numele de *curgani*, aparţinînd marii familii a mongolilor[278]. Dar el nu-i enumera pe aceşti autori, iar el însuşi socoteşte că patria originară a ţiganilor nu poate fi decît Libia sau Industanul[279].

Martin Blok distinge în rasa ţiganilor[280] – după conformaţia fizică – două categorii de tipuri: I) dolihocefali, 74% cu trăsături regulate, faţa ovală, bărbia pătrată, bine tăiată, sprincene în relief, nas subţire şi aquilin – şi II) brahicefali, 9% care se disting prin nasul turtit, fălcile ieşite în afară, bărbia proeminentă.

Existenţa acestor două tipuri de ţigani confirmă şi din punct de vedere antropologic deja existenţa a două rase fundamental deosebite una de alta, în rîndul lor. Ori din cercetările marelui antropolog Deniker numai mongolii sînt dintre toate popoarele Asiei, brahicefali[281]. Pe baza studiilor lui Deniker, întreprinzîndu-se cercetări în mijlocul ţiganilor din România de către E. Pittard, s-a putut constata că între ei sînt în adevăr, două tipuri de oameni: dolihocefali şi brahicefali.[282]

Aceste verificări ştiinţifice din domeniul antropologiei confirmă întru totul datele istorice, pe care le-am văzut pînă acum că robii din România şi Ungaria provin din două rase

---

[273] *Marele Dicţionar Geografic al României*, Bucureşti, 1902, vol. V, p. 561

[274] P. Mihailovici, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol* (1462-1755), în rev. „Cercetări Istorice", Iaşi, anul VIII-IX, nr. 3 (1932-1933), p. şi M. Costăchescu, *Doc. de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, p. 270-271, *A. Moldova veac XVI*, vol. III, 221, IV, p. 136-137

[275] *A. Moldova veac XVI*, vol. I, p. 278 „unde au fost Tătăraşii", XVII, vol. III, p. 140; IV, p. 31; V, p. 138-330

[276] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, Iaşi, 1913, ed. II-a, p. 82

[277] A. Poissonnier, *Les esclaves tsiganes...*, p. 11-12

[278] *Ibidem*, *tsiganes*...., p. 11-12

[279] *Ibidem*, p. 12

[280] M. Block, *op. cit.*, p. 80-81

[281] Deniker, *Essai d'une classification des races humaines*, Paris, 1889, LVI, p. 320, 440

[282] E. Pittard, *Les races et l'histoire*, Paris, 1924, p. 460-471, E. Pittard, *La Roumanie*, Paris, 1917, p. 312 şi urm

distincte: dintre mongoli brahicefali și dintre țigani arieni dolihocefali. În felul acesta, afirmațiile atît de categorice ale lingviștilor, că toți țiganii robi sînt de origine indiană și primite fără rezerve de unii istorici, trebuie crezute numai în parte, ele necorespunzînd cu datele istorice și cercetărilor antropologice.

CUM AU AJUNS ȚIGANII ROBI LA ROMÂNI

Porniți din patria lor India în căutarea mijloacelor pentru existență, ca și triburile turcice și mongole, *Cingani*, un trib de indieni nomazi care și-a impus numele mai tîrziu în Europa pentru tot ce era locuitor în cort, așa cum tribul maghiarilor și-a impus numele față de celelalte triburi de unguri sînt cunoscuți în Ungaria sub acest nume încă de la 1250, dacă e să dăm crezare *Cronicii boeme* semnalate de I. P. Ludwig[283].

Potrivit acestui izvor narativ ceh, ar trebui să admitem prezența cinganilor în Ungaria, odată cu aceea a tătarilor care au călcat pusta panonă la 1241. Din nefericire însă, neștiind cînd a fost scrisă acea *Cronică boemă* care semnalează tribul *Cinganilor* printre popoarele lui Bela al IV-lea la 1250 și neavînd, la îndemînă nici textul ei pentru a putea verifica personal afirmația menționată de A.Poissonnier, nu putem acorda încredere deplină unei informații neconfirmată niciodată de documentele coroanei maghiare din veacurile al XIII-lea și al XIV-lea. E foarte posibil ca tribul *cinganilor* să-și fi făcut apariția în Europa încă din veacul al XIII-lea, dar documentar îi găsim menționați pentru prima dată în Iugoslavia, abia la 1348.

Denumiți în limba slavă *țăngani*[284], un număr din acești robi sînt dăruiți de Ștefan Dușan mănăstirii Sf. Arhangheli de la Prizren. Denumirea de *Țăngani* din limba slavă pentru numele *Cingani* s-a făcut după același fenomen lingvistic prin care cuvîntul *Caesar* din limba latină a dat în limba slavă *Țesar* = prescurtat *Țar*. Apariția lor așa de tîrziu în documentele sîrbești trebuie pusă în legătură cu împingerea lor din Asia Mică, probabil de către turci mai curînd.

În Țara Românească, ei apar tot cam în același timp, dar nu sub numele slav de *țăngani* ci sub numele de *atigani* și *tigani* denumire mai apropiată de cuvîntul grecesc *atinganoi* dat unei secte de creștini considerați *necurați* și de *neatins* de către greci, sectă din care făceau parte probabil și *cingani*, deși documentele sînt scrise în limba slavă.

Din acești *cingani* indieni, Vladislav voievod dăruia, la 1269, mănăstirii Vodița un număr de 40 sălașe[285], iar Mircea cel Bătrîn își înzestra ctitoria lui de la Cozia, la 20 mai 1388, cu un număr de 300 sălașe[286]. Numărul lor, în stepa Bărăganului trebuie să fi fost foarte mare, din moment ce Ștefan cel Mare putea aduce în Moldova, după bătălia cu Radu cel Frumos de la Soci, în martie 1471 cifra de 17 000 țigani (und nam in 17. taussend Zygan mit im in eigenschaft)[287].

Prezența lor în Cîmpia Română trebuie admisă ca fiind din vremea pecenegilor și cumanilor cu care au și venit aici. Participarea românilor la luptele contra saracenilor, pecenegilor, cumanilor și tătarilor e în afară de orice discuție, din moment ce-am văzut mai sus

---

[283] A. Poissonnier, *Les esclaves*, p. 11

[284] B. P. Hașdeu, *Arhiva Istorică a României*, București, 1867, vol. III, p. 191-193

[285] P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești* (1369-1490), București, 1938, p. 39, *D.I.R. B, Țara Românească*, veac XIII-XV (1247-1500), p. 33, p. 40-41

[286] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 48, *D.I.R. B Țara Românească*, p. 41-42

[287] *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ed. I. Chițimia, București, 1942, p. 40, 62

că, în Moldova exista un drept al robilor înainte de venirea tătarilor[288] – drept în care au fost asimilați și tătarii prinși în lupte și prefăcuți robi, constatați în actele moldovenești din veacul al XV-lea.

Dar despre luptele românilor cu țiganii indieni nu avem nici o știre. Numai modul lor de trai în corturi, cu bărbi și plete mari, cu obiceiuri primitive și mai ales viața lor nomadă, cu a triburilor mongole, care-și rezolvau necesitățile existenței zilnice prin însușirea bunurilor materiale de la alte popoare, a făcut ca *cingani* să fie socotiți tot așa de periculoși ca și pecenegii, cumanii și tătarii. Resentimentul poporului român față de locuitorii stepelor a mers pînă acolo încît și mai tîrziu, în veacul al XV-lea, oriunde era semnalat un grup de oameni nomazi, fără așezarea stabilă, care nu-și cîștiga existența din agricultură, era socotit dușman și transformat în rob spre a-l face inofensiv pentru averea și viața băștinașilor. *Sintagma lui Matei Vistarie* condamna la robie pe „omfalopsichi și fermecătorii cari însuflețiți de satana prezic necunoscutul". Iar aceștia sînt femeile ațigănci („ațingani, cari vrăjesc cu boabe de orz") (Balsamon, voi. 137, Colecția Migne p. 740). Cel mai grăitor exemplu al aplicării hotărîrii sinoadelor creștine îl avem în acțiunea lui Ștefan cel Mare, care a luat în robie, în Moldova, pe cei 17 000 de țigani[289] și a întărit în robie pe acei țigani prinși, în incursiunile sale în Țara Românească, de către boierii săi[290].

Odată capturați în lupte și transformați în robi de către clasa războinicilor români, ca urmare a unui obicei păstrat prin tradiție, biserica ortodoxă, care propovăduiește ca, „tot sufletul să se supună stăpînirii celei mai înalte"[291] a fost obligată de clasa stăpînitoare din Moldova și Țara Românească să consfințească pe linie ideologică și a binecuvîntat, ceea ce în fapt fusese orînduit deja din punct de vedere politic, starea de robie a prinșilor în luptă, mai ales că și ea era înzestrată cu mulți din acești robi.

Rațiunea politică de stat a înfrînt de această dată principiul doctrinei creștine care propagă egalitatea în fața cerului a tuturor oamenilor. În felul acesta au ajuns țiganii robi la români alături de tătari și ceilalți mongoli și numai așa se explică de ce biserica ortodoxă din țările românești a primit danii de tătari și țigani robi și i-a menținut în robie, apoi, în tot timpul evului mediu.

Au scăpat de robie numai țiganii care au părăsit în această perioadă teritoriul țărilor românești, plecînd în Occident. Acolo, nefiind socotiți periculoși din punct de vedere politic, deoarece n-au pătruns în hoarde prădalnice organizate, fapt pentru care fuseseră reduși în robie de către sîrbi, români și unguri, ci pe îndelete ca oameni pașnici, au fost lăsați liberi. Abia în momentul în care popoarele Europei de apus au ajuns la concluzia că cetele de țigani nomazi își cîștigă existența speculînd misticismul, ignoranța și credința în forțele oarbe ale naturii, prin ghicit și vrăjitorie, ori săvîrșind delicte de drept comun, au alcătuit legi, sancționind aceste practici neoneste, mergind pînă la pedepsirea cu spînzurătoarea și expulzarea.

---

[288] Acad Rom . Manuscris slav. nr 131. fila 78 verso și *Alfavitnaia Sintagma M. Vlastarea*. trad de preot Ilinschi Nicolae. ed II. Simferopol. 1901. p 183

[289] *Cronica lui Ștefan cel Mare*. ed I. Chișinău. București. 1942. p 40 și 62

[290] M Costăchescu. *Arderea Tîrgului Floci și a Ialomiței în 1470*. Iași. 1935. p 1-2 „Ștefan cel Mare întărește lui Hanco ceasnic al lui drept și adevărat țigan. anume Dumbravă și femeia lui Chirana. pe care l-a dobîndit în Țara Basarabiei. cind m-am războit domnia mea și am ars Flocii și Ialomița"

[291] Sf Apostol Pavel, *Epistola către Romani*. cap XIII. vers I

ŢIGANII ÎN MOLDOVA

Robia ţiganilor în Moldova apare în documentele emise de cancelaria ţării în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea ca o instituţie patronată de stat şi biserică.

Autoritatea centrală a statului feudal, reprezentată prin domnia înzestrată cu cele trei puteri: legislativă, judecătorească şi executivă pe care le exercită asupra locuitorilor, avea, în acelaşi timp, şi latitudinea de a dispune de robii prinşi în lupte, împărţindu-i dregătorilor ori mănăstirilor. Fără ştirea ei nu se putea face, practic, nici o tranzacţie, cu putere legală deplină.

Dacă puterea domnească asupra supuşilor autohtoni şi străini era, oricum, îngrădită de „obiceiul pămîntului" şi „legea ţării", faţă de viaţa robilor ea era nelimitată. De aceea, dintru-început chiar, din punct de vedere social, *robii*[292], indiferent că sînt *tătari* ori *ţigani*, apar în documente, atunci cînd sînt dăruiţi sau întăriţi cuiva, fără a li se preciza situaţia. Simpla denumire de „tătar" sau „ţigan" din actele de danie, de întărire, de schimb sau moştenire te duce îndată nu numai la înţelesul etnic, la *străin captiv*, ci şi la acela social de *rob*. A dărui un *tătar* sau un *ţigan* ori a vinde un *tătar* sau un *ţigan* este sinonim cu a dărui un *străin rob* sau a vinde un *străin rob*.

Deşi actele moldoveneşti care cuprind informaţiuni despre *ţigani*, în înţelesul de *străini robi*, nu sînt aşa de multe, totuşi ele sînt suficiente şi destul de bogate în date, pentru a putea reconstitui starea socialo-economică şi juridică a ţiganilor robi şi a instituţiei robiei în Moldova, în veacurile al XV-lea şi al XVII-lea.

Ceea ce ne lipseşte din aceste izvoare sînt numai menţiunile, despre cum au apărut ei în Moldova şi cînd vor fi fost transformaţi în robi, căci din actele domneşti îi putem constata existînd doar, ca robi, în puterea statului chiar de la începutul veacului al XV-lea, fără alte amănunte explicative. Din stăpînirea statului, respectiv a domniei, parte trec în aceea a mănăstirilor, parte sub autoritatea boierilor, fără a se crea prin aceasta în starea lor socială economică sau juridică o deosebire de aceea a celor rămaşi în proprietatea statului.

Fenomenul acesta nu este specific numai Moldovei. Şi în Ţara Românească ţiganii mănăstirii Vodiţa, pe care-i găsim întăriţi la 3 octombrie 1385 şi 27 iunie 1387, şi ai mănăstirii Tismana la 27 iunie 1387 provin din dania domnească a lui Vlaicu Vodă[293] (1364 – 1377) şi Radu Vodă. Apoi, marele număr de 300 sălaşe de ţigani cu care era înzestrată mănăstirea Cozia, la 20 mai 1388, a fost dăruit de Mircea cel Bătrîn[294].

Statul sau domnia era, în baza principiului „dominium eminens", nu numai stăpînul întregii ţări, adică a teritoriului cu aşezările omeneşti, ci şi al ţiganilor robi capturaţi în lupte.

Din aceşti ţigani aflaţi în proprietatea statului moldovean, indiferent dacă erau proveniţi din acei ce s-au aşezat pe teritoriul ţării, înainte de a fi supuşi, ori au fost aduşi de peste hotare, domnia a dăruit cui a voit ea.

Ceea ce trebuie de remarcat însă e faptul că, atît în Ţara Românească cît şi în Moldova, primele danii cunoscute documentar sînt făcute mănăstirilor şi numai după aceea apar şi boierii ca stăpîni de robi.

---

[292] V. şi I.R. Mircea, *Termenii rob, şerb şi holop*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, vol. II, 1956, fasc. 2, p. 376/860

[293] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 35-45

[294] *Ibidem*, p. 48-50

Cel dintîi document emis de cancelaria moldovenească privind pe ţiganii robi datează din 8 iulie 1428. La această dată Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii Bistriţa, ctitoria sa, 31 sălaşe de ţigani, 12 bordeie de tătari şi nişte bulgari (Tri deseati i edno celead ţigan i dvanadeseat higi Tatari)[295].

Întăriţi tot împreună cu tătarii şi bulgarii[296] (usi tatarove i ţigane i usi balgare), la 15 septembrie 1462, ei vor apare fără aceştia, numai 31 sălaşe de ţigani[297], la 1 noiembrie 1487. Numărul lor va creşte în veacul al XVI-lea la 38 sălaşe sub domnia lui Ioan Vodă[298], Iancu Voievod[299] şi Aron voievod[300], pentru ca să atingă cifra de 46 sălaşe sub Ieremia Movilă[301] şi 62 sălaşe, la 20 aprilie 1611, sub Constantin Movilă[302], perioadă în care tătarii şi bulgarii au dispărut ca nume.

Spre deosebire de mănăstirea Bistriţa, robii mănăstirii de la Vişnevăţ[303], mai apoi Căpriana, în loc să crească din 5 sălaşe de ţigani dăruiţi la 10 februarie 1429 vor scădea numai la 4 sălaşe sub Alexandru Lăpuşneanu[304]. E foarte probabil că, ţiganii de aici să fi fost luaţi de mănăstirea Neamţ, căreia îi fusese închinată mănăstirea Căpriana la 1 aprilie şi 7 mai 1470 de către Chiajna, fiica lui Alexandru cel Bun şi mătuşa lui Ştefan cel Mare[305].

În virtutea acestei închinări mănăstirea de la Neamţ, care primise de la Alexandru cel Bun zece colibe de tătari (hijî tatarskih deseati)[306] şi numai 4 sălaşe de ţigani (celead ţiganscih[307]) şi-a îmbogăţit catastihul după domnia lui Alexandrei voievod[308] şi mai ales sub aceea a lui Ştefan cel Mare, pînă la 20 sălaşe[309].

Se pare însă că soarta de rob nu le prea convenea căci, de la 1 noiembrie 1487 şi pînă la 11 mai 1581, sub domnia lui Iancu voievod[310] – după un veac întreg – numărul lor nu a crescut decît la 24 sălaşe. Mare parte din ei părăsindu-şi stăpînul mănăstirea s-a văzut în situaţia de a apela la domnie, pentru a i se da cărţi de urmărire, sub Aron voievod şi Ştefan Răzvan.[311]

Mănăstirea de la Moldoviţa, pe lîngă cele 4 sălaşe de tătari[312] dăruite de Alexandru cel Bun, a fost înzestrată de Ştefan voievod, fiul său şi cu 2 sălaşe de ţigani, la 8 octombrie 1434

[295] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 212-214
[296] Idem, *Documente de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1948, p. 11-12 şi *A. Moldova veac XIV-XV*, vol. I, p. 65
[297] *Ibidem, veac XV*, vol. II, p. 74
[298] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 7
[299] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 159
[300] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 56
[301] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 260
[302] *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 17
[303] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 249
[304] *D.I.R.A., Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 148, *Moldavia v epohu feodalizma*, Chişinău, 1961, tom I, p. 75
[305] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 370-372, I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 145-149
[306] M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 494, *A. Moldova veac XIV-XV*, vol. I, p. 130
[307] *Ibidem*, vol. II, p. 352-353; *A. Moldova veac XIV-XV*, vol. I, p. 233
[308] M. Costăchescu, vol. II, p. 442-443, *A. Moldova veac XIV-XV*, vol. I, p. 256-257
[309] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 145-146, 311-313, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 370, 372; XV, vol. II, p. 75
[310] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 159-160
[311] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 53, 120
[312] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 45, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 13, 270

(dve celeadi tiganscii[313]), cu numele Coman şi Caraman, ţigani pe care-i găsim întăriţi şi de Petru Aron şi Ştefan cel Mare, alături de alţii doi încă[314]. La acestea s-au mai adăogat cu timpul un ţigan dăruit de Basarab, voievodul Ţării Româneşti şi unul de Ştefăniţă voievod[315], altul cu femeia şi şase copii cumpărat de Petru Rareş de la birăul Reghin din Bistriţa[316] şi unul dăruit deTeofilact monahul, fost Băloş logofăt, din ţiganii capturaţi cu ceata lor la Bistriţa de Petre pîrcălab[317], cînd a fost cu Petru Rareş şi ostile.

Către sfîrşitul veacului al XVI-lea şi mănăstirea de la Moldoviţa şi-a pierdut ţiganii robi, fiind pusă în situaţia de a cere domniei carte de urmărire[318]. Numărul celor adunaţi de prin ţară se ridica la 29 martie 1583 la cifra de 29 sălaşe de ţigani cu femeile şi copiii lor[319], desigur, împreună şi cu urmaşii robilor tătari la un loc.

Mănăstirea din Poiana Siretului, cunoscută mai apoi sub numele de Pobrata – dăruită cu 9 tătari şi cu sălaşele lor[320] de Alexandru cel Bun şi cu 4 tătari de Alexandrei voievod[321] la 26 ianuarie şi 3 aprilie 1453 a fost miluită de acelaşi voievod, Alexandru cel Bun şi cu 4 sălaşe de ţigani[322]. Din simbioza acestor două categorii de robi dintre tătari şi ţigani, primii în număr de 13 sălaşe cu averile lor şi-au impus numele asupra aşezării lor satul de lîngă vatra mănăstirii Pobrata. Denumit încă din veacul al XV-lea sub Ştefan cel Mare, *Tătaru* (selami Bodeştii i Tătarii i Iurcanii na Pobrata)[323] a păstrat şi astăzi denumirea de *Tătăruşi*[324]. Ei şi-au pierdut însă numele etnic de tătari ca robi, la 11 mai 1581 şi 28 mai 1593, cînd în privilegiul mănăstirii apar numai 36 sălaşe de ţigani[325], fără a-i mai specifica şi pe tătari, deşi iniţial mănăstirea a fost dăruită cu 13 sălaşe de tătari şi numai 4 sălaşe de ţigani. Fenomenul e prea izbitor ca să nu poată fi observat şi să nu-ţi poţi da seama că numele etnic de *tătar rob* a cedat în faţa acelui de *ţigan rob*.

La ctitoria lui Ştefan cel Mare, de la Putna vom găsi 11 sălaşe de ţigani dăruite la 16 martie 1490 din cei dobîndiţi în luptele din Ţara Românească[326] şi alte 9 sălaşe chemate înainte de 8 septembrie 1503 la mănăstire din aceeaşi ţară[327], în total 20 sălaşe. În timpul domniei lui Bogdan Lăpuşneanu mănăstirea a rămas fără ţigani, fugind toţi. O carte domnească acorda egumenului dreptul „să caute ţiganii mănăstirii, oriunde-i va afla în ţara noastră" şi să-i aducă înapoi[328]. Şi ei au fost readuşi, pentru că-i vedem din nou în stăpînirea mănăstirii sub Ştefan Tomşa[329], la 1 octombrie 1613.

---

[313] *Ibidem, vol. I*, p. 393, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 112, 296.
[314] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 13-16, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 269, 297.
[315] *A. Moldova, veac XVI*, vol. I, p. 193.
[316] *Ibidem, veac XVI*, vol. I, p. 409, II, p. 210.
[317] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 158, 209.
[318] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 94.
[319] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 206-207.
[320] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 128, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 188.
[321] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 445-447, 466, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 259, 261.
[322] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 80-81, 202-203, *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 187, 203, 258.
[323] I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 173.
[324] Melchisedek, *Notiţe istorice...*, p. 162, *Marele Dicţionar Geografic al României*, Bucureşti, 1902, vol. V, p. 561.
[325] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 160-161, IV, p. 87.
[326] *A. Moldova, veac XV*, vol. II, p. 141.
[327] *Ibidem, veac XVI*, vol. I, p. 29, 34, 171, *Moldavia v epohu, op. cit.*, p. 22-23, 27.
[328] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 176-177.
[329] *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 144.

Celelalte ctitorii ale marelui voievod, zidite în veacul al XV-lea la Tazlău şi Voroneţ, au fost dăruite cu ţigani, dar nu de Ştefan cel Mare, ci de urmaşii lui. Astfel, la mănăstirea Tazlău vom afla 4 sălaşe de ţigani, două dăruite de Ştefăniţă voievod[330], la 2 iulie 1522, un sălaş de Petru Rareş[331] şi unul de Alexandru Lăpuşneanu[332].

Mănăstirea de la Voroneţ a fost înzestrată cu şase sălaşe de ţigani de către Grigorie Roşca mitropolitul[333], vărul lui Petru Rareş, la care s-au mai adăogat şi alţii, ajungînd pînă la 15 sălaşe sub Aron voievod[334].

Vechea ctitorie a lui Oană, vornicul lui Alexandru cel Bun, de la Homor, a fost înzestrată numai cu patru sălaşe de ţigani de către Daniil hatmanul, la 17 decembrie 1556, pentru a fi trecut la pomelnic[335].

La mănăstirile zidite în veacul al XVI-lea nu vom mai găsi tătari robi, ci numai ţigani, probabil din cauza pierderii lor în masa ţiganilor domneşti. Vor exista astfel la Dobrovăţ, 18 sălaşe de ţigani[336], la Pingăraţi, 3 sălaşe[337], la Berzunţ, 18 sălaşe[338]; la Galata, 27 sălaşe[339]; la Secu, 10 sălaşe[340]; la Sf. Sava din Iaşi şi în satul ei Stroieşti, 13 sălaşe;[341] la Agapia, 4 sălaşe;[342] la Aron Vodă, 6 sălaşe[343]. Şi ca să încheiem şirul mănăstirilor, în vetrele cărora au fost aşezaţi ţiganii, am mai putea adăuga şi mănăstirea Dragomirna, cu 8 sălaşe[344] şi cea de Solea, zidită de Ştefan Tomşa, cu 10 sălaşe ţigani[345].

Nu trebuie să uităm, a trece aici nici mitropolia de Suceava dăruită încă de Alexandru cel Bun cu 4 sălaşe robi posluşnici[346] proveniţi probabil din tătarii ori ţiganii domneşti din cartierul Sucevei denumit şi astăzi *Tătăraşi* şi nici mitropolia de la Rădăuţi dăruită de acelaşi voievod, cu 3 sălaşe ţigani[347].

Cît priveşte mitropolia de Roman, întemeiată tot de Alexandru cel Bun, la ea găsim din nou alături de 18 sălaşe de ţigani şi pe tătari. E demn de remarcat aici privilegiul dat de Ştefan voievod, la 30 septembrie 1445, mitropolitului Calist, în care i se acorda dreptul de a elibera, după moartea lui, pe tătarul Paşco[348] ori a-l lăsa bisericii.

În urma acestor privilegii de danie emise de domni mănăstirilor pentru ţiganii robi, privilegii care servesc în acelaşi timp şi ca inventare sau catastife, pe baza cărora ţiganii fugiţi puteau fi urmăriţi şi readuşi cu speciale cărţi domneşti de urmărire, se constată că, în Moldova

---

330 *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 208
331 *Ibidem, veac XVI*, vol. I, p. 229
332 *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 38
333 *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 3
334 *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 39
335 *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 98; XVII, vol. III, p. 220
336 *Ibidem, veac XVI*, vol. I, p. 362; II, p. 148
337 *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 278, XVIII, vol. III, p. 49-50
338 *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 227, 270, 400; XVII, vol. III, p. 80, V, p. 289
339 *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 92, 104, 231, 232, 402, IV, p. 214, 224.
340 *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 79, 144, V, 39
341 *Ibidem, veac XVII*, vol. III, 369, XVII, vol. II, 83, 110, 203, IV, p. 318
342 *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 361, 442; XVII, vol. I, p. 177, 184, 237
343 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 33, 295
344 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 176, 239-240
345 *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 216-217, IV, 267-268
346 *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 202, 261, 262.
347 *Ibidem, veac XV*, vol. II, p. 76, XVII, vol. III, 167.
348 M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 236-237, *A. Moldova veac XIV-XV*, vol. I, p. 213

în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea existau un număr de 21 instituţii religioase dăruite cu ţigani robi. Dintre acestea trei sînt episcopii: una în Suceava, una în Rădăuţi şi alta la Roman ce posedau un număr de 25 sălaşe, iar optsprezece sînt mănăstiri care au în stăpînirea lor aproximativ 311 sălaşe de ţigani robi. Adunate la un loc am avea în total deci în posesiunea bisericii 336 sălaşe de ţigani robi. Dacă un sălaş avea în medie între 6 – 7 membri (părinţii şi 4 – 6 copii) numărul la cele 336 sălaşe de ţigani înmulţiţi cu 6 s-ar urca la cifra de 2 016 suflete. Precizăm, încă odată, că aceştia sînt numai ţiganii dăruiţi şi întăriţi mănăstirilor şi episcopiilor. Aşezaţi în vetrele mănăstirilor de cele mai multe ori, urmaşii lor pot fi recunoscuţi şi astăzi în satele de sub zidurile mănăstirilor enumărate mai sus, după figură, port şi obiceiuri.

ŢIGANII DĂRUIŢI DE DOMNI BOIERILOR

Numărul robilor ţigani luat din privilegiile de danie emise de cancelarie boierilor, privit în raport cu cel aflat în inventarul mănăstirilor este cu mult mai mic. Boierii dăruiţi cu ţigani ori tătari atît în veacul al XV-lea cît şi în al XVI-lea sînt foarte puţini. Am putea semnala aici pe marele vornic Petru Hudici dăruit cu 2 sălaşe de ţigani[349], la curtea lui de la Mîndreşti pe Siret, la 14 aprilie 1435, acolo unde, la 7 iulie 1430 am găsit şi cîteva sălaşe de tătari[350]; pe Oancea marele logofăt dăruit la 15 iulie 1445 cu sate pe Răut şi Satul Mare în ţinutul Suceava şi cu 3 sălaşe ţigani[351]; pe Mihul marele logofăt, fiul protopopului Iuga, cu satul Vînători de pe Bistriţa şi cu 6 sălaşe de ţigani[352], la 25 ianuarie 1446. Ţiganii acestuia erau probabil însă la Curtea lui de pe Siret din satul Negoieşti[353]. Tot înainte de domnia lui Ştefan cel Mare trebuie amintiţi Ivan Porcu, ceasnicul doamnei, dăruit la 27 iulie 1448, cu satul şi curtea lui de la Porceşti de pe Valea Neagră şi 11 sălaşe de ţigani[354] şi boierul Zianco de la Davideni pe Moldova, unde erau Curţile lui vechi, cu 3 ţigani[355].

Din timpul lui Ştefan cel Mare, asemenea danii de robi ţigani nu avem decît pentru Isaia, pîrcălabul de Chilia, cumnatul voievodului cu 7 sălaşe de ţigani dăruite apoi episcopiei Roman[356] şi, la 2 martie 1472, o danie făcută de Ilie Huru comis pentru satul Hurueşti de pe Polocine şi 4 sălaşe de ţigani[357], dacă întărirea ţiganului Dumbrava cu femeia lui Chirana, capturaţi în Ţara Românească, de Hanco ceaşnic, o socotim ca un drept cuvenit din dobîndă.[358]

În veacul al XVI-lea daniile de ţigani robi din partea domniei scad mai mult. Din acest timp putem înregistra dania făcută cneaghinei Agafia, de Bogdan Lăpuşneanu, a unui sălaş cu patru copii, ţigani pierduţi în hiclenie de Murgu postelnic pe lîngă un alt sălaş domnesc cu 6 copii[359], 4 sălaşe dăruite de Petru voevod lui Condrea Bucium[360] şi două sălaşe lui Brut postelnicul[361].

---

[349] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 116-117

[350] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 89

[351] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 209.

[352] *Ibidem, veac XIV-XV*, vol. I, p. 214.

[353] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 505-506; I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 307, 310, 311

[354] *D.I.R.A., Moldova, veac XIV-XV*, p. 232

[355] D.P. Bogdan, *Acte moldoveneşti din anii 1426-1502*, Bucureşti, 1947, p. 44; *D.I.R.A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 246

[356] *D.I.R.A., Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 339

[357] M. Costăchescu, *op. cit.*, *Doc. mold. de la Ştefan cel Mare*, Iaşi 1932, p. 82

[358] Idem, *Arderea Tîrgului*, p. 2-3; *D.I.R.A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 394

[359] *D.I.R.A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 177

Potrivit datelor din aceste privilegii de danie ale ţiganilor robi, am putea reduce numărul boierilor stăpîni de ţigani doar la şapte, în veacul al XV-lea, iar pe acela al robilor la 36 sălaşe de ţigani şi la trei al boierilor, din veacul al XVI-lea, cu numai 8 sălaşe de ţigani robi.

Fără îndoială că o asemenea socoteală ne-ar duce la concluzii greşite. Lipsa unor privilegii boiereşti de danie nu înseamnă că feudalii laici nu aveau robi ţigani, Din documentele de întărire ale acestora vedem că foarte mulţi din ei aveau, afară de sate şi ţigani robi. Atunci cînd robii ţigani provin de pe teritoriul Moldovei, adică prinşi în lupte în legitimă apărare fără a se arăta timpul, actele nu spun nimic. Dacă însă robii ţigani au fost capturaţi în lupte în altă parte, documentele de întărire precizează.

Menţiuni speciale există şi atunci cînd robii ţigani au fost aduşi din altă ţară fie cumpăraţi fie luaţi în alte condiţii, fie din cei plecaţi şi urmăriţi cu cărţi domneşti. O urmărire atentă a actelor boiereşti confirmate de domnie ne va demonstra că, numărul ţiganilor aflaţi în stăpînirea boierilor este cel puţin egal, dacă nu chiar cu mult mai mare, decît al acelor dăruiţi de domnie mănăstirilor. Aceasta ne va duce la constatarea că afară de rezerva domnească, pe care nu o ştim niciodată cît de mare era, din lipsa unui catastih măcar rămas pînă acum, boierii aveau un drept de a avea robi provenit din dreptul săbiei – *jus gladii,* dar întărit de domnie.

ŢIGANII ÎNTĂRIŢI DE DOMNI BOIERILOR

Ca o urmare a acestui drept al războinicului conferit de dreptul feudal unui boier, voievodul sau şeful cetei militare acorda şi în calitatea sa de domn al ţării luptătorilor săi dreptul de a-şi însuşi prada de război. În virtutea acestui drept găsim şi în Moldova veacului al XV-lea şi al XVI-lea tradiţia păstrată de boieri de a deţine robii moşteniţi de la inaintaşii lor, ori a-şi însuşi pe cei prinşi în lupte. O analiză a locului de unde provin ţiganii robi în Moldova, afară de cei găsiţi pe teritoriul ţării, o vom face mai jos. Deocamdată reţinem numai ţiganii robi întăriţi boierilor, aflaţi într-un anumit timp în stăpînirea lor cu întărirea domnească.

În veacul al XV-lea, afară de boieri dăruiţi cu robi pe care i-am văzut, mai aflăm ţiganii întăriţi lui Roman Dajbog, pîrcălabul de Neamţ, 2 sălaşe[362]; lui Hărman pîrcălabul de Cetatea Albă, un sălaş de ţigani şi unul de tătari[363]; lui Duma Brudur clucer trei sălaşe[364], toate cumpărate de la alţi boieri din ţară şi lui Toma, logofăt al doilea, ţiganii cumpăraţi din Transilvania[365]. În veacul al XVI-lea numărul boierilor şi al ţiganilor întăriţi este cu mult mai mare. Printre stăpînii de ţigani vedem pe Toader Bubuiog logofătul cu 15 sălaşe[366]; pe Sava, pîrcălab de la Cetatea de Baltă cu 5 sălaşe[367]; pe Gavrilaş logofătul cu un sălaş[368], pe Ghenghea pîrcălabul de Roman cu 5 sălaşe dăruite lui de către Vascan uricarul[369] şi pe Măria Stravici cu 9 sălaşe[370], în prima jumătate a secolului.

---

360 *Ibidem, veac XVI,* vol. III, p. 172, 179-180
361 *Ibidem, veac XVI,* vol. III, p. 361
362 *A. Moldova, veac XV,* vol. II, p. 6
363 *Ibidem, veac XV,* vol. II, p. 19
364 *Ibidem, veac XV,* vol. II, p. 21
365 Tocilescu, 534, *Documente istorice slavo-române*, Bucureşti, 1931, p. 541-542
366 *A. Moldova, veac XVI,* vol. I, p. 216, 222, 293
367 *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 362
368 *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 404
369 *Ibidem, veac XVI,* vol. I, p. 586
370 *Ibidem, veac XVII,* vol. I, p. 608

În a doua jumătate a secolului, în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu şi fiului său Bogdan, vom avea stăpîni de ţigani pe Gheorghe logofătul cu un sălaş[371], pe Mateiaş Stîrcea, cu 9 sălaşe[372]; pe Dan portarul, cu 37 sălaşe[373]; pe Iordache Tura portar de Suceava, cu 8 sălaşe;[374] pe Vitolt comisul, cu un sălaş[375]; pe Toader Prăjescu vistier, cu 6 sălaşe[376]; pe Hamza vistierul, cu 4 sălaşe[377]; pe jupîneasa Agafia, cu 9 sălaşe[378]; pe Mogâldea vistier şi Mogâldea diac, cu 13 sălaşe[379] primul; şi 4 sălaşe[380] cel de al doilea; pe Ion Bainschi pîrcălabul, cu 3 sălaşe[381]; pe Dinga postelnicul peste 60 sălaşe[382] şi pe Dinga vornicul, cu 35 sălaşe[383].

Din timpul domniei lui Ion Vodă cel Cumplit, care a predat pe mulţi boieri să fie batjocoriţi de ţigani[384], a lui Petru Şchiopul şi Iancu voievod, găsim stăpîni de ţigani robi pe fiii lui Huru vornic, cu 15 sălaşe[385]; pe Toader fiul lui Turcea pîrcălab, cu 9 sălaşe; pe Corlătescu şi Manea vătaf, cu 3 sălaşe[386]; pe fiica lui Neagoe cămăraş, cu 6 sălaşe[387]; pe Condrea Bucium mare vornic, cu 4 sălaşe[388]; pe cneaghina Magdalena Motoc, cu 21 sălaşe[389]; pe Ieremia Chicera diac, cu 1 sălaş[390]; pe Damian uricarul din Corni ţinutul Neamţ, cu un sălaş[391]; pe Andreica miedar din Vîrtop cu un sălaş[392] şi pe Vartic vornicu, cu 7 sălaşe[393].

Sub domnia lui Aron vodă, Ştefan Răzvan şi Ieremia Movilă sînt întăriţi robi ţigani la Macri armaş, 3 sălaşe[394], lui Cîrstea mare vornic, 6 sălaşe[395]; lui Toader Boul vistier, 27 sălaşe[396] lui Grigorie Talpă-Mlinovschi stolnic, 63 sălaş[397]; Anei soţia lui Ion Golăe mare logofăt, 27 sălaşe[398]; lui Dumitru uricar, vătaf de Hîrlău, 2 sălaşe[399]; lui Bogdan logofăt, un sălaş[400] şi lui Sava Ţopa staroste, 3 sălaşe[401].

---

[371] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 25
[372] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 58, III, 132
[373] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 72-73
[374] *Moldavia v epohu feudalisma, op. cit.*, p. 70-71
[375] *A. Moldova, veac XVI*, vol. II, p. 130
[376] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 109
[377] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 176, III, 1, 49, 167
[378] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 177
[379] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 64-65
[380] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 87
[381] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 4, IV, p. 79
[382] *Ibidem, veac XVI*, vol. II, p. 220-225
[383] *Ibidem, veac XVII*, vol. II, p. 224-225
[384] Gh. Şincai, *Hronica Românilor*, Iaşi, 1853, tom. II, p. 227, ed. Fugariu, Bucureşti, 1969, p. 301
[385] *A. Moldova, veac XVI*, vol. III, p. 53
[386] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 141
[387] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 163-164
[388] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 172, 179-180
[389] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 192
[390] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 191
[391] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 290
[392] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 320
[393] *Ibidem, veac XVI*, vol. III, p. 321-322
[394] *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 49, 119, 130
[395] *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 146
[396] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 172
[397] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 173
[398] *Moldavia v epohu*, p. 160
[399] *A. Moldova, veac XVI*, vol. IV, p. 233
[400] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 271
[401] *Ibidem, veac XVI*, vol. IV, p. 253

Pentru a complecta astfel lista stăpînilor şi robilor întăriţi lor după privilegiile moştenite din veacul al XVI-lea e necesar să amintim încă pe Ionaşco Cehan diac, cu un sălaş[402]; pe Focşa fiul lui Petriceico logofăt[403]; cu 2 sălaşe; pe Băiseanu uricar, cu 4 sălaşe[404]; pe Nicoară, spătar, cu 1 sălaş[405]; pe Ieremia Căpitan de Soroca, cu 3 sălaşe[406]; pe Sava Ţopa clucerul, cu 6 sălaşe[407]; pe Gheorghe vornic de Botoşani, cu 1 sălaş[408]; pe Andronie postelnicul, cu un sălaş[409]; pe Vitolt logofătul, cu 1 sălaş[410]; pe Ionaşco, popa din Bodeşti pe Cracău, cu 1 sălaş[411]; pe Nădăbaico fost vornic cu 77 sălaşe, 8 juzi şi un voevod[412]. Nu trebuie să uităm apoi nici pe ţiganii robi întăriţi lui Lucaci uricar, 8 sălaşe[413]; ai lui Dumitru diac din Costeşti, 2 sălaşe[414]; ai lui Dumitraşcu, Ştefan logofăt, 2 sălaşe[415], şi lui Ionaşco Bilăi de la Rosnov, 12 sălaşe[416], ai lui Costea Bucioc mare vornic, 44 sălaşe[417]; ai lui Nicoară armaş şi fiul său Mereuţă diac, 7 sălaşe[418], ai lui Nicoară Prăjescu logofăt, 70 sălaşe[419]; ai lui Pătraşco Ciogolea, 1 sălaş[420]; ai lui Isac Udrea de la Dorohoi, 5 sălaşe[421]; ai lui Gheorghe logofătul şi Vasile Huhulea, 20 sălaşe[422]; ai lui Pătraşco Başotă, 18 sălaşe[423]; ai lui Simion Stroici, 8 sălaşe[424] şi ai lui Nicoară mare vornic, 3 sălaşe[425].

După datele scoase din documentele emise de cancelaria domnească boierilor se poate face o statistică. E greu totuşi să ne închipuim că ea ar putea reda o situaţie reală, cînd ne gîndim că pentru veacul al XV-lea nu avem păstrate pînă astăzi decît un număr infim de asemenea acte: abia 7 privilegii pentru boierii dăruinţi cu 36 ţigani şi alte 3 pentru boierii întăriţi pe cea 8 sălaşe adică să fi fost în miinile a zece boieri numai un număr de 44 sălaşe de ţigani. În realitate, numărul robilor trebuie să fi fost mult mai mare, dar nu ni s-au păstrat documente. Spre această concluzie ne duce numărul mare de boieri stăpîni de ţigani în veacul al XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea, cu toate că şi din această perioadă ni s-au păstrat foarte puţine acte. Făcînd lista proprietarilor de ţigani din această a doua perioadă vedem că numărul lor se urcă la cifra de 58 boieri stăpîni pe 696 sălaşe de ţigani.

---

402 *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 2-3, V, p. 285
403 *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 29; II, p. 30
404 *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 133, IV, p. 274
405 *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 138, II, p. 280
406 *Ibidem, veac XVII*, vol. I, p. 239, II, p. 108, 109, III, p. 220
407 *Ibidem, veac XVII*, vol. II, p. 138
408 *Ibidem, veac XVII*, vol. II, p. 148
409 *Ibidem, veac XVII*, vol. II, p. 314-315
410 *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 11
411 *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 142-143
412 *Ibidem, veac XVII*, vol. III, p. 152
413 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 166
414 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 163
415 *A. Moldova, veac XVII*, vol. IV, p. 164, III, p. 22, 39
416 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 237
417 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 254, 446
418 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 277
419 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 278
420 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 312
421 *Ibidem, veac XVII*, vol. IV, p. 482, V, p. 22-23
422 *Ibidem, veac XVII*, vol. V, p. 19
423 *Ibidem, veac XVII*, vol. V, p. 86
424 *Ibidem, veac XVII*, vol. V, p. 142, 194-195
425 *Ibidem, veac XVII*, vol. V, p. 279

O comparaţie justă cu cei din veacul al XV-lea nici nu se poate face, disproporţia fiind enormă, de unde şi bănuiala că situaţia statistică a ţiganilor robi în Moldova în proprietatea boierilor din veacul al XV-lea este departe de adevăr. Adunînd totuşi numărul stăpînilor de ţigani, pe deoparte şi pe acela al sălaşelor de ţigani robi constataţi în actele boierilor din cele două secole ajungem la cifra de 68 boieri proprietari a 740 sălaşe de ţigani. Aceştia din urmă, înmulţiţi în medie cu numărul 6 al membrilor unui sălaş am avea între ţiganii boiereşti aproximativ 4 440 suflete. Cifra de două ori mai mare faţă de 336 sălaşe cu 2 016 suflete de ţigani pe care i-am constatat în stăpînirea mănăstirilor şi episcopiilor, la un loc.

Dacă totalizăm, în cele din urmă, sălaşele de ţigani robi din stăpînirea mănăstirilor cu acele constatate în proprietatea boierilor ajungem la cea 1 076 sălaşe cu un număr, în medie, de 6 456 membri ţigani robi în Moldova în veacurile al XV-lea şi al XVI-lea în mînile bisericii şi ale feudalilor.

În cifrele acestea nu intră, bineînţeles, ţiganii robi din proprietatea domnească al cărui număr nici măcar nu-l putem bănui, deoarece pînă în prezent nu ni s-a păstrat nici un catastih de al hătmăniei împuternicită de domnie a ţine evidenţa ţiganilor. Rezerva domnească era foarte mare. Este suficient să ne gîndim numai la cele 17 000 sălaşe de ţigani robi aduşi de Ştefan cel Mare din Ţara Românească, în anul 1471, pentru a ne face o idee de numărul mare de ţigani aflaţi la dispoziţia domnului. Aceştia erau aşezaţi de obiceiu în cartierele mărginaşe ale oraşelor proprietate domnească. E mai mult ca sigur că de la ţiganii robi amestecaţi cu tătarii orbi au apărut toponimice ca *Tătăraşi*, la Suceava, Piatra Neamţ, Iaşi şi a... O statistică exactă a lor nu o vom putea face niciodată din lipsă de documente.

În secolul al XVII-lea situaţia lor economico-juridică nu se va schimba, cu nimic. Ei vor fi vînduţi, daţi de zestre, lăsaţi moştenire şi schimbaţi ca obiecte de drept în tranzacţii sau acoperiri de daune. Singura lor ieşire din această stare nu a rămas decît fuga de la stăpîn, peste hotare. O analiză a acesteia este făcută cu o deosebită competinţă de către N. Grigoraş[426].

Din bibliografia consultată privind pe ţigani din momentul apariţiei lor în istorie şi pînă în prezent se ştie, cu toate controversele dintre cercetători, că sînt originari din India. Această ipoteză lansată de lingvişti, după studierea idiomului pe care-l foloseau parte din ţiganii din veacul al XVIII-lea, a fost adoptată de toţi istoricii şi etnografii care au scris lucrări despre ei.

Dar, urmărind îndeaproape problema apariţiei robiei în Ungaria şi cele trei ţări româneşti, potrivit datelor aflate în izvoarele narative străine, în bulele papale în diplomele emise de coroana ungară coroborate cu actele sîrbeşti şi documentele moldoveneşti s-a putut constata că, în evul mediu, robia a fost instituită în această parte a Europei de către Biserică, potrivit canoanelor.

Iniţiată de papa de la Roma în statul catolic al regilor apostolici de la Pesta şi aşezată de aceştia, începînd cu oamenii veniţi din stepă ca: ismaeliţi, saraceni, chazari de religie mozaică, pecenegi şi cumani, robia a devenit o instituţie şi în Transilvania, ca fiind patronată de coroana ungară, încă înainte de marea invazie tătară. În celelalte ţări româneşti ea a fost instaurată de canoanele sinoadelor ecumenice şi ca un obicei păstrat prin tradiţie, de către războinici, pentru a face inofensivi pe păgînii duşmani prinşi în lupte, obiceiu pe care-l găsim şi după venirea tătarilor, în veacurile XIII – XVII cînd documentele ne semnalează robi tătari şi ţigani.

Trăind ca şi triburile mongole în corturi, avînd obiceiuri asemănătoare în viaţa de toate zilele, ţiganii au fost confundaţi cu mongolii şi invers. Consideraţi ca atare de sîrbi, unguri şi

[426] N. Grigoraş, *Robia în Moldova*...., p. 40-78

români ei au fost socotiți periculoși ca și mongolii și trecuți în stare de robie, îndată ce puteau fi capturați.

În această situație ii găsim în veacul al XIV-lea în Serbia și Țara Românească.

În Moldova ei sint robi alături de tătarii mongoli in stăpînirea statului, dăruiți de domni mănăstirilor și întăriți boierilor chiar îndată ce apar primele documente scrise și pină în domnia lui Mihail Sturza.

PARTEA A-III-a

JUSTIŢIA ÎN SATUL MOLDOVENESC

CAPITOLUL I

JUSTIȚIA ÎN SATUL „WALACH" MOLDOVEAN MEDIEVAL DUPĂ PRINCIPIILE DREPTULUI CONSUETUDINAR

În capitolele din prima parte a lucrării, am arătat cum au fost create regulele de conviețuire socială de către Adunările comunităților familiale, privind respectarea drepturilor naturale ale indivizilor ca: viața, libertatea, egalitatea și averea dobîndită prin muncă. Aceste reguli, devenite principii de bază ale relațiilor de coexistență în societatea omenească antică au fost sintetizate de latini în cuvintele: *honeste vivere neminem laedere suum cuique tribuere"*. Am văzut apoi cum și-au organizat comunitățile familiale judeciile și instituțiile acestora, prin care să asigure apărarea vieții, libertății, și averii membrilor lor. Prin continua respectare a acestor reguli (cari în fond reglementau drepturi pentru fiecare individ în parte), de către toți membrii normali ai societății respective, moravurile bune consimțite și practicate de la o generație la alta au alcătuit, cu timpul, un *drept consuetudinar*, un *drept obicinuelnic*. E ceea ce observase încă din antichitate Ulpian[1]. Nu arareori însă aceste principii de drept, care asigurau armonia în conviețuirea socială erau încălcate de către unii indivizi, fie din afara, fie din interiorul comunităților. Față de acești turburători ai ordinei stabilite, comunitatea familială a trebuit să intervină, în virtutea datoriei de conservare morală proprie. Abandonarea a ce era dreptul fiecăruia ar fi constituit o sinucidere morală, în primul rînd[2]. Dimpotrivă, reacționînd cu severitate împotriva celor cari încălcau ordinea creată și principiile ei de drept, comunitatea a intrat, prin statul ei, intr-o luptă permanentă cu ilegalitatea[3].

Astfel, dreptul individului la viață, libertate și averea agonisită prin osteneala sa, din simplă idee a devenit, prin consimțămîntul tuturor membrilor unei comunități, o putere vie, reală, după cum scrie Ihering, în scopul restabilirii moravurilor bune și obiceiurilor sănătoase și, în special, pentru a da satisfacții morale, pe lîngă daunele materiale celor lezați și sancționa pe infractori. Așa se explică de ce, „Justiția" ține intr-o mînă cîntarul, cu care cîntărește dreptul, dar poartă în mîna cealaltă spada, cu care il ocrotește.[4]

La vechii greci justiția intra în funcție în numele păstrării unui *obicei străbun* Pentru a exprima și circumscrie sfera noțiunii *obiceiu*, ei au folosit termenul νόμος, care înseamnă *drept, ceea ce se atribuie la împărțire, ceea ce se posedă*, sau de *care se face uz*, de unde *uz, cutumă cu forța de lege*[5]. Bine ințeles că, trebuie să ne gîndim, în primul rînd, la viață și libertate, ceea ce i se cuvine oricărui om ca un drept de la natură, în al doilea, la o împărțire echitabilă a unei moșteniri părintești, la cari urmașii legitimi vin cu drepturi egale, și numai în al treilea rînd la o

[1] *Fragments d'Ulpien*, v 4, cf G Gr Tocilescu, *Juriul la români*, in „Foaia Societății Românismului", Anul I, 1871, nr 12, p 506

[2] Dr R Ihering, *Lupta pentru drept*, trad de V Păcățianu, Bucureşti, 18989, p 21

[3] *Ibidem*, p 5

[4] R Ihering, *op. cit.*

[5] A Bailly, *Dictionnaire grec français*, Paris, 1906, p 1332

recunoaştere, la o confirmare şi la o impunere de respectare a acesteia din partea megieşilor înrudiţi, constituiţi în instanţă de drept pozitiv.

Actul social de readucere la normal a unor indivizi, cunoscută latinilor sub termenul de *educare,* **era denumită de greci παίδευσις[6], noţiune care, în fond, înseamnă acelaşi lucru, cuvîntul intrînd în uzul limbii române tîrziu, cu sensul de** *pedeapsă* **pentru acei care încălcau legea, concomitent cu** *jus = drept, satisfacţie,* **acordat celor lezaţi. Termenul latin** *jus,* **existent la irlandezi** *în husse* **(justicios) şi la vizigoţi în** *l'hussier*[7] **= globnicul care percepe** *fredum,* **corespunde zendicului** *yaos* **şi sanscritului** *yoh*[8].

Romanii, mai practici decît grecii, socoteau principiile *honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere* **ca regule elementare ale unei convieţuiri sociale. Aceste toate formau** *legea* **sau** *legătura* **societăţii omeneşti, acel** *vinculum juris* **de cari vorbesc juriştii. Dar cînd a fost vorba de încălcarea acestora şi de sancţionarea infractorilor, membrii comunităţii au împuternicit delegaţi aleşi din mijlocul lor pentru a-i pedepsi şi a-i readuce la ordine, adică la:** *honeste vivere, neminem laedere suum cuique tribuere.*

În modul acesta se explică de ce la aceeaşi rădăcină λεγ grecii au format cuvîntul λέγω cu înţelesul de *adunare = ressembler*[9] **= a aduna), iar latinii** *lego* **cu acelaşi sens =** *ramasser*[10] **(= a aduna). De aici a derivat mai tîrziu expresia ce redă** *adunarea* **ca instituţie, cu dreptul de a alege „bărbaţi destinşi" ἄνδρας αρίστους sau** *legere judices,* **care să proclame idei, să ia decizii sau să dea sentinţe, adică legi în anumite probleme, după verificarea bunei credinţe a părţilor.**

Despre traci ştim încă de la Herodot (în sec. V î.e.n.), că îşi făceau îmbrăcăminte din cînepă[11] aveau uniforme, pe cap purtau căciuli din piei de vulpe, pe trupuri tunici şi peste ele mantăi lungi tărcate, în picioare încălţăminte cu pulpare din piele de căprioară, şi luptau disciplinaţi cu suliţe, scuturi uşoare şi săbii mici[12]. Dintre aceştia, scrie acelaşi istoric *„cei mai viteji şi mai drepţi erau geţii",*[13] **care se credeau nemuritori. Legile după care se organizau şi conduceau aceştia, cunoscute lui Platon ca „legi scitice", erau numite de traco-daci** *daine* **sau** *doine*[14], **cuvînt înrudit cu** *dîn = religie, credinţe* **în limba persană[15] şi** *dainele din Zenda-Vesta,* **pe care le cîntau agatîrşii-sciţi[16], din Dacia şi în vremea lui Aristotel[17], în templele lor.**

Nefiind cu nimic mai prejos de celelalte popoare civilizate ale antichităţii, din moment ce Herodot, Platon şi Aristotel făceau asemenea constatări şi aprecieri, geţii aşezaţi în Sciţia Minor şi la nord de Istru pînă la izvoarele Tyrasului (Nistrului), de unde numele de tyrageţi s-au amestecat în perioada migraţiilor cu celţii, bastarnii germanici, numiţi peucini (de la Peuce) şi

[6] *Ibidem*, p. 1436
[7] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques*, I, p. 333
[8] H. Hubert, *Les Celtes et l'expansion celtiques jusqu'à l'epoque de la Tène*, Paris, 1932, p. 91-92
[9] A. Bailly, *op. cit.* 1175
[10] L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin...*, p. 651, 656, (lex)
[11] Herodot, *Istoriile IV*, 74 in „Izvoare privind Istoria României, I, p. 43
[12] *Ibidem*, VII, 75, ed. cit., p. 69
[13] *Ibidem*, IV, 93, 94, ed. cit., p. 47-49
[14] C. Balmaş, *O apreciere a lui Herodot asupra Geţilor*, in „Buletinul Ştiinţific, Secţia de ştiinţe filosofice şi economico-juridice, Acad. Română" Bucureşti, III (1951), p. 26-29
[15] Diran Kelekian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinopole, 1911, p. 601
[16] Curzio Faro, VI, 2, 12; Seythae qui Parthos coadidere, Ammian Marcellin, XXXI, 2, 20,cf. *Enciclopedia Italiana*, XXXI, Roma, 1935-1940, p. 186-187
[17] Aristotel, *Problematica*, XIX, 28, in „Izvoarele privind Istoria României", I, p. 112-113

cu sarmații iazigi, încă din timpul, lui Strabon[18] și Ovidiu[19], apoi cu taifalii și goții în așa măsură, încît, în curînd după așezarea goților scandinavi[20], sub numele de *geți* vor apare și neamurile acestor germanici[21].

În secolul al VI-lea al erei noastre, Iordanes, compilatorul lui Cassiodor, considerîndu-i pe geți de aceiași origine scandinavă cu goții care locuiau în Dacia din sec. al III-lea, iar pe la 550 e.n., și pe dreapta Istrului pînă la Oescus și Nicopole[22], notează că ambele popoare, goții și geții se cîrmuiesc după aceleași legi comune numite *leges bellagines*[23]. Este o confirmare, a ceea ce se știe încă din vremea lui Herodot, că și melanhlenii, identificați de Procopius dinCaesarea cu goții, erau organizați și trăiau după aceleași „legi scitice" [24].

Frămîntate în această simbioză secole la rînd, dar aplicate de fiecare popor în sînul comunităților lui sătești, după obiceiul apucat din străbuni, nu ar putea fi vorba de o influență a principiilor juridice ale goților în probleme de drept asupra instituțiilor sătești din răsăritul Carpaților, ci de o similitudine, datorită originei comune a acestora încă din perioada organizării gentilice. De o deosebire în esența lor, adică în ce privește principiile de drept nu va putea fi vorba niciodată. Cel mult vom putea constata abateri de la procedura comună stabilită inițial, deosebiri formale în aplicarea legilor, care evoluează cu timpul de la popor la popor și de la trib la trib datorită vicisitudinilor timpului.

Însușirea limbii latine vulgare de către geți în secolele II – V e.n., va avea însă un efect rar întîlnit în istorie. Organizați după legi comune și cu instituții cu nume gotice în comunități gentilice numite *cnezate*, cu *cnezi* în frunte, geții latinizați vor fi numiți vlahi de către goți, așa cum și ceilalți germanici le-au zis-romanilor și celților latinizați, din Gallia[25]

De la acest nou nume dat de goți, și „legile scitice", numite mai apoi *leges bellagines* (după care se vor conduce) organizau instituțiile militare și fiscul, orînduiau munca și proprietatea, și împărțeau dreptatea locuitorii satelor românești, vor apare ca *legi ale vlahilor,* ca lege[26] sau *drept al vlahilor*[27], expresii înregistrate în textele de limbă latină medievală ca: *lex antiqua valachorum, jus valachicum ori statuta valachorum.*

Cunoscute sub aceste denumiri de istoricii, geografii și filozofii din antichitate și din evul mediu, ele nu puteau să dispară în momentul descinderii triburilor slave ale sclavinilor, abodriților... ș.a. la începutul secolului al VI-lea în Panonia, pe Dunăre, la gura Tisei, deoarece a supraviețuit însuși poporul vlahilor.

---

18 Strabon, *Geographica VII*, 3, 17, cap 305 „Izv Ist Rom ", I, p 242-243

19 Ovidiu, *Tristele*, II, 198, IV 10, 109-114; V 7, 9, 20, „Izv Ist Rom ", p 277, 295, 299

20 Ammian Marcellin, *Bellum Gothicum* III, 40; Procpias din Caesarea, *De bello vandalico*, I, 2, cf G Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, II, București, 1943, p 85, N Iorga, *Istoria Românilor*, II, p 244, R Hachmam, Die Goten und Skandinavien, 1970

21 Iordanes, *De origine actibusque getarum* sau *Getica*, III-V, cf G Popa-Lisseanu, *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol XIV, p 23-28, 84-91, V, p 26, 88; J Marquart, *Osteuropaische und ostasiatische Streifzüge*, L , 1903, p 813, cf A V Soloviev, *L'Organisation de l'Etat russe au X-è siècle*, a L'Europe aux IX-e – XI-è siècles", Varșovia, 1968, p 258-259

22 Iordanes, *Getica*, 267, „Izvoarele priv Ist Rom ", II, București, 1970, p 431

23 Iordanes, *op. cit.* , ed G Popa Lisseanu, vol XIV, p 33, 97

24 Herodot, *Istorii*, I, Cartea IV, XX și CVII, ed rom , București, 1969, p 318, 350

25 B P Hașdeu, *Istoria Critică a Românilor*, I, p 48, și urm N Iorga, *Istoria Românilor*, II, p 245, 246

26 M Costăchescu, *Op. cit.*, II, p 236-237

27 I Bogdan, *op. cit*, I, p 140-141

Minate din urmă de avari tocmai de la izvoarele Pripetului, Oderului şi Elbei, „aceste neamuri, după cum scrie Procopius din Caesarea[28], locuiau în colibe jalnice, răzleţiţi mult unii de alţii şi se mutau dintr-un loc în altul. Cînd porneau la luptă – adaugă acelaşi cronicar –, cei mai mulţi mergeau pe jos împotriva duşmanilor, purtînd în mîini scuturi mici şi lăncii şi unii nu aveau nici cămăşi pe ei, nici mantale, ci îmbrăcau numai nişte pantaloni...[29] (Procopius din Caesarea scria din perspectiva oficială bizantină şi ca atare era foarte ostil slavilor; mărturia sa se cuvine considerată cu toată rezerva[30] N.E.)

Strategiconul lui *Mauriciu* (582 – 602) îi găseşte în aceiaşi situaţie şi la sfîrşitul sec. al VI-lea *„neaşezaţi"* =ἄτακτοι, „fără principi" = ἄναρχοι şi „fără să cunoască vreo rînduială". ἀυδὲ τάξιν γινόσκουσιν[31]

Sclavinii, abodriţii şi severeanii nu puteau servi nici ca model de viaţă socială pentru populaţia satelor din cele două *Românii*, de la nordul şi sudul Dunării, necum pentru organizarea justiţiei ori izvor de legislaţie.

De asemenea, nu aveau ce împrumuta nici locuitorii autohtoni de la răsărit de Carpaţi, de la slavii răsăriteni, *drevleani radimici, viatici* şi *severeani*. Potrivit relatării cronicii lui Xestor aceste comunităţi de slavi răsăriteni trăiau după alte rînduieli şi alte obiceiuri ce se deoiebeau cu totul de acelea ale comunităţilor româneşti est-carpatice[32]. Şi aceasta în preajma anului 860 e.n., an cînd, după cum am văzut în capitolul *Războinicii satelor*, la nordul gurilor Dunării geţii locuiau în simbioză cu germanii, bastarnii, sarmaţii şi alanii şi-şi aveau organizate aşezările în judecii şi cnezate conduse de juzi şi cneji.

Imposibilitatea unui împrumut sau influenţe din partea slavilor de nord asupra legilor satului „walah" şi obiceiurilor lui juridice rezultă din faptul că, abia în preajma aceluiaşi an, 860 e.n., slavii au trimis delegaţi la varegii – ruşi din Upland (Suedia) „să le aducă un principe, care să-i conducă, să-i cîrmuiască şi să-i judece după dreptate"[33], şi bineînţeles să le dea legi. Chiar începînd cu stipulaţiile introduse în tratatele încheiate cu bizantinii în anii 911 şi 944 – 945 de varegii-rotsii trimişi de Oleg şi apoi de Igor, fiul lui Ruric[34], referitoare la omor, lovituri de sabie ori furturi, din care se vede originea comună cu principiile de drept din Upland[35], Anglia şi Islanda[36], oricui îi este cunoscut astăzi că articolele de legi din *Codicele de legi* scrise, în anul 1016, din ordinul lui Iaroslav, au fost împrumutate pînă în cele mai scurte aliniate după acela al

---

[28] Procopius din Caesarea, *Războiul cu goţii*, ed H. Mihăescu, Bucureşti, 1963, III, 14, 22-29.

[29] *Ibidem*, loc cit

[30] *Loc. cit.*

[31] Mauricius, *Arta militară*, XI 3, 1, ed H. Mihăescu, Bucureşti, 1967, p. 231; N Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 247

[32] *Cronica lui Nestor,* ed G Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1935, p. 39-40

[33] *Ibidem*, p. 43-44, A V Soloviev, *L'organisation de l'Etat russeau X- è,* in „L'Europe aux IX-è – XI-è siècles. Varşovia 1968, p. 255. Interpretarea lui Al I Gonţa este unilaterală, organizarea statală la slavii de răsărit a pornit mai întîi din interiorul comunităţilor (D.C.G.).

[34] *Cronica lui Nestor*, ed cit., cap XXI, p 49, 152 V Thomson, *The relations betwen Ancient Russia and Scandinavia and the origins of the Russian State,* Oxford, 1876, p 131-141, A V Soloviev *L'organisation de l'Etat russe au X-è siècle*", Varşovia, 1968, p 249-268

[35] *Uplandslagen = Loi d'Upland*, de l'Beauchet, in „Nouvelle revue historique de droit", tom 27, Paris 1903, tom 37, 1913, Claudius von Schwerin, *Schvedische Rechte* = Germanenrechte, Banat 7, Weimar, 1935

[36] F Wagner, *Le livre des Islandais du prêtre Ari le savant*, „Bibliothèque de la Faculté de Philologie de l'Université de Liège", fasc. IV, Bruxelles, 1898, p. 35, 39, 58, 88, cf A V Soloviev, *L'Organisation de l'Etat russe...*, p. 265

germanicilor.[37] Apoi, chiar titlul *Russcaia Pravda*[38] ne arată că e vorba de o legislaţie de origine varegă, dată de varegii numiţi şi rotsi, şi nu de o *Slavianscaia Pravda*. Aşa stînd lucrurile la popoarele slave, atît la cele din sud-est cît şi la cele din nord-est, cu greu ne putem imagina că urmaşii geţilor latinizaţi, numiţi vlahi de către goţi[39], ar fi fost puşi în situaţia de a împrumuta de la aceşti vecini.

Dacă ne întoarcem la slavii din sud, aceştia, la venirea lor în Panonia şi aşezarea în Ilyricum, au găsit acolo satul dacic şi istro-dalmat organizat şi cu instituţii de judecată şi apărare, după principiile aşa numitei – *Lex romana Utinensis*[40], descrise într-un manuscris din secolul al V-lea aflat în Catedrala din Aquileia Istriei, ai cărei locuitori erau fraţi cu autohtonii de la nardul Dunării[41]. Organul de judecată care conducea satul era Sfatul „oamenilor buni şi bătrîni", avînd în frunte un jude. *Quicumque judex... cum bonis homines* (în loc de bonis hominibus). La început, numărul lor a fost de patru membri şi judele şi mai apoi de şase, plus judele *ququidem quatuor probi viri justiciam inter parles observent,* sau *ququidem illi sex probi viri, arbitrarentur seu judicarent*[42].

De la istrieni şi dalmaţi, instituţia şi cu sistemul de organizare a satului au fost împrumutate după creştinare în sec. al VII-lea[43] de sîrbi, sloveni şi croaţi[44], care au tradus termenii *boni homines* în limba slavă, dar slaviştii au renunţat a mai arăta originea istro-română a legei, atît de bine studiată de C. Jirecek[45].

Ea e prezentă în Italia de Sud, la Amalfi, în acei *boni homines*[46], în Calabria, în *buoni uomini*[47] ca şi la Savona[48], numiţi în limba greacă, καλοι ανθροποι la Trento[49], în Sicilia şi Sardinia.

Ea nu lipseşte nici popoarelor germanice longobarzi şi franci. „Oamenii buni" = *boni homines* sau *boni viri*, numiţi *rachiburgi* în *Legea Salică*, titlu pe care Carol cel Mare îl va schimba în *scabini*, în număr de (6 + 1) şapte. Aceştia constituiau un *mallum*[50] (cînd întruneau comunitatea familială pentru a judeca), adică o *adunare*, deoarece erau convocate şi ţinute pe locuri întărit de la natură, pe un *mallum*[51]. Competinţa acestor tribunale era, după cum observă E. Lavisse, de a judeca toate pricinile cari ar fi avut atingere cu proprietatea[52].

---

[37] Le Clerq, *Histoire de la Russie ancienne*, vol. V, p. 363-373, vol. V, p. 251-253

[38] *Russkaia Pravda*, ed. B. D. Grekov, I-II, Moscova-Leningrad, 1927, B.O. Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p. 299-300, Gh. Cronţ, *Instituţiile medievale româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 95-98

[39] B. P. Hasdeu, *Istoria Critică a Românilor*, I, p. 48 şi urm. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 245-246, B. P. Hasdeu, *Zina Filma. Goţii şi Gepizii în Dacia*, p. 4 şi urm.

[40] Schypfer, *Lex romana Utinensis*, La *Legge romana Udinense, Memoriae, Scienze Morali*, vol. I, p. 95, I, 6, 2, N. Densuşianu, *Dacia preistorică*, Bucureşti, 1913, p. 905-906

[41] August Kovacec, *Descrierea Istro-româniei actuale*, Bucureşti, 1971, p. 30, şi urm.

[42] N. Densuşianu, *op. cit.* p. 905-906

[43] K. Kadlec, *Introducere la Istoria dreptului slav*, in Niederlé, *op. cit.,* II, p. 171, cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 275 şi nota 3, p. juratori, p. 155-156

[44] C. Jirecek, în „Archiv für slavische Philologie", XII (1900), p. 172, 182-185, 197. Cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 155, nota 4 şi p. 156 nota 6

[45] Gay, *L'Italie meridionale*, p. 445-560, N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 157, nota 4

[46] Giardinina, *I „boni hominei" in Italia, contributo alla storia della persone e della procedura civile e al problema dell'origine de consolato*, Bologna, 1932, p. 3 şi urm.; N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 160 nota 4

[47] Chalandon, *Histoire de la domination normandie en Italie*, Paris, 1907, p. 633-674

[48] Papaleoni, *Une commune trentino*, p. 49

[49] Solmi, *Studi storici sulle institutioni di Sardegna*. Cf. N. Iorga, *op. cit.,* II, p. 162 nota 3 şi 4.

[50] I.D. Condrachi, *Recherches sur l'ancienne organisation judiciare des roumains*, Paris, 1911, p. 98-100

[51] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques et administratives*, I, Paris, 1890, p. 311

[52] B.P. Hasdeu, *Glosse române din sec. al XVI-lea*, în „Columna lui Traian", decembrie 1877, p. 636-639, V

În țările de lege vizigotă, cu nimic mai prejos dreptului roman, judecățile erau făcute tot de șase *notabili* plus *un preses*[53].

În ce privește pe slavii de N, I. O. Condurachi a demonstrat că, excluzînd dreptul de protimisis, frăția, de cruce frăția de moșie, instituția conjurătorilor etc., instituții cari nu au existat în dreptul roman[54], proprietatea, adopțiunea ginerelui, jurămîntul „cu brazda" în cap și alte instituții ale Vlahilor[55] se deosebesc substanțial de acelea ale slavilor[56].

CUM SE REALIZA JUSTIȚIA ÎN SATELE DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ INSTANȚA „OAMENILOR BUNI ȘI BĂTRÎNI" TRIBUNAL PERMANENT AL SATULUI MOLDOVENESC MEDIEVAL

Un contemporan al lui Alexandru Lăpușneanu și Ioan Despot Vodă notase că moldovenii nu au drept scris, ci toate sînt orînduite printr-o judecată arbitrară a voievodului, care judecă faptele supușilor în virtutea unui obiceiu primit prin tradiție[57].

Influențat de aceasta și dezamăgit de măsurile radicale luate de Alexandru Lăpușneanu împotriva boierilor, după revenirea în scaunul Moldovei, Grigorie Ureche, mare vornic al Țării de Jos în timpul domniei lui Vasile Lupu a înfierat fapta voievodului de a fi dat pieirii, fără judecată, patruzeci și șapte de mari dregători, „fără altă curte măruntă", și a consemnat existența unui despotism oriental impus de domn, atunci cînd a scris că în Moldova „domnul pîrăște și tot el umple legea".

Pornit împotriva acestui procedeu tiranic, cronicarul aruncă originea răului asupra țării, și locuitorilor ei, că nu ar avea „obiceiuri bune"... „de la începutul lor"[58].

Spre deosebire de cele afirmate de Grigore Ureche, Dimitrie Cantemir constată în cap. XI din *Descrierea Moldovei*, existența unui *drept consuetudinar* numit și *obiceiul pămîntului*, deosebind în paralel, în cap. XII, mai multe instanțe de judecată. După ce menționează scaunele judecătorești din capitolele celor 24 de, ținuturi prezidate de pîrcălabi, instanțele de apel de la Dorohoi și Bîrlad, în fruntea cărora se aflau marii vornici ai Țării de Sus și Țării de Jos, și Sfatul domnesc din capitala țării, ca instanța de recurs, învățatul domnitor amintește și de scaunele de judecată sătești ce funcționează în cele cinsprezece sate ale ocolului Cîmpulung moldovenesc[59].

Din constatările lui Dimitrie Cantemir referitoare la existența unui *obiceiu al pămîntului* în Moldova, în virtutea căruia locuitorii satelor din ocolul Cîmpulungului moldovenesc

---

Bogrea, în „Dacoromania" II, Cluj, 1922, p. 784, Du Cange, *Glossarium medial al infimae latinitatis*, tom V Niort, 1885, p. 199

[53] E. Lavisse, *Histoire de France*, vol. II, Paris, 1903, p. 110-111

[54] P. Viollet, *Histoire des institutions politiques*... I, p. 176, 307-308

[55] I. D. Condurachi, *Formarea vechiului drept românesc nescris (Obiceiul pămîntului)*, în „Țara Bârsei", Anul VII (1935), Nr. 6, p. 551-552

[56] *Ibidem*, p. 554-555

[57] A.M. Graziani, *De Ioanne Heraclide Despota*, Varșovia, 1759, in E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889, p. 171: „Jus scriptum habent nullum sed omnia regis aut judicis arbitrario permittuntur reguntur que per manus tradita consuetudine"

[58] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II-a la P. P. Panaitescu, p. 67 „Precum nu este țara descălecată de oameni așezați, așa nici tocmeala țării pre obiceiuri bune nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pre acel mai mare"

[59] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. G. Adamescu, p. 101-107

„folosesc legile lor proprii și judecători proprii"[60], concomitent cu instanțele de judecată de la ținuturi și Sfatul domnesc, nu putem să nu remarcăm circumscrierea noțiunilor *obiceiu, legi* și *judecători* existente în problemele de împărțirea dreptății, în satele moldovenești.

Consemnările făcute de învățatul voievod nu sînt o invenție. Ele sînt atestate de acte foarte vechi. Într-o carte emisă de Alexandru voievod, în 27 octombrie 1452, se recunoaște de către domnie lipsa de valabilitate a vînzării unor sate aflate pe granița dinspre Polonia, în ținutul Cernăuți, dacă aceasta nu se face în prezența a „oameni buni și vrednici"[61], cari să despartă hotarul satelor de celălalt pămînt al comunității familiale. După o altă, dată de Petru Aron, în 20 ianuarie 1456, se dau mănăstirii Homor indicații ca, egumenul să judece oamenii din satele Părtești, Homor și seliștea lui Dieniș, pentru crima de rapit al fetelor mari, după *lege* și *obiceiu: Gesetze* und *Sittlichkeit*.[62]

Desigur, e vorba de *dreptul consuetudinar* sau *obiceiul pămîntului*. În unele documente de mai tîrziu, împricinații precizează chiar că *„legea* ne-au trimis la oameni buni"[63], ceea ce înseamnă că, *legea de a trăi onest, de a nu leza pe nimeni și a da fiecăruia ceea ce era al său,* nu se putea realiza, în cazul în care era încălcată, pentru a reabilita principiile de drept ale obiceiului pămîntului, decît prin aceștia. Cu alte cuvinte pentru apărarea drepturilor naturale încălcate ale indivizilor trebuia să se creeze o magistratură cu un scaun de judecată, o instanță de drept pozitiv cunoscută în general în istoria dreptului tuturor popoarelor antice, ca fiind alcătuită de „oameni buni și bătrîni" aleși dintre megieși.

Studiindu-o în comparație cu cele ale altor popoare, Nicolae Iorga semnalează existența acestei instituții în comunitatea familială de pe teritoriul vechii Dacii într-o lucrare publicată în limba germană,[64] în 1905, dar o dezbate mai pe larg mult mai tîrziu, cînd ajunge la concluzia că atribuțiile instituției erau judecata și apărarea[65].

„Organism archaic, multisecular, care poate trăi în sine, de la sine și pentru sine",[66] prin legi și obiceiuri proprii, „satul străvechi și original" ajuns stat politic închegat în secolul al V-lea e.n., care vorbea acum limba latină vulgară, ce nu se confunda cu limba getă[67], nu mai avea de împrumutat de la popoarele migratorii decît cuvinte sau expresii corespondente pentru instituțiile sale, ori denumiri de localități și ape, de traducere a celor vechi, autohtone.

„Locuitorii lui, rude, coborîtori ai aceluiași moș," fiind „sînge și neam"[68], sînt „cîrmuiți de *oameni buni și bătrîni",* scrie marele învățat –, care se string în adunări. Ei judecă, ei împart cisla pentru ceea ce domnu cere de la obștea sătească... Ei aleg și pe cine trebuie să meargă la oaste subt conducerea unui vătăman, al cărui nume vine... din hauptmannul german"[69] și tot ei rostesc pedepsele încă din vremea „nedomnită", vinovații putînd plăti capul (= werrgeldul și fredum) după metoda germană"[70].

---

[60] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. 1872, p. 123.
[61] M. Costăchescu, *op. cit.,* II, p. 421-423.
[62] *Ibidem*, II, p. 566-567.
[63] Acad. R.S.R., *Documente*, CXL/210.
[64] N. Iorga, *Geschichte des rumanischen Volkes*, I. Goth, a 1905, p. 230.
[65] *Idem, Istoria Românilor*, II, București, 1936, p. 155-59, 275, III, p. 345, 349.
[66] *Ibidem*, III, p. 345.
[67] Ovidiu, *Trsitele*, V, 2, 67-68, in „Izvoare priv. Ist. Rom. I, p. 296-297.
[68] N. Iorga, *Studii și Documente* , VII, București, 1904, p. 301 doc.
[69] *Idem, Istoria Românilor*, III, p. 345-346.
[70] *Ibidem*, III, p. 349.

Stat politic-agrar, satul românesc din Moldova medievală era astfel condus de magistraţi, împuterniciţi cu atribuţii precise, cari trebuiau să împartă şi dreptatea, în caz de litigii între locuitorii comunităţilor familiale.

„Oamenii buni şi bătrîni" erau aleşi, „după vechiul obiceiu", în fiecare an înainte de sărbătoare Sf. Gheorghe de la 23 aprilie, pentru o durată de un an, odată cu – *judele* **şi** *cneazul* **(=** *vornicul).* **O ştim această din capitolul** *De magistralibus* **din** *Statuta Valachonım* **al valahilor dintre Sava şi Drava, consemnat la Viena, în 14 aprilie 1667:** *Quilibet pago valachorum...* **suus sit** *judex sıv kneseus, vir scilicet ad id genus officii obeundem sufficiens et idoneus, qui statuto ad id tempore mense aprili ante festum Sancti Georgii a sui pagi communitate pro uno anno eligatur et electus iuxta antiquam consuetidinem... Electio autem indicis et sex assessorum in, vel circa festum Sancti Georgii eo fiat mod*[71]**... Alcătuind un tribunal dintr-un număr de şase, plus judele, „oamenii buni şi bătrîni" îşi exercitau mandatul lor dirijind toate aspectele vieţii satului, exact aşa cum rachimburgii francilor desbăteau în** *mallum* **toate pricinile, care ar fi avut atingere cu proprietatea**[72]**. În art. 4 din cap.** *De re militari*[73]**, din acelaşi statut, se circumscrie competinţa acestor magistraţi. In sarcina lor cădeau toate litigiile cari vizau proprietatea, precum şi toate cele care provocau neînţelegeri asupra averilor imobile, aşa precum din cap.** *De delictis privatis et publicis* **rezultă atribuţiile lor de a judeca infracţiunile, în număr de douăsprezece, pedepsite de dreptul penal**[74]**.**

Nu intrau în competinţa magistraţilor „oameni buni şi bătrîni" delictele săvîrşite de luptători, ca militari. Potrivit articolului 3 din cap. *De re militari* **un acuzat de neexecutarea ordinului, abuzuri, ori „vina" de înaltă trădare era judecat numai de instanţe militare. Dacă delictul era neînsemnat, împricinatul era anchetat de căpitan sau vicecăpitan, cu un complet de magistraţi militari şi voievozi districtelor respective. În caz că „vina" era mare acuzatul cădea în competinţa tribunalului militar prezidat de marele voievod (în gravio ribus autem ad Regimen bellicum transmittant"),**[75] **deoarece infracţiunea privea raporturile dintre supus şi statul politic, iar sancţiunea se aplica de către şeful războinicilor pentru neascultare şi călcarea jurămîntului de credinţă.**

De un asemenea principiu de drept, prevăzut şi în cărţile domneşti[76] **se prevalau şi voievozii moldoveni**[77]**, ca şefi de stat, cînd scurtau cu un cap trupurile celor vinovaţi de viclenie, şi le confiscau actele de stăpînire a feudelor. Acest principiu de drept l-a desamăgit pe Grigore Ureche şi l-a făcut să scrie, nejustificat, fraza: „cum nu-i descălecată ţara de oameni aşezaţi aşa nici** *legile,* **nici** *tocmeala ţării* **pre** *obiceie bune* **nu-s legate, ci toată dreptatea au lăsat pre cel mai mare ca să o judece"**[78]**.**

---

[71] A. Verres, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, XI, Bucureşti, 1939, p. 69

[72] B. Lavisse, *Histoire de France*, II, Paris, 1903, p. 110-111

[73] A. Veress, *op. cit.*, XI, p. 76, omnes lites et controversiae quae autem circa fundosm, aliasque nobiles orientur, eas solis iudicibus et assessoribus subsint decidendae

[74] *Ibidem*, IX, p. 74-75

[75] A. Veress, *op. cit.*, XI, p. 76

[76] M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 37, 39, 41, 42, 44, 57, 58

[77] *Haec est valachorum consuetudo* – scrie un contemporan al lui Petru Rareş – *ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis gravioribus quam si in bello cecidissent afficiant.* Dantiscus, apud Shard, *Scriptores rerum germanicarum,* Basilae (Basel), 1574, p. 1276, Cf. Ioannes Boemus Aubanus, *Mores, leges et ritus omnium gentium*, Lugduni, 1582, p. 210 Jussi ad bellum exire capitale est non paruisse Cf. B.P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, 1894, ed. II-a, p. 89 nota 18

[78] Gr. Ureche, *Letopisetul Ţării Moldovei*, ed. II, P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 67

Din confruntarea ambelor texte latine, rezultă cu claritate că, ne aflăm în fața a două categorii de infracțiuni: publice și private. Pentru acele publice existau unele tribunale excepționale la sate prezidate de voievozi locali și un altul de apel, central, prezidat de voievodul cel mare al țării.

Dacă analizăm fraza cronicarului, prin folosirea concomitentă a cuvintelor „legile țării", „tocmeala țării" și „obiceiurile țării", însuși Grigore Ureche atestă prezenta, în paralel, cu „legile țării" și o „tocmeală" a lor, desigur pentru judecarea infracțiunilor ce priveau raporturile dintre supuși, administrată prin instanțele de judecată, adică de un tribunal ordinar sătesc permanent, al „oamenilor buni și bătrîni" și de unul temporal, sau bine-zis incidental convocat ad-hoc, al „jurătorilor" aleși dintre megieșii de primprejur, ambele menționate în zeci de documente interne sau externe, oficiale ori particulare, ca existînd în lumea satelor românești, din veac.

COMPETENȚA TRIBUNILOR – „OAMENI BUNI ȘI BĂTRÎNI", ÎN REZOLVAREA PRICINILOR DE DREPT CIVIL

Cele mai vechi acte emise de cancelaria moldovenească referitor la funcționarea tribunalului, „oamenilor buni și bătrîni", organizat după „obiceiul țării", datează din 18 august 1438 și 27 octombrie 1452. În primul, Ilie și Ștefan voievozi menționează că hotarul unui loc pustiu de lîngă cuturile Hîrloienilor, al mănăstirii Pobrata, a fost hotărnicit de pan Cârstea Negru cu „oamenii bătrîni și cu megieșii dimprejur".[79] În cel de al doilea, Alexandrei voievod consemnează imposibilitatea vînzării unor sate din ținutul Cernăuți (Ivăncăuți, Pogorilăuți și Hatcinți), de către Manea Globnicul și fiii săi, lui Mihail logofătul numai în prezența Sfatului domnesc și a marelui voievod. Manea și cu fiii săi au trebuit să dea... zi lui pan Mihail, în care să iasă „cu *boieri și megieși*" și cu vechiul lor privilegiu – ca să însemne lui pan Mihail întregul hotar. Numai după ce ei vor fi dat și însemnat hotarul cu *„oameni buni și vrednici"* și pan Mihail le va fi dat rămășița de bani" (= dobrîmi; statocinimi lindmi) domnia vea să întărească privilegiul cel mare, cum prevedea „dreptul și obiceiul țării"[80] (= *podlug* spravedlivosti i zemli nașei obiciai...)

În ultimul caz, este vorba de un transfer de proprietate printr-o vînzare. Dacă domnia și Sfatul domnesc ar fi constituit singurele instanțe, la cunoștința cărora trebuia să fie aduse vînzările de sate sau părți din acestea, nu ar mai fi fost nevoie ca acestea să-i trimită pe vînzători și pe cumpărători în mijlocul megieșilor din aceste localități, ca „oameni buni și vrednici" să ateste pe vînzători ca stăpîni, să aleagă hotarele și să le însemneze. Declinarea competenței, în favoarea tribunilor locali, a „oamenilor buni și vrednici" de la sate o face Domnia și Sfatul domnesc, după cum însuși voievodul declară, în virtutea „dreptului și obiceiului țării".

Sfatul „oamenilor buni și bătrîni" nu-și pierduse atribuțiile de conducători ai satului și ca instanța de judecată nici chiar în secolul al XVII-lea. În cartea dată de Miron Barnovschi, la 17 septembrie 1629, lui Sima gelepul pentru cumpărarea unor părți din satele Cofești și Capotești dintre Putna și Milcov, voievodul reproduce din actul dat de „oameni buni din sus și din jos" fraza expresivă: „Acești oameni, toți am mărturisit și am hotărît, cum am știut și am aflat noi cu

[79] *A. Moldova, veac XIV-XV*, vol. I, p. 156-157

[80] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 421-423. P. P. Panaitescu contestă existența Sfatului din „oameni buni și bătrîni" în Moldova în veacul al XV-lea, numai de dragul de a fi original. *Obștea țărănească...*, p. 195

sufletele noastre"... Iar Sima numai ce au primit, cum am hotărît noi cu sufletele noastre"[81]. Din actul menționat de cartea domnească, reiese clar dovada funcționării instituției „oamenilor buni și bătrîni" ca instanță de judecată, în fața căreia puteau să fie făcute și transferările proprietății imobiliare chiar de către boieri. Cazul se repetă în anul 1630, prin cartea domnească dată de Alexandru Coconul, voievodul Moldovei, la cumpărarea unei părți dintr-un sat, îndată ce cumpărătorul.

Gheorghe Jora, a arătat înaintea[82] domniei „un zapis de mărturie de la „oameni buni și bătrîni", și la 1631, cînd Moisi Movilă, nu dă sentința într-un proces privind satul Mușetești, decît după ce pricina a fost încredințată spre judecare locuitorilor din sat așa" cum vor găsi ei cu sufletele lor și cu „oameni buni" asistați și de preoți și slugi domnești"[83].

Tot așa de edificator, în această privință, este un act emis de Vasile Lupu în anul 1650, prin care întărește lui Ilișeni din Onești, ținutul Covurului, cumpărarea unor părți din Crăiniceni, de la obîrșia Jeravățului, pe înscrisul de mărturie făcut în sat de șapte „oameni buni și bătrîni" (ot crestih clevreatih)[84].

Nu arareori domnia delega un boier sau mai mulți curteni pe care-i trimitea la sate, unde autoritatea deplină o aveau „oamenii buni și bătrîni". În 1649, Vasile Lupu, înainte de a hotărî într-o pricină din satul Nedeiani, din ținutul Cîrligătura, trimite la Lupu Verga căpitanul și altor trei, ca: „Toderașcu, logofătul cel mare să trimită omul dumisale acolo, să socotească împreună cu ei și cu „oameni buni". „Iar voi să strîngeți *oameni buni*, megiași, să alegeți toate părțile lui Corlat".[85]

Dar vînzările nu sînt singurele cazuri ce cad în competența tribunilor „Oameni buni și bătrîni". Acte vechi din secolul al XV-lea întocmite în cancelaria domnească, din care unul din 12 decembrie 1455[86] și altul din 12 iunie 1459[87], consacră transferul proprietății imobiliare prin danii precum și ireconvocabilitatea daniilor particulare făcute între rudenii din același neam sau de către laici mănăstirilor. Acei ce încearcă să revendice proprietățile donate pierd, „după toată legea", iar donatorii dobîndesc, „cu toată legea" expresii cari se referă, fără nici o îndoială, la tocmelile instanței sătești a „oamenilor buni și bătrîni", și confirmate apoi de domnie și Sfatul domnesc.

În anul 1632, avem un caz în care donația se face „dinainte bisericii și dinaintea a tot poporul la ziua de Văznăsenie, ce se chiamă românește Ispasul, și dinaintea preutului Chirilă din sat din Piscani și altor megieși de primprejur și bătrîni și tineri"[88]

Redeschiderea proceselor îndreptate împotriva deciziilor luate de „oamenii buni și bătrîni"... „după toată legea", pentru a zdruncina autoritatea lucrului judecat și repune pricina pe rol, era penalizată cu o zavească (= legătura) de la 50 – pînă la 100 de ruble, de argint.[89]

În aceeași ordine de idei, în atribuțiile „oamenilor buni și bătrîni" mai cădeau schimbul de proprietăți și cazurile pierderilor de acte. Numai că, în asemenea cazuri, instituția apare de

---

[81] *Documenta Romaniae A. Moldova, vol. XIX*, București, 1969, p. 143-144
[82] Bibl. Acad. R.S.R., Pach. CCCIII/60
[83] *Ibidem*, CX VI/83
[84] Arh. Stat. Iași, Pach. doc. ... neinventariat din actele achiziționate de la A. Costăchescu
[85] Acad. R.S.R., LXXXIX/145
[86] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 561-162
[87] I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 31-33
[88] Bibl. Acad. R.S.R., Pach. LXXXVII/148
[89] M. Costăchescu, *op. cit.* II, p. 421-423, 561-562

cele mai multe ori sub un titlu generic, acela al Adunării megieşilor (cum s-a întîmplat în 5 iunie 1470) care alege hotarele satelor respective[90].

În cazurile de pierderea actelor, pricinuită de evenimentele de forţă majoră ori cazuri fortuite, foarte adesea păgubaşul se prezenta în faţa domniei şi a Sfatului boierilor împreună cu „megiaşii"[91], dintre cari erau aleşi, bine înţeles, „oameni buni şi bătrîni" ai satelor megieşe. Din conţinutul unor asemeni acte de reconfirmare a privilegiilor pierdute, reiese clar că, domnia cu boierii şi cu Sfatul ţării „le-au făcut lege după dreptul ţării", ca „ei să aducă pe toţi megieşii din jur, ca să recunoscă şi să mărturisească"[92].

Fenomenul este acelaşi ca şi la transferul prin vînzare al satelor. Şi practica o găsim în toate secolele pe întregul întins al Moldovei. Aşa vor proceda în secolul al XVI-lea, în 1575 şi 1592 la Dolniceni[93] şi Săveni[94], din ţinutul Dorohoi, "oamenii buni şi bătrini", la care trimite însăşi domnia, şi în cel următor la Bodeşti[95] şi Vîrtop[96] de pe Cracău, la Tg. Neamţ şi Secu[97] de pe Pîrîul Neamţului aceeaşi „oameni buni şi bătrîni", fără ca în actele scrise să fie arătată cifra lor. De cele mai multe ori, numărul de şase plus judecătorul împuternicit rezultă din enumărarea semnăturilor de pe actele respective. Mai rar, dar totuşi nu ne lipsesc nici cărţile scrise în cari, se precizează că, Sfatul tribunilor este de şase.

În iulie 1610, Seachil nemeşul, fost cămăraş de Ocne, răspunzînd lui Nistor Ureche, marele vornic al Ţării de Sus, despre sarcina încredinţată lui de către Constantin Movilă voievod de a rezolva litigiul de hotar dintre satele Dăneşti şi Avereşti, de pe Cracău din ţinutul Neamţ, scrie că a strîns *„oameni buni din şase sate de pre împregiur"*. „Fost au vre-o sută de oameni şi i-am întrebat de acel loc. Ei toţi au strigat şi au zis că iaste al Dăneştilor".

În mod normal, fiecare sat trebuia să trimită cîte şase „oameni buni şi bătrini" reprezentanţi dintre megieşii săi. Seachil însă a lăsat obştia întreagă, formată aici din şase sate, desigur din patru de primprejur şi cele două sate aflate în litigiu, să procedeze aşa cum era obiceiul din bătrîni. „Deci am dezis de au purces toţi acei oameni pre unde ştiu ei cu sufletele lor şi eu am mărs după dînşii de am pus stilpi" dar a chemat numai „oamenii buni" din satele megieşe şi „am ales dintr-acei oameni mulţi de *am scris 24 de oameni buni şi bătrîni de frunte"* cîte şase de fiecare, pentru a le consemna numele în hotarnică. În temeiul „tocmelii" obştiei acestor şase sate, locul în litigiu a fost atribuit satului Dăneşti, cu specificarea în scris. „De nu va lăsa Măria sa pre *tocmeala noastră,* ci de va pofti acei *oameni buni şi bătrîni,* ei vor merge *de vor mărturisi şi Mării sale şi tot va afla Măria sa cum spuiu eu"*,[98] adică aşa cum judecaseră şi tocmiseră cele şase sate şi nu Seachil cari şi-a[99] rezervat în act autoritatea unei obştii a şase sate a unui *mallum.* Despre acelaşi *mallum* vorbeşte şi o carte de judecată emisă, în 27 ianuarie 1624, de către Radu Mihnea voievod, în pricina iscată între stăpînii satului Scorţeni din ţinutul Fălciu. Deşi părţile din proces aveau acte scrise, totuşi voievodul a ordonat ca

---

[90] I. Bogdan, *op. cit.,* p. 153; *A. Moldova,* veac XIV-XV, vol. I, p. 374-375
[91] *A. Moldova,* veac XIV-XV, vol. I, 362, 3 ian. 1459; XVI, vol. I, p. 191-192.
[92] I. Bogdan, *op. cit.* I, p. 218-240; 258-259
[93] *A. Moldova,* veac XVI, vol. III, p. 54
[94] *Ibidem,* veac XVI, vol. IV, p. 47
[95] *Ibidem,* veac XVII, vol. I, p. 30
[96] *Ibidem,* veac XVII, vol. IV, p. 60
[97] *Ibidem,* veac XVII, vol. IV, p. 43, 49
[98] *Ibidem,* veac XVI, vol. II, p. 304-305
[99] Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis,* tom. V, Niort, 1885, p. 199. Publicus conventus in quo majores causae disceptabantur, judiciaque majoris momenti exercebantur a comitibus

judecată să o facă *şase oameni buni şi bătrîni* ai comunităţii megieşeşti în faţa trimisului său. Cartea domnească menţionează că împricinaţilor Gureş, fiul lui Ştefan din Juver-teni, şi lui Macovei şi Guliian, Farchie, vornicul de gloată trimis de Sfatul domnesc „le-au dat lege, să-şi aducă oameni buni şi bătrîni".

La această dispoziţie, însuşi voievodul ţării, Radu Mihnea, reţine că „Gureş *n-au adus el şase oameni, ci-au adus şase sate*" de au judecat.

Sfatul de tribuni, ales dintr-un număr de şase sate, dezvoltate din judeciile iniţiale pentru a judeca pricina, îşi fac datoria după vechiul obiceiu al ţării. El constată şi consemnează „cu lege dreaptă c-au fost învăluind Macovei şi Guliian fără ispravă pe Gureş" şi-i dă „rămaşi din toată legea". Hotărîrea lui a fost adoptată mai apoi şi confirmată în scris de Sfatul domnesc prin cartea semnată de voievodul ţării[100], ca judecător suprem.

Tot despre un număr de şase judecători „oameni buni şi bătrîni" ne relatează şi un act din secolul al XVIII-lea, anul 1720 pentru pricina de hotar dintre tîrgoveţii din Dorohoi şi locuitorii satelor învecinate Şendriceni şi Cobilea, în scopul aplanării căreia participă, afară de cei 12 pîrgari cu Durac şi Ilie vornicul de Dorohoi şi şase oameni bătrîni „cu brazda în cap" din tîrg, înregistraţi pe numele lor[101]. Şi asemenea mărturii scrise mai sînt, dar nu este necesar a mai adăuga şi altele, deoarece socotim că din cele citate mai sus a reieşit cu prisosinţă ca cifra şase pentru oamenii buni şi bătrîni" aleşi ca magistraţi de comunităţile săteşti" a jucat un rol deosebit în vechiul drept al satului moldovenesc.

Problemele provocate de neînţelegerile cu privire la moşteniri, fiind mult mai complicate în fondul lor, „legea ţării" le-a considerat de competenţa unui tribunal special compus din toţi „oameni buni şi bătrîni" ale celor patru sate componente ale gintei, cari, jură că, nu vor părtini pe nimeni din cei în cauză. Numiţi din această pricină şi *jurători* şi în număr, de doisprezece sau douăzeci şi patru aleşi şi numai din acei cari cunosc situaţia părţilor, *instituţia alcătuită de aceştia este o instanţă de apel,* incidentală, ad-hoc şi numai pentru judecarea unui singur caz, ea disolvîndu-se imediat ce acţiunea s-a terminat prin pierderea cauzei de către partea dovedită de rea credinţă. Despre acesta însă va fi vorba mai jos.

În ce priveşte toate celelalte cazuri de pricini civile, pretutindenea, după apariţia unei neînţelegeri, şi numai în cazul înregistrării unei plîngeri la domnie sau Sfatul domnesc acestea trimiteau un delegat la faţa locului. Acolo, împuternicitul domnesc, de obiceiu un vornic de *gloată,* strîngea „oamenii buni şi bătrîni" dintre megieşii de primprejur, singurii cari participau cu rol activ la „tocmeală", adică la reglementarea cazului în speţă „după legea ţării", şi apoi, raportau în scris restabilirea ordinei, pe baza „tocmelii". Sentinţa dată de Sfatul tribunilor nu era însuşită numai de domnie şi decretată prin cărţi domneşti, ci şi de către împricinaţi, în procesul dintre Gherghina şi Lucoci din Lătăi, ţinutul Hîrlău, petrecut în 12 septembrie în anul 1626, Miron Barnovschi scrie în porunca sa către pîrcălabul Oprea că, „Lucoci s-au lăsat pre oameni buni şi cum vor rădica aceşti oameni cu sufletele lor aşa să fie". E o recunoaştere de *drept* a ceea ce reprezenta şi *de fapt,* Sfatul tribunilor, „oameni buni şi bătrîni", precum şi a valabilităţii sentinţelor date de această instanţă în lumea satelor[102].

---

[100] *A. Moldova*, veac XVII, vol. V, p. 260-261

[101] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, XII, Iaşi, 1924, p. 60-61

[102] *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. XIX, p. 142-143 şi 156

ATRIBUȚIILE TRIBUNILOR „OAMENI BUNI ȘI BĂTRÎNI" ÎN PROBLEMELE DE ORDIN FISCAL

Obligația inițială a fiecărui megiaș de a contribui cu zece la sută din produsele sale la întreținerea forțelor armatei ale comunității sătești, a fost reglementată cu timpul în cadrul organizării dreptului financiar. Repartizarea cotei – parte de produse pentru fiecare megieș a fost și a rămas în continuare în sarcina Sfatului „oamenilor buni și bătrîni", ca reprezentanți ai comunității. Sistemul adoptat de bătrînii comunității gentilice a fost atît de convenabil pentru toți membrii marii familii, încît a fost păstrat de tradiție în tot timpul Evului mediu, și-l găsim în vigoare și în secolul al XVIII-lea. Gîndindu-se la egalitatea în drepturi la darea contribuțiilor și că echitatea contribuției după puterea economică a fiecărui membru al comunității sătești nu o putea face mai bine nimeni altul decît tot Sfatul „oamenilor buni și bătrîni", Constantin Mavrocordat, deși voievod, își insușește obiceiul pămîntului și consacră valabilitatea hotărîrilor acestui organ în materie fiscală, conform cu vechile principii fixate din vremuri străvechi. În poruncă domnească dată din toamna anului 1741, sus numitul domn scrie „tuturor boiarilor și boerinașilor, mazili, și altor dregători, vorniceilor, vătămanilor și tuturor locuitorilor țării" ca: „La cisla satului boiarii zlotași sau vornicii sau vatamanii satului nici de cum să nu se amestece, afară de *oamenii locuitori ai satului*, ei singuri cu toții la un loc să-și facă cisla dînșii, socotindu-mă în scris a *fieștecăruia bucate* și tot pridejul și *fieștecine să-se încarce după putința sa*. Iară „cisla să se facă pe capitile oamenilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului și tot prilejul său. Și fieștecine, cum îl va ajunge cisla cu dreptate, să-și plătească dajdea sa"[103].

Așa cum apare ordinul domnesc, el se referă la cislă care se realizează în trei operațiuni sau faze. În cea dintîi fază principiile de drept financiar intrau în funcție, făcîndu-se constatarea averii fiecărui individ, convocat în fața adunării satului, *mallum*, la biserica. Porunca lui C. Mavrocordat cuprinde aceasta prima fază în cuvintele: „oamenii locuitorii satului ei singuri, cu toții la un loc, să-și facă cisla dînșii, socotindu-se în scris a fieștecărui bucate și tot prilejul lor", de către perepisnici (= scriitori la recensămînt). Acolo, în prezența „oamenilor buni și bătrîni" erau trecuți în revistă locuitorii satului, fiecare în parte, care declarau dobitoacele; (caii, vitele albe, oile și porcii) viile și stupii. Este vorba de o *enumerare* a oamenilor și a tuturor surselor de trai, numită în limbile slave *cislă* (de la cuvîntul slav *cislo = număr)*[104], de unde se va forma expresia *cisluire*, adică impunere pe număr de capete de oameni și vite, operațiune care se făcea abia în faza a doua, pe temeiul celor declarate de fiecare megieș în parte și verificate prin mărturiile consangvinilor.

În această primă fază „oamenii buni și bătrîni", alcătuiau ceea ce mai tîrziu agenții de constatare ai fiscului vor numi foaie matricolă, lista veniturilor, pe baza căreia avea să se facă impunerea.

După ce se făcea această operațiune, se trecea la cea de a doua, adică la cisluirea sau impunerea propriu zisă, la indicarea cotei – parte a zecea la sută (= *dijma)*, potrivit averii fiecăruia ca rezultat al cislei, operațiune indicată în propozițiunea: „fieștecine să se încarce după putința sa", iar „cisla să se facă pe capitile oamenilor, pe dobitoaci, pe vii," etc, care se consemna într-un *răboj*[105] sau catastif.

---

[103] N. Iorga, *Studii și Documente*, VI, p. 216

[104] Fr. Miklosich, *Lexicom palaeo-slovenico...*, p. 117

[105] P.P. Panaitescu, *Răbojul. Studiu de istorie economică și socială la români*, București, 1946, p. 62-74 (Studii și cercetări, LXXII)

Făcută în două exemplare, unul dintre aceste răboaje rămînea în sat, la dispoziţia tribunilor „oamenilor buni şi bătrîni", care-l încredinţau judelui sau vătămanului spre a începe cea de a treia fază, urmărire fiecărui contribuabil pentru încasarea cotei parte şi aducerea ei la *Casa de obşte = Dom.* **Altul ara înaintat cneazului, ca şef al gintei, sau căpeteniei** *tribului,* **care administra trei sau patru (quatuor) case a unui** *pagus,* **cunoscut şi sub expresia** *tribus*[106]**. Din această cauză cota parte datorită de fiecare megieş a fost numită iniţial** *tributum*[107] **=** *ex censu,* **termen tradus în Moldova, sub influenţa limbii slave, prin** *cislă, tributum* **însemnînd obligaţia tuturor locuitorilor comunităţii familiale de a întreţine prin cota parte oastea organizată în jurul celor trei sau patru** *domuri*[108] **dintre care una, în care rezida cneazul avea să se dezvolte în** *curte = dvor,* **după cum am văzut mai sus. Şi astfel, „fieştecare, cum îl va ajunge cisla, cu dreptate să-şi plătească dajdia sa", încheie porunca domnească.**

Nedesluşind aceste trei faze ale organizării financiare din trecutul îndepărtat al satului, în care „oameni buni şi bătrîni" făceau mai întîi cele două prime operaţiuni, de constatare a averilor mişcătoare şi de impunere, lăsîndu-se numai urmărirea agenţilor executorii cum erau vătămanii aleşi de sate, P. P. Panaitescu acuză eronat că, în Moldova secolului al XVII-lea reprezentanţii domniei pătrundeau în sate şi hotărau asupra cotei – parte a cislei, pe care trebuia să o dea oamenii. Autorul nu a observat că actul, pe care se sprijină, este o poruncă adresată de Ştefan Tomşa voievod, în 1623, lui Gligor din Răspopi, ca acesta „să plătească cislă, cum va avea bucate şi cum va fi scris la îndreptări". Oricine ar citi aceasta carte domnească ar putea să desprindă că este vorba de cea de a treia fază şi ultima operaţiune din organizarea fiscală, de urmărirea şi plată cislei, după bucatele constatate şi apoi impuse, „cum va fi fost scrise la îndreptări", şi nu de cele două prime operaţiuni, de constatare a averilor şi de impunere a cotei-parte.[109]

Afară de aceasta, autorului i-a scăpat rolul tribunilor, „oameni buni şi bătrîni" în organizarea financiară a satului, neglijînd, ori lăsînd intenţionat la o parte o serie de cărţi domneşti şi zapise particulare, cari vorbesc expres de prezenţa permanentă a acestora, atît la constatarea averilor în adunările săteşti, cît şi la impunerea şi urmărirea cislei, ca obligaţie fiscală. Într-o carte expediată de cancelaria domnească pîrcălabilor de Neamţ, în ziua de 10 mai 1597, de a face „lege dreaptă" lui Hira din Hirtop, din ţinutul Neamţului, ca să i se restituie un bon luat de agenţii fiscali pentru cisla datorată de Ionaşco Drag din Hociungi, voievodul Ieremia Movilă ordonă că, de i se va părea acestuia din urmă strîmbă porunca, să aibă a se întreba cu *cetaşii săi*[110] **(= drujini), cari ştiau desigur de la constatare şi impunere că, obligaţia lui Ionaşco Drag, cisla cota-parte era de a da un bou fiscului, în actul – poruncă redactat foarte pe scurt nu este arătată şi chemarea tribunilor la proces, dar nu încape nici o îndoială că dintre** *cetaşi* **făceau parte şi „oameni buni şi bătrîni".**

Acte ulterioare provenite din cancelaria aceluiaşi voievod atestă că sfatul „oamenilor bunişi bătrîni", supraveghea nu numai impunerea dar şi urmărirea cislei, într-unui, din luna iunie 1604, Ieremia Movilă scrie lui Onciul diac despre plîngerea lui Laur din acelaşi sat Vîrtop

[106] Du Cange, *Glossarium mediae et infirmae latinitatis,* VIII, p 178, col 1, *Tribus* = cf Regula S Pachomii, cap 16 vocatur autem una tribus, habens tres vel quatuor domos, pro numero et frequentia monasterii, quas nos Familias vel Populos unius gentis possumus appellare

[107] L Quicherat, A Daveluy, *Dictionnaire latin-français* , p 1218

[108] Du Canger, *op. cit.* VIII, p 178, col 2

[109] *A. Moldova*, veac XVII, vol V, p 226

[110] *Ibidem*, veac XIV, p 163, doc 219; T Codrescu, *Uricarul*, p 19

asupra lui Resteu din Mogoşeşti, că i s-au luat pentru dînsul mulţi cai şi vaci cu viţei şi un mintean bun cu 12 nasturi, o sabie de 2 taleri şi trei oi şi multe boarfe „cu ştirea a oameni buni şi megieşi", fapt pentru care are şi zapis, făcut de ei în faţa lui Albotă, vătaful de ţinut. Pentru aceia ordonă voievodul, indată ce va veni scrisoarea, el să caute „cu oameni buni" ce a avut de plată Resteu din Mogoşeşti lui Laur din Vîrtop „pînă ce va achita toată acea marfă şi boarfe", iar cui i se va părea strîmb „să stea" în faţa domniei"[111], într-un altul, din aceiaşi lună şi an, Zaharia vistiernl a trebuit să aplaneze pricina dintre Crăciuneasa din Cărbuneşti din ţinutul Neamţ, cu Ghermăneasa pentru 2 boi şi 8 taleri, pe cari soţul acesteia din urmă le-ar fi luat celei dintîi, cu ocazia plătirii fiscului. Ghermăneasa însă a venit – scrie actul – „cu multă mărturie, tot cu slugi domneşti şi oameni bătrîni şi buni..." şi au mărturisit cu sufletele lor că Gherman nu i-au luat ei nimic"[112].

Menţionarea de către cartea domnească a prezenţei „oamenilor buni şi bătrîni" dintre megieşi pîna şi la urmărirea cislei lui Resteu din Mogoşeşti de însuşi Albotă vătaful de ţinut şi împlinirea acesteia de la Laur din Vîrtop, precum şi la aplanarea pricinei în probleme de ordin fiscal, dintre Crăciuneasa şi Ghermăneasa din Cărbuneşti, ţinutul Neamţ, confirmă ideea că, instanţa tribunilor satului avea competinţa de a judeca şi litigiile de ordin financiar. În această privinţă este categoric un act emis de Ştefan Tomşa, în prima lui domnie, lui Petrea din Crăciuneşti de pe Stavnic, dar cu reşedinţa în Scînteia din ţinutul Vaslui, în pricina cu 13 vecini cari au fugit de plata cislei. Domnia împuterniceşte pe Petre din Crăciuneşti, specificînd în scris, că oriunde îi va afla, pe acei treisprezece oameni înscrişi cu cisla în Crăciuneşti, dar sub rezerva expresă, *„precum ştiu, oamenii buni şi bătrîni"*, „fie în satele domniei sau în satele boiereşti sau în satele călugăreşti sau în tîrguri sau în slobozii"... „acei oameni buni şi bătrîni"... în „acel ceas să sară împreună cu Petrea... să-i prindă şi să-i lege şi să-i dea în mîinile lui Petrea", pentru ca el să aibă a-i trage la un scaun, la care va fi mai aproape"... ca, acel scaun să facă mai suszişilor lege dreaptă să-i strîngă, ca să-i plătească acei zloţi, pe care i-a cheltuit pentru dînşii."

Cuprinsul actului este foarte semnificativ. El vorbeşte că „oamenii buni şi bătrîni" din Crăciuneşti *„ştiu"* că acei 13 locuitori ai satului sînt înscrişi cu cisla în Crăciuneşti, şi în virtutea acestui fapt numai ei au dreptul, cum de altfel şi primesc împuternicirea, ca să-i urmărească împreună cu Petrea din Crăciuneşti, pentru a-i preda legaţi acestuia, care a cheltuit şi plătit cisla tuturor. Scaunul la care se referea actul „să facă mai sus zişilor lege dreaptă", este un scaun feudal de ţinut. Numai acesta putea să-i strîngă „ca să-i plătească lui Petrea acei zloţi pe cari i-a cheltuit ca organ executiv, deoarece respectivii „oameni buni şi bătrîni" nu aveau competinţa „în satele boiereşti, călugăreşti... în tîrguri sau slobozii" din alte ţinuturi. Dacă acei oameni nu vor să plătească nici atunci, încheie actul domnesc, acel scaun să-i dea legaţi pe toţi la Poarta domniei, cînd le va fi ziua, iar acel scaun să ia ceea ce îi va da legea"[113].

Claritate acestui act privind atribuţiile „oamenilor buni şi bătrîni" în organizarea, urmărirea şi judecarea problemelor de ordin financiar la sate ne scuteşte de comentarii mai ample. Documentul înlătură orice bănuială, că s-ar fi putut întîmpla altfel, în cazurile în care cărţi domneşti emise mai înainte de alţi voievozi, ori ulterior, ar fi încredinţat împuternicirea de a urmări pe evazioniştii fiscali numai stăpînilor de sate şi vătămanilor, aşa cum s-ar părea că

[111] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 158-159
[112] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 161
[113] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 42

rezultă din cartea dată lui Onciul fost staroste și vătămanului din satul Roșieci de pe Răut, din ținutul Soroca[114].

Evazionismul fiscal nu este un obicei cunoscut satelor pînă în secolul al XVI-lea. Fenomenul apărînd tîrziu, era normal ca tot așa de tîrziu să apară în scris și rolul „oamenilor buni și bătrîni" în probleme de ordin financiar. Cel dintîi act care ne vorbește de fuga oamenilor dintr-un sat și împuternicirea obținută de stăpînul feudal de a readuce la casele lor pe oameni cu ștreangul de gît din anul 1601. El se referă la oamenii fugiți din satele Giurov și Averești, din ținutul Neamț[115] și dreptul călugărilor de la mănăstirea Aron Vodă de a-i urmări în satele domnești, boierești călugărești sau slobozii. Nu știm în ce măsură vor fi izbutit călugării să-i readucă pe fugari la locurile lor, dar precedentul, odată creat, a devenit obiceiu și pentru alții din același sat. În 12 mai 1620, Gaspar voievod este sesizat de jalba satului Girov că Drăgușoaie și Sava de acolo, pe care i-a apucat întocmirea (= upravlenia) în satul Girov și nevoind să plătească cisla au fugit în alte sate". Domnia poruncește ureadnicului din Piatra „să-i tragă înapoi în satul Girov cu *toate averile,* să plătească unde i-au apucat *perepisnicii*"[116]. E vorba, desigur, de „oamenii buni și bătrîni" din Girov, numiți în acest act *perepisnici,* care apelează la domnie pentru a readuce în sat doi oameni, fugiți cu averile lor spre a scăpa de plată cislei consemnată pe războaie sau catastife. Motivul principal al dării în urmărire de către sat decurge din responsabilitatea solidară a tuturor oamenilor din sat, de a plăti suma globală datorată de comunitate, deci și cota parte a celor fugiți. Dacă în actele lui Laur din Vîrtop și Petre din Crăciunești ni se pare că un individ apare cointeresat la urmărirea evazioniștilor iar în acesta din urmă o întreagă comunitate sătească, întotdeauna urmărirea fiscală și judecarea celor fugiți de plata cislei era făcută în numele responsabilității solidare a comunității și trebuia făcut cu știrea „oamenilor buni și bătrîni" și prin aceștia. Dealtfel, chiar și atunci cînd agenții fiscali ai domniei apucă pe cine nimeresc din sînul comunității ca să plătească pentru evazioniști, ei o fac tot în nume iresponsabilității solidare a obștei.

De unde provine această responsabilitate solidară din care derivă competința „oamenilor buni și bătrîni" în organizarea financiară a comunității sătești nu este greu de aflat.

Valeria Costăchel, considerînd că „membri obștii sătești erau legați între ei de interese economice, în special în ceea ce privește stăpînirea pămîntului, conchide că datorită acestui fapt mai erau legați și de responsabilitatea colectivă pentru plata dărilor față de domnie"[117]. Influențat de această părere P. P. Panaitescu socotește că răspunderea comună în domeniul fiscal este o formă sub care se manifestă obștea ca o *comunitate de avere*[118].

Dacă ne gîndim însă la faptul că, individul era legat de familie, care putea să aibă răspundere pentru unul dintre membrii săi, fără a fi obligată în particular prin nici un contract[119], să-l răzbune în caz că era ucis, atunci este evident că responsabilitatea solidară în domeniul fiscal era cauzată de obligația tuturor membrilor familiei de a contribui cu zece la sută din produsele lor pentru întreținerea oștirii comunității. Avînd nevoie de apărare, comunitatea familială obliga de toți membrii prin „oameni buni și bătrîni" să contribuie la înzestrarea unui

---

[114] St Berechet, *Judecata la români pînă în secolul al XVIII-lea*, Chișinău, 1926, anexa IV-V
[115] *A. Moldova*, veac XVII, vol I, p 16
[116] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, 473
[117] V Costăchel, A Cazacu, P P Panaitescu, *Viața feudală* , p 98, cap *Obștea.*
[118] P P Panaitescu, *Obștea țărănească.....*, p 206
[119] P Viollet, *Droit privè et sources...*p 592 , B D Grecov, *Țăranii în Rusia*, ed rom , p 289

luptător cu tot ce-i era[120] necesar, adică îmbrăcăminte, hrană şi arme. De aici, rezultă clar că, întreaga cheltuială cerută de pregătirea de luptă şi achiziţionarea de arme cădea în sarcina comunităţii săteşti şi individului în ultimă instanţă. Tradiţia era aşa de puternică în Moldova în secolul al XV-lea în păstrarea acestui obicei, încît Dlugosz povesteşte că, Ştefan cel Mare chemînd la arme atît pe viteji şi boieri, cît şi pe acei de la ţara spre a-i învăţa, pe fiecare să apere ţara, „dacă ar fi afla pe unul din acei de la ţara fără săgeţi, arc sau sabie... îl condamna fără milă la tăierea capului". Aşa stînd lucrurile nici o familie sau gintă nu şi-ar fi permis să-şi trimită membrii ei la luptă fără arme. Pentru aceasta, se legase organic între membrii comunităţii o responsabilitate solidară şi în materie fiscală.

Cu timpul, mai ales începînd din secolul al XVII-lea, din iniţiativa domniei dar la plîngerea stăpînilor de sate, au fost luate măsuri pentru a limita solidaritatea responsabilităţii fiscale numai în cadrul satului – Un Alexandru Ilieş voie ordona, în 1620, dăbilarilor şi marilor vătafi din ţinutul Fălciu, să nu mai ia oamenilor din satele Episcopiei de Huşi dobitocul lor pentru alţi oameni sau pentru alte sale[121]. După introducerea acestui obiceiu, Ştefan Tomşa poruncea, în 1623, dabilarilor din ţinutul Neamţ să lase în pace „bucatele" oamenilor din Zăneşti şi Dingani ale mănăstirii Tazlău[122], iar Radu Mihnea, celor din ţinutul Roman, să nu se ia „bucatele vecinilor" lui Goia postelnc „pentru alţi oameni sau pentru alte sate"[123].

Reducerea responsabilităţii solidare în cadrul satului, deşi limitată teritorial a continuat totuşi să funcţioneze sub supravegherea aceloraşi „oameni buni şi bătrîni", ca cei de la care s-au luat vite şi alte bunuri pentru ca evazioniştii fiscali să nu rămînă în pierdere.

Dacă lăsăm la o parte cazul curteanului Gheoghe Danco din Toderești, ţinutul Cîrligătura, care şi-a lăsat, în 1624, plata curteniei în seama diacului Dumitraşco Fulger printr-un act particular scris şi prin acelaş act semnatarul se obliga în faţa a „oamenilor buni şi bătrîni" să achite cisla ţărănească,[124] în cazurile de evaziune fiscală acei ce plăteau putea să-şi recupereze pierderile pe seama averilor evazioniştilor cu ştirea „oamenilor buni şi bătrîni" şi împuternicirea domniei. În acest sens, Moisi Moghilă acorda, în anul 1631, lui Nechifor din Scînteieşti să ia părţile lui Andrei, Dan, Chicoş şi Haleci fugiţi în ţara turcească[125], iar Vasile Lupu lui Damian din Tatomireşti, părţile lui Custut şi Toader pentru că i-au plătit de cislă[126]. Şi asemenea exemple se mai pot da, dar nu sînt necesare. Oricum şi în orice caz, responsabilitatea solidară a obştei aflată sub controlul „oamenilor buni şi bătrîni" a fost creată să asigure suma necesară întreţinerii oştirii comunităţii şi procurării de arme tuturor membrilor ei. Ea mergea pînă acolo încît un ucigaş, dacă era descoperit, era obligat să achite pe lîngă gloaba duşegubinei (fredum) şi daunele (wergeldul) şi cisla celui ucis[127].

În toate cazurile instanţa „oamenilor buni şi bătrîni" era prezentă, pentru că era o instituţie organică a aşezării fundamentale, căreia îi era rezervate atribuţii multiple prin însăşi natura lucrurilor.

---

[120] I Dlugosz, *Historiae Polonicae*, ed Lipsca, 1711, cartea XIII, col 417, Gh Diaconu, Focşereanu L., *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, în „Studii cu privire la Ştefan cel Mare", Bucureşti, 1956, p 118

[121] *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 502

[122] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 197

[123] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 287

[124] N Iorga, *Studii şi Documente*, V, p 16, *A. Moldova*, veac XVII, vol V, p 305, 355

[125] Azad, R.S.R., *Documente*, CCXCII/1

[126] Arh St Bucureşti, *Mănăstirea Bîrnova*, VI/2

[127] *A. Moldova*, veac XVII, vol V, p 9-10

Aşezare de temelie a societăţii omeneşti, cu multe sute de ani înainte de instaurarea orînduirii feudale, comunitatea familială a supravieţuit, îndeosebi, datorită constituirii statului ei politic şi înzestrării acestuia cu instituţii cu drepturi de represiune a delictelor şi crimelor de drept comun, ca infracţiuni private ce privesc raporturile dintre supuşi.

Cine judecă infracţiunile penale săvîrşite în hotarul satelor? – a fost o întrebare pe care unii jurişti români şi-au pus-o, atunci cînd au cercetat instituţia jurătorilor, atribuind acesteia competinţa, iar alţii, cu ocazia studierii vechiului drept penal românesc.

Opiniile celor dintîi şi originea influenţelor exercitate asupra acestora le vom vedea mai jos, la capitolul jurătorilor. Pe cele ale celor de al doilea le găsim descrise în lucrările de specialitate, cu privire la dreptul penal medieval.

Dacă lăsăm la o parte pe I. D. Condurachi, primul care şi-a pus întrebarea, cine *judeca* în satele româneşti şi a răspuns acreditînd competinţa în toate problemele de drept numai jurătorilor[128], ceilalţi istorici consideră că faptele penale săvîrşite la sate puteau fi judecate şi sancţionate numai de domnie şi cei împuterniciţi de ea.

I. Peretz menţionează existenţa obiceiului răzbunării private a sîngelui la români, dar lasă satul fără instituţia respectivă pînă la contactul cu slavii, de la cari ar fi împrumutat-o tîrziu[129]. I. C. Filitti şi D. I. Suchianu contestă acest obiceiu şi admit numai compoziţia bănească[130], fără supravegherea şi intervenţia unui minister public autohton, dar intrată în uz tot prin imitarea sistemelor bizatino-slave[131].

Criticat aspru de către Longinescu, pe temeiul principiilor de drept bizantin însuşite din Pravila lui Vasile Lupu[132], Filitti răspunde încercînd să demonstreze existenţa unor instanţe penale, dar nu cu argumente şi probe scoase din documente, ci întemeiat tot pe cele luate din pravile şi coduri de structură bizantină. Teza centrală urmărită a fost în a dovedi că, „justiţia n-a încetat niciodată de a emana de la domn"... „ca judecător suprem"..., „la care oricine se putea îndrepta pentru orice pricină", fiind ajutat de pîrcălabii de ţinuturi şi de marii vornici de Bîrlad şi Dorohoi[133] Chiar cînd Filitti revine într-un alt studiu, el reia pravilele cari au circulat în Moldova şi Ţara Românească şi înşiră pedepsele ce se aplicau infractorilor de drept comun potrivit acestora, oprindu-se foarte sumar la cele indicate de unele documente emanate de la cancelaria domnească ori acte private[134]. Sub acelaşi unghi a văzut problema infracţiunii şi sancţiunii penale şi Ştefan Berechet.

Pentru acest autor „domnul judeca şi în prima şi în ultimă instanţă". Dacă nu se putea lămuri, dădea delegaţie vreunui boier din localitatea apropiată de locul cu pricină, care mergea la faţa locului şi aduna „oameni buni" şi cinstiţi, pentru a afla adevărul prin mărturiile lor. „în

---

[128] J D. condurachi, *Recherches sur l'ancienne organisations judiciare des Roumains*, Paris, 1911, p. 89-100

[129] Ion Peretz, *Curs de Istoria Dreptului român*, ed. II, vol. II, Bucureşti, 1928, p. 20 şi 162

[130] I C. Filitti şi D. I. Suchianu, *Contribuţii la Istoria Dreptului penal român*, extras din „Revista Penală", V, 1926, p. 20

[131] I C. Fillitti şi D I. Suchianu, *op. cit.*, p. 20-21.

[132] S G. Longinescu, „Curierul judiciar" din 25 noiembrie 1926, 1 ianuarie, 6 februarie, 13 martie, 17 aprilie, 18 septembrie şi 28 octombrie 1927

[133] I C. Filitti, *Despre vechiul drept penalromân*, în „Curierul judiciar" din 9 octombrie 1927 şi I C. Filitti şi D I. Suchianu, *Contribuţii la istoria justiţiei penale în Principatele române*, Bucureşti, 1928, p. 4 şi 8

[134] I C. Filitti, *Vechiul drept penal*, extras din „Revista de drept penal şi Ştiinţă penitenciară", Bucureşti, 1934, p. 9-12 şi 18-34

cazul acesta – precizează autorul cel însărcinat cu cercetarea capătă calitatea de judecător" în provincie, la sate, acest drept de judecată aparţinînd vornicilor şi pîrcălabilor[135]. Cu toate acestea, izbit de existenţa instituţiilor şoltuzilor şi pîrcălabilor la oraşe şi a „oamenilor buni şi bătrîni" la sate, acelaşi Ştefan Berechet, scrie lapidar: în oraşe competenţa de a judeca toate neînţelegerile... o avea juriul alcătuit din şoltuz şi cei 12 pîrgari iar în sate judecau „bătrînii şi oamenii cei buni"[136], fără să dea măcar o indicaţie, nemaivorbind de probe documentare.

O concepţie deosebită se poate desprinde din ceea ce a scris, ca jurist, doar Aurel Cazacu, în capitolul „Justiţia feudală" din *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova sec. XIV – XVII*,[137] numai că ea nu a prea fost dezvoltată. Autorul vorbeşte de existenţa unui drept al familiei de răzbunare a crimei împotriva ucigaşilor, „care cu greu pot obţine o îndurare a domnului dacă ucigaşul nu s-a împăcat cu rudele celui ucis şi acestea nu declară public faţă de domni, că îi iartă vina şi *pedeapsa,* „potrivit celor constatate încă de către Dimitrie Cantemir"[138]. De aici, reiese clar că acest drept, pînă la apariţia puterii domneşti din orînduirea feudală se realiza prin instanţele comunităţii familiale, organizate de un stat ce asigura ordinea, atît în ce priveşte infracţiunile dintre supuşi şi stăpînire, cît şi raporturile dintre supuşi, pe care A. Cazacu însă nu le-a scos în relief.

Spre deosebire de jurişti, istoricii au considerat că satul trebuie să fi avut instanţe de judecată. Dacă lăsăm la o parte pe acei care s-au ocupat de instituţia jurătorilor, meritul de a fi susţinut organizarea şi existenţa unor scaune de judecată a „oamenilor buni şi bătrîni" la sate revine lui Nicolae Iorga[139]. El vorbeşte cel dintîi de „oamenii buni şi bătrîni" cari „şed în scaun" şi „ţin legea", fapt relevat de noi (şi la p. 14), la începutul acestui capitol, cînd am vorbit despre existenţa unui drept consuetudinar la români.

Sub influenţa celor scrise de marele savant, C. C. Giurescu a susţinut că instanţa de judecată a satului este alcătuită din „oameni buni şi bătrîni" dar „jurători"[140].

Valeria Costăchel, discutînd responsabilitatea colectivă juridică pentru delictele şi crimele săvîrşite în hotarele satelor conchide că un drept de judecată, în raza respectivă, il puteau avea numai „oamenii buni şi bătrîni".[141]

Ideile şi constatările lui N. Iorga şi V. Costăchel au fost reluate şi desvoltate de P. P. Panaitescu, – nu fără a-1 critica pe cel dintîi şi omite total pe cel de al doilea –, într-un capitol special din *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova. Orînduirea feudală*[142]. După acest autor, o justiţie autonomă a obştii însă nu apare decît în cazuri speciale în documente, pentru că aceasta este, prin esenţa ei, o justiţie fără acte. Domnia recunoaşte teoretic rolul

---

[135] St Berechet, *Judecata la Români...*, p. 12-13.

[136] *Ibidem*, p 32

[137] A Cazacu, V Costăchel, P P Panaitescu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova* (sec XIV-XVII), Bucureşti, 1957, p 465-499 (466-467)

[138] D Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad Gh Pascu, p 127

[139] N Iorga, *Geschichte des rumanischen Volkes*, I, Gotha, 1905, p 158, 230, in trad de Otilia Teodora-Ionescu, vol I, p 218

[140] C C Giurescu, *Istoria Românilor*, vol I 1 şi vol II 2, ed III şi IV, p 358-360 şi p 487-499

[141] V Costăchel, *Despre problema obştilor agrare în Ţara Românească şi Moldova în secolul XIV-XV*, in „Studii şi Cercetări de Istorie Medie", II, 1951, p 91-109, idem, *Desagregarea obştii săteşti în ţările române în evul mediu,* în „Studii şi referate", ed Acad, Bucureşti, 1953, p 753-799, idem, *Viaţa Feudală şi Ţara Românească şi Moldova) sec. XIV-XVII)*, p 100-105

[142] P P Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească...*, p 215-236

„oamenilor buni şi bătrîni" în judecarea litigiilor, în actele de privilegii acordate sloboziilor[143], dar, în fapt, – o judecată a oamenilor buni şi bătrîni" ca megieşi se desprinde numai din actele moşneneşti[144], problema care, de altfel, ne este cunoscută din studiile lui C. Giurescu[145]. Totuşi, P. P. Panaitescu are meritul de a fi desbătut rolul Sfatului „oamenilor buni şi bătrîni" în scaune de judecată autonomă a satului şi într-un capitol special intitulat „Justiţia în cadrul obştii", pe temeiul documentelor româneşti şi nu pe pravile bizantine.

Ceea ce i se poate obiecta, este că, deşi recunoaşte, în teorie, ca de la sine înţeles, o judecată autonomă a obştilor înainte de stabilirea şi consolidarea domniei[146], deci în comunitatea megieşescă, cu stăpînire în devălmăşie a hotarului[147], în fapt, considera că, „oamenii buni" sînt o dovadă de diferenţiere socială, a unor oameni mai influenţaţi prin starea lor materială, despre care chiar în secolul al XV-lea nu poate fi vorba,[148] lăsînd practic satul fără justiţie pînă în secolul al XVI-lea. Nu mai spunem că tratează atribuţiile „oamenilor buni şi bătrîni"[149], concomitent cu cele ale „jurătorilor"[150] fără să arate de ce era nevoie de două instanţe de judecată şi dacă erau două, să explice necesitatea existenţei ambelor instanţe şi caracterul fiecăruia. În consecinţă, ceea ce se impune de la sine este să vedem de cînd se poate vorbi de existenţa lor şi să desprindem deosebirea de competinţă a instanţei celei dintîi, în raport cu a celei de a doua şi în probleme penale.

Împuternicirea „oamenilor buni şi bătrîni" de către comunitatea familială de a judeca pricinile penale şi a le sancţiona, ca şi responsabilitatea colectivă şi solidară în cadrul ei, îşi are izvorul, cum am văzut şi mai sus, în înrudirea consangvină.

Ştiindu-se din experienţa înaintaşilor că, la crimele de omucidere se ajunge, de obiceiu, după certuri urmate de bătăi, ori lovituri cauzatoare de moarte, în scopul de a jefui, „oamenii buni şi bătrîni" ai comunităţii familiale, au încriminat ca fapte penale sfada sau cearta, lovitura cu vînătaie, rana sîngerîndă, furtul, tîlhăria la drumul mare, raptul de fete mari, crima de omucidere, ultimele două cunoscute şi ca „pierderi de suflete", şi altele numite, în genere, „fapte mari sau mici".

Deşi nescrise în vreun cod penal pe articole, cum erau „tablele legii", „legile scitice" sau „leges bellagines" dreptul consuetudinar românesc a încriminat secole la rînd aceste fapte penale, pînă ce ele au apărut ca dispoziţii scrise în actele emise de autoritatea centrală. O Carte domnească dată, în 24 iulie 1436, lui Petru zis Ungureanul cu ocazia introducerii acestuia ca şef al unei ginte aşezată în patru sate din Cîmpul lui Dragoş, peste voia autohtonilor, prefera ameninţări împotriva acelui ce „ar începe din ginta lor (= ot ih plemene) în contra lui Petru sau

[143] *Ibidem*, p. 216
[144] *Ibidem*, p. 217
[145] G. Giurescu, *Studii de istorie socială*, ed. C. C. Giurescu
[146] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 215
[147] *Ibidem*, p. 103-142
[148] *Ibidem*, p. 194-195
[149] *Ibidem*, p. 214-218
[150] *Ibidem*, p. 228-234

contra copiilor lui pentru aceste sate, cu omor sau cu sfadă sau cu orice răutate", că va plăti zavească (= poena pacis) 60 ruble de argint curat[151].

Dispozițiile sînt o reeditare a ceeace se află cuprins într-un alt act mai vechi, scris în 13 aprilie 1415, de către Alexandru cel Bun lui Oană vornic de Suceava și în atenția gintei de la obîrșia Homorului[152], precum și de altele date în urma judecării unor litigii de hotar în satele Solea[153] și Rotompănești-Verigeni[154] din ținutul Suceava. Mai apoi, Ștefan cel Mare le enumără în două cărți, una din 13 martie 1466 și alta din 3 februarie 1467, emise pentru locuitorii episcopiei de Roman[155] și în altele două din 30 august 1479 și 23 august 1481 pentru aceia ai episcopiei de Rădăuți,[156] ca fapte ce nu pot fi urmărite de vînătorii de urme și nici judecate de dregătorii domnești, cu excepția acelora săvîrșite în zilele de iarmaroc în tîrgurile Roman, Siret și Suceava, desigur, pentru că satele respective erau grupate în jurul acestora.

Toate aceste acte emanate de la domnie dau în *teone* dreptul de judecată asupra infracțiunilor enumărate, episcopilor sau dregătorilor acestora, ca unii ce reprezentau persoanele juridice respective. *În fapt*, însă practic, nici o judecată a vreunei infracțiuni nu se putea face fără prezența și sentința dată de „oamenii buni si bătrîni" aleși. Dacă lăsăm la o parte cele două cărți domnești din 1432 și 1452 și acea ce se referă la funcționarea instanței „oamenilor buni și bătrîni", în problema de drept civil pentru aplanarea certurilor izbucnite între Solomon logofătul si soacra sa Marica, fiica lui Luca Arbore, cu Grigore Udrea fost vătaf de Suceava, acuzat că ar fi tăinuit niște bani și argint ce li s-au furat de niște tîlhari dintr-o groapă, „atunci cînd i-a prins pe răufăcători", Petru Șchiopul închide procesul, la 30 aprilie 1584, dispunînd în sentința că marele vătaf „s-a îndreptat", deoarece la judecată Udrea a adus „mulți oameni buni și bătrîni", cari, fiind judecători la judecarea tâlharilor, au mărturisit că a dat Udrea „și averea ce a găsit la tâlhari și pe tâlhari în minile Maricăi"[157].

În virtutea acestui drept și, desigur, împuternicit de sat, Simeon, dregătorul de Cîmpulung, este înconjurat de preoți cu „oameni buni și bătrîni", în 1601, cînd cere jurătorilor de la Bistrița-Năsăud să pună la strînsoare pe un tâlhar, spre a mărturisi „cine i-au fost gazdele lui din Cîmpulung[158]", așa cum, în anul 1641, Sfatul bătrînilor din același sat va cere urmărirea unor hoți de vite,[159] trecuți peste munți.

Originar din Hudeștii Dorohoiului, Simeon Movilă, cunoscînd instituția permanentă a satului moldovenesc, o recomanda și satelor din Țara Românească, atunci cînd a ajuns voievod al acesteia în 1601. În cartea pe care o dă satului Călinești din județul Prahova, unde se adunau coloniști arbănași (albanezi) din Cervinivoda, el face cunoscut „omului care va fi vinovat, fără teamă să aibă judecata la bătrînii satului, pe care-i vor alege sătenii. Și, care om va fi vinovat de omor să-l lege bătrînii aleși ai satului și să-l trimită la curte la judecată și la spinzurătoare... Și care om se va așeza în acel sat din țări străine sau bulgar sau grec sau arbănaș sau ungur, dacă

---

[151] M Costăchescu, *Documente moldovenești...*, I, p 467-469.
[152] *Ibidem,* I, p 116-118, I Bogdan, *Documente...*, I, p 203-205, 407, 488
[153] M Costăchescu, *op. cit*, I, p 126-127
[154] *Ibidem,* I, p 159-164
[155] I Bogdan, *op. cit*, I, p. 95-98, *A. Moldova*, veac XIV-XV vol I, p 342-343 și 355-356 , M Costăchescu, *Doc. mold. de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948, p 24
[156] I Bogdan, *op. cit.*, I, p 230-232 și 256-258
[157] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 241-242
[158] E Hurmuzaki, Iorga, *Documente...*, XI, p 784, no 1611
[159] *Ibidem,* XV, p 1088

va fi om bun şi-l vor plăcea pe el satul şi bătrînii satului..., el să aibă pace şi linişte. Iar pe acela care va fi răufăcător şi stricător în sat şi nu-va place, satul şi bătrînii să-l izgonească din sat" şi adaogă fraza, „precum am dat domnia mea învăţătură şi mai sus"[160].

Este vorba de existenţa unui tribunal al satului, care judecă şi omorul, dar dreptul de a executa sentinţa o avea puterea domnească, deoarece ne aflăm în feudalism. Competenţa era aidoma aceleia deţinută de Sinedriul din Ierusalim care l-a judecat şi condamnat la moarte pe Iisus Hristos, dar fără putere de a pune în practică execuţia, operaţiune făcută de ostaşii romani ai lui Pilat. Autoritatea „oamenilor buni şi bătrîni", aşa cum reiese din această carte, mergea în caz de omor pînă la executarea sentinţei adică la spînzurarea vinovatului, spînzurarea fiind un drept ce revenea Porţii domneşti ori unei curţi de ţinut. Evident că, un asemenea obicei îl văzuse voievodul, încă din copilărie.

Recunoscînd existenţa şi funcţionarea unui scaun de judecată a „oamenilor buni şi bătrîni" la sate, Constantin Movilă, nepotul şi urmaşul la tron al lui Simeon Movilă, în Moldova, poruncea, în 11 mai 1608, ca marii vătafi, globnicii şi duşegubinarii să nu intre în satele mănăstireşti şi să le turbure, *„ci numai să aibă a judeca cu dreptate şi cu „oameni buni şi bătrîni" şi să-şi ia ferîa.* Iar dacă se va afla un astfel de om rău sau răufăcător în sate, să aibă a-l prinde vătămanul cu oamen din sat şi a-l preda unde va fi legea"[161].

De asemenea, în caz de aplanarea unor certuri între mai mulţi locuitori, domnia trimitea delegaţii săi să adune „oamenii buni şi bătrîni" ai satelor. Aşa a procedat Constantin Movilă, în 1608, pentru a rezolva conflictul de la Posadnici şi Cirniceni, ţinutul Iaşi. Constantin, împuternicitul marelui logofăt şi cu Pavel Ureche pîrcălabul, trimişi să cerceteze izvorul permanentelor certuri, adună „oamenii buni şi bătrîni" şi găsesc vinovaţi pe nişte „oameni cari şi-au făcut cinci case pe nămaşul Coţmăneştilor", în mod abuziv. „Deci noi *i-am tocmit* dinaintea acestor „oameni buni" (şapte la număr) scriu împuterniciţii în raportul lor către domnie – să şază pînă în primăvară, iar din primăvară să se ducă toţi. Deci noi le-am făcut scrisoare (= somaţie) să nu facă sfadă pînă în primăvară, iar cine va face sfadă să fie de gloabă patru boi[162]. Chiar şi mai tîrziu porunci domneşti din secolul al XVII-lea trimise pîrcălabilor şi celorlalţi dregători de la ţinuturi atrag atenţia ca, nimeni din aceştia să nu intre în satele mănăstirilor să prade pe locuitori, pentru depărături (= încăierări sau tragere de păr) şi pentru alte sfade; ci numai tîlhari sau furi de se vor afla să aibă treabă pîrcălabii şi ceilalţi... a-i prinde şi trimite legaţi la domnie", şi numai dacă celor judecaţi de egumeni nu le va place judeţul... cumu-i vor judeca călugării, să meargă, să ia soroc de la pîrcălabi, să-i sorocească şi să-i judece pîrcălabii"[163].

Aceasta însă nu înseamnă că egumenii ori pîrcălabii de ţinut puteau judeca fără „oameni buni şi bătrîni". Alte ordine domneşti, cari pot servi ca regulamente de interpretare a acelor porunci scrise, în ce priveşte competinţa, ne lămuresc deplin că procedura nu era completă fără prezenţa „oamenilor buni şi bătrîni". La 1 ianuarie 1613, Ştefan Tomşa scria marelui vătaf de Roman, că de se vor afla în satele mănăstirii Galata, Sadna şi Tămăşani nişte răufăcători sau tâlhari, să nu se prade satele „ci să cerceteze pîrcălabii sau marele vătaf sau globnici şi să

[160] *Doc. privind Istoria României, B. Ţara Românească, veac XVII*, vol. I, p. 43.
[161] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 153-154.
[162] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 164.
[163] B.P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I, 2 p. 14; St. Berechet, *Judecata la romani*, p. XXXIII; I. Bianu, *Documente româneşti*, I., Bucureşti, 1907, p. 190-191; *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. XIX, Bucureşti, 1969, p. 390-395.

stringă „oameni buni şi bătrîni", şi cine se va afla hoţ de către aceştia, acela să piară după fapta lui"[164]. După el, Radu Mihnea repetă, în 2 iulie 1617, porunca, precizînd că numai după ce vătafii, duşegubinarii sau globnicii vor judeca cu dreptate cu „oameni buni" deci un tribunal mixt să-l spînzure"[165].

Şi, paralel cu aceste ordine domneşti, referitor la recunoaşterea în *drept,* **odată cu încriminarea infracţiunilor penale şi a instanţei oamenilor buni şi bătrîni" avem şi acte particulare, cari demonstrează că, o asemenea instanţă funcţionează practic în plin ev mediu. Este vorba de acte particulare scrise, pe care le putem considera declaraţii în mărturisirea unor fapte petrecute şi trăite de infractorii de drept comun, deoarece erau date în faţa instanţei „oamenilor buni şi bătrîni". Un Dumbrava, nepotul lui Dănilă din Bahna, ţinutul Neamţ, prins la furt de stupi declară că işi dă partea sa din sat, în 8 mai 1614, în faţa preotului şi a şapte „oameni buni"[166], iar un Cioban din Teleneşti, ţinutul Orhei, răscumpără, în 27 august acelaşi an, capul fiului său Negruţ de la Sturzea hatman, tot în faţa preotului şi a şase „oameni buni şi bătrîni"[167]. Ambele acte – declaraţii redau în scris şi numele „oamenilor buni şi bătrîni".**

O asemenea procedură este atestată, ca fiind un obiceiu, şi de către Furtună pîrcălabul de Neamţ, în 23 martie 1635, cu ocazia prinderii la furt de stupi a lui Gligorie, fiul lui Vasile şi Anghelinei din Muşeteşti. În actul-declaraţie dat de vinovat, acesta recunoaşte că fiind judecat în faţa a „oamenilor buni şi bătrîni" – şi pîrcălabul consemnează în scris acestea – şi că deşi stupii „i-a furat împreună cu alţii" totuşi singur se obligă la plata daunelor şi a gloabei, pe care însă le achită părinţii, ca rudenii de sînge[168], în linie directă.

În alte speţe, rudele jignite sau lezate direct colaborează cu justiţia satului la prinderea şi sancţionarea infractorului. Cazul rezultă din declaraţia lui Ştefan, fiul Chiranei din Pomîrla, ţinutul Dorohoi, dată în 4 mai 1637, în tîrgul Siret, după ce a furat boi de la verii săi, Cazacu şi a fost prins, pe cînd trecea graniţa în Ţara Leşască. Pus la închisoarea din Dorohoi, verii nu l-au iertat... *„Deci – m-au scos la judeţ –*, **declară împricinatul,** *de m-au judecat cu „oameni buni"... şi mi s-au aflat judeţul să-mi facă ca unui fur",* **adică să fie spînzurat... La încheierea actului sînt înşiraţi judecătorii „oamenii buni şi bătrîni" cari** *„s-au tîmplat la tocmeala"*[169] **(= judecată).**

Tot de un asemenea tribunal a fost judecat, în 17 iulie 1661, şi Andonie Colucescu, fiul lui Ieremia şi nepot lui Ionaşco Colucescu şi Gh. Colucescu pentru furtul unui bou, la Cetnuieşti de pe Pereschiv, ţinutul Tutova. „Scriem – mărturiseşte acuzatul în faţa a 7 „oameni buni şi bătrîni", cărora le dă şi numele – cu am furat eu un bou şi m-au prins de faţă şi era să mă spînzure. Iar din unchii mei şi din oamenii mei n-au vrut nimene să mă plătească de la curmei... Deci eu văzînd 1că-s de pieire am dat ocina din sat din Cetnueşti – un bătrîn cu heleşteu în Pereschiv cu ooaş de fîn şi cu săpături... lui Gheorghe pîrcălabul de Tutova". La sfîrşit se dă numele celor şapte „oameni buni şi bătrîni".[170]

---

[164] *A. Moldova*, veac XVII, vol III, p 109-110

[165] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 185

[166] I Bianu, *Documente*, p 1, fasc 1-2, p 24, St Berechet, *Procedura de judecată la slavi şi la români*, Chişinău, 1926, p III şi p 70 anexă

[167] *A. Moldova*, veac XVII, vol III, p 175, 184

[168] St Berechet, *Judecata la români...*, p 47-48

[169] *Ibidem*, p XXXIV-XXXV, Gh Gibănescu, *Surete şi Izvoade*, III, p 69-70

[170] Buletinul „Ion Neculce", fasc 5 (1925), Iaşi, p 202

Din toate aceste acte, concomitent cu judecarea infractorilor în cazuri de furt de către „oameni buni şi bătrîni" se mai desprinde şi o responsabilitate solidară dublă a comunităţii familiale. Pe de o parte, toţi membrii comunităţii colaborează cu Sfatul „oamenilor buni şi bătrîni", la prinderea infractorului de drept comun, deşi el este rudenie, în scopul – înlăturării răului din mijlocul lor şi conservarea morală a comunităţii, iar pe de altă parte, o responsabilitate a rudeniilor de sînge de a acoperi daunele celor lezaţi de către delicvenţi a *wehrgeldului,* şi în acelaşi timp achitarea gloabei = *fredum* faţă de comunitate, în evul mediu percepută de domnie sau împuterniciţii ei.

De cele mai multe ori daunele şi gloaba erau plătite de părinţi, fraţi, unchi sau veri, pentru ca pămîntul infractorului să rămînă în gintă. Dacă rudele se desolidarizau şi infractorii aveau pămînt se salvau de la curme, numai vînzîndu-şi părţile de moşie, pentru a-şi răscumpăra capul pe bani. Întotdeauna însă, dacă infractorul era prins şi ajungea în faţa „oamenilor buni şi pătrîni", şi-şi recunoştea vinovăţia era pus în faţa probelor,[171] principiu de drept aplicabil şi la hotarele ţării. Dacă nu era prins, comunitatea sau rudele nu erau obligate la achitarea gloabei sau plata daunelor faţă de cineva. Pătraşco, vornicul de Cîmpulung şi „cu toţi bătrînii satului" scriau, în 1644, Bistriţenilor că, în Moldova nu exista vre-o lege ca averea altuia să fie confiscată pentru despăgubirea unei daune, dacă vinovatul nu este prins[172]. Cel mult răspunderea solidar întreaga comunitate, dacă nu putea arăta că urma infractorului – a trecut hotarul mai departe.

Responsabilitatea solidară colectivă în materie de drept penal se manifestă. În consecinţă, în sens bun. Ea e îndreptată întotdeauna împotriva răufăcătorilor şi despăgubirea celor lezaţi şi nu alături de infractori şi acoperirea faptelor lor. Ea se află întotdeauna sub controlul şi supravegherea Sfatului „oamenilor buni şi bătrîni".

Autoritatea şi competenţa acestuia se produce la sate pînă la a obliga pe bătăuşi să plătească, în afară de amendă şi daune, şi asistenţa medicală a victimei. E revelator în acest sens un înscris particular făcut, în 20 aprilie 1673 de către Ursu şi Neculai, ficiorii lui Ionaşco din Todireşti, ţinutul Hîrlău, judecaţi în satul Boldeşti, în faţa „oamenilor buni şi bătrîni", pentru o sfadă, după care s-au încăierat cu un om din satul Oboroceni din ţinutul Roman, al mănăstirii Galata, l-au bătut, i-au spart capul „şi era numai să moare oamul". Pentru că fapta s-a petrecut şi pe locul mănăstirii Galata, călugării, cari participă la proces alături de reprezentantul victimei, le-au cerut, pe lîngă achitarea gloabei de 30 de lei, să dea un om să lucreze pînă se va însănătoşi victima, iar acesteia să-i achite pe lîngă plata bărbierului şi usturimea şi toată cheltuiala.

„Scriem şi mărturisim cu aiastă adevărată scrisoare a noastră, precum noi de bună voie noastră ne-am sculat şi noi am dat danie dreaptă moşie a noastră... cît se va alege... partea părintelui nostru a lui Ionaşco, ficior lui Toader din Todireşti..., însă am dat-o pentru mare nevoie, ce am avut o sfadă... Şi văzînd noi că n-avem cu ce plăti, am îmbiat la sămînţiile şi rudele noastre să ne plătească şi nime nu s-au aflat. Atunci am căzut după dumnealui Toderaşco, vornicul de Botoşeni cu rugăminte mare, să ne scoată din cea nevoie... Şi noi am dat danie... să hie dumisale moşie... şi cuconilor dumisale. *Şi aiastă tocmeală s-a făcut dinaintea a mulţi oameni buni şi anume...* (urmează numele celor 6 oameni buni).

Şi eu, popa Vasile, de la Bîrleşti am scris acest zapis ca să se crează, la Boldeşti[173]

---

[171] E. Hurmuzaki – Iorga, *Documente...*, XV, p. 551, doc. 1048
[172] *Ibidem,* XV 2, p. 1320
[173] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, V, p. 63-65

Desolidarizîndu-se de faptele infractorilor, aceştia abandonează averea lor în mîinile celor care i-au „scos de la gloaba călugărilor". Ceea ce este mai important însă în acest caz este participarea călugărilor ca parte civilă într-un proces penal judecat de „oameni buni şi bătrîni" la Boldeşti pe Siret, ţinutul Suceava, pentru daune alături de victimă, gloaba revendicîndu-o pentru că infracţiunea s-a săvîrşit pe locul lor, iar perceperea ei le-a fost cedată de către domnie, printr-un privilegiu special.

Acei care nu aveau avere cădeau în robie[174], cum a păţit femeia Zeachină din Trotuş, care a furat argintăriile preotului Mihalachi, în valoare de 35 lei. Se puteau salva totuşi numai dacă cineva le răscumpăra capul de la Curmei, ori se rugau rudele şi păgubaşul accepta a-i plăti şi gloaba (= adică *glava = capul* **în limba slavă).**

Prezenţa acestui tribunal ales al pairilor (= egalilor) în satele româneşti din Moldova a impresionat plăcut, în 1616, pe călătorul francez Baret, obişnuit cu alt regim de drept în ţara sa. În Moldova „nu sînt deloc judecători – scrie el –. De aceea nu sînt procese, căci au un *obiceiu lăudabil,* **de a-şi împăca toate diferendele prin** *mijlocirea pairilor* **(membri ai Sfatului sătesc) sau prin** *judecată voievodului,* **cărora se supun ca faţă de un oracol" [175].**

Este vorba de o instituţie păstrată prin tradiţie de care nu se putea dispensa nici domnia cu tot regimul feudal, necum aşezarea fundamentală, care era comunitatea sătească.

„PIERDERILE DE SUFLETE" ŞI „VENDETTA" ÎN SATUL MOLDOVENESC

Deşi moştenitori ai unei vechi credinţe religioase în „nemurirea sufletelor"[176], încă din epoca celto-tracă, locuitorii satului moldovenesc am socotit totuşi ca „pierderi de suflete" omuciderea şi legăturile sexuale violente şi au formulat principii de drept pentru sancţionarea acestor crime.

Legile spaniole, din secolele X şi XI, le sancţionau pe amîndouă şi cu amenzi: *pro homicidio* **şi** *pro fornicatione*[177].

În vechiul drept românesc, ambele crime, intitulate: „pierdere de suflete" apar în textele scrise în limba slavă traduse sub o expresie compusă din două cuvinte, legate între ele, *=duşegubina.* **Pentru acest fapt, şi amenzile percepute de la atemenea crime se vor numi mai întotdeauna** *deşegubina* **sau** *deşegubini* **şi mai rar** *gloabe*[178].

Fapte universale, care se puteau întîmpla în orice societate antică şi medievală, atît crimele cît şi amenda = *duşegubina* **ca instituţie nu se putea organiza la români[179] prin influenţa din** *Russkaia pravda*[180]**, în car** *gloaba* **pentru asemenea crime este numită** *vir* **= o prescurtare a wehrgeldului gotic introdus de scandinavi pînă şi în tratatele cu bizantinii din secolul al X-lea[181].**

---

[174] Arhivele Statului Iaşi, *Documente*, Pachet 147/1 p 6 verso şi CDXII/3

[175] I Baret, *Histoire des troubles de Moldavier* in „Tezaur de monumente istorice", II, p 17 ed de Al Papiu Ilarian

[176] Herodot, *Istoriile*, IV, p 95

[177] Du Cange, *Glossarium mediae infimae latinitatis*, IV, Niort, 1885, p 569

[178] M Costăchescu, *op. cit*, II, p 288-289, 293, 517-518

[179] Melchisedek, *Cronica Huşilor*, Bucureşti, 1869, p 64-66, B P Hasdeu, *Şugubeţu şi şugubină*, in „Column lui Traian", Anul IX, tom III, Bucureşti, 1882, p 614-619, idem, *Arhiva Istorică* I, p 124, 175-176, R Rosetti, *Pămîntul...*, p 194-196

[180] *Russkaia Pravda*, ed B D Grecov, II, p 255-275, B D Grecov, *Ţăranii în Rusia*, ed rom, p 289

[181] *Cronica lui Nestor*, ed G Popa-Lisseanu, Bucureşti, 1935, p 49-51, 52, 54, 59 – cap XXII

Dreptul de răzbunare, de a pune în mişcare acţiunea de urmărire şi pedepsire a infractorilor cari au comis asemenea crime, fiind socotit o chestiune de drept privat, *aparţinea familiei*[182] şi în general gintei, de orice neam ar fi ea. El era pus în funcţie de familia sau ginta care a suferit „pierderea sufletului" unui membru al ei. Aceasta era aceea care declara *vendetta,* adică răzbunarea sîngelui. „Aici, în legăturile de sînge ale ginţii îşi are obîrşia obligaţia răzbunării sîngelui, scrie Fr. Engels. Dacă un străin de gintă ucidea pe un membru al ginţii, întreaga gintă a celui ucis era datoare să răzbune sîngele vărsat"[183].

Concepţia penală de drept predominantă în societate antică şi medievală a fost şi a rămas pretutindeni „legea talionului", adică „moarte pentru moarte". *„Aceste crime cu greu pot obţine vre-o iertare din partea domnilor* **consemna D. Cantemir ca domn al Moldovei –** *afară numai dacă vinovatul se împacă cu familia celui ucis şi rudele acestuia declarau în public în faţa domnului, că au iertat pedeapsa cuvenită acelui pentru vina lui şi nu mai pretind ca să fie răzbunat sînge pentru sînge şi moarte pentru moarte*[184]*".*

Afară de relatările marelui învăţat privind dreptul de răzbunare al sîngelui, în Moldova medievală mai este legiferat, într-un vechi tratat, semnat în 33 mai 1519, între Coroana polonă şi voievodul Moldovei Ştefăniţă şi dreptul de răzbunare al rudelor împotriva răpitorului de fete sau femei începînd chiar cu momentul violentării acestora, nu mai vorbim de flagrant delict. *„Dacă un asemenea siluitor va fi omorît, pentru aceasta nu se va spune nimic"* **se stipulează în acest act de drept internaţional.**[185]

Prin introducerea acestui pasaj de către şefii celor două state într-un tratat bilateral, se recunoaşte şi pe plan extern, interstatal, *vendetta,* **sau dreptul de răzbunare al membrilor familiei din care făcea parte victima, fără ca justiţia feudală să mai aibă vre-o competinţă în a-i judeca pe răzbunători.**

Dacă ucigaşul ori răpitorul de fete mari nu erau surprinşi asupra faptului şi omorîţi pe loc, urmărirea lor ca „pierzători de suflete" se făcea de familie împreună cu *vînătorii de urme*[186] **(= slidogoneţi), tîlharul de fete mari fiind socotit şi ca „duşman al lui Dumnezeu", „Der Herbertochter seye als Feind Gottes zu betrachten"** [187]**.**

Avînd ca mobil glasul sîngelui, dreptul de răzbunare pus astfel în funcţie de orice familie, din orice societate şi la orice popor, ca şi instituţiile pentru urmărirea, prinderea şi sancţionarea făptaşilor, nu puteau fi împrumutate, deoarece ele fac parte organic, de la natură, din instrumentele de apărare încă ale comunităţii celto-germanice care scotea pe răufăcători din mijlocul ei[188]**.**

E de neconceput cum au putut ajunge totuşi atîţia oameni învăţaţi dintre istorici şi jurişti străini şi români[189] **să-şi închipuie că asemenea instituţii nu au existat la români şi statul politic al satului românesc nu s-a organizat pînă ce n-a venit în contact cu slavii, în secolul al VI-lea**

---

[182] P W A Immink, *Gouvernés et Gouvernants dans la société germanique*, J Bodin, *Gouvernés et Gouvernants*, XXIII, Bruxelles, 1968, p 331-393

[183] Fr Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a satului*, ed V, Bucureşti, 1961, p. 88

[184] D Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p 103

[185] M Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod*, Iaşi, 1943, p 524 (n 519-520)

[186] M Costăchescu, *op. cit.*, II, p 505-506

[187] *Ibidem*, II, p 566-567

[188] Hermann Conrad, *Deutsche Rechtschichte*, I, Karlruhe, 1962, p 46-48, P W A Immink, *op. cit.*, p 342-364

[189] St Berchet, *Judecata la români* , p 104, A V Boldur, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1937, I, p 265-266, aici bibliografia

e.n. Mirarea este cu atît mai mare, cu cît, cum am văzut şi mai ales, de un drept slav nu se putea vorbi la acea oră, întreagă, legislaţie cunoscută mai tîrziu ca existînd la slavii de nord-est fiind împrumutată de la varegii scandinavi[190]. *Codicele lui Iaroslav*[191] din 1016, reproduce delictele dentice cu cele incriminate de legile gotice, chiar într-o perioadă cînd Rusia igotică aluneca în faza declinului[192].

Apoi, unde mai punem că, urmărirea infractorului din partea gintei lezate presupune deja o concepţie de drept formată pe o conştiinţă morală, care distingea binele de rău şi cerea distrugerea infractorului. Inculparea, judecarea şi sancţionarea acestuia era justificată de responsabilitatea raţională a individului. Fiinţă raţională, acesta era chemat să dea sama de fapta sa ca om, deoarece *omul cu conştiinţa lui este măsura tuturor lucrurilor*. Şi cu ce măsură măsura trebuia să i se măsoare[193]. O ştiau aceasta contemporanii lui Hammurabi, ai lui Aristot precum şi geţii, cari, după spusele lui Dio Chrysostom, erau, *„mai înţelepţi* decît aproape toţi barbarii şi *mai asemenea grecilor"*.

Răspunzător de faptele sale, infractorul trebuia să suporte după principiile de drept vechi românesc pedeapsa măsurată cu aceeaşi măsură cu care măsurase, atunci cînd dreptul de răzbunare al unei familii sau ginte intra în funcţie. Aşa se explică de ce ne-au parvenit acte de judecare a unor indivizi vinovaţi de „pierderea sufletului" la cererea familiei ce se prevala de dreptul de răzbunare. *Duşegubina* plătită de un individ infractor este o amendă pe care o aplica şi percepea comunitatea prin organele fiscale, după ce infractorul a fost inculpat şi declarat vinovat în faţa familiei răzbunătoare, şi pe deasupra daunelor date acesteia *(wehrgeldul* bineînţeles, după ce a ajuns la înţelegere = *compositio homicidii).* Este eronată părerea lui P. P. Panaitescu că „în organizarea gentilică, ginta era solidară în răscumpărarea crimei faţă de ginta victimei" şi că „duşegubina (în slavonă = pierdere de suflet) nu este o amendă, ci o răscumpărare a crimei de către rudele, în sens larg, ale ucigaşului"[194]. În această problemă mult mai judicios şi clar a expus faptele V. Costăchel[195].

Analizarea documentelor moldoveneşti referitoare la „pierderile de suflete" aduc lămuriri în acest sens, adică al existenţii unei responsabilităţi individuale, aşa cum a conchis Valeria Costăchel.

La 20 decembrie 1431 apare în faţa instanţei de judecată infractorul Giurgiu Pântece din Tamirtaşinţi (azi Şoldăneşti incluşi în Fălticeni, ţinutul Suceava) la învinuirea adusă de Iliaş, cu care a căzut la înţelegere (= *compositio homicidii)* să nu ceară răzbunarea sîngelui prin sînge, achitînd wehrgeldul, dar n-a avut cu ce să plătească liniştea sa pe viitor = *fredum*[196], taxa de împăcare cu comunitatea, adică *pacea (nam frid. germanis idem valet quod pax)* amenda pe care o percepea fiscul. Rezolvînd această problemă, Giurgiu „a rămas să-şi răscumpere gîtul său

---

[190] E.N. Scepkin, *Varjazskaja vina*, in „Zapiski Odesşkago Obscestva, Istorii, Drevnestev, tom XXX, Odesa, 1915, I. Sorlin, *Les traités de Byzance avec la Russie au X-é siecle,* in „Cahier du Monde Russe et Sovietique", vol. II, 1961, p. 343-345, G. Ostrogorski, *L'Expedition du prince Oleg contre Constantinople en 907*, in „Annales de l'Institut Kondakov, XI, Belgrade, 1939, p. 47-62

[191] Le clerq, *Histoire de la Russie ancienne*, vol. V, p. 363-373, V, p. 251-252

[192] Karl Marx, *Secret Diplomatic History of the XVIII Century*, London, 1899, trad, franc. de B. Hepner *La Russie et l'Europe*, Paris, 1954, p. 210-212. Cf. Alex V. Soloviev, *L'Organisation de l'Etat russe au X-é siecle,* in l'Europe aux IX-XI-é siecle, Varşovia, 1968, p. 266-268

[193] Hermann Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte*, I. Karlsruhe, 1962, p. 49-51

[194] P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 211

[195] V. Costăche... *Viaţa feudală* ., p. 100-102

[196] Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinititas*, IV, p. 603-604

de la noi" scrie domnia, pentru că violase pacea publică (ob violatam pacem publicam indict. Şi, cum nu avea bani, au intervenit verii săi ca rude gentilice, de au plătit gloaba. „Şi pentru această gloabă, acest Giurgiu a dat înaintea noastră partea sa din Tamîrtaşinţi slugilor noastre Balotă şi Oancea şi ei l-au răscumpărat din această gloabă"[197].

Din acest act nu reiese cuantumul daunelor – *Wehrgeldul* dat de Giurgiu lui Iliaş (pentru plata luptătorului pierdut = Wehrgels dar nici acela al gloabei) ca *duşegubına,* pentru violarea şi obţinerea păcii, pe viitor. Referitor la aşa ceva este mult mai clar redactat actul privind judecarea unui proces de omucidere intr-un duel izbucnit de la o sfadă, din 14 octombrie 1473.

În duelul dintre Andriţă Calapod din Stolniceni, de pe dreapta Siretului şi Petru Ponici stăpînul satului Brătieşti din stînga aceluiaşi rîu, primul a fost ucis, desigur de la o neînţelegere pentru vre-un pod de la Vadul Siretului.

În urmărirea răzbunării sîngelui părintelui său apare Petru Capapod, stolnicul. La proces însă nu vine acuzatul, care probabil murise în vre-un accident, ci fiica acestuia Ilca, ca membră a familiei, cu care Petru stolnicul nu se putea duela, ea fiind femeia. La invinuirile aduse de răzbunătorul sîngelui împotriva tatălui ei Ilca „nu a tăgăduit această moarte a lui Andriţa, pe care l-a ucis tatăl ei, ci s-a ridicat, scrie Ştefan cel Mare, înaintea noastră şi a mitropolitului şi episcopilor şi a tuturor boierilor – (în număr de 24) şi a tocmit răzbunarea sîngelui plătind în miinile lui Petru stolnic moartea lui Andriţă, pe care l-a ucis Petru Ponici şi a dat un sat al ei pe Siret, anume Brătieşti.[198]

Instanţa de judecată, apreciind valoarea satului mai mare decît preţul răscumpărării sîngelui, a obligat pe Petru Calapod, stolnicul, să restituie 40 de zloţi tătăreşti Ilcăi, „pentru a rămîne în pace veşnică", fără a mai pretinde amenda = *duşegubına,* deoarece nu Ilca provocase moartea, ci Petru Ponici (care murise între timp) şi întăreşte definitiv „tocmeala bună, înţelegerea şi pacea veşnică". Numai dacă făptaşul Petru Ponici ar fi răspuns la proces, personal, el trebuia să achite şi duşegubina (fredum) care uneori e a egală cu *compositio homıcıdıı = wehrgeldun,* cum prevedea şi vechiul statut al românilor din Făgăraş – 60 de florini pentru mort şi 60 de florini birşagul[199], alteori la jumătate din Wehrgeld[200].

Dreptul de răzbunare a sîngelui şi urmărirea infractorilor constatat în aceste două documente sînt fenomene frecvente în satul românesc şi comunitatea nu ascundea niciodată pe vinovaţii descoperiţi. Ne-o confirmă însuşi Constantin Movilă, cînd împuterniceşte pe pircălabii ţinutului Neamţ să împlinească zece taleri şi doi boi cheltuiţi de călugării de la Neamţ pentru ciobote, de la satul Preuţeşti, de pe Moldova, cari a adus, după 6 săptămini de urmărire, pe ucigaşul omului mort găsit în seliştea Bahneni[201]. Ostracizarea şi predarea lor spre a fi judecaţi erau făcute în temeiul unui principiu foarte sănătos, acela de a nu tolera să beneficieze de drepturi şi de legile societăţii pe acei care le-au încălcat.

Dacă în unele cazuri aceştia puteau să-şi răscumpere crima prin cedarea unor bunuri familiei lezate, în urma unei înţelegeri, ei erau obligaţi de statul politic al comunităţii să achite amenda, întotdeauna pentru turburarea păcii şi ordinii stabilite.

[197] M Costăchescu, op cit., I, p 327-328, *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol I, p 15
[198] I Bogdan, *Documente*, I p 186-187, *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol I, p 398-399
[199] N Iorga, *Socotelile Brşovaulu*, in „Anal Ac Rom M S Ist." S. II, tom XXI, p 262-263
[200] Acad. R S R., *Fotografii*, XII/3
[201] *A. Moldova*, veac XVII, vol II, p 326-327

Condamnatul la răscumpărarea dreptului de răzbunare a sîngelui = *compositio homicidii* şi a încălcării ordinii publice, putea însă, dacă era insolvabil, să arunce asupra rudelor şi plata *wehrgeldului* şi a taxei *fredum* (duşegubina). Aşa cerea solidaritatea antică. Dar, din acel moment, el trebuia să abandoneze partea sa de avere[202]. E ceea ce am văzut în cazul lui Giurgiu-Pintece, din Tamîrtaşinţi. În actele ulterioare apar şi alte speţe... Un Mateiaş, fiul lui Ionaş răscumpără crima de a fi ucis pe robii lui Ionuz – beg –, după revenirea în domnie a lui Petru Rareş, cedînd domniei satul Şerbăneşti[203], iar Ion şi Liciul, strănepoţii lui Bilava, predau partea lor din Sincăuţi, din ţinutul Hotin „pentru că au ucis nişte greci"[204].

Pentru Ionaşco Boboc din Murgeşti, de pe Crasna, care fuge de la judecată, neavînd fraţii săi, Marcu şi Petre cu ce-i răscumpăra capul, plătesc rudele gentilice, verii, Nicoară şi Ştefan 12 boi gloaba şi 3 galbeni ciubotele[205]. Capul lui Luca Pistruiul este răscumpărat de ruda sa, Vasco din Mamurenţi, cu 60 de zloţi, care ea în schimb partea din satul Brăieşti, ţinutul Hîrlău[206], iar pe acela al lui Simeon, fiastrul Olenei[207] şi al fiilor lui Simeon Piliposchi[208], părinţii lor.

În cazul omuciderii urmată de tîlhărie săvîrşite de răufăcătorul Leontie, în pădurea de la Drăguşeni, pe Moldova, răscumpărarea dreptului de răzbunare de la fraţii victimei se face înaintea lui Gheorghe Ştefan voievod, în 1642, fraţii făptaşului achitînd 34 galbeni ungureşti *wehrgeldul* şi 16 galbeni *fredum* (duşegubina) pentru a intra în stăpînirea părţilor din satele Buzaţi şi Vlabnic[209].

Dreptul de răzbunare, dar şi de răscumpărare a crimelor, pe care B. P. Haşdeu le găseşte şi la românii din Dalmaţia[210] funcţionau şi în cazurile de crime săvîrşite la graniţă, cu scop de jăfuire. În virtutea lor cerea Iliaş Rareş, în 14 noiembrie 1548 şi 7 mai 1549, Bistriţenilor ca, locuitorii din Bîrgăul Mare să restituie suma de 800 de zloţi şi 3 cai însuşiţi de la cinci moldoveni, pe care i-au ucis într-o incursiune a lor, către rudele de singe ale acestora şi pe deasupra şi *duşegubina* „insuper ut solvent mortem earum secundum consuetudinem regni". În cazul că nu vor face dreptate, ca să-i condamne pe vinovaţi, ca tâlhăria să nu rămînă nepedepsită, domnul ameninţa că îşi va face singur dreptate şi că va lua dublu: „Quod si feceritis, bene; sin autem non sciat vestra Dominacio qua nos in duplo res accipere permittemus".[211]

Mai apoi, Alexandru Lăpuşneanu a răspuns, în 18 februarie 1561, confirmînd funcţionarea acestor principii de drept în Moldova şi cu ocazia unei răni grave făcute de un săpălător de aur moldovean unui locuitor din Bistriţa, obligîndu-l pe făptaş să plătească daune pentru rana sîngerîndă, spre împăcare cu cel lezat, şi, în acelaşi timp bîrşagul... „So soli unser Diener sein Byrschäg mit Gelterlegen und sich auskhaufen und den Schadhafften Menschen zufrieden stellen"[212].

---

[202] P. Viollet, *Droit privé et sources*, p. 592, E. Lavisse, *Histoire de France*, vol. II, Paris, 1903, p. 112-113
[203] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 454, III, p. 14-16
[204] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 339-340
[205] *Ibidem*, veac XVI, vol. III, p. 385, B. P. Hasdeu, *Cuvente den Bătrîni*, p. 51-52
[206] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 221
[207] Gh. Gibănescu, *Surete şi Izvoade*, XXI, Iaşi, 1929, p. 237
[208] Acad. R.S.R., *Documente*, CCXLI/19
[209] Acad. R.S.R., *Fotografii*, XII/3
[210] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, III, Bucureşti, 1867, p. 143
[211] Hurmuzaki – Iorga, *Documente*, XV, p. 470, doc. 871 şi p. 473 doc. 879
[212] *Ibidem*, XVI, p. 567, doc. 1048

Acțiunea se stringea numai atunci cind rudele nu cereau răzbunarea singelui[213], cazuri rare, dar totuși erau, acestea lăsind sancționarea ucigașilor „la voia lui Dumnezeu", cum au procedat Gonța, preotul domnesc din Suceava și popa Vasiian, verii primari, deci gentilici, ai unui ucis de un bistrițean[214].

Dar dacă familia și rudele gentilice nu acceptau *compositio homicidii*, instanța era datoare să-l judece și execute pe criminal cu pedeapsa capitală, *moarte pentru moarte*. Un asemenea caz ni-l descrie Enache Cogălniceanu în cronica sa, cind vorbește despre domnia lui Grigorie Calimah (1761 – 1764).

Raportind judecarea boierului Ilie, dovedit că săvîrșise un omor asupra vătafului său, cronicarul povestește că: „scoțindu-l la Divan au mărturisit drept, că el au ucis. Atunci l-au mustrat domnul și toți boierii și toate rudele lui, și după aceea l-au trimis la închisoare, la parcane. Dar peste citeva zile, făcind jalba părinții mortului „iară l-au scos la Divan, *rînduindu-l boierii cu pravila ca să iee moarte pentru moarte.*"

Ajungind și rudele lui la domn, s-au rugat să-l pedepsească cu închisoare, iar viața să i-o dăruiască, și au trimis și pe rudele mortului, de s-au dus pe la casele lor.

Întîmplîndu-se să se facă Grigorie Calimah domn, au poruncit de l-au scos la Divan și hotărîndu-l boierii pe moarte, cu *anafora, ca pe un ucigaș de oameni*, intr-o dimineață, fără veste, au poruncit domnul de l-au scos de la închisoare la Poarta cea Mare și i-au tăiat capul"[215].

Măsura luată de domnie de a se face dreptate familiei, care a pus în funcție dreptul de răzbunare a singelui, prin justiția feudală și nu prin *vendetta*, a fost pusă în practică. E cea mai evidentă dovadă că observațiile lui Dimitrie Cantemir, consemnate în *Descriptio Moldaviae* erau făcute pe cazuri concrete, ca aceste „crime cu greu pot opține vre-o iertare din partea domnilor... afară numai dacă vinovatul se împacă cu familia celui ucis și rudele acestuia declarau în public în fața domnului, că au iertat pedeapsa cuvenită aceluia"[216]. Urmărirea infractorilor și judecarea lor pentru a răspunde individual de faptele comise în perioada feudală era deci obiceiul preluat de autoritățile feudale din tradiția satelor.

În virtutea acestui principiu de drept, de a se urmări și judeca indivizii responsabili de faptele lor, două cărți domnești emise de Petru Șchiopu, in 33 aprilie și 25 august 1590, date călugărilor de la Pobrata făceau cunoscut pircălabilor, marilor vătafi, dușegubinarilor și globnicilor ca „să nu ia nimic din gloabe și deșegubine", ci să fie „toate gloabele și dușegubinele ale mănăstirii", *iar mănăstirea să ia gloaba după dreptate, de la care om va rămîne de lege, să nu ia, nici să jefuiască de la alți oameni din sat, ce nu vor fi vinovați, ci să ia ce va avea singur cel ce va fi vinovat, și să nu jefuiască nici pe părintele lui, nici pe fratele lui, nici pe ruda lui, numai de va fi fiul cu tatăl într-o casă, el să aibă a da seama și să plătească pentru fiul său"*[217]. Singurele atribuții ale dregătorilor domnești feudali de la ținuturi erau: „să aibă numai a judeca și a-și lua fieriile". Acest regim se aplica în toate satele mănăstirești, in care pămîntul nu era împărțit cu titluri de proprietate pe capetele locuitorilor[218], el fiind danie „piae causae".

---

[213] *Ibidem*. XVI. p 464-465 doc 863
[214] N Iorga. *Documente românești din Arhivele Bistriței*. I-II. p 21-22m. București. 1899-1900
[215] M Cogălniceanu, *Letopisețele* . III. p 255. A D Xenopol. *Istoria Românilor*. IV. Iași 1891
[216] D Cantemir. *Descriptio Moldaviae*. p 103
[217] *A. Moldova*. veac XVI. vol III. p 385-386. 463-464. XVII vol III. p 57-58
[218] *Ibidem*. veac XVI. vol IV. p 263. XVII-vol III. p 48. IV p 383

Distincţia între responsabilitatea individuală a vinovatului pentru faptele sale, în raport cu satul şi rudele lui este notorie şi ea nu putea fi confundată cu responsabilitatea solidară, care apăsa asupra comunităţii numai în cazul cînd ea nu descoperea pe infractor şi nu putea să arate că urmele lui[219] au trecut dincolo de hotarul satului.

În ce priveşte competinţa pîrcălabilor, starostilor, vătafilor mari, duşegubinarilor şi globnicilor atribută de domnie prin cuvintele: „să aibă a judeca şi a-şi lua fieriile", ea se rezumă la supravegherea ordinei publice şi „participarea la procesele judecate de „oamenii buni şi bătrîni", calitate în care îşi luau fieria, şi ca executori ai sentinţelor în lumea satelor. Deoarece rolul de judecători la sate după „legea ţării" îl aveau, „oamenii buni şi bătrîni", peste care în evul mediu s-a suprapus autoritatea centrală feudală cu agenţii ei, ca dregători la ţinuturi.

O excepţie se făcea numai cînd atunci infractorii erau dintre marii feudali, în asemenea cazuri pîrcălabii de ţinuturi, membrii în Sfatul domnesc participau ca judecători de drept, aşa cum am văzut în procesul dintre Petre Calapod stolnicul şi Petru Ponici, Sfatul domnesc, fiind în aceste ocazii, instanţă de fond cu 24 membrii reprezentanţi ai celor 24 de ţinuturi, asemănător sistemului scandinav

În rest, în toate principiile de omor la sate, instanţa de fond care judecă era alcătuită din „oameni buni şi bătrîni".

Dacă lăsăm la o parte cartea domnească dată de Simion Movilă, ca voievod al Ţării Româneşti, în anul 1601, sătenilor din Călineşti judeţul Prahova, referitor la arbănaşii din Cervenivodă ce urmau să se aşeze în acest sat, prin care le face cunoscut ca cel „ce va fi vinovat, fără teama să aibă judecată la bătrînii satului, pe care-i vor alege sătenii", iar pe cel ce „va fi vinovat de omor să-l lege bătrînii aleşi ai satului şi să-l trimită la curte, la judecată, la spînzurătoare"[220], această lege a ţării" se află cuprinsă în multe acte moldoveneşti.

La procesul din 13 iunie 1599, dintre Nicoară Prăjescu, logofăt, cu răzeşii Havriş, Matieş, Pricop şi Radul, cari şi-au făcut satul Burdujeni pe un loc pustiu, pe Căinări, la Fîntina din Trei Hîrtoape dintre Visoca şi Cotova, din ţinutul Soroca cumpărat de Ion Vodă cel Cumplit, pentru că pe el s-a făcut o moarte de om, Eremia Movilă voievod judecă şi dă sentinţa după ce respectă procedura impusă de „legea ţării ". „Şi am ales doi boieri... pe Cicmîrtan vătaf de hînsari şi pe Movilă pîrcălab de Soroca şi i-am trimis pe dînşii acolo ca să adune oameni *buni şi bătrîni, să chibzuiască cu dreptate, de este acel sat Burdujeni făcut pe hotarul satelor Cotova şi Visoca, precum au zis Nicoară"* [221].

Conformîndu-se poruncii domneşti, cei doi dregători s-au prezentat la faţa locului, au convocat tribunalul satelor Visoca şi Cotova care a judecat crima de omucidere şi raportează domniei cele constatate. „Şi la aceasta credincioasele noastre slugi de mai sus scrise aşa au mărturisit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri, precum au aflat cu *„oameni buni şi bătrîni",* **că acel mai sus scris sat Burdujeni este aşezat pe hotarul Cotovei şi Visocăi şi nu este şi nici au fost loc pustiu", şi că locul pe care s-a făcut moartea de om sub Petru voievod, răscumpărat de sătenii din satul Visoca cu 12 boi şi cumpărat de răzeşi de la Ioan Vobvod, este tot pe Căinari, dar nu la Cotova, ci la Fîntina Eleşăuca[222].**

---

[219] E. Hurmuzaki, I. Bogdan, *Documente*, vol. I, Suplimcnt (1560-1600), p. 144-148
[220] *D.I.R. privind Istoria Romăniei, B, Ţara Românească, veac XVII*, vol. I, p. 43.
[221] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 261-262
[222] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 261-261

E în afară de orice comentariu, că mai bine de cum știau „oamenii buni și bătrîni" ca judecători din cele două sate, unde este locul pe care s-a omorît un om, și-l putea vinde Ioan voievod, nu știa nimeni.

Tot la „oameni buni și bătrîni" recurge Eremia Movilă și în 1604, pentru a pune capăt procesului intentat de sătenii din Necșeni ci fiii lui Albotă vornic, pentru un hlabnic din fața satului Vlădeni de pe Jijia, din ținutul Hîrlău, fost ascultător de hotarul lor. Domnia trimite pe Pătrașco, ureadnicul de Botoșani la fața locului să strîngă „oamenii buni și bătrîni" și să cerceteze, și aceștia, nepărtinători, au arătat că pe acel hlabnic a fost făcută o moarte de om și a fost luat domnesc. „Și sculîndu-se soția lui Albotă vornic a dat 4 cai buni lui Petru voievod" și a devenit stăpîna hlabnicului[223]. Luînd act de cele relatate de Pătrașco, referitor la judecata „oamenilor buni și bătrîni", încă sub Petru Șchiopul, domnia dă rămași „din toată legea țării" pe Necșeni. În alte ocazii, pentru asemenea judecăți „oamenii buni și bătrîni", făceau și zapise, pe care domnia le atestă ca valabile și le menționează în cărțile domnești [224].

Paralel cu înscrisurile „oamenilor buni și bătrîni" și cărțile domnești care le rețin și inserează în textele lor, sînt și actele scrise de dregătorii domnești și bisericești.

O mărturie scrisă de Mitrofan, episcopul de Huși, în 20 mai 1617, pentru viile de pe dealul Dricului ale lui Dumitru Goia, mare vornic de Țara de Jos, „de cume părătură și pentru dușegubinele ce au dat oamenii de bună voia lor pentru greșelillor", descrise pe rînd faptele, dînd și numele infractorilor și încheie consemnînd prezența „oamenilor buni și bătrîni". „Toate acestea mai sus scrise vii au fost date de acești oameni, de bună voia lor, pentru greșeala lor, dinaintea noastră și *dinaintea șoltuzului și* a *12 pîrgari și dinaintea a oameni buni și bătrîni și acestea astfel s-au întocmit*. Și spre mai mare încredințare am pus pecetea Sfintei Episcopii și iscălitura cu mina mea"[225].

Într-o altă speță, instituția este semnalată la Prăjești, ținutul Neamț, de Savin sulgerul și Costin diac din Gocimani, din același ținut. La venirea lui Mihăilă, fiul lui Blagul din Hărțești, cu cartea lui Vodă să i se facă lege dreaptă pentru partea din Bîrjoveni, în pricina cu Dumitru Popoțea, care răspunde că acea ocină este pusă zălog de cel dintîi pentru o dușegubină, autorii scrisorii menționează că *„Mihăilă ș-au adus oameni buni și bătrîni și așa su mărturisit* înaintea noastră, cum Mihăilă și-au plătit dușegubină deplin cît au zis Popoțea cu sufletul său, (Popotea cel bătrîn). Iar Dumitru Popoțea și cu frații lui, cu Ionașcu și cu Ilea nu au crezut, ce i-au pus să giure. *Deci Mihăilă fiul lui Blagul ș-au strîns oameni buni și bătrîni cari le-au fost în tocmeala lor,* cind i-au dat acei bani în numele Popoții bătrînului, a tatălui lor.

Deci ai au giurat în Sf. Biserică pre Sf. Evanghelie, cum acei bani ș-au dat toți, 35 de taleri, *dinaintea a multi oameni buni și bătrîni de prin megieși"*[226] (se dă și numele lor).

Dacă lăsăm la o parte crima petrecută pe hotarul satului Bărjoveni, desigur, de omucidere, pentru care a plătit „pierderea sufletului" Mihăilă, fiul lui Blagul din Hărțești, ținutul Neamț, faptele incriminate și judecate de „oamenii buni și bătrîni", consemnate în actul scris de Mitrofan, episcop de Huși, își au izvorul „în marele păcat" al dragostei ilicite, comise de bărbați cu femei în afara căsătoriei. Petrecute în Huși, toate au fost sancționate cu amenda „pierderii de suflet" = *pro fornicatione* ca și cazul crimei de pruncucidere. Pătrașco, croitorul

[223] *Ibidem*, veac XVII, vol I, p 156-157, T Codrescu, *Uricariu*, XXV, p 290-291
[224] T Codrescu, *op. cit.*, VI, p 73, *A Moldova*, veac XVII, vol II, p 220-221
[225] *A Moldova*, veac XVI, vol IV, p 261-261
[226] *A Moldova*, veac XVII, vol IV, p 397-398

pierde o vie de pe Dealul Dricului din Huşi, „pentru o duşegubina ce a făcut cu o femeie" Horjea, fost vornic de Huşi, plăteşte aceluiaşi mare vornic de Ţara de Jos, Dumitru Goia, *duşegubina,* pentru că „a căzut cu o femeie şi a lăsat-o însărcinată şi nu s-a putut îndrepta"; iar Ionaşco Ciubotar „pentru o vină de *duşegubına"* cu „o femee".

Excluzind pe Horjea fost vornic, care a fost dregător al oraşului, ceilalţi doi încriminaţi şi condamnaţi de instituţia „oamenilor buni şi bătrîni" din Huşi, *pro fornicatione,* sînt oameni din popor, meseriaşi, unul croitor şi altul ciubotar, şi un vornic vinovat de crime care însă după pedeapsă pentru o faptă infamantă nu mai putea rămîne în categoria privilegiaţilor. E o dovadă, că şi în tîrguri, pe lîngă şoltuz şi cu 12 pîrgari, instituţie orăşenească, chiar în evul mediu nu se renunţase la tribunalul „oamenilor buni şi bătrîni". Alte date, contemporane evenimentelor desbătute şi sancţionate la Huşi, atestă funcţionarea acestei instanţe şi în oraşele Bîrlad, Trotuş etc.

Organizată după aceleaşi principii de drept valah prin tradiţie, instanţa permanentă a „oamenilor buni şi bătrîni" din Bîrlad judecă şi condamnă la plata duşegubinei *pro fornicatione,* în 18 ianuarie 1607 pe Ursu, fiul lui Stavăr din Oleşeşti, de pe Gîrla Putnei, din Vrancea. În înscrisul făcut de către Cîrstea Dănilă şoltuzul cu cei 12 pîrgari se precizează că, susnumitul Constantin a venit cu fraţii săi înaintea acestora şi a „tuturor bătrînilor Bîrladului", scris pe numele lor Iane, ginerele Dorei, Frincescul, Nohit, Crăciun Nicorici, Grajdan şi Ion Carapotom, deci şase la număr şi în prezenţa în şedinţa a lui Drăguţul, starostele de la acest ţinut de margine „nesiliţi de nimene" ci pentru marele păcat ce a păcătuit *Ursul* (tatăl lui Costantin), pentru că l-a prins Ioan în flagrant delict cu femeia sa, anume Neagolea, iubindu-se, şi-au vîndut „cinci ogoare şi un răzor, în frunte şi o falce de vie şi cu 140 de pruni, cu vad de moară în Gîrla Putnei cu 76 taleri de argint", cu care Ursu şi-a plătit capul lui Procop Negrea, ureadnic de Bîrlad[227].

Peste mai bine de doi ani, în 24 iunie 1609, acelaşi tribunal, compus din aceleaşi persoane, va judeca dubla crimă comisă de Marica, de loc tot din Oleşeştii de pe Gîrla Putnei şi o va condamna la plata a 60 de taleri de argint „pentru marele ei păcat, că a tăiat capul bărbatului său, Vascan şi a făcut dragoste cu alt bărbat, anume Burdugan din Spărieţi"[228].

Deşi este vorba de o femeie, totuşi, avînd în vedere egalitatea ei în drepturi şi obligaţii, instanţa a reţinut foarte judicios şi sancţionat numai omuciderea cu aceiaşi sumă, de 60 de taleri, echivalentul crimei de omor, care, în gravitatea ei depăşea *duşegubına pro fornicatione* a dragostei ilicite.

Din aceasta însă nu trebuie să conchidem că femeile, vinovate de vina dragostei în afară căsătoriei legale, nu erau judecate şi sancţionate.

Cazul Anei, fiica lui Petre Mircea din Pizdeni, ţinutul Trotuş, judecat, în 7 septembrie 1621, în faţa scaunului de judecată a şoltuzului şi celor 12 pîrgari din Trotuş de către tribunalul „oamenilor buni şi bătrîni", în prezenţa lui Bej an pîrcălabul şi a mulţi „megieşi de primprejur", pentru că a făcut un copil, s-a terminat cu pierderea părţilor de moşie ale împricinatei din satele Pizdeni şi Hiltu, acelaşi ţinut, cedate lui Ştefan Dumitraşco, marele vornic al Ţării de Sus[229]. Tot pentru o asemenea faptă a fost nevoită să-şi vîndă casele din Tîrgul Putnei din Vrancea, Lupa-fiica lui Baloş Vuiupa, împreună cu zece ogoare, cu loc de grădină şi vad de moară, pe 240 de zloţi tătăreşti lui Dinga vornicul. Ea şi-a plătit capul, pentru că s-a dat după alt bărbat şi

[227] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 80.
[228] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 224.
[229] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 64.

s-a plătit pentru desfrînarea ei", scrie Bogdan Lăpuşneanu[230], adică pentru *bigamie*. La cît se va fi urcat amenda, nu ştim, căci actul nu precizează. Sancţiunea era necesară pentru salvarea moralei publice a comunităţii, aşa cum erau sancţionate şi crimele de pruncucidere[231], cu înnecarea mamei[232], prin axfixie, adică după măsura cu care măsuraseră infractoarele.

În general, aproape toate actele referitoare la duşegubine vorbesc de existenţa instanţei „oamenilor buni şi bătrîni" şi competenţa acesteia în a judeca, sau de mărturie despre „pierderile de suflete": *pro homicidio şi pro fornicatione* că au fost judecate în faţa acestui tribunal permanent, atunci cînd infractorii erau identificaţi.

Dacă aceştia nu erau descoperiţi, dreptul de răzbunare al familiei, intra în acţiune *în drept* şi *în fapt* pentru revendicarea „pierderii de suflet" dar nu se putea realiza prin „pierdere de suflet", adică prin moarte pentru moarte, ca fiind lipsită de subiect. În principiu, el rămînea deschis pentru moment însă familia victimei se îndrepta în contra stăpînului locului, unde s-a aflat cadavrul. Acesta era obligat să plătească *duşegubina = fredum,* spre a împăca societatea dar şi ca amendă, pentru incapacitate strajei de a fi putut supraveghea proprietatea şi a vînătorilor de urme de a prinde pe vinovaţi. În asemenea cazuri urmărirea se făcea alături şi împreună cu „oamenii buni şi bătrîni" ce reprezentau statul politic al comunităţii gentilice proprii, dar şi a celei adverse.[233]

În cazul că victimele erau găsite pe terenurile în folosinţă comună a satului întreaga comunitate răspundea solidar, trebuind să plătească duşegubina. Dacă satul nu era în putere să plătească aşa ceva, autoritatea centrală a statului feudal rupea bucata de teren din hotarul satului şi după ce o declara domnească, o putea dărui ori vinde oricui[234], contra a 50 de boi.

De foarte multe ori interveneau stăpînii feudali, ori alţi oameni înstăriţi dintre megieşi cari, plătind duşegubinele, intrau în posesia locului cu pricină[235], bineînţeles în faţa a „oameni buni şi bătrîni"[236], ori se arunca duşegubina, ca năpastă, peste mai multe sate[237].

Cîteodată se ameninţă satul cu prădarea lui[238], dar foarte rar se acorda iertare[239].

---

[230] T Codrescu, *Uricarıul*, X, p 136, *A. Moldova*, veac XVI, vol II, p 224, doc 236

[231] *Ibıdem*, veac XVII, vol IV, p 165

[232] G Kraus, *Cronıca Transılvanıeı* (1608-1665), ed G Duzınchevıcı Bucureştı, 1965, p 123 şı 128

[233] Gh Gıbănescu, ***Surete şı Izvoade***, II, p 44, ***A. Moldova***, veac XVII, vol IV, p 210, V, p 229-230, Arh Stat Iaşı, ***Documente***, Pachet 339 f 82-83 V, 83 v-84, 87, 311/a f 830, 230/1920, 456/2-114

[234] M Costăchescu, ***Despre un episcop latin omorît în Moldova în tımpul luı Ştefan cel Mare***, Iaşı 1937, extras dın Anuarul „Lıc Naţional", 1935, I M Neda, recenzıe în „Revista Istorıcă", VII (1937), ***A. Moldova***, veac XVI, vol I, p 191, Gh Gıbănescu, ***Surete şı Izvoade***, XVIII, p 136-137, ***A. Moldova***, veac XVI, vol I, p 245, 294, 297, T Codrescu, *Uricariul*, XXIII, p 20-21, I Antonovıcı, ***Documente Bîrlădene***, IV, p 39-40, Arh Stat Iaşı, ***Documente***, 29/8, 12/6

[235] ***A. Moldova***, veac XVI, vol II, p 218-220, III, p 132-134, IV, p 281-284, T Codrescu, *Uricarıul*, II, p 257

[236] ***A. Moldova***, veac XVI, vol III, p 56, 58, 73, 129, 139, Gh Gıbănescu, ***Surete şı Izvoade,*** XIX, p 164-165, IX, p 88-89, p 297, ***A. Moldova***, veac XVI, vol III, p 155, IV, p 18, XVII, vol I, p 156-157, II, p 220-221, III, 169, IV, p 214, 254, 308-309, 403, V, p 326, T Codrescu, ***op. cıt.,*** XXV, p 290-291, V, p 73

[237] Alex Băleanu, ***Documente şı regeste moldoveneştı*** .., în „Cerc Istorıce", Anul VII-IX (1932-1933) Iaşı, nr 2, p 44, 149, T Codrescu, ***op. cıt.,*** IX, p 434-435, Arhıv Stat Iaşı, ***Documente***, Pach DCCXCI, cf 43 v-44, 146/7, p 2 v, 791, fila 43, 44, 45v, 863/1

[238] ***A. Moldova***, veac XVII, vol V, p 103

[239] *Ibıdem*, veac XVII, vol III, p 65, Arhıv Stat Bucureştı, Mănăstırea Socola, VI/15

*

* *

Sentințele date de „oamenii buni și bătrîni", în prezența preotului cu întărirea, binecuvîntarea și sub supravegherea căruia se executau, se numeau ***hotărîn.*** **Termen străvechi traco-persan, avînd la rădăcină pe** ***hadd*** **sau** ***hatt*** **= „limită prescrisă de Dumnezeu", hotărîrea a devenit,** ***în drept, lege*** **sau** ***canon = right of God = hakk Allah***[240]**, impusă prin preot =** ***haddar – hattâr,***[241] **în aceeași limbă) ce taie linia de separare între două sau mai multe proprietăți imobiliare ale moșilor și aplică legea. Dat fiind faptul că, absolut întotdeauna delictele și crimele erau răscumpărate de infractori prin cedarea părților de moșie, desfăcute prin** ***lege = hadd – hatt*** **în prezența preotului (=** ***haddarul)*** **satului, actele scrise în legătură cu delimitarea moșiilor prin stîlpi ne-au păstrat și terminat** ***a hotărî.*** **În 25 mai 1588 Petru Șchiopul scrie pîrcălabilor de Hotin** ***„să hotărîți*** **slugii noastre Gavrilaș logofăt, să alegeți și să puneți stîlpi în satele Horbinești, Verbianca și Holohoreni, din ținutul Hotin"**[242]**. Verbul este folosit și de Radu Mihnea voievod, în 24 decembrie 1617, cînd amintește de „stîlpi puși și** ***hotărîți,*** **în zilele lui Alexandru voievod, de Poroseci, pîrcălabul de Soroca, pe Căinari, la Mihălășeni și Popești**[243]**.**

De la aceeași rădăcină ***hadd,*** **„oamenii buni și bătrîni" cu brazde de pămînt pe cap sau umeri, însărcinați să despartă moșiile, se vor numi** ***hotărnici,*** **calitate în care se vor afla numai acei aleși de comunitatea teritorială ori împuterniciți de domnie**[244] **cum avem la Uscați-Războieni pe Valea Albă, ținutul Neamț**[245] **în Vrancea**[246]**, și în alte părți... după ce „judecata au hotărît"**[247]**, cea de sărvîrșire hotărîre**[248]**.**

O singură excepție avem totuși de la regula generală, cînd dreptul de răzbunare al familiei victimei este anulat, acțiunea de urmărire a vînătorilor de urme paralizată, iar judecata „oamenilor buni și bătrîni" și ***hotărîrea*** **suspendată. Este vorba de omorul săvîrșit de către divinitățile femenine sau „Rusaliile", „Călușarii" cu sabia, în „Săptămîna Moșilor", cînd se face pomenirea sufletelor celor morți, în perioada dintre „înălțare" și „Duminica Rusaliilor".**

Îmbrăcate în rochii de in, lungi pînă în pămînt, numite în limba traco persană Καλάσιρις – ***ιος***[249] **(la egipteni una din diviziile castei războinicilor Καλασιριες- ων(ὀι)**[250] **de unde și denumirea de Calasyri și apoi** ***Călușari*** **în limba geto-dacilor și românilor pînă astăzi, sau** ***basande***[251] **cînd** ***hainele,*** **sau** ***bonetele*** **lor erau confecționate din piei de** ***vulpi*** **(=Βασσάραι în limba traco-dacă**[252] **așa numite și bachantele**[253] **simbolizînd astfel, și zeitățile feminine adepte**

---

[240] *The Encyclopaedia of Islam*, vol. II, E-K, Leyden-London, 1927, p. 187-188

[241] M. Bărbulescu-Dacu, *290 mots de origine sanscrito-daco gete dans l'actuelle langue roumaine*, București, 1935, p. 15, nr. 120 după Bergaigne, A. Carnoy și E. Burnouf

[242] Gh. Gibănescu, *surete și Izvoade*, XX, p. 8-9

[243] *A. Moldova*, veac XVIII, vol. IV, p. 218

[244] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 218

[245] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 468, 481

[246] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 70-71

[247] Acad. R.S.R., *Documente* CCXLI/19, P.P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Moldova și Țara Românească*, p. 227

[248] N. Iorga, *Studii și Documente* , V, p. 259-260, No. 153

[249] Democrit, *Ath.* 525 d, Herodot, *Istoriile* 2, 81, *Com. Fr.* 2, 31 Cf. A. Bailly *Dictionnaire grec-français*, p. 1008

[250] Herodot, *Istoriile* 2, 164, 166, 7, 89, 9, 32, și urm. A. Bailly, *op. cit.*, p. 1008

[251] G. Popa-Lisseanu, *Romanica*, București, 1925, p. 21-37

[252] Xenophon, *Anabasis*, VII, 4, 4, Herodot, *Istoriile*, VII, 75

ale lui *Bassareus* (= vulpoiul), numele trac al lui Dionisos[254], *anendele* geto-dace, în număr de 7,9 sau 11, erau însărcinate de zeul suprem cu ridicarea sufletelor celor căzuţi pe cîmpiile de bătălie (αν - αιρέω - ω = a ridica morţii, sau sufletele lor)[255], ca şi ielele din Walkyria goţilor, pentru a le duce în Walhala[256]. În timpul dansului, ielele puteau ucide pe acei cari ar fi încercat să le ridice vălul de pînză albă, folosit la acoperirea feţei şi a capului împodobit cu o cunună de pelin,[257] împletit cu flori de avrămese[258].

„Obiceiul din vechime – scrie Dimitrie Cantemir – le-a dat un fel de privilegiu, încît ei, căluşarii n-ar putea fi daţi în judecată pentru fapta lor, ca omorîtori" [259].

Identic în fondul său şi socotit adesea ca „joc gotic", prin excelenţă, „căluşarii" – (termenul luat şi de bulgari de la traci şi macedoneni[260]), „cu hainele lor osebite, cu muzica lor, cu săbiile, cu obligaţia de a tăcea, cu datoria de a lupta cu alt grup cu indatoriri religioase" ce se află şi în „drujinele Rusaliilor şi azi în Macedonia de sus", unde sînt numite *Albele*[261] sînt de căutat tot în datine trace", scrie N. Iorga[262].

Ceea ce justifică anularea dreptului de răzbunare al familiei lezate şi autoritatea judiciară a „oamenilor buni şi bătrîni", este credinţa pe care o are poporul şi în puterea miraculoasă a acestor zeităţi precum au gepizii şi goţii în *iele şi* zina Filma[263], în a vindeca orice boală. „Norodul superstiţios – scrie D. Cantemir le atribuie puterea de a alunga bolile cronice"[264]. Mai presus de toate însă era teama tuturor muritorilor de a atrage ura acestora, în mîinile cărora stătea însăşi viaţa fiecărui pămîntean.

De aceea, chiar şi membrii cetei „căluşarilor", în perioada „cînd cutreieră toate tîrgurile şi satele jucînd şi alergînd; nu dorim niciodată decît sub acoperişul bisericii, căci cred că dacă s-ar culca în alt loc, îndată ar fi înşfăcat de *Aneraide*, pe care ei le numesc *Frumoase*"[265].

Trăind cu această credinţă în tot timpul „Săptăminii Moşilor", „căluşarii" nu abuzează totuşi de privilegiul lor în luptele dintre cetele adversare.

Creaţie populară, sfatul „oamenilor buni şi bătrîni", alcătuit din şase membri plus „judex primarius", de unde vom avea mai tîrziu pe „primar", toţi aleşi în fiecare an la 23 aprilie pe termen de un an de zile, împuternicit să conducă statul politic la sat, să organizeze munca, să

---

[253] Hesichios din Alexandria, *Lexicom*, in „Izvoare Ist. Rom.", II, p. 388-389

[254] Orph. C. 45 cf. Ioseph Wiesnerc, *Die Thraker*, Stuttgart, 1963, p. 39-40, Gh. Popa-Lisseanu, *Romanica*, p. 12-13

[255] A. Bailly, *op. cit.*, p. 123-124

[256] *Der grosse Brockhaus*, V. Band, 1930, p. 451

[257] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, cap. XVII, ed. Adamescu, p. 131-132

[258] *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, p. 1174-1181

[259] D. Cantemir, *op. cit.*, cap. XVII, ed. cit., p. 131-132, ed. Pascu, p. 157

[260] Romulus Vineş, *Originea jocului în căluşari...* Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române*, in „Daco Romania", III, p. 154-155, N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 94 şi 275 nota 6

[261] C. Jirecek, *Staat und Gesellschaft*, III, p. 56, N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 275, L. Şăineanu, *Studii Folclorice*, Bucureşti, 1896, art. *Ielele*, S.F.L. Marian, *Sărbătorile la Români*, III, Bucureşti, 1901, p. 328

[262] N. Iorga, *op. cit.*, II, p. 276

[263] S. Mangiuca, *Însemnătatea botanicii româneşti*, „Familia" (1874) No. 44 p. 524-525, B.P. Haşdeu, *Zina Filma, Goţii şi Gepizii în Dacia*, Bucureşti, 1877, p. 1-13

[264] D. Cantemir, *op. cit.*, ed. cit., p. 131-132, şi ed. Pascu, p. 158

[265] *Ibidem*, p. 131-132, ed. Pascu, p. 157

organizeze contribuțiile fiscale pentru toți megieșii, în vederea organizării apărării la hotare și asigurării liniștii interne, a fost înzestrat în același timp, și cu o largă competință judecătorească. El avea latitudinea să rezolve litigiile de hotare și pricinile privind mișcarea bunurilor materiale, cum erau moștenirile, împărțirile de pămînt, vînzările, donațiile, schimburile, să constate averile mobile ale fiecărui individ în parte și să impună contribuțiile fiscale, să dispună urmărirea pentru achitarea acestora și să judece pe evazioniști, ca pe niște dezertori de la datorie față de comunitate.

În cazurile de săvîrșire a unor delicte sau crime pe hotarul satului, el dispunea urmărirea, prinderea și aducerea în fața scaunului de judecată, a tuturor infractorilor, ca aceștia să răspundă personal de faptele lor, „fie mari, fie mici", în temeiul responsabilității individuale, ca să li se măsoare și lor cu aceiași măsură cu care au măsurat ei semenilor lor.

Reprezentînd interesul public al statului politic respectiv, sfatul „oamenilor buni și bătrîni" nu avea căderea să ierte delictele și crimele care lezau morala publică, turburau pacea, ordinea și disciplina în interiorul satului și produceau lupte fratricide. Se conforma însă, ori chiar intervenea spre o înțelegere = *compositio homicidii* dintre familia victimei care punea în funcție dreptul de răzbunare – *vendetta* și aceea a infractorului dar numai dacă aceea dintîi declara în public că-l iartă pe vinovat și că nu se va mai prevala de dreptul de răzbunare, după primirea *wehrgeldului*. De asemenea, el se preocupa de perceperea gloabei pentru turburarea păcii adică *dușegubina* pentru „pierderea sufletului", ca amendă în favoarea fiscului. Ceea ce trebuie de remarcat și de subliniat în mod deosebit, este că la sate, în totdeauna, la judecarea și sancționarea celor vinovați, alături de sfatul „oamenilor buni și bătrîni" era prezent și preotul, care pecetluia sentința în numele puterii divine, ca și la celto-germanici.

JURĂTORII ȘI ATRIBUȚIILE LOR

Neglijarea totală a discutării rolului „oamenilor buni și bătrîni", ca instanță de judecată la sate, a fost făcută de juriștii și istorici anteriori în favoarea aceleia a jurătorilor, pe care puțini totuși și-au închipuit-o ca instituție autohtonă.

Considerind-o ca pe o moștenire romană, provenind din „sodales arvales" B.P. Hașdeu o socotește ca fiind împrumutată în epoca stăpînirii Daciei, așa cum, au luat-o mai tîrziu și iugoslavii[266], după așezarea lor în Ilyricum, în secolul al VII-lea, e.n.

A. D. Xenopol ia poziție împotriva acestei opinii și emite teoria împrumutării ei prin slavi de la germani[267], după părăsirea Daciei de către Aurelian, iar I. D. Condurachi de la sașii[268] din Transilvania, în sec. XII – XIII, deși acte mai tîrziu arată protestele românilor de acolo împotriva unor sentințe date de organele de judecată districtuale, pe considerentul că procesele nu au fost judecate „iuxta legem valachorum"[269].

B. P. Hașdeu va reveni, după critica acestora, la părerea împrumutului ei de la germani[270].

---

[266] B P Hasdeu, *Jurul la români și la sîrbi*, în „Arhiva Istorică" III, București, 1867, p 145-147.

[267] A D Xenopol, *Studii asupra vechilor noastre așezăminte*, „Convorbiri Literare", Anul VIII, Iași, 1874, p 137-152, 182-196, 214-234, idem, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol VII, ed III, p 127

[268] I. D. Condurachi, *Recherches sur l'ancienne organisation judiciare des roumains*, Paris, 1911, p 89-100

[269] V Motogna, „Revista Istorică" Anul VIII (1922), No 10-12, p 190-192

[270] B P Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, București, 1878, p 119-125

Prima teză exprimată de B. P. Haşdeu va fi adoptată, fără rezerve, de către G. Gr. Tocilescu[271] în anul 1870, pentru că în anul 1882 să evolueze spre ideea originii germanice[272].

Mai apoi, ideea preluării instituţiei jurătorilor de la romani, din perioada stăpînirii Daciei, a fost reluată, în 1939, de Bogdan Agapie[273] şi susţinută de N. Iorga[274] şi Andrei Rădulescu[275].

Deşi argumentele aduse de susţinătorii tezei înrudirii ei cu aceia a germanicilor sînt foarte serioase, totuşi, Ioan Bogdan s-a temut să ia parte acestora şi, încercînd să devină original, a lansat teoria, în 1894, că ne aflăm în faţa unui „aşezămînt împrumutat de noi de la slavi, iar de aceştia de la germani"[276], după ce a fost plămădit şi redat în forma slavă, mergînd pînă acolo încît, în 1905, a putut să afirme că, „fără înrîuirire slavă nu poate fi vorba de poporul român".[277]

Această stranie părere formată pe un mixtum compositum – a fost adoptată de Ioan Peretz[278], C. G. Dissescu[279], M. V. Demetrescu[280], D. D. Stoenescu[281], G. Alexianu[282], Ştefan Berechet[283], A. I. Iaţimirski[284], cu oarecare rezervă de A. V. Boldur[285], ultimul făcînd o paralelă între jurătorii români şi *posluhu* ruşilor, precum şi de D. Bogdan[286].

Împotriva acestor teze s-a ridicat I. Nădejde[287], în anul 1900 care a formulat opinia originii traco-dace a instituţiei, urmat de N. Iorga[288], în 1922, (după ce părăsise pe aceea împrumutului de la slavi[289], din 1905) de George Fotino[290], şi recent de Gh. Cronţ, acesta adoptînd-o numai după ce admite însuşirea de către autohtoni a practicilor judiciare ale slavilor asimilaţi, de pe teritoriul vechii Dacii[291], adică dintr-un alt mixtum compositum. În sfîrşit,

---

[271] G. Gr. Tocilescu, *Juriul la români*, în „Foaia Societăţii Românismului", Anul. I, Bucureşti, 1870-1871, nr 11 şi 12, p. 463-473, 563-616.

[272] *Idem, Documente inedite privitoare la istoria Românilor*, în Revista pentru Istorie, arheologie şi filologie, Anul I, vol. I, Bucureşti, 1882, p. 192.

[273] B. Agapie, *Problema jurătorilor români*, Iaşi, 1939, p. 57.

[274] N. Iorga, Recenzie „Revista Istorică" XXV/1939, p. 380-381.

[275] A. Rădulescu, *Romanitatea dreptului nostru*, „An. Acad. Rom. M. S. I., Ser. III", tom. XXI M.I., Bucureşti, 1939, p. 9-39.

[276] I. Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru români*, Bucureşti, 1894, p. 24-25.

[277] *Idem, Istoriografia română şi problemele ei actuale*, Bucureşti, 1905, p. 21.

[278] I. Peretz, *Curs de istoria dreptului roman*, II, Bucureşti, 1928, p. 162.

[279] C. G. Dissescu, *Originile dreptului roman*, Bucureşti, 1898, p. 38.

[280] M. V. Demetrescu, *Instituţia jurătorilor*, „Convorbiri Lit.", An XXXIII (1899), p. 300-310, 429-440, 544-552, 657-668, 749-767, 854-870.

[281] D. D. Stoenescu, *Instituţia jurătorilor*, Craiova, 1921, ed. II, p. 16.

[282] G. Alexianu, *Instituţia jurătorilor în vechiul nostru drept*, Bucureşti, 1924, p. 11 şi urm.

[283] Şt. Berechet, *Judecata la români pînă în sec. XVIII*, Chişinău, 1926, p. 52-54.

[284] A. I. Iaţimirski, *Otgoloski slaveanskoi poroti vi obicinomie pravea y rumâni* XV-XVII vecov (= *Ecourile jurămîntului slav în dreptul cutumiar la români în veacurile XV-XVI)* in Jagici „Feschrift zbornic u slavu vatroslava Jagicia", Berlin, 1908, p. 159-171, recenzie în „Revista Istorică Română" III (1933), nr. 3, p. 301-302.

[285] A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, I, Chişinău, 1937, p. 257-259.

[286] D. P. Bogdan, *Despre jurători* în „Revista Arhivelor", III₃ (1939), nr. 8, p. 216-226.

[287] I. Nădejde, *Originea dreptului consuetudinar român*, în „Noua revistă română", Anul I (1900), nr. 3, p. 111-130.

[288] N. Iorga, *Istoria poporului român*, Bucureşti, 1922, p. 381.

[289] Idem, *Geschichte des rumanischen Volkes in Bahmen und seiner Staatsbildungen* I, Gotha, 1905, p. 230.

[290] G. Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit roumain,* Paris, 1925, p. 233.

[291] Gh. Cronţ, *Instituţii medievale româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 86-87, 107-108.

ultimul istoriograf care a susținut originea românească al instituției jurătorilor, derivîndu-o din dreptul gentilic este P. P. Panaitescu[292].

Discutarea problemei jurătorilor sub unghiul împrumutului instituției de la alte popoare de către majoritatea autorilor menționați s-a putut face, desigur, numai datorită neglijării totale a instituției „oamenilor buni și bătrîni" la sate, ca prima instanță de judecată.

Dar odată demonstrată existența acesteia, ca instituție izvorîtă din necesitățile organizării gentilice și legată organic de satul autohton, e de la sine înțeles că, pe lîngă aceasta și peste ea, mai era necesar să funcționeze și o instanță de apel ca instanță specială, atunci cînd cazurile, devenind dificile din cauza relei credințe a uneia din părți, depășeau cunoștințele, competența ori jurisdicția celor dintîi.

Constituit la sate ca instanță în primul rînd de împăcarea litigiilor, tribunalul „oamenilor buni și bătrîni" a fost împuternicit să intervină și pentru o înțelegere între părți, chiar în cazuri de omucidere sau rapt de fete mari. Nu însă întotdeauna hotărîrile „oamenilor buni și bătrîni" au avat darul să mulțumească ambele părți. Dacă în probleme de drept penal, sancționarea crimelor era în funcție de pretențiile familiei ce revendică *vendetta,* iar în cele fiscale urmărirea se făcea la cererea sau vocea poporului, în unele delicte și în litigiile de drept civil partea nemulțumită avea deschisă calea, să ceară, ca pricina să fie judecată de o instanță superioară, alcătuită din mai mulți membri, adică din toți „oamenii buni și bătrîni" aleși dintre megieșii din satele de primprejur, din cele patru sate care erau componentele gintei.

Pentru că sinceritatea și cunoștințele membrilor să nu fie contestate de nimeni, iar autoritatea lucrului judecat să fie acceptată și de partea adversă, dreptul cutumiar, sub influența credinței religioase, a cerut ca, membrii convocați pentru această instanță să intre în funcție ca judecători numai sub condiția prestării jurămîntului în fața altarului și în prezența preotului sau episcopului. După depunerea acestuia, jurătorii numiți adesea și jurați, nu mai puteau să împace părțile aflate în litigii, ci trebuiau să judece și să condamne, prin autoritatea *jurămîntului,* partea dovedită de rea credință sau abuz de putere.

Traco-dacii și-au organizat ambele instituții, așa cum le aveau și sciții, care depuneau *jurămîntul* pe altarele regale (vetrele regelui), cunoscute încă de Herodot[293]. Existent din epoca teocrației păgîne, *jurămîntul,* constatat de către Grigorie de Nazians (389) la „jurătorii cu brazda-n cap" la aceiași traci, era după acest mare ierarh „confirmarea sau negarea unei oarecare mărturisiri întărite printr-un act sfînt"[294]. Acei chemați să întărească ori să infirme o mărturisire ca jurători, trebuiau să fie „oameni buni și vrednici", cărora să nu li se poată aduce nici o acuzație infamantă[295].

Contemporaneitatea instituției la tracii din Balcani cu Grigorie de Nazians, în secolul al IV-lea e.n., excluzînd aprioric posibilitatea împrumutării acesteia de la alte neamuri, ne orientează spre originea traco-scită a ambelor instituții. Chiar tîrziu, după sute de ani multe

[292] P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*..., p. 228-234

[293] Herodot, *Istoriile*, IV, 68-69 in *Izvoarele Istoriei României*, I, p. 38-39

[294] Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, IV, Paris, 1885, p. 451 ; G. Tocilescu, *Juriul la români*, in „Foaia Societății Românismului", Anul I (1871), nr. 12, p. 511-512 : „Juramentum est affirmatio vel negatio de aliquo attestatione sacrae rei firmata", ut est in Fleta, I, 5, cap. 22, v. 1 Gregorius Nazianzenus, in Iambo 15, seu Definitionibus și Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico*... p. 179, sub voce *Dranea.*

[295] Du Cange, *op. cit.*, IV, p. 415 : „Ejusmodi autem esse debebant sacramentales est conjuratores, qui pro viris bonis haberentur, seu legalibus, vel legitimis et testimonium perhibere idoneis, ac proinde" essent credibiles, et qui nullis accusationibus fuissent infamanti"

documente din secolul al XVII-lea păstrătoare a acestei tradiţii milenare, ca să nu aducem în discuţie mai multe şi din alte secole ulterioare, deosebesc limpede alături de rolul „oamenilor buni şi bătrîni" dătători de lege a ţării în interesul satului şi pe acela a jurătorilor, în cadrul ginţii, convocată ca instanţa de apel, în acelaşi scop.

Într-un act emis de Moise Movilă, în 17 decembrie 1631, domnia, întărind lui Dumitru şi Simeon de la Neamţ părţile de moşie cu mori şi pive din Dobromireşti, pe Smila, din ţinutul Tutova, adaogă că face aceasta fără proces, pentru că partea adversă, Chicoş „a fugit de lege" şi „de la Poarta domniei" şi „n-au vrut să stea să se judece cu dinşii"[296]

Folosirea expresiilor „fugit de lege" şi „de la Poarta domniei" se referă, fără alte comentarii, la instanţele de judecată populară a „oamenilor buni şi bătrîni" din sat şi a „jurătorilor" din gintă, precum şi la aceea de recurs, feudală, a sfatului boierilor, ce funcţiona pe lîngă Poarta domniei, ca instanţă a unirii de triburi.

În altul, dat în 3 februarie 1641 şi confirmat în 11 iunie 1645 de Vasile Lupu voievod, în procesul avut de Dumitru Gheuca mare vornic şi ruda sa popa Grigorie, cu slugile domneşti Matei Stoian şi Nicoale pentru satul Dracsini, din ţinutul Tutova, cari au acte de cumpărătură ale tatălui lor Ursu Bălţatul, fost pitar, se menţionează textual că, „domnia mea şi cu Sfatul nostru nu le-am crezut şi am trimis cu carte domnească la oameni buni, precum ca ei să o ia cu sufletele lor adică, la instanţa de judecată a satului. „Şi aceşti oameni buni din cei de aproape megieşi aşa au luat cu sufletele lor, precum n-are nimica Dumitru Gheuca fost mare vornic şi cu popa Grigorie la sat la Dracsini". Dar Dumitru Gheuca şi popa Grigorie nu s-au mulţumit cu hotărîrea scaunului de judecată al „oamenilor buni şi bătrîni" din sat şi au cerut ca pricina să fie rejudecată de instanţa de apel a gintei, care trebuia alcătuită din megieşii convocaţi din cele patru sate ale acesteia.

Proces civil, cu implicaţii în lumea satelor, care ulterior putea duce la complicaţii de ordin social şi tulburări, Vasile Lupu, deşi un voievod autoritar, nu s-a folosit totuşi de puterea domnească, pentru a impune părţii nemulţumite o sentinţă ce i s-a părut nedreaptă acesteia şi a lăsat să-şi spună cuvîntul instanţa de apel, tribunalul ginţii.

„După aceia Dumitru Gheuca cu popa Grigorie *n-au vrut să le lase lor după lege,* precum au zis acei „oameni buni", şi au cerut să jure Matei, Stoian şi cu Nicolae cu *24 oameni buni în Sfînta Biserică şi pe Sfînta Evanghelie,* precum n-au nici o treabă D. Gheuca şi cu popa Grigorie", continuă domnia, arătînd obiceiul păstrat de tradiţie.

Văzînd contestată hotărîrea primei instanţe şi porunca dată de domnie, piriţii cer convocarea a 24 „oameni buni şi bătrîni", aleşi dintre megieşii satelor dimprejur, cari după ce jura în biserică (denumiţi *juratori = bojilni* cu numele şi satul de origine al fiecăruia), judecă din nou şi confirmă hotărîrea primei instanţe. Astfel, D. Gheuca şi popa Grigorie pierd din nou procesul. În schimb, Matei Stoian şi Nicolae, obţinînd cîştig de cauză şi în instanţa de apel[297], prezentîndu-se cu această hotărîre la Poarta domniei, voievodul şi Sfatul domnesc scriu, în actul din 11 iunie 1645, că aceştia „s-au îndreptat şi au pus şi fierie în vistieria domnească 54 de zloţi tătărăşti"..., iar D. Gheuca şi popa Grigorie „au rămas înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri.

Precizarea de către cea de a treia instanţă ierarhică, Sfatul domnesc al lui Vasile Lupu în actele de întărire, că D. Gheuca şi popa Grigorie *„n-au vrut să le lase lor după lege, precum au*

[296] Th. Codrescu, *Uricarul*, VI, p. 84-85
[297] T. Codrescu, *Uricarul*, VI, p. 84-85

ris acei «oameni buni»" arată, pe de o parte, autoritatea acestei instanțe sătești de a tocmi orînduiala satului în toate problemele de drept, ca primă instanță de judecată, iar pe de altă recunoașterea existenței instanței de apel, a *jurătorilor (= bojilnii)* din cadrul ginții, în fața căreia puteau ataca împricinații nemulțumiți hotărîrea „oamenilor buni și bătrîni" din sat. Calitatea de judecători a jurătorilor în Țara Românească, independent de domnie, a fost demonstrată de C. Giurescu[298].

În Moldova însă, demonstrația de împărțire a puterii judiciare între cele două instanțe ierarhice, a „oamenilor buni și bătrîni" și a „jurătorilor" de către insuși Sfatul domnesc și a jurisdicției fiecăreia în parte este atît de evidentă în raport cu rolul celei din urmă ca instituție feudală, încît orice discuție este inutilă. Rămîne doar să vedem în ce măsură sînt „jurătorii păstrători ai dreptului consuetudinar, și în ce probleme de drept sînt convocați să „dea lege". Rezolvarea acestei probleme pe izvoare documentare este absolut necesară, deoarece nici *Letopisețul moldovenesc,* așa de fidel folosit de Grigore Ureche, nici Dimitrie Cantemir, care în capitolul al XII-lea al *Descrierii Moldovei*[299] vorbește de scaunele de judecată sătești din ocolul Cîmpulungului moldovenesc, în paralel cu instanțele de judecată de ordine feudală de la ținuturi, cu cele de apel ale Țării de Sus și Țării de Jos, și cu cea de recurs, de la Poarta domniei, nu spun nimic despre jurători. Mențiunile făcute de Neculai Costin[300] și Ioan Neculce,[301] privind jurătorii pe care trebuie să-i aducă oamenii liberi, pentru a dovedi că nu sînt vecini, atunci cînd sînt trași la vecinătate, din perioada de la sfîrșitul secolului al XVI și pînă în anul 1749, nu sînt decît referiri tîrzii cu recomandări teoretice la o instituție care funcționa de secole în satul românesc.

LUAREA LEGII ȘI ROLUL JURĂTORILOR ÎN PRICINI CIVILE

Spre deosebire de „oamenii buni și bătrîni" cari apăreau în aproape toate acțiunile săvîrșite de locuitorii satului și în instanța de judecată cu scopul de a condamna pe cei ce turburau ordinea socială și economică a satului, împăca pe împricinați, „jurătorii" erau convocați numai atunci cînd era necesară verificarea bunei credințe a părților aflate în litigiu, spre a condamna pe cei găsiți vinovați de doi, înșelăciune, abuz de putere etc, în săvîrșirea unei acțiuni. De aceea și documentele care indică intrarea în funcție a „jurătorilor" sînt mult mai rare. Atît timp cît recunoașterea sinceră și în conștiința curată a unei situații a constituit cel dintîi argument al părților aflate în proces, pe temeiul căruia judecata „oamenilor buni și bătrîni" putea să demonstreze adevărul și să acorde dreptate uneia din ele, nu a fost necesară convocarea instanței de apel.

Organizarea acesteia s-a făcut numai cînd conștiința unei părți s-a pervertit și dolul sau înșelăciunea, abuzul de putere sau violența au încercat să înlocuiască buna credință și sinceritatea. Un exemplu viu, în ce privește valoarea morală a propriei mărturisiri în recunoașterea unei vine, ni-l dă Gheorghe Heregarul în 5 iunie 1449. Acționat în judecată de către creditorul său, Costea pîrcălabul, pentru datoria de 800 zloți tătărăști, pîrîtul recunoaște și

[298] T. Codrescu, *Uricarul*, XX, p. 73 și 75

[299] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, București, 1943, p. 259-263

[300] Neculai Costin, *Letopisețul Țării Moldovei* in M. Cogălniceanu, *Cronicile României și Letopisețele Moldovei și Valachiei*, Iași, 1872, II, 2, p. 41

[301] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, București, 1959, p. 299. Cogălniceanu, *Letopisețele*, II, p. 361

achită suma în averea sa imobilă, predîndu-i un sat la Vaslui și niște case în Suceava[302]. Mulțumindu-se cu recunoașterea vinei și văzînd acțiunea sinceră de îndreptare a greșelii sale. Sfatul domnesc ia act și nu mai trimite cazul spre judecare în fața „jurătorilor".

Cu totul altfel au stat lucrurile atunci cînd Crasnăș mare postelnic, și Jurj Nicorescu au cerut să li se întărească satele Molnița Stroinți și Urvicoleasa din ținutul Cernăuți, în temeiul unui act ce l-a avut Dima Negru de la Iliaș și Ștefan voievozi împotriva Marușcăi, fiica lui Ion Munteanu, nepotul lui Onofreiu care le stăpînea în virtutea unui ispisoc vechi de la Alexandru cel Bun, dar pierdut, fiind ars în timp ce se afla în păstrare „la mîna preotului rus" din mahalaua tîrgului Suceava. Ștefan cel Mare și Sfatul domnesc, îndoindu-se de buna credință a ambelor părți și după ce pun sub semnul întrebării însăși valabilitatea actului prezent de reclamanți cheamă preotul rus și cere să declare ce știe acesta, referitor la proba scrisă adusă în sprijinul său de pîrîtă.

Deși preotul rus confirmă primirea și păstrarea documentului, scris de logofătul Bratei, în biserica arsă de trăsnet, odată cu detunarea acesteia, avînd în vedere că era vorba de înlăturarea unei probe materiale scrise, a lui Crasnăș postelnicul, domnia și Sfatul boierilor trimit cazul spre verificare, nu numai a bunei credințe a Marușcăi ci și adevărul din declarația ei și a preotului rus, la jurămîntul a „șase preoți jurători", fără a preciza ce reprezintă aceștia în „obiceiul pămîntului"! Totuși din document reiese cît de mare era autoritatea morală a jurămîntului acestora. „Și aducînd preotul rus întru aceiași zi alți șase preoți și el al șeptilea, au giurat pe preoția lor, precum că acel ispisoc al lui Ion Munteanu ce are de la Alexandru Vodă pe trei sate, anume... au fost adevărat și era scris de mîna lui Brăței și au ars împreună cu biserica, de s-au prefăcut în cenușă".

Luînd act de buna credință a pîrîtei și de poziția preotului rus, dovedite prin mărturisirea a șase preoți, sub prestare de jurămînt, domnia și Sfatul domnesc scriu că așa Husea și soția sa Marușca au cîștigat toată dreptatea, iar dumnealui postelnicul Crasnăș și Jurj Nicorescu au pierdut judecata înaintea tuturor boierilor." De ce s-a conformat voievodul țării și Sfatul domnesc hotărîrii „instanței jurătorilor" putem deduce și din alte acte ulterioare emise de cancelarie, în care se arată concepția vremii că, jurătorii sînt pentru gintă *„legea țării, după obiceiu"*, ceea ce erau pentru sate „oameni buni și bătrîni".

În virtutea existenții acestei instituții gentilice, Ștefan cel Mare și Sfatul boierilor resping, în 13 august 1464, cererea lui Mîndrea-Jumătate, a soției sale și surorilor acesteia, toate fiicele lui Voinea, de a li se atribui satul Tîrnăuca din ținutul Cernăuți. Refuzînd să acorde crezămînt și înscrisului adus de pîrîtul Misea, prin care Bera, unchiul acestuia, îi lăsase moștenire satul cu limbă de moarte, ei trimit cazul spre judecare la jurători, ca unii cari tocmeau „legea țării". „Noi însă cu boierii noștri *i-am făcut lege după legea țării,* ca să jure Misea pentru acest sat... După ce am dat lege aceasta pentru Misea, el a jurat cu toți acești jurători pentru acest sat și l-a cîștigat *după dreptate și toată legea țării.* Mîndrea, însă a pierdut". Și domnia motivează. *„Iar noi, dacă am văzut jurămîntul,* noi am dat și am întărit slugii noastre Misea... acest sat mai înainte spus, Tîrnăuca"[303].

[302] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 47-49, *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 314-315

[303] F. A. Wickenhauser, *Geschichte der Kloser Homor...* Cernăuți, 1889, p. 175-177, *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 334. Da wir nun seinen Eid gesehen, haben wir unseren Diener Miso dieses vorbenannte Dorf Tárnowka gleichfals gegeben bestatiget

Datorită rolului său în rezolvarea neînțelegerilor ivite cu ocazia moștenirii, împărțirii, vînzării ori schimbului averilor imobile, instituția jurătorilor va funcționa cu aceeași autoritate, ca instanță de apel, convocată alternativ, fie de pîrîți, fie de reclamanți, veacuri la rînd. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, ca și cel următor, implicații în procese de moștenire, ca pîrîți, din satul Bărboși pe Ialpug, din ținutul Tigheci[304], din Frătești, ținutul Roman[305], din Munteni de pe Miletin, din ținutul Hîrlău[306], din Belcești, ținutul Neamț[307], din Sipoteni-Vlădeni, de pe Jijia, din ținutul Dorohoi[308] obțin cîștig de cauză, după ce jură pentru ei toți „oamenii buni și bătrîni" din cele patru sate ale gintei, în număr de 24 ori numai cîte 12 jurători, după „legea țării", adică jumătate din fiecare sat.

Nu întotdeauna însă pîrîții puteau aduna întregul număr al „oamenilor buni și bătrîni" dintre megieși, cari să jure pentru drepturile lor la moștenirea părților de moșie revendicate, ori cu adevărate cele susținute de ei în litigiu. În asemenea situații aflîndu-se, „au rămas din toată legea țării" Poroseci, fost stolnic din Hajerăi, ținutul Orhei[309], în pricina cu strănepoții lui Oană, Miron aprod din Bolată și Laștiuca din ținutul Soroca,[310] nepoții lui Mihul Ponici din Șarba, ținutul Dorohoi[311].

Pentru a frîna totuși tendința crescîndă a unora, spre atacarea hotărîrilor date de instanțele sătești a „oamenilor buni și bătrîni" și a limita numărul mare de procese, atît la instanța de apel din gintă a jurătorilor cît și la Poarta domniei, pe măsură ce se fărîmițau se schimbau ori vindeau averile moștenite, Sfatul boierilor a inițiat un nous sistem de aplanare a neînțelegerilor, oferind reclamanților sarcina să convoace fie măcar cîte trei, dacă nu pe toți, din cei șase „oameni buni" membrii megieși ai acelor patru sate.

Consecința imediată prevăzută de comunitatea megieșilor era, pentru acei ce nu ar fi putut aduce pe aceștia ca jurători, pierderea cauzei, așa cum au pierdut-o Ivan și frații săi din Horodnic, în procesul cu Marușca, fiica lui Ioan Cupcici și vărul ei Mihnea, fiul lui Grozea.

Lepădîndu-se de jurămînt pentru că nu au putut convinge pe nimeni dintre „oamenii buni și bătrîni" din cele patru sate componente ale gintei ca să se adune în instanța de apel și să ateste buna lor credință, în pretențiile ridicate de ei de a participa la moștenirea averilor lui Cupcici, fiii lui Vasco din Horodnic „au rămas de lege", ca lipsiți de onestitate, și intenția de a-și însuși ceea ce nu era al lor.

Constatînd, *în fapt,* cum stau lucrurile, în ziua de 26 august 1474, Sfatul boierilor, prezidat de voievodul țării, întăresc pe Marușca și pe Mihnea în drepturile lor, motivînd, *în drept,* actul scris, „pentru că Ivan și cu frații săi au pierdut înainte a toată legea cea dreaptă" și condamnă pe cei ce „ar încerca să mai pîrască fie Ivan, fie dintre frații sau din *ginta lor,* aceștia să plătească zavească 60 de ruble de argint"[312]. Organ gentilic atotputernic în probleme judiciare, adunarea generală a „oamenilor buni și bătrîni" din cele patru sate componente ale

[304] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 26-27
[305] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 182
[306] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 165-166 și 168
[307] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 36
[308] T. Codrescu, *Uricarul*, vol. XXV, p. 297, 305-306
[309] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, 209-210
[310] *Moldova v epohu feodalizma*, p. 218, *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 111
[311] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 155
[312] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 400-401

gintei a rămas în plenitudinea rosturilor chiar după organizarea tribunalelor de ţinutuii, de către şi sub regimul feudal.

Şi nu numai atît, chiar *Sfatul triburilor* însuşi, alcătuit din pîrcălabii reprezentanţi ai celor 24 de ţinuturi, *devenit Sfatul boierilor în evul mediu,* era cel dintîi organ care supraveghează urmărea ca instituţia jurătorilor să intre în funcţie dintr-o necesitate intrinsecă, de a se lichida în mijlocul gintilor, din faşă, o serie de procese. Cazul discutat în actul de întărire al Maruşcăi şi al lui Mihnea, nepoţii lui Cupcici, prin care reclamanţii rămîn de „lege" prin imposibilitatea lor, ca parte în proces, de a satisface „procedura cerută de obiceiul pămîntului", în a aduna pe cei 24 „oameni buni", ca să judece şi să jure ca jurători, arată profunda gîndire juridică a societăţii gentilice, de a curma neînţelegerile familiare într-un mod aşa de simplu. Pentru că în adevăr, nu era deloc uşor să convingi pe cei 24 de „oameni buni şi bătrîni" sau numai 12 chiar, să confirme sub prestarea jurămîntului o pretenţie sau situaţie în contradicţie cu realitatea.

Simplu şi foarte practic, sistemul e folosit în secolul al XVI-lea la procesul dintre strănepoţii lui Toader Pitic cu Lupe Berheci din Piticeni, pe Cobâle, din ţinutul Bacău[313], la acela dintre strănepoţii lui Neagoe, pîrcălab de Hotin, din Zăhăicani de pe Ciuhur, din ţinutul Iaşi-Hotin[314] şi în plină vigoare în cel de al XVII-lea la Strîmtura[315], Grumăzeşti şi Fauri, din ţinutul Vaslui[316] şi în 3 şi 8 iunie 1619, cînd voievodul Gaspar Graţiani deşi străin, originar din Dalmaţia judecînd „după legea ţării"[317], „aflat lege"[318], ca să aibă a jura cu 12 oameni buni jurători (= bojilni) pe sfînta evanghelie, peste mărturiile lor, copiilor lui Motria şi ai lui Vasile Huhulea în procesele intentate lui Ion Hăugul şi Năiseanul, fost vornic. În momentul în care nici primii, nici ceilalţi, „cînd le-a fost ziua, n-au venit cu jurători" şi nu au jurat, au fost socotiţi că „au rămas din toată legea ţării", în timp ce pîrîţii erau declaraţi că „s-au îndreptat şi şi-au pus fierie".

Lepădarea de jurămînt al lui Ivan, fiul lui Vasco din Horodnic şi imposibilitatea strănepoţilor lui Toader Pitic, al copiilor lui Motrea şi Vasile Huhulea şi a celorlalţi, de a împlini însăşi procedura elementară, adunarea a 12 sau 24 jurători, în virtutea cărora Sfatul boierilor, ca instanţa de recurs, motivează, potrivit principiului *actori incumbit omis probandi,* respingerea lor de la pretenţiile ridicate, privite în raport cu adaptarea fără echivoc a jurămîntului şi hotărîriijurătorilor aduşi de pîrîţi din procesele anterioare, explică, pe de o parte, autoritatea morală a lucrului judecat de instanţa jurătorilor, ca una ce s-a alăturat la partea care trăia după principiile: *honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere,* iar, pe de altă parte, că dreptatea şi „legea ţării" stăteau în mărturisirea cu bună credinţă şi în jurămîntul „oamenilor buni şi bătrîni" din gintă, constituiţi în instanţă de apel ca jurători, într-un complet de 12 sau 24 de membri, atunci cînd una din părţi nu era mulţumită cu hotărîrea data de numai 6, „oameni buni şi bătrîni" din sat.

Atotputernicia acestei instanţe de apel în verificarea bunei credinţe a părţilor aflate în litigiu se impunea adesea şi faţă de cei tari, cînd săvîrşeau abuzuri împotriva celor slabi.

---

[313] *A. Moldova*, veac XVI, vol. I, p. 569
[314] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 202
[315] Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. XVI, Iaşi, 1926, p. 21-22
[316] *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 408
[317] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 357
[318] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 363-364

Îndepărtaţi cu forţa din drepturile lor de moştenitori, aceştia din urmă, deşi în situaţie de reclamanţi, obţineau cîştig de cauză dacă cei 24 de „oameni buni şi bătrîni", convinşi de abuzul de putere săvîrşit de pîrîţi, în fap, dădeau în drept, o hotărîre, în acest sens, după ce verificaseră probele *actori incumbit onus probandi*. **Asemenea hotărîri se mai dădeau şi în două categorii de fapte: a) la scoaterea din posesie a unor moştenitori de „vislujenii" sau moşii cumpărate prin deposedarea acestora de titlurile de stăpînire de către un mare dregător feudal în virtutea dreptului de protimisis, sau b) la încălcarea hotarului, prin înlăturarea stîlpilor-borne ori alte semne, dintre sate, de către unii stăpîni, în scopul extinderii posesiunii lor.**

La faptele din prima categorie, a lua lege prin adunarea celor 24 jurători era chiar o obligaţie a reclamanţilor potrivit aceluiaşi vechi principiu de drept *actori incumbit onus probandi*. **Confirmîndu-se acestui obicei străvechi, în 27 martie 1574, Ioan Vodă cel Cumplit trimite pe strănepoţii lui Onică, locuitori ai satului Bucium din ţinutul Neamţ, „după legea dreaptă a ţării", să-şi aducă jurători (= svedeateli = martori), „oameni aleşi buni megiaşi de primprejur", pentru a dovedi că Silion Ciortan le-a făcut „mare asupreală" în zilele lui Petru Rareş luîndu-le satul cu „sila".**

După ce procedura a fost îndeplinită şi toţi „oamenii buni şi bătrîni megieşi de primprejur" au spus: că nu le-a plătit nici întreg satul, ci le-a fost mare asupreală din partea lui Silion Ciortan",... „toţi cu sufletele lor înaintea întregului sfat", domnia dă zişilor „strănepoţi ai lui Onică satul Bucium de pe pîrîul Galben ca să le fie uric şi ocina, dedina ca şi mai înainte, cu tot venitul".[319]

Şi sistemul nu era circumscris numai la regiunea subcarpatică. În 4 septembrie 1574, Petru Şchiopul întărea slugilor domneşti, Fetco, Petre Codau, Raico şi Andenie satul Cotova, de pe Căinări din ţinutul Soroca, „dreapta lor ocină", luată cu forţa, de Sava vistiernicel în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu, numai „după ce au giurat 24 „oameni buni şi bătrîni", că „le iaste dreapta ocină şi moşie".[320]

La fel, hotărîrea unei asemenea instanţe alcătuită din 24 jurători „boieri şi săteni" au scos, în 1628, din posesia satelor Negrileşti şi Briţcani, de la gura Largă din ţinutul Tigheci la cererea lui Gabor, căpitanul de Tigheci „cu neamurile şi răzeşii lui", chiar pe Grigore Ureche, marele cronicar al Moldovei, viitorul mare vornic[321].

Confirmarea în drepturi se făcea, bineînţeles, numai acelor dintre reclamanţi cari puteau îndeplini procedura cerută de „legea ţării". În momentul în care un Pelin vistiernicul din Ilişeşti, ţinutul Suceava, nu poate aduce pe cei 24 jurători să confirme cele înscrise în titlul său de proprietate emis de Constantin Movilă asupra satului Mihalciul, de pe Nistru din ţinutul Cernăuţi, el pierde procesul, învins fiind de Murgeşti ca pîrîţi, dar nu pe temeiul actului de schimb dat de Ştefan Tomşa, ci pe hotărîrea „oamenilor buni şi bătrîni", din 16 august 1656 întărită prin jurămîntul depus în tîrgul Siret, pe Sf. Evanghelie, de 24 jurători şi recunoscută apoi de sfatul boierilor prezidat de voievodul Gheorghe Ştefan[322], la Iaşi.

Fiind mare dregător, Pelin, vistiernicul din Ilişeşti, a fost absolvit de consecinţe pentru intenţia sa de a obţine printr-un act fals şi rea credinţă, ceea ce nu era al său. Nu tot aşa însă aveau să o termine sătenii dovediţi de rea credinţă şi intenţie de înşelăciune.

---

[319] Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, I, 1, Iaşi 1906, p. 139-144, *A. Moldova*, XVI, vol. III, p. 33-34

[320] *A. Moldova*, veac XVI, vol. III, p. 41-42

[321] Arhiv. Stat. Iaşi, *Documente*, 794/1

[322] B. P. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, III, p. 233, 236-237, T. Bălan, *Documente Bucovinene*, II, Cernăuţi, 1934, p. 153-154

În procesul de revendicare intentat, în 4 noiembrie 1614, de către Oană vatămanul și cei peste patruzeci de locuitori din Giordzești și Vitorogi, de pe Polocine din ținutul Tecuci, împotriva lui Nadăbaico, fost mare vornic, pentru răscumpărarea acesor două sate vîndute de ei în prima decadă a celei dintîi domnii a lui Petru Șchiopul, trecînd prescripția „de treizeci de ani", și neputînd aduce nici un fel de acuzație de abuz pîrîtului, reclamanții nu pot apela la judecata jurătorilor și pierd cauza.

Dovediți apoi că „au vrut să-i ia cumpărătura lui dreaptă după atîțea ani, cu nedreptate și cu înșelăciune", ei „au fost rușinați și purtați de gît prin tot tîrgul" Iași și li s-au tăiat nasurile și urechile acelora dintre ei, cari erau mai de cinste, pentru nedreptatea lor și înșelăciunea ce li s-a dat pe față.[323] Rămînînd astfel de „minciună", toți acești locuitori au suportat consecințele faptei lor, pedepse aplicate, desigur tot după obiceiul pămîntului.

La pricinile cu fapte din a doua categorie, a încălcărilor de hotare prin scoaterea de stîlpi, problema discutată de noi și la capitolul „Jurămîntul cu brazda-n cap", sfatul boierilor trimitea ambele părți la instanța gentilică alcătuită din membrii a mai multor sate. Este notorie în această privință procedura urmată, în iulie 1610, de către Seachil cămărașul, la porunca lui Constantin Movilă, transmisă lui prin Nistor Ureche, marele vornic, pentru stabilirea hotarului din satele Dănești și Averesti, de pe Cracău din ținutul Neamț. Luind cunoștința de porunca domnească, Seachil convoacă adunarea megieșilor din șase sate dimprejur, constituind un *mallum* și întrebîndu-i de acel loc, ei toți, în număr de peste o sută „au strigat și au zis că iaste al Dăneștilor". După care, alegind pe cei „24 de oameni buni și bătrîni" de frunte... au purces toți acei oameni pre unde știu ei cii sufletele lor... și ș-au pus stîlpi".[324]

Tot prin convocarea „oamenilor buni și bătrîni" aleși dintre megieși au fost puși stîlpii pe hotarul dintre Uscați și Războieni din ținutul Neamț, în conflictul izbucnit între Ionașco Uscatul și fiii lui Nicoară Prăjescu, răsluit de Ștefan cel Mare, cu ocazia înzestrării bisericii de acolo[325]. De obiceiu însă, tradiția ca hotarul dintre sate să fie ales de „oamenii buni și bătrîni" din satele din jur, constituiți în instanța de judecată ca jurători s-a păstrat, chiar dacă se răfuiau între ei stăpînii feudali din sate diferite pentru hotarul unui alt sat[326].

În asemenea pricini erau necesari cel puțin 12 jurători. Dacă nu se găseau nici acest mic număr, redus la jumătate din întregul de 24, atunci hotarul era restabilit de adunarea megieșilor[327].

„LEGE PESTE LEGE" ÎN PROBLEME DE DREPT CIVIL

Stricarea hotarelor, așa cum am văzut deja și în capitolul „Hotarul satului" era pedepsită de către societate cu o amendă numită în limbile turcice *hatalmak*, cuvint existent și în limba maghiară[328], care putea urca de la 6 sau 12 boi[329] pînă la 50 de boi.[330]

---

[323] *A. Moldova*, veac XVII, vol III, p 182-183
[324] *A. Moldova*, veac XVII, vol II, p 304-305
[325] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 434, 468, 481
[326] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 218
[327] B P Hasdeu, *Arhiva Istorică*, III, p 148, M V Dumitrescu, *Instituția Jurătorilor*, în „Convorbiri Literare", Anul XXXII (1899), p 658 și Șt Berechet, *Judecata la Români* Anexe p LIX *A. Moldova*, veac XVII, vol IV, p 77-78
[328] Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1934, II, p 378
[329] *A. Moldova*, veac XVI, vol I, p 235, III, p 139, 168, 429, IV, p 42

Intrată în vocabularul documentelor româneşti ca *hatalm,* termenul există şi în Ţara Românească[331] ea a fost aplicată mai tîrziu şi celor ce încălcau o înţelegere sau aşezămînt[332], dar şi împotriva celor ce ar fi depus un jurămînt fals, ori contribuit la pronunţarea unei hotărîri necorespunzătoare cu realitatea. Pentru dovedirea sperjurilor, partea nemulţumită putea uza de două alternative: ori solicita ca jurătorii părţii adverse să repete jurămîntul în faţa Sfatului voievodal, ori cerea „lege peste lege".

În conformitate cu acest principiu de drept cutumiar, uzînd de prima alternativă, Dumitraşcu iuzbaşa (= centurionul) din Cîrniceni ţinutul Iaşi, „au venit în anul 1668 la Poarta domniei şi au spus că, în pricina cu Toader şi Buzescul din satul megieş Cîrpiţi, ei or dovedi pre giurătorii lui Toader şi ai Buzescului cum au giurat cu strîmbul".

Sesizat de plîngerea lor, Iliaş Alexandru voievod trimite pe Solomon Bîrlădeanul, mare logofăt, să ia de la jurătorii sperjuri hatalmul 22 de boi şi să-i aducă „să jure la Sf. Neculai domnesc împreună şi cu femeile, oamenii buni şi bătrîni". La refuzul lor de a jura, Dumitraşco iuzbaşa şi ceilalţi răzeşi, obţinînd cîştig de cauză, întăresc autoritatea lucrului judecat prin plata fieriei[333], în timp ce partea adversă, rămînînd de lege, achită ciubotele[334].

În cea de a doua alternativă, partea nemulţumită trebuia să dovedească justeţea cauzei sale prin convocarea unui număr dublu de jurători[335], adică, în loc să aducă 24 de „oameni buni şi bătrîni" ca jurători din cele patru sate ale gintei, să se prezinte cu o instanţă de apel alcătuită dintr-un număr de 48 de jurători „oameni buni şi bătrîni" din minimum şasesprezece sate de primprejur, adică din „oameni buni şi bătrîni" din patru ginţi. Aceştia trebuiau să dea o pronunţare în unanimitate, că partea respectivă a suferit o asuprire notorie. În virtutea unei asemenea hotărîri pronunţată de 48 jurători, „oameni buni şi de ocină", cu care ocazie, după depunerea jurămîntului, „toţi intr-un glas au glăsuit" că Isaico comis din Paşcani de pe Siret „a avut mare asuprire" din partea lui Isac Balica hatmanul. Ştefan Tomşa voievod îi restituie şi confirmă, în 15 ianuarie 1613, reclamantului moşia din Paşcani cu vad de moară la Siret, deşi el avusese ispisoc de întărire de la Ieremia Movilă[336].

Dacă din actul emis lui Isaico nu se pot vedea satele şi numărul jurătorilor aduşi din fiecare, din acela eliberat dat lui popa Mihul din acelaşi sat Paşcani, din ţinutul Suceava, de către Radu Mihnea, în 8 iulie 1617, se observă că numărul lor evolua de la 1,2 pînă la 4 şi 6, ultima cifră fiind din Hănăşani şi Munce[337]. Pentru constituirea acestei instanţe cu jurători, cari cunoşteau şi ca martori cum s-au petrecut lucrurile în realitate, Sfatul voievodal acordă părţii jeluitoare un termen de şase luni de zile[338].

Jurătorilor dovediţi de sperjur, atît în prima alternativă cît şi în cea de a doua, li se aplică şi o pedeapsă de notorietate publică, care atrăgea scoaterea definitivă din o asemenea funcţie. Este vorba de raderea mustăţilor, şi bărbilor pedeapsă pe care şi-o-luau, conform obiceiului ţării

---

[330] B. Gh. Agapie, *Problema jurătorilor români*, Iaşi, 1939, p. 29, P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p. 10.
[331] D.P. Bogdan, *Inscripţia funerară a lui Alexandru Basarab*, în „Revista istorică română", X (1940), p. 349-350.
[332] N. Iorga, *Studii şi Doc.*, V, p. 43, Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, IV, p. 77.
[333] A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova*, p. 489-491.
[334] N. Iorga, *Studii şi Documente*, V, p. 88.
[335] B. Gh. Agapie, *Problema jurătorilor români*, p. 46-57.
[336] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 113-114.
[337] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 188-189.
[338] *Ibidem*, p. 188.

„toți jurătorii", indiferent că depuneau jurămîntul în biserică, „înaintea lui Dumnezeu, ori înaintea măriei sale lui vodă, fie la ce scaun se va întîmpla"[339], în momentul depunerii jurămîntului, înainte de a judeca".

JURĂTORII ŞI ATRIBUŢIILE LOR ÎN PRICINI PENALE

În judecarea delictelor și crimelor penale, „legea țării" nu era restrictivă, în ce privește numărul jurătorilor, dar nici nu admitea rejudecarea proceselor, ca în pricinile civile cu „lege pentru lege". De obiceiu, numărul membrilor instanței penale varia de la 12 la 24, ultima cifră fiind foarte greu de convocat Odată constituiți în instanță de judecată hotărîrea jurătorilor rămînea definitivă, deoarece juriul, fie solidarizîndu-se cu cel inculpat pentru a-l declara nevinovat, fie condamnîndu-l făcea aceasta ca reprezentant al gintei[340], ca și jurătorii (= Eidgenossen) francilor din art. LVIII din *Lex Salica*[341].

Exemple de cum se realiza justiția în pricini penale oferă multe acte interne moldovenești. Două dintre acestea apar însă extrem de edificatoare într-unul, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, apare inculpat Grigorie Udrea, vătaf de Suceava, pentru complicitate la furtul săvîrșit de niște tîlhari în averile fiicelor lui Luca Arbore, din al cărei neam făcea parte și el. Proces civil la început, judecat de jurători sub mitropolitul Anastasie și episcopul Isaia în fața șoltuzului și pîrgarilor din Suceava, în timpul celei dintîi domnii a lui Petru Șchiopul, acțiunea a fost redeschisă în august 1590 de către Solomon logofătul, cu soacra sa, Marica monahia, fiica lui Luca Arbore și Ana, sora ei, fosta soție a lui Plaxa, comis. Trimițîndu-i-se carte domnească de către Iancu Sasu, mitropolitul Teofan a trebuit să instituie un tribunal de jurători cu cari să jure Gr. Udrea, la mitropolia din Suceava, în ziua de 15 august. Adunați în instanță, în fața mitropolitului, a șoltuzului cu cei 12 pîrgari și a șase preoți din Suceava, jurători, toți au spus că a rămas Solomon și cu neamurile lui".[342]

Pierzînd procesul și de data aceasta, prin neprezentare în fața jurătorilor adunați la mitropolia din Suceava, Solomon logofătul revine în timpul celei de a doua domnii a lui Petru Șchiopul, implicîndu-l pe Gr. Udrea pentru complicitate la furtul de bani și argintării săvîrșit de niște tîlhari dintr-o groapă a curții de la Solea și pentru ca la prinderea acestora, ca fost vătaf de Suceava, și-ar fi însușit prin abuz de putere o parte din bunurile găsite.

Pentru a pune capăt acestui proces, Petru Șchiopul dă ordin ca Gr. Udrea să-și aducă de această dată jurătorii în fața domniei, cu cari să jure că, la prinderea tîlharilor a fost predată, odată cu ei și întreaga avere găsită asupra lor „și să fie în pace". Hotărîrea dată de către aceeași jurători, cari au întărit cu mărturisirile lor nevinovăția lui Udrea a pus capăt definitiv procesului, la 3 aprilie 1584, iar domnia a emis un act cu adaosul ca „Solomon să nu mai aibă cîștig asupra lui", deoarece Gr. Udrea a dat toată această avere ce s-a găsit în mîinile Maricăi.[343]

În cazul de față, faptul că instanța jurătorilor gentilici constituită numai de Grigorie Udrea, ca pîrît l-a declarat nevinovat, partea adversă, neputînd dovedi de sperjur pe membrii acesteia, prin imposibilitatea „de a lua lege peste lege", pierde procesul. Conformîndu-se acestei

---

[339] Gh Gibănescu, *Surete și Izvoade*, XXII, p 30, B Gh. Agapie, *op. cit.*, p 51

[340] E Habekern și F Wallach, *Hilfsworterbuch fur Historiker*, Berlin, 1935, p 136

[341] *Textes et documents d'histoire*, vol II, Paris, 1937, p 35 (Colecția Clio), P P Panaitescu, *Obștea țărănească* ..., p 233

[342] *A. Moldova*, veac XV, vol III, p 144-145, 360, 388

[343] *A. Moldova*, veac XVI, vol III, p 241-242

hotăriri, de trei ori repetată, domnia şi sfatul boierilor disculpă pe inculpat şi dă un act scris în acest sens.

Mult mai simplu s-a încheiat un alt proces penal, în care Ion şi cu oamenii săi din Antăleşti, din ţinutul Suceava este implicat de către Stratulat, vornic de poartă, că i-ar fi luat în mod abuziv 50 de boi şi un cal. Izbutind să adune tribunalul gintei, 24 jurători din şase sate din jurul Antăleştilor: Camirzani, Spătăreşti, Broşteni, Tîmpeşti, Obîrşie şi Leucuşeşti, Ion şi oamenii lui sînt declaraţi nevinovaţi, pentru că Ion a jurat cu oamenii lui şi cu 24 de jurători, în prezenţa lui Pătraşco, vornic de Botoşani şi a lui Veveriţă şi Mogâldea, vornici de gloată, în Suceava că boii şi calul au fost luaţi de Toader Gligenco din Brăieşti[344] şi nu de el.

Raportîndu-li-se cum stau lucrurile, Sfatul domnesc şi Ieremia Movilă voievod scot din cauză pe inculpat şi obligă, printr-o poruncă scrisă, pe Toader Gligenco să plătească însuşirea abuzivă a boilor şi calului lui Stratilat vornic prin pierderea părţii sale din satul Brăieşti, ţinutul Hirlău.

Indicat ca inculpat de către cei 24 de jurători aleşi din şase sate, Toader Gligenco nu s-a mai putut dezvinovăţi şi a trebuit să suporte pedeapsa, prin răşluirea părţii sale de moşie. Aceasta nu înseamnă însă că jurătorii convocaţi să judece în pricini penale nu puteau fi dovediţi de sperjur, dacă ar fi depus mărturie falsă în calitatea lor de judecători.

În principiu, niciunul dintre „oamenii buni şi bătrîni" ai satelor, nu erau admişi ca jurători pentru tâlhării, decît de trei ori. În tratatul moldo-polon din anul 1540 se stipula că cel ce va vrea să jure a patra oară să nu fie admis la jurămînt. Dacă se va dovedi că a fost jurător a patra oară pentru un hoţ, să fie însemnat cu fierul roşu pe faţă, ca sperjur, pentru a fi recunoscut după acest semn[345]. Practic, un act din 13 noiembrie 1699 arată că un locuitor din satul Mileşti, din ţinutul Lăpuşna dovedit ca tilhar ca şi complicii lui pe care i-a luat şi jurători plăteşte gloaba jurătorilor, „pentru limba strîmbă ce au giurat rău acei doi oameni"[346]. Desigur, asemenea cazuri sînt foarte rare şi ele apar tîrziu şi incidental. În general, cînd e vorba de jurători, aceştia nu sînt numai oameni cari atestă, prin prestarea de jurămînt, că susţinerile unei părţi sînt adevărate[347], ci şi că ea nu poate declara fapte neadevărate, pentru că jurămîntul era chezăşia conştiinţii sincere a jurătorilor ca judecători. Într-o carte domnească emisă, în 12 august 1732, de Const. M. Cehan Racoviţă în pricina dintre Manolachi Costachi, mare vornic şi a..., cu moşnenii de pe Greceni ca pîrîţi, chiar un boier din Sfatul domnesc, Costachi hatmanul, rudă cu reclamanţii, se pronunţă împotriva acestora. Şi domnia subliniază că a întrebat pe Costachi hatmanul rudă cu aceşti boieri şi „iarăşi au zis că după giurămîntul martorilor se cade să se dea moşia la moşeni"[348].

Oricum şi indiferent sub ce termen ar apărea în textele slave, fie *clevreati*[349] din latinul *collibertus*[350], fie *priseajniţi*[351], fie *bojilni*[352], fie ca simpli *svedeateli*[353].

---

[344] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 267
[345] E Hurmuzaki, I Bogdan, I Skupiewski, *Documente... Suplement*, II, vol I, Bucureşti, 1903, alin 3, p. 133 şi 136-137
[346] A Sava, *Documente privitoare la tîrgul şi judeţul Lăpuşna*, Chişinău, 1937, p 146
[347] A Cazacu, *Justiţia feudală*, in „Viaţa feudală ", p 490
[348] Gh Gibănescu, *Surete şi Izvoade*, IV, p 235-236
[349] *A Moldova*, veac XVII, vol IV, p 150
[350] Paul Viollet, *Droit privé et sources*, Paris, 1893, p 306-307 Termen însuşit de slavii din sud Fr Miklosich.

Niciodată *vladalaci* ca la slavii din sud[354], şi nici *cletovti*[355] (de la *Kletva*[356] = altar), ca în Ţara Românească, hotărîrea *cojurătorilor* sau mai simplu a jurătorilor era recunoscută de sfatul boierilor, cea mai înaltă instanţă de judecată. Determinantă pentru sfatul boierilor şi domnie, în recunoaşterea şi confirmarea în scris a autorităţii lucrului judecat de aceştia, stătea mai ales în dubla calitate în care apar jurătorii.

Convocaţi ca să confirme, pe de o parte, ca martori, buna credinţă din declaraţia unei părţi şi să nege pe a celeilalte, ei impuneau, pe de altă parte, sub prestare de jurămînt, ca judecători constituiţi în instanţă de apel, mărturisirea lor drept *lege a ţării* „după obiceiu", cu o putere mai presus decît actele emise în cancelaria voievodală de către sfatul boierilor. Datorită acestui dublu rol avut de j urători, hotărîrea lor devenea obligatorie în lichidarea conflictelor dintre împricinaţi. De aceea şi sfatul boierilor prezidat de voievod, ai cărui *membri* nu puteau fi decît judecători – observatori ai *legii* într-un litigiu şi nu şi martori, trimiteau părţile aflate în procese de orice natură să-şi caute *legea* la tribunalul jurătorilor, ocolit cu intenţie frauduloasă de reclamanţi Trimiterea părţilor spre judecare la această instanţă de apel, a doua, în ordinea ierarhică, după aceea a „oamenilor buni şi bătrîni", nu însemna numai o declinare de competenţă a sfatului boierilor, aceştia fiind în imposibilitate de a da o sentinţă justă într-o problemă dificilă, ci o datorie de a supraveghea, ca părţile să apară în proces mai întîi în faţa jurătorilor spre a obţine o hotărîre, fără de care nu se putea da pronunţarea scrisă, în stare să rezolve definitiv, cu autoritate de lucru judecat, litigiul de către cel mai înalt for juridic al ţării.

Caracteristica esenţială a instituţiei în Moldova era că, partea care-i aducea era obligată să depună jurămîntul odată cu jurătorii, în faţa altarului şi în prezenţa preotului sau episcopului, ca şi în dreptul german[357].

În asemenea cazuri, nu împricinaţii erau aceia cari se puteau sustrage de la judecata domnească, cerind în temeiul acestei instituţii fundamentale să fie judecaţi de către megieşi[358], în scopul eludării instanţei Sfatului domnesc, ci acesta din urmă trimitea părţile la instanţa de apel din gintă, hotărîrea jurătorilor fiind absolut obligatorie şi pentru ea, ca să nu fie pusă în situaţia de a i se contesta valabilitatea actelor emise în calitate de instanţă de recurs, pe motivul că membrii ei nu au fost şi martori, în deplină cunoştinţă a cauzei judecate.

Tăria hotărîrii jurătorilor consta, pe de o parte în aceea că aceştia, ca martori, *în fapt*, cunoscînd adevărul în speţa judecată îl declarau în depoziţiile lor, confirmînd buna credinţă a uneia din părţi, iar pe de altă parte, *în drept*, ca judecători, îl ridicau sub prestare de jurămînt la rangul *de lege*. În urma unei asemenea sentinţe, partea respectivă obţinea dreptatea, care era întărită şi cu act scris emis de Sfatul domnesc, pentru virtutea de a fi convieţuit în mijlocul

---

Lexicon palaeo slovenico..., p 288 Ca şi de cei de nord-est, A M Seliscev, *Staroslavianskii Jazyk*, I, Moscova,, 1951, *subvoce*, P P Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p 44

[351] I Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p 191-195

[352] T Codrescu, *Uricarul*, XX p 72-74

[353] D P Bogdan, *Despre jurători* în „Revista Arhivelor", III, nr ((1939), p 216-226

[354] C Jirecek, *Archiv fur slaviche Philologie*, XII, 1900, p 185, cf N Iorga, *Istoria Românilor*, II, p 156 notele 7 şi 8 şi 274

[355] B Gh Agapie, *Problema jurătorilor...*, p 37, Alex Andronic, recenzie în „Studii şi cercetări istorice", vol XIX, Iaşi, Bucureşti, 1946, p 213, Gh Cronţ, *op. cit.*, p 111-112

[356] Fr Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico...*, p 291, I Bianu, *Documente româneşti*, I, fasc 1-a, Bucureşti, 1907, p 24-25, Şt Berechet, *Judecata la români...*, Anexe, p XL-XLV

[357] C Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943, p 259-263

[358] F Haberkern-J Walach, *Hildsworterbuch für Historiker*, Berlin, 1935, p 136

megieşilor gentilici conform principiilor: *honeste vivere, neminem laedare, suum cuique tribuere,* **în timp ce partea neonestă rămînea de lege.**

Superioritatea hotărîrii jurătorilor însă din vechiul drept moldovenesc stătea în respectul deplin al egalității în drepturi al femeilor cu acelea ale bărbaților la la stăpînirea şi moştenirea pămîntului, aşa cum mai exista obiceiul numai la sarmați şi vizigoți, pe cari i-au asimilat carpii liberi şi tyrageții în simbioza continuă secole la rînd, obiceiu inexistent la slavii de răsărit şi nici la cei din sud.[359]

Aşa cum a fost organizat satul, cu sfatul „oamenilor buni şi bătrîni", ca tribunal sătesc şi ginta, cu jurătorii ca instanță de apel, care să dea „legea țării", a servit ca model pentru instituția politică românească feudală, constituită în jurul unei curți în care şeful războinicilor, era asistat de 6 sfetnici, de 12, de 24 sau de 48, cîteodată, după împrejurări si cazuri.

VĂTĂMANII ŞI ATRIBUȚIILE ÎN SATUL MOLDOVENESC

În capitolul „Juzii şi vătămanii" semnalasem existența în unele sate moldoveneşti a instituției vătămanilor, – inexistentă ca termen în documentele Țării Românești, concomitent cu aceia al juzilor şi cnejilor şi condusesem, că aşezările respective nu ar putea fi formate decît de tătari, atît după originea mongolă a cuvîntului, cît şi după aceia a locuitorilor în mijlocul cărora apar.

Folosit de moldoveni timp de o sută de ani (1242 – 1342) cît a durat dominația Hoardei de Aur, paralel cu acela de *jude,* **termenul** *vătăman* **a intrat în vocabularul curent al satului de la răsărit de Carpați, pentru şeful puterii executive la sat şi a pus în umbră treptat pe acela autohton de** *jude,* **aşa cum odată cu organizarea regimului feudal expresia** *cneaz,* **de origine gotică, a fost înlăturată, în perioada simbiozei cu popoarele turcice (643 – 1241) chazari, pecenegi uzi şi cumani, de titlul,** *boier.*

Adoptînd formal noua titulatură ca pe o haină de împrumut, subalternul imediat al lui *judex primarius* **din obştea gentilică, devenit** *vătămani* **în actele de cancelarie a rămas, în fapt şi în drept, un exponent al satului autohton, deoarece era ales. Legat de comunitatea teritorială, şi ca organ executiv al „oamenilor buni şi bătrîni" în satele libere de ocol, conduse de cneaz = boier = vornic,**[360] *vătămanul* **a evoluat şi s-a adoptat noilor cerințe impuse de regimul feudal, atunci cînd satul său de baştină, a fost încredințat spre organizare, ca feud cu titlul de stăpînire, celui dintîi dintre războinicii satului, ori unui altuia din altă gintă apropiată.**

Prezența instituției în satele moldoveneşti a fost pusă în discuție de I. Condurachi[361]**, ca fiind în legătură cu „oamenii buni şi bătrîni" şi rolul acestora la sate.**

D. Ciurea însă, deşi a văzut in vătăman pe reprezentantul sătenilor ce menajează interesele comunității săteşti[362] **în raport cu vornicelul sau economul (socotitorul), împuternicitul stăpînului feudal**[363]**, totuşi conchide că instituția este de origine ruteană şi**

[359] N Iorga, *Istoria Românilor*, III, p 45

[360] T Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1960, p 83

[361] J Condurachi, *Recherches sur l'ancienne organisation judiciare de Roumains*, Paris, 1913, p 49-54

[362] D Ciurea, *Date privind situația internă a Moldovei la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea*, in „Studii", Anul VIII, nr 5-6 (1955), p 115 nota 6 şi p 116-117 nota 7

[363] D Ciurea, *Situația internă a Moldovei în epoca lui Ştefan cel Mare* in „Studii", nr 6 (1957)

oiganizatoare numai a comunităţilor de obîrşie ruteană[364], desigur influenţată de B. D. Grecov.[365]

P. P. Panaitescu[366] e de părere că vătămanul, este dimpotrivă, un „reprezentant al stăpînului", mai ales în acele sate în care stăpînul nu-şi avea locuinţa permanentă, „curtea boierească", reînviind astfel ipoteza exprimată de R. Rosetti, care totuşi vedea în vătăman, un cuvînt rămas de la tătari[367].

Voind să fie original, în continuare, acelaşi autor scrie că vătămanul este termen rusesc şi însemna conducătorul unei cete *vataga*. La început, anterior formării satului moldovean, el ar fi fost ca şi cneazul, un stăpîn de sat. Dar după aceasta, „rămînînd sub stăpînirea unor boieri cari acaparează pămînturile, ei sau o parte, dintre dînşii, sînt reduşi la rolul de reprezentanţi ai stăpînului" de sate[368], ca şi *iureadnicii*[369] de altfel, cu care-i confundă totalmente.

Desigur, apărînd concomitent cu aceştia din urmă, cari cîteodată sînt numiţi şi vornicei, e lesne de înţeles confuzia făcută între unii şi alţii.

Trăsăturile caracteristice însă, care duc la definirea rolului specific al fiecăruia la sate, se pot desprinde numai din urmărirea atentă a atribuţiilor fiecăruia în parte în documente şi cronici.

ATRIBUŢIILE VĂTĂMANULUI CA PĂSTRĂTOR AL ORDINEI PUBLICE

La dispoziţia sfatului „oamenilor buni şi bătrîni", ca unii ce erau aleşi de comunităţile săteşti, prima atribuţie cu care au fost însărcinaţi de *judex primarius*, vătămanii din actele de cancelarie în secolele XVI – XVIII, a fost aceea de a face poliţie la sate, cu competenţa de a aresta pe răufăcători, delincvenţi de drept comun şi criminali. Reprezentînd „braţul secular" al comunităţii săteşti, autoritatea fizică şi morală a vătămanului în asigurarea ordinei publice a fost recunoscută şi întărită de domnie, indiferent că aşezarea era liberă, pendinte de ocolul domnesc, ori închinată unui stăpîn, dependentă de ţinut.

Stăpînul unui sat nu putea scăpa de răspunderea penală ce plana asupra sa, în cazul unei năpaste, pînă ce nu depunea jurămîntul şi vătămanul cu cel puţin doi oameni din sat. Acest rol al vătămanului era stipulat chiar în convenţia interstatală încheiată de Ştefăniţă voievod şi coroana polonă, în 7 august 1519. „Dacă cineva şi-ar urmări paguba sa ori a altuia" – e vorba de căutarea tîlharilor de către vînătorii de urme (slidogoreţii) – şi ar ajunge la hotarul unei aşezări „iar stăpînul ar spune că nu-i a lui acea proprietate, atunci acest stăpîn trebuie să jure el însuşi şi să mai jure şi vătămanul său cu alţi doi oameni şi în acest fel să se dezvinovăţească proprietatea"[370], se scrie lapidar în acest tratat.

În virtutea acestui drept de a asigura ordinea publică, vătămanii satelor Ripiceni, Băliceni, Rădeni, şi Dobîrceni de la vărsarea Teliţei în Nistru, din ţinutul Tighina, ale mănăstirii Pobrata erau împuterniciţi de domnie, în 25 august 1606, să apere pe locuitorii aşezărilor respective în cazul în care dregătorii domneşti ar încerca să intre în sate, abuzînd de puterea lor,

---

364 *Idem, Organizarea administrativă a Moldovei*, in „Anuarul Institutului de Istorie A D Xenopol", II, Iaşi, 1965, p 211 şi urm

365 B D Grecov, *Ţăranii în Rusia*, Bucureşti, 1952, p 295-296, 314, 340

366 P P Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p 191

367 R Rosetti, *Despre clasele agricole în Moldova*, in „Revista Nouă", Bucureşti, 1889, Anul II, p 72

368 P P Panaitescu, *Obştea ţărănească*, p 192

369 *Ibidem*, p 193

370 M Costăchescu, *Documente Moldoveneşti de la Ştefăniţă Voievod*, Iaşi, 1943, p 522-523

pînă acolo încît să-i bată cu nuiele, pe aceia ce ar îndrăzni să tulbure pacea locuitorilor[371], chiar dacă ar fi marele vătaf (şeful poliţiei districtuale) şi de drept administrativ financiar al ţinutului. Dar nu numai atît vătămanul răzeşilor din Piperceni, ţinutul Orhei primea, în 8 aprilie 1609 ca reprezentant al consîngerilor săi, proprietari cu titluri înscrise în cărţi domneşti şi întărit de domnie, împuternicirea să apere satul de incălcările lui Vasile Lozonschi, stolnic „să-l bată şi să-l scoată din sat"[372]. În general, în aceste sate de răzeşi vătămanii erau şi custozi ai averilor celor lipsiţi de apărare.[373]

Vătămanii din satele mănăstireşti închinate călugărilor cu imunităţi fiscale, judiciare şi vamale aveau competinţa de a pedepsi pe aceia dintre vecinii care nu ar asculta, a-i certa şi a-i globi „cum este obiceiul"[374] a-i aresta şi a-i trimite legaţi la domnie[375] pe rebeli, ori să le dea cîte 300 de toiege[376]. Un act emis, în 11 mai 1608, de Constantin Movilă mai atestă şi împuterniceşte, în acelaşi timp, pe vătămanii din satele mănăstirii Galata în dreptul lor de a prinde pe oamenii[377] răi, împreună cu oamenii lor din sate şi a-i preda, „unde va fi legea".

Fără îndoială că, în acest din urmă caz, domnia se referea la tîlhari care trebuiau prinşi şi predaţi tribunalului sătesc, iar după judecată erau înaintaţi domniei spre a fi executaţi. Concludent pentru aşa ceva este ordinul scris, în 14 septembrie 1618, de Radu Mihnea, la Tighina pe malul Nistrului, vătămanului din satul Şerpeni (fost proprietatea lui Cozma Gănescu, poreclit Şarpe postelnicul), din ocolul Tohatinului, ţinutul Tighina, de a prinde pe Istrate şi Cassian din acel sat, care au furat doi cai de la Postolachi, pîrcălab de Orhei şi Corui, fost comis, şi a-i pune „sub puternică pază"[378] (tverdoi poroki)[379] adică acolo unde garda satului păstra armele de luptă în incinta fortificată = horodiştea Casei de Obşte „pînă ce le va da zi înaintea domniei".

Arestarea acestora se putea face de vătămnan, ajutat de oamenii înarmaţi care se aflau în subordinea lui, aşa cum văzuse şi însemnase în notele sale de călătorie Evlia Celebi,[380] în 1659. *„Fiecare sat îşi are judele şi ostaşii săi,* şi, în ţară este aşa de mare dreptate şi echitate încît, dacă ai purta în public lucruri, ca pietre preţioase puse de tipsie de aur, nimănuia nu i-ar veni in minte nici măcar să se uite la ele."[381]

În ce priveşte corpul de gardă din Casa de Obşte în care erau deţinuţi răufăcătorii pînă la judecată, expresia slavă *tverdoi poroki* este o raritate în documente, ca şi aceia de *temniţă*, utilizata pentru prima dată de Azarie la descrierea evenimentelor interne din domnia lui Ion Vodă cel Cumplit ultima provenind din *tima* = *întuneric* şi *temnîi* din limba slavă veche[382].

Lumea satelor îi spunea *vartă*, termen moştenit din celticul *ward*, de unde *warda* = custodia oppidorum[383], existent şi în Friul[384] pe care slavii l-au împrumutat şi folosit cu sensul

---

371 *Moldavia v epohu feodalizma*, I, Chişinău, 1961, p. 216-217
372 *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 202
373 *A. Moldova*, veac XVII, vol. IX, p. 333-334
374 Arh. St. Buc., *Mănăstirea Bisericani*, I/20 (10 dec. 1633).
375 *A. Moldova*, veac XVII, vol. V, p. 235-236
376 *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 235-236
377 *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 153-154
378 *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 293
379 Fr. Milklosich, *Lexicon palaeo-slovenico...*, p. 658 *Prak = machina bellica.*
380 Andrei Antalfi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova*, in „Bul. Comis. ist. Rom", vol. XII, p. 51-52.
381 I. Bogdan, *Cronicile slavo-române*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 137, 149
382 Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 1021-1022
383 Du Cange, *Glossarium...*, VIII, Niost, 1887, p. 404

de ***poartă,*** **scris prin metateză** ***vrata.***[385] **În loc de** ***vartă.*** **pentru Incinta unde se afla corpul de gardă,** *custodia = pază, gardă.*

Cu acest înțeles a fost păstrat intr-un act al satului Şendriceni, scris în 5 august 1620, de Boțea, ureadnicul de Dorohoi[386] şi intărit de Alexandru Iliaş voievod, în 18 noiembrie acelaşi an, tradus de Pavel Debrici, clucerul, în 1780, prin ***vartnița***[387]**.**

Două acte emise de cancelaria domnească mai tîrziu, unul în 14 iulie 1662 şi altul în 13 mai 1666, primul pentru Lascarache cămăraşul şi al doilea pentru Andronic postelnicul, referitor la nişte locuri virane ce se aflau în Iaşi pe Ulița mare, dăruite acestora, identificau *temnița* **cu „unde au fost varnițele"[388] ceea ce înseamnă că, vechiul termen celtic** *varta* **se afla în luptă cu cel nou slav,** *temniță.* **El nu va cedă locul însă aşa repede.**

Varlaam, mitropolitul Moldovei (1627 – 1653) foloseşte cuvîntul *vartă* **în** *Cazanile* **sale pentru locul în care a fost închis Isus Hristos de către romani, în timpul judecării lui de către Ana şi Caiafa. „Acolo ca un mincinos fu şchiopit (scuipat) şi bătut şi ocărît şi acolo în** ***vartă*** **preste toată noaptea rîs şi batjocorit de slujitori... şi din** *varta* **foarte de dimineață scos şi la sfat, la curtea Caiafei dus."[389], deşi nu-i erau necunoscuți nici termenii** *temniță*[390] **şi** *închisoare*[391]**.**

Cronicarul Grigore Ureche şi interpolatorii săi Simeon Dascălul şi Misail Călugărul utilizează numai pe aceştia din urmă[392], dar Ion Neculce[393] şi Muşte[394], creatori şi continuatori ai limbii literare româneşti în aceste părți răsăritene ale Carpaților nu au în vocabularul lor decît *varta.*

Deasemenea, cu toată funcția pe care o avea de îndeplinit la sate, *varta* **a rămas expresia curentă păstrată de tradiție şi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Un Gavril Trincă din Tatomireşti ținutul Vasluiului, amanetînd un pămînt pentru achitarea unei gloabe scrise, în 6 iulie 1764, va face zapisul „făr-de voia lui, fiind închis[395] în** ***vartă".***

Plenipotent în exercițiul funcțiunii sale de şef al puterii executive pentru menținerea ordinei publice şi punerea în practică a verdictelor date de „oamenii buni şi bătrîni" în perioada orînduirii gentilice, vătămanul evului mediu a trebuit să-şi limiteze autoritatea sa la dreptul de a urmări, aresta şi deține pe răufăcători numai în timpul şi pînă la judecarea lor de tribunalul sătesc, confirmarea şi executarea sentințelor capitale intrînd acum în competența marilor vornici din Țara de Sus şi Țara de Jos şi a domniei.

El era totuşi temut, ca unul ce avea sub comanda sa straja satului şi deținea cheile de la varta casei de obşte, împuternicit fiind bine înțeles, de către ceilalți şase judecători, „oameni buni şi bătrîni" şi de *judex primarius* **= primarul satului.**

---

[384] M. Bărbulescu-Dacu, *290 mots d'origine sanscrito-daco gète...*, Bucureşti, 1934, p. 12
[385] Fr. Miklosich, *op. cit.*, p. 75
[386] *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 492
[387] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 507
[388] Arh. St. Iaşi, *Documente*, 462/28 (regest)
[389] Varlam, *Cazanile*, Bucureşti, 1894, p. 64
[390] *Ibidem*, p. 127
[391] *Ibidem*, p. 155
[392] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 77, 197
[393] Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, p. 39, 262, 270, 289, 290, 395
[394] Muste, *cronica lui* în *Letopisețe...*, ed. II, Kogălniceanu, III, 2, p. 40
[395] N. Iorga, *Studii şi documente...* VI, 2, Bucureşti, 1904, p. 162, nr. 74

VĂTĂMANII ŞI ROLUL LOR ÎN TRANSFERUL DE PROPRIETĂŢI PRIVATE DIN HOTARUL SATULUI

Organ executiv ales de comunitatea sătească pentru păstrarea ordinei publice în sat, vătămanul, în afară de faptul că era la dispoziţia sfatului „oamenilor buni şi bătrîni" trebuia să mai fie prezent la orice mişcare de proprietate din interiorul satului, la restabilirea hotarului încălcat de megieşii aşezărilor vecine, sau chiar cînd se făceau modificări în proprietatea satelor dimprejur.

Dacă din actul de cumpărare a patru jirebii din Botoşani de către Ion Braha, păhărnicel din Volovăţ de la Ionaşcu păhărnicel din Horodnic, prezenţa în Volovăţ la 15 mai 1598, unde s-a făcut tranzacţia, a vătămanului din Hrinceşti, sat vecin cu ultimile localităţi, împreună cu alţi şase „oameni buni şi bătrîni"[396] este justificată de necesitatea participării acestora ca persoane neutre în modificarea statutului averilor celor doi păhărnicei, aceia a lui Nicoară, vătămanul din Şerbeşti, în 15 martie 1602 şi 15 ianuarie 1633, la Şerbeşti şi Heleştieni, cu şase „oameni buni", era impusă de la sine, deoarece prin părţile cumpărate de Nicoară Prăjescu mare logofăt, se proceda la ieşirea din indivizie şi delimitarea Mizelor vîndute în alt sat vecin, Cîrligi din ţinutul Neamţ.[397]

Principiul de drept era statornicit definitiv de o practică îndelungată la sate. În virtutea lui asista Pătraşco vătămanul din Verşeşti, de pe Cracău ţinutul Neamţ, în 18 septembrie 1603, în Dragomireşti, la vînzarea de către Ştefan Beşetea din Săcuiani a părţilor sale de moşie din Vîrtop, din acelaşi ţinut[398], aşa cum participă în 28 ianuarie 1609, la vînzarea unor părţi din satul Nemerniceni de pe Şomuz, din ţinutul Suceava, toţi vătămanii din ocolul tîrgului Suceava[399].

Deasemeni, ei nu erau scutiţi de prezenţă nici la donarea unei părţi din sate sau din prisăci, mai ales că cel mai adesea, prin aceste acte de filantropie se introduceau în mijlocul megieşilor persoane străine de gintă, ori instituţii, cum erau mănăstirile, într-o astfel de împrejurare, Zaharia vătămanul din Zăneşti şi cu „oamenii buni şi bătrîni" au trebuit să ia act, în 1612, de dania unei prisăci făcute de Vasiu mănăstirii din Tazlău, „pentru a fi scris la pomenire din an în an"[400], iar Iani vătămanul la aceia din 5 decembrie 1616, a lui Vasile Bogza în satul Hlăpeşti ţinutul Lăpuşna, de către Vasile Habiac.

Rolul cel mai important însă, pe care-l avea vătămanul într-un sat, înainte de a fi vorba de proprietate şi mişcarea ei în interior, era să asigure, împreună cu „oamenii buni şi bătrîni" neschimbat, „hotarul din veac" al aşezării, atunci cînd se iscau litigii. În asemenea cazuri ei erau convocaţi şi participau întotdeauna împreună cu adunarea comunităţii gentilice[401]. Numărul lor varia după cazuri, în timp ce la plîngerea călugărilor de la Slatina, referitor la încălcarea hotarului Borhineştilor de către satele de ocol, la porunca lui Gheorghe hatmanul şi pîrcălab al Sucevei, din, 17 august 1586, să fie adunaţi „oamenii buni şi bătrîni" din tîrgul Suceava şi acei dintre megieşii săteşti din ocol, Albaş, vornicul de Suceava, a însemnat dintre cei 24 de

[396] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 225
[397] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 34 şi 70
[398] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, p. 116-117
[399] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 191
[400] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 44
[401] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 68

judecători un număr de opt vătămani prezenţi la restabilirea hotarului[402] la stilpirea Şendricenilor, satul lui Onciu Iuraşcovici, de lîngă Dorohoi, din cei 24 de „oameni buni şi bătrîni", majoritatea din acest tîrg, au fost prezenţi numai vătămanii din aşezările care înconjurau satul din cele patru puncte cardinale ale lui adică patru vătămani[403].

Participarea acestora la alegerea hotarelor spre neschimbarea lor era o datorie imperioasă dictată, pe de o parte, de faptul că erau proprietari în satele respective, iar pe de alta că trebuiau să sprijine „mânu militare" restabilirea hotarului din veac, după vechea linie de demarcaţie realease de „jurătorii cu brazda-n cap".

Dacă formula din actul din 10 aprilie 1598, „unde a fost Vasile vataman" din selişte de la gura Cogîlnicelul (= Kugelan = a rostogoli) din ţinutul Lăpuşna indică localitatea în care a activat ca băştinaş un asemenea exponent al satului[404].

Încercarea de răscumpărare a satelor Giordzeşti şi Vitoroji, de pe Polocine din ţinutul Tecuci, de către Oană vătămanul cu cei peste 40 de vecini, în noiembrie 1614, de la Nădăbaico, fost mare vornic şi respingerea lui datorită prescripţiei de 30 de ani de stăpînire a acestuia din urmă, arată intrarea în exerciţiul funcţiunii a vătămanului ca proprietar şi apărător al intereselor consătenilor săi.[405] Posesori ai unor hlize de pămînt în satele respective, un Griga, fost vătăman în Miclăuşeni din ţinutul Hirlău putea lăsa moştenire partea sa unui nepot, pe care o cumpăra, în iunie 1614 – 1615 vătămanul Chiraş[406], iar un Dumitraşco, vătăman din Focşani să stăpinească în 7 iulie 1649, jumătate din Stoeşti, partea de la nord de Milcov[407] pentru ca să nu mai vorbim de alte părţi de sat vîndute de vătăman[408].

Aflîndu-se în această situaţie social-economică, uneori fără a avea titluri de stăpînire, vătămanii din satele boiereşti sau cele închinate mănăstirilor vor trebui să se supună, în perioada feudalismului, împreună cu consangvinii lor, acelora care se suprapuneau ca stăpîni cu ordine domneşti, scrise în acest sens în cancelarie. În. virtutea unui obicei primit prin tradiţie deja, Ştefan Tomşa făcea cunoscut, în 12 ianuarie 1622, vătămanilor şi tuturor vecinilor din satele Täistreni şi Tirnauca, din ţinutul Soroca, închinarea lor „piae causae" mănăstirii de la Horoneţ (= Voroneţ) să asculte de egumen şi de călugări[409], iar la 10 decembrie 1633, Moise Movilă vătămanul din Vînători-Bistriţa, întărit călugărilor de la Bisericani[410].

După crearea unui precedent şi introducerea acestui obicei, impus la început de necesitatea organizării fiscului şi apărării, se va ajunge în a doua jumătate a secolului al XVII-lea la o practică consecventă. La 9 decembrie 1653, 24 iulie 1660, 23 august 1667, 9 aprilie 1669, 28 mai şi 9 iulie 1670, etc..., vătămanii din satele Paşcani[411] ţinutul Vaslui, din Iugani[412] şi Piţcani[413], ţinutul Tutova din Băbiceni ţinutul Iaşi[414] din Tămăşani, de pe Prut, şi alt

---

[402] *Ibidem*, veac XVI, vol III, p 331
[403] *A. Moldova*, veac XVII, vol V, p 492-493, 506-507
[404] *Ibidem*, veac XVI, vol IV, p 205-206
[405] *Ibidem*, Veac XVII, vol III, p 182-183
[406] *Ibidem*, veac XVII, vol III, p 219
[407] Iulian Marinescu, *Documente basarabene, fălciene şi putnene*, in „Buletinul Comisiei istorice a României", vol VII, Bucureşti, 1928, p 6
[408] Arh Stat Bucureşti, *Mănăstirea Galata*, 3/5, Alex Băleanu, *Documente...*, „Cercetări istorice", Iaşi, VIII-IX, nr 3, p 35-36, Arh St Iaşi, *Documente*, 174/54, 220/25, 339, I Antonovici, *op. cit.*, III, p 144, IV, p 109
[409] T Codrescu, *Uricarul*, X, p 134, XXIII, p 70-71, *A. Moldova*, veac XVII, vol V, p 96
[410] Arh St Bucureşti, *Mănăstirea Bisericani*, I, p 20
[411] Acad R S R , *Documente*, XLIV/8
[412] Gh Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, IV, p 220

Piţcani din ţinutul Iaşi[415], din Pîrjolita, Stîngăceni şi Stolniceni[416] de pe Ciuhur din ţinutul Hotin şi Iaşi, de peste Prut ş.a. erau îndatoraţi cu o supunere faţă de stăpîni ca şi ceilalţi „vecini".

Îndemnul făcut de către voievozi de a asculta de stăpînii feudali avea în vedere păstrarea ordinei publice şi evitarea unor răscoale împotriva orînduirii, adică a regimului feudal, în conformitate şi cu doctrina bisericească exprimată în fraza: „Toată suflarea să se supună stăpînirii celei mai înalte, căci nu există stăpînire decît de la Dumnezeu, şi orice stăpînire există, de Dumnezeu este rînduită".[417] El nu privea în nici un caz relaţiile agrare de la vecini la boieri, de care se ocupau *ureadnicii*, numiţi uneori *economi*, cîteodată *socotitori* sau cel mai des *dregători* şi *vornici* ca împuterniciţi ai feudalilor.

ATRIBUŢIILE VĂTĂMANILOR ÎN PROBLEME DE ORDIN FISCAL

Exponent ales de sat şi aflat la dispoziţia „oamenilor buni şi bătrîni" pentru menţinerea ordinei publice, vătămanul era însărcinat de către aceştia şi cu atribuţii de ordin fiscal. Circumscriindu-i-se astfel rolul executiv şi în urmărirea obligaţiilor către statul politic al comunităţii respective, el rămîne un dregător al satului, pentru sat şi numai în raporturile satului cu autoritatea centrală şi nu al stăpînului feudal. Faptul rezultă, mai ales, din analiza atribuţiilor vătămanilor din satele dependente de ocol, aflate direct sub jurisdicţia vornicului, în care nu există interpuşi, intermediari.

Studiaţi în paralel cu aceştia, vătămanii din satele boiereşti sau mănăstireşti aservite, deşi reduşi la situaţia de *vecinie* sau *iobăgie* (de la ebraicul *iobag* =, de unde şi *iobaginus*[418] = *subditus)* de supunere ca şi constatării lor, au atribuţii similare acelora din satele de ocol. Şi unora şi altora le reveneau rolul de a urmări şi percepe dările impuse de „oamenii buni şi bătrîni" şi solicitate, mai tîrziu, în evul mediu, cu atîta insistenţă de autoritatea centrală, voievodul.

Identitatea acestor atribuţii la toţi vătămanii, indiferent de situaţia satului, fie în stare de libertate sau în acea de vecinătate era sancţionată de tradiţie.

Deşi neformulate în scris decît tîrziu, atribuţiile erau pretutindeni aceleaşi aşa cum sînt descrise şi în hrisovul acordat, în 7 februarie 1736, locuitorilor din cele 15 sate din ocolul Cîmpulungului moldovenesc.

„La strînsul banilor, a ciferurilor sau a gorştinei, *pă obiceiul ce-au avut,* ori în care laturi şi lătunoaiele satelor, nimene alţi din zapcii sau din alţi slugi vorniceşti, nimeni alţi mîna în bani să nu bage, ca să ia vre-un ban de la cineva, *nici să se ispitească la aceasta ca să strîngă bani, fără decît vătămanii lor să aibă a strînge banii",* scrie domnia răspicat. Iar, „strîngîndu-i să-i dea vătămanii la vatra satului şi ei să-i dea în mîna vornicilor, şi de galben să-i dea cite un potronic răsura pentru cheltuială afară de răsura vistieriei, de galben 5 bani răsura"[419]

[413] Arh. Sfint Spiridon, Inst. de Istorie Iaşi, *Documente*, XXI/67

[414] Gh. Ghibănescu *Surete şi Izvoade*, IV, p. 52-53

[415] Arh. St. Iaşi, *Documente*, 408/88, p. 3

[416] Arh. St. Iaşi, *Documente*, 424/109, 140/60, p. 4 şi 4 v

[417] Sf. Apostol Pavel, *Epistola către Romani*, cap. XIII, vers. I

[418] Antonius Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Lipsca, 1901, p. 352-353

[419] Acad. Română – Mas. Rom. 237 f. 407-407 verso, p. 700 verso şi N. Iorga, *Studii şi Documente*, VI, p. 333 nr. 871 şi 434, nr. 1635, T. V. Ştefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1915, p. 43-44, T. Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1960, p. 293-294

Pînă la a ajunge să-şi facă această datorie însă, vătămanii aveau obligaţii de apărare a locuitorilor şi averilor lor. Două cărţi domneşti emise, una din 10 iunie 1608 şi alta în 8 mai 1619, întăreau în aceste drepturi pe vătămanul satului Iucaş, din ţinutul Neamţ, al mănăstirii Sf. Paraschiva din Iaşi şi pe cel din Scheuleţi, al episcopiei de Roman, „să apere averile drepte ale locuitorilor din sat, boi, vaci, cai şi tot ce aveau ei, să nu dea nimănui nimic, numai pentru dabila ce va fi asupra lor".[420]

În această calitate fiind, vătămanul din satul Roşiiaci, de pe Iadrici din ţinutul Fălciu, al lui Onciu fost staroste, avea dreptul a nu lăsa" în alte sate pe „podanii" = vecinii de acolo cu averile lor pînă ce nu îşi vor plăti dabilele lor, cum sînt scrise în catastihul ţinutului[421] iar acelor ce nu vor voi să plătească acolo unde sînt scrişi, vătămanul le putea opri avutul, pînă ce vor fi judecaţi de „oamenii buni şi bătrîni".

În satele înzestrate cu imunităţi, cum erau acele mănăstireşti, vătămanii se puteau opune chiar marilor vătafi de ţinut, dacă aceştia ar fi încercat să prade locuitorii pentru dările altor sate, pînă acolo încît să-i izgonească şi să-i bată „cu nuiele"[422]. Aceasta, desigur, ca vecinii acestora să nu părăsească satele. În cazul cînd unii plecau din sate, cum s-a întîmplat cu locuitorii din Horilcani, ţinutul Orhei, al mănăstirii Sf. Sava, vătămanul era în drept să-şi caute consătenii şi oriunde i-ar fi aflat „în sat boieresc, sau călugăresc sau în slobozie sau în tîrg", îi putea lua „cu toate bucatele lor să-i aducă să plătească, unde i-a apucat *scrisoarea*"[423], adică recensămîntul.

Urmărirea vecinilor fugiţi, pentru a fi readuşi în satele în care au fost recensaţi cu averile lor, se făcea întotdeauna carte domnească şi numai pentru a-şi plăti cisla. Operaţiunea interesa în primul rînd comunitatea sătească, pe „oamenii buni şi bătrîni" şi pe vătămanii care răspundeau solidar de achitarea dărilor şi apoi autoritatea centrală spre a nu dăuna vistieriei. Satul era acela care cerea carte de urmărire. Pentru acest scop şi numai pentru aşa ceva se dădeau cărţi de urmărire de către voievozi şi niciodată stăpînilor pentru vina de a nu se fi achitat cineva de obligaţiile social-economice, izvorîte din relaţiile agrare de la vecin la stăpînul satului, cum pretind unii istorici care au formulat teoria legării de glie a ţăranilor.

Readucerea în sate spre împlinirea obligaţiilor faţă de vistierie, interesînd îndeaproape domnia, a determinat cancelaria voievodală să emită cărţi scrise pentru prima dată la 15 iulie 1601[424].

În 25 martie 1612, după fuga vecinilor din satele mănăstirii Voroneţ, vătămanii acestora obţinuseră cărţi domneşti adresate marilor vătafi, ca şefi ai poliţiei districtuale, să pedepsească aspru pe vătămanii satelor boiereşti, care ar refuza predarea fugarilor[425] mănăstireşti.

În timpul cît a fost Miron Costin pîrcălab de Hotin vecinii şi vătămanul satului Milineşti obţinuseră, în 1655, o carte domnească spre a readuce în sat chiar pe un om care, plecat la Berestia, din acelaşi ţinut, din copilărie şi căsătorindu-se la majorat, nu se mai înapoiase[426] în

[420] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 156, IV, p. 341
[421] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 160-161
[422] *Moldavia v epohu feodalizma*, vol. I, Chişinău, 1961, p. 216-218.
[423] *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 478
[424] *Ibidem*, veac XVII, vol. I, p. 16, mănăstirii Aron Vodă pentru adunarea vecinilor fugiţi din satele Giurov şi Avereşti din ţinutul Neamţ
[425] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 71-72
[426] N. Iorga, *Documente* în „Revista Istorică", anul VII (1921), nr. 1-3, p. 80

așezarea de baștină. Era o goană după oameni, care să contribuie cu averea și munca lor la grelele dări aruncate pe sate.

Nu e mai puțin adevărat că, indirect, prin readucerea în satele din care fugiseră cei scriși cu averile la recensămînt, beneficiau și stăpînii satelor reintrînd în posesia brațelor de muncă pierdute.

Chiar dacă în vreuna din cărțile de urmărire se arăta numele mănăstirii sau stăpînul laic, al căruia sînt vecinii fugiți, cum e în aceia din 1 februarie 1692, data satului Dumești, de pe Bîrlad din ținutul Vaslui, al lui Iordache stolnic,[427] cei interesați în primul rînd erau „oamenii buni și bătrîni" cu locuitorii satelor și vătămanii, apoi autoritatea centrală, pentru împlinirea fiscului, și numai în al doilea rînd, stăpînii.

De altfel, în 1749, cînd Constantin Mavrocordat își va da seama că datorită grelelor obligații agrare impuse de stăpîni, vecinii nu-și mai puteau achita fiscul, va proceda la desființarea vecinătății.

Angajarea vătămanilor în asemenea atribuții de urmăritori ai fugarilor pentru plata fiscului s-a făcut tîrziu, abia începînd cu 15 iulie 1601. Fenomenul, o consecință a evazionismului fiscal, necunoscut satelor moldovenești pînă acum și deci nici actelor scrise în cancelaria domnească, a survenit după marile pustiiri săvîrșite de către tătari la reinstaurarea lui Alexandru Lăpușneanu, în 1563, în vara anului 1574, cu ocazia înfrîngerii moldovenilor la Roșcani, în ținutul Cahul, precum și a devastărilor mercenarilor lui Mihai Viteazul și trupelor polone din 1600 – 1601.

În urma acestora, micșorîndu-se populația țării, vătămanii din seliștea Horodiște din ținutul Orhei[428] al mănăstirii Neamț, din Ciulinesti ținutul Iași[429], din Dobiriceni ținutul Dorohoi,[430] din Văleni, de peste Prut, din ținutul Tigheci[431] din Priseaca de pe stînga Siretului, din ținutul Suceava[432], ale mănăstirii Pobrata, din Vînători, ținutul Neamț[433], al Mănăstirii Secu, din Plopi, ținutul Hîrlău[434] și Vorovești, ținutul Cîrligătura[435] ale mănăstirii Galata etc. au primit ordine scrise, ca „oriciți oameni ar chema din altă țară, fie vlah fie rus, sau moscovit, fie muntean sau ungurean, oameni nescriși" (nerecenzați și impuși la bir) să aibă scutire de dări, „slobozie", timp de 3 ani să nu plătească dările[436].

După trecerea acestora – în unele cazuri „slobozia" mergea pînă la cinci ani – vătămanii aveau să facă recensămîntul oamenilor și averilor acestora și împreună cu „oamenii buni și bătrîni" să-i impună la dări, cu tocmeala numită în condicile vistieriei și în acte „ruptă" sau „ruptoare"[437] și să le dea „pecetluituri".

---

[427] N Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971, p 107-136
[428] *A. Moldova*, veac XVI, vol IV, p 263, vol I, p 31, II, p 58, 97
[429] *Ibidem*, veac XVII, p. 248, vol I
[430] *Ibidem*, XVII, vol II, p 44
[431] *Ibidem*, veac XVII, vol I, p 37
[432] *Ibidem*, veac XVII, vol II, p 8-9, 60
[433] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 87
[434] *Ibidem*, veac XVII, vol IV, p 227
[435] *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 198-199, 249, *A. Moldova*, veac XVII, vol XI, p 57, 73-74, 77
[436] Arh St Iași, *Documente*, 791, fila 415, 259/3
[437] Arh St Iași, *Documente*, 791, fila 56 v., 57, 312/48, Arh St Buc., *Achiziții Noi*, CCXX/2, N Grigoraș, *op. cit.*, p 130-134

Nerespectarea acestei atribuţii atrăgea pedepsirea vătămanilor cu punerea în butuci[438], în 17 noiembrie 1741, porunca domnească prevedea că vornicelul şi vătămanul care vor dosi oamenii de la cislă, vor fi de mare pedeapsă şi gloabă.[439]

Odată fixate obligaţiile financiare „pe capitile oamenilor, pe dobitoace, pe vii, pe hrana omului şi pe tot prilejul"[440] se orînduiau pe fiecare sat cîte două foi de cislă. Una semnată de preot, vornicel şi vătăman era luată, prin vistieria autorităţii centrale, de dregătorii zlotaşi, iar alta semnată de către aceştia din urmă, rămînea în sat la „oamenii buni şi bătrîni", spre a fi încredinţată vătămanului, după care se proceda la percepere.

Urmărirea şi perceperea se făcea în timpul prescris, iar sumele trebuia predate vornicului de ocol, în cazul în care satul era liber, sau la vătaful de ţinut ori boierul zlotaş care arenda cisla, cînd satul era în stare de vecinătate[441]. Nepredarea la timp a cislei socotită neascultătoare, ori refuz de serviciu, atrăgea pedeapsa în primul rînd a vătămanului, cum avem în actul dat de Vasile Lupu în 16 iulie 1634, pentru sancţionarea vătămanului din Verceşti, ţinutul Neamţ[442].

Dacă un sătean nu putea achita cota parte în termenul prescris, vătămanul putea lua, cu aprobarea şi în prezenţa „oamenilor buni şi bătrîni" suma respectivă de la un alt om, mai înstărit din acelaşi sat, dar îl obligau după aceia pe nevolnic să achite paguba pricinuită, în vite sau cedarea părţii de moşie. Este grăitor ia acest sens exemplul din 21 noiembrie 1625, cînd Machidon Hirevcescul, fiul lui popa Clim din Fedcăuţi, ţinutul Dorohoi, fiind dator lui popa Cosma cu 2 boi şi 8 stupi luaţi la dajde pentru el, cedează partea sa de moşie din Voicăuţi, acelaşi ţinut" dinaintea „oamenilor buni şi bătrîni" şi a dumnealui Daşei vătămanul din Călugăreni şi a lui Partea, vornicul de acolo"[443].

Toate aceste atribuţii de ordin fiscal, ca şi celelalte de altfel, le exercitau vătămanii, ca unii ce erau aleşi de adunarea comunităţii săteşti, ca şef al, puterii armate = manu militare, ca să asigure ordinea publică, în numele judecătorilor satului, „oamenilor buni şi bătrîni" şi a lui *judex primarius.*

VORNICII ŞI ROLUL LOR LA SATE

Evoluţia societăţii gentilice spre orînduirea feudală, impusă de necesităţile de apărare a comunităţilor teritoriale şi realizărilor acestora, a antrenat o serie de modificări în interiorul statului politic al *judeciei,* obligîndu-o încet spre o nouă formă de viaţă socială şi economică. Prin împuternicirea celor mai inteligenţi şi dotaţi dintre vitejii lor cu *jus gladii,* foarte adesea confirmaţi de marele voievod, ca şef al războinicilor, comunităţile familiale au pus temelie *unui drept de putere,* care a avut o înrîurire covîrşitoare asupra descompunerii acestora ca stat politic autonom.

La început mai rar, uzînd de acest drept de putere la nivel înalt, marele voievod a luat măsura de a suprapune căpetenii militare, *boieri = vornici* pe la curţile şi în locul vechilor cneji în interiorul unor ginţi şi peste voinţa acestora, transformînd în felul acesta şi pe juzii judeciilor din sate în ureadnici sau vornicei, ca dregători domneşti. Prin imitaţie, necesitatea de apărare

[438] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 172.
[439] Acad. R.S.R., ms. 237, f. 664-665, N. Iorga, *Studii şi Doc.*, VI, p. 320-321
[440] Acad. R.S.Rom., ms. 237, f. 57-60, N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 216
[441] Arh. St. Bucureşti, ms. 543, f. 23, Melchisedek, *Cronica Episcopiei*
[442] Acad. R.S.R., *Documente*, 42/82.
[443] *A. Moldova*, veac XVII, vol. V, p. 367

generală invocată de marele voievod, în numele căreia se cereau venituri fiscale pentru subsistenţa armatei de autoritatea centrală, a fost secundată pe plan local, în *judecu*, cerîndu-se venituri *prin juzi* sau *vornici* de către vitejii înzestraţi cu *jus gladu* şi pentru întreţinerea familiilor lor.[444]

Şi, cum menţinerea disciplinii pentru perceperea acestora cădea în sarcina sfatului „oamenilor buni şi bătrîni", alesul comunităţii teritoriale, – *judex primarius* – a devenit, ca şef al administraţiei locale în noua orînduire un subordonat politic al statului feudal în orice sat, indiferent că era domnesc, boieresc, mănăstiresc sau slobozie. În legătură cu această problemă, Gh. Ghibănescu considera că vornicii din satele domneşti sînt puşi de domnie care circumscria şi atribuţiile acestora[445], deşi documentele referitoare la ocolul, Cîmpulungului Moldovenesc şi altele arată clar alegerea lor din mijlocul judeciilor de către autohtoni[446].

P. P. Panaitescu era convins că, vătămanii sînt în acelaş timp şi ureadnici, cîteodată numiţi vornici, ocupînd aceiaşi funcţie la sate. Neexistînd între aceştia nici o deosebire de esenţă, ei sînt numiţi în sate de domnie şi de boieri sau egumenica stăpîni feudali în satele respective[447].

D. Ciurea distinge în vătămani pe aleşii obştiei săteşti şi în ureadnici sau vornici pe reprezentanţii stăpînilor feudali puşi de aceştia şi folosiţi ca instrumente de coerciţie[448].

Mai recent, N. Grigoraş consideră, ca şi D. Ciurea, existenţa la sate a unei *dualităţi de conducere, vornicei – vătăman,* care se menţine pînă în secolul al XVIII-lea. „Membrii acestei conduceri, aleşi de obştile săteşti sau numiţi de autoritatea de stat centrală lccală sau chiar de proprietari, au avut atribuţii fiscale, judecătoreşti, de administraţie locală şi poate chiar militară" – scrie autorul – , dar la urmă conchide că „în sate ei erau reprezentanţii proprietarului" numiţi *ureadnici, vornici* sau *vornicei*[449], insuşindu-şi şi etimologia cuvintului *uriadnic* de la *ureadco = bun,* dată de Gh. Ghibănescu[450] după I. Bogdan[451].

Fără îndoială că, după interpretarea dată de istoricii citaţi mai sus, trebuie să reţinem existenţa la sate a *vornicilor* sau *ureadnicilor,* ca reprezentanţi ai stăpînilor feudali şi a *vătămanilor,* ca exponenţi ai satelor.

Dacă ne întoarcem însă la analiza celor mai vechi documente emise de cancelarie, vedem că, în secolul al XV-lea, reprezentanţii ordinei publice în toate satele moldoveneşti erau mai întîi trecuţi *juzu* şi apoi *vătămanu.* Este vorba de ordinea în vigoare întronată în comunităţile gentilico-familiale de noul regim feudal. Ilustrativ în acest sens este actul dat, în 5 martie 1435, de Ştefan voievod, în calitate de şef al războinicilor şi *domn* a toată ţara Moldovei, pentru a nu produce supărări negustorilor braşoveni în operaţiile comerciale. Organele cărora se adresează domnia sînt a) *boieru,* ca dregători ai ţinuturilor (staroşti sau pîrcălabi) b) *vornicu,* ca judecători domneşti ale curţilor de ocol; c) *şoltuzilor şi pîrgarilor* ca sfaturi administrative de prin tîrguri; d) *juzilor* şi *vătămanilor,* celor dintîi ca *juzi primari* (judex primarius) ai sfatului

[444] G. Gibănescu, *Surete şi Izvoade*, IV, p. 2
[445] *Ibidem*, XII, p. XI
[446] T. Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1960, p. 73-95
[447] P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească...*, p. 192-193
[448] D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova* (sec. XIV-XVIII) in „Anuarul Instit. de Istorie A.D. Xenopol", II, 1965, p. 215-217
[449] N. Grigoraş, *Instituţiile feudale...*, p. 416-419
[450] Gh. Gibănescu, *Surete şi Izvoade*, XIV, p. XXIII
[451] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 604

„oamenilor buni şi bătrîni" şi celor di al doilea ca şefi ai poliţiei locale; şi, în sfîrşit e) *întregu comunităţi (= i văsemu pospolistvu)*[452].

Cele două titluri, *juzi* şi *vătămatu*, menţionate în acte se referă, fără echivoc, la reprezentanţii statului politic al satului, la şefii juridico-administrativi ai *caselor de obşte*, adică la *judex primarius* şi la subalternul său *vătamanul*, ca şef al oamenilor înarmaţi (= gens d'armes) de la *vatra satului*, adică şeful postului de jandarmi.

Mai apoi, la 8 aprilie 1449, Alexandru voievod numeşte pe *boierii* de la curtea din Tg. Frumos, din ţinutul Cîrligătura *dregători*, iar pe cei ai satelor, *ureadnici*[453], în loc de *juzi*, cînd acordă ceara de la cîrciumile din tîrg şi şapte butoaie de vin mănăstirii Pobrata. Aceiaşi termeni sînt folosiţi în actele emise de Petru Aron şi Ştefan cel Mare pentru danii cu imunităţi în satele călugărilor de la Neamţ[454] şi Bistriţa[455], ale episcopiei de Roman[456] şi Pobrata[457], în care nu aveau calitatea să judece şi să administreze veniturile decît episcopii sau egumenii cu ureadnicii din satele mănăstireşti.

Expresia *ureadnic*, provenind de la *ureaditi* = διατάσσειν – *disponere = a administra, a guverna*[458], a fost introdusă, evident, prin cancelaria domnească, în perioada exercitării influenţei slavone după secolul al XIV-lea, pentru a înlocui cuvîntul autohton *jude*. Fenomenul acesta era la modă, pe atunci. El se poate observa şi în alte acte emise de cancelaria domnească, în care diecii ştiutori de limbă slavă, ca Borcea şi Ion, fraţii lui Luca, vor folosi un nou termen slav, pentru a indica pe şefii administraţiei săteşti, numindu-i *vornici*, în miniatură bineînţeles, şi în comparaţie cu *vornicii = judecători* din curţile de la ocoalele tîrgurilor Siret Suceava şi Cernăuţi, substituiţi numai cu titlu ca şef ai ginţilor, în locul vechilor *cneji*.

În adevăr, în două acte date de Ştefan cel Mare, consecutiv în 30 august 1479 şi 23 august 1481, cuprinzînd privilegii pentru episcopia de Rădăuţi se ordonă ca pe locuitorii din satele Rădăuţi, din ţinutul Suceava şi pe cei din Coţmani şi satele pendinte de ocolul de acolo, din ţinutul Cernăuţi, să nu-i mai judece sau să-i globească *vornicii* din curţile de la Siret, Suceava şi Ţeţina, ci numai episcopii sau *vornicii* lor din satele respective, desigur împreună, cu sfatul „oamenilor buni şi bătrîni", de acolo.

Din contextul identic al ambelor privilegii, reiese limpede că „nici pentru faptă mare, nici pentru faptă mică, nici pentru duşegubină, nici pentru răpire de fete mari ce se vor face în Rădăuţi şi în oricite sate sînt la Coţmani" să nu-i judece vornicii din curţile tîrgurilor respective, „ci să-i judece episcopii sau *vornicii* lor"[459].

Folosirea formei pluralului nu este întîmplătoare. Ea ne trimite la mai mulţi *vornici*, cari nu sînt decît juzii satelor şi aceasta nu ar fi avut loc, dacă ar fi existat numai unul singur, rezidind la curtea de reşedinţă a episcopului, ca împuternicit al acestuia în probleme judiciare. Prezenţa acestor *vornici* în fiecare din satele de la Coţmani ale episcopiei ne este confirmată şi în secolul al XVII-lea de cartea domnească adresată de Constantin Movilă, în 9 ianuarie 1609, starostilor de Cernăuţi şi vătafului de hînsari, de a lăsa în pace pe locuitorii satelor respective,

---

[452] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti...*, II, p. 692-693
[453] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 240
[454] *Ibidem*, veac XIV-XV, vol. I, p. 273
[455] *Ibidem*, p. 291, I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 4
[456] *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 295
[457] *Ibidem*, veac XIV-XV, vol. I, p. 82, 97-98, 296, 304., I. Bogdan, *op. cit.*, p. 12-13, 28-29
[458] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slavenico...*, p. 1064
[459] I. Bogdan, *Documente* , I, p. 230-232, 256-257

carte care întărește în schimb pe *ureadnicii*... de acolo să fie tari să apere averile vecinilor[460]. Fraza adversativă este categorică pentru acest sens.

Afară de aceasta, dacă lăsăm la o parte actul dat în 4 noiembrie 1595, din care apar clar, deoparte, *vornicii* Doamnei și, de altă parte, *ureadnicii* de Botoșani, cei dintîi ca intendenți ai averilor adunate din tîrg pentru soția voievodului, iar cei de al doilea cu același rost ca vornici ai ocolului tîrgului[461] din celelalte documente, referitoare la administratorii ocoalelor Hîrlău[462], Ștefănești[463], Suceava[464], Piatra lui Crăciun[465] etc. reiese limpede că Drăgan Ciolpan, Mănăilă, Ioachim și Toma Cantacuzino numiți uneori ureadnici, iar alteori vornici, exercitaseră aceeași funcție diecii de cancelarie și domnia folosind ambii termeni, fără a face deosebire de conținut, între ei.

Același procedeu era folosit și în poruncile domnești ce se adresau dregătorilor din satele de ocol. În timp ce Ștefan Tomșa ordona, în 5 decembrie 1621, *ureadnicului* din satul Căcăceni, ținutul Dorohoi, să lase în pace partea din Brăești a fiilor lui Ieremia, fost pîrcălab[466], Gheorghe Ștefan scria, în actul din 26 februarie 1656, *vătămanului* și sătenilor din Avrămeni să asculte de Iordachie, fost vistier, cu începere din acea zi, iar *vornicul,* pe care l-a pus, trebuia să nu mai aibă nici o treabă[467], acolo.

La fel repeta Dabija Vodă într-o poruncă *vornicelului* din Hulubești, în 4 aprilie 1662, ca să nu se mai amestece în satele Ciofrești și Piscu ale mănăstirii de la Neamț, de la care luau călugării dijma, indiferent cine ar fi arat pe hotarele lor[468].

Cuvîntul *dvornic* (derivat din celticul *doar,* în germană *Thor,* mai apoi slavul *dvor,* pentru *poarta* care închidea incinta curții – *aula* = ὄικος= *domus = casă, curte)* folosit la începutul secolului al XV-lea numai pentru vitejii cnezi din anturajul marelui voievod = *comes palatii*[469], tradus în documentele moldovenești scrise în limba latină prin *judex*[470] (Vlad, Oană, Dan, Negrilă, Petru Hudici, Duma, Braievici, Badea) se va banaliza, cu timpul și începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și în cele următoare, în mai toate actele referitoare la vătămani *juzii* sătești vor fi numiți *vornicei.* Numai că ordinele domnești se vor referi mai mult la atribuțiile fiscale și administrative și foarte rar la cele judiciare.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, omul împuternicit *să conducă,* în 10 iunie 1568, *(= uvezati*[471]*)* satul Herești, de pe Moldova, din ținutul Suceava, închinat mănăstirii Pobrata apare sub titlul grecesc *iconom*[472] (de la ὄικος – νόμος = cel care administrează *Casa*

[460] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 189
[461] *A. Moldova*, veac XVII, vol. III, p. 162, IV, p. 418-419
[462] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 279, 293, 301
[463] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 162, IV, p. 418-419
[464] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 184, 211
[465] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, 219, 222-223, 245-304
[466] *Ibidem*, veac XVII, vol. V, p. 80
[467] Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IV, Iași, 1908, p. 2-3
[468] C.A. Stoide, *Documente și regeste nemțene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului Petru Rareș", Piatra-Neamț, 1935-1936, p. 157
[469] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico...*, p. 156
[470] E. Hurmuzaki - Emil Kaluzniaschi, *Documente I*, București, 1890, p. 817-818, 826-827, 831-832, 833-834, 840, 850-851, 865-866, 880-881, 883-884, I. Bogdan, *Documente...*, II, p. 441, „Alex I. Gonța, recenzie în „Revista Arhivelor", II (1969), p. 334
[471] Fr. Miklosich, *op. cit.*
[472] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 117

de obşte, administrator, intendent[473]). Într-o altă carte însă, dată tot de Bogdan Lăpuşneanu, în 5 noiembrie 1563, aceleaşi mănăstiri pentru şeful administraţiei satului Văleni şi a veniturilor de la iezerul Beleul, din ţinutul Tigheci, Ştefan diacul foloseşte termenul *vornicei*. Din suita actelor acestui sat, rezultă că, împreună cu *posluşnicii* mănăstireşti înarmaţi, el avea rolul de a apăra iezerul şi mlăjetul, ca „nimeni să nu prindă peşte şi nici să taie lemne fără ştirea egumenului", iar dacă ar afla pe cineva fără aprobare îi revenea puterea să-i „ia carul cu boi, mlăjetul şi toporul"[474], în privilegiile din 14 septembrie 1636, 8 martie 1612, 10 aprilie 1613, 16 august 1616 şi a, *vornicelul* este numit *ureadnic* şi i se mai adaogă şi dreptul de a confisca mrejele şi luntrile contravenienţilor[475]. Sub acest titlu apare şi vornicelul din satul Slugani de pe Siret, din sus de Bacău, al mănăstirii Bistriţa[476], cel din satul Piscu, ţinutul Tecuci[477] şi cel din Scoposeni[478], de pe Prut, de la gura Jijiei, din ţinutul Fălciu, de unde mănăstirea Neamţ, ridica *dijma*.

Ureadnicul de la iezerul Cahul, închinat mănăstirii Galata, în afară de atribuţiile pe care le avea acela de la Văleni, percepea şi *vama* dreaptă de la cei ce pescuiau cu aprobarea egumenului, „după obiceiul vechi"[479], adică întreiala, (unul din trei peşti), din produs şi nu zeciuiala încasată numai în caz de comercializare a peştelui prins.

Concomitent cu *ureadnicul* şi *vornicelul*, în ultimele decade ale sec. al XVI-lea şi primele din cel de al XVII-lea, odată cu folosirea mai frecvent a limbii române în cancelaria domnească, reapare cu precădere în satele boiereşti *ghidele*[480], dar mai ales *diregătorul*[481].

În decada a treia termenul preferat este *vornicelul*[482], care pînă la urmă va cîştiga definitiv competiţia, nu însă fără a înfrunta un cuvînt de natură pur contabilă – pe *socotitor*[483] şi apoi pe *ispravnic*,[484] împrumutat încă în secolul al XVII-lea din Ţara Românească.

Folosirea pe rînd, cu intermitenţă sau concomitent în actele de privilegii feudale a termenilor *ureadnic, dregător, vornicel, iconom, socotitor* şi *ispravnic*, pentru a înlocui vechiul titlu gentilic de *jude*, este un fenomen provenit nu numai din tendinţa orînduirii feudale de a transforma pe *judex primarius* din reprezentant al comunităţii săteşti în omul de încredere al purtătorului titlului de stăpînire sau al domnieiei şi o consecinţă a folosirii unor limbi de către dieci în cancelaria domnească sau de către călugării de la mănăstiri.

Nu este întîmplător faptul că egumenii de la mănăstirea Pobrata obţin carte să trimită *iconom* la Văleni ţinutul Tigheci numit *vornicel* în cele de mai tîrziu[485], sau ureadnici de acei de la Bistriţa Neamţ, Sf. Paraschiva în loc de vornicei la Slugani[486], Piscu[487] şi Iucaş[488].

---

[473] A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, p. 1357
[474] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 181
[475] *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 65, 106, 158, 319, III, p. 67, 134, IV, p. 20-21
[476] *Ibidem*, veac XVI, vol. IV, p. 55
[477] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 305
[478] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 133-134
[479] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 121
[480] *Ibidem*, veac XVII, vol. III, p. 129, 299-300, IV, p. 263, 264, veac XVII, vol. III, p. 66, vol. XIX, p. 97, 103, 337
[481] *Ibidem*, veac XVII, vol. II, p. 202; IV, p. 222, 380, vol. XIX, p. 75-76, 333-334
[482] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 293, 367, vol. XIX, p. 503-505
[483] T. Codrescu, *Uricariul*, XVII, p. 11-12, P.P. Panaitescu, *Obştea ţărănească*, R. Rosetti, *Cronica Bohotinului*, Bucureşti, 1905-1906, p. 69
[484] Arh. Stat. Iaşi, *Documente*, 424/25
[485] *A. Moldova*, veac XVI, vol. II, p. 177-178, XVII, vol. II, 65, 106, 158, 319, III, 67, 133; IV, p. 20
[486] *Ibidem*, veac XVII, vol. IV, p. 55

După crearea precedentului, un boier ca Voruntar comis își putea trimite ureadnic, în 14 decembrie 1621, în satul Negrilești, din care trebuia să iasă acela pus de Duca ușor[489], care continua să-și administreze iezerul Luciu, din ținutul Fălciu, prin voinicelul său[490], bătut crunt de călărașii tîrgului cu același nume.

Era o încălcare flagrantă a vechiului obiceiu, ca juzii să fie aleși de obște cu știrea și încuviințarea domnească, pe care încerca să o interzică, Miron Barnovschi a se mai practica în satul Toporăuți, din ținutul Cernăuți, de către egumenul de la mănăstirea Barnovschi[491] la 9 decembrie 1627.

Încercarea lui Miron Barnovschi de a pune capăt acestor imixtiuni în sistemul electiv ale organelor de conducere, ca și celelalte încercări de reforme preconizate[492] pentru lumea satelor nu și-au atins scopul, ele nefiind luate în seamă nici chiar de cancelaria domnească. În 18 iunie 1634, Vasile Lupu acorda lui Tănase, vornic de poartă, să pună „socotitor" în satele Oglinzi și Zăvoiani, din ținutul Neamț[493], iar Gheorghe Ștefan, care numise vornicel domnesc în satul Avrămeni, poruncea în 26 februarie 1656 vătămanului și sătenilor să nu se mai supună acestuia, căci satul, fiind concedat lui Iordachie, fost vistier[494], din acel moment împuternicitul domnesc „nu avea să mai aibă nici o treabă", acolo.

Nu e de mirare, astfel, că aceștia puteau săvîrși abuzuri în numele stăpînilor cari le puneau la dispoziție și seimeni[495], deși erau puși sub controlul și supravegherea marilor vătafi de la ținuturi[496]. În răzmerița făcută de sătenii din Măstacani, ținutul Covurlui, cari s-au ridicat asupra vornicelului pentru că-i mîna la lucrul stăpînului, Pătrașco logofăt, locuitorii au fost nevoiți să cedeze, după ce opt fruntași au fost puși „în butuci și trimiși la Divan", iar ceilalți bătuți și amenințați cu „purtarea pe uliță", cu „raderea bărbilor" și „aplicarea bourului", în inscrisul semnat, în 23 august 1663, toți s-au obligat „să fie vecini și să lucreze cum le va porunci vornicelul"[497].

În virtutea acestui procedeu, un Manole Rosetti va trimite în 27 martie 1672, o scrisoare către sătenii din Bohotin în care îi anunța că le-a pus „socotitor", poruncindu-le „să asculte întru toate ce le va da învățătură", altfel „vor petrece mare rușine și certare"[498].

În veacul al XVIII-lea, numirea vornicеilor prin sate de către stăpîni era deja un obiceiu de mult împămîntenit. La 5 aprilie 1733, Grigorie al II-lea Matei Ghica ordona serdarului de Orhei și Lăpușna să pună vornici prin satele de graniță ale țării, iar pe cei ce nu ar asculta „să-i certe"[499].

Chiar Constantin Mavrocordat, așa zisul iluminist, nu se sfia să întărească pe Cîrstea Iamandi, să-și pună vornicei la moșiile sale din ținutul Tutova, prin care să ia dijma din

---

487 *Ibidem*, veac XVII, vol II, p 35
488 *Ibidem*, veac XVII, vol II, p 156, III, p 94, 341
489 *Ibidem*, veac XVII, vol II, p 80-81, 83
490 *Ibidem*, veac XVII, vol V, p 293
491 *Ibidem*, veac XVII, vol XIX, p 352
492 I Minea, *O inovație juridică a lui M Barnovschi*, extras din „Întregiri", Iași, 1932, p 1-23
493 T Codrescu, *Uricariul*, XIII, p 11-12
494 Gh Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IV, Iași, 1908, p 2-3
495 Arhiv St Iași, *Documente*, 339/17, p 1092 și 1100
496 *A. Moldova*, veac XVII, vol III, p 71-72
497 Arhiv Stat Iași, 328/10, N Grigoraș, *Instituții feudale*, p 418
498 R Rosetti, *Cronica Bohotinului*, in „Anal Acad Rom", 1905-1906, p 69
499 Acad Rom, *Mms.*, 237, f 474-475, N Grigoraș, *op. cit.*, p 41

produse, după obiceiu[500]. Atît din însemnările zilnice ale lui Ion Neculce[501], cît şi din instrucţiunile date de Grigore Ghica, în 16 iunie 1740[502] şi C. Mavrocordat din 8 şi 24 octombrie, din 17 şi 19 noiembrie, în 11 decembrie 1741 şi 1 ianuarie 1742[503] se observă că atribuţiile vornicеilor din sate se refereau la problemele administrativ-fiscale, îndemnaţi fiind de domnie ca împreună şi alături de preoţi şi vătămani să colaboreze la sprijinirea stăpînirii feudale.

Abia cînd Constantin Mavrocordat îşi va da seama că sistemul acesta a produs mari nemulţumiri, cari au contribuit la spargerea satelor şi fuga oamenilor peste hotarele ţării, sesizat fiind de locuitori cu jalbele lor spre a li se permite să-şi aleagă singuri vornicеii, ca pe vremuri, aşa cum au făcut sătenii din Vîrtejeni din ţinutul Soroca[504], a revenit şi dat dispoziţii în acest din urmă sens, pregătind dubla reformă. Evoluţia atribuţiilor vornicilor pînă la a deveni instrumente ale ordinei feudale sub presiunea autorităţii centrale şi a stăpînilor, constatată, în genere, în mai toate documentele, prin care domnia îi împuterniceşte „să fie tari să apere satele"[505], să urmărească fugarii, pentru a-i readuce să plătească cisla[506] ori să adune oameni în sloboziile boiereşti sau mănăstireşti[507], împreună cu vătămanii cu care domnia şi diecii nu-i confunda niciodată, i-a făcut pe istoricii anteriori să-i considere ca reprezentanţi ai stăpînilor feudali.

Vornicii nu înlocuiau, în secolele XIV – XVIII, decît cu numele pe vechii juzi ai comunităţilor săteşti din regimul gentilico-familial, deşi deveniseră în noua orînduire din şefi ai administraţiei locale şi subordonaţi politici ai statului feudal[508]. De altfel, din aceste probe documentare, din care am reconstituit funcţiile lor la sate, un act de mai tîrziu, din 30 septembrie 1805, referitor la mai multe sate din ţinutul Bacău, vornicii din satele Faraoani[509], din Valea Mare şi Cleja, locuite pe catolici, trecuţi în acte cu această titulatură semnau „manu propria" ***judex*** **Farafalva,** ***judex*** **Pataki şi** ***judex*** **Cleji[510]. Este cea din urmă şi cea mai peremptorie probă că,** ***juzii primari,*** **numiţi vornici în actele medievale, erau la sate, în primul rînd şefii sfaturilor „oamenilor buni şi bătrîni", aşa cum apar la Faraoani şi în alte sate, şi în calitatea pe care o aveau, au fost determinaţi să devină supuşi ai noului regim social-politic şi instrumente de coerciţie împotriva sătenilor, cari opuneau rezistenţa în realizarea veniturilor impuse de ordinea feudală. Pentru acest scop, aproape în toate actele cuprinzătoare de porunci domneşti adresate vătămanilor, ca şefi ai poliţiei săteşti, să execute „manu militare" o hotărîre ori să intervină pentru menţinerea ordinei stabilite în problemele de administraţie locală, Sfatul domnesc ori voievozii înaintea acestora se îndreaptă către vornicеii sau ureadnicii satelor, aşa cum am văzut şi din cel dintîi act folosit aici, emis de Ştefan voievod în 5 martie 1435.**

---

[500] I. Antonovici, *Documente bărlădene*, IV, Bîrlad, 1924, p. 172-173

[501] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. II, Iorgu Iordan, p. 38

[502] Acad. Rom., *Documente*, CLII/235

[503] N. Iorga, *Studii şi Documente*, VI, p. 215-218, 314-315, 321, 323, doc. nr. 724, 725, 781 etc. Acad. Rom., *Mms.*, 237, p. 57-60, 646-647, v., 664-665, 666, 672

[504] N. Iorga, *Studii şi Documente*, VI, p. 365

[505] T. Codrescu, *Uricariul*, XVII, p. 11-12, *A. Moldova*, veac XVII, vol. II, p. 202, III, p. 71-72, IV, p. 222, 380, V, p. 293

[506] *A. Moldova*, veac XVII, vol. IV, p. 478, V, 80-81, Arh. Stat. Bucureşti, *Mănăstirea Neamţ*, LVIII/3

[507] *A. Moldova*, veac XVII, vol. I, V, p. 227, V, p. 87, vol. XIX, p. 503-504, Ath. Stat. Iaşi, *Documente*, 17 fila 1092, 1100, 143/98, 791, pl. 56 v., 312/48 Arh. Stat. Bucureşti, *Achiziţii noi*, CCXX/2

[508] T. Codrescu, *Uricariul*, IV, p. 49-65, 78, 199-200

[509] N. Iorga, *Studii şi Documente*, VI, p. 320-321, Acad. Rom., *Mms.*, 237, f. 664-665, Anatolie diaconul, *Ţara Moldovei*, ed. G. Nicolăiaş, în „Revista Arhivelor", I, 1924-1926, N. 1-3, p. 375

[510] T. Codrescu, *Uricariul*, XVII, p. 363-364, XX, p. 201-203, 221-222, 223-225, XXI, p. 126-193, 206-231

CONCLUZII

Problemele ridicate de instituţiile juridice ale aşezărilor omeneşti dintre Carpaţii Orientali, fluviul Nistru, Marea Neagră şi Delta Dunării, dezbătute în lucrarea prezentă, sînt în general, aceleaşi pe care le-a pus şi satul celorlalte popoare ale bătrînului continent european. Dar în rezolvarea acestora, la puţine din ele s-au ivit atîtea dificultăţi, ca acelea întîmpinate de cercetătorii satului românesc din Moldova medievală.

Cea dintîi şi cea mai mare dificultate a fost şi a rămas lipsa materialului documentar, atît din perioada scito-daco-celtă, dinainte de ocuparea Daciei de către romani (101 – 105 e.n.), cît şi după retragerea legiunilor pe linia Dunării, în anul 271 (e.n.), moment din care populaţia autohtonă de la nordul marelui fluviu a suportat timp de aproape o mie de ani năvălirile „popoarelor de altă limbă" decît grecească, numite „barbare" de către scriitorii greci şi bizantini, pînă la organizarea cancelariei statului feudal şi emiterea primelor acte.

Fără îndoială că, cercetătorii anteriori s-au străduit să acopere golul, folosind metoda comparativă. Numeroase date şi informaţii au fost culese despre modul de organizare al instituţiilor săteşti la popoarele vecine. Dar pentru noi, totul a rămas de domeniul ipotezelor. Unii au susţinut originalitatea instituţiilor întemeindu-se numai pe autohtonia daco-getă, fără a merge la cercetarea „legilor scitice". Alţii au considerat moştenirea lor din dreptul roman sau romano-bizantin. Cîţiva au încercat să demonstreze împrumutul făcut de autohtoni, în materie de drept, de la germanici. Cei mai mulţi le-au socotit ca luate de la germani prin slavi sau direct de la slavi.

Dacă toate aceste date adunate au uşurat mult munca noastră, fapt pentru care le aducem modestul nostru prinos de recunoştinţă, nu este mai puţin adevărat că, opiniile formulate ne-au creat o a doua mare dificultate, care-şi are, desigur, originea în prima, – aceea de a-l obliga pe cercetător să fie prizonierul acestora, să se declare *volens-nolens* adeptul uneia din ele, reducîndu-l, în mod inerent, la situaţia de compilator.

Încercuit din cele patru puncte cardinale, fără o alimentare din surse proprii pre-feudale româneşti, cu greu îşi poate cineva închipui o evadare din această captivitate.

Privind totuşi cu rezervă opiniile aduse din vecini, de către preopinenţii citaţi în introducerea fiecărui capitol şi gîndindu-ne mereu la instituţiile constatate în documentele interne şi externe emise de cancelaria domnească ori înscrisurile particulare ale locuitorilor dintre Carpaţi şi Nistru în secolele XIV – XVIII, nu mi s-a părut deloc straniu găsirea unei ieşiri din prinsoare în posibilitatea documentării autohtoniei sistemului de constituire şi organizare al statului românesc din Moldova medievală cu aşezăminte proprii pe aceleaşi temeiuri şi principii semnalate de izvoarele greceşti şi latineşti în „legile scitice", în vigoare la popoarele din nordul Dunării, începînd din secolul al XII-lea î.e.n., şi numite de vizigoţi în cel de al VI-lea al e.n., *Leges bellagines.*

Ideea formării instituţiilor gentilice traco-dace în simbioză cu neamurile iliro-celto-goto-sarmate, cu care daco-geţii au convieţuit veacuri la rînd, înainte şi după retragerea legiunilor romane, cristalizate definitiv şi complet în secolul al VI-lea, înainte de a se produce impactul slav, ne-a fost sugerată fireşte de izvoarele antice referitoare la „legile scitice".

Convingerea însă în perpetuarea acestora în lumea satelor ne-a fost întărită, pe teren românesc de studiile lui B. P. Haşdeu şi N. Iorga, dar în domeniul istoriei universale de cercetările Şcoalei germane condusă de Fr. Karl von Savigny, cari au demonstrat naşterea regulilor de drept şi a instituţiilor satului în copilăria popoarelor şi viabilitatea lor mii de ani, chiar cînd unele din ele şi-au pierdut limba.

Fireşte, e încă prematur să considerăm că acelaşi fenomen s-a întîmplat în cei 165 de ani de stăpînire romană cu daco-geţi nord-dunăreni, atît timp cît istoricii, dar mai ales lingviştii nu şi-au spus ultimul cuvînt.

Originea scandinavă a hitiţilor-iliro-dardani[511] care au întemeiat Ilion-Troia (Iliada şi Odisseea fiind la început poeme naţionale ale acestora[512], iar Odisseus = = *călător pe mare* **în limba iliră[513]), cu nume de triburi** *dandari*[514] **sau** *dar dani* **şi** *drăgani*[515] **frecvente în onomastica[516] şi toponimia moldovenească şi obîrşia comună a etruscilor cu iliro-tracii, dat fiind ipoteza expansiunii acestora în Italia în urma stabilirii identităţii dintre limba hitiţilor-iliri din Orientul apropiat şi latina medievală[517], sînt dovezi cari vor folosi, probabil pe viitor, în demonstrarea rădăcinii comune a limbii vorbite de romani şi daco-geţi.**

Termenul *stăpîn* **şi a** *stăpîni*, **ca şi la albanezi[518], folosit curent în vocabularul românilor de pretutindeni, deosebit de celticul** *gwlad* **=** *gal* **= valoare, putere, irlandezul** *glaith*, **lituanianul** *galeţi*, *vaiere* **= în latină,** *waltetl* **în germană,** *Vladen* **în slavă,** *(golem* **al cehilor fiind împrumutat de la celţi), indică primordialitatea răspîndirii pe teren a traco-dacilor în lupta pentru pămînt şi putere în spaţiul carpato-pontic şi pretutindeni în teritoriile unde se aflau români în evul mediu.**

Teritoriul stăpînit de geţi la răsărit de Carpaţi, deşi partea componentă din *Dacia*, **s-a numit pe rînd** *Scythia*, *Ţara Sarmaţilor*, *Ţara Taifalilor*, *Gothia*, *Pecenegia* **sau** *Patinachia*, *Ţara Cumanilor*, *Ţara Brodnicilor*, *Ţara Tătarilor* **şi** *Ţara Alanilor*, **după numele neamurilor cari s-au infiltrat şi impus vremelnic dominaţia politică în virtutea armelor. Dar la sfîrşitul acestor năvăliri, el va apare sub denumirea vechilor şi adevăraţilor stăpîni, a valahilor, nume pe care l-au dat popoarele germanice geţilor latinizaţi din** *Ţara Valahilor*, *Valahia minora*, *Mauro-Vlahia*, *Moldo-Vlahia* **şi în cele din urmă** *Moldova*, **indicînd doar o provincie din vechea Dacie.**

Centrele geografice în jurul cărora s-au grupat comunităţile familiale ale ginţilor daco-gete au primit denumiri felurite: *galate*, *gorgane* **sau** *curgane*, *horodisti* **sau** *grădişti*,

[511] M P Nillsson, *Homer and Mycenai*, 1933, M Budimir, *Vorgriechischer Ursprung der homerischen Haupthelden*, in „Revue International des Etudes Balk", 1936, p 200

[512] Vlad I Georgiev, *Der Trager der Kretisch-mykenischen Kultur*, 1936, 1938

[513] *Vedu* = apă şi in frigiană, Didym, la Clement Alexandrinul, *Stromata*, V, *Viada*, la Pthomen identic cu *Oderul* sau *Vedea* afluentul Teleormanului, N Densuşianu, *Dacia preistorică*, p 1079

[514] W Tomaschek, *Dandari*, in Pauly Wissowa, *Real-Encyklopedie*, cf Al Barcăcilă, *Dacia şi Dania în istoriografia medievală*, in „Studii şi materiale de istorie medie", vol III, 1959, p 348

[515] H Hubert, *Les celtes*, Paris, 1932, p 355 îi socoteşte celţi

[516] *Dardan* = familii in *Cartea de Telefoane*, Bucureşti, 1970, p 252, *Drăgan*, p 287 şi 288

[517] Margarete Riemschneider, *Lumea hitiţilor*, traducere românească de P.B Marian, Bucureşti, 1967, p 20-23; Bedrich Hrozny, *Historire de l'Asie anterieure*, Paris, 1947, p 3 şi urm ; Ioshua Whatmough in *Encyclopedia Britanică*, 1969, cf Radu Hincu, *Tot despre traco-frigiană*, in „Săptămina culturală a Capitalei", Seria Nouă, nr 15 din 19 martie 1971, p 6, Vlad I Georgiev, *L'Ethnogenése de la Peninsule Balkanique d'aprés les donneres linguistique*, in „Studia Balcanica", nr 5, Sofia, 1971, p 155-170

[518] Fr Miklosich, *Etimologisches Worterbuch der Slavischen Sprachen*, p 324

măguri **sau** *movile, holmuri* **sau** *piscuri, bîtce* **sau** *botne* **etc...,** *toate de origine ceho-geto-goto-sarmate.*

Terenul propice pentru construirea de locuințe erau numite *vetre* **(Vatra Domelor), ca și în greacă sau** *seliste*[519]**, ca și în goticul** *salithvos*[520]**, de unde** *seliște*[521] **=** *wohnsitz***, termenul** *selo* **însemnînd în limba slavă** *ginta* **care era alcătuită din comunități familiale =** *derevnia* **și acestea la rîndul lor din 6 – 7** *dvors*[522].

Așezarea **unei comunități gentilice pe asemenea** *vetre,* **din** *pajiște*[523] **se numea atît la romani cît și la celto-germanici** *pagus,* **în timp ce aceea a unei comunități familiale era denumită** *fossatum* **sau prescurtat** *fsatumn* **=, de unde mai apoi** *satul,* **după șanțul de apărare concordat cu pari din jur, obișnuit sila geții sud-dunăreni**[524].

Pe poziții naturală întărită a unei ginți, numită de traci *para, dizos* **sau** *bria,* **de geți** *dave,* **înrudit cu (celticul** *town)* **era construită o** *curte* **(= gortos în limba celtă) lîngă care se făcea** *tîrgul* **(cuvînt iliro-trac după Hans Krahe), iar pe aceea a satului, într-un** *burgus, o casă =* *domus,* **numită în celto-germană,** *Huba* **și** *Hobanna,* **de unde** *Hoff.*

Membrii gentilici consangvini numiți cu un cuvînt gotic *megieși,* **în raport cu străinii de sînge =** *vecini,* **locuiau în** *colibe, bordeie, hije, argele, cocioabe* **sau** *case,* **scobite în maluri de obiceiu.**

Grupați în jurul unui *domus* **sau** *hoba* **ei alcătuiau o totalitate** *hobaste* **= de unde** *obștea* **locuitorilor egali în drepturi la moștenirea** *(ohaba)* **și a terenului obștesc din jur din** *hobasta.*

Stat agrar, satul moldovenesc este despărțit de celelalte sate megieșești cu *borne* **sau** *obreju* **de către reprezentantul lui Dumnezeu,** *Hadd* **sau** *hadt* **= (right of God) =** *preotul,* **împreună cu „oamenii buni și bătrîni", după depunerea jurămîntului cu brazda-n cap, ... iar semnul trasat se va numi** *hadar – hadtar* **= =** *hotar,* **și acțiunea lui,** *hotărîre.*

Îndată ce o *huba* **era dăruită pentru merite militare unui megieș după depunerea** *omagiului* **=** *huli* **(în celto-germană) și prestarea jurămîntului feudal, terenul obștesc devenea un** *holding,* **sau simplu** *holdă (free holder* **= răzeși la celți***)* **cuvînt frecvent și astăzi pe toată suprafața vechii Dacii, ca și** *lanul* **provenit din același fond =** *land,* **țara din care s-a despărțit** *holda.*

Pe hotarul din jurul satului astfel trasat se făcea un șanț cu *vall,* **numit și** *rovină, perecop, cenalom* **și** *troian*[525] **cu forturi de apărare numite** *Turia,* **de unde** *Troia = Tarroisa*[526]**,** *tyrsis = turris = tyrannos* **(la etrusci** *tyrsenoi* **= stăpînitor de burguri)**[527].

---

[519] H. Hubert, *Les celtes*, Paris, 1932, p. 85-86

[520] Fr. Miklosich, *Etimologisches Worterbuch der Slavischen Sprachen*, p. 289

[521] M. Costăchescu, *Documente...*, I, p. 119-120, II, p. 49-50, 187-189; II, p. 142-143; *A. Moldova*, veac XIV-XV, vol. I, p. 163, XVI, vol. II, p. 79, 102, 344, 391, IV, p. 249-250, XVII, vol. IV, p. 117-179, curături și oase pentru finaț, V, p. 42

[522] P. Vinogradoff, *Princips historique du droit*, Paris, 1924, p. 277-281

[523] *A. Moldova*, veac XVI, vol. IV, p. 271; XVII, vol. III, p. 77, N. Iorga, *Documente date de Paul Gore*, in „Revista Istorică", Anul IV (1920), nr. 3-6, p. 69

[524] Nicetas Choniates, *De Isacio Angela fratre*, lib. II, 5, cf. Gh. Murnu, in „Analele Acd. Rom., M.S. Ist.", ser. II, tom. XXVIII, București, 1906, p. 410

[525] H. Hubert, *Les celtes*, Paris, 1932, p. 354

[526] I.L. Myres, *Who were the Greks*, Londra, 1930, conform D. Berciu, *Indoeuropenizarea Greciei*, București, 1940, p. 6-8

[527] H. Krahe, *DieVorgeschichte des Griechentum nach Zeugnis der Sprache*, in „Die Antike", nr. 15 (1939), Wurzburg, p. 191

Prima instituţie a gintei este *Adunarea generală a megieşilor, conventul,* **numită** *inallum* **la celto-germani şi** *civitas* **de romani, iar cea a satului** *gramada,* **la care participă bărbaţii şi femeile cu drepturi egale. Locurile întărite de la natură şi prin** *burguri* **fortificate, unde se adună** *civitas = comunitatea,* **se vor numi mai apoi** *cetăţi.*

Cele dintîi probleme luate în discuţie sunt acele referitoare la viaţă şi libertate, în primul rînd, pentru ambele sexe, dreptul de răzbunare al sîngelui, responstabilitatea individuală şi colectivă în cazurile de răpiri sau omucideri, şi numai în al doilea rînd acele ce privesc bunurile, proprietatea în devălmăşie a lor şi a pămîntului din *hobaste.* **De aici şi fundamentarea mai întîi a principiilor de drept constituţional şi penal şi mai apoi a celor de ordin civil, în cadrul dreptului numit** *jur valachicum* **în evul mediu.**

Problema organizării armate pentru apărarea vieţii, libertăţii şi averilor megieşeşti a dus la contribuţiile voluntare de zece la sută din produsele fiecăruia – = *dijma* **sau** *decima,* **dînd naştere la dreptul fiscal al gintei, dar şi la despărţirea megieşilor în linie mare în megieşi productivi şi războinici, numiţi** *harimani, viteji* **(tarabostes) in cadrul unei** *syppe = jupe* **care au în frunte un** *jupan = kuning* **în gintă sau** *cneaz* **şi** *judex,* **în satul de zece case numit** *judecie.*

Jupanul sau *cneazul* **unei** *civitas,* **care centralizează puterea gintei cu delegaţie de la comunitatea gentilică dintr-un** *pagus,* **într-o** *curte* **intărită =** *gradus* **(termen latin)** *grădişte* **sau** *wardişte* **apoi** *horodişte,* **unde obişnuit se face şi schimbul de mărfuri sau** *tîrgul,* **prin paza asigurată acestei operaţiuni impune** *vama* **de trecere la vadul riului –** *bord* **(termen împrumutat de slavi in** *brod)* **de unde** *brudina* **şi vama pe mărfurile de vînzare, punînd temelie astfel ultimei discipline de drept, numit** *dreptul comercial.*

În virtutea jurămîntului de credinţă feudal şi a serviciului militar prestat pentru cauza obştei (= hobas) războinicii autohtoni, în frunte cu jupanii-moşi (= bossi = patroni) şefi de ginţi şi cei a comunităţilor casnice *juzii,* **obţin de la adunările gentilice răsplată pentru meritul militar, ca** *boieri* **sau** *slugi* **(= deveniţi cunoscuţi tuturor –** *gnobiles* **= nobili), dreptul de slujbă =** *jusslujenie,* **numit în slavă** *vislujenie,* **pe veci din tată în fiu şi dreptul de a administra fiscul în scopul organizării armate.**

Astfel, pămîntul de *obşte = hobas* **pe care stau locuitorii satului devine** *moşie* **de** *jusslujenie,* **moştenire încredinţată ca** *holdă* **(= Huld = omagiu) şi întărită da şeful tribului sau al uniunii de triburi ca** *ohabă* **= moştenire.**

Megieşii moşneni şi consagvinii din aceiaşi *ceată (coetum)* **(=** *drujină* **= droaie) autohtoni pămînteni(= erzeşi = răzeşi = de la** *ard* **– Erdej fac straja sau** *priveghiul* **în sate şi pe hotare, la prihodişti, desemnează un corp de** *goneti* **pentru prinderea răufăcătorilor** *(= gonta = procuror = Jäger)* **şi moştenesc în devălmăşie cu drepturi egale** *per masculos* **et** *per feminas* **pămîntul, ca la hitiţi[528], sarmaţi şi vizigoţi, în special.**

Moşia **sau** *ohaba* **moştenită de** *megieşii răzeşi* **era împărţită pe „bătrîni" sau** *sortes* **– sorţi, cari se divizau în** *Mize* **şi** *delnițe (to deal* **= a împărţi şi δαι ω=) traduse mai tîrziu în cancelaria domnească prin slavul jireabie (= seabr), dar numai în Ţara de Sus din nordul Moldovei. Cel mai mic dintre copii, în ordinea naşterii, indiferent dacă era fată sau băiat, moştenea casa şi ograda din jurul acesteia, ca** *mezin.* **„Copiii" nelegitimi nu puteau moşteni decît prin act expres de danie sau testament special. Toţi megieşii cari se trag din acelaş** *strămoş (= gonemoş),* **alcătuind un** *neam,* **moştenesc moşia în totalitate, în devălmăşie. Individual,**

---

[528] Margarete Riemschneider, *Lumea hitiţilor*, traducere românească de Paul B Marian, Bucureşti, 1967, p 68-69

fiecare devine un *nemeş,* plăteşte *birul nemeşesc.* Adunarea tuturor neamurilor alcătuieşte „ţara" şi grosul trupelor de cavalerie.

În cazul înstrăinării de „bătrîni", hlize sau delniţe ori jirebii, comunitatea gentilică a megieşilor a consfinţit *dreptul de întîietate la cumpărare* al rudelor celor mai apropiate ale vînzătorului, iar în caz de înstrăinare, fără ştirea acestora din urmă, *dreptul de retragere de neam,* adică de răscumpărare, ambele cunoscute sub titlul *dreptul de protimisis.*

Sătenii *megieşi* căzuţi în dependenţa reală şi *vecinii,* oameni fără căpătîi, veniţi din ţările vecine în satele dăruite sau întărite „pe vecie" *cnejilor* sau *juzilor* de şeful războinicilor, numiţi alternativ *oameni, gloate, leute = liudi, zemliani* (în persană), *terrigeni, incole subditi, pauperes, cmethones, iobagiones* (în ebraică) *poddani,* sau *oboghii = gentilici* (în mongolă) şi *ţărani* contribuie cu dijme din produse, lucrează la cetăţi ori prestează alte munci în folosul obştei, toate ca obligaţii militare, iniţial, după principiile lui *jus valachicum.*

Sătenii megieşi dăruiţi mănăstirilor „piae causae" cu trupul şi sufletul, deosebiţi *de posluşnici* destinaţi să păzească bisericile ori ca meseriaşi, dau dijmele şi prestează munci pentru întreţinerea mănăstirilor, a şcolilor, spitalelor şi călugărilor care administrează averile în virtutea canoanelor 11 – 13 din Sinodul al VII-lea ecumenic de la Niceia (751 e.n.). Singurii în drept de a-i controla fiind episcopii, în virtutea dreptului de devoluţie acordat de aceleaşi canoane.

Paralel cu aceste stări, cu aprobarea tacită a bisericii ortodoxe a fost instituită starea de robie pentru bulgari, ţigani şi tătari, cari dau dări şi celelalte obligaţii după *dreptul robilor.*

În ce priveşte instanţele de judecată componenţa lor şi competenţa acestora pentru delictele şi crimele săvîrşite de unii din locuitorii satului, pedepsele şi consecinţele, organele executive care le aplicau, toate erau orînduite după principiile dreptului românesc medieval, cunoscut în textele latine ca *jus valachicum.*

În virtutea acestora, fiecare gintă şi-a făurit un tribunal sătesc alcătuit din şase,, oameni buni şi bătrîni" prezidat de un al şaptelea, numit *judex primarius,* de unde mai tîrziu primarul satului modern şi şeful executivului în acelaşi timp, iar ca instanţă de apel, tribunalul gintei alcătuit din totalitatea „oamenilor buni şi bătrîni" ale celor patru sate ale unui *pagus,* numărul lor fiind de 24 de *jurători,* deoarece jurau pe Sfînta Evanghelie, ori pe cheile bisericii.

Pricinile judecate de aceste două instanţe erau penale, civile, fiscale şi comerciale (de credit), adică delictele şi crimele (furtul, omuciderea şi legăturile extra-conjugale), încălcarea hotarelor, sustragerea de la plata obligaţiilor fiscale, în virtutea responsabilităţii colective şi cazurile de rea ciedinţă, abuz de încredere sau insolvabilitatea debitorilor în problemele de asigurare ale creditului. Potrivit principiilor de drept românesc, în comiterea oricărui delict sau crimă făptaşul era urmărit în virtutea responsabilităţii individuale şi numai dacă era cunoscut ori prins. Dacă ucigaşul nu era cunoscut ori satul nu putea arăta că urmele acestuia ori ale tîlharului au trecut hotarul în alt sat megiegşesc, întreaga obşte achita daune victimei şi amendă de împăcare statului, în virtutea responsabilităţii colective. Altfel, voievodul răşluia hotarul, luînd pe seama domniei bucata de pămînt respectivă, care nu era mică.

Sancţiunile pentru delicte şi crime erau, de obiceiu, pedeapsa capitală, prin spînzurătoare, la delictele de furt şi spînzurătoarea ori decapitare, la crime, desigur numai în cazurile cînd nu se ajungea la o împăcare cu victima sau rudele acesteia.

Dacă intervenţia „oamenilor buni şi bătrîni" pentru împăcare îşi ave a efectul urmărit făptaşul trebuia, în schimbul iertării, să dea daune pecuniare în bani = = *wehrgeld,* iar pentru

împăcare cu societatea, amenda numită *fredum*, apărute în documentele moldovenești sub termenii *gloabă* și *dușegubina* (= pierdere de suflet).

În problemele penale, dacă victima sau rudele celui ucis nu acceptau compensația ofensei, atunci făptașul nu putea fi iertat nici de Sfatul voievodal ca tribunal al uniunii de triburi, nici de voievod și trebuia executat, iar averea rămasă era predată victimei sau rudelor ei.

În pricini civile partea nemulțumită putea cere „lege peste lege". În asemenea situație, ea trebuia să contribuie cu tot ce-i era în putință la convocarea unui tribunal extraordinar de 48 de jurători, adică din cîte 3 „oameni buni și bătrîni" din cele 16 sate ale celor patru *pagus-uri* componente ale tribunalului care intrau în funcție ca judecători numai după prestarea jurămîntului.

Dat fiind faptul că, întodeauna sancțiunea dată de instanță priva pe delincvent, tilhari de fete mari sau ucigaș de partea lui de moșie, cu repercusiuni asupra hotarului sătesc, ea se numește și astăzi *hotărîre*, deoarece absolut întodeauna ea nu putea fi pusă în aplicare, pînă ce nu era văzută și aprobată de către *hadd* = preot. Arestarea individului se făcea din ordinul lui *judex primarius*, ca președinte al instanței „oamenilor buni și bătrîni" de către *vataman* cu jandarmii (= gens d'armes) din straja satului, care-l puneau la *vartă*, și-l țineau pînă la judecată. După aceea el era predat la Poarta Domniei, pentru a fi executat, nu însă înainte ca marele voievod și Sfatul domnesc să confirme sentința. Nici un proces nu era judecat după alte principii de drept decît cele prevăzute de *obiceiul pămîntului* = *jus valachicum*. Pravilele prelucrate pentru domnie și Sfatul domnesc, după legislațiile bizantine, au rămas doar *Cărți de învățătură*.

„Toate încercările leguitorilor de a înpăminteni aceste prelucrări după legile greco-bizantine, au rămas fără rezultat – scrie I. D. Condurachi, – deoarece populația românească se conducea după vechile norme nescrise ale *obiceiului* pămîntului, cari erau produs al minții și sufletului lui și cu care trăise veacuri de-a rîndul"[529].

Constatate ca fiind în vigoare la geții de pe Nistru, Septimius Severus și Antonin Caracalla confirmau, în 17 februarie 201, privilegiul locuitorilor din această regiune și orașul Tyras (= Cetatea Albă) fără „a schimba nimic din obiceiurile vechi, atît ale locuitorilor tirageți cît și ale celor primiți în numărul cetățenilor, după legile Tyrasului"[530].

Supraviețuind nealterate pînă în secolul al XIX-lea, în momentul în care Scarlat Calimah, voievod dintr-o familie originară dintre Prut și Nistru, a constatat străinătatea principiilor bizantine față de tradiția românească din Moldova, a introdus în *Codul Calimah*, „unele obiceiuri ale pămîntului, cari au fost cinstit și ele cu dreptul de lege": „Și unde nu erau decît simple obiceiuri – au fost ridicate la cinstea de a avea tăria de lege". În versul 13 el adăuga chiar: „Dacă în codice nu s-ar afla o lege potrivită la pricina înfățișată, atuncia se cuvine a se urma pămîntescul obiceiu, care în curgere de mulți ani, de obște, păzindu-se s-au întărit și cu chipul acesta au dobîndit putere legiuită"[531].

Doi ani mai tîrziu, mărturia boierilor din Divanul lui Mihai Șuțu II confirma continuitatea și tăria obiceiului țării: „Obiceiele pămîntești sînt mai puternice decît pravilele și că prin ele se întăresc sau se oboară pravilele ce nu vor fi potrivite cu stările vreunui neam. Deci

---

[529] I. D. Condurachi, *Formarea vechiului drept românesc nescris*, (Obiceiul pămîntului) în „Țara Bîrsei", Anul VIII, nr. 1 (1936), p. 23-24

[530] B. P. Hasdeu, *Documente*, „Arhiva Istorică", I, București, 1865, p. 41-42.

[531] I. D. Condurachi, *op. cit.*, p. 40

nu rămîne îndoială că, în orice pricină întîmplîndu-se a fi pravilă cu deosebire de pămîntescul obiceiu, acesta negreşit se cuvine a se urma"[532]

Invocarea pravilelor se făcea, de altfel, numai de către Sfatul domnesc, atunci cînd judeca procesele mînăstirilor sau episcopiilor cu laicii pentru proprietăţi imobiliare ori la problemele în legătură cu cele şapte taine în cadrul Consistoriilor episcopale, obligatoriu de rezolvat în conformitate cu principiile de drept înscrise în canoanele celor şapte sinoade ecumenice. În rest, nici o instanţă alcătuită din „oameni buni şi bătrîni" din 24 de jurători de apel sau aceea din 48 de jurători, ca tribunal extraordinar, de a judeca „lege peste lege", nu se orienta şi nu dădea sentinţe decît în limitele prescrise de *obiceiul pămîntului*, **ca** *singură lege a ţării"*[533].

Ţinînd seama de structura acestor două ultime instituţii gentilice, prin care se împărţea justiţia la sate şi urmărind cum se răsfring sentinţele = *hotărîri* **date în problemele de drept penal, civil, fiscal şi comercial judecate, adică la efectele lor absolut în toate cazurile asupra proprietăţii imobiliare, ajungem la concluzia că ne aflăm în faţa unui stat agrar, în care pămîntul a jucat un rol primordial.**

[532] I.D. Condurachi, *Formarea vechiului drept românesc*, in „Ţara Bîrsei", Anul VIII, nr. 1 (1936), p. 40, T. Codrescu, *Uricarul*, IV, p. 207, V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, XII, p. 524-528

[533] Vlad. Hanga, *Le droit romano-bizantin a-t-il été recu dans les Principautés Roumaines*, in „Revue Roumaine d'Histoire", tom IX (1971), Nr. 2, p. 237-255

INDICE DE NUME

A

B

C

D

E

F

G

H

I

M

N

O

P

R

S

Ş

T

Ț

U

V

W

X

Y

Z